

*Drago Volkano
M. a.*

DR. JANEZ EV. KREK

IZBRANI SPISI

III. ZVEZEK

SOCIALIZEM

(iz l. 1901.)

DRUGA, NESPREMENJENA IZDAJA

UREDIL

ODBOR DRUŠTVA „DR. JAN. EV. KREK“

V LJUBLJANI, 1925

NATISNILA IN ZALOŽILA JUGOSLOVANSKA TISKARNA

D 2501

11 III 1965 / 15005

Predgovor k drugi izdaji.

Prvič je izšel Krekov »Socializem« l. 1901. V kratkem času je bila knjiga razprodana, dokaz, kako se je vse učilo iz nje. Čimdalje več je bilo povpraševanja po novi izdaji. In res jo je pisatelj hotel prirediti sam. Toda na žalost in neizmerno škodo vsega našega naroda nam ga je ugrabila smrt (8. oktobra 1917). Podpisano društvo izdaja — po naročilu pravnih dedičev in goťovo po želji vsega naroda — Krekove »Izbrane spise«. I. zvezek, ki prinaša Krekov življenjepis in izbrane spise do l. 1892, je izšel l. 1923; uredil ga je profesor Ivan Dolenc. II. zvezek bo obsegal življenjepis in dela do l. 1897; urednik ima gradivo že vse pripravljeno.

Pričujoči »Socializem«, III. zvezek »Izbranih spisov«, je n e s p r e m e n j e n ponatis prve izdaje. (Spremenili smo samo pravopis, kolikor se ni več ujemal s sedanjim, pa še tu smo pustili, če le mogoče, prvotno obliko.) In tako nam iz te knjige govori dr. Krek ves, kakršen je bil, z vsemi vrlinami, pa tudi nepopolnostmi, brez katerih ni nobeno človeško delo.

»Socializem« nosi takó pečat Krekove osebnosti, kakor nobena druga njegova knjiga. Mogoče bi znanstvenik upravičeno grajal nekatere netočnosti, mogoče bi se spotikal nad razporedbo. Knjiga pač ni imela namena, podati snov zgolj znanstveno. Krek je vso snov porabil samo kot sredstvo. On si je ustvaril točen socialni program. Kot agitator, kot organizator in kot politik se je za ta program boril. V tej knjigi se je boril kot pisatelj. Vse tu obdelano gradivo mu je služilo kot ponazorilno sredstvo, nudilo mu dokaze za njegov program. Z globokim filozofskim znanjem je kritično presojal ogromno nabrano snov in jo prisilil v službo lastnemu načrtu. S tega vidika je treba motriti dr. Krekovo knjigo. V tem je utemeljena tudi njena velika moč. Odtod njen ogromni vpliv na naše javno življenje.

»Dr. Krekov ‚Socializem‘ je predvsem zgodovina socializma. V tem oziru je delo temeljno za vedno. Zbranega je v njem toliko gradiva in nekatere poglavja so tako dovršeno obdelana, da se bo moral sociolog zopet in zopet vračati k temu delu.« (Dr. Aleš Ušeničnik v svoji Sociologiji, 1910, v predgovoru.)

Kdor hoče razumeti naš čas, razumeti sedanjo Rusijo, Nemčijo, Anglijo itd., mora poznati razvoj socializma. Zato nam je ta knjiga potrebna skoraj kakor vsakdanji kruh.

Nadaljnji razvoj socializma od leta 1900 do naših dni bodo dr. Krekovi prijatelji in učenci popisali v kratkem v posebni knjigi.

V Ljubljani, dne 1. decembra 1924.

Društvo »Dr. Janez Ev. Krek«.

Predgovor k prvi izdaji.

Leta 1896. sem začel priobčevati v »Domu in svetu« pod naslovom »Socialni pomenki« sestavke, tičeče se bistva in zgodovine socialnega gibanja; tudi v »Katoliškem Obzorniku« sem objavil več takih člankov. Često se je izražala želja, naj bi izdal vso to tvarino v pregledni knjigi. Odločil sem se, da ji ustrežem.

Vsebino je bilo treba tako urediti, da more biti knjiga rabna tudi manj izšolanemu bravcu. Mnogo je bilo treba izpreminjati, dostavljati, izpuščati, mnogo obdelati popolnoma na novo. Tako delo ni lahko. Lotil sem se ga pa z veseljem. Bog daj le še svojega blagoslova, da prevzame veselje za socialno delovanje tudi njegove brave! Druge nagrade si ne želim.

Z Bogom za slovensko ljudstvo!

V Ljubljani, dne 26. marca 1901.

Dr. Janez Ev. Krek.

Splošni pregled.

Besedo socializem je prvi zapisal Peter Leroux (Lerú)¹ v svoji knjigi »Trois discours« (Trije razgovori) l. 1832. V njej je dokazoval, da posamnik nima nič svojih pravic, marveč da so vse njegove pravice združene s pravicami vsega človeštva. Pobijal je načelo tistih, ki so trdili, da je posamnik sam zase celota in da se s tem najbolj pospešuje splošno blagostanje, če se vsakemu posamniku da popolna svoboda in če v medsebojnem boju vsakdo skuša napredovati, kolikor more.

Posamnik se imenuje z latinsko besedo *individuum*, posamezen pa *individualis*. Zato se je dejalo tistemu načelu, ki poudarja neomejene pravice posamnikov — individualizem. Temu načelu se je uprl Leroux, zatrjujoč, da je družba več nego posamnik. Drug, tovariš se

¹ P. Leroux (rojen v Parizu dne 17. aprila 1797, umrl ravno tam dne 20. aprila 1871), po stanu stavec, se je že izmlada priklopil revolucionjski stranki. Leta 1825. je pričel sodelovati pri časopisu »Le Globe«; v njem je zastopal St. Simonove nazore. Kesneje je urejeval »Revue Encyclopédique«. Z znano pisateljico George Sandovo, na katero je imel mnogo vpliva, je izdajal »Revue indépendante«. Leta 1846. je hotel dejanski uresničiti svoja načela. V Busaku (Boussac) je ustanovil naselbino, ki se je pečala s poljedelstvom in imela svojo tiskarno. V njej je tiskal svoja dela in objavljajl svoj list »Revue sociale«. Leta 1848. se je udeležil revolucije; v zbornico izvoljen je zastopal najskrajnejša načela. Leta 1851. je bil pregnan iz domovine. Živel je na Angleškem, odkoder se je leta 1870. vrnil v Pariz. Njegova znamenitejša dela so: »Trois discours« 1832; »De l'égalité« 1838; »De l'humanité« 1840; »Réfutation de l'Eclecticisme« 1841; »Discours sur la situation actuelle de la société et de l'esprit humain« 1841; »De la Ploutocratie« 1848; »Du Christianisme et de son origine démocratique« 1848; »Solution pacifique du problème du prolétariat« 1848; »Malthus et les économistes« 1849.

imenuje v latinščini *socius*, družben pa *socialis*. Odtod je nazval Leroux načelo, ki pobija napačno posamništvo ali individualizem in zagovarja višji pomen družabnega življenja — socializem ali družništvo.)

Beseda »socializem« se je brž udomačila. Izprva so jo rabili v splošnem pomenu. Ko so vprašali Proudhona (Prudóna)² pred sodiščem, kaj je socializem, je tako-le odgovoril: »Socializem je vsako teženje po izboljšanju družabnih razmer.«

Dejanske razmere so silile na boj proti individualizmu; zato je bilo socialistov vedno več. Po vseh državah so se namreč od srede 18. stoletja sem uveljavljali zakoni, ki so posamnikom dajali svobodo v vseh ozirih. V gospodarskem življenju so se jele prav kmalu čutiti žalostne posledice. Neomejena gospodarska svoboda je rodila silno tekmovanje (konkurenco) posamnikov med seboj in v tem boju so slabejši in poštenejši podlegli. Zmagovali so višji sloji, nižji so propadali. Med delavskimi stani je bilo vedno več revščine. Izmed njih samih in izmed človekoljubnih njihovih prijateljev so vstajali možje, ki so čutili, da tako ne sme več dalje. Upirali so se neomejeni svobodi posamnikov in so po svoji pameti in po zgledih iz prešlih časov sestavljali raznovrstne načrte, po katerih naj se ozdravi bolna družba s tem, da se posamnikom omeji svoboda. Pred Lerouxom niso imeli nobenega skupnega imena. Odkar je pa ta mož objavil besedo socializem, so se je pa brž oprijeli in so se imenovali socialiste.)

Jasno je, da je bilo tako socializma raznih vrst. Kakor je kdo umeval pravice posamnega človeka, tako je tudi po svoje pojmoval, kdaj jih prestopi, kdaj se je torej treba upreti individualizmu.

² Peter Jos. Proudhon (rojen dne 15. januarja leta 1809. v Besançonu [Bezansonu], umrl dne 19. januarja 1865 v Parizu), izprva stavec, kesneje pisatelj. Mlada leta je preživel v velikem uboštvu; zato je bila njegova vzgoja zelo pomanjkljiva. Marljivo je skušal kesneje izpopolniti svojo izobrazbo. Za delavce si je pridobil mnogo zaslug. Udeleževal se je revolucije leta 1848. Leta 1849. do 1852. je predsedel v ječi, ker je bil napadel Napoleona. Leta 1858. je zopet prišel navzkriž z državno oblastjo, a to pot je ubežal v Bruselj; leta 1862. se je pa vrnil v Pariz. Proudhona imenujejo po pravici začetnika anarhizma. Znamenitejši njegovi deli sta: »Qu'est-ce que la propriété« (Kaj je lastnina) 1840 in »Contradictions économiques« (Gospodarska protislovja) 1846. Njegova zbrana dela so izšla v Parizu 1868 do 1876 z naslovom: »Oeuvres complètes« v 33 zvezkih.

Tu imamo tri glavne vrste:

1. Krščanski možje so poudarjali, da morajo socializem voditi nauki Kristusove vere. Boriti se je treba po njihovih mislih proti individualizmu, toda pri tem se mora upoštevati vera in cerkev, mora se ohraniti rodbina in braniti treba zasebno last v njenih po pravičnosti in ljubezni določenih mejah. Imenovali so svoj nauk krščanski socializem. Tako pravi n. pr. *Lacordaire* (*Lakordér*)³: »Krščanski socializem spoštuje vero, družino in zasebno last in teži po tem, da bi izboljšal z združevanjem, ki naj se raztegne kolikor je sploh možno, telesno in dušno stanje večine ljudi.«

2. Drugi so trdili, da je najpogubnejša tista posamniška svoboda, s katero si človek prilastuje zasebno last. Takih ljudi, ki so učili, da se mora odpraviti zasebna last, je bilo vedno dovolj na svetu. Imenovali so se komunisti po latinski besedi *communis* — splošen, ker so hoteli posplošiti vse premoženje in svojemu nauku so dejali komunizem.

Tega nauka so se oprijeli tudi mnogi socialisti nove dobe. Pravzaprav je s pojmom socializma dandanes splošno zvezan komunizem. Večina družboslovnih pisateljev trdi, da se more imenovati socializem le tisti nauk, ki vsaj deloma zameta zasebno last. Takih komuniških socialistov je več vrst:

a) Nekateri trde, naj se posploši samo zemljiška last. Druge stvari naj ostanejo v zasebni lasti. Poglavitna zastopnika teh zemljiških ali agrarnih (od latinske besede *ager* — njiva) socialistov sta *Flürscheim* in *H. George*.

b) Drugi pravijo, naj se posploši samo last vsega obrtnega (industrialnega) kapitala, t. j. strojev, tvornic itd. Zato se imenujejo industrialni socialisti. To misel zastopata *Pacqueur* in *Vidal*.

³ Jan. Henrik Dominik *Lacordaire* (rojen dne 12. maja 1802 v *Recey-sur-Ource*, umrl dne 20. novembra 1861), izprva svetni duhovnik, kasneje (l. 1839.) dominikanec. Glavni smoter njegovega življenja, njegovih duhovitih spisov, zlasti pa sijajnih obrambnih govorov (po pravici se imenuje začetnik apologetičskih konferenc) je bil, pokazati skládno katoliške vere z vsemi upravičenimi novodobnimi idejami. V tem smislu je poudarjal tudi krščanski socializem. Branil je z vso vneto politično svobodo; zato so ga šteli med katoliške liberalce. Leta 1860. ga je izbrala francoska akademija za svojega člana. Njegova dela so izšla v Parizu leta 1873. in nasl. z naslovom: *Oeuvres du R. P. H. D. Lacordaire des Frères Prêcheurs, Membre de l'Académie française*.

c) Tretji zahtevajo, naj se posploši last vsega zemljišča in enega dela obrtnega kapitala. Zovejo se umstveni socialisti. Glavni zastopnik te struje je Colins.

č) Četrti pa pravijo, da mora pasti zasebna last za vse zemljišče in ves obrtni kapital, torej za vsa sredstva, s katerimi se kaj prideluje ali izdeluje. Ti se pa zopet dele v dve vrsti:

aa) Prvi trdijo, da mora država voditi vse pridelovanje in izdelovanje. V državi pa mora vladati ljudstvo, med katerim mora ponehati vsak stanovski razloček. Odtod se imenujejo demokratski (od grške besede demokratia — ljudovlada) socialisti ali socialni demokratje. Njihova prvaka sta Marx in Engels.

bb) Drugi trdijo, da morajo dobiti vso last v roke svobodne zadruge, da ne sme biti nobene državne oblasti, ki bi vodila pridelovanje in izdelovanje in razdeljevala posamnikom, česar potrebujejo. Ti se imenujejo anarhistični socialisti ali komunistični anarhisti (od grške besede anarchia — brezvladje). Glavna njihova zastopnika sta Proudhon in Bakunin.

3. Tretji so se imenovali državni socialisti. Upirajo se individualizmu s stališča državne vseмогоčnosti. Država ima po njihovih nazorih pravico, omejevati posamnikom svobodo, kakor ji drago. Priznavajo potrebo raznih stanov, upravičenost omejene zasebne lasti, predvsem pa krepke državne oblasti.

Individualizem je imel in ima še vedno svoje zastopnike in branitelje. Nemogoče je, prav umevati socializem, če se ne pojmuje točno, kakšen je njegov nasprotnik. Dve glavni struji individualistov razlikujemo:

1. V prvo vrsto spadajo liberalci, ki zahtevajo za posamnika politično, versko in gospodarsko svobodo, pa pri tem branijo zasebno last ter razloček med stanovi in priznavajo najvišjo oblast državi.

Liberalno načelo je rodilo kapitalizem.

2. V drugo vrsto spadajo individualistični anarhisti, ki taje upravičenost vsake oblasti in vsled tega tudi vsake države; razlikujejo se pa od komunističnih anarhistov v tem, da ne zametajo zasebne lasti, češ, če ni nobene oblasti, ki bi smela posamniku kaj ukazovati, potem tudi ni nobene

ovire, da ne bi posamnik imel pravice rabiti raznih stvari po svoji volji.

V pregledni vrsti podajemo tu še enkrat razne struje individualizma in socializma.

I. Individualizem.

1. liberalizem-kapitalizem,
2. individualistični anarhizem.

II. Socializem.

1. krščanski socializem,
2. komunistični socializem,
 - a) agrarni komunistični socializem,
 - b) industrialni socializem,
 - c) umstveni socializem,
 - č) splošni socializem,
 - aa) demokratski socializem (socialna demokracija),
 - bb) anarhistični socializem.
3. Državni socializem.

Vsa ta razna mnenja niso vzrastla kar na enkrat iz tal. V zvezi so z nazori in nauki prejšnjih časov. Naša knjiga pojasnjuje te različne struje in kaže, kako so se polagoma razvijale. Najprej pa mora raztolmačiti pojem družnosti, na katerem se je snovalo vse socialno mišljenje in gibanje. Zato delimo knjigo v dva razdelka.

Prvi razdelek razglablja pojem družnosti in kar je ž njim v zvezi.

Drugi razdelek pa opisuje zgodovino socializma v najširšem pomenu besede.

Prvi razdelek.

Družnost in družba.

1. Družnost.

Človek je družno bitje.

Človekova narava je taka, da se more sebi primerno razvijati samo v zvezi z drugimi, v družbi. Sam zase človek ne more živeti. Težave, s katerimi so se imeli boriti razni Robinzoni, nam pričajo, da je robinzonsko življenje samo redka izjema, ki se more posrečiti le v najugodnejših slučajih. Aristotel imenuje človeka »zóon politikón« (družno živo bitje) in sv. Tomaž Akvinski pravi, da je »animal sociale et politicum in communitate vivens« (družno, socialno, v družbi živeče živo bitje) (de reg. princ. I. 1.). Ta dva veleuma sta s temi besedami izrazila in potrdila resnico, ki nam jo priča narava sama. Družni značaj človekove narave nam kaže posebno to-le:

a) Človek ne dobi s svojim prihodom na svet vsega, česar p o t r e b u j e. Slaboten se rodi in le skrbnemu varstvu njegovih staršev je mogoče, ohraniti mu življenje. A to še ne zadostuje. Človek potrebuje izpopolnjevanja svoje narave, telesnega in duševnega. Hrane, obleke, stanovanja je treba njegovemu telesu; izobrazbe, navodil, opominov, pouka njegovi duši. Živali vseh teh potreb ne poznajo. Stvarnik jim je ž njihovo naravo dal vsega, česar jim je treba, da ohranijo sebe in svojo vrsto. Njihove potrebe so vedno enake; niti za las ne zahtevajo zase danes več, nego so pred tisoč leti. Človekove potrebe se pa množe ž njegovim napredkom. Kam bi prišli, ko bi moral človek sam zase skrbeti v vseh ozirih, vsak sam prekorakati dolgo pot, ki jo je prehodil človeški rod v svojem delovanju in čigar uspehe

polaga vsakomur v družbi takorekoč v naročaj? Koliko bi se jih ohranilo, ako človek ne bi živel v družbi? Oglejmo si najpreprostejšega človeka, ki živi pod slamnato streho in žge še v zakajeni svetilnici laneno olje! Tudi te skromne razmere njegovega življenja bi bile nemogoče, ako bi mu družba ne bila podelila teh majhnih drobtinic svojih zakladov. Njegova koč, njegova obleka, njegovo znanje, dasi neznatno v primeri z izobrazenci njegove dobe, ni njegov lastno delo, in sam ne bi prišel nikdar niti do te stopinje omike, v kateri živi, ako ga ne bi podpirala družba. Res je, da ima človek um in da s svojim umom presega ves drugi ustvarjeni svet, toda izkušnja nas uči, da se more človekov um primerno razvijati in s tem polagati temelje vedno novim napredkom samo v zvezi z drugimi — v družbi.

Toda denimo, da bi človek mogel sam iznajti vse, česar potrebuje za življenje in delovanje; o s t a j a še vprašanje, ali bi mogel vse izvršiti, česar mu je treba? In to vprašanje mora vsak zanikati. Če bi si moral vsak posameznik sam izdelovati obleko, sam se truditi za stanovanje, sam pripravljati jed, sam proučevati naravo in Stvarnika, pač bi ne prišel nikamor. Zmanjkalo bi mu časa. Zato nujno potrebujemo družbe, in družba, čim le količkaj napreduje, potrebuje raznih stanov, katerih eden se peča s to, drugi z drugo stvarjo, vsi pa skrbe za človeka in njegove potrebe. Človek je torej po svojem bistvu družno bitje.

b) Živali po svoji naravi, ali kakor pravimo, po nagonu razločujejo, kaj jim koristi in kaj jim škoduje. Ovca pozna svojega sovražnika, volka, in beži pred njim, ko ga prvič zagleda; piške se poskrijejo brž, ko zagledajo jastreba; goved dobro loči strupene rastline od zdravih. — Človek nima tega daru. Bog mu je dal sicer um, toda kako dolgo bi se moral posameznik učiti, kolikokrat bi prej prišel v smrtno nevarnost, kako težko bi se rešil vseh nasprotnikov svojega življenja, če bi bil prepuščen samemu sebi! Kar smo rekli koncem prve točke, velja tudi pri drugi: Če bi se tudi posrečilo človeškemu umu, spoznati vse nasprotnike, sam jih ne bi zmoget. Divjim zverem, naravnim pojavom: streli, ognju, povodnji, hudobnim ljudem bi se posameznik nikdar ne mogel uspešno ustavljati. Po pravici smemo reči: Človek je ves čas svojega bivanja na zemlji moral živeti v družbi, sicer bi ga — ne bilo. Le nesmi-

selna, umu v obraz bijoča domišljija je mogla zapeljati Tom. Hobbesa⁴ in za njim J. J. Rousseau-a⁵, da sta tajila za prošle čase človeštva družabno življenje. Narava sama sili človeka, da živi v zvezi z drugimi in se ž njihovo pomočjo brani in ohranja. Izkušnje drugih — družbe — potrebuje nujno, da more sam živeti, — torej je po svoji naravi — družben.

c) Človekov govor kaže, da človek ne zadostuje samemu sebi, marveč da je ustvarjen v družbi in odločen, da v zvezi z drugimi dosega svoj namen. Živali, vsaj razvitejše, imajo tudi zmožnost, da javljajo svoje občutke z glasom, toda to se vrši nedoločno. Človek pa izraža svoje misli in čustva določno, jasno v posamnostih.

Ta njegova lastnost priča, da je toliko tesneje zvezan s svojimi sodrugi, kolikor višje je njegovo spoznavanje od živalskega zaznavanja. — Z govorom je v zvezi pisanje. Pri govorjenju se združuje človek s sebi enakimi, ki so ž njim v istem času in na istem prostoru; s pisanjem presega čas in prostor in se razgovarja z ljudmi, ki so daleč oddaljeni od njega, govori celo tistim, ki bodo živeli za njim. To vse dokazuje njegov družni značaj.

č) Človek ima nagnjenje do ljudi in jih ljubi. Morda bi utegnil kdo reči, da se tudi pri nekaterih živalskih tolpah nahaja nekakšno medsebojno nagnjenje. — Tega ne tajimo, pač pa pravimo, da je medsebojno razmerje med ljudmi tako, ki ga živali nikdar ne morejo imeti. Med ljudmi se namreč, brž ko se sestanejo, pojavi razmerje pravic in dolžnosti. Vsak posamnik ima nasproti svojemu sosеду pravico zahtevati,

⁴ Tom. Hobbes, prijatelj Bakona Verulamskega, je bil angleški mrodoslovec. Rodil se je l. 1588. Po burnem in precej razuzdanem življenju je umrl l. 1679. V svojih spisih, vzlasti v »Human nature or the fundamental elements of policý« je trdil, da so po naravi vsi ljudje drug proti drugemu v sovraštvu. Boj vseh proti vsem je bilo prvotno stanje. Človek je torej po svoji naravi protidružaben. Samo v obrambo in v dosego miru so si kesneje ljudje po medsebojni pogodbi ustanovili družbe.

⁵ Jean Jacques Rousseau (izg. Žan Žak Rusô) (1712—1778) je trdil v svoji knjigi »Contrat social«, da so začetkom ljudje živeli kot živali raztreseni po gozdih. Vodil jih je samo nagon. Popolnoma v protislovju z resnico pravi dalje, da se je človeški nagon polagoma razvil v pamet. Čim bolj se je pa razvijala pamet, tem bolj so rastle tudi potrebe, tako da jim posamezniki niso mogli več zadostovati. Ljudje so se torej po pogodbi zvezali v družbo.

da ga ta ne ovira v ohranjanju in izpopolnjevanju njegove narave, in iz te pravice izvira v bližnjem dolžnost, da mu je ne kvari. To medsebojno razmerje pravic in dolžnosti je utemeljeno v prirodi. S tem je pa tudi že utemeljeno družabno razmerje. O pravicah in dolžnostih se more govoriti le tam, kjer jih je več, in sicer ne samo mehanično postavljenih druga poleg druge, marveč zvezanih, združenih med seboj. Človek je torej v resnici družno bitje. Družnost je del njegove narave.

d) To nam spričuje tudi narodopisna znanost. Nikjer, kar stoji svet, še niso zasledili ljudi, ki ne bi bili dejanski kazali svoje družne narave. Najbolj surovi in divji narodi naše dobe so Avstralci. A pri vseh njihovih rodovih opazamo lepo razvit jezik: glagol je zelo gibčen; poznajo dvojino; tri spole rabijo za tretjo osebo. Rodbine s stalnim posestvom, krvno maščevanje, različna rokodelstva pričajo o njihovi družnosti. — Na Fidži-otokih so rodovi tako urejeni, kakor ob svojem času grške državnice. Ameriški in afriški divji narodi imajo svoje poglavarje.

O preminulih rodovih nam zgodovinarji pričajo isto. Asirci, Babilonci, Egipčani, Grki in Rimci so imeli do podrobnosti urejeno družabno življenje. Mehikanci in Peruanci, ki jih je evropska zlata lakota uničila, so živeli v cvetočih državah. Sedanjost in prošlost nam torej pričata, da je družnost združena s človeško naravo.

Popolnoma napačna je torej Hobbesova in Rousseau-ova trditev, da je človek živel prvotno brez družbe, da torej njegova družnost ni utemeljena v njegovi naravi. Za svojo misel nimata nobenih dokazov. Kar se ve o človeku na zemlji, se vedno vidi, da je živel v družbi. Samo tisti more trditev teh dveh mož odobravati, kdor trdi, da se je človek razvil iz živali. Življenje, kakršno nam opisujeta Hobbes in Rousseau, je živalsko življenje. Zato so se njunih misli brž oprijeli tako zvani materialisti (od latinske besede materia — tvar, snov), ki taje vsak razložek med dušo in telesom in zanikavajo tudi Boga.

Človekova družnost izvira torej iz njegove narave. Ta ga sili, da se združuje, da se veže v razne družbe. »Ker človek v posamništvu ne dobi za življenje potrebne vzgoje in oskrbe in mu tudi ni mogoče, vzgajati duha in srca, zato je uredila božja previdnost, da že ob rojstvu vstopi v človeško družbo — v rod-

bino in državo; samo tu more popolnoma dobiti, česar potrebuje za življenje«, pravi Leon XIII.⁶

Gorje, če se ne upošteva družna stran človeške narave!

Lice naše dobe.

Zmagoslavje orjaškega znanstvenega napredka slavi po pravici naša doba. Človek prodira vedno globlje v prirodne skrivnosti. Neizmerna, navidezno neskončna pota zvezdnih teles meri z največjo natančnostjo, tehta jim težo, zasleduje njih sestavo; na zemlji in pod zemljo rešuje najtežje uganke. Do najenostavnejših prvin razkrajaja stvari in zasleduje njih spojitve; uspehe svojega truda pa uporablja v nebrojnih iznajdbah, ki preobražajo svet. Človeku res ni nič več pretežkega; vse izve, vse premaga.

Knjiga tvarne prirode je sicer še v mnogih ozirih neprečitana, nerazumljiva: a list za listom se neprenehoma odpira in jasni v slavo človeškemu duhu. Žal pa, da se je pri tem delu človeškega duha vedno bolj pozabila poglobitna stvar na zemlji, — namreč človek sam. Prirodoslovje je zatemnilo človekoslovje. Človek se je umaknil prirodi in žalostnih posledic tega dejstva nam slavospevi v čast človeškemu duhu ne morejo zaglušiti. Napredku, duševni luči, zmagi duha nad tvarjo — se oglašajo gromoviti »živio!«, a med tem se glasí obupna tožba, žalno vzdihovanje, pa tudi proklinjajoče žehtenje po maščevanju izmed milijonov tistih, katerim novi čas prinaša le — trpljenje, glad in brezنادno skrb za bodočnost, izmed tistih zapuščenih človeških bitij, katera nimajo deleža pri dediščini nebrojnih zakladov, ki jih ustvarja zmagoviti človeški duh.

Medtem, ko so se reševala težavna vprašanja o stvari in zakonih njenega izpreminjanja, se je pozabljal duh, ki jih je reševal, in kakor grozilna pošast se je rodilo najtežje, namreč socialno ali družabno vprašanje.

V resnično krščanski dobi je bil središče vsega umovanja in znanstvenega delovanja — človek, krona stvarstva. Dasi se takrat ni v tolikem obsegu gojilo naravoslovje kakor v novem času, vendar ne smemo reči, da bi se bilo preziralo. Veleumi so se tudi takrat bavili s t v a r i n o ,

⁶ Okrožnica o krščanski državi »Immortale Dei« dne 1. novembra 1885.

z njeno sestavo in njenimi lastnostmi, toda še temeljiteje so se pečali z duhom, njegovim bistvom in delovanjem. Temeljito so sicer tedaj razglabljali fizični red v stvarstvu in mu določali zakone, toda še mnogo bolj so proučavali n r a v n i r e d in njegovo osnovo. Nova doba je prezirala duha in nrvnost in ju še prezira. Z daljnogledom ali s povečalnim steklom, z merilom ali šestilom v roki, se je učenjak jel norčevati iz duha in nrvnega reda. Pri svojem delovanju ju ni našel, ker ju ni iskal, a vendar ju je jel drzno tajiti. Taki nauki niso ostali zaprti v učenjakovi sobici; splavali so ven v živi svet in, kjerkoli so se pojavili, zastrupljali, uničevali, morili red, srečo in mir.

Sezidala se je sicer veličastna stavba n a r a v o s l o v n i h z n a n o s t i, a ob tem se je razdrla — č l o v e š k a d r u Ź b a. Sedaj, ko se ta razdor kaže vedno huje, ne moremo se več izogniti nujnemu vprašanju: Kaj bo pa sedaj? Ali se dá še rešiti red človeške družbe? Kako in s katerimi pripomočki?

Svoj čas moramo predvsem umevati. Mnogo jih je, ki se nič ne menijo za najvažnejšo stvar, namreč za ljudi in njihovo življenje. Sami se igrajo, ker jih je srečna usoda osvobodila mučnih skrbi za obstoj, in tako menijo, da se ves svet igra. Nič jim ni mar vprašanje, katero smo ravnokar zastavili, in zato sodijo, da nikogar ne skrbi. O takih ljudeh lahko rabimo slovenski pregovor, da »bi prespali celó sodni dan, če bi bilo mogoče«.

Če se že kdaj oglase v tem oziru, izjavljajo samo, da na svetu ni tako hudo, kakor pišejo nekateri hujskači in prenapeteži, da je bilo vedno tako, kakor je sedaj, da sveta nobeden ne more izpremeniti in da socialnega vprašanja sploh ni. Nam ni treba mnogo premišljevati, da ovržemo te trditve in spoznamo, kje je resnica. Površen pogled v življenje nam kaže dovolj jasno, ali res ni socialnega vprašanja, ali je.

Povsod vidimo, kako se razdirajo nrvni temelji vsakršne družbe: spoštovanje do zakonite oblasti, ljubezen do Boga in do bližnjega in pravičnost. Namesto spoštovanja do oblasti opažamo preziranje, zaničevanje in nepokorščino. V družinah in državah je vedno več upornih ljudi. Samoljubje in dobičkaželjna sebičnost kraljujeta. Tihe, delavne in požrtvovalne ljubezni ne srečaš izlepa. Darežljivost, kolikor je je še, nastopa šumno in glasno. Za vsak darček za-

hteva javne pohvale, hrupnega povračila v obliki očitnih zahval, javnega priznavanja in blestečega odlikovanja.

Slabo je to in tem slabše, ker je vedno več ljudi navezanih na — miloščino. Delavski stanovi upajo ohraniti svoj obstoj samo z milodari, podporami itd. To nam kaže, da delo ne pridobiva več toliko, da bi vzdrževalo človeka in da se je izgubilo celo zaupanje v moč vztrajnega, pridnega dela. Delavci, obrtniki in kmetje prosijo pomoči, tožeč, da si sami ne morejo pomagati. Taka družba, kjer se večina ljudi zanaša na podpore, takorekoč na usmiljenje drugih, ne more biti zdrava, in glasno odmeva iz nje vprašanje: Kaj je storiti, da se ozdravim? To je pa ravno družabno ali socialno vprašanje.

Dobička željna sebičnost potiska v kot idejo pravičnosti. Vsak se rije sam zase skozi življenje, kakor ve in zna. Čim več jih odrine, tem bolje zanj. Ne meni se, da jih morda veliko število pomandra in pohodi na svojem potu, da mu je le cesta široko odprta. V gospodarskem tekmovanju skuša vsak sam zase zmagovati in vsaka zmaga je združena s smrtjo mnogobrojnih gospodarskih bitnosti. To gospodarsko tekmovanje je pa tem škodljiveje, čim bolj tekmuje prav za prav le denar. Ob tem tekmovanju se ne pridobiva nobena nova vrednost. Če kak borzijanec s svojo premetenostjo en dan »zasluži« tudi milijon goldinarjev, ni zavoljo tega niti za en belič vrednosti več na svetu; s tem se ni splošno premoženje pomnožilo niti za — eno žemljo, pač pa je deset, sto ali še več družin izgubilo svoje s trudom privarčevano imetje.

Za sedaj ostavimo podrobnejše opisovanje tega gospodarskega boja! Splošno smemo reči, da se zopet vračata naši dobi bistvena znaka stare paganske dobe: krivičnost in nasladnost.

Nižji in manjši družabni organizmi: družine, mali narodi, delavski stanovi se glasno pritožujejo proti krivicam, ki se jim gode. Zatiralci se jim pa smejejo s svojih mehkih sedežev; razkošje, ki jih obdaja, uživanje, v katero so vtopljeni, jim brani, da ne čujejo klicev na pomoč.

Toda teh klicev je vedno več. Poleg prošnja se čujejo tudi grožnje, vedno glasnejše, vedno hujše. Čete zatirancev se zbirajo in čakajo le ugodnega trenutja, da udarijo.

Zatirana človeška narava si išče duška. Če se ji ne da, kar ji gre, če se njenemu upravičenemu teženju zapirajo duri, potem

si s silo poišče pota. V njo je položil Stvarnik željo po sreči. Ta želja se ne da izbiti. Narava sama je pa taka, da more doseči srečo samo v zvezi z drugimi. V svojem hrepenenju po sreči, po blaženstvu je navezana na družbo. Ubiti moraš torej naravo, če ji hočeš vzeti družnost. V s a k s a m z a s e je protinaravno načelo.

2. Družba.

Pojem družbe.

Kaj je družba?

Kratki odgovor na to vprašanje se glasi: Družba je organska zveza nraavnih bitij; ali: organizem, sestavljen iz nraavnih bitij.

V razlago te opredelbe si hočemo ogledati a) kaj je organizem ali organska zveza in b) kaj so nraavna bitja. Potem bo vse jasno.

a) Organizem je zveza več med seboj različnih udov, katerih vsak ima svoje posebno opravilo in svoj posebni namen, ki pa vsi skupno po neki notranji sili delujejo v skupni namen — v skupno blaginjo. Za organizem je torej treba: Več udov. En sam ud ne more nikdar tvoriti organizma. Tudi najenostavnejša stanica ima več delov, namreč vsaj kožico, katera obdaje stanično jedro. Ti udje morajo biti med seboj različni. Ako so posamezni udje popolnoma enaki, se ne morejo združiti nikdar v organizem. Kup kamenja, vrsta hiš ne bo nikdar organska. Če so si udje enaki, potem ima vsak ud isto opravilo kakor drugi, isti namen; torej je zveza nepotrebna in nemogoča. Organizem je namreč zveza, kjer ima vsak ud svoje posebno opravilo in posebni namen; vsi udje pa skupno opravilo, skupni namen. Posamezni ud skrbi zase, a ne ločen od drugih, marveč tako, da s tem skrbi tudi za celo zvezo, za celoto, in celota skrbi zase tako, da pomaga vsakemu posamnemu udu. Vsi udje imajo torej neki skupen namen in skupno delovanje. To delovanje vodi neka notranja sila. To se pravi: tista sila, ki ureja skupno delovanje posamnih udov v organizmu, ne sme prihajati od zunaj, marveč mora biti v njih samih. Poglejmo si kak zgled! Železniški voz ima več različnih udov, katerih vsak ima svoj posebni namen. Vsako kolo, vsak vijak, vsak žebelj ima takorekoč svojo službo. Vsi skupaj imajo svoje posebno delo, namreč —

vozijo. In vendar ni železniški voz organizem, ker ga ne vodi notranja sila, marveč zunaj njega bivajoča para. Ta notranja sila se imenuje — organizmova duša.

Najlažje si pojasnimo podano razlago, če si ogledamo organizem človeškega telesa. Tu vidimo v najlepši edinosti najrazličnejše ude, katerih vsak opravlja svoje delo, a hkrati služi v blaginjo celega telesa. To edinost med posamnimi udi tvori skupni namen in k skupnemu namenu vodi posamne ude duša. Brez duše ni organskega telesa, ni organizma.

Sodimo, da smo dovolj pojasnili, kaj je organizem.

b) Drugo vprašanje, katero moramo rešiti, se glasi: **Kaj so npravna bitja?**

Med organizme v prvotnem pomenu štejemo samo rastline in živo človeško telo. Udje teh organizmov so že po naravi določeni. Rastlina ima že po naravi korenine, steblo, liste, cvet, sad. Žival ima po naravi gibalne, prebavljalne ude in čutila; ravno tako tudi človeško telo. Te ude oživlja duša in jih vodi nujno. Listič se ne more ustavljati notranji rastlinski sili; noga se ne more upirati vodstvu živalske duše. Udje teh organizmov so torej nujni, zvezani po naravi, in zveza sama je tudi nujna. Ti udje so sama npravna, toda ne npravna bitja. Npravna bitja so namreč tista, ki imajo um in svobodno voljo, ki jih vodijo npravni in ne samo naravni ali fizični zakoni. Taka bitja se tudi lahko organsko združijo med seboj. To druženje pa ne more biti naravno, fizično, marveč samo npravno; vršiti se more edino le po umu in volji. Bitja, ki imajo um in svobodno voljo in katerih vrstno delovanje se izvršuje po umu in volji, so npravna bitja. Tako npravno bitje je človek.

Sedaj že vemo prilično, kaj je družba, ali kaj je organizem, sestavljen iz npravnih bitij. Družba je potemtakem zveza več ljudi, med seboj različnih v tem smislu, da ima vsak svoje posebno opravilo in poseben namen, da pa vsi skupno po neki notranji, npravni sili delujejo v skupen namen, v skupen blagor.

V družbo se vežejo ljudje po pameti in volji, ne pa — po fizičnih zakonih. Različni morajo biti med seboj, imeti morajo namreč različna opravila. Naravo imajo sicer vsi ljudje enako, toda v ostalem imajo mnogo razlik. Različna sta že spola, moški in ženski; različne so npravi, različna nadarjenost, različna telesna moč, različna nagnjenja.

Z vso odločnostjo moramo torej zavračati nauk tistih, ki pravijo, da so si v družbi vsi ljudje enaki. Če bi bilo to res, potem bi bila vsaka družba nemogoča. Ljudje so sicer enaki pred Bogom, kateremu bo moral dajati odgovor cesar prav tako kakor najpreprostejši berač, enaki so si po naravi; dostojanstvo in slabosti človeške narave se držo vsakega enako. Tudi v družbi so si v tem oziru enaki, da vsak sme zahtevati od družbe vsega, kar mu pripada z ozirom na sodelovanje v skupne namene. Kakor so pa opravila udov različna med seboj, tako je tudi različno njihovo razmerje do družbe. V tem smislu si niso in si ne morejo biti enaki.

Vsak organizem potrebuje duše. Duša v družabnem organizmu mora biti primerna udom, torej — n r a v n a. Imenujemo jo — o b l a s t ali a v t o r i t e t o. Kakor udje človeškega telesa ne tvorijo organizma, če jih ne oživlja duša, tako tudi ne more biti družbe brez oblasti. Duša družbi je oblast ali avtoriteta.

Oblast.

Brez oblasti ni družbe. Ljudje, ki so se zvezali v kaki družbi, so si postavili nov, skupen namen. Sodelovati hočejo vsi v dosego tega namena. Zato jim je pa treba nekega voditelja, treba je neke moči, ki ureja njihovo delovanje, da je res namenu primerno. Če bi vsak po svoji glavi skušal doseči skupen namen, bi ne bilo nobenega reda, vse bi šlo navzkriž in nič bi se ne doseglo. Tisti voditelj, tista moč, ki ureja delovanje udov kake družbe za skupen namen, se pa imenuje oblast. Ta oblast naroča, kaj naj store posamni udje ali kaj naj opuste, da se doseže skupen namen. Taka naročila se imenujejo p o v e l j a, u k a z i, z a k o n i ali p o s t a v e. Oblast torej najprej u k a z u j e. Ker je pa večkrat treba pojasniti, kaj je ukazanega, ker je treba razdreti razne dvome in v posamnih slučajih razložiti ukaz, zato mora oblast tudi s o d i t i. Ukaz sam pa ne bi imel nobenega pomena, če ne bi oblast mogla prisiliti članov svoje družbe, da ga izpolnjujejo, to se pravi, če ne bi oblast smela k a z n o v a t i. Oblast ima torej tri glavne opravke: ukazuje, sodi in kaznuje.

Družba je npravni organizem, torej neka npravna celota, kot smo že dokazali. Ta celota ne more nastati s tem, da se posamni udje seštejejo. Družba ni vsota svojih članov, marveč je

neko novo telo. Kakor ne moremo reči, da je telo vsota nog, rok, glave, trupa, ker vemo, da morajo biti ti udje na poseben način notranje zvezani in zedinjeni, tako tudi ne moremo trditi, da je kaka družba samo vsota svojih članov. Pri naravnem organizmu, pri telesu, je treba duše, ki oživlja celo telo in zedini vse ude v lepo celoto. Pri družbi je ravno tako treba moči, ki res združuje v zedinjeno celoto raztresene člane. Ta moč je pa oblast.

Namen, ki ga skuša dosegati naravno živo telo, je skupno, splošno dobro. Roka opravlja svoje opravke, toda s tem skrbi za celo telo, za skupno dobro celega telesa; oko, uho ne delujeta zase, marveč za skupen blagor; ravno to vidimo tudi pri drugih udih. Če bi kak ud deloval samo zase, potem bi telo moralo razpasti. Ta družba namerava splošno dobro svojih članov. Ti člani so pa svobodna bitja, ljudje, ki imajo um in voljo; zato je njihovo delovanje za splošno dobro drugačno nego pri telesnih udih. Ti se ne morejo upreti notranji sili; po naravi morajo delovati za celo telo. Človek pa mora hoteti prav delovati. Če n o č e, se lahko ustavi. Treba mu je torej volje za skupno dobro tiste družbe, kateri pripada. Volja pa ne deluje, če ji um ne pokaže, za kaj gre. Vsled tega mora človek spoznati skupni namen. Potemtakem vidimo, da deluje človek v družbi z umom in voljo. Oblast, ki ureja in vodi to delovanje, mora torej prav voditi um in voljo svojih članov. Zato mora biti pa sama razumna. Delovati mora po razumu, sicer bi ne mogla imeti vpliva na razumna bitja. Oblast je torej tisti razum, ki mora skrbeti za blagor družbe.

Kjer ni razumnih bitij, tam tudi ni prave družbe. Zato ne moremo trditi, da n. pr. čebele ali mravlje tvorijo pravo družbo. Res je, da delujejo v skupen blagor, v splošno dobro s skupnimi močmi; res je tudi, da jih vodi neka notranja sila pri tem delovanju, toda ta notranja sila ni razumna oblast, marveč nerazumna narava, katero je ustvaril in njenemu namenu primerno uredil najvišji božji razum. Vsled tega pri živalskih zvezah ne vidimo nobenega napredka; čebele žive danes prav tako, kot so živele pred 4000 leti; ne nauče se ničesar, ne pozabijo pa tudi ničesar. V človeških družbah pa vidimo napredovanje in nazadovanje. Čim se pa moti vodilni razum, ali če se razdere zveza med njim in med člani družbe, pa hira družba, dokler končno ne pogine.

Vodilni razum je lahko razum posamnega človeka ali pa več oseb. Pri tistih družbah, kjer ima en sam vso oblast v rokah,

odločuje njegov razum. Kjer pa ne vlada en sam, tam velja to, kar sklenejo tisti, ki imajo vladu v rokah.

Dokazali smo že, da je človek družno bitje, to se pravi, da človek ne more drugače ohraniti in izpopolniti samega sebe, razen v družbi. Narava sili človeka, da se druží. Narava ga torej priganja, da ne gleda samo na sebe, marveč tudi na druge; da ne deluje samo za svoj namen, marveč da ima pred očmi tudi skupne namene, po katerih se druží v razne družbe. Tega naravnega glasu ne more udušiti v sebi. Kako pa to izvršuje, v tem je svobodnejši. Dve glavni stvari pa zahteva pri tem družna njegova narava.

Omenjali smo jih sicer že prej, zavoljo velike njune važnosti pri umevanju družbe jih pregledno obnavljamo.

a) E n a k o s t.

Nemogoče je, da bi bili v družbi vsi ljudje enaki. — Človek se mora združevati, kakor smo videli; družba je pa nemogoča, če so vsi njeni udje enaki. Zato je nujno, da priznava vsak družbenik potrebno razliko med posameznimi člani. Ta resnica je zato silno važna, ker se človek nerad uklanja in nerad priznava drugemu več pravic nego sebi. Po naravi so res vsi ljudje enaki med seboj. Vsak ima človeško naravo; nobeden je nima več, ne manj, nego drugi. V družbi je pa to drugače. Več ljudi se združí v dosego skupnega namena. Vsi morajo delovati za ta namen, toda ne vsi enako, sicer bi družba brž razpadla. Iz samih rok, iz samih glav ali iz samih nog ni mogoče sestaviti organskega telesa. Tako tudi ni mogoče združiti družbe, če bi bili vsi njeni udje z ozirom na njen namen popolnoma enaki. Skupen namen se da le tako doseči, da se razna opravila razdele. Eden naj izvršuje to, drugi drugo, vsi pa naj imajo pred očmi skupen namen. Le tako more uspevati družba. Stvarnik je že sam modro pokazal pot za tako delovanje. Ljudje so različnih spolov, imajo različne darove, razna nagnjenja itd. Kdor zahteva popolno enakost v družbi, jo uničuje.

Samo v enem oziru smemo govoriti, da so si udje v družbi enaki. Vsi smejo namreč zahtevati, da jim družba da to, kar jim po njihovem delovanju za skupni namen pripada. V tem smislu so si enaki tisti, ki vladajo, in tisti, ki so jim podložni, visoki in nizki, tisti, ki opravljajo najvažnejša, in tisti, ki izvršujejo najnižja opravila. Vsem mora dajati družba po njihovih

zaslugah in po njihovem pomenu za skupni namen, ne sicer vsakomur vsega ali vsakomur enako, pač pa vsakomur, kar mu gre. Že pri tej priliki omenjamo, da imajo v državi najvišji pomen za tistimi, ki neposredno vladajo državo, delavski stano vi, kateri s svojim trudom ustvarjajo vse državno premoženje. Po tem pomenu bi morala država skrbeti zanje. Stališče njihovega pomena za državo in ne stališče enakosti jim more pomagati. Če se postavijo na stališče splošne enakosti, razdirajo s tem državo in vsako družbo, in onemogočujejo napredek svojega stanu. Če pa poudarjajo svoj pomen za državo in svojo pravico, da se jim mora dati, kar jim gre po tem pomenu, stoje na trdnih tleh in njihov boj ne more ostati brez uspeha.

b) Važnost cerkvene oblasti.

S tem, da se priznava neenakost posamnih članov v družbi, je v zvezi druga stvar, katero smo že obširno dokazovali, da je namreč treba v vsaki družbi oblasti. Človek je sam svoj gospod po svoji svobodni volji. Voljo pa mora rabiti po pameti. In pamet mu pravi, da ne more ne živeti, še manj pa napredovati ne v dušnem in ne v telesnem oziru, če se ne združuje. Ravno tako mu pa tudi govori pamet, da je družba brez oblasti nemogoča. Zato ga sili, naj uboga pristojno oblast.

Kdo ima oblast, določuje tisti, ki je družbo ustanovil. Če je kaka družba ustanovljena že po naravi, potem je tudi oblast določena tudi že po naravi. Tako je n. pr. v rodbini naravno dana oblast staršem, poglavitno očetu. Družbi, katero ustanove ljudje sami tako, da njena oblika ni že po naravi določena, pa ljudje sami postavijo oblast. Tako n. pr. ni že po naravi določeno, kdo imej oblast v državi. Lahko se izroči enemu, lahko več osebam, lahko tudi vsem državljanom. Družba, katero ustanavlja neposredno Bog sam, ima potemtakem oblast določeno od Boga. Taka družba je Cerkev. Kakor morajo ubogati člani v rodbini očeta, ki ima po naravi oblast nad njimi; kakor morajo poslušati državljanji svojo oblast, ki so jo sami postavili: tako morajo tudi udje Cerkve spoštovati oblast, ki jo je dal Bog sam, in sicer tem bolj, kolikor višjega izvora je.

Lahko rečemo, da bi se brž praktično rešilo socialno vprašanje, ko bi dali očetni oblasti v družini, oblasti, ki jo imajo po svoji naravi posamezni narodi ali stanovi v svojem okrožju,

državni, predvsem pa cerkveni oblasti to, kar ji pristoja. Predvsem cerkvenim, pravimo. In sicer zaradi tega, ker je cerkvena oblast neposredno od Boga in se dotika najvažnejših človeških dolžnosti, namreč večne sreče. Kjer se ne spoštuje ta oblast, propadajo tudi druge. Zato tudi po pravici iščemo in tudi nahajamo izvor socialnemu vprašanju v upornih zmotah, ki so hotele razdreti cerkveno oblast in ki so s posebno silo butale na dan začetkom šestnajstega stoletja s tako imenovanim protestantovstvom.

Če bi mogli s svojim glasom pretresti zemljo, ali če bi mogli vsaj seči v vsako slovensko srce, potem bi bil naš prvi opomin: Spoštujmo cerkveno oblast! Če se ta zaničuje in smeši, gine hkrati državna, stanovska, narodna in očetna oblast; izpodkopujejo se temelji vsake oblasti, in brez upa rešitve zeva kakor grozen prepad človeštvu nasproti — socialno vprašanje.

Vsakdanja izkušnja nam priča isto. Posamezni udje naših družabnih organizmov so razkosani, razbiti, razorganizirani, ker se ne spoštuje več skupni namen pod vodstvom skupne oblasti. In vzrok temu je preziranje božjih zakonov in od Boga neposredno ustanovljene oblasti v njihovo varstvo. Najprej odpovedujejo pokorščino Bogu in od njega postavljenim varuhom njegovih pravic, potem pa tudi — ljudem. Mladeniči, dekleta, ki spoštujejo v prvem oziru božjo voljo, ti jo spoštujejo tudi v drugem, ljubijo, spoštujejo in slušajo svoje starše in jim delajo veselje. Dijaki, ki izpolnjujejo božji zakon, spoštujejo tudi svoje učitelje in profesorje, izpolnjujejo zvesto tudi svoje dolžnosti. To velja tudi v narodnem, stanovskem in državnem življenju. Dokler so udje posameznih stanov slušali cerkveno oblast, so bili tudi sami med seboj trdni in zvesti v lepih organskih zvezah. Države in narodi so cvetli, dokler jih je oživiljala duša najvišjega organizma — cerkvena oblast.

Sedaj se glasi po svetu klic: Organizirajmo se! Ta klic izvablja sama narava — najboljša učiteljica in zdravnica. Da, v organizaciji je rešitev; v tem, da se zbude iznova čili in krepki družabni organizmi, svita nam boljša bodočnost. Zato je pa treba najprej smisla za skupne namene, za skupno delovanje in tudi smisla za zatajevanje lastnega napuha in uporne sebičnosti.

Malo nam je še ostalo organskega v javnem življenju, malo skupnega se kaže med nami. V s a k s a m z a s e, to geslo

mori družabne organizme. Vendar, čeprav vse razpada, ena misel ostane vedno, ki bo mogla iznova organizirati človeštvo, misel namreč, da smo »Očeta enega sinovi, ljudje vsi bratje, bratje vsi narodi«. To resnico je oznanil božji Odrešenik na zemlji, ki jo je odrešil s svojo krvjo; s to resnico je ustvaril veliki organizem človeštva, kazoč mu skupni namen, bodreč ga k skupnemu delovanju. Na temelju te resnice se je preobrazila gnila rimska država in so se organizirale krščanske države; v njih pa so zacvetli organizmi narodov, stanov in rodbin. Vsak teh organizmov je bil zase lepo, v svojem oziru samostojno telo, vsak sicer del v višji vrsti, a vendar zase čudovito krasna celota.

Pogoji, po katerih so rastle ti organizmi, so se sedaj izpremenili. Človek je napredoval, torej mora napredovati tudi družba. A ideja ostaja neizpremenjena. Organizacija nas reši. Organizacija je pa uspešno možna le, če se vrne med ljudi krščansko načelo skupnega namena in bratskega sodelovanja v ta namen, in če se priznava in spoštuje najvišji, božje-človeški organizem — svete Cerkve.

Družabne bolezni so same po sebi vzbudile mnogo mož, ki so jih hoteli zdraviti. Žal, da je bilo med temi precej več neukih mazačev nego pametnih zdravnikov. Kaj bi rekli človeku, ki bi svetoval komu s poškodovanim prstom, naj si da roko odsekati, da ga prst ne bo več bolel? Kaj naj sodimo o možu, ki bi podrl celo hišo, če se ji razdrobi okno ali poškoduje streha?

In vendar so popolnoma taki tisti družabni mojstri-skaze, ki so razširjali in še razširjajo svoje prevratne misli med ljudstvo s pretvezo, da hočejo preosnovati vso družbo. Nekaj je med njimi tako abotnih in nerazsodnih, da sami niso spoznali škodljivosti svojih sanjarij; drugi so pa zlobni in hinavski, ki imajo pri svojem delovanju tajne osebne namene.

Postavili smo si temelj, na katerem moremo poučevati družabni razvoj. Dokazali smo, da je človek družno bitje, da se mora ta družnost razvijati organsko, da je družabni organizem brez oblasti nemogoč, da mora biti predvsem cerkvena oblast sveta, in da so v družabnih organizmih nujno potrebni različni udje.

Omenjeni možje sklepajo drugače. Njim, ki z vso neresničnostjo poudarjajo osebno svobodo in popolno enakost po-

sameznih ljudi, je vsak družabni organizem trn v peti. Ker so se posamezni oblastniki res često v marsičem pregrešili, zato s posebno slastjo vlačijo vse njih izmišljene in resnične napake na dan in sklepajo: Proč z vsako oblastjo! Proč z vsem sedanjim redom! Vsaka vera, vse sedanje politično, družabno in gospodarsko življenje mora pasti; pasti mora družabni razloček med spoloma, razloček med narodi, pasti mora rodbina in država; prestoli in oltarji se morajo razdrobiti. V ta namen so dovoljena vsa sredstva: dinamit in bodalo, ogenj in sekira. In kaj potem? To naj nikogar ne skrbi, pravijo ti možje. Osvobojeni možje bodo že sami našli pravo življenje. To je gotovo, da se ne bodo vdali več nobeni oblasti, marveč bodo svobodno uživali vse prijetnosti tega sveta. Zato nečejo imeti nobenega vodstva v svoje namene. Vsak pristaš njihovih namer naj izkuša na svojo pest uresničevati vodilno geslo: **Smrt trinogom!**

3. Kako se deli družba?

Družb je več vrst. Ljudje se združujejo v razne namene ali smotre; po tem delimo torej različne družbe. Ravnotako imamo razne družbe z ozirom na njihov izvor, njihovo trajnost, nujnost, osnovo in zavisnost. Poglejmo si jih po vrsti!

Smoter.

a) Splošni smoter se imenuje tisti, ki se tiče vseh ljudi na svetu; ta je nadnaraven, če presega naravne sile; ali pa naraven. V tem smislu imamo dve splošni družbi. Splošna nadnaravna družba je Cerkev, ki deluje za nadnaravni namen vseh ljudi, namreč za njihovo večno zveličanje. — Splošna naravna družba je pa ves človeški rod.

Delni smoter se ne tiče vseh ljudi. Vse druge družbe razen Cerkev in človeškega rodu imajo samo delne smotre. Zato jih imenujemo delne družbe.

b) Popolni smoter obsega popolno dobro. Rekli smo že, da mora imeti vsaka družba za smoter — skupno dobro. To dobro je lahko duševno ali telesno. Tiste družbe, ki skušajo dosegati skupno dobro v duševnem in telesnem smislu, se imenujejo popolne družbe, ker obsega njihov smoter popolno, duševno in telesno dobro. Taka družba je rodbina in država.

Nepopolni smoter obsega samo eno vrsto dobrega. Po njem se imenujejo družbe nepopolne, ki skušajo dosežati samo kako telesno ali samo kako duševno dobro. Za zgled navajamo telovadne, trgovske, kmetijske, rokodelske družbe, ki predvsem nameravajo telesni blagor, in umetniške, znanstvene, verske družbe (n. pr. bratovščine), ki so se ustanovile, da pospešujejo skupno duševno dobro.

Izvor.

— Družbe izvirajo neposredno ali od Boga, ali iz narave, ali iz svobodne volje.

Bog je neposredno ustanovil samo eno družbo, namreč Cerkev. Ta je po izvoru od Boga; ker se pa sestavlja iz ljudi, ima tudi človeški značaj. Zato ji pravimo, da je božje-človeška družba.

Narava ustanavlja neposredno zakonsko družbo, ki je podlaga rodbini.

Svobodna volja pa tvori druge družbe, vendar tako, da ne sme nobena svobodno ustanovljena družba nasprotovati naravi. Nekaterim družbam je narava že odločila smoter in bistvo in je samo ustanovitev in zunanjo obliko prepustila ljudem. Taka družba je država. Tiste zveze, ki imajo kak protinaraven smoter, ne zaslužijo imena družbe, ker se ne more pri njih govoriti o nobeni dolžnosti. Tako n. pr. roparske čete ali framasonske zveze niso prave družbe, ker se družijo v slabe smotre, ki se morajo zametati in pobijati.

Trajnost.

— Nekatero družbe so stalne, ker jih k temu sili sama narava. Po naravi sta stalni zakonska združba in država, ko je ustanovljena. Druge so stalne, ker so jih za vedno ali vsaj za dalj časa sklenili njihovi družniki. Tako so n. pr. redovne družbe stalne; v njih se vežejo člani za vedno.

Začasne družbe trajajo le malo časa. Sklepajo se za neki določen namen, ki se v kratkem času doseže. Sem spadajo n. pr. družbe za stavbo kake cerkve.

Nujnost.

— Nujnost ali potrebnost posameznih družb je lahko večja ali manjša. V prvo vrsto spadajo tiste družbe, ki so nujne za vse človeštvo in za vsakega posameznika. V tem smislu so nujne

družbe: Cerkev, družba človeškega rodu, narod in sinovska družba. V drugo vrsto spada tista družba, ki je nujna za človeštvo, ni pa nujna za vsakega posameznega človeka. Ta družba je zakonska. V tretjo vrsto spada tista, ki je potrebna za človeštvo in vsaj redoma tudi za vsakega posameznika; ta je država. V četrto vrsto pa štejemo druge družbe, ki so samo koristne, niso pa nujne za vse človeštvo ali za posameznika.

Osnova.

— Družba je lahko enovita, ali pa sestavljena iz več družb. Enovita je n. pr. zakonska zveza, sestavljena pa n. pr. država, ki spaja pod seboj več narodov in dežel.

Zavisnost.

— Nezavisna je tista družba, ki ima sama vsa sredstva v dosego svojega smotra in se ji ni treba vezati v nobeno večjo družbo. Sem štejemo Cerkev in državo. Zavisno pa imenujemo družbo, ki sama zase ne more popolnoma dosežati svojega smotra in se mora zato priklopiti neki večji družbi. Izmed zavisnih družb, katerih je ogromna večina, naštevamo za zgled rodbino, ki mora pripadati državi, če hoče doseči svoj smoter; škofijo, ki spada k Cerkvi; občino, deželo.

Ogledali smo si, kako se dele družbe. Poglavitna in bistvena razdelitev je pa vendar le tista, ki jo tvori smoter. Družbe, ki imajo različne smotre, so tudi med seboj različne in čim višje smotre si stavijo, v tem važnejšo in plemenitejšo vrsto spadajo in tem pomenljivejši je oblast, ki jih vodi. Rekli smo že, da ima oblast v družbi trojno opravilo: ukazuje, sodi in kaznuje. Pri nezavisnih družbah se imenujejo ukazi — zakoni ali postave; pri zavisnih pa povelja, pravila itd. Zakone daje torej samo oblast v nezavisni družbi.

Zakoni.

— Gospod vsega stvarstva je večni Bog. On gleda v svojem neskončnem umu vse stvari, ki jih je ustvaril in ki so mu možne, da jih ustvari; vsako vidi po njenem smotru in po njeni naravi. Božji um obsega torej ves red, po katerem morejo stvari doseči svoj smoter, svoje dobro. Ta red obsega živa in neživa bitja, vzvišene angelske duhove in drobno peščeno zrnice ob morski

obali; ogromne svetove, ki plovejo po vsemiru, in malega črviča, ki se vije po zemeljskem zraku, predvsem pa človeka, ki je središče narave. Ta red v božjem umu se imenuje večni zakon.

Stvari, ki nimajo razuma, izpolnjujejo ta večni zakon v nezavestni nujnosti, stalno in neizpremenljivo, kakor je zapisan v njihovi naravi. Človek je pa umno bitje. Bog mu je v razum položil potrebno spoznanje večnega zakona, da more spoznati svoj smoter in more delovati v njegovo dosego. Tako je tudi človek, in sicer neprimerno vzvišenejši nego druge stvari, deležen božjega večnega zakona. V kolikor je ta večni zakon zapisan v človeški um, v kolikor človek spoznava razloček med dobrim in slabim, v toliko pravimo, da imamo v svojem razumu naravni zakon ali naravno postavo.

V četrtem psalmu pozivlje psalmist ljudi: Darujte daritve pravičnosti. — S tem hoče reči: Delajte pravico, dajte vsakomur, kar mu gre. Dalje pravi: Mnogi pravijo: Kdo nam pokaže, kaj je dobro? V teh besedah si v duhu misli ljudi, ki vprašujejo, kaj je prav, kje naj izvedo, kako naj darujejo daritve pravičnosti. In nato sam odgovarja: Zaznamenovana je nad nami luč tvojega obličja, o Gospod.⁷

Ta luč je naravni zakon v našem umu, ki se prižiga ob večni, neskončni luči modrosti. Človek ima to luč, katere ne poznajo brezumna bitja. Po tej luči vidi, kaj je dobro in kaj je slabo, spoznava pa tudi, da mora dobro delati in slabega se ogibati.

Veličastna je ta luč; slabotna je pa človeška moč. Zmote v umu, strasti in volji jo slabe. Sam zase ne more nikamor. V družbi mora iskati opore. Oblast v družbi mu mora pomagati s svojim vodstvom, da ne pozabi skupnega smotra, da se v posamnostih ve prav ravnati. Oblast pri tem samo pojasnjuje v podrobnostih, kaj zahtevata večni in naravni zakon. To določevanje se imenuje pozitivni zakon. Pozitivni zakon more dati Bog sam kot vrhovni gospodar človeštva, more ga dati Cerkev in država. Vse, kar ukazuje pozitivni zakon, mora pa biti v soglasju z naravnim zakonom, mora biti pojasnjevanje naravnega zakona v podrobnih razmerah. — V tem smislu je

⁷ Ps. 4, 6; S th. I. II. qu. 91 a. 2. corp.

vsaka oblast tudi v manjših družbah vezana na naravni in po njem tudi na večni zakon. Oče, ko veleva otrokom, kaj naj store ali opuste, vojskovodja, ko poveljuje vojni četi, gospodar, ko ukazuje rodbini, delodajalec, ko vodi delavce — vsi brez izjeme smejo samo v smislu naravnega zakona vladati v podrobnostih družbe, ki so jim izročene.

Tu vidimo, da nobena človeška oblast ni neomejena. Kadar se rabi v nasprotju z naravnim zakonom, se zlorablja in postaja krivična. Kakor torej branimo svetost oblasti, tako se odločno protivimo njeni neomejenosti ali absolutnosti in njeni krivičnosti.

Zakone torej delimo tako-le:

Večni božji zakon

|

se javlja v človeškem umu kot
naravni zakon,

|

ki se v podrobnostih določa kot
pozitivni zakon

božji, cerkveni, državni.

Človeštvo je družba. — Med zgledi za razne družbe smo večkrat navajali tudi človeški rod. To nam je treba natančneje pojasniti.

V prejšnjem odstavku smo govorili o zakonih. Dejali smo, da je izvor vsem zakonom večni božji um. Vsak zakon ureja neko družbo in jo vodi v skupen namen. Potemtakem mora tudi večni zakon voditi neko družbo k skupnemu smotru. Večni zakon obsega red vseh stvari; torej so vse stvari neka družba. Vzvišena je ta misel. Vse stvarstvo je nekakšen družni organizem, v katerem se spaja vse od angela do zadnjega tvarnega atoma v lepo celoto, ki služi skupnemu namenu — božji slavi. V tem smislu smemo imenovati vse stvarstvo — krasno družino. Stvari so naši bratje in sestre, ki izvršujejo to, kar moramo izvrševati, ki vse služijo skupnemu, najvišjemu smotru. Nebo pripoveduje veličastvo božje, in nebes oznanja delo njegovih rok. Dan kliče dnevu besedo,

in noč daje nôči na znanje.⁸ Vse nas zove, da tudi mi hvalimo Gospoda s psalmistom: Gospod, moj Bog, silno si veličasten! Slavo in lepoto si oblekel, opasan si s svetlobo kakor z oblačilom. Razpenjaš nebo kakor odejo, z vodo kriješ njegovo gornjo stran. Oblake narejaš za svoj voz, na perotih vetrov se izprehajaš. — Studence izlivaš po dolinah. Sredi gorâ potekajo vode, da pijo vse poljske živali, in ugasi zverina svojo žejo. Nad njimi bivajo ptičice neba, in se glase izmed njih vej — —⁹ Bratovsko prisrčen duh veje iz psalmistovega poziva: Hvalite Gospoda vsi njegovi angeli. Hvalita ga solnce in luna, hvalite ga vse zvezde in svetlobe. Hvalite ga nebes nebesa, in vse vode, ki so nad nebesi. Hvalite Gospoda somi in brezna, ogenj, toča, sneg, led in piš viharjev, gore in vsi hribje, rodovitna drevesa in vse cedere, zverina in drobnica, kače in ptiči kralatci, kralji zemski in vsa ljudstva, poglavarji in vsi sodniki zemski; mladeniči in deklice, starčki in mladina naj hvali Gospodovo ime, ker njega samega ime je visoko.¹⁰

Ta veličastni organizem vesoljnega stvarstva se vendar more samo v prenesenem pomenu imenovati družba, ker ne sestoji samo iz umnih bitij. Ime družbe pa zasluži v popolnem njenem obsegu človeštvo. Skupno oblast ima v Bogu, skupni zakon v naravnem zakonu, skupni namen — splošni blagor, skupne dolžnosti in pravice, izvirajoče iz naravnega zakona. Človeštvo je največja rodbina, zvezana po krvi, ker izvira vse od ene zakonske dvojice, zvezane pa tudi po umu in volji. Neizmerne važnosti je ta resnica, katero more pojmovati samo krščanski um. Bratje in sestre smo med seboj vsi ljudje na svetu; v tem oziru ni razlike med divjaki in omikanci, med sužnji in svobodniki. Nравne dolžnosti nas vežejo vse. Nobeden ne sme drugega krivično ovirati pri doseganju njegovega smotra, sveto mu mora biti življenje in imetje bližnjikovo; podpirati se morajo ljudje med

⁸ Ps. 18, 2. 3.

⁹ Ps. 103, 1—4; 10—12.

¹⁰ Ps. 148, 3—5; 8—12.

seboj, da omikanci pomagajo neomikancem, bogatejši revežem, da so si zvesti v medsebojnih obljubah, da vse veže sladka vez prave ljubezni.

Prva socialna dolžnost je dolžnost do človeštva, pravo človečanstvo, ali kakor ji z latinsko besedo pravimo: *humani-têta*. Kako zelo pa je izginila zavest te dolžnosti med nami!

Iz prava se je popolnoma izgubila krščanska ideja, da je najvišji posvetni organizem celo človeštvo in da morajo vsi drugi manjši organizmi — države, dežele, družine — služiti namenom velikega, skupnega organizma. Dejansko pa se vendar v državnem življenju često utrinjajo iskre, ki pričajo, da se ta ideja ne da pokopati. S tem, da so se države v svojem sedanjem razvoju, ali kakor jim pravimo: moderne, novodobne države — postavile na samosvoje, od Boga neodvisno stališče, bi se bila morala izgubiti vsaka sled, ki bi kazala kako vzajemno skrb za skupne koristi vsega človeštva. Morala, ponavljamo, a v življenju vidimo, da se ta sled ni izgubila, ker se ni mogla. Brani jo človeška narava.

Krščanstvo hvalijo često tudi nasprotniki, da se je ob svojem času izkazalo kot najvišja kulturna sila in da je takrat zelo blagodejno vplivalo na družabne razmere. Seveda*pravijo, da sedaj niso več časi za to. A če razglabljam vzroke, kateri so krščanstvu dajali kulturno in družabno moč, vidimo takoj, da se to omejevanje krščanskega vpliva na neki minuli čas sesede samo po sebi v prazen nič. Krščanstvo je namreč ravno s tem razvijalo svoje blagodejne učinke v kulturnem in družabnem oziru, ker je oživilo svoje, ali pravzaprav v naravi utemeljene ideje o celokupnosti človeškega rodu v konkretnih oblikah. Najvzvišenejša taka konkretna oblika je — papeštvo. Papež je sicer pravno poglavar samo tistim, ki so po sv. krstu vstopili v cerkveni organizem, toda po svojem namenu je oče vesoljnemu človeštvu, za vse postavljen, vsem poslan. Njegovo sveto zvanje mu nalaga nepreklicno dolžnost, razširjati božje kraljestvo po zemlji in z vsemi močmi delovati na to, da se pospeši najvišji družabni vzor, da namreč postane »en hlev in en pastir« na zemlji. Lahko bi nam bilo dokazovati, kako je papeštvo izvrševalo to svojo sveto dolžnost in kako jo še dandanes izvršuje. Toda to ni namen našemu sestavku. Samo to poudarjamo, da živi v papeštvu popolna konkretna oblika vzvišene ideje celokupnosti vsega človeškega rodu.

Drugo konkretno obliko te ideje je rodilo krščanstvo v obnovljenem rimskem cesarstvu. Ko je mazilil in kronal Leon III. Karola Velikega za rimskega cesarja, je v najlepšem pomenu besede vršil svojo nalogo kot oče vsega človeštva. Rimski cesar ni dobil s svojo krono nobene neomejene oblasti v državi, ni postal absoluten v l a d a r po naših sedanjih pojmi, marveč je postal prvi s l u ž a b n i k absolutnih krščanskih idej. Namen njegovemu delovanju je postala s kronanjem skrb za vesoljno človeštvo. Zato se je štel po svojem bistvu kot najvišji posvetni varuh vseh krščanskih kraljev in knezov, s katerimi si je stavil skupno nalogo, razširjati krščansko vero in ž njo združeno omiko po vsem svetu. Misel krščanskega bratovstva je bila zapisana na praporu »svetega« rimskega cesarstva; tej misli je imelo služiti cesarsko žezlo in meč. V zvezi z najvišjim duhovskim očetom je imel najvišji posvetni oče skrbeti za to, da postanejo »ljudje vsi bratje, bratje vsi narodi«.

Ta namen je bil sam po sebi nujno odvisen od krščanskih načel o človekovem namenu, začetku, padcu in o odrešenju. Brez teh načel ni mogoče logično priti do celokupnosti vsega človeštva in do občečloveškega bratovstva. Čim se pa postavijo ta načela, so posledice že dane in strogo logično sledi vse to, kar občudujemo v prejšnjih dobah v kulturnem in družabnem oziru.

Liberalstvo pozna tako načelo v h u m a n i t ê t i, a samo ne ve, da je v tem odvisno od razodete resnice. Humanitêta, ki zatrjuje, da je človeška narava v vseh ljudeh enaka in da smo kot ljudje bratje in sestre med seboj, nima nobenega smisla, če ne izvira mo vsi od enega para. Če se vzprejme tudi v politiki Darwinov nauk, potem se morajo vzprejeti ravno tako vse njegove posledice. Samo močni narodi in samo krepki posamniki imajo pravico do obstoja; za druge je tem bolje, čim prej propadejo. Nietzsche je v tem oziru merodajen. Ali naj pa njegova teorija vlada vnanjo politiko v državah? Ali naj pojmi »nadjudi« in »nadnarodov«, ki sedaj vodijo nekatere nadute stranke in že s tem neizmerno škodujejo, igrajo vodilno vlogo v vnanji politiki? Vsaka skrb za revne, slabotne posamnike, vsaka misel za izomikovanje zaostalih narodov se mora potem pri korenini zatreti. Humanitêta postane nerazumljiva, če se ne vzprejme verska resnica, da je ves človeški rod ena rodbina, ki ima enega skupnega očeta in eno skupno mater. Ta resnica,

ki nam jo je ohranilo edino le sveto pismo, ima torej silno mnogo opraviti s politiko. Brez nje si stoje države kot rojene sovražnice nasproti; na njenem temelju pa se zida organizem človeštva, obsegajoč vso zemljo in vse čase, kar prebiva človek na nji.

Humanitêta nima realnih tal, izgublja se v idealnih višinah, če nima konkretno čuvaja in branilca. Vest sama ne zadoštuje, ker je samo notranji pravec dejanjem in poleg tega še podvržena zmotam. Treba je zunanjega, stalnega pravca. In tega ne dobimo drugod, nego v Kristusovi ustanovi najvišje, nezmotne učne in v duhovnem oziru tudi sodilne oblasti, v p a p e š t v u. Sedaj, ko leži do mala 2000 let odprtih pred nami, kar delujejo papeži, ne potrebujemo drugega dokaza nego pogled v prošle čase, pa se prepričamo, da so bili papeži človeštvu res čuvaji od Kristusa na novo utemeljene edinosti, voditelji vesti, gradilci napredka, borilci za svobodo. Vse človeštvo, tudi tisti njegov del, ki ne verujejo v božje poslanstvo rimskih škofov, ima neprecenljivih dobičkov od njih, ki se pričenjajo v tajnem kraljestvu človeškega notranjega življenja, v svojem razvoju pa se javljajo tudi na zunaj v veličastvu vednostnega napredka, v sijaju zunanjih razmer: blagostanja, socialnega zdravja, vsestranske omike. Iz plodovite sile verskega ognja, ukresanega ob skali sv. Petra, prodira proizvodjalna fiziška in duševna moč človeštva in njegovih narodov na dan. Krepka, rodovitna ljudstva vstajajo prenovljena. Ožive, izpopolnjujejo se in v novi moči se razvijajo njihovi jeziki; politiška energija se neizmerno vzbudi; verski in politiški vzori se rode v gorko utripajoči krvi premlajenih src in se vzpenjajo do bajnih višin; narodna zavest in kar je več, n a r o d n a n r a v n o s t prekvaša vse življenje; vsa narodna individualnost je postavljena na čista, sveta, npravna tla; odtod pa kipé sveže poetiške sile v vsem obsegu pesniške tvornosti; umetnost in njena družica, živa veda, kronata v naravnem oziru krepke narodne organizme, polne življenja, prekipevajoče v fizični in duševni moči.

Take slike nam kaže povestnica, kar živi v papežu varuh prave človečnosti. Temne, žale pojave pa gledamo, kjer je materializem oglodal to korenino vnanje edinosti človeškega rodu. Jezikom se izgublja tvorna sila; narodna zavest in narodna npravnost zamrzujeta; pravo domoljubje izginja, edinstvo pri narodih razpada, ker ni več smisla za edinstvo človeštva; družabni organizmi umirajo; mehanične skupine sužnjevi in služilcev, agregati

atomiziranih posamnikov, so prepuščene kruti individualni sebičnosti; požrtvovalnosti ni več, pohlep za materialnim dobičkom ubija stremljenje za vzori, mori poezijo, seje brezbržnost za skupne, javne blagre, uničuje naposled celó smisel za svobodo.

Namesto podstatne npravne gorkote zavlada — drobno preračunajoča življenjska pamet, namesto prejšnje srce dvigajoče požrtvovalnosti — mrzla, napačna sebičnost; namesto stare, trezne zmernosti — mehkužno, slasti željno razkošje; namesto častne resničnosti in možatosti — podla in lažniva brezznačajnost; in ko se tako razdrobi ves moralni cement, ki vzdržuje državne stavbe, nastopi končno splošna onemoglost, gniloba in smrt. Ta razpad se kaže v notranjosti tako, da ga lahko primeš, zlasti pri zakonskih razmerah: zakon in otroci se smatrajo za breme; s tem se izpodkopava temelj državlanskega življenja; z družinskimi očeti minevajo pravi državljani in vsak živi le sebi in svoji trenutni koristi, ne meneč se za celoto, ki naj jo po njegovem vrag vzame. Rodbinska dedna last se deli do neskončnosti; odtod nastajajo uboštvo, socializem, komunizem, vsi izrodki politične besnosti. Pravo postaja izključna lastnina juristov; rodi se pravna znanost, ki ni cvet, marveč suh sad na posušenem drevesu narodnega življenja. Tu se spočenja tudi umazano načelo vseh sebičnikov brez srca in glave: *ἔμοῦ θανόντος γαῖα μηδῆτο πυρί*¹¹ (ko jaz umrjem, naj se zemlja v ognju uniči), *après moi le déluge* (za menoj naj le pride vesoljni potop), da le jaz še prebijem. Vlada in uradniki, znotraj brez misli, brez dejanja, svinčeni birokratje, leže s svojo težo na življenju in opravljajo svoje posle le še za visoke nagrade in pristojbine; končno, ko so izsesane vse vrste raznih davkov, se prodaja državno premoženje, delajo se dolgovi, ne meneč se, kdaj se bodo vrnili, denar se slabša, papirni denar nastopa, in država pride na kant. Nazadnje, prav nazadnje razpade tudi vojaški organizem v nebrzdane tolpe; ljudstvo postane kup žitnega zrnja, v čigar vsakem tiči črv. Zoper to smrt, ki jo umirajo narodi, če jih dobrotna roka ne konča kot mladeniče ali može, ali jim ne okrajša trpljenja starih let, ni nobenega zdravila, tako ne kakor zoper smrt posamnih ljudi.¹²

¹¹ Geslo cesarja Tiberija.

¹² Ernst von Lasaulx: Neuer Versuch einer alten auf die Wahrheit der Thatsachen gegründeten Philosophie der Geschichte. München 1856. I. G. Gotta. Str. 151, 152.

Navedli smo te besede zgodovinarja-modroslovca, ker tako živo opisujejo v zgodovini često spričano dejstvo narodnega in državnega umiranja, ker nam pa tudi pred duševno oko drže zrcalo naših dni. Še je mogoče zdravilo; a ne moremo ga iskati drugod nego tam, kjer se je rodilo sveže narodno življenje, namreč — v verski sili. Čim se ta oživi, pa bo tudi vzkalilo stremljenje po verski edinosti kot najvišjem, na svetu dosegljivem idealu človeštva, in narodi in države bodo iznova čutile potrebo neodvisne, najvišje cerkvene avtoritete v papeštvu. Saj skušajo celo sedaj tudi tisti, ki so ločeni od njega, njegov blagodejni vpliv. Tudi protestantske in razkolne države imajo obilo koristi od njega in ne morejo zgraditi svežemu, neizčrpljivemu vrelcu njegovega delovanja svojih mej. Kakšno življenje bi vzkalilo šele potem, ko bi ubogali glas sedanjega očeta človeštva, Leona XIII. (Leon XIII. je vladal Cerkev v letih 1878—1903. Op. izd.), ki jih v tako milih besedah, tako živo slikajoč vsestranske dobičke verske edinosti, vabi k sebi in s tem k resnici in ljubezni!

4. Pravičnost in pravo.

Pravičnost.

Človek je družno bitje. Veže se v družbe. Vsaka družba ima oblast, ki mora voditi družnike k skupnemu smotru. V popolnih družbah se imenujejo taka vodila zakoni. Vse to smo že dokazali.

Družniki morajo torej dajati družbi, kar ji pripada, da se dosega skupni smoter; ravno tako mora družba dajati družnikom, kar je njihovega, in končno morajo družniki drug drugemu dajati, kar je vsakogar. To zahteva pravičnost. Nacelo pravičnosti zahteva potemtakem, da se daje vsakomur svoje. Vsled tega pravimo o človeku, ki ima stalno voljo, dajati vsakomur svoje, da ima krepost pravičnosti, ali da je pravičen. Vsakomur svoje, pravimo. Svoje imenuje človek tisto, čemur je on sam prvi, neposredni namen. Tako je n. pr. telo moje, ker služi neposredno meni; duša je moja, ker sem ji prvi namen jaz sam; moja čast je moja, ker se ozira name kakor na svoj namen.

Po teh opazkah bomo pojasnili dele pravičnosti.

a) Družba ima svoj smoter in v delovanju družnikov ima sredstva, ki ji morajo služiti; če nočejo, jih po oblasti lahko

prisili k temu. Družniki so dolžni dajati družbi, kar je njenega, dolžni so sodelovati za skupni namen. To delovanje jim določajo zakoni, in sicer za ves človeški rod naravni zakon, za posamezne popolne družbe pa pozitivni zakon. Zato se imenuje pravičnost, ki zahteva, da posamni družniki dajejo družbi, kar je njenega, zakonita ali z latinsko besedo (od besede lex = zakon) legalna pravičnost. Družnika, ki ima stalno voljo, dajati družbi, kar je po zakonih njenega, zovemo pa legalno pravičnega. Jasno je, da ne zahteva legalna pravičnost samo tega, da se družbi daje, kar je po zakonih njenega, marveč da se tudi vse opusti, kar je po zakonih prepovedanega.

b) Družba je dolžna dajati posamnikom, kar jim pripada po njihovem razmerju do družbenega namena. Čim večjega pomena so za splošni blagor, tem več jim mora dajati. To zahteva delivna ali z latinsko besedo distributivna pravičnost.

c) Družniki med seboj morajo tudi drug drugemu dajati, kar vsakomur pripada. Ker so pa družniki med seboj enaki, zato morajo dajati vsakomur svoje po načelu popolne enakosti. Ta enakost se najbolj kaže pri menjavanju, prodajanju in kupovanju. Vrednost tiste stvari, ki se proda, mora biti enaka vrednosti tega, kar se skupi zanjo. Zato se splošno imenuje pravičnost, ki zahteva, da družniki med seboj dajejo vsakomur svoje, menjavna ali z latinsko besedo komutativna pravičnost.

Pravičnost sama pa ne zadostuje za ohranjenje miru in sloge v človeških družbah. Sv. Tomaž pravi¹³ tako-le: »Po pravičnosti je za ljudi dovolj preskrbljeno, da drug drugega ne ovira, ne pa za to, da bi drug drugega podpiral s tistimi stvarmi, ki jih potrebuje. Lahko se namreč zgodi, da kdo potrebuje podpore v takih stvareh, katerih mu ni nikdo dolžan po pravičnosti; lahko pa tudi, da mu jih tak, ki mu jih je dolžan, ne vrne. Zato, da se ljudje med seboj podpirajo, je bilo torej treba dodati še zapoved medsebojne ljubezni, po kateri drug drugega podpira tudi v tistih stvareh, v katerih mu po pravičnosti ni nič dolžan.«

¹³ C. gent. III, 130.

Treba je torej v družbi pravičnosti in ljubezni. Nobena izmed teh dveh lastnosti pa sama zase ne zadostuje. Kjer ne vlada pravičnost, kjer se ne drže zakoni njenih zahtev, tam ljubezen sama le malo izda. Kdor torej trdi, da se da rešiti socialno vprašanje samo z načelom ljubezni, se temeljito moti. Predvsem je treba pravičnosti. Toda zraven je potrebna tudi ljubezen.

• Socialni nered je nastal v prvi vrsti zato, ker se je jela izgublјati pravičnost in ne le zato, ker se je izgubljala ljubezen. Zato je pa socialni boj boj za pravičnost. Pravicoljubje je vsakemu človeku takorekoč vrojeno, ker mu je vrojena zavest, da ima človeško naravo, ki je pri vseh ljudeh enaka. Zato pa tudi vsak v živo čuti, če se mu godi krivica. Težko sicer večkrat pogreša ljubezni, toda to ga še ne dvigne k tistemu odporu, kakor če čuti, da se mu godi krivica.

Potrebno se nam zdi to posebno poudarjati, ker se nekateri tako radi sklicujejo z ozirom na socialno vprašanje samo na ljubezen in pravijo, da more ljubezen sama ozdraviti vse družabne bolezni. Tem zapeljivejša je njihova trditev, ker v zvezi s tem živo in navdušeno dokazujejo, da ima samo krščanstvo, ki je osnovano na zakonu ljubezni, moč prave ljubezni. Ti umevajo samo en del krščanstva, katero ne ukazuje le ljubezni, marveč zahteva tudi pravičnost. Če se ljubezen prav in popolnoma umeva, ukazuje tudi ona pravičnosti. V tem smislu bi seveda ljubezen do Boga in do bližnjega ne samo ozdravila, marveč popolnoma zatrla vsako socialno bolezen. Naše besede o nezadostnosti ljubezni veljajo le tistim, ki mislijo, naj se politično-socialno delovanje, boj za zakonito preustrojitev družbe, omeji ali celo opusti in naj se goje samo dela ljubezni do zapuščenih, zatiranih revežev. Ne tako! Najprej je treba iz ljubezni dvigati svoj glas in delovati z vsemi močmi zato, da se uvede v zakone res popolna pravičnost. Ljubezen torej ne sme samo miloščino deliti, marveč se mora tudi potezati za pravičnost. V tem smislu je prva moč socialnega gibanja.

Pravo.

Človek je dolžan izpolnjevati zakone tistih družb, katerim pripada; vsakdo, kdor je prišel k pameti, je obvezan izvrševati, kar mu po pameti ukazuje naravni zakon; v državi je ravno tako državljani dolžni ubogati državne zakone. Iz zakona sledi torej

sama po sebi obveznost; kjer je zakon, tam nastopa za družnike dolžnost. Iz dolžnosti pa izvira pravo, in sicer tako-le:

a) Vsak človek, ko ima dolžnosti izpolnjevati zakone, ima hkrati tudi pravo (pravico), da izvršuje svojo dolžnost, to se pravi: zahtevati sme, da ga pri tem izvrševanju drugi ne ovirajo. Iz tega sledi, da je dolžnost prej nego pravica in da vsaka dolžnost ustanavlja v tistem, ki jo ima, neko pravico. Pojasnimo to z zgledom. Človek ima dolžnost skrbeti za svoje ohranjenje in izpopolnjenje, in sicer mora ohranjati in izpopolnjevati svoje telo in svojo dušo. Vsled tega ima pravico zahtevati, da ga pri tem ohranjevanju nihče ne ovira. Če ga kdo napade in mu hoče škodovati na telesu ali na duši, se sme torej braniti.

Dolžnosti, iz katerih izvirajo pravice, pa ni in ne more biti, če bi bil človek neodvisno bitje. Zato imamo dolžnosti, ker smo odvisni od družbe; ta odvisnost ima pa svoj temelj v odvisnosti od Boga. Kdor ne priznava Boga, ne more tudi priznavati nobene dolžnosti. Samo zato, ker smo odvisni od Boga, imamo dolžnost, da izpolnjujemo njegov zakon, ki je vsajen v našo pamet, in da vsled tega tudi ubogamo podrobno pojasnjevanje tega naravnega zakona, katero nam daje upravičena oblast raznih družb v pozitivnih zakonih. In samo zato, ker imamo to dolžnost, imamo tudi pravico, da jih izpolnjujemo.

Dolžnosti, ki jih mora človek izpolnjevati, se lahko tičejo njegga samega, drugih ljudi ali Boga. Človek ima dolžnosti do samega sebe. Na prvi pogled se to zdi čudno. Če pa pomislimo, da je človek odvisno bitje in da je zraven svoboden gospodar svojih dejanj, nam je to brž jasno. V kolikor smo odvisni, v toliko imamo dolžnosti; v kolikor smo svobodni gospodarji svojih dejanj, smo pa sposobni, imeti dolžnosti. Odvisni smo glede na telo in glede na dušo predvsem od svojega Stvarnika. Kot svobodni gospodarji svojih dejanj imamo torej pravno obveznost, svoja dejanja urejati z ozirom na to odvisnost, to se pravi — dolžnosti imamo do samih sebe. Da imamo tudi dolžnosti do drugih ljudi, se umeva samo po sebi; vsled tega, ker ima vsak človek pravico, zahtevati, da ga nobeden ne ovira v izvrševanju njegovih dolžnosti, imajo ljudje med seboj dolžnosti, priznavati te pravice in se ravnati po njihovih zahtevah. V prvi točki smo razmotrivali posameznega človeka in smo iz

njegovih dolžnosti razvili pojem pravice o njem samem; tu pa razvijamo iz njegovih dolžnosti do drugih pravice, ki jih imajo vsled tega drugi do njega. Pristaviti pa moramo, da so človekove dolžnosti do drugih dveh vrst. Prva vrsta izvira, kakor smo že rekli, odtod, ker mora drug v drugem priznavati in spoštovati pravice, ki jih ima ta vsled svojih dolžnosti iz raznih zakonov. Druga vrsta ima pa svoj temelj v tem, da so vsi ljudje ustvarjeni za ravno tisti večni smoter. Tudi v tem oziru so si vsi ljudje enaki. Zato pa mora drug drugemu v srcu in v dejanju kazati, da upošteva to enakost. Tisti smoter, za katerim mora težiti sam, je dolžan želiti in hoteti tudi drugemu in kolikor je mogoče, ga mora v tem podpirati. Ne sme mu torej storiti, pa tudi ne želiti nič slabega, to se pravi: ljubiti ga mora. S tem, da ima vsak človek dolžnosti, ljubiti druge, pa nimajo še drugi pravice, zahtevati ljubezen. Samo tistim našim dolžnostim, ki jih zahteva pravičnost, odgovarja v drugih pravica. Take dolžnosti imenujemo pravne ali z latinsko besedo *juridичne dolžnosti*. Potemtakem govorimo o pravu ali pravicah v dvojnem smislu:

aa) Vsak človek ima pravo, izvrševati svoje dolžnosti. Vsaki človekovi dolžnosti odgovarja pravo v njem samem.

bb) Vsaki pravni dolžnosti ene osebe odgovarja pravo druge osebe. Kar sem po pravičnosti komu dolžan, ima dotičnik pravico terjati od mene.

Iz zakona izvirajo tedaj dolžnosti in iz dolžnosti izvira pravo. Pravo je torej v posamnem človeku tista, končno iz nekega zakona izvirajoča npravna zmožnost, da sme nekaj storiti ali opustiti, ali od drugega zahtevati, da nekaj stori ali opusti. Pravo se pa imenujejo tudi zakoni, iz katerih izvirajo pravice v posamnikih. Ti zakoni so pravni zakoni.

V naravnem pravu imamo namreč tudi zakone, ki ukazujejo, oziroma prepovedujejo popolnoma notranja dejanja. Tako n. pr. vелеva naravni zakon otrokom, da morajo ljubiti in spoštovati svoje starše. Ti zakoni niso pravni; med te spadajo namreč le tisti zakoni, ki določujejo, naj se da vsakomur svoje, t. j. tisti, ki se drže pravičnosti.

Pravni red.

Zveza vseh pravnih zakonov, pravnih dolžnosti in prav ali pravic se imenuje pravni red.

Ta pravni red je n a r a v e n , ko obsega naravni pravni zakon, naravne pravne dolžnosti in naravne pravice. Zove se pa p o z i t i v e n , ko obsega pozitivni pravni zakon, pozitivne pravne dolžnosti in njim umerjene pravice. Pozitivni pravni red je potreben, ker je naravni pravni red v mnogih stvareh nejasen; naravni pravni red se spoznava namreč samo po pameti. Vsled človeške omejenosti je torej pri tem spoznavanju mogoče obilo zmot in dvomov. V pojasnilo nastopa pozitivni pravni red. Naravni pravni red dalje ne pozna tiste določene sile, ki je potrebna, da se red sploh vzdržuje. Treba je namreč, da se dotični družniki, ki ne izvršujejo svojih pravnih dolžnosti, prisilijo k temu ali s silo store neškodljivi, t. j. da se kaznujejo. Kazni pa določa le pozitivni pravni red. Končno so v naravnem pravnem redu tiste stvari popolnoma nedoločene, ki se tičejo načina, kako se izvršuje oblast, tako je n. pr. nedoločeno v državi, kakšna bodi njena ustava, kako si pridobivaj potrebna sredstva, kako se brani. Ustavno, finančno in vojno pravo, ki sledi iz tega, mora torej določati pozitivni pravni red. Vse to nam jasno dokazuje, da mora kot dopolnilo naravnega pravnega reda bivati tudi pozitivni pravni red.

Pozitivisti.

Načela, katera smo dosedaj razvijali o pravu, je priznaval brez ugovora ves krščanski srednji vek. S protestantsko krivo vero je pa tudi v tem oziru nastopilo novo mišljenje. Pravniki in modroslovci so jeli tajiti naravni pravni red in so trdili, da vse pravo izvira samo iz pozitivnih zakonov. Zato jih imenujejo pozitiviste. Med nje štejemo Hobbesa, Benthama, Lassona in druge, ki pravijo v smislu svojega nauka, da izvirajo vse pravice in ves pravni red iz državne oblasti. Tudi Rousseau spada semkaj, ko uči, da pravice med ljudmi nastajajo šele po medsebojnem razgovoru ali po pogodbah. Novejši pravniki zastopajo načela takozvane zgodovinske šole, katero je ustanovil C. F. Savigny (Savinji).¹⁴ Ta trdi, da je vse pravo p o z i t i v n o , ki se pa more umevati samo v svojem zgodovinskem razvoju. Iz duha in značaja posameznih narodov so se razvili razni pravni običaji, ki so tekom časa dobili veljavo pozitivnih zakonov in s tem ustanovili pravo.

¹⁴ Savigny (1779—1860) je bil prvi rektor berlinske akademije.

[Pozitivistični nauk je popolnoma napačen. Če bi bil resničen, bi bil vsak pozitiven zakon že zato, ker je zakon, tudi pravičen. Med pravico in krivico bi ne bilo nobene razločka; oblast, ki daje zakone, bi smela slabo zapovedovati in dobro prepovedovati.] Kaj bi bilo s pravicami slabših posamnikov, stanov ali narodov? Komur bi državna oblast ne dala nič pravic, bi jih tudi nič ne imel. Najgrše nasilstvo bi vladalo po teh načelih na svetu.

Zgodovinska šola sicer nekoliko oblažuje pozitivistično zmotu, ker se ozira na običaje in na duha narodov. Prezira pa, da so taki običaji lahko tudi krivični. Ne vse, kar se je tekom časa razvilo v kakem narodu in se ustanovilo kot pozitiven zakon, marveč samo tisto je pravično, kar se je prav razvilo. Posamnik in narod se lahko motita, lahko zaideta na napačna pota, lahko grešita. Ali je n. pr. kruto postopanje s sužnji manj krivično, če se je razvilo iz duha kakega naroda? Tak duh je slabi duh pohlepnosti. Ali so surovi boji večjih narodov z manjšimi manj krivični, ker jih je rodil narodni duh? Grešni so taki boji, kot je grešen duh napuha, iz katerega izvirajo. Če izvira pravo samo iz običajev, potem ni težko soditi, da se bodo med vladajočimi sloji razvijali le taki običaji, ki jim bodo v korist. Splošni blagor bo pač daleč zaostal pri tem razvoju. Po takem razvoju so se ustanavljali zakoni sedanjih držav, kjer se le po hudem boju izvojujejo posamezne drobtinice v korist delavskih stanov.

Zato pa proti pozitivistični zmoti trdimo, da je naravno pravo res pravo, da ima svoj temelj v človeški razumni naravi in da neizpremenljivo in stalno določa pravice posameznikom in družbam. Zato pa tudi pravimo, da je vsak pozitiven zakon krivičen, ki se protivi temu naravnemu pravu.

Naravno pravo in nравnost.

Naravno pravo je del naravnega nравnega reda. Pravo se torej razlikuje od nравnosti, ker ni vse, kar spada v nравnost, tudi že pravo. Nikakor se pa ne sme pravo popolnoma ločevati od nравnosti. V to zmotu je zašlo mnogo učenjakov, zlasti po vplivu nemškega modroslovca Emanuela Kanta.¹⁵ Pred njim

¹⁵ Kant (1724—1804) je najznamenitejši nemški modroslovec 18. veka. Umrl je kot vseučiliški profesor v Königsbergu.

so napadali krščanska načela o pravu in n ravnosti protestantski pravoslovci Hugo Grotius (1583—1645) v svojem delu »De iure belli et pacis«, Puffendorf (1632—1694) v knjigi »De iure naturae et gentium« in Krist. Thomasius (1655—1728) v »Fundamenta iuris naturae«, toda šele Kant je splošno razširil te nauke.

Kantova načela o pravu so na kratko tale:

a) N ravni red je od pravnega popolnoma neodvisen. N ravni zakon ukazuje le iz notranjih nagibov. Pravni zakon pa rabi silo in se tiče samo zunanjih dejanj.

b) Človek ima od narave pravico, delati svobodno, po svoji volji. Te pravice pa ne more izvrševati, če je tudi drugim ne priznava. Zato je treba posebnih določil, da se more svoboda enega človeka s svobodo drugega zlagati. Ta določila omejujejo neomejeno svobodo posamnikom, da jo morejo potem vsi uživati. Imenuje se pravo.

c) Vrhovni pravni zakon slove torej: Delaj tako na zunaj, da bo mogla tvoja svoboda bivati s svobodo drugih.

č) Po tem načelu se morajo ravnati vsi pravni zakoni, katerih pa ne more drugi ustanoviti, kakor ljudje sami. Zato je pa potrebno, da si ustanove državo in si tako združeni dajejo zakone. Vsak si more le sam vezati svojo svobodo. Zato morajo biti tisti, katerim se z zakoni omejuje svoboda, zadovoljni s tem omejevanjem; to se pravi: zakoni morejo izvirati le iz njihove volje. — Potemtakem uči Kant, da ima samo ljudstvo zakonodajno oblast. Da bi pa nekoliko ublažil svojo trditev, deli državljane v prave in neprave. Med poslednje šteje delavce, posle, nižje ljudstvo in ženske, in trdi, da ti nimajo nobene oblasti, marveč morajo samo ubogati, kar jim določa zedinjena volja pravih državljanov.

d) Pravo se more razviti šele v državi. Preden so se ustanovile države, so imeli ljudje samo n ravno pravico do zunanje svobode. Druge pravice so vse pridobljene in so v pravem pomenu besede nastale šele v državi. Tako uči Kant.

Kantov nauk ima v sebi celo vrsto zmot. Nikakor ni resnično, da nima pravo z n ravnostjo nič opraviiti. Če bi bilo to res, bi noben pravni zakon ne vezal v vesti, marveč bi se moral samo zato izpolnjevati, ker bi se bilo sicer bati kazni. Sila bi bila potemtakem edina vodilna moč

v pravu. Nравnost in pravo vežeta človeka v njegovih svobodnih dejanjih; v tem se stikata. Kako moreta biti potem neodvisna med seboj?

Kant tudi brez dokaza kratkomalo trdi, da je človek po naravi nazunaj svoboden, da ima po naravnem pravu pravico do svobode. To je samo deloma resnično. Človek je namreč bistveno odvisen od Boga in šele iz te odvisnosti izvirajo njegove pravice. Po Kantovem nima Bog nobene zakonodajne oblasti nad človekom, ki je vsled tega le toliko omejen v svoji svobodi, v kolikor se sam omejuje. Ta nauk je brezbožen, ker taji božjo oblast in iz človeka dela boga. Kantova svoboda pa ni veliko vredna. Človeku prisoja sicer svobodo, toda brez vsebine. Kakšna je taka svoboda? Koliko vzvišenejše in jasnejše je krščansko načelo, ki pravi, da iz odvisnosti človekove izvira tudi njegova svoboda v obrambi pravic. Ker je dolžan izpopolnjevati svoje telo in svojo dušo, zato mora imeti tudi svobodo, da jo more izpopolnjevati. Tako uči krščanstvo. Kant pa pozna le tako svobodo, kakršno imajo živali, in za njeno omejevanje ne ve drugega pripomočka kot silo.

Ljudje se morajo po njegovem nauku združevati v državah in si tam s skupno voljo dajati zakone. Ti zakoni nimajo drugega namena, nego urediti posamnikom svobodo tako, da more drug poleg drugega bivati. Potemtakem bi se ljudje lahko dogovorili, da sme drug drugega varati, dovolili bi si lahko medsebojna prešuštva ali celo komunizem glede na žene, lahko bi določili, da smejo rabiti sužnje in delati z njimi, kakor jim drago. Ko bi se le ohranilo toliko miru, da bi mogel drug poleg drugega živeti, pa bi bilo dobro. To pa ni resnično. Ne gre v državi samo za mir, marveč za pravi mir. Tak mir je pa mogoč samo tam, kjer se priznavajo nравni zakoni, ki jih je Bog položil človeku v razum.

Na videz je Kantov nauk demokratičen, ker priznava vso oblast ljudstvu, toda zraven je tudi kruto nasilniški, ker pozna pri pravu samo silo za vodilno moč.

O naravnem pravu sicer govori, toda bistveno je tudi pri njem samo pozitiven zakon pravne veljave. V tem oziru se torej oklepa pozitivistične zmote; vsled tega velja vse to, kar smo rekli proti tej, tudi proti njemu.

Po Kantovih načelih nima ena država nobenih dolžnosti do druge; samo če več držav med seboj kaj sklene, ima to

pravno veljavo. Vojske in neusmiljeno ravnanje v vojski — vse je dovoljeno, če ni posebnega dogovora med državami. Kako krivično je to! Krščanstvo nas uči, da se morajo tudi države med seboj držati nraavnih zakonov, da morajo izpolnjevati božje zapovedi. **N e u b i j a j , n e k r a d i** velja zanje ravno tako, kot za vsakega posamnika.

Pogubni Kantov nauk se je nagloma ukoreninil med učenjaki. Nova doba je med izobraženci vedno bolj otemnjevala vero v Boga; zato so se z veseljem oprijeli Kantovih načel, ki v pravo takorekoč odstavljajo božje veličastvo, tembolj, ker tako priajajo človekovemu sebičnemu samoljubju. Še bolj nego Kant je modroslovec **Fichte** (1762—1814) zatrljeval človekovo neomejenost in neodvisnost. Za njima pa koraka nešteta vrsta somišljenikov do današnjega dne.

Kantova podlaga je **i n d i v i d u a l i z e m**. Posamnik mu je izvor vsega prava, nekak bog. Proti temu sta nastopila začetkom našega veka dva modroslovca **Schelling** (od l. 1775 do 1834) in **Hegel** (1770—1831), ki sta učila proti Kantovemu individualizmu, da posamnik nima nobenega pomena, marveč da je vse le država. Hegel je neposredno vplival na začetnika socialne demokracije **Marxa** in **Engelsa**, kar sama nebrojokrat priznavata; zato je njegov nauk za pojmovanje njunega komuniškega socializma silno važen.

Hegel pravi naravnost, da so posamniki samo trenutja splošne samozavesti.¹⁶ Njihova najvišja dolžnost je, da so državljani. Država ima vse pravo do posamnikov. V državi je uresničena vsa nraavnost. Kar država dela, je pravično in nraavno. **D r ž a v a j e b o g.**¹⁷

Kant je ločil pravo od nraavnosti; Hegel pa združuje oboje v državi. Po Kantovem je posamnik neomejen, v kolikor se sam ne omejuje, po Heglovem je država neomejena in v nji se izgublja posamnik. Oba pa tajita odvisnost človekovo in človeške družbe od Boga. Tudi Hegelov nauk je imel mnogo pristašev; tudi njegove zmote so zarisale globoke brazde v našo dobo.

Kant in Hegel sta določila smeri socialnemu mišljenju in življenju od Boga odtujenega devetnajstega veka. Brez njiju ne moremo pojmovati socialne zgodovine, ki se je pričela s prošlim

¹⁶ Hegels Werke 1840. VIII. str. 313.

¹⁷ Grundlinien des Rechtes, § 33.

vekom in ki se razvija še sedaj pred nami. Dva temeljna stavka njunih naukov sta hkrati stebra, na katerih slonita dve mogočni socialni struji.

Kant obožava človeka: Človek je bog. S tem je ustvarjena podlaga neomejenemu individualizmu. Na nji se je osnoval liberalizem, ki je v skladnosti z njo poudarjal neomejeno svobodo posamnikom v vseh ozirih, ki je pa tudi pokazal, da so po tem načelu res samo nekateri pravi državljani; veliko večino je pustil stradajočo in zatirano ob strani. In ta večina čuti že danes, da je pesem o sami svobodi puhla in prazna.

Hegel je obožaval državo: Država je bog. Na tem temelju je osnoval Marx z Engelsom socialno demokracijo, samo s tem pristavkom, da je na čelu proletarcev izdal geslo: Država smo mi. Liberalizem s kapitalističnim oderuštvom v spremstvu je dete Kantovega individualističnega modroslovja; materialistični socializem, ki ga je vzbudil Marx, pa ima svojega duševnega očeta v Hegelovih naukih.

Obširneje smo se pečali z razpravo o pravičnosti in pravu, ker ravno iz nje najbolj razvidimo, kje moremo edino dobiti pravi temelj, da se izognemo napačnemu individualizmu, da pa tudi ne zaidemo v ravno tako zmotni materialistični socializem. Ta temelj je naša krščanska vera, ki nam ohranja najčistejši pojem o Bogu in človeku, s tem pa tudi podlago dolžnostim in pravicam posamnikov in vseh človeških družb. Vidimo pa tudi, da je zmote v najvažnejših družabnih vprašanjih rodil edino le odpad od krščanstva in da jih vsled tega more odstraniti in v vsem obsegu rešiti vse socialno vprašanje samo vrnitev h krščanstvu.

5 Človek in njegove naravne pravice.

Pravice izvirajo iz dolžnosti. Te so pa utemeljene v naravi. V prejšnjem odstavku smo že dokazali, da ne izvirajo vse pravice iz pozitivnih zakonov. Človek ima torej mnogo naravnih pravic brez ozira na državo. Neresnično je, da šele država ustanavlja pravice. Pojasnili smo pa tudi, da Kant nima prav, ko trdi, da je edina naravna pravica zunanja svoboda, da so vse druge pravice pridobljene in da dobe šele v državi pravo veljavo.

To nam bo mnogo jasneje, ako si ogledamo tiste pravice, ki jih ima človek sam po sebi, katerih mu država ne more dati, pa tudi vzeti ne sme. Zraven pa tudi pokažemo, da ne izvirajo iz gole zunanje svobode, marveč da imajo globlji, trdnejši temelj. Najprej jih navedemo po vrsti; potem jih pa posamič raztolmačimo.

a) Človek ima dolžnost, da živi in se izpopolnjuje. Sam si ni dal življenja, torej si ga tudi vzeti ne sme. Iz tega pa sledi temeljna njegova pravica do bivanja ali eksistenčno pravo.¹⁸ Po tem pravu sme človek ohranjati svoje telesno in dušno življenje in sme zahtevati, da mu nihče ne brani potrebnih pripomočkov zato.

b) S pravico do bivanja je združena tudi pravica, da si sme človek pridobivati stvari v last in jih kot svojo last rabiti in uživati.

c) Človek sme dalje po naravi sklepati pogodbe z drugimi in se ž njimi vezati v razne družbe. Prva taka družba je rodbina, iz katere raste narod. Socialno posebno važne so zveze tistih, ki izvršujejo enak poklic; to so stanovske družbe ali stanovi. Vse te družbe so prvotnejše nego država, ki ima torej v prvi vrsti dolžnost, braniti vse navedene pravice: eksistenčno pravo, lastninsko pravico, pogodbeno pravo, pravico do združevanja in s tem pravico rodbin, narodov, stanov in drugih družbenih zvez.

A. Eksistenčno pravo.

Življenje je božji dar; zato ni človekova lastnina, s katero bi smel delati, kakor mu drago. Bog ga je poklical iz nič v življenje; zato mora toliko časa živeti, dokler ga zopet Bog ne odzove. Iz te dolžnosti se jasno vidi, da ni človeku dovoljeno, svojevoljno končati svoje življenje. Samomor se protivi tej dolžnosti, pomenja upor proti božjemu veličastvu in je zato nenraven in krivičen. Ker pa mora človek živeti, zato tudi sme živeti, zato ima pravico, da živi. To življenje pa ni

¹⁸ Bivanje se imenuje po latinski besedi *eksistenca*; zato se pravica do bivanja imenuje tudi pravica do eksistence ali eksistenčno pravo.

samo živalsko, marveč je tudi osebno. Človek je umno bitje, ki ima svobodno voljo, zato je oseba. Pravico ima torej, da živi kot oseba. Eksistenčno pravo je vsled tega osebno pravo. Zato pa ne more biti nikdar dovoljeno, da bi se s človekom delalo kakor s stvarjo, da bi se prodajal ali kupoval, kakor se blago prodaja in kupuje. Suženjstvo je torej proti naravnemu pravu. Sužnjevanje nima gospodar kot osebnih bitij, marveč kot svojo stvar, svoje orodje. Eksistenčno pravo potemtakem izključuje vsako suženjstvo.

V sedanjih državah nimamo sicer suženjstva v stari obliki. A naše kapitalistične gospodarske razmere so vendar take, da se delavčeva osebnost takorekoč nič ne upošteva. Kapitalizem vidi v delavcu golo sredstvo, orodje, ki je potrebno poleg strojev, ne pa samostojne osebe. Zato smemo po pravici govoriti, da se suženjstvo obnavlja v naših dneh. Zgubil se je pojem eksistenčnega prava in s tem tudi pojem tistih človekovih pravic, ki izvirajo iz njegove osebnosti.

Prva teh pravic je pravica do osebne svobode. Brez svobode ni osebnega življenja. Ko pravimo, da ima človek pravico živeti kot oseba, trdimo že s tem, da ima pravico do osebne svobode. Saj je ravno zato osebno, ker ima um in voljo in si lahko sam določa svoje delovanje. Tega pa ne more, če ni osebno svoboden. Seveda sme rabiti svobodo šele tedaj, ko jo po pameti more, to se pravi, ko je že toliko dozorel, da se lahko sam vodi. Svoboda ne sme biti samopašnost; ravno zato se mora v mladosti upogniti drugim, da si pridobi dovolj moči, s katero v svoji zreli dobi pametno uživa svojo svobodo. Osebne svobode tudi nihče ne sme tako rabiti, da bi bila v škodo drugim posamnikom ali družbam, v katerih živi. V tem oziru mora rabiti svobodo kot družno bitje, ki je navezano na življenje v družbi. In kjer družba ne more biti brez oblasti, mora ubogati zakonite oblasti v mejah njihovega delokroga. Tako omejevanje osebne svobode mu nalaga lastna družna narava.

Druga važna pravica, ki izvira iz osebnosti, je pravica osebne enakosti. Kot ljudje smo si vsi enaki; nobeden nima več, nobeden manj osebnih pravic, ker je narava pri vseh ljudeh enaka človeška narava. V socialnem življenju ne more biti popolne enakosti, kakor smo že dokazali; toda z ozirom na eksistenčno pravo in na pravice, ki so ž njim v zvezi, smo si vsi enaki.

Še točneje bomo spoznali te resnice, če si pogledamo kakšna je človekova osebnost. Tu vidimo, da je človek sestavljen iz duše in telesa, da je dušno-telesno bitje in da je vsled tega tudi njegova osebnost dušno-telesna.

Telesno eksistenčno pravo.

Iz eksistenčnega prava izvira za vsakega človeka pravica do telesnega življenja. Nihče ne sme drugemu oškodovati zdravja ali mu celo vzeti življenja. To je prepovedano po naravnem pravu. Zato pa uči krščanska vera, da je v skrajni sili vse premoženje skupno. Pri komer je sila tolika, da je življenje v resni nevarnosti, si sme potrebnih stvari vzeti iz tujega premoženja, javno ali tajno in to ni ne tatvina in ne rop. Ta komunizem v skrajni sili uči sv. Tomaž¹⁹ in sploh vsi krščanski modroslovci. Eksistenčno pravo je višje nego lastninsko; zato v skrajni sili neha dolžnost, ki jo naklada lastninska pravica.

Človek ima vsled eksistenčnega prava tudi pravico, da brani svoje zdravje in življenje, če je napadeno. Zato sme s silo odbiti napadalca, in če drugače na noben način ne more, mu sme škodovati na njegovem telesu ali ga celo umoriti. V taki sili je gotovo pravica, varovati lastno življenje, višja, nego dolžnost, ne škodovati drugemu.

Kjer pa so razmere take, da si posameznik ne more braniti lastnega zdravja in življenja, mora to izvrševati družba, v kateri živi, in sicer v prvi vrsti država. Delavci, ki so prisiljeni delati v zdravju ali življenju škodljivih podjetjih, katerim se nalaga prehudo in predolgo delo, se ne morejo sami braniti. Saj velikrat sami nevarnosti niti presoditi ne morejo. Zato jih mora varovati država z zakoni. Take zakone, ki se imenujejo zakoni za delavsko varstvo, zahteva naravnost eksistenčno pravo. Določila, koliko se sme kvečjemu delati na dan, o ponočnem delu, kakšni naj bodo prostori in priprave za varnost zdravja in življenja, kako naj se uredi delo žensk in otrok, torej nikakor niso kake posebne pravice, ki jih daje država delavcem, marveč so samo dolžna državna obramba delavskega

¹⁹ S. Th. 2. 2. qu. 66 a 7.

eksistenčnega prava. Iz tega pa sledi, da ima država gotovo tudi pravico določiti, koliko sme znašati najmanjša plača. S tem se ne vtika v zasebne pravice delodajalcev, s tem ne ruši njihove svobode, temveč samo izvršuje svojo prvo dolžnost, da varuje eksistenčno pravo pri takih, ki ga sami ne morejo braniti.

Da se ohrani življenje, je treba živeža, obleke, stanovanja in raznih drugih gmotnih stvari. Vsak ima naravno pravico do teh stvari. Seveda ima pri tem dolžnost, da si jih pridobiva po najprvotnejši poti, ki vodi do njih, namreč s svojim delom. Delo je človeku dolžnost; zato je pa tudi njegova pravica. Častno je za človeka, da je oseben; to ga povzdiguje nad drugo stvarstvo. Častno je torej zanj, da si ohranja svojo osebnost. Zato je pa tudi častno delo, s katerim jo ohranja. Delu ohranjati vrednost in čast, je torej tudi dolžnost države, katero ji nalaga njena dolžna skrb za obrambo eksistenčnega prava. Z delom se bojuje človek v prvi vrsti z naravo, da mu daje potrebnih snovi. Nobene prvotne pravice ni za nobenega človeka, po kateri bi bil že po naravi osvobojen od dela.

Zakon dela svetu dan je;
svet brez dela so le sanje,

poje po pravici krščansko-socialna delavska pesem.

S pravico do dela je pa združena tudi pravica do sadov, ki jih delo donša. Kakor je delo osebno, tako je tudi oseben zaslužek od dela. Na temelju eksistenčne pravice sme vsak terjati, da se mu da, kar je zaslužil, da mu drug ne utruje, kar donša delo. Zaslužek je njegov in nikogar drugega. On je edini njegov pravi lastnik.

Človek pa nima samo pravice, ohranjati si telesno življenje, marveč sme tudi skrbeti, da si ga izpopolnjuje. Pravico ima, da si pridobi pripomočkov, s katerimi si lajša, lepša, sladi svoje bivanje na svetu. Vse to izvira samo po sebi iz njegovega eksistenčnega prava.

To pravo ni samo nekakšna pravica do miloščine. Miloščina se daje le iz ljubezni; priznavanje eksistenčnega prava pa zahteva stroga pravičnost. Kapitalizem bi rad pokril dolžnosti, ki jih ima družba z ozirom na to pravo, s tem, da vrže sem pa tja nekaj drobtin vbogajme med revno ljudstvo. Tudi države pod kapitalističnim vplivom le rajši govore o skrbi za ubožce,

nego da bi temeljito odstranile tiste vzroke, ki toliko ljudi današnje dni potiskajo v blede revščino. Taka družba, kjer je ogromno število revežev, navezanih na miloščino, ni zdrava. Po krščanskih načelih je sicer dolžan vsak človek od tega, kar mu preostaja, dajati nekaj ubožcem; toda ta pomoč je samo izredna. Če pa redno cele vrste ljudi propadajo v revščino, potem je to jasno znamenje, da se v družbi ne spoštuje eksistenčno telesno pravo. Dobro je, da se država meñi tudi za reveže; s tem naj dopolnjuje to, česar krščanska ljubezen sama ne more storiti. Brez dvojbe je dovoljeno, da naloži bogatinom davek za uboge; toda v prvi vrsti je njena dolžnost, varovati pravice svojih članov. Pravičnost je njeno polje; ljubezen spada drugam, kjer vejejo gorkejše sape, kjer je več srca, več sočutja in usmiljenja. Ljubezen uspeva trajno le kot posestrima vere in ima nastopati le tam, kjer je pravičnost že izpregovorila svojo zadnjo besedo.

Dušno eksistenčno pravo.

Človeške osebnosti glavni del je duša. Po eksistenčnem pravu ima torej vsakdo tem večjo pravico, da si ohrani in izpolnjuje svojo dušo, čim višja je duša nad telesom.

V tem oziru ima pravico, da razvija svoje dušne zmožnosti, svoj um in svojo voljo. Krivično je torej, če se komu vzame priložnost primernega dušnega razvoja. Otroci, ki se jim s tvorniškimi delom jemlje prilika hoditi v šolo ali v cerkev, so žrtve grde krivičnosti. Pri njih se tepta z nogami njihovo dušno eksistenčno pravo.

Duša ne živi samo za ta svet, marveč ima življenje tudi po smrti. Iz eksistenčnega prava izvira pravica za človeka, da more skrbeti tudi za večnost s tem, da izpolnjuje svoje verske dolžnosti. Proti eksistenčnemu pravu greši torej vsakdo, kdor ovira koga, da ne more tega izvrševati. Nedeljsko in prazniško posvečevanje je potrebno zavoljo telesnega počitka, še mnogo bolj pa zavoljo verskih dolžnosti. Človek ima vzvišen, večni namen. Kdor mu obtežuje ali celo onemogočuje teženje in delovanje za ta namen, je njegov najhujši sovražnik in krivičen nasprotnik njegovega eksistenčnega prava.

Sem spada tudi pravica do npravnega življenja. Kdor drugega sili v nenravnost ali ga pohujšuje, je krivičnik. Svojo nravnost sme vsak braniti kolikor more. Če je pa sam nezmožen, da bi jo branil, mu mora pomagati družba.

Kako žalostne, kako nepopisno razdrte razmere vladajo tam, kjer se svobodno ovira in zatira versko prepričanje in življenje, kjer se brez ovinkov javno gazi npravnost, ali celo tam, kjer država to podpira! Ali ni marsikje pri nas tako?

Človek ima vsled dušnega eksistenčnega prava pravico, potegniti se tudi za svojo čast. Osebne časti mu nihče ne sme jemati. In če mu jo vzame, sme človek zahtevati, da mu jo vrne.

S tem smo dovršili pregled tistih pravic, ki izvirajo iz pravice do bivanja. Važne so. Kjer jih nehajo upoštevati, razpade družba. Le tedaj bo država mogla ostati krepka, če se bo zavedala, da so te pravice starejše in prvotnejše, nego je sama, da jih vsled tega ne sme ne jemati, pa tudi ne more dajati, namreč da jih je le dolžna skrbno varovati in vestno braniti.

B. Lastninska pravica.

Vsak človek ima po eksistenčnem pravu sveto pravico, zahtevati, da mu nihče ne oškoduje njegovega telesa in njegove duše, in si s svojim delom zagotoviti dostojno življenje. Kjer je za cele vrste delavskega ljudstva izvrševanje te pravice obteženo ali celo onemogočeno, tam gospodarijo nezdrave socialne razmere.

Posebno se čuti ta bolezen tedaj, če je premoženje zelo neenako razdeljeno. Kjer je bogastvo v rokah malo ljudi in večina hira v uboštvi, tam je umljivo, da se reveži vedno bolj zavedajo krivic, katere se jim gode. Bridko jih tare, da nimajo nič, ko se drugi košatijo v izobilju. Žele si zboljšati svoje razmere; lastna narava jih sili, da hrepene, naj bi se pravičneje razdelilo premoženje.

Samo kako! In tu se oglašča med drugim tudi misel, da je korenina vsem socialnim zmedam zasebna lastnina, da je torej treba predvsem to odpraviti in uvesti komunizem, potem more šele ozdraveti družba.

Temu načelu docela nasprotno pa nastopa drugo — liberalno —, ki pravi, da je zasebna last nedotakljiva, da je ne sme nikdo omejevati, da mora biti lastnik popolnoma svoboden, samosvoj gospodar svoje lasti. Po trditvi liberalizma je last tako rekoč sama sebi namen.

Obema, komunističnemu in liberalnemu načelu o lastninski pravici pa nasprotuje krščanstvo, ki trdi, da izvira zasebna

lastninska pravica iz narave same, da eksistenčno pravo že v prvih začetkih umstvenega napredka sili človeka k zasebni lasti. S tem se upira komunizmu. Hkrati pa poudarja, da mora zasebna last podpirati zahteve eksistenčnega prava, ne pa jih razdirati. Z lastnino se mora vzdrževati red in mir in pomagati, da posamni ljudje morejo uživati, kar jim daje narava in kar iz nje pridobiva človeško delo. Če se zasebna lastnina tako rabi, da se s tem celim slojem krati dostojno življenje, da za veliko število ljudi ostaja le ubožstvo in neprestana skrb, potem so take razmere nekrščanske in nenravne; družba ima dolžnost, da se jim ustavi. Premoženje na svetu je zato, da se ž njim preskrbljuje, ohranja in izpopolnjuje človeštvo, ne pa zato, da bi ga uživali le posamniki.

To krščansko načelo hočemo v nastopnih vrstah pojasniti in dokazati.

Kaj je lastninska pravica?

Ko smo govorili o pravičnosti, smo rekli, da zahteva, naj se da vsakomur svoje. Vsakdo ima torej pravico, da mu njegovega nihče ne jemlje, da mu drugi dajejo, kar je njegovega in da sam svoje svobodno rabi. N j e g o v o je to, čemur je sam neposredni smoter, kar ima neposredni namen v njem samem. Vse to, kar imenuje človek svoje, spada v splošnem pomenu v njegovo last. Že tu vidimo, da last ne more biti neomejena. Človek ni sam sebi namen, marveč je odvisen od Boga, pa tudi od družbe, v kateri je ustvarjen in brez katere ne more živeti. Zato je popolnoma jasno, da mora biti tudi vse tisto, čemur je človek neposredni smoter, v soglasju s to odvisnostjo. Človekovo lastništvo ima vsled tega nujne, naravne meje do Boga in do družbe. Nobena reč ni tako v njegovi lasti, da bi smel ž njo delati brez ozira na družbo, v katere skupni blagor mora sodelovati. Bog omejuje človekovo lastninsko pravico po naravnih in pravnih zakonih; more jo pa tudi s svojimi pozitivnimi zakoni. Glede na Boga je človek samo oskrbnik, ki v božjem imenu, kot odgovorno bitje, upravlja in oskrbljuje to, kar ima v svoji lasti.

Družba pa omejuje lastništvo z ozirom na skupno korist s pozitivnimi zakoni. Ker more ustanavljati pozitivne zakone v naravnem redu samo popolna družba, t. j. država, zato pomenja naša trditev to-le: Država sme in mora s svojimi zakoni skrbeti, da se zasebna last ne rabi na škodo celote.

Dokazali smo že, da ima vsak dozorel človek osebno svobodo, da torej do njegove osebnosti ne more imeti nihče pravice. Iz tega izvira, da ne more spadati človeška oseba v zasebno last kakega drugega človeka. Človek ne more biti nikoli drugemu človeku, pa tudi nobeni človeški družbi namen. Potemtakem more imeti človek v svoji lasti samo stvari.

Po tem uvodu odgovarjamo vprašanju, kaj je lastninska pravica, tako-le: Lastninska pravica je popolna pravica do kake stvari kot svoje, če je kak zakon ne omejuje ali ne prepoveduje.

Edini lastnik ima pravico do svoje lastnine. Z ozirom nanjo mora vladati menjavna pravičnost.

To je razvidno iz vsega, kar smo že dokazali.

Razne vrste lastnikov.

Lastninski pravici naravnost nasproten je samo takozvani negativni komunizem, ki pravi, da bodi vse vseh in torej ne priznava nobenega upravičenega lastništva. Takega komunizma ne more zagovarjati noben pameten človek. Človeštvo bi se med seboj poklalo, ko bi veljalo njegovo načelo. Samo sila bi odločevala. Močnejši, predrznejši in hudobnejši ne bi pustili slabšim ničesar.

Pozitivni komunizem ne zameta lastninske pravice sploh, marveč jo taji samo pri posamnikih, in sicer za vse stvari, ali pa samo za nekatere, tako n. pr. agrarni komunizem za zemljišče.

Upravičeni lastnik je pozitivnemu komunizmu družba. Ta ima lastninsko pravo nad stvarmi, posamni ljudje pa imajo le vsak enako pravico, da jih rabijo in uživajo. S tem seveda nimajo pravice do kako določene posamne stvari; vsled tega tudi ne morejo stvari prodajati ali kupovati med seboj. Menjavanje izvršuje po komunističnih načelih le država. Posamna stvar postane šele tedaj človekova last, ko jo prejme od države, da jo uživa. Pozitivni komunizem torej nikakor ne taji lastništva sploh, marveč le zasebno last.

Nasprotniki pozitivnega komunizma zagovarjajo, da je zasebna last upravičena, s tem pa ne trdijo, da mora biti samo zasebna. Priznavajo, da more postati tudi država ali sploh vsaka prava človeška družba lastnica raznih stvari, prav tako kakor posamna oseba.

Zasebna last je po naravnem pravu upravičena.

Po naravi ni nobena stvar določena, da bi bila last kakega določenega lastnika. Nikakor ne morem reči, da bi ta ali ona njiva ali hiša po svoji naravi pripadala temu ali onemu. V tem smislu torej ne izvira zasebna last iz narave in iz naravnega prava, marveč se je razvila vsled posebnih dogodkov. Zgodovinskega razvoja zasebne lasti torej ne tajimo; vsled tega tudi radi priznavamo, da se je pri posamnih narodih, po posamnih krajih, v posamnih časih različno razvijala. Tudi tega ne tajimo, da je marsikje izprva vladala skupna last. Nomadski narodi, ki so se preživljali večinoma z lovom in ribištvom, niso poznali zasebne lasti v tistem obsegu, kot jo poznamo v naših časih. Oblike lastninstva so bile in so še sedaj silno raznovrstne. V tlačanski dobi je bilo zasebno lastninstvo drugačno, nego je dandanes; v jugoslovanskih zadrugah različno od drugih dežel.

Ko zagovarjamo upravičenost zasebne lasti, trdimo samo, da se zasebna lastninska pravica ni razvila samo po človeški samovoljnosti, in pravimo, da ni edino le sad zgodovinskega razvoja, marveč da je ta razvoj utemeljen v naravi in da v tem smislu naravno pravo daje človeku pravico do zasebne lasti. Komunisti imajo v marsičem prav, ko slikajo grdo pohlepnost, ki se drži mnogokrat zasebnega lastninstva; nimajo pa prav, ko trde, da je to nastalo samo iz pohlepnosti in da je vsled tega vedno protinaravno. V naših časih je res pohlepnost, lakomnost in ž njima zvezana gonja po čim večjih dobičkih nekakšno središče gospodarskega življenja. V mnogih ozirih je pa tega kriva družba, v kateri živimo. Kjer gre samo za last posamnih stvari, ki se rabijo v življenju, tam je poželenje po njih po naravi nekako omejeno. Nihče si redno ne bo želel brezmejno kake jedi, pijače, obleke. Dandanes se pa vse meri po denarju; kapitalistična načela gospodarijo. In pohlepnost po denarju ne pozna nobenih mej. Kadarkoli in kjerkoli srečamo v zgodovini kapitalistično načelo, povsod in vselej opažamo tudi, da se je takrat pohlepnost in lakomnost silno razmnožila. V njenem spremstvu pa nastopajo ravno ob takih časih tudi najodločnejša komunistična načela in stranke.

Grdo pohlepnost imenujemo tudi mi eno najnevarnejših pregreh za človeštvo. Mnogo zasebnih lastnikov je prišlo po tej

pregrešni poti do svoje lastnine. To brez ovinkov priznamo. A zraven pa trdimo, da zasebna last po svojem bistvu ne izvira iz pohlepnosti, marveč da se je ustanovila zato, ker jo zahteva pamet in da torej pravica do nje izvira neposredno iz človeške narave, posredno pa od Stvarnika, ki jo je tako ustvaril, da potrebuje za svoje ohranjenje in izpopolnjevanje zasebne lasti. Leon XIII. pravi tako-le: Narava je dala človeku pravico, da sme imeti zasebne stvari za svoje.²⁰ — To trdimo in to hočemo dokazati:

a) Človek se čuti po božji besedi in po svojih zmožnostih in silah na svetu za gospodarja. Kakor mu lastna narava vedno kliče, da je sam ustvarjen za Boga, tako mu tudi pravi, da so stvari ustvarjene zanj. Iz vsega stvarstva odmeva resnica svetopisemskih besedi²¹: In Bog je rekel: Naredimo človeka po svoji podobi in podobnosti, in naj gospoduje ribam v morju in pticam pod nebom in zverinam in vsi zemlji in vsej laz-nini, ki se giblje po zemlji.

Gospod, naš Gospod, kako čudovito je tvoje ime po vsi zemlji. — Kaj je človek, da se ga spominjaš? — S slavo in častjo si ga ovenčal, ter si ga postavil črez dela svojih rok. Njegovim nogam si podvrgel vse; ovce in goveda; sploh vse, poleg tega tudi živali na polju in ptice pod nebom in ribe v morju, ki se sprehajajo po morskih stezah.²²

Človek je namen vsemu drugemu stvarstvu. Posamezne stvari torej ravno s tem najpopolneje vodi k njihovemu namenu, če si jih prilasti v last. Tako namreč stvari v resnici služijo človeku kakor svojemu namenu. Lahko bi kdo ugovarjal, da bi stvari tudi tedaj služile človeku, ko bi bile v lasti kake družbe, človeštva ali države. To je resnično, toda resnično je pa tudi, da ima vsak človek svoj lastni razum, ki ni del kakega skupnega razuma. In ta razum sili posamnega človeka, da uresničuje svojo oblast nad stvarstvom tudi s tem, da posamne, določene stvari zveže s seboj kakor z njihovim namenom. Že tu lahko pristavimo, da materializem, ki taji razloček med dušo

²⁰ Okrožnica o delavskem vprašanju dne 15. maja 1891.

²¹ I. Mojz. 1, 26.

²² Ps. 8, 1. 5—9.

in telesom in ne pozna nobenega bistvenega razločka med živaljo in človekom, popolnoma dosledno taji tudi pravico človekovo do gospostva nad stvarstvom. Umljivo je, da vsled tega ne pripoznava zasebne lasti. Kdor trdi, da je razum samo delovanje možganov, ki so samo bolj razviti živalski možgani, ne more pripisovati razumu nobenih posebnih pravic. Da se more utemeljiti pravica do zasebne lasti, je torej najprej potrebno, da se priznava človeku od telesa različna duhovna duša in vsled nje gospostvo nad drugim stvarstvom. Načelo, ki taji zasebno last, torej človeka ponižuje, mu jemlje njegov kraljevi sijaj v naravi in je vsled tega bistveno nazadnjaško in nasprotno vsakemu napredku.

b) Ko smo govorili o eksistenčnem pravu, smo rekli, da ima vsak človek dolžnost, sebe ohranjati in izpopolnjevati. Zato pa mora imeti tudi pravico do pripomočkov za svoje ohranjanje in izpopolnjevanje. Mnogo pripomočkov je pa takih, da morejo služiti samo enemu človeku. Jed in pijača, ki jo potrebujem, obleka, ki jo nosim, ne more služiti nikomur drugemu. Imeti moram torej pravico, da izključujem vsakogar od rabe takih stvari. S tem sem pa ravno njihov lastnik.

Živali sicer tudi izključujejo druge živali od rabe tistih stvari, ki jih ravno uživajo, ki so jim potrebne za ohranjenje njih samih in njihovega rodu. Pri tem jih goni nagon. Človek ima pa razum in more meriti svoje potrebe tudi z ozirom na prihodnost. Zato ga naganja razum, da se preskrbi za prihodnje čase. To mu je pa nemogoče brez stalne zasebne lasti. Zlasti ga sili razumna narava, da si zagotovi nekaj zemljišča, iz katerega izvirajo pripomočki za ohranjenje njihovega življenja. »Človeku daje namreč samo zemljišče s svojo proizvajalno silo varno zagotovilo, da se bo mogel ohraniti. Vedno ima svoje potrebe; te se samo po obliki menjajo; če jih danes zadovoljiš, pridejo jutri druge zahteve. Zato mora narava odkazati človeku trajen, neasahljiv vir, da si more zadovoljiti svoje potrebe; tak vir je pa samo zemljišče z darovi, ki jih neprenehoma daje.«²³

c) Človek si sme ustanoviti družino. Ta je prvotnejša nego država; zato ima tudi svoje dolžnosti in pravice, ki so neodvisne od države. Če ima po tem, kar smo rekli, že vsakdo pravico do zasebne lasti, jo ima tem bolj oče kot glava družini.

²³ Okrožnica o delavskem vprašanju.

Narava ga sili, da skrbi ne samo za svojo, marveč tudi za svojih otrok bodočnost. Otroci so nadaljevanje njega samega. Oče živi v svojih otrokih. Za nje pa ne more skrbeti, če jim ne sme zapustiti nobene lasti. Iz njegovih dolžnosti izvira torej sama po sebi upravičenost zasebnega lastništva.

č) Vsakdo je gospodar svojih zmožnosti in sil. Lahko jih sicer prepušča drugemu v korist; lahko jih pa tudi rabi samostojno. S svojimi zmožnostmi in silami dela človek in delo ima svoje sadove. Ti sadovi ne morejo pripadati drugemu nego lastniku sil in zmožnosti, s katerimi jih je učinil. Sadovi od dela so delavčevi, če jih prostovoljno ne prepušča drugemu. Kdor mu jih skuša vzeti, je ropar. Jasna je torej pravica do zasebne lasti tudi s tega stališča. Z ozirom na zemljišče je posebej to pravico zlasti lepo dokazal Leon XIII.²⁴:

»Zemlja daje sicer zelo bogato vsega potrebnega, da se ohrani in izpopolnjuje telesno življenje; toda tega ne more dajati brez človekovega obdelovanja in oskrbljevanja. Človek se trudi z delom in z dušno skrbjo, da obdeluje zemljo. S tem si prilastuje obdelani del, kateremu se takorekoč vtiskuje pečat tistega, ki ga obdeluje. Popolnoma pravično je torej, da je ta del zemlje njegova lastnina in da je pravica do njega neoskrunljiva.

To je tako jasno dokazano, da se moramo le čuditi nasprotnim trditvam, ki pa niti nove niso, saj jih je že stari vek zavrgel in pobil. Pravijo namreč, da je zemljiška lastnina pravica proti pravičnosti in da sme posameznik zemljišče ali njegove dele le rabiti. Gospodarjev svet, ki nosi njegove naprave in stavbe, ni njegova last, in njiva, ki jo obdeluje kmet kot svojo, ni njegova. Nočejo videti, da se to pravi ravno toliko, kot uropati nekaj, kar se je pravilno pridobilo. Saj je prej pusto zemljišče popolnoma izpremenilo svojo obliko vsled pridnosti prvega obdelovalca in po njegovem umnem obdelovanju; iz divjine je nastalo rodovitno polje, iz izgubljene pušče plodovit svet. Kar je temu svetu dalo novo obliko, je tako združeno ž njim, da je večinoma nemogoče ločiti to od njega. In potem naj ne bo v nasprotju z vso pravičnostjo, ta svet jemati njegovemu posestniku in to izročati drugim, kar je v potu svojega obraza naredil obdelovalec, češ da ne sme biti zasebne lasti! Nikakor ne! Kakor

²⁴ Okrožnica o delavskem vprašanju.

gre učinek za svojim vzrokom, tako gre sad iz dela kot upravičena last tistemu, ki je delo izvršil.«

d) Zasebno last pa zahteva tudi družno življenje sploh. Brez nje ni reda, ne svobode, ne miru, ne napredka. Sv. Tomaž Akv. navaja v tem oziru te-le vzroke o potrebi zasebne lasti²⁵: Vsak b o l j skrbi, ko upravlja to, kar je samo njegovo, nego kar je mnogih ali vseh. — Človeške zadeve se opravljajo v mnogo večjem redu, če posamniki vsak zase skrbe, da kako stvar izvrše; velika zmeda bi bila, ko bi se smel vsak brez določila v vse mešati. — Mir se ohrani med ljudmi, ko je posamnik zadovoljen s svojo stvarjo. Zato pa vidimo, da nastajajo zelo mnogokrat prepiri med tistimi, ki imajo kako stvar skupno in nerazdeljeno.

Res je nemogoč napredek brez zasebne lastninske pravice. Pri vseh narodih, ki so imeli kaj smisla za omiko, je bila zasebna last. S komunizmom je bila vedno v zvezi zaostalost in zelo nizka stopinja omike. Da družnost sama nekako zahteva zasebno last, vidimo tudi v tem, ker je ves človeški rod v vseh časih priznaval njeno upravičenost. Samo posamniki — redke izjeme — so jo tajili. Tudi pri tistih narodih, kjer je vsled njihovega nomadskega življenja v mnogih ozirih vladal komunizem, se ni zametalo pravo do zasebne lasti. Narava sama, ki teži po napredku, je zapisala to načelo posamnikom in družbam v srce.

Za napredek je nujno potrebna s v o b o d a. Če bi bilo človeku nemogoče s svojimi silami pomagati si do boljših razmer, doseči čim dalje večjo nezavisnost od drugih, potem mu manjka svobode v najpoglavitejši reči. In to se godi, če mu je zaprta pot do zasebne lasti. Težka môra lega s komunističnim načelom na posamnika in na družbo. Samostojnost posamnega človeka hira; veselje do dela nima domala nobenega dušnega nagiba; umetnosti in vedi, brez katerih ni umstvenega napredka, je zavrt svobodni razvoj.

Splošno moramo reči, da komunistično načelo ne more vzbujati posamnikov, da bi razvijali svoje zmožnosti in sile. Po naravi so darovi med posamnike različno razdeljeni. Ta je sposobnejši za to, drugi za drugo stvar. Če bi bili pa vsled komunizma vsi enaki med seboj, če ne bi bilo nobenega razločka med stanovi, potem bi zaostal tudi razvoj sil in zmožnosti v posam-

²⁵ S. Th. 2. 2. qu. 66, a. 2.

nikih. Ponehal bi namreč nagib, da morejo v tistem stanu, do katerega imajo največ zmožnosti, najlaže uporabljati svoje moči. V komunistični družbi bi vsakdo skušal lotiti se tistega, kar je najlaže in najbolj častno. Za mnogo opravi se ne bi dobilo ljudi, ki bi jih svojevoljno prevzemali. Trebalo bi jih siliti; sila in enakost sta si pa bistveno nasprotni. Za gmotni napredek je potemtakem nujno potrebno, da se ohrani svoboda v delovanju za lastno korist. Do take čudovite popolnosti, da bi se ljudje na to ne ozirali, ni mogoče priti na tem svetu.

Vsako zboljševanje v proizvodjanju zahteva pridnosti in vztrajnega dela. Če bi ne bilo zasebne lastninske pravice in s tem možnosti, da si more posamnik s svojo pridnostjo pomagati do boljših razmer, bi nujno zavladalo načelo: **D e l a j m o k a r m o g o č e n a j m a n j !** Dolžnost do dela bi zatemnela in s tem bi bila zastavljena pot zboljševanju proizvodjalnih in prometnih sredstev.

V takih razmerah bi bil pa tudi vsak mir in red nemogoč. Posamnik bi bil suženj celote; večina bi odločevala o njem; tisti, ki bi vodili proizvodjanje, razdeljevanje in menjavanje blaga, bi imeli večjo oblast, nego jo je sploh kdaj imel kak samosilnik. Uradniki bi določevali vsakomur dolžnosti, pravice in celo potrebe; če bi namreč vsakdo sam določeval, česa potrebuje, bi si prisvojil čim največ stvari. To bi moralo ubiti vsako samostojnost in vsako pravičnost.

Tako smo dokazali upravičenost zasebne lasti in naravnega prava. S tem seveda nočemo reči: vse mora biti v zasebni lasti; tudi ne trdimo, da bodi taka last neomejena. Ravno tako je napačen sklep, da m o r a potemtakem vsak posamnik dejansko imeti kaj zasebne lasti. Naš dokaz se tiče le pravice, ki jo pripisujemo vsakemu človeku, da si s m e pridobivati stvari v svojo last.

Kako se pridobiva zasebna last?

Rekli smo že, da po naravi ni nobena stvar kakega določenega lastnika. Narava ni razdelila zasebne lasti; torej jo je moral razdeliti človek sam po naravnem pravu, ki mu daje pravico, da jo sme razdeliti. Važno je torej vprašanje, kako more izvrševati to pravico. In temu vprašanju hočemo na kratko odgovoriti. Najprej moramo pojasniti, kako se more dobiti lastnina kake stvari, ki dotlej še ni imela lastnika.

a) Prvotno si je pridobival človek zasebno last s tem, da se je stvari, ki niso imele nobenega lastnika, polastil. To je bila njegova pravica, ki izvira iz naravnega prava do zasebne lasti. Samo po sebi se umeva, da stvar, ki se tako zasede, ne sme v resnici imeti nobenega gospodarja, in da mora imeti zasednik res voljo, polastiti se take stvari. Ta volja pa ne sme ostati skrita, marveč se mora tudi nazunaj razodevati. Nikakor si torej tega ne mislimo tako, da bi kdo samo v srcu sklenil: ta-le dolina bo moja. To ne more zadostovati; treba je, da z zunanjimi znamenji pokaže svojo misel, da torej zemljišče, katerega se hoče polastiti, obdela in ogradi in tako jasno zaznamenuje svojo last, da torej s svojim delom izjavi svoj namen. Tako se je brez dvojbe pričela zasebna lastnina.

Ugovarjati se utegne, da potemtakem zasebna last ni naravna, ker je odvisna od svobodnega človeškega delovanja. Toda zakon je tudi svobodno človeško dejanje. Nihče se ne more prisiliti, da bi se zvezal z zakonsko zvezo. Vendar so pa pravice in dolžnosti, ki jih imajo oče, mati, otroci v rodbini, naravne pravice, dasi je za njihov postanek treba svobodnega človeškega dejanja.

Z zasedenjem je v zvezi tudi lastninska pravica do vsega, kar po naravi in po pravičnih družabnih razmerah priraste zasedeni stvari. Če se po naravi poslabša, je lastnikova škoda; če seboljša, je njegova korist.

b) Ni nam treba praviti, da je dandanes malo takih stvari, ki bi ne imele nobenega lastnika. Če odštejemo divjačino na prostem, ribe po vodah, katerih svobodno zasedenje pa s kaznimi silno obtežuje pozitivni zakon, nimamo do malega nobene take stvari. Izgubljene stvari, ki so že tudi popolnoma izgubile lastnika, in zakladi, so le redka prikazen. Za splošno je nepobitna trditev, da je v naših dneh zasedenje stvari, ki nima lastnika, že izgubilo ves dejanski pomen. Zato nam preostaja poleg prirasti edini vir zasebne lasti do takih stvari, ki nimajo lastnika, v človeškem delu. Z delom ustvarja človek nove vrednote; če je snov, katero obdeluje, njegova, potem je vse njegovo, kar naredi; če je pa snov koga drugega lastnina, potem je njegovega toliko, kolikor si je vsled svojega dela prislužil.

Izprva z zasedenjem, v naših časih pa z delom, se torej pridobiva zasebna last tistih stvari, ki nimajo lastnika. Če se hočejo urediti sedanje zmedene gospodarske razmere, če se hoče načelo pravičnosti izvršiti glede na zasebno last, potem je

prva in najbolj nujna reč: o b r a m b a d e l a i n n j e g o v i h p r a v i c. Delo je več nego lastnina, ker je njen vir in njen vzrok. Prav zato se trese sedanja človeška družba v svojem osrčju in zato ji groze polomi in prekucije, ker se človeško delo ne spoštuje več tako, kakor zasluži, in zato ne nosi več tistih sadov delavcu, ki mu po pravici pripadajo. Delavski stanovi so razpršeni in takorekoč brez pomena; drugi bogate ob plodovih njihovih žuljev.

Prvotni vir zasebni lasti mora postati zopet delo, potem se zamaše brezna, ki zijajo sedaj med posamnimi sloji, in komunistično načelo izgubi vso svojo čarno silo do osvobojenih, osamosvojenih delavskih armad.

Zasebna last se pa pridobiva lahko tudi do takih stvari, ki že imajo lastnika. Seveda je že po naravnem zakonu izključena v tem oziru vsaka krivica. Krivično pridobljena stvar ne more nikoli postati lastnina. Pravično pridobljena stvar pa more od enega lastnika preiti na drugega po naravnem pravu po podedovanju in po pogodbi, vsled pozitivnega zakona pa po priposestvanju.

a) P o d e d o v a n j e je dvojno: brez oporoke in po oporoki. Brez oporoke imajo po naravnem pravu pravico do zasebne lasti kakega človeka njegovi sorodniki. Če posamezen član kake rodbine umrje, s tem še ne umrje namen rodbine. Rodbina ni namenjena samo za en rod, marveč je po svojem bistvu trajna. S tem je utemeljeno podedovanje brez oporoke. Dedno pravo sorodnikov ohranja zasebno last in daje važno podporo nravni veljavi rodbinskega življenja.

Vsak pravi lastnik pa sme tudi sam določiti, komu naj pripade njegova last po njegovi smrti. Glavni vzrok za to je v tem, da bi sicer družabni mir in red, ki ga ravno ohranja zasebna lastnina, popolnoma razpadel. Večni prepiri bi bili nujna posledica. Zasebna lastninska pravica sama zahteva, da sme lastnik še za živa določiti, kdo bo za njim imel njegovo premoženje. Ravno vsled te pravice lahko mnogo popravi, kar je v življenju zanemarljivo. Pravično je, da je rodbina upravičena dedinja za umrlim lastnikom, ker je iz rodbine sam premnogo prejemal. Ni pa pravično, da bi v vsakem slučaju vse podedovala rodbina. Vsak človek dobiva mnogo stvari tudi od družbe, v kateri živi; raznovrstnih reči mu daje stan, kateremu pripada; bogato ga preskrbljuje narod z raznimi dobrinami; občina, dežela, država

mu dele mnogo koristi. Zato je prav, da se spominja ob sklepu svojega življenja, če ima zadostno premoženje, tudi splošnih koristi tistih družb, ki so ga podpirale. Tega pa ne bi mogel nihče storiti, ko ne bi imel pravice, zapuščati svojo last po svoji volji.

Če kdo nima sorodnikov in umrje brez oporoke, potem je po naravnem pravu njegova last brez lastnika. Samo po sebi bi si jo smel prilastiti, kdor bi jo prvi zasedel. Država pa z ozirom na mir in red, ki bi se v takih slučajih zelo rušil, prepoveduje drugim in pridržuje le sebi zasedenje take lasti. To sme; kakor sme in tudi mora s pozitivnimi zakoni določiti in pojasniti dedno pravico; nikakor pa ne sme te pravice sploh prepovedati, ker ima svoj temelj v naravnem pravu.

β) Druga pot, da se prenese lastninstvo od enega na drugega, je pogodba, t. j. z zunanjim znamenjem izraženo soglasje dveh ali več oseb glede na neko stvar. Iz lastninske pravice izvira nujno tudi pravica, po kateri sme kdo o svojem premoženju sklepati z drugimi pogodbe tudi tako, da prenese svojo last na drugega. V tem oziru imamo: darilno, menjalno in posojilno pogodbo. Vsak lastnik sme drugemu darovati svojo last, jo sme prodati in jo sme posoditi.

O darilnih pogodbah ni treba nobenega pojasnjevanja. Pač pa sta silno važni menjalna in posojilna pogodba.

Menjalna pogodba obsega kupovanje in prodajanje. Naravno pravo zahteva, da se mora vršiti po načelih menjalne pravičnosti. To, kar se proda, mora biti po vrednosti enako s tem, kar se kupi. Ogromen del zasebne lasti se dandanes pridobiva s kupovanjem in prodajanjem. Menjalne pogodbe so bistven značaj gospodarskega lica naše dobe. Tisti, ki pridelujejo in izdelujejo blago, ga le v malem rabijo zase; večinoma ga prodajajo. Zato je pa neprecenljive važnosti vprašanje, kako se snujejo menjalne pogodbe. In to moramo reči, da so vsled oslabelosti delavskih stanov na stežaj odprta vrata goljufijam in drugim krivicam pri menjalnih pogodbah. Tisti, ki proizvajajo v malem blago, so redno tepeni. Samo veliki proizvajalci, še bolj pa tisti, ki imajo menjalno sredstvo, to je denar, v svojih rokah, gospodujejo, določajo cene, vodijo kupovanje in prodajanje. Sedanje razmere so take, da se menjalna pravičnost pri prodaji in nakupu redno prestopa; in tako prehaja zasebna last po krivični poti v vedno večji meri na maloštevilne bogatine.

Pri menjalni pogodbi je pa zlasti to silno važno, da spada semkaj tudi delo. Večina dela se dandanes kupuje in prodaja tako kakor drugo blago. Prodajalec je tu vedno na slabšem. Delo mora prodati, ker sicer nima, s čimer bi živel. Prej smo dokazali, da mora biti v sedanjih časih, ko se o zasedenju stvari, ki nimajo lastnika, ne more splošno niti govoriti, delo najprvotnejši vir zasebne lasti. Vidimo pa, da je delo dejansko usužnjeno po menjalnih pogodbah. Kupovanje in prodajanje, ki more biti šele v drugi vrsti izvor zasebni lasti, ima delo v svojih rokah. Menjalna pogodba je domala monopolizirala delo. Po liberalnih načelih, ki vladajo dandanes, velja za menjalne pogodbe svobodno tekmovanje (konkurenca). To tekmovanje sega torej tudi na delo in na delavca. Tu tiči ena glavnih napak sedanjega socialnega življenja. Na škodo delavskih stanov po menjalni pogodbi v takih razmerah pridobivajo zasebno last tisti, ki imajo v svojih rokah menjavanje po večjem denarnem premoženju, po natančnejšem poznanju sedanjih razmer, pa tudi po večji predrznosti in zlobnosti.

Posojilna pogodba je tudi v naši dobi važen vir za pridobivanje zasebne lasti. Reči smemo, da ima prvo mesto. Denar je postal takorekoč živ. Kdor ima denar, ima vse, in pri denarju je še ta posebnost, da se sam množi. Obresti prihajajo brez dela k denarju, obresti pa ni konca. Po krščanskih načelih ni od posojila samega na sebi dovoljeno terjati obresti. To načelo, ki ga seveda ne more pričeti izvrševati posamezen človek, je katoliška cerkev vedno poudarjala. Narodi in države so se pa sami vdali kapitalizmu v roke in zato brezuspešno doni še za sedaj Gospodova zapoved: *Posojajte brez dobička*.²⁶ — Treba je polagoma zopet popraviti družbo in jo iztrgati iz krvosesnega žrela denarnih mogotcev. Z združenimi močmi se mora s posojevanjem po zmernejših obrestih podreti vladajoče neznosno oderuštvo. Koliko zasebne lasti se dandanes pridobiva samo z obrestmi od denarja, naj se že vlečejo pod imenom obresti ali pa dividend ali pod kakršnimkoli. Primerjajmo plodovitost dela s plodovitostjo denarja, potem bomo kmalu izpredvideli, kako daleč v kot je potisnjeno delo kot vir lasti in kako se na vrhuncu vsega gospodarskega življenja delavskim stanovom reži vedno se množeči denar. Jasno je, da denar s svojimi ob-

²⁶ Luk. 6, 35.

restmi in drugimi obrestim enakimi dobički jemlje delu njegov zaslužek. Vlôži krono v hranilnico; kar ti prinese čez leto dni, ni zaslužila sama, ni rodila iz sebe, marveč je morala odtrgati drugod. Drugje je zavrla, da niso prišli do tiste zasebne lasti, ki bi jim po pravici pripadala; delu je v prvi vrsti odgriznila njegovo last in s tem se je odebela.

Delu in delavcu je treba vrniti pravo vrednost, pa se bo tudi glede na posojilno pogodbo na glavi stoječi svet obrnil na pravo stališče. Človek mora postati iznova središče vse družbe, njegova osebnost mora dobiti svoj pravi pomen, potem ne bo več mogoče, da bi milijoni svoj znoj in svoje žulje nosili v žrelo nenasitnemu denarnemu molohu. Potem pa tudi ne bo več posojilna pogodba poglavitni vir pridobivanja zasebne lasti.

γ) Priposestvanje ni naravnopravno določeno. Šele pozitivni zakon je določil, da more preiti v last kaka stvar, ki se je daljši čas trajno uživala. Pravičnost, ne pa vselej zakon, zahteva, da se je to uživanje vršilo z dobro vestjo. Priposestvanje pospešuje stalen mir v družabnem življenju in daje nekakšno varnost v medsebojnem občevarju. Zato je prav, da je pozitivni zakon sprejel to načelo in tudi določil, kakšne stvari in pod kakšnimi pogoji se morejo priposestovati.

Popolna zasebna last se more izvrševati samo v državi.

Naravno pravo daje pravico do zasebne lasti. Da si jo pa posameznik pridobi, je treba nekega njegovega delovanja. In to delovanje jasno priča, da je zasebna last socialna ustanova, in sicer ne samo zato, ker mora služiti ne le posamnemu človeku, ampak tudi skupni koristi, marveč tudi zato, ker se ne more izvrševati brez družbe. Že s tem, če pravim, da je neka stvar moja, trdim, da ni last nobenega drugega, da mi je torej nihče ne sme vzeti, poškodovati ali kakorkoli me motiti v njeni lasti. Da morem res uživati zasebno last, ne zadostuje, da jo priznavam sam, marveč da jo prav tako, kakršna je v posamnem slučaju, priznavajo tudi drugi. V ta namen je treba najmanj medsebojnega dogovora. Tak dogovor pa sam ne zadostuje, marveč potrebno je tudi varstvo, da se v resnici izvršuje. Tako varstvo pa more v popolni meri dati edinole pozitivni zakon, ki ga daje država. Ustanova zasebne lastninske pravice teži sama po sebi po državi.

To nam je še očitneje, če si ogledamo posamne vire, po katerih moremo priti do zasebne lasti. Zasedenje je najprvotnejše. Pri tem je pa lahko mnogo dvomov in vsled tega preprirov. Recimo, da je nekdo zasedel neko zemljišče; v sosedstvu je pa zasedel nekdo drugi drugo. Čeprav sta oba morda poštenjaka, je vendar zelo verjetno, da bosta v marsičem glede na meje svojega posestva navzkriž. Kdo naj tu odloči? In kaj šele, če je eden izmed njiju nagajiv ali celo zloben človek? Da se more zasedena last res uživati, je treba pozitivnih zakonov, ki podrobno določajo, kako se določajo pravice posamnikov. Glede na prirast je tudi mnogo dvomov mogočih. Tudi v tem oziru so potrebni pozitivni zakoni. O varstvu dela, ki je drugi prvotni vir zasebne lasti, in o dednem pravu smo že govorili, da jih je treba. Pri delu je to tembolj nujno, ker je z delom zvezana človeška osebnost. Pri dednem pravu bi pa brez pozitivnih zakonov nastajale take zmede in taki prepiri, da bi se svet razdril, ko bi ne bilo natančnih pozitivnih določb v tem oziru. O pogodbah je tudi treba jasnih določil tembolj, ker smo videli, kako se ravno lahko vtihotapijo silne krivice v menjalne in posojilne pogodbe; saj jih je naš čas črez glavo poln. Priposestvanje pa že samo po sebi izvira iz pozitivnega zakona. Take zakone pa more dajati le država. Po pravici torej trdimo, da je zasebna last sicer upravičena po naravnem pravu, da se pa more dejansko popolnoma uživati le v državi.

Umljive so nam sedaj besede sv. Tomaža Akv., ko pravi:²⁷ Razloček med posestvi je po človeškem dogovoru, ki spada k pozitivnemu pravu. — Tudi Molina²⁸ in Suarez²⁹ trdita, da se ne more razlagati prvotna razdelitev premoženja brez pozitivnega prava ali vsaj ne brez medsebojnih pogodb. Zasebna last je torej nujno zvezana z družnostjo človeške narave. Država je ne ustanavlja, pač pa je potrebna država, da jo pojasnjuje in brani. Odločno zavračamo trditev, da bi bila država lastnica vsega, kar je v nji, a ravno tako odločno pa trdimo, da mora vsaka zasebna last delovati tudi v skupno korist celote, in da se v tem oziru sme vsakdo, kdor se temu protivi, tudi s silo spraviti na pravo pot.

²⁷ S. Th. 2. 2. qu. 66, a. 2.

²⁸ De iustitia et iure I, 1. c. 4. n. 8.

²⁹ De legibus l. 2, c. 14, n. 13; c. 17. nasl.

Meje zasebne lasti.

Že v dosedanji razpravi smo se večkrat dotaknili resnice, da zasebna last ni neomejena. V nastopnem odstavku hočemo pregledno te meje pojasniti.

a) Človek je odvisen od Boga v vseh rečeh, tudi v svojem lastništvu; v tem oziru je le oskrbnik svojega premoženja, katero sme rabiti edinole tako, kakor Bog hoče. Po božji volji so pozemske stvari namenjene, da služijo vsem ljudem. Temu namenu jih ne sme odtegovati s sebično lakomnostjo. To uči z največjo odločnostjo krščanska vera. Varujte se vsakršne lakomnosti,³⁰ je dejal naš Gospod. Nevarnosti, ki izvirajo iz pohlepnosti, nam lepo slika sv. Pavel.³¹ Nič nismo prinesli na ta svet; gotovo je, da tudi nič ne moremo s seboj nesti. Ako imamo živež in obleko, bodimo s tem zadovoljni. Kdor hoče namreč obogateti, pade v skušnjava in v hudičevo mrežo in v mnogo neumnih in škodljivih želja, ki potope človeka v pogubljenje in pokončanje. Korenina vsega hudega je namreč lakomnost.

Kakor grom buče besede svetega Jakoba krivičnim bogatinom:³²

Bogatini! Jokajte in tulite zavaljo nadlog, ki pridejo nad vas. Vaše bogastvo je strohnelo; vaša oblačila so snedli molji. Zarjavelo je vaše zlato in srebro in rja bo pričevala proti vam in požrla vaše meso kakor ogenj. Nabrali ste si zaklad jeze za poslednje dni. Glejte! Plačilo, katero ste utrgali delavcem, ki so želi vaše polje, vpije in njihovo vpitje je prišlo do ušes Gospoda vojnih čet. Gostili ste se na zemlji in v nečistosti pasli svoja srca za klavni dan.

Proti neomejeni lasti in sebičnemu bogastvu so se vedno borili tudi cerkveni očetje, papeži in škofje. Nekatere besede svetih očetov razlagajo celo komunisti v svojem smislu, češ, da

³⁰ Luk. 12, 15.

³¹ I. Tim. 6, 7—10.

³² Jak. 1—5.

je prvotno v krščanstvu vladal komunizem. Za zgled navajajo zlasti svetega Bazilija, sv. Ambroža in sv. Avgušтина. Ti krščanski veleumi so res s pretresljivo krepkostjo zavračali trdosrčno lakomnost, a zasebne lasti niso tajili. Čujmo n. pr. sv. Ambroža: Kam vas še povede vaša nenasitna lakomnost? Ali hočete imeti samo vi pravico živeti na zemlji? Zdi se, da vam dela revež krivico, ker ima še nekaj posesti, po kateri koprni vaša lakomnost. Menda mislite, da vam je to, kar še ni vašega, po krivici uropano. Da bi vam ne bilo treba gledati sosedne posesti, bi radi razširili svojo last do konca zemlje... Zemlja je bila dana skupno bogatinom in revežem. Zakaj jo hočete imeti samo zase? — Kakšno kazen zaslužite, ko ne poznate večje časti, nego gledati nas vse ogoljene, ko se v svoji nevolji nad svojimi prenapolnjenimi žitnicami tolažite vsaj s tem, da si preračunavate prihodnje slabe letine! In to imenujete spretnost, previdnost, trgovsko duhovitost? To je lopovstvo, to je podlost, to je brezsrčnost, morate reči. Ne, vi ne gledate prihodnje nesreče, da bi jo zdravili; vsi prežite na našo lakoto, da bi jo izkoriščali. No, kako naj se to imenuje? Ali je to trgovina ali tatvina? Podobni ste roparju, ki čaka ugodnega trenutka, da podere potnika v goščavo in ga zadavi. Prokleti oderuhi! Vnebovpijoče obresti jemljete od naše nesreče in sami ustvarjate stiske, iz katerih srkate dobiček. Vaš dobiček je nas vseh pogin.

Te krepke besede so zlasti zato pomenljive, ker se v njih poudarja krivičnost pri kupovanju in prodajanju in pri obrestovanju. Lakomnost ne more najti hujše obsodbe, nego v teh besedah. Nikakor pa ne trdi niti sv. Ambrož, niti noben drug sv. očetov, da se mora zasebna last odpraviti, češ, da se potem poleže lakomnost in z njo vred vse druge grde strasti, kakor pravijo komunisti.

Krščanstvo ni nikoli nasprotovalo zasebni lasti, marveč je pobijalo le krivično in sebično pohlepnost. Radi se sklicujejo

komunisti na prve kristjane v Jeruzalemu, o katerih pravi sveto pismo, da so bili vsi skupaj in so imeli vse skupno.³³ — Toda o komunizmu se tudi pri teh prvih kristjanih ne more govoriti. Sveto pismo nam pripoveduje, da so bili eno srce in ena duša,³⁴ da so živeli kot ena družina v lepi slogi med seboj in da so posebno skrbeli za ubožce v svoji sredi, katerih je moralo biti silno veliko. O tem nam spričuje sv. Pavel, ki je po raznih krajih nabiral doneske za jeruzalemske reveže.³⁵ Iz te njihove urejene skrbnosti za reveže so nekateri dokazovali, da je vladal pri njih komunizem. Sv. pismo omenja hišo krščanske žene Marije,³⁶ matere Janeza Marka, kjer so se zbirali verniki ob preganjanju in kamor je sv. Peter po svojem osvobojenju iz ječe pribežal — torej je imela zasebno last; to brezdvajbno kaže, da ni vezal prvih kristjanov komunizem, marveč samo živa krščanska ljubezen in da so v tej ljubezni imeli vse skupno.

V krščanstvu imamo res dejanski komunizem v samostanih. Toda ta komunizem je prostovoljen in združen z vednim zatajevanjem in mnogimi žrtvami. Samostanski poklic je mogoč le v majhnem obsegu. Kdo bi pa mogel ves svet preobraziti v samostane?

Za vse ljudi veljaven komunizem pozna krščanska vera samo v dveh ozirih: komunizem v skrajni sili, ki smo ga že opisali, in komunizem ljubezni. Ljubezen zahteva, da vsak človek od tega, kar mu preostaja od primernega življenja, daje nekaj za reveže. Tak komunizem ljubezni ukaže krščanstvo. Videli smo torej, da iz odvisnosti človekove do Boga izvirajo zasebni lasti meje pravičnosti in ljubezni.

b) Dokazali smo že, da more človek redno uživati zasebno last edinole v državi. Država sicer ne daje pravice do zasebne lasti, pač pa jo ohranja in brani; zato ima brez dvojbe svoje pravice z ozirom na zasebno lastninstvo. Zlasti mora skrbeti, da se z zasebno lastjo ne škoduje skupnemu blagru. Sv. Tomaž Akv. pravi:³⁷ Posestva morajo biti sicer sama po sebi, kar se tiče gospodarskega lastninstva,

³³ Dej. ap. 4, 32.

³⁴ Dej. ap. 4, 32.

³⁵ Prim. I. Kor. 16, 1. 3; II. Kor. 8, 1—9, 1; Rim. 15, 26; Gal. 2, 10.

³⁶ Dej. ap. 12, 12.

³⁷ Com. in Arist. Polit. I. II. lect. IV.

v neki lasti; na neki način pa morajo biti skupna. Kako more nastati raba lastnine skupna, to spada med skrbi dobrega zakonodajalca. Dober zakonodajalec mora torej s primernimi zakoni skrbeti, da koristi zasebna last celoti. Po tem načelu torej tudi pozitivni državni zakoni omejujejo zasebno last. Navedimo poglavitne točke, glede na katere se to more vršiti.

a) Država sme z ozirom na splošno korist najprej sama sebi pridržati nekatere stvari in jih izključiti iz zasebne lasti. Tu ne mislimo monopolov, ki imajo samo finančni značaj. Če n. pr. pri nas edino država izdeluje tobak in prodaja sol, nima pri tem drugega namena, nego dobiti zase dohodkov. Taki monopoli so le nekaka druga oblika davkov; in o vsakem davku lahko rečemo, da je omejevanje zasebne lasti. O tem ne govorimo, ker se razume samo po sebi, da mora imeti država svoje dohodke. Pač pa pravimo, da sme država taka podjetja, ki služijo neposredno v splošno korist in ki v rokah zasebnih lastnikov ne izvršujejo svojega namena, izločiti zase. Sem spada n. pr. poddržavljenje železnic ali premogokopov. Če postavi država načelo, da sme le sama graditi in voditi velike železnice, je to gotovo dovoljeno. Take stvari, ki so splošno nujno potrebne, ne smejo biti predmet zasebnim špekulacijam.

β) Država mora tudi urejati vire zasebni lasti. Predvsem ima pravico in dolžnost, da varuje delo in delavce proti brezsrčni sebičnosti. S pametnimi zakoni mora skrbeti, da postane delo zopet glavni vir pridobivanja zasebne lasti.

Ravno tako mora z ozirom na mir in red podrobno določiti dedno pravo. Glede na pogodbe mora pravično urejevati menjavanje blaga in s strogimi zakoni zabraniti, da ne preraste menjalnega življenja sleparstvo in krivičnost. V tem smislu sme prepovedati n. pr. tako škodljive terminske kupčije brez blaga, sme borzno delovanje nadzirati in vsako krivico občutno kaznovati.

Zlasti sme brzdati neomejeno svobodno tekovanje in tako postaviti pogodbe na omejeno, a zdravo podlago.

Proti oderuštvu se mora upreti z vsemi silami in s pozitivnimi zakoni zabranjati, da oderuštvo med viri zasebne lasti ne bo več imelo nobenega prostora. O zakonih glede na priposestvanje smo že rekli, da spadajo neposredno v državno področje.

7) Ker je zemljišče največjega gospodarskega pomena za ljudi, ker je v resnici nujni temelj vsaki samostojnosti in omiki, ker se iz zemljišča vsi hranijo, zato je treba zlasti tu previdno in odločno skrbeti, da ostane zemljišče njegov važni značaj. Neomejena zasebna last zahteva brezmejno svobodo povsod, tudi pri zemljiški lasti. A iz take svobode se rodi razkosavanje zemljišč, propadanje nešteti gospodarstev, strašno zadolževanje in vedno naraščajoča revščina. Tu vmes mora poseči država in zajeziti škodljivi tok gospodarske svobode. Z ozirom na splošno korist ima za to brezdvajbeno pravico. Pametno kmetijsko pravo, ki varuje zasebno last kmečkemu stanu, ki pa ravno z omejevanjem nebrzdane svobode ta stan ohranja čil in krepak v splošno korist, je upravičena zahteva.

Meje zasebne lasti, ki smo jih v tem sestavku pojasnili, izvirajo iz bistva lasti. Last je namreč odvisna od Boga in od družbe, ker je v vsem svojem obsegu socialna ustanova. Zato vidimo, da je neumno govoriti o brezpogojno svobodnem, absolutnem lastninstvu. Naravni pravni red priznava zasebno lastninsko pravico. Ta pravica pa ne stoji sama zase, marveč stoji in pade v zvezi z drugimi naravnimi pravicami in s temi vred v zvezi z vsem nraavnim redom. Kdor zahteva neomejeno zasebno last, jo ravno tako razdira kakor komunist, ki jo naravnost taji. V vrsti pravic jih je mnogo nad njo; v prvi vrsti je pa višje nego zasebna lastninska pravica eksistenčno pravo, kateremu mora torej predvsem zvesto služiti in si tako ohraniti svojo upravičenost.

Agrarni socializem. — Agrarni socialisti³⁸ taje upravičenost zasebne lasti pri zemljišču. Emile de Laveley³⁹, ki se sme šteti med njihove znanstvene zastopnike, trdi, da je bilo začetkom pri vseh narodih zemljišče v skupni lasti in da se

³⁸ Glej str. 3.

³⁹ Laveley se je rodil dne 5. aprila 1822 v Brugesu v Belgiji. Leta 1864. je postal profesor narodne ekonomije v Lježu. Umril je dne 3. januarja 1892. Bil je plemenit mož, iskrenega katoliškega prepričanja, v gospodarskih vprašanjih se je pa nagibal na liberalno plat. V »Revue des deux mondes«, velikem pariškem listu, je priobčil celo vrsto člankov »O lastninski pravici in njenih prvotnih oblikah«. (»De la propriété et de ses formes primitives«; ponatis v Parizu 1874.) L. 1886. je izdal v Bruslju knjigo »Skupna zemljiška last v raznih deželah« (»La propriété collective du sol en différents pays«), v kateri s posebno vnemo opisuje jugoslovanske zadruge in ruski mir.

je šele kesneje po vplivu rimskega prava jelo deliti. Izprva so ljudje živeli od lova, ribarstva in divjih sadežev. Nikomur se ni sanjalo, da bi si bil lastil zemljo. Tudi ko se je pričelo poljedelstvo, se je zemlja obdelovala skupno. Šele kesneje se je v posamnih občinah jela zemlja po žrebu razdeljevati, toda samo začasno. Ko je pretekel določeni čas, je bilo zemljišče zopet skupno in se je na novo razžrebalo. Tako gospodarstvo vidimo v nekdanjih nemških markah in v ruskem miru, ki je še sedaj v veljavi. Kesnejša oblika je skupno rodbinsko gospodarstvo. Zemljišče je v lasti več sorodnih rodbin, katerim gospodarji eden starejših mož. To je ohranjeno na Hrvaškem, v Srbiji in Črni gori v zadrukah. Drug zgled takega združništva je pri Keltih, ki so do 7. veka živeli tako, da je po šestnajst rodbin skupno gospodarilo. Te zveze so se imenovale **klani**.

Iz tega sklepa Laveley, da je bilo zemljišče izprva povsod v skupni lasti. Zasebna last je torej šele kesneje nastala. Vsled tega je agrarni komunizem — tako trdi — zahteva naravnega prava.

Ta sklep je popolnoma napačen. Opozarjali smo že, da se je zasebna last pri raznih narodih različno razvijala,⁴⁰ a to pa ne dokazuje njene neupravičenosti. Če se pri nekaterih narodih kaže nekakšen agrarni komunizem, se še ne da sklepati na vse. Nasprotno nam spričuje zgodovina o najstarejših narodih, da so imeli zemljišče razdeljeno po zasebni lasti.

Poglejmo **Jude!** Že o Kajnu in kesneje o Noetu poroča sv. pismo, da sta obdelovala zemljo⁴¹. — Dvatisoč let pred Kristusom kupi Abraham od Efrona Seorjeviča za 400 seklov srebra njivo za grobišče.⁴² Jakob kupi blizu mesta Salena za sto ovac polje, kamor postavi svoje šatore.⁴³ Krog 500 let kesneje se imenuje to polje podedcvana last Jakobovih potomcev.⁴⁴

O **Egipčanih** pripoveduje sv. pismo, da so ob hudi lakoti v Jožefovem času prepustili Faracnu svoja zemljišča, da jim je zato pomagal z žitom.⁴⁵ Najznamenitejši preiskovalci

⁴⁰ Glej str. 50.

⁴¹ I. Mojz. 4, 2; 9, 20.

⁴² I. Mojz. 23, 15 nasl.

⁴³ I. Mojz. 33, 19.

⁴⁴ Joz. 24, 32.

⁴⁵ I. Mojz. 47, 18.

egiptovske zgodovine Maspero, Lenormant, Birch trdijo soglasno, da se iz starih spomenikov nedvomno mora sklepati, da je bila okrog l. 3000 pred Kristusom v Egiptu zasebna zemljiška last v veljavi.

O Asircih in Babiloncih ponavljajo ravno to Smith, Oppert, Sayce in pristavljajo, da ni nikjer nobene sledi, iz katere bi se dal sklepati kak prvotni komunizem.

Kjer se je razvila kaka oblika skupne zemljiške lasti, tam so jo rodili drugi vzroki, ne pa naravno pravo. Ruski kmetje, ki so pripadali k enemu »miru«, so bili prej tlačani. Svojemu gospodarju so morali obdelovati zemljišče; zato jim je pa pod določenimi pogoji prepustil nekaj zemlje, katero so skupno obdelovali in jo v rednih presledkih razdeljevali med posamezne moške člane svojega »mira«. Ko se je l. 1861. tlačanstvo na Ruskem odpravilo, je postal »mir« pravi lastnik svojega zemljišča in prejšnje gospodarstvo se je ohranilo v njem. Poleg »mira« je bilo pa vedno tudi mnogo svobodnih kmetov.

Tudi med južnimi Slovani ni bila rodbinska zadruga edina gospodarska oblika. Bilo je vedno precej posestev, ki jih je imela v lasti samo po ena rodbina.

Ti zgledi, pri katerih zlasti Slovani igramo veliko vlogo, nam le spričujejo, da je zdravi razum sam silil ljudi, naj se svoboda glede na zemljiško last omejuje, ker sicer ne more izvrševati svojega smotra. Če bi že hoteli kaj sklepati iz »mira« in zadrug, potem bi smeli samo to, da je neomejena liberalna svoboda zemljiške lasti nespametna, ne pa da je po naravnem pravu vse zemljišče skupna last.

Laveleyeve zgodovinske trditve so v prilog agrarnemu komunizmu uporabljali zlasti Lewis Morgan, čigar spise sta posebno uporabljala socialna demokrata Bebel in Engels, dalje Flürscheim⁴⁶, ki svetuje, naj država pokupi z rentnimi papirji vsa posestva in jih sama upravlja; ni mu mar, da s tem preide zemljišče v roke lastnikov teh papirjev — sebičnih denarnih mogotcev. Sem spadajo tudi Stuart Mill⁴⁷,

⁴⁶ Flürscheim, tvorničar in urednik lista »Deutschland«, je izdal v svojem agrarno-komunističnem smislu te-le spise: »Auf friedlichem Wege«, »Vorschlag zur Lösung der sozialen Frage«, 1884. — »Staatsmonopol des Grundpfandrechtes, der einzige Rettungsweg«, 1886. — »Deutschland in hundert Jahren«, 1887.

⁴⁷ Principles I. II. c. II.

Herbert Spencer⁴⁸, Hertzka⁴⁹, pred vsemi je pa dokazoval skupnost zemljiške lasti Henry George (Henrik Džordž).

Henry George. — Henry George se je rodil dne 2. septembra 1839 v Filadelfiji. Ko se je izšolal, je nekaj časa deloval kot stavec v svojem domačem mestu. Nemirni duh ga je gnal po svetu. Iskal je sreče v mornarski službi, kopal je zlato v Kaliforniji, nato je šel za urednika k listu »Evening Post«. Pri tem si je pridobil nekaj premoženja, katero je pa po nesrečnih špekulacijah kmalu izgubil. V Kaliforniji je končno vstopil v uradno službo in tu je spisal svoje sloveče delo »Progress and Poverty« (napredek in ubožstvo) leta 1879. Vrnil se je k časnikarstvu in pisal sestavke socialnega značaja v razne liste, zlasti v »Standard«, ki se je nekaj časa tiskal v 80.000 izvodih, in poljudni »Star« (v 300.000 izvodih). L. 1881. je potoval na Angleško, kjer je proučeval delavske razmere. Domov prišedši je s katoliškim župnikom dr. Ed. Mr. Glynnom ustanovil mogočno stranko. Ker se je ž njim l. 1888. sprl, je pa izgubil mnogo svojega vpliva. Iz kesnejše dobe je znamenit zlasti njegov odgovor na papežovo okrožnico o delavskem vprašanju, ki ga je priobčil pod naslovom »The condition of labour« (Razmere dela). V nji zagovarja proti papeževim načelom svoj agrarni komunizem. Njegovo društvo Anti-Poverty Society se je razširilo izven Amerike zlasti po Angleškem in v Avstraliji. Dne 30. oktobra 1897 je umrl.

Georgeova načela so ta-le:

a) Človek sme samo to imenovati svojo last, kar je rodilo njegovo delo. Zemljišče pa ni sad njegovega dela. Torej ne more biti človekova zasebna last. — George se moti, ker ne upošteva, da delo ni e d i n i vir zasebne lasti. Zasedenje, prirast, pododovanje, pogodbe in pravilno priposestvanje ustanavljajo poleg dela pravico do lastnine.

b) Zasedenje ne more veljati samo za prve ljudi, ki pridejo v kak kraj, marveč tudi za tiste, ki pridejo za njimi. Kdor vstopi n. pr. v kako gledišče, ne sme izključiti drugih, ki pridejo za njim, da se ne bi mogli poleg njega zabavati. — Temu odgovarjamo, da sme vsakdo, kdor pravilno vstopi v gledišče, iz-

⁴⁸ Social statics s. IX.

⁴⁹ Freiland.

ključiti vsakogar od tistega prostora, ki ga je on zasedel, od drugega pa ne.

c) Vsakdo ima eksistenčno pravo. Za to je pa potrebna poleg zraka, vode, svetlobe, gorkote tudi zemlja. Kar je potrebno, se ne sme nikomur kratiti. Zato mora biti tudi zemlja v skupni lasti. — Res je, da ima vsakdo eksistenčno pravo in zato sme v skrajni sili drugemu vzeti, kar mu je potrebno za življenje. Iz tega pa ne sledi, da morajo imeti vsi ljudje ena k a sredstva za svoje ohranjenje. Ta se živi od zemlje, drugi od dela, tretji od drugačnih dohodkov. Družba mora biti tako uravnana, da se more vsakdo živiti. S tem pa ne izključuje zemljiške zasebne lasti.

č) Vsakdo ima pravico do sadu svojega dela. Tega pa ne more imeti, če nima hkrati pravice do pripomočkov za delo. Med te pa spada v prvi vrsti to, kar rodi zemlja. — George zamenjava pravico do zaslužka s pravico do tega, kar se proizvede. Mizar ima n. pr. pravico do zaslužka, ko napravi mizo, nima pa pravice do mize, če ni les njegov; miza je tistega, ki jo je naročil. Po Georgeovem bi smel mizar, ker ima pravico, delati mize, tudi prisvojiti si potrebni les. To pa ni resnično.

d) Staro irsko načelo »The land to the people« — Z e m l j a l j u d s t v u je edino pravo. Ko se popolnoma izvrši, se ozdravijo socialne rane v javnem življenju. — Res so se zlasti Irci poprijeli Georgeovih načel. Toda njihovo geslo »the land to the people« ima popolnoma drugačen pomen, nego mu ga podtika George. Z njim hočejo namreč reči, naj se vrne ubogemu irskemu ljudstvu, kar mu je sebična in brezobzirna angleška krivičnost uropala; o kakem komunizmu ni v tem geslu nobene sledi.

e) Kar se vsako leto proizvajajo, si razdele lastniki zemljišč, lastniki premičnega kapitala in delavci. Obresti so vedno nižje, torej premični kapital vedno manj nosi, delavske plače se ne dvigajo; potemtakem raste le dohodek iz zemljišča. Zato, ker zemljišče vedno več pobere, se množi revščina. Dokler bo zemljišče v zasebni lasti, ostanejo neozdravljene socialne bolezni.⁵¹ Zasebniki naj pač ostanejo posestniki zemljišča in naj zasebno

⁵⁰ George pravi tako-le: L (letno proizvajanje) = r (zemljiška renta, dohodek iz zemljišča) + o (obresti) + m (delavska mezda); torej je $L - r = o + m$. Čim večji je dohodek iz zemljišč, tem manj pride na obresti in na delavsko plačo.

uporabljajo njegove plodove, last pa se mora prenesti na državo. Zgodi se to lahko brez prekucij s tem, da država kot nekako najemnino uvede večji davek na zemljišče. Tako daleč mora priti, da bo ta edini davek (single tax man), ker je tudi edino upravičen. — Cela vrsta zmot je v teh trditvah. Splošno moramo reči, da zemljišče ni najbolj plodonosno, marveč marsikje najmanj; tako da kmetič, ki ga obdeluje, nima plačanega niti svojega dela. Res je, da je George mislil na ameriške in angleške razmere, kjer se zemljišče obdeluje v velikem obsegu in je večinoma v rokah bogatinov. A tudi tu ni upravičena njegova trditev. Nikakor ni dokazano, da se obresti vedno nižajo; dalje prezira George, da se velik del obresti znova kapitalizira in tako letna vsota obresti tudi takrat silno raste, če se slučajno obrestna mera za nekoliko zniža. Pri delavskih mezdah vidimo prav tako, da se skupna vsota, ki se izda zanje, leto za letom veča, če že ne zato, ker si delavci pribore boljše plačo, pa vsaj zato, ker se jih vedno več potrebuje. Nikakor ni torej res, da bi zemljišče vedno več neslo, obresti in delavske plače pa vedno manj. S tem pa razpade vse Georgeovo iz ekonomske vede povzeto dokazovanje.

Colinsov umstveni socializem.

V Georgeovih spisih se sledi brez dvojbeno vpliv tako zvanega umstvenega socialista⁵¹ Colinsa.⁵²

Colinsovi nauki so se razširili zlasti na Francoskem. Med njegovimi učenci so znameniti: Agathon de Potter, Hugentobler, I. Putsage in Borde. L. 1875 so jeli izdajati znanstven mesečnik *La Philosophie de l'avenir* (Modroslovje v bodočnosti), ki je precej razširil Colinsove misli.

⁵¹ Glej str. 4.

⁵² J. de Colins (izg. Kolên) se je rodil dne 24. decembra 1783 v Bruslju, umrl je v Parizu dne 12. novembra 1859. Po svojem stanu zdravnik, zvest katoličan, je služboval dalje časa na Havani. Po revoluciji l. 1830. se je vrnil domov in tu se je jel pečati s socialnimi študijami. L. 1835. je izdal svoje prvo večje delo v tem oziru z naslovom »Le pacte social« (»Družna pogodba«), v katerem je zagovarjal skupnost nepremične lasti. L. 1856. do 1857. je izdal »Source des révolutions et des utopies prétendues socialistes« (Izvor revolucij in namišljenih socialističnih utopij) v treh zvezkih; l. 1853. do 1854. »Qu'est ce que la science sociale« (Kaj je socialna veda) v 4. zv.; l. 1857. »La société nouvelle« (Nova družba) v 2 zvezkih; ravno tedaj »Science sociale« (Socialna veda) v 6 zvezkih.

Ta mož je dokazoval takole:

Pri proizvodjanju je treba dela in stvari (materije), iz katere se dela. Ker je torej stvar potrebna za delo, more biti delo le tam svobodno, kjer mu pripada stvar. To pa daje zemljišče. Vsled tega mora pripadati zemljišče delu; sicer vlada suženjstvo. Zemljišče pa more samo tako pripadati delu, da je v skupni lasti vseh članov kake družbe. Kdor hoče rabiti zemljo, jo mora vzeti od družbe v najem. Davek, ki se tako dobiva, se mora uporabljati v splošno korist.⁵³

Ker bo zemljišče vsem dostopno in se bo tako vsak sam lahko živil, zato bo vsak rad sebi delal. Drugemu bo šel delat le tedaj, ako mu bo več plačal, nego si more samostojno zaslužiti. Potemtakem bo delavska plača močno rastla. Največ dohodkov bo imelo delo, najmanj pa kapital; ravno narobe bo, nego je sedaj. Dokler je zemljišče v zasebni lasti, se množi bogastvo pri kapitalistih in revščina pri delavcih v tistem razmerju, v katerem se razvija izobrazba v družbi. Ko bo pa zemljišče v skupni lasti, se bo množilo premoženje vseh sorazmerno z napredkom omike in delovanjem vsakega posamnika.⁵⁴ Sedaj je torej tem večja revščina pri delavcih, čim večja je omika; potem se bo pa to izpremenilo: delo bo imelo tem večji zaslužek, čim večji bo duševni napredek v družbi.

Sama splošna zemljiška last pa ne zadostuje. Družba mora posplošiti tudi en del obrtnega kapitala. Toliko kapitala mora biti v njeni lasti, da ga more v znantni meri posojati in s tem zabraniti, da bi obrestna mera pri zasebnih kapitalistih preveč narastla. Po zakonih mora biti prepovedano, združevati kapital samo delavci se smejo vezati v proizvodjalne družbe.

Država mora skrbeti za vzgojo svojih članov. Kadar dorastejo do polnoletnosti, se da vsakemu nekaj premoženja iz državne blagajne. S tem sme začeti samostojno gospodarstvo, sme pa stopiti tudi z drugimi v zvezo ali pa, če hoče, vdinjati se pri kom v službo. Prvi dve vrsti se oglasita pri državi, naj jim da zemljišča. Država pa daje zemljišče s potrebnim prometnim kapitalom v najem tistim, ki največ ponudijo zanje.

Dedno pravo velja samo za naravnostno vrsto (oče, sin, vnuk); kadar ni tako upravičenih dedičev, zapade premoženje

⁵³ Jasna je zveza med to trditvijo in med Georgeovim »edino upravičenim zemljiškim najemninskim davkom«. Prim. str. 71.

⁵⁴ Zato se imenuje Colins umstveni socialist.

državi. Vsaka dediščina je primerno obdavčena. Po tej poti, pravi Colins, se zabrani izkoriščanje dela po kapitalu.

Zmote, ki smo jih pojasnili pri Georgeu, prevevajo tudi Colinsove nauke. Državi se prisvaja mnogo preveč; opisuje se tako, kakor bi se ne mogla motiti ali ne bi mogla delati nikomur krivice. Sebičnost se po takih načelih ne bi uničila, marveč bi se tem bolj razvijala. Eno pa radi priznavamo Colinsu: dobro je izprevidel, da se mora omejiti svoboda zasebnemu kapitalu, ki v svojem tekmovanju z delavci pospešuje splošno uboštvo, in da se mora gojiti in od družbe podpirati gospodarsko združevanje delavskih slojev. V tem smislu odobravamo njegove misli; pristavljamo pa, da bi agrarni komunizem tako združevanje le zaviral.

Agrarni komunizem nima stvarne podlage. Reči smemo, da bi se povsod lažje uveljavilo komunistično načelo nego pri zemljišču. To smo razbrali iz navedenih teorij.

C. Pogodbeno in družno pravo.

Kaj je pogodba?

Ko smo govorili o lastništvu, smo tudi omenjali, da more zasebna last po pogodbi preiti od enega na drugega človeka.⁵⁵ Tam smo tudi rekli, da je pogodba z zunanjim znamenjem izraženo soglasje dveh ali več oseb glede na neko stvar. To soglasje je v volji in ne v umu. Ne moremo torej govoriti o pogodbi, če imata dve ali več oseb eno in isto misel o neki stvari in jo na zunaj izrazita. Pri pogodbi mora soglašati volja dveh ali več oseb, in sicer tako, da se vsaj ena oseba pri tem obveže z neko dolžnostjo, ali, kar je tisto, da se vsaj na eno osebo prenese neka pravica.

Kadar pa se prenese pravica na eno osebo tako, da se ji hkrati naloži dolžnost, da drugi vrne enako pravico, takrat pravimo, da je pogodba sebična ali povračilna. Taka pogodba je n. pr. vsaka menjalna pogodba, vsako prodajanje in kupovanje. Kdor proda kako stvar, prenese s tem pravico do nje na kupca; kupec pa ima dolžnost, da vrne prodajalcu enako pravico, da mu namreč kupljeno stvar plača. Tudi posojilne pogodbe spadajo v to vrsto.

⁵⁵ Glej str. 57, 58.

Kadar pa se prenese neka pravica na drugega, ne da bi bil ta obvezan, vrniti enako pravico, takrat pravimo, da se je sklenila za s t o n j s k a pogodba. Sem spadajo vse d a r i v n e p o g o d b e. Če komu kaj darujem, prenesem to na drugega; sebi naložim dolžnost, da moram odslej pravico, katero sem prenesel, priznavati; drugi pa nima nobene p r a v n e dolžnosti. Pač ima n r a v n o dolžnost h v a l e ž n o s t i, a ta nima pravnega značaja.⁵⁶

Sedaj vemo, kaj je pogodba. Mnogo pravnikov trdi, da imajo pogodbe svojo veljavo samo od države. Sem štejem vse pozitiviste.⁵⁷

Mi pa pravimo, da ima človek po naravi pravico, sklepati pogodbe. Človek je namreč po naravi o s e b n o s v o b o d e n.⁵⁸ Vsled tega sme s svojimi pravicami delati, kakor mu drago, da le ne žali s tem pravic nikogar drugega. Torej se sme odreči svoji pravici in jo prenesti na drugo osebo; sme pa tudi od drugega sprejeti pravico, ko mu jo ta ponudi. Potemtakem pa sme tudi kako svojo pravico prepustiti drugemu s pogojem, da mu mora ta s svoje strani zato nekaj enakega vrniti. To je pa ravno pogodba. Kdor taji naravno upravičenost pogodb, zanikava s tem človekovo osebno svobodo in podira temelje vsega osebnega življenja. Država ima pač dolžnost, da varuje pogodbeno pravico in da brani veljavo prav sklenjenih pogodb; na noben način pa ne more trditi, da so pogodbe šele potem veljavne, ko jih ona prizna. Jasno je, da sme zavoljo miru in reda država v družbi v zakonih določiti tiste naravnopravne pogoje, pod katerimi so pogodbe veljavne, a ne sme si prisvajati pravice, da so pogodbe veljavne zavoljo teh zakonov, marveč njeni zakoni morajo zato priznavati pogodbe in jih braniti, ker so veljavne.

Kdaj so pogodbe veljavne? — Delavska pogodba.

Pogodbe morejo biti le tedaj veljavne, če so tisti, ki jih sklepajo, sposobni za nje in poznajo bistvo stvari, za katero gre, dalje, če so svobodni pri sklepanju in če svoje soglasje jasno izrazijo. Glavna stvar pa je, da se tičejo m o ž n i h i n d o v o l j e n i h stvari. Nasprotovati ne smejo nobenemu n r a v n e m u zakonu. Kar prepoveduje n r a v n i zakon, ne more biti nikoli

⁵⁶ Pr. str. 35., 38.

⁵⁷ Glej str. 36. nasl.

⁵⁸ Glej str. 43.

predmet kaki pogodbi, ravno vsled tega se tudi nihče ne more odreči takim svojim pravicam, katerim se po nraavnih zakonih ne sme. V tem smislu ne velja nobena pogodba, ki sklepa kaj takega, kar je proti dolžnostim, ki jih ima človek do Boga ali do samega sebe. To je zlasti pomenljivo za delavsko pogodbo. Pri nji prepušča delavec delodajalcu svoje delo. To je pa osebno in vsled tega tesno združeno z vsem osebnim življenjem in z dolžnostmi, ki so z njim v zvezi. Delavec ne more tako sklepati pogodbe, da bi pri tem prezrl svoje osebne dolžnosti do Boga in do samega sebe.

Delavska pogodba se mora torej ozirati na to, da je delavec dolžan Boga častiti, da mora izvrševati, kar mu nalaga religija. Nedeljski počitek je pravica njegova, kateri se ne sme odreči. Izvrševanje verskih dolžnosti mu mora biti omogočeno. Pogodba, ki to ovira, je nenravna in vsled tega neveljavna.

Ravno tako se ne more odreči delavec dolžnosti in pravici, skrbeti za svoje zdravje in življenje. Delavska pogodba, ki zahteva toliko dela, da ž njim ubija delavcu duha in telo, se protivi naravnemu pravu. Delavec je dolžan skrbeti tudi za svojo družino in za svojo bodočnost, ko obnemore in si ne more več zaslužiti. Če je delavska pogodba taka, da ni mogoče delavcu izvrševati teh dolžnosti, je krivična. Sila kola lomi. Ko ni drugače, se delavec vda tudi krivici. Zato pa je dolžna država poseči vmes in skrbeti, da se povsod, najbolj pa tam, kjer gre za ljudi, sklepajo pravične pogodbe. Če določajo zakoni do pičice natančno, kakšne kupčije niso dovoljene, kako se mora vršiti menjavanje mrtvega blaga, potem morajo tem bolj določati, kakšna bodi pogodba, ko izroča delavec svojo osebnost delodajalcu. Eksistenčno pravo mora biti sveto. Bolj nego vse drugo, se mora varovati in braniti človeška osebnost.⁵⁹

Delavska pogodba ni gola kupna pogodba. Pri kupnih pogodbah mora vladati stroga menjavna pravičnost.⁶⁰ Kar se da, se mora vrniti. Kar je vredna prodana stvar, toliko mora dati kupec zanjo, sicer je kupčija krivična. Zakoni so v tem oziru pomanjkljivi. Staro rimsko pravo, po katerem je novejši čas zasnovano tudi naše, priznava, da sme kupec tudi na škodo prodajalca iskati svoje koristi, in narobe. Samo če prodajalec

⁵⁹ Prim. str. 42. nasl.

⁶⁰ Glej str. 32.

nalašč taji dejanske razmere pri blagu, če lažnivo opisuje svoje blago ali če zvijačno molči pri prodajanju, če torej s kakim goljufivim dejanjem hoče preslepiti kupca, je njegovo dejanje kaznivo.⁶¹ Že to načelo je napačno; menjavna pravičnost, ki jo zahteva naravno pravo, se temu protivi. Cena za kako blago more biti samo do neke gotove stopinje pravična; kar je več, je krivično.

Tem slabše pa je, če se tudi delavska pogodba šteje med kupne pogodbe. Po rimskem pravu se je štela⁶² in s tem se je priznavalo, da se sme kupec ozirati samo na svojo korist, tudi če kupuje človeško delo. O kakem oziru na delavsko osebnost ni nobene sledi.

Naši zakoni so povzeli ta načela. Svobodna delavska pogodba, ki jo proglašajo, ni pač nič drugega, nego svoboda v izkoriščanju delavskega stanu. Krščanska misel je sicer marsikaj zabranila in poskrbela, da so se kmalu jeli uveljavljati zakoni, ki so omejevali svobodno delavsko pogodbo. Že kmalu, ko se je pojavilo novo tvorniško življenje, so se ustanovili zakoni v varstvo otrok. Ti zakoni so pričetek zakonov za delavsko varstvo in pomenjajo zakonito omejevanje delavske pogodbe. Če se na pr. prepoveduje, da se ne sme otrok pred nekim določenim letom sprejeti v delo ali da ne sme delati več nego neko določeno število ur na dan, se s tem omejuje svoboda delavske pogodbe v korist delavčeve osebnosti.

Priznati pa moramo, da so države same od sebe silno malo storile, in še to, kar so storile, se ni izvrševalo. Za zgled navajamo našo državo.⁶³

Veliki obrt in ž njim tvorniško proizvajanje se je v Avstriji pričelo koncem prošlega veka. Jožef II. je to gibanje z vsemi

⁶¹ Primeri l. 16. § 14. D. IV. 4 Ulpianove besede: *Idem Pomponius ait in pretio emptionis et venditionis naturaliter licere contrahentibus se circumvenire; c. 10. C. IV. 44 Dioklecianov in Maksimianov zakon: Dolus emtoris qualitate facti, non quantitate pretii aestimatur. — Torej samo če je dejanje goljufivo in vsled tega kaznivo, nastopa kazen.*

⁶² Prim. l. 22. § 3 D. XIX. 2: *Quemadmodum in emendo et vendendo naturaliter concessum est, quod pluris sit minoris emere, quod minoris sit pluris vendere et ita invicem se circumscribere, ita in locationibus et conductionibus juris est. — Torej velja pri najemniških pogodbah, ko se najemajo delavci, ravno tisto načelo, kakor pri kupnih. Čim ceneje moreš koga najeti, tem bolje.*

⁶³ T. j. bivšo Avstrijo. Op. izd.

silami podpiral. Tvorničarji so imeli pri davkih olajšave in so dobivali celo podpore iz državne blagajne. Imenovani vladar se je tudi v obrtnem oziru popolnoma ujema z novimi idejami. Ko bi mu bilo mogoče, bi bil gotovo že sam odpravil vse, kar je bilo v oviro obrtni svobodi. A tedaj so bili cehi še premočni, da bi bilo mogoče razdreti njihov vpliv. Veliki obrt je pa nastal brez njih in preko njih in ž njim smo dobili v kratkem času veliko število tvorniških delavcev. Kmalu se je pokazalo, da se ne sme pustiti velikim podjetnikom neomejena svoboda. V najnežnejši mladosti so se že uporabljali otroci za tvorniško delo; da, celo sedemletni dečki in deklice so se za ubogo pičel zaslužek po ves dan mučili v tvorniških prostorih; večinoma so imeli ondi hrano in stanovanje. Vsi vprek so legli zvečer k počitku, večinoma po več v eni postelji. Na kak njihov pouk ni mislil nihče. Pokvarjeni na duši in na telesu so doraščali.

Jožef II. je posegel vmes. Dne 21. novembra 1786 je izdal najvišji odlok, v katerem to-le določa: 1. Dečki morajo spati v tvornicah v drugih prostorih nego deklice. 2. Vsak otrok mora imeti svojo postelj, ki se mora vsak mesec očistiti. 3. Vsaj vsak teden se morajo otroci osnažiti. 4. Če ni sile, se ne smejo otroci sprejemati pred 9. letom v delo. 5. Če pa se vendar sprejmo, morajo obiskavati večerno ali vsaj nedeljsko šolo.

Cesarjev odlok ni mnogo izdal. Že 1. 1787. dne 18. februarja je bilo treba v odloku dvorne pisarne iznova zabičevati, da se ne smejo otroci brez potrebe jemati pred 9. letom v tvornice in da se jim mora dati potrebni čas za neobhodni pouk.⁶⁴

Na ta določila bi bili morali paziti župani, župniki in zdravniki. Župniki so izvrševali svojo dolžnost, toda nihče jih ni podpiral in tako so ostale omenjene določbe v veliki večini le na papirju. To vidimo jasno iz odloka dolenjeavstrijske vlade z dne 12. marca 1816, ki se pritožuje, da ni najvišji odlok nič izdal. Večina tvornic je tedaj bila na Dolenjem Avstrijskem; če se

⁶⁴ Odlok pravi: »Otroci se pred nastopom devetega leta brez potrebe ne smejo sprejemati v tvorniško delo.« Kako malega pomena je bil, razvidimo iz njegovih besedi, s katerimi se nekako opravičuje, zakaj zahteva vsaj najnujnejši pouk za otroke, češ, »da toliko v tvornicah delujočih otrok na eni strani ne zraste v surovi nevednosti, materi divje nepravnosti, na drugi strani se pa ne odtegnejo tvornicam potrebne roke in nižjim slojem zaslužek«. Po takih načelih je morala biti seveda skrb za delavce — Bog pomagaj!

ondi pred cesarskimi očmi ni izpolnjeval navedeni odlok, kako-li v tvornicah drugih pokrajin. Dolenjeavstrijska vlada za-
ukazuje, naj tvorničarji, župani in župniki vsako leto izpolnijo
v to določene pole in jih oddajo pri politični gosposki. Zdravni-
kom še posebej naroča, naj pazijo, kako se skrbi za zdravje
tvorniških otrok, in pristavlja: »Ker je pri tvornicah dvakrat
večja nevarnost za pohabljenje, se opozarja, da se bo štela zdrav-
nikom natančna pazljivost v vseh predpisanih točkah v posebno
zaslugo.« Iz teh maloštevilnih besedi si lahko mislimo, kakšne
so morale biti razmere v tedanjih tvornicah in koliko otrok se
je moralo telesno in duševno pokvariti.

Tvorničarji se niso mnogo menili za take dobrohotne od-
loke. Treba je bilo hujših strun. Dne 11. junija 1842 je izdala
dvorna pisarna odlok, v katerem to-le določa: 1. Redno se
smejo sprejemati v tvornice samo taki otroci, ki imajo 12 let;
samo izjemno se dovoljuje imeti pri delu otroke od 9. leta
dalje. 2. Preden se sprejme otrok, naj je, če je le mogoče,
dovršil triletni šolski pouk. 3. Ponoči od 9. ure zvečer do
5. zjutraj ne sme delati noben delavec pod 16. letom. 4. Od 9. do
12. leta smejo delati otroci kvečjemu po 10 ur, od 12.—16. leta
kvečjemu po 12 ur. Med tem časom se jim mora dati vsaj ena
ura počitka. 5. Tvorničar mora imeti natančen izpisek vseh
delavcev do 16. leta. Če prestopi ta določila, ga zadene kazen
od 2—100 gld. konv. denarja, in če se to večkrat zgodi, se mu
vzame pravica sprejemati otroke pod 12. letom. V določenih
ozirih morajo tvornice nadzirati župani, okrajni šolski nad-
zorniki in dušni pastirji.

Kako je moralo biti z odraslimi delavci, si lahko mislimo.
In vendar ni zanje nobene besede v zakonu. Tudi o ženskem
delu nimamo nobene določbe, razen te, da se je l. 1776. dovolila
dunajskim izdelovalcem svilenega blaga, da smejo pri svojem
delu uporabljati tudi ženske, da bodo tem laže tekmovali z
inozemci. Iz tega se pa pač ne da sklepati, da bi bilo v tvornicah
žensko delo prepovedano. Imenovani obrtniki so pripadali
malemu obrtu in so bili tedaj še vezani na splošna pravila
obrtnega stanu, kateri seveda ni poznal v svojih cepih žensk.

Navedena določila so ostala v veljavi do l. 1859. Tedaj se
je proglasila obrtna svoboda v obrtnem zakonu dné
20. decembra 1859. (drž. zak. št. 227). Dosledno je izvedeno v
tem zakonu tudi načelo svobodne delavske pogodbe.

Za dorasle delavce ni prav za prav nobenega sledu kakega varstva, pač pa se tiče nekaj določb otroškega dela. §§ 82—86 govore pod zaglavjem »Dodatna določila za večja obrtna podjetja« o ti zadevi.

Večja obrtna podjetja imenuje zakon tista, v katerih navadno dela več nego 20 delavcev. Vsako tako podjetje mora imeti poseben zaznamek svojih delavcev in delavski red. V tem redu mora biti naznačeno, koliko ur se dela, kako se izplačuje, kako se mora delo odpovedati in kako se uporabljajo otroci in ženske.

§ 86. govori o otrocih. Pod 10. letom se ne smejo sprejemati v imenovana obrtna podjetja, od 10. do 12. leta pa le z očetovim, oziroma varuhovim dovoljenjem za taka dela, ki niso zdravju škodljiva. Preskrbljeno pa mora biti za otroški šolski pouk v redni ali v tvorniški šoli.

Kakšen šolski pouk je bil mogoč, vidimo iz § 87., ki določa, da otroci pod 14. letom ne smejo več delati, nego kvečjemu po 10 ur na dan; od 14. do 16. leta pa kvečjemu po 12 ur s potrebnim odmorom. Ponoči, to je od 9. zvečer do 5. zjutraj se ne smejo rabiti delavci pod 16. letom. Obrtna gosposka jim pa sme v posamnih slučajih dovoliti tudi ponočno delo, kakor tudi sme kvečjemu za štiri tedne zvišati delavsko dobo za dve uri.

Za vajence določa liberalni obrtni zakon, da morajo mojstri skrbeti, da se naučé svojega obrta. Prepoveduje tudi trpinčiti jih.

To je vse, kar imamo do najnovejših časov otroškega in ženskega varstva v našem zakonodajstvu. Otrovanega njegovega duha nam kaže sledeči odlomek iz nagibov rudn. zak. z dne 23. aprila 1854 (drž. zak. št. 146):

»Sklenilo se je, naj se vprašanje, kako naj se dopuščajo ženske in otroci k rudniškemu delu, obravnava po vsakokratnih razmerah rudniškega podjetja, po dosedanji navadi, po opazovanju npravnega stanja med ljudstvom, od slučaja do slučaja po rudniški gosposki, z morebitnim sodelovanjem duhovščine in politične gosposke; izvestne politične določbe se pa ne sprejmejo v zakon.«

Čudne besede, ki so morale ostati praktično brez vsakega pomena. Država se je vedla, kakor da bi imela v kapitalističnih podjetnikih same najblažje ljudi, ki komaj čakajo, kako bi kaj poskrbeli za delavce.

Drugod je bilo še slabše! Delavci so si morali priboriti točko za točko, kakor bi šlo za kake posebne predprave in ne samo za priznavanje osebnega eksistenčnega prava in še dandanes čaka mnogo važnih stvari ugodne rešitve. Le sili so se vdajale države in so se v zakonih za delavsko varstvo po malem in počasi uklanjale zahtevam eksistenčnega prava. Po svojem duhu, po svojih vodilnih in temeljnih načelih so šteje delavsko pogodbo med gole kupne pogodbe.

Boj proti temu načelu je toliko časa potreben, dokler ne prodere v vseh ozirih prepričanje, da je le tista delavska pogodba veljavna, pri kateri se upošteva delavčeva osebnost in njene neodstranljive, nepreklicne naravnopravne pravice.

Ta boj je tembolj potreben, ker zakoni po vseh državah priznavajo osebni značaj delavske pogodbe, v kolikor se tiče delavčevih dolžnosti. Tako n. pr. v naši državi velja določba, naj se posli, ki samovoljno zapusté službo, preden je potekla službena doba, s silo prisilijo, da se vrnejo v službo, pa tudi denarno ali z a p o r o m p r i m e r n o k a z n u j e j o.⁶⁵

V § 85. našega obrtnega reda (dne 8. marca 1885, drž. zak. št. 22) imamo tole določbo: »Če pomožni delavec⁶⁶ delodajalca pred časom zapusti brez zakonito dopustnega vzroka, prestopi s tem obrtni red in naj se po njegovih določbah kaznuje.« Kazen je po § 135 navadno z a p o r, in sicer po § 131 c do t r e h m e s e c e v.

Iz tega se vidi, da zakon zahteva od delavca z v e s t o b o, torej neko popolnoma osebno lastnost pri delavskem razmerju. Če bi šlo samo za to, da se gospodar varuje škode, bi se smel delavec, ki ga pred časom zapusti, pač siliti, da povrne škodo, nikakor bi se pa ne mogel kaznovati z zaporom. Če se zahteva od delavca zvestoba, se mora zahtevati tudi od delodajalca. Zvestoba se samo z zvestobo kupuje.

Naš obrtni zakon (§ 76) določa tudi, da morajo pomožni delavci čuvati tajnosti obrtnega podjetja; če se kaj pregrešé, jih sme gospodar takoj odsloviti; poleg tega se pa tudi k a z n u j e j o po navedenih §§ 131 in 135 celo z zaporom do t r e h m e s e c e v. Ali ni molčečnost osebna lastnost?

⁶⁵ Mayrhofer, Handbuch für den Verwaltungsdienst, 4. Aufl., Bd. III, str. 51.

⁶⁶ Po § 72 obrtnega reda so pomožni delavci pomočniki, tvor- niški delavci in vajenci.

Delavska pogodba bodi organizacijska.

Jasno se vidi, da se od delavca po teh zakonih zahteva več nego od delodajalca. Če delodajalec ne upošteva delavčeve osebnosti, če jo izkorišča in ji škoduje, ga ne zadene zapor; pač pa delavca. V boju proti kupnemu značaju delavske pogodbe se torej že lahko naslanjamo na to, da zakoni na eni strani že pobijajo ta značaj. Namen tega boja mora biti osvoboditev delavčeve osebnosti. Zveza med delavcem in delodajalcem ne sme biti zveza kupca s prodajalcem, marveč zveza osebe z osebo. Delo se ne prodaja tako kakor drugo blago. Med kupcem in prodajalcem je samo zunanja zveza. Med delavcem in delodajalcem pa mora biti notranja, to se pravi organizacijska. Delodajalec mora z delavci vred tvoriti organizem. Pri kupni pogodbi se ozirata kupec in prodajalec vsak na svoje koristi; na kak skupni namen pri tem ne mislita. Če je delavska pogodba le kupna, potem mora biti boj med delodajalcem in delavcem brez konca; vedno bo vsak gledal le na svoje koristi. Pri organizacijski pogodbi se pa zvežeta delodajalec in delavec v skupni namen; v dosego smotra, ki ga posamnik ne zmore, stvarjata organizem. Take organizme imamo že v uradniških organizacijah. Uradnik sklepa organizacijsko pogodbo s podjetjem, kateremu služi. Države, dežele, občine, pa tudi zasebniki (na primer: železniška, paroplovna in druga velika podjetja) imajo take uradniške organizme. Uradnik izroči podjetju celo svojo osebnost; to ga sprejme in mu zagotavlja stalnost, pokojnino za čas bolezni in starosti, preskrbnino za vdove in sirote. Vsak uradnik nima enake plače; ta se meri po njegovem razmerju za podjetje; čim pomenljivejši je, tem več zasluži. Najmanjši pa dobiva, ali bi vsaj moral dobivati toliko, da more živiti sebe in svojo rodbino.

Pravičnost sploh nikakor ne zahteva za vsakogar enake plače, pač pa ne sme biti plača tako majhna, da bi delavec, ki hoče delati, hiral telesno ali duševno in ne bi mogel izvrševati svojih rodbinskih dolžnosti. To velja seveda tudi o uradnikih. Uradnik mora biti skrben in zvest podjetju, kateremu služi, čutiti se mora, da je organski zvezan z njim tako kot ud s telesom. Tisti, ki mora skrbeti za ves organizem, delodajalec ali gospodar, pa mora dajati vsakemu udu, kar mu gre po njegovem razmerju za skupni smoter.

Potemtakem velja tukaj delilna pravičnost.⁶⁷ Kupna pogodba se more ravnati samo po načelih menjalne pravičnosti; organizacijsko pogodbo pa mora prevevati tudi delilna pravičnost. Podobno razmerje, kakor ga vidimo pri uradnikih, se mora razvijati tudi med delavci in delodajalci. Namesto kupne delavske pogodbe, ki se protivi osebnemu značaju človeškega dela, mora nastopiti organizacijska pogodba. Delavci morajo biti s svojim podjetjem tako sklenjeni, kakor so uradniki s svojim; imeti morajo svojo stalnost, svoj napredek, svojo preskrbnino za čas bolezni in starosti, za svoje vdove in sirote. Sedaj so obrtna podjetja podobna velikemu stroju; delavci so samo pritikline pri njem. Nobene notranje zveze ni, nobenega življenja. Postati morajo živi organizmi. To zahtevajo svete pravice človeških osebnosti, ki delujejo pri njih. Delodajalec mora biti z delavci vred takorekoč ena povečana oseba. Ker ne zmore vsega dela sam, si privzame še druge. S tem povečava svojo osebo; vsakega delavca postavi na svoje mesto, vse pa v službo tistega namena, ki ga ima sam. Ta zveza je po svoji naravi organska.⁶⁸ Zato pa mora biti tudi pravno dejanje, s katerim vstopi kdo v tak organizem, temu primerno. To pravno dejanje je pa ravno delavska pogodba, katera torej ne sme biti navadna kupna, marveč organizacijska pogodba.

Po naši sodbi more edino ta pot rešiti delavsko vprašanje, edino ta je ugodna zdravemu obrtnemu napredku in edina pravična. Pri tem seveda ne tajimo, da bi se za posamne slučaje ne smela sklepati tudi kupna pogodba za človeško delo, samo da nikdar in nikjer ne sme prezirati človeškega naravnega dostojanstva. Dninarji, postrežčki itd. gotovo niso in ne bodo sklepali organizacijskih pogodb v našem smislu; za posamne slučaje bodo prodajali svojo delovno moč. Toda za obrtne in kmečke delavce splošno pa zahtevamo organizacijsko pogodbo. Obrti so stalne in kmetijstvo tudi; torej morajo tudi delavci imeti neko stalnost. Ravno to, da sedaj nimajo nobene, je največja nevarnost; to jih dela internacionalne, a s tem že tudi revolucionarne. Celo rimska država s svojim individualizmom je uvidevala to potrebo.

⁶⁷ Glej str. 32.

⁶⁸ Pr. str. 13. nasl.

Ni ustvarjala sicer organizacij, kakor jih zahtevamo mi, pač pa je imela sužnje. Tem ni priznavala nobenih pravic, a dejanski se je razmeroma sužnjem bolje godilo, nego našim delavcem in brez dvojbe so tudi podjetja dobro napredovala. Zakon sicer ni imel za sužnja nobenega varstva, a če je bil gospodar pošten, je samo po sebi nastopilo med njim in med sužnji razmerje medsebojne zvestobe, skrbnosti, često tudi ljubezni. Ne po pravu, pač pa dejanski se je tako često razvil organizem iz človeka nevrednega mehaniškega, silovitega sklopljenja sužnje in gospodarjev. To nam potrjuje mnogo zgledov.

Kršćanstvo je vrglo suženjstvo ob tla, osvobodilo je ves človeški rod, ustanovilo pravo ravnopravnost. Kako bujno so cveteli po njegovi skrbi družni organizmi! Liberalstvo pa je osmodilo to lepo cvetje in opustošilo človeško družbo.

Treba je pomoči! Ne vidimo je drugod nego v organizacijah. Država ima po delilni pravičnosti dolžnost skrbeti, da se delavskim stanovom, ki so za vladajočim najvažnejši, dá, kar jim gre, ne more pa izvrševati te svoje dolžnosti, če se ne ustvarijo namesto mehaniških tolp v proizvodjanju podjetniški organizmi. Po medsebojni pravičnosti je dolžan vsak podjetnik dati tistim, ki mu pomagajo, toliko, da so zase in za svoje rodbine, ob delu, pa tudi v bolezni in starosti preskrbljeni svojemu stanu primerno. Po delilni pravičnosti pa mora država skrbeti, da se to tudi izvršuje.

Ali je mogoče, da se kmalu vsestranski izvrši ta ideja? Sodimo, da je mogoče. A prej se mora splošno uveljaviti tista temeljna resnica, iz katere vzrašča vsa organizacija, resnica namreč, da je vse človeštvo — en organizem. Pod silo te resnice se mora po vseh državah organizirati veliki obrt in kmečki stan in ž njim in v njem delavci. Po vseh državah — sicer ne bo nič!

Ob kratkem smo tu razvili uspehe svojega raziskovanja. Zavoljo večje jasnosti navajamo par drugih sociologov, ki so nekoliko različnega mnenja.

Dr. Ratzinger pravi⁶⁹ v ti zadevi:

»Dokler se določuje razmerje med delodajalcem in delavcem po trgu, po kupovanju in prodajanju, si stojita oba so-

⁶⁹ Die Volkswirtschaft in ihren sittlichen Grundlagen. 2. Aufl. 1896. Herder. Str. 399.

vražno nasproti. Vsakdo si hoče priboriti dobička, kar ga je mogoče, eden s tem, da daje čim najnižjo plačo, drugi s tem, da doseže čim najvišjo plačo. Nič skupnega ju ne veže, njune koristi si nasprotujejo in s tem se dviga nasprotje med stanovi, tako imenovano socialno vprašanje, ter ustanavlja sedanja kapitalistična produkcija. Vse drugače bi se pojavilo razmerje, če bi se delodajalec in delavec zblížala s tem, da bi se delavcu ne zagotovila samo plača, marveč tudi dobiček iz podjetja in bi tako delavec videl svoje koristi v podjetju. Delež na dobičku bi delavca ne dvignil samo gmotno, marveč tudi duševno, bi v njem zbudil čustvo lastne odgovornosti, duha varčnosti in skrbnosti, in bi vodil zavest skupnih vzajemnih zadev med delodajalcem in delavcem. Če delavec ne dela več samo prisiljen po grenki revščini, za tuj dobiček, marveč vidi svojo lastno korist, bo mnogo krepkeje delal, bo mnogo skrbneje ravnal s stroji in z orodjem, mnogo varčneje z blagom, ki ga obdeluje. Z deležem na čistem dobičku bi bil storjen prvi korak, da se povzdigne delavec do solastnika. — Šele potem razumevajo delavci, v čem je njihovo umstveno in še več npravno delovanje, ki tvori podjetnika. Prej sta bili delavčeva in podjetnikova duša dva med seboj neenakovrstna in sovražna svetova. Sedaj je prodrta pot; dve sebi tako rekoč sovražni plemeni se pričenjata razumevati med seboj.«

Ratzinger razkriva tu isto rano, katero smo tudi mi v svoji razpravi čestokrat opisovali. V svojem bistvu teži ravno za tem, kar mi stavljamo kot končni cilj v delavskem vprašanju. Toda vidi se mu, da mu ni jasna vsa zadeva, ker ne pozna drugega sredstva nego delež pri dobičku.

V naši teoriji je delež pri dobičku tudi vmes, a ne kot vodilna moč, marveč kot posledica. Ko se organizira proizvodjanje, oziroma promet in kmetijstvo, je samo po sebi umevno, da se stalni delavec more imenovati solastnik, ker je proizvajalec, ker je organsko zvezan s podjetnikom, ker je, kot smo že rekli, del njegove povečane gospodarske osebnosti. Zato smemo reči, da ima delež na dobičku, toda ne pod tem imenom, marveč pod imenom delovnega člana v gospodarskem organizmu z ozirom na pomen, ki ga ima za ta organizem. Ratzinger in ž njim cela vrsta krščansko mislečih ekonomskih pisateljev pojmuje razmerje med delavcem in delodajalcem preveč materialno, ker upošteva kot prvo stvar — plačo, meneč, da bi pod

obliko dobičkovega deleža zvišana plača izpremenila tudi v npravnem oziru sedanje razmeje med imenovanima in tako rekoč organizirala oba v eni skupini. A to je zmota in ne moremo si kaj, da ne bi tu konstatirali vpliva splošnih materialističnih idej, ki se često kaže tudi pri krščansko mislečih možeh. Preosnova se mora pričeti pri duševni strani; npravna osebnost delavčeva mora dobiti tisto mesto, ki ji pripada; potem bo tudi gmotna stran njegove osebe dobila to, kar ji gre. Socialno vprašanje je v prvi vrsti npravno, ne pa vprašanje plače, kamor ga nehote ponižuje Ratzinger. Zato imajo pa nasprotniki lahek posel. Če gre le za višjo plačo, — in to je vendar bistvo zahteve dobičkovega deleža —, potem je vseeno, na kakšen način se višja plača doseže, ali s tem, da ima delavec zakonito pravo na svoj delež pri dobičku, ali s tem, da ima sploh pravo do neke določene, zanj zadostne vsote. Avg. L e h m k u h l pobija⁷⁰ Ratzingerja vprav s tega stališča, rekoč:

»Če se plača dejanski zviša, je na to stran delavcu pomagano. Na kakšnem teoretičnem temelju se to utegne zgoditi, mu je z ozirom na uspeh enako. — Seveda ni proti pravu, ki ga ima država, delati v delavsko varstvo proti krivičnemu izkoriščanju na to, da se delavnik določi, da se pa tudi plača, če je treba, po gosposki uredi; to se pa prav lahko uvede, ne da bi se ustanovilo deljenje dobička.«

Lehmkuhl ne pozna organizacijske pogodbe in tako prihaja do nedoslednosti, da zahteva za delavce to, kar se jim more dati le po nji, da pa vkljub temu zagovarja upravičenost sedanjega menjalnega značaja delavske pogodbe in pravi, da ni treba temeljno preobrniti bistva razmerja med delodajalcem in delavcem.⁷¹

Lehmkuhl misli tu, da gre samo za to pri terjatvi družabnega razmerja med delavcem in delodajalcem, da imata oba enake pravice, da torej delavec ni podložen delodajalcu in ni nikakor odvisen od njega. In to pobija po pravici, a vkljub temu vendar ne ostane drugega, nego da se mora »bistvo razmerja med delodajalcem in delavcem temeljno preobrniti«, ker se mora namesto kupne delavske pogodbe uvesti organizacijska pogodba. Tisti, ki zagovarjajo dobičkov delež kot glavno sredstvo

⁷⁰ Arbeitsvertrag und Strike. 3. Aufl. Herder. 1895. Str. 3 nasl.

⁷¹ Pr. o. c. str. 15.

v rešitvi delavskega vprašanja, se drže temeljnega stavka, da mora biti delavska pogodba v svojem bistvu družabna zveza samostojnih, enakopravnih oseb v skupen gospodarski namen.

Naša teorija ne trdi tega, marveč uči, da je delavska pogodba organizacijska; po nji se vežejo neenaki udje z zavezo medsebojne zvestobe v en gospodarski organizem, ali da rabimo besede, katerih pomen smo že razložili: Delavska pogodba je — u r a d n i š k a. Tako se torej ne zlagamo niti z dr. Ratzingerjem niti z Lehmkuhlom. Prvi trdi preveč, drugi premalo. Zlagamo se pa z načeli naravne etike in prava, zlagamo se z nauki katoliške cerkve, z izreki svetih očetov in cerkvenih učencikov, ki vsi pojmujejo razmerje med delavcem in delodajavcem kot npravno razmerje z npravnimi dolžnostmi o d o b e h s t r a n i in takó priznavajo organizmov značaj tega razmerja.

Ko govore o plači, ki mora biti pravična, se ozirajo na delavčevo osebo in obsojajo tako plačo, ki ne daje delavcu zadostnega živeža, stanovanja, obleke, p r i m e r n e n j e g o v e m u s t a n u ⁷² in vse drugače govore o vdinjanju in najemanju delavcev nego o navadni kupni pogodbi.

Pa čemu naj bi dokazovali krščanske nazore v ti zadevi! Saj je cerkev prav za prav oživila na razvalinah rimskega individualizma družabne organizme zlasti za delavske stanove, njim in državi v nepopisno korist.

Leon XIII. piše⁷³ popolnoma v tem smislu:

»V prošlem času so delovali krepki delavski orga n i z m i, ki niso sijajno koristili samo udom, marveč so tudi dvigali in izpopolnjevali obrt, kakor spričuje premnogo spomenikov. V našem času, z večjo omiko, z novimi običaji, z množenjem stvari, ki jih zahteva vsakdanje življenje, je treba te družbe prilagoditi sedanjim potrebam. Vesel pojav je, da se snujejo take družbe, najsi bodo samo iz delavcev, ali iz delavcev in delodajalcev; želeti je le, da bi rastle po številu in po delovanju.«

Sveti Oče opisuje potem npravno in pravno upravičenost takih zvez. Država nima pravice, prepovedovati jih, marveč jih mora podpirati. Potem pa opisuje namen, ki ga morajo imeti pred očmi tisti katoliški možje, ki delujejo na socialnem polju:

⁷² Prim. Sv. Alf. Theol. moral. Str. 657—664.

⁷³ Okrožnica »Rerum novarum« dne 15. maja 1891.

»Pohvaliti moramo mnoge izmed naših mož, ki so natančno spoznali, kaj zahteva čas od njih, in ki skušajo in proučavajo, kako bi nižjim stanovom po postavnem potu pomagali do boljših razmer. Potegujejo se zanje in skušajo povzdigniti njihovim rodbinam in posamnikom blagostanje; po pravičnosti urediti razmere med delavci in delodajalci; ohranjovati in potrjevati v obojih zavest dolžnosti in evangeljskih načel. Ta načela zabranjujejo nezmernost in branijo vzajemnost oseb in stvari v državi med najrazličnejšimi stanovi. Zato vidimo, da se blagi možje često shajajo, se med seboj posvetujejo, združujejo in skupno sklepajo, kaj bi bilo najbolj koristno. Drugi snujejo raznolika delavska društva in jim pomagajo s svetom in dejanjem in skrbe za to, da je delavcem zagotovljeno pošteno in plodovito delo.«

Iz teh besedi je pač jasno, da vidi sv. oče rešitev delavskega vprašanja v vzajemni zvezi delavcev in delodajalcev, v organiziranem delu, katero mora prešinjati krščanski duh.

Tekmovanju in z njim združenemu napredku ni s tem zaprta pot; pač pa se s tem onemogoči tisto ogromno izkoriščanje in uničevanje človeških osebnosti, ki sedaj vlada na svetu. Sedanje tekmovanje je prav za prav tekmovanje denarja, ki hoče imeti čim največ obresti, in ljudi, ki delajo.⁷⁴ Pri takem tekmovanju je seveda človek vedno tepen. Denar nima ne srca ne vesti, ne pozna ne pravičnosti ne usmiljenja. Denar išče dobička; kako ga dobi, to ga ne briga. Organska zveza med kapitalom in med delavcem je torej nemogoča. Ko pravimo, da se borimo proti kapitalizmu, hočemo ravno razdrobiti verige, s katerimi ima sedaj kapital priklenjene delavske armade, in jih izpremeniti v zvezo pravic in dolžnosti, v zvezo vzajemne zvestobe, v zvezo oseb z osebami, ne pa nenasitnega, mrzlega mamona z otopelimi sužnji.

Vsa večja podjetja so sedaj v rokah delniških družb. Delnic se ne drži nobena npravna odgovornost, saj krožijo tako

⁷⁴ Prim. str. 12.

kakor drugi denar in njihovi lastniki se menjajo popolnoma slučajno. Delnica teži po svojem dobičku, po čim mastnejši dividenti. To je njen prvi in neposredni smoter. V njegovo dosego si kupi tistih stvari, ki jih potrebuje, da si z njimi pridobiva dobiček, med njimi tudi delavca. V takih razmerah seveda ne more biti za pravičnost nobenega prostora. Treba je vreči pretežni pomen posojilne in kupne pogodbe in priboriti prvo mesto v gospodarskem življenju organizacijski, človeka in njegovo osebnost upoštevajoči pogodbi.

Družno pravo.

Človek je tako bistveno družno bitje, da more le v družbi izvrševati svoje eksistenčno pravo. Družbe potrebuje kakor uma in roke. Zato pa ima tudi po naravnem pravu pravico, da se družijo. Družna pravica izvira iz njegove narave. Le v družbi in po družbi more res postati gospodar nižjemu stvarstvu.

Nekatere družbe so tako nujne, da se jim človek redno ne more odtegniti. Tako je n. pr. gotovo vsakdo član človeštva, neke rodbine in naroda. Narava pa sili sama, da se rodbine in narodi družijo v države. Država izvira iz naravne potrebe; zato spada po pravici med nujne družbe.⁷⁵

Glede na druge družbe je človek svoboden. Na vsak način pa ima pravico, da jih sklepa. Naravno pravo mu dovoljuje in razmere ga često priganjajo, da združuje svoje moči s svojimi sovrstniki v dosego skupnega smotra. Vsem svojim potrebam ne more zadostiti v rodbini ali v državi; za svoj napredek in za svoje izpopolnjevanje potrebuje skupnega sodelovanja. Zato se sme vezati v družbe.

Družna pravica torej nikakor ne izvira iz države, marveč je prvotnejša in višja. Državni zakon nima pravice, dovoljevati združevanja med državljani, marveč ima samo dolžnost, družno pravo braniti in podpirati. Brez družnega prava ni nobene svobode. Nikjer se bolj ne ovira osebna svoboda, kakor če se zabranjuje združevanje. Liberalno načelo je proglasilo svobodo vesti, pouka, tiska itd.; zraven so pa liberalni zakoni omejevali združevanje in ga še omejujejo. To je naravnost smešno protislovje! Kaj pa pomenja svoboda vesti, če se ne morejo tisti, ki

⁷⁵ Prim. str. 23.

imajo neko vestno prepričanje, združevati in s skupnimi močmi kazati svojega prepričanja? Kaj pomaga svoboda pouka, če se ne sme dejansko razvijati? Ali ni svoboda tiska prazna, če se sme samo pisati, ne pa tudi delovati? In za delovanje je najprej potrebno združevanje.

Družno pravo pa seveda ni neomejeno, ker ni samo sebi namen. Služiti mora človeku; zato se ne sme izvrševati tako, da bi nasprotovalo njegovi naravi. Narava je odvisna od Boga; vsled tega nobeno združevanje ne more biti upravičeno, katero nasprotuje božjemu ali nrvnemu zakonu. Človek je pa odvisen tudi od družbe; vsled tega se ne sme v takih nižjih družbah združevati, v katerih bi bil v nasprotju z višjimi, važnejšimi družbami.

O družnem pravu piše Leon XIII.:⁷⁶ »Človek izkuša, da so njegove moči slabe; to ga sili in opominja, naj si pridruži tujo pomoč. Sveto pismo tako-le trdi: Bolje je, da sta dva skupaj, nego eden; koristi imata namreč od svoje družbe. Če pade eden, ga drugi podpre. Gorje samemu; ko bo padel, ne bo imel nikogar, da bi ga vzdignil.⁷⁷ In tudi tako-le pravi: Brat, ki ga brat podpira, je kakor utrjeno mesto.⁷⁸ To naravno nagnjenje vodi človeka, da se veže in druží v državni družbi; pa tudi, da sklepa s sodržavljaní druge družbe, ki so sicer majhne in nepopolne, a so vendar družbe. Med njimi in med ono veliko družbo (državo) je iz raznih vzrokov mnogo razlike. Smoter, ki ga ima država, se tiče namreč vseh; ta smoter je splošni blagor, katerega po pravem razmerju se udeleževati imajo vsi skupno in posamič pravico. Zato se ime-
nuje javna, ker se po nji vežejo ljudje v eni državi.

Druge družbe pa, ki se rode takorekoč v njenem naročju, so zasebne, ker teže neposredno po zasebnih koristih, ki se tičejo samo tistih, ki so se združili.

Zasebna družba je tista, ki se sklene za kako zasebno opravilo, kakor če se n. pr. združita dva ali trije za skupno trgovanje. Čeravno so pa zasebne družbe v državi in so tako rekoč njeni deli, vendar pa država nima splošno in sama po sebi pravice, da bi prepovedovala njihovo bivanje. Po naravnem

⁷⁶ Okrožnica o delavskem vprašanju.

⁷⁷ Prid. 4, 9. 12.

⁷⁸ Preg. 23, 19.

pravu je namreč dovoljeno človeku, da sklepa zasebne družbe: država je pa ustanovljena, da varuje naravno pravo, ne pa, da to razdira. Če bi prepovedovala državljanom združevanje, bi delala nekaj, kar je v nasprotju z njo samo. Saj se rodi sama prav iz tistega načela, kakor zasebne družbe; odtod namreč, ker so ljudje po naravi družna bitja.

Časih se pripeti, da je prav, če se take družbe po zakonu prepovedo: če namreč naravnost po svojih pravilih kaj takega nameravajo, kar je očitno nasprotno poštenju, pravičnosti ali državnemu blagru. V takih slučajih jih po pravici zavira javna oblast, da se ne ustanove: po pravici jih tudi razruši, ko so ustanovljene: vendar pa mora silno paziti, da ne žali državljanskih pravic in da ne stori česa pod obliko javne koristi, česar pamet ne odobrava. Toliko moramo namreč ubogati zakone, kolikor so v soglasju s pravo pametjo in torej tudi z večnim božjim zakonom.«

Za tem splošnim načelom, ki potrjuje to, kar smo prej rekli, dokazuje sv. oče, kako krivično ravnajo tiste države, ki zabranjujejo verske družbe, posebno redove in druge njim podobne zveze in ki navadno škodljivim družbam dopuščajo vse, verske pa preganjajo. Dalje pa poudarja Leon XIII. važnost in upravičenost delavskega združevanja.

Preden preidemo na ta važni predmet, si moramo najprej ogledati razne vrste združevanja.

Vrste združevanja.

Po različnem smotru delimo tudi različna združevanja. Najlažje jih štejemo v tri vrste: v navadna društva, v gospodarske družbe in v stanovske organizacije.

a) Navadna društva se pečajo s političnimi, leposlovnimi, umetniškimi, dobrodelnimi, zabavnimi in raznimi vednostnimi nameni. Naš⁷⁹ državni temeljni zakon (dne 21. decembra 1867, državni zakon št. 142) določa pravico v tem oziru v 12. členu tako-le: »Avstrijski državljanji imajo pravico zborovati in tvoriti društva. Izvrševanje te pravice urejajo posebni zakoni.« Sem spada društveni zakon (dne 15. novembra 1867, državni zakonik št. 134), kateri določa, da se morajo pravila vsakega društva predložiti

⁷⁹ T. j. bivši avstrijski.

vladi v pregled. Če je kaj protizakonitega v njih, jih mora prepovedati; razpustiti jih sme, če se ne drže zakonov ali če prekoračijo svoja pravila. Splošno je ta društveni zakon dober, nekatere določbe pa je treba izpremeniti. Razložek med političnimi in nepolitičnimi društvi je zastarel. Kot hudo omejevanje svobode se čuti, da ne smejo politična društva stopati med seboj v stik. To dela nepotrebne sitnosti.

b) Gospodarske družbe obsegajo razne zveze v trgovske, proizvajalne, zavarovalne in kreditne namene. V naši⁸⁰ državi našteva trgovski zakonik (čl. 85—270 dne 17. decembra 1862) te družbe: otvorne, komanditne, delniške in tihe. Pomenljive so zlasti delniške (akcijske), o katerih smo že nekoliko izpregovorili.⁸¹

Pri teh družbah, ki obsegajo lahko v sebi vse raznovrstne gospodarske panoge, se deležniki udeležujejo skupnega podjetja z deleži (delnicami, akcijami); osebno pa ne jamčijo za njegove obveznosti. Deleži lahko slovejo na ime; toda navadno so brez imena. Na tem ni, kdo jih ima. Te vrste delniške družbe se imenujejo vsled tega tudi brezimne družbe (sociétés anonymes). Izredno značilne so za kapitališko dobo. Kapital, ki ga potrebuje kako podjetje, se razdeli na enake delnice; te delnice se prodajo na denarnem trgu ali se zasebnim potom spečajo. Njihovi lastniki stoje v ozadju in niso v nobeni organski zvezi s podjetjem. Iz svoje srede volijo upravni svet, ki vodi podjetje. Ta upravni svet ima tisti namen, ki so ga imeli delničarji, ko so kupili delnice, namreč d e l a t i d o b i č e k. Osebna stran podjetništva se tako izgublja in kot gospodar, voditelj in proizvajatelj stopa na dan m r t v i d e n a r.

V naših časih se delniške družbe silno množe. Posamni podjetniki, ki bi lahko sami dalje vodili svoja podjetja, jih izpreminjajo v delniške družbe. Tako nimajo te oblike samo železniška podjetja, zavarovalnice, velike banke, veliki rudokopi, marveč že tudi srednji in manjši veliki obrt se pretvarja v akcijsko obliko. Gotovo pri tem vodi dosedanje podjetnike misel, da s tem izgube svojo osebno odgovornost in zlasti ob času, ko delavsko gibanje narašča, ko je vedno več zahtev po temeljiti socialni preosnovi, je mnogo ugodneje za dobičkoželjnega kapi-

⁸⁰ T. j. bivši avstrijski.

⁸¹ Glej str. 87.

talista, če se skriva za svoje akcije, namesto da bi osebno stal v vednem tekmovalnem boju z delavci.

Nižjim stanovom je gospodarsko združevanje določeno v z a d r u ž n e m zakonu (dne 9. aprila 1873, državni zakonik št. 70). Snujejo se tudi te zveze v raznovrstne namene; posojilnice in hranilnice, skladišča, proizvodjalna, konsumna društva, stavbne zadruge itd. Osnovane so na deleže, ki vedno slovejo na imena. Deležniki stopajo torej odkrito na dan. Najpopolnejše so tiste, kjer jamčijo deležniki z vsem svojim premoženjem. Te so pravo protislovje delniškim družbam. Pri njih je vodilno načelo gospodarska vzajemnost v najpopolnejši meri — zveza nravnih bitij z umom in srcem, poleg zunanjega tudi notranje združenje. Pri akcijskih družbah je pa edino načelo dobiček, ki veže popolnoma slučajno družee in razdružujoče se akcionarje. Vzajemnost dobičkoželjnosti, vzajemnost v sebičnosti brez npravne primesi, brez notranje vezi vlada pri njih. Dokler se ne iztrebi iz državnega življenja pretežni vpliv kapitalizma, se bo seveda gospodarsko življenje razvijalo vedno bolj v znamenju delniških družb, ki se pravzaprav ne morejo imenovati organizmi. Jasna slika razbitih javnih razmer se zreali iz njih. Ker so posamniki razpršeni med seboj, ker ni več organske zveze med njimi, zato sedi na prestolu brezsrčna tvar, sebični denar, in jim gospodari.

Družbam se mora vrniti njihov npravni značaj. Akcijske družbe ne zaslužiyo imena »družba«. ⁸² Namesto načela sebičnosti ki jih vodi, mora nastopiti v vsem gospodarskem življenju načelo v z a j e m n o s t i, načelo notranje, osebne skupnosti (solidarnosti), npravni zakon namesto materialnega.

c) S t a n o v s k e o r g a n i z a c i j e. Ko govorimo o stanovskih organizacijah, si mislimo stalne, obvezne zveze ljudi enega stanu. Take zveze se imenujejo navadno k o r p o r a c i j e. V prvi vrsti se tičejo delavskih stanov: kmetov, rokodelcev in delavcev, pa tudi trgovcev. Velikanskega pomena so za vse gospodarsko življenje. V njih prejema tudi najmanjši član pomoč in podporo; tak, ki posamno ne pomenja nič in se izgubi kot prašek na cesti, dobiva v taki zvezi svoje trdno stališče. Srednji vek s svojimi rokodelskimi ce hi in trgovskimi g i l d a m i in g r e m i j i nam o tem lepo spričuje.

⁸² Prim. str. 13. nasl.

Naravnopravno so stanovske korporacije utemeljene; za pravičen napredek so pa naravnost potrebne. Brez njih pravzaprav ne moremo govoriti o stanovih. Kakšen stan je to, če so posamniki razkropljeni, da tavajo vsak po svoje sem in tja, če ni nobene organske zveze med njimi! Nobenih stanovskih zadev ne morejo rešiti, ker nimajo nobene skupnosti. Slučajno se sestajajo; svobodna društva, ki jih morda snujejo, imajo polno drugih strankarskih primesi in so zato brez prave moči.

Misel stanovske organizacije ima v sebi tudi to-le: Za vse člane kakega stanu mora biti organizacija obvezna. Po posamnih krajih morajo biti majhne zveze, ki se potem vežejo v okrajne, deželne in državne. O svojih stvareh morajo imeti te zveze prvo besedo; država mora priznavati njihove pravice; ne smejo torej biti samo nekak privesek uradništva, marveč samostojni (avtonomni) organizmi.

Liberalizem je misel na stanovsko organizacijo popolnoma uničil. Hotel je imeti samo državo; posamniki naj bi bili neposredno državljani. Krščanska doba je sodila drugače. Po njenih načelih niso posamniki sami po sebi člani v državi, marveč le v toliko, v kolikor pripadajo neki rodbini, nekemu narodu in nekemu stanu. Pravi državljani so bile torej rodbine, narodi in stanovi. S tem, da je država varovala pravice teh svojih udov, je čuvala tudi vsakega posamnika. Med stanovi so bili zlasti važni delavski. Delo se je smatralo za urad, za leno družbe in zato se je stanovom, ki so upravljali ta urad, pripisaval poseben pomen.

Francoska revolucijska doba je prva temeljito izpremenila te nazore. Liberalno mišljenje in z njim združeni boj proti stanovskim korporacijam se sledi sicer že iz začetka osemnajstega veka. Proti cehom in trgovskim gremijem imamo pri nas⁸³ nekatere razdirajoče določbe že iz dobe Karla VI.; tudi na Francoskem in na Angleškem je že tedaj silil na dan vse razkrajajoči sebični duh. Vendar pa imamo prvi zakon, ki je stanovsko organizacijo naravnost pokopal, šele iz revolucijskega zakonodajstva na Francoskem. Dne 14.—17. junija 1791 je v zbornici poročal Le Chapelier o njem tako-le: Brez dvojbe mora biti vsakemu državljanu dovoljeno združevanje; toda ne sme pa biti dovoljeno, da bi

⁸³ T. j. v bivši Avstriji. Op. izd.

se združevali državljani določenih stanov v svoje namišljene skupne koristi: korporacije ni več v državi; samo posamna korist vsakega posamnika in splošna korist bivata. Nikomur ni dovoljeno, da bi uvajal med državljane kako vmesno korist in jih ločeval od javne stvari s korporacijskim duhom.

V tem smislu se je določil zakon, katerega prvi člen slove: Temeljna podlaga francoske ustave je uničenje vseh vrst državljanskih korporacij enega stanu in obrta; zato je prepovedano, jih obnavljati pod kakršnokoli pretvezo in v kakršnikoli obliki. Kazen za vsakogar, kdor bi se pregrešil proti tej določbi, se je določila (čl. 4) na 500 liber in na izgubo vseh dejanskih državljanskih pravic za eno leto.

Po tej poševni poti, katero je pokazala francoska revolucija, so šle vse države. Polagoma so padle povsod vse stanovske korporacije. V Avstriji se je s cesarskim patentom dne 20. decembra l. 1859. (drž. zak. št. 227) proglasila popolna obrtna svoboda; že prej se je uveljavila svoboda glede na zemljišča; in tako so bile vse korporacije kot javnopravni organizmi pokopane. Država je s tem prekoračila svoje pravice. Stanovske korporacije so naravnopravno samostojne in ne prejemajo svojega prava šele od države. Pokazalo se je pa tudi brž, da so potrebne. Nižji stanovi so jeli propadati; hitro so izprevideli, kje tiči temu vzrok; zato so zahtevali, naj se jim vrnejo stanovske organizacije. V Avstriji se je z zakonom dne 15. marca l. 1883. (drž. zak. št. 39) izpremenil liberalni obrtni red in kot nekak začetek stanovskih korporacij so se uvedle takozvane obrtne zadruge. Te so edini poskus nekdanje stanovske organizacije v našem⁸⁴ zakonodajstvu. Ostale so mnogokje brez moči, ker jim zakon ne daje potrebne svobode.

Poleg obrtnikov zahtevajo tudi kmetje svoje stanovske korporacije. Kakor kaže, je ta zahteva že blizu svojega uresničenja. Državni zbor se ravno sedaj peča z njo.⁸⁵

Mi stojimo na stališču stanovskih korporacij. Prepričani smo, da je brez njih gospodarski red nemogoč in da se kratijo

⁸⁴ T. j. bivšem avstrijskem. Op. izd.

⁸⁵ T. j. v l. 1901. v Avstriji. Op. izd.

temeljne pravice človeške narave, če se zabranjujejo organske stanovske zveze.

Samo po stanovski organizaciji se more urediti proizvajanje blaga tako, da se omeje sedanje silovite prekucije in neredi, ki nastajajo, kadar se več proizvajaja, nego se potrebuje. Zveza med delom in med kapitalom se tako sklene po tej poti, da ni več divjega medsebojnega boja. Prvo mesto se zopet pri- bori človeku; njegovi osebnosti in delu, ki je združeno ž njo, se vrne čast.

Stanovske korporacije morejo doseči, da bo o svojih pri- delkih in izdelkih določeval proizvajalec sam. Dandanes se iz- podmakne kmetu in obrtniku, kar je pridelal ali izdelal, čim postane godno za prodaj. Dokler dela, je še gospodar blaga z vso odgovornostjo in z vsemi skrbmi vred, ki so zvezane z gospo- darstvom. Kadar prodaja, prično govoriti drugi. Kapital ima tu glavno besedo. Posredovalci, ki bi morali biti v službi proizva- jalcev, določujejo ceno in vso daljnjo usodo blaga. Posamnik tu ničesar ne zmore. Same svobodne gospodarske zadruga imajo tudi le majhno moč; treba je, da nastopi obvezna stanovska kor- poracija in da j a v n o p r a v n o p o o b l a š č e n a zastopa ko- risti proizvajalcev.

Javnopravne stvari ločujemo od zasebnopravnih. Zasebno pravo določa pravne razmere zasebnikov in zasebnih družb; javno pravo pa določa pravne razmere javnih zastopov. Taki javni zastopi so n. pr. občine, dežele, cerkev. Njihovo razmerje do države je vse drugačno, nego razmerje kakega bralnega društva ali kakega posamnega človeka. Mnogo ožje so zvezani z državnim namenom, in zato se država tudi mnogo bolj briga zanje. Dolžna jih je prav posebno p o d p i r a t i i n b r a n i t i. Njihovi sklepi imajo javno veljavo; odbori, ki jih vodijo, so ne- kako uradne osebe; značaj gosposke jim pripada. Zato jih pa država tudi nadzira; s svojim premoženjem ne smejo razpolagati brez državnega dovoljenja; tudi tako razpolaganje ima javni značaj; zato jim pa država pomaga, da morejo dobiti potrebnih sredstev.

Po tem pojasnilu je jasno, kaj hočemo, ko pravimo: sta- novske korporacije morajo imeti javnopravni značaj. Kadar se vrne med nas zavest, da je delo urad, ki ga poverja družba svo- jim članom, potem bo tudi samo po sebi umljivo, da bodo de-

lavske, kmečke in obrtne stanovske organizacije imele javnopraven, uradni pomen.

Kmetje, obrtniki in delavci, ki se sedaj organizujejo in sami ustanovljajo svoja društva in gospodarske zadruge, s tem pripravljajo sebe in državo, da v zakonu odredi njihovim zvezam obvezno, javnopravno mesto v državi.

Ko se to zgodi, se zlomi sedanja prevelika moč uradništva. To teži v vseh novodobnih, po liberalnem kroju urezanih državah kot težko breme nad ljudstvom. Z njo je pa v zvezi silni, vse ljudske moči izrabljajoči militarizem. Uradništvo potrebuje bajonetov; ravno tako jih potrebujejo tisti, v katerih bogate zakladnice se steka ljudsko premoženje. Stanovske korporacije bi prevzele mnogo tistega dela, katero sedaj opravljajo uradniki, bodisi politični, bodisi sodni in s tem bi se zmanjšala javna bremena; zraven bi pa rastle splošna varnost in vojaštvo ne bi ubijalo toliko sil. Središče državne moči bi se preneslo tja, kamor po pravici spada, namreč na ljudstvo. Tako bi stanovske korporacije delovale ne samo vsaka za svoj stan, marveč res v splošni blagor vse države.

Delavsko združevanje.

Ko govorimo o delavskem združevanju, mislimo na delavske zveze, ki se tičejo ožjih stanovskih delavskih koristi. Ne štejemo torej sem delavskih izobraževalnih ali poučnih ali zabavnih ali verskih društev. Ta se bistveno ne razlikujejo od takih, ki jih ustanovljajo drugi stanovi. Da se pečamo z delavskim združevanjem posebej, zato imamo vzrok v čudnem dejstvu, da so namreč liberalne države vse drugače delale z njim nego z drugim. Prav posebno so zabranjevale družbe delavcev v njihovo stanovsko korist, dasi so po naravnem pravu ravno tako upravičene kakor druge.

Delavsko združevanje je merilo in meri še vedno na to, da pridobi delavcem boljše delavske razmere: večjo plačo, manjšo dobo za delo, uspešnejše varstvo. Če se vrši samo za posamen slučaj, se imenuje *k o a l i c i j a*; če je pa zveza stalna, če so delavci v dosego boljših razmer v stanovskem društvu zvezani, se pa zove *s t r o k o v n o d r u š t v o*. Nemci imenujejo tako društvo *Gewerkverein* ali *Fachverein*. Na Angleškem so ta društva znana pod imenom *Trades-Union* (delavska zveza); v

Ameriki so zlasti razširjeni Knights⁸⁶ of labor (delavski vitezi); pod tem naslovom družijo namreč delavce v stanovskih društvih.

Liberalni zakoni so izprva določali kazen delavcem, ki bi se zvezali za doseg boljše plače. To je bila vnebovpijoča krivica. Že J. St. Mill, ki je bil sam eden glavnih zagovornikov gospodarskega liberalstva, je zahteval, da mora biti tam, kjer vlada svobodna konkurenca, tudi koalicijska ali združevalna svoboda. Gotovo! Če se proglasi načelo, da si sme vsak sam pomagati, kakor si more, a če se obenem ne dovoli nižjim stanovom združevanje, potem je jasno, da morajo propasti in da imajo od svobodne konkurence edino le bogatini dobiček. Kakšna svoboda je to, če ni dovoljeno delavcu s svojim so-bratom, ki enako trpi kakor on, zvezati se v skupno sodelovanje! Kaj pa pomenja en delavec pri podjetju? Ali ni podlo zasramovanje, če se posamnemu delavcu pravi: »Konkuriraj svobodno s svojim gospodarjem!« Noben posamnik izmed delavskih stanov ne more zase ničesar, ne kmet, ne rokodelec, najmanj pa delavec. Svobodna konkurenca je pomenjala le za gospodarsko močne konkurentne dobiček; ti so postajali vsled tega vedno bogatejši; gospodarsko slabi državljani so pa le vedno bolj slabeli. Izlepa ni nikjer tolike sleparije, kakor je bila v liberalnem načelu svobodne konkurence ob času, ko se je s kaznijo zabranjevalo združevanje.

Liberalci so zagovarjali svoje postopanje s tem, da so trdili: delavec pri sklepanju delavske pogodbe ni enak delodajalcu, češ: Ta pomenja več nego oni. Sem so torej silili organizacijski značaj, ki so ga povsod drugod zametali. Tu so hoteli razliko med posamniki, katero so povsod drugje tajili. Imeli so pri tem zelo jasen namen. Vedeli so, da mora politična enakopravnost, ki jo proglašča liberalno načelo, imeti s seboj v nujni zvezi socialno. Da bi to naravno zvezo porušili, so se zatekli k surovi sili krivičnih zakonov. To se je bridko maščevalo!

Delavci in sploh vsak pravični človek je moral priznavati, da delavska pogodba v liberalni državi vendar ne more biti ponižanje in pobjeda nižjega pred višjim, marveč samo pogodba enakopravnega z enakopravnim. S stališča kupne pogodbe presoja liberalna država delavsko pogodbo. Kupec in prodajalec sta si enakopravna in nobeden izmed njiju ni drugemu dolžan, da bi

⁸⁶ Izgovori: najts. Op. izd.

ga vprašal, kakšna sredstva bo rabil, da bo svoje blago dražje prodal, oziroma ceneje kupil. Kazenski zakon je tu edina meja.

Liberalci so se pa bali tudi korporacijske organizacije delavskega stanu. Ta ni bila po njihovih načrtih. Zato so tudi s tega stališča rajši postali krivični, nego bi bili ostali dosledni.

Po vsem, kar smo rekli, povzemamo, da ne more biti pravično, če se delavsko združevanje v stanovske namene meri drugače kakor druga združevanja. Pristavljamo pa, da se mora ravno nasprotno temu, kar je delala liberalna šola, delavskim strokovnim društvom dajati popolna svoboda in skrbeti za to, da se iz njih rodi javnopravna delavska stanovska organizacija.

Strokovna društva hočejo boljših delavskih razmer. Prva pot, ko se pokaže nespornost med delodajalcem in med delavci, je razsodišče. Radi ali neradi se morajo delodajalci pogajati z delavskimi zastopniki. Druga pot je stavka. Skušnja je pokazala, da ravno taka društva često preprečijo stavke. Če imajo delavci v svojem združevanju druga sredstva, zlasti sredstvo pogajanja, potem jim ni treba takoj seči po najhujšem, po stavki.

Strokovnim društvom se očita, da so bojevita. Bodi! Četudi naravnost nameravajo boj, je vendar le bolje, da so, nego da jih ni. Boji med delavci in delodajalci nastajajo često tudi tam, kjer takih društev ni. Toda kjer so, je vsaj mogoče s kom obravnavati in sklepati mir; to pa ni mogoče, kjer nimajo delavci nobene zveze.

H koncu pristavljamo zgodovinski pregled, kako se je svobodno združevanje v posamnih državah prepovedovalo. Omenjali smo že francoski zakon z dne 14.—17. marca 1791,⁸⁷ ki prepoveduje vsakršne stanovske korporacije. Malo kesneje je kazenski zakonik prepovedoval (Code pénale čl. 419) pod javno kaznijo tudi vsem trgovcem in obrtnikom, združevati se z namenom, da bi zvišali ali znižali ceno svojemu blagu. Ta prepoved, ki je bila dosledno izvajanje zakona, je po splošnem pravniškem mnenju še vedno v veljavi. Šele z zakonom dne 21. marca 1884 se je protikorporacijski zakon popolnoma⁸⁸ ukinil in uveljavil takozvani sindikatni zakon, ki dovoljuje ustanavljanje strokovnih društev po teh-le načelih: Osebe

⁸⁷ Glej str. 93.

⁸⁸ Kazenske določbe (čl. 414—416) so se ukinile že z zakonom dne 25. maja 1865.

ene stroke, sličnih obrtov ali sorodnih strok se smejo združevati v strokovna društva (sindikate). Ta se pečajo edino le s poukom in obrambo gospodarskih, obrtnih, trgovskih ali poljedelskih koristi. Zvezati se smejo v zveze, ki pa ne morejo imeti nič nepremičnega premoženja in ne morejo nastopati pred sodiščem. Strokovna društva si pa smejo pridobivati tudi nepremičnega premoženja v svoje namene. Ustanavljati smejo posebne blagajne v podporo in zavarovanje in zavode za posredovanje dela.

Kako se je vsled tega zakona razvijalo strokovno združevanje, opišemo v posebnem odstavku.

Po vseh državah so posnemali Francoze in so se v zakonih postavili proti delavskemu strokovnemu združevanju. Najprej je Angleška spoznala, da je to nespametno, in dotedanje tajne zveze so se lepo razvile v sedaj bujnocvetoče Trade's Unions.⁸⁹ Belgija in Holandija sta šli kmalu za njo. V Nemčiji se je v obrtnem redu l. 1869 sprejel § 152 v tele obliki: »Vse prepovedi in kazni proti obrtnikom, obrtnim pomočnikom ali tvorničkim delavcem zavoljo dogovorov in zvez, da bi dosegli boljše plače in ugodnejše delavske pogoje, zlasti s stavko ali z odpustom delavcev, se razveljavijo. Vsak udeleženec sme svobodno odstopiti od takih zvez in dogovorov; iz njih ni mogoča ne tožba, ne ugovor.« Zadnji stavek priča, da se zakonodajalec še ni resnično poboljšal. Dogovore o plači in o delavskih razmerah sicer dopušča, toda ne daje jim nobene obveznosti.

V § 153 je tudi daljnje znamenje, da zakonodajalec še ni resno mislil na svobodno delavsko združevanje. Glasi se tako-le: Kdor druge pripravi ali skuša pripraviti s telesno silo, žuganjem, razžaljenjem časti ali z razglasom, da se jih je treba ogibati⁹⁰, da se udeležujejo takih dogovorov (§ 152) ali da se ravnaajo po njih ali kdor druge z enakimi sredstvi ovira ali skuša ovirati, da ne odstopijo od takih dogovorov, se kaznuje z zaporom, če splošni kazenski zakon ne zahteva hujše kazni. — Splošni nemški kazenski zakon⁹¹ ima precej trde določbe o kaljenju javnega miru, po katerih so se često kaznovali delavci.

Take določbe bijejo v lice svobodnemu združevanju. Kakšna pravica je, če se kaznuje z zaporom, kdor hoče delavce pri-

⁸⁹ Izgovori: trejd junjens. Op. izd.

⁹⁰ Durch Verrufserklärung.

⁹¹ V letu 1901. Op. izd.

praviti s skupnim dogovorom, ne pa tudi tisti, ki jih hoče odvrniti od njih. Delodajalec sme torej poskusiti vse, da razbije dogovore, delavec pa ničesar.

Svoboda delavskega združevanja je potemtakem na Nemškem pač načelno priznana, a dejansko je ni. Ne smemo se čuditi pruski ministrski določbi dne 11. aprila 1886 (Puttkammerjeva stavkarska določba se navadno imenuje), ki pravi, naj se kaznujejo z zaporom tisti stavkujoči delavci, kateri skušajo druge pregovoriti, naj ustavijo delo.

V Švici je delavsko združevanje res svobodno, a tudi tam še niso zakoni spoznali važnosti obvezne delavske stanovske korporacije.

V Avstriji je kazenski zakon (ces. pat. dne 27. maja 1852, drž. zakon št. 117) v §§ 479, 480 in 481 zabranjal delavsko strokovno združevanje. Te določbe se glase:

§ 479. Dogovori obrtnikov, tvorniških ali delavskih podjetnikov ali delodajalcev v ta namen, da bi izpremenili delavske ali plačne razmere ali da bi zvišali ceno kakega blaga ali dela na škodo občinstva ali jo znižali v lastno korist, ali da bi provzročili pomanjkanje, se kaznujejo kot prestopki.

§ 480. Provzročitelji takih dogovorov se kaznujejo po večji ali manjši važnosti predmeta s strogim zaporom od enega do treh mesecev in če so hkrati obrtni predstojniki⁹², pa vrhu tega še z odstavljenjem in daljnjo nezmožnostjo za predstojniški posel. Kazen drugih sokrivdnikov je poostreni zapor od treh dni do enega meseca po tem, čim silneje je kdo izmed njih sodeloval.

§ 481. Dogovori rudniških in topilskih delavcev, rokodelskih pomočnikov, pomožnih oseb v § 479 omenjenih delodajalcev, vajencev, poslov ali sploh delavcev, da bi s skupnim ustavljenjem dela ali z drugimi sredstvi izsilili večjo dnino ali tedensko plačo ali druge pogoje od svojih delodajalcev, so prestopki, in voditelji se kaznujejo z zaporom od osem dni do treh mesecev; tudi se morajo po tem, če so tu- ali inozemci, iz dežele ali iz vse države odpraviti.

Te določbe, ki so naravnost ubijale vsako združevalno svobodo, so morale roditi odpor. Dne 7. aprila 1870 (drž. zak. št. 43) se je v Avstriji po nemškem zgledu sklenil zakon, ki določa to-le:

⁹² Taki obrtni predstojniki so seveda ponehali, ko se je proglasila popolna obrtna svoboda.

§ 1. Določbe §§ 479, 480 in 481 splošnega kazenskega zakona z dne 27. maja 1852, drž. zak. šte. 117, se razveljavljajo.

§ 2. Dogovori med delodajalci (obrtniki, službodajalci, voditelji tvorniških, rudniških, topilničarskih, poljedelskih in drugih delavskih podjetij), ki nameravajo z ustavljenjem prometa ali z odpustom delavcev tem naložiti manjšo plačo ali sploh neugodnejše delavske pogoje; — kakor tudi dogovori med delavci (pomočniki, pomožnimi delavci, uslužbenci ali drugimi delavci za plačo), ki nameravajo s skupnim ustavljenjem dela izsiliti od delodajalcev višjo plačo ali sploh ugodnejše delavske pogoje; — končno vsi dogovori o podpori tistih, ki vztrajajo pri omenjenih dogovorih, ali o oškodovanju tistih, ki se temu odpovedo, nimajo nobene pravne veljave.

§ 3. Kdor zavira ali skuša zavirati z ostrašenjem ali s silo delodajalce ali delavce pri izvrševanju njihovega svobodnega sklepa, delo dajati ali jemati, zato, da bi provzročil povstanek, razširjenje ali prisilno izvršitev kakega takega dogovora, kakršnega omenja § 2, je kriv prestopka, v kolikor ne spada njegovo dejanje pod kako strožjo določbo kazenskega zakona, in se kaznuje pri sodišču z zaporom od osem dni do treh mesecev.

To, kar smo rekli o nemškem zakonu,⁹³ velja tudi o avstrijskem. Naš⁹⁴ zakon načelno daje sicer združevanju svobodo, dejansko jo pa jemlje, ker odreka dogovorom vsako pravno veljavo in ker tiste kaznuje, ki hočejo uveljaviti skupne dogovore, tistih pa ne, ki jih zavirajo.

Določba državnega temeljnega zakona (čl. 12 zakona z dne 21. decembra 1867, drž. zak. št. 142) pravi: Avstrijski državljani imajo pravico se zbirati in ustanavljati društva. Izvrševanje teh pravic urejajo posebni zakoni.

Tukaj se torej tudi priznava združevalna svoboda. Že z ozirom na to določbo so se morali izpremeniti §§ 479, 480 in 481 kazenskega zakonika. A kakor smo videli, je ta izprememba še zelo pomanjkljiva. Delavci se morejo združevati le na podlagi društvenega zakona z dne 15. novembra 1867 (drž. zak. št. 134) in ravno tistega dne (drž. zak. št. 135) izdanega zborovalnega zakona; toda kadar jim gre za strokovne namene, so v vedni nevarnosti, da jih ne zgrabi sodišče po navedenem § 3 zak. z dne

⁹³ Glej str. 100.

⁹⁴ T. j. avstrijski l. 1901. Op. izd.

7. aprila 1870 ali pa po drugih kazenskih določbah (zlasti o kaljenju javnega miru §§ 65, 66, o uporuh §§ 68—75 in o javnem nasilstvu §§ 76—88); pri tem pa ne smemo prezreti, da ima državna oblast vsled ozkosrčnih in često nejasnih določil društvenega in zborovalnega zakona mnogo priložnosti, nagajati svobodnemu združevanju.

Koalicijska svoboda je prvi pogoj zdravemu socialnemu razvoju. Brez nje vse izhira. Na njeni podlagi pa smemo upati, da iz razbitih delavskih čet nastane korporacija delavskega stanu, o katerem sedaj ne moremo govoriti, in da se ta korporacija organsko zveže z drugo družbo. Razmerje med delavcem in delodajalcem se more šele potem izpremeniti v smislu organizacijske pogodbe, ko se na temelju popolne združevalne svobode, četudi po resnem boju, najdeta delavec in delodajalec — sedaj svobodna, enakopravna člana človeške družbe — kot organska dela skupnega organizma.

Delavske strokovne zveze imajo res bojevit značaj, a imajo ga tudi delodajalci. A če se bojujejo organizirani delavci, je vsaj mogoče skleniti z njimi resen, pošten mir; brez organizacij se pa vleče nevarni, neurejeni, tajni boj brez konca dalje, kot počasi delujoč strup, in konec tega boja more biti edino le silovita, krvava revolucija.

V to, da se more v sedanji družbi iznova uveljaviti misel o tem, da je delo družbeni urad, in da je stan, ki izvršuje delo, ena najvažnejših javnopravnih korporacij, je treba predvsem popolne združevalne svobode, kakor jo priznava in zahteva naravno pravo.

Prodreti mora misel, da se delavci ne samo smejo, marveč da se morajo združevati, da morajo biti njihove korporacije obvezne in javnopravne.

Monopoli in karteli.

Kazenski zakon iz liberalne dobe, ki je zabranjeval delavcem združevanje, je bil naperjen tudi proti delodajalcem. Načelno je torej odrekal svobodo obema; to smo videli pri francoskem⁹⁵ in pri avstrijskem zakonu.⁹⁶ Ravno take določbe so bile

⁹⁵ Glej str. 98.

⁹⁶ Glej str. 100.

tudi v drugih državah. Pomniti pa moramo, da so se združevanja delodajalcev mnogo lažje vršila tajno nego delavska. Delavci se niso mogli skriti, pač pa delodajalci in ti so lahko razpredli svoje mreže proti delavcem, ne da bi jim bil kdo mogel do živega.

Zgledov za delodajalsko in podjetniško združevanje imamo že iz davnih dob dovolj. Že l. 1512. je omenjal cesar Karel V. na državnem zboru v Kolinu, da je nekaj ljudi združenih, ki skupujejo vsakovrstno blago, kovine in volnene stvari in svojemu blagu svojevoljno določajo cene. Tu vidimo torej, da so se trgovci družili v ta namen, da bi pokupili določene vrste blaga in čim najdražje prodajali. — Podobna stvar se je pokazala v Inomostu l. 1518. Tedaj so se deželni stanovi pritoževali proti avgsburškim in nürnberškim trgovcem, češ da skupujejo srebro, železo, platno, sladkor, žito, živino, vino in meso in prodajajo — med seboj dogovorjeni — za neprimerno visoke cene. Ambrož Hochstätter iz Nürnberga je sam skupil vse živo srebro, kar se ga je dalo dobiti, po 8 gld. cent in ga prodajal po 14 gld.

Ti zgledi nam kažejo, kako so hoteli nekateri trgovci in podjetniki že v prejšnjih časih spraviti neke gotove vrste blago v svoje roke, to se pravi, napraviti zanje *m o n o p o l*⁹⁷ in se pri tem okoriščati.

Seveda to ni v pravem smislu monopol, ker ga država javno ne priznava, kakor priznava in brani sebi svoje monopole. Naša država⁹⁸ ima n. pr. monopol na sol in tobak, to se pravi: ona si je pridržala izključno pravico proizvajati in prodajati ti dve stvari. K takim monopolom štejemo tudi lov in ribištvo, ki ga imajo občine, oziroma veliki posestniki. Prejšnji čas je imel v naši državi⁹⁹ še več monopolov, katere je priznavala država pri zasebnikih. Tako je n. pr. do cesarskega patenta dne 19. marca 1787 v Avstriji vladalo načelo, da smejo kmetje-tlačani rabiti le tiste mline, katere jim določi graščak; do ces. pat. dne 7. septembra 1848 so imeli graščaki tudi monopol na pivo in žganje. V Galiciji in Bukovini je še sedaj¹⁰⁰ tak monopol. Nekateri veliki posestniki imajo s svojimi posestvi združeno tako zvano *propinacijsko pravo*, da smejo le oni proizva-

⁹⁷ Monopol je grška beseda in pomenja doslovno: edino mesto. V našem smislu pomenja izključno izvrševanje kake stvarne pravice.

⁹⁸ T. j. bivša avstrijska v l. 1901. Op. izd.

⁹⁹ T. j. v bivši avstrijski. Op. izd.

¹⁰⁰ T. j. v l. 1901. Op. izd.

jati in točiti pivo ali žganje (ponekod tudi medico) v svojem določenem okrožju.¹⁰² To je monopol, ki ga dopušča država zasebnikom.¹⁰²

Takih zasebnih monopolov ni kaj po drugih državah. Pač pa ima n. pr. Italija monopol na sol in tobak; Francoska in Španija samo na tobak, Indija na opij.

Kjer si zasebniki z lastnimi silami pridobe pridelovanje, izdelovanje ali prodajo kakega blaga izključno v svoje roke, ne moremo sicer govoriti o monopolih v tem pomenu, toda po svojih učinkih se ti zasebni, kapitalistični monopoli nič ne ločijo od državnih. Tem nevarnejši so, ker nastanejo samo po hudem gospodarskem boju. Pri njih se najbolje vidi, kakšne vrednosti je neomejenosvobodna konkurenca. Ravno vsled take neomejene svobode so mogoči; ko vzniknejo, pa ravno to svobodo ubijejo. S tem, da v konkurenci potolčejo vse svoje tekmece in onemogočijo vsako konkurenco, si ravno ustvarijo monopol. Tako je Rothschild monopoliziral petrolej, Gutmann z njim vred premog, par bogatašev vso prodajo prašičev in sploh klavne živine za dunajski trg itd.

Pot, po kateri se pribore taki monopoli, je grda, polna krivic, polna žrtev, — pot umazane konkurence; njihov vpliv je pa naravnost poguben. Ko so pokončani vsi tekmece, se zmagalec takorekoč norčuje iz ljudi; nastavlja jim cene po svoji volji, odira jih in ožema, kar največ more.

Posamnikom je domala nemogoče priti do monopola; zato je treba preveč premoženja. Vsled tega se pa večji podjetniki združujejo, da s skupnimi silami izpodrinejo slabejše, oziroma tiste, ki se jim nočejo priklopiti, in monopolizirajo svoja podjetja. Take zveze se imenujejo *k a r t e l i*, ringi (na Nemškem), trusti, korneri (v Ameriki in na Angleškem) ali sindikati (na Francoskem).

Prejšnji koalicijski zakoni so zabranjevali tudi taka podjetniška društva, kakor smo že omenjali. V Ameriki je v Zveznih državah še sedaj¹⁰³ mnogo protitrustnih zakonov v veljavi. Leta 1894. jih je bilo v 20 državah in 5 ozemljih. Za zgled navajamo

¹⁰¹ Prim. dr. Jos. Krainz: System des österreichischen allgemeinen Privatrechts. Wien 1894. I. str. 81.

¹⁰² Prim. min. odlok dne 10. junija 1849.

¹⁰³ V l 1901. Op. izd.

določbo iz Indiane, ki žuga kazni 1000—2000 gld. naše¹⁰⁴ veljave vsakemu udu kakega društva, katero hoče zmanjšati domače proizvodnje ali umetno zviševati cene.

Na Francoskem tudi še sedaj¹⁰⁵ po mnenju mnogih pravnikov velja navedeni zakon, ki pod kaznijo zabranjuje take podjetniške zveze, a tam je takorekoč brez pomena. Pred nekaj leti se je osnoval v Parizu »ring« za baker. Zavezniki so nagromadili ogromno množino bakra in ga drago prodajali. Sodišče jih je pa oprostilo, češ da ni dokazan izrečen dogovor, da ne bodo bakra sploh ali vsaj pod neko določeno ceno prodajali.

Pri nas¹⁰⁶ so pa taki dogovori popolnoma svobodni. O njih velja določba navedenega zakona l. 1870. Delavske zveze se ne morejo drugače vršiti nego na temelju društvenega in zborovalnega zakona, kjer jim državna oblast lahko vse delovanje nadzira in jim dela vsakovrstne ovire. Karteli raznih podjetnikov, ki določajo, koliko se bo v enem letu proizvelo blaga, koliko ga bo izvršil posamen podjetnik, po kateri ceni se bo prodajalo, kako se bodo kupovale surovine, kako plačevali delavci, pa nimajo nobenega zakonitega nadzorstva. O vseh teh dogovorih ne ve ničesar državna oblast. Na Nemškem vlada tudi popolna svoboda v tem oziru. Zato je pa tam kartelov kot gob po dežju. L. 1890. so jih šteli 104: 15 premogokopnih, 27 železarskih, 10 predilnih, 6 papirnih, 3 kožne, 10 kamenarskih, 2 solna, 31 kemiških in 9 mednarodnih. Sedaj jih je še mnogo več.

Če primerjamo koalicijsko svobodo, ki jo uživajo podjetniki v svoj dobiček, na škodo delavcev in ljudstva sploh, s koalicijsko svobodo delavcev, ki se bore za pravice človeške osebnosti, potem moramo reči, da je merjena z dvojno mero. Po pravici zahtevamo, naj se tudi za kartele osnuje državni zakon, po katerem bo mogoče nadzirati podjetniške dogovore in jih preprečiti, kadar bi bili v splošno škodo.

Zveze delavskih stanov.

Francoski zakon o sindikatih je l. 1884. vzbudil med delavskimi stanovi veselo gibanje. Delavci so jeli ustanavljati svoje sindikate, ki imajo po pravilih zlasti tele namene: pospeševati strokovno izobrazbo z večernim poukom, preskrbljevati delo

¹⁰⁴ T. j. bivše avstrijske. Op. izd.

¹⁰⁵ V l. 1901. Op. izd.

¹⁰⁶ T. j. v bivši Avstriji. Op. izd.

svojim članom, ustanavljati razne podporne blagajne in delavske gospodarske zadruga: konsumna društva in proizvajalne zadruga in braniti koristi svoje stroke, zlasti potezati se za pravično plačo in ugodne delavske pogoje. Večinoma se pečajo delavski sindikati samo s tem zadnjim namenom, prav tako kakor strokovna društva pri nas in drugod. Dokler se drže svojega delokroga, imajo mnogo uspehov. Toda francoski sindikati so po svoji večini socialističnega duha in s tem je zanesena med nje politika in stremljenje po komunizmu. To jim prav tako škoduje, kakor slabi naša strokovna društva boj proti religiji in politično socialnodemokratsko stališče. Sindikati rabijo v izvršitev svojih sklepov tale sredstva: a) kazni svojim članom; b) stavko v posamnem podjetju; pri tem proglase, da se morajo vsi njihovi člani ogibati dotičnih podjetij, oziroma oseb, ki jim nasprotujejo; tak proglas se imenuje proti podjetjem indeks, proti osebam pa proskripcija ali bojkot; na tak način kaznujejo n. pr. gostilničarje ali obrtnike, ki jih ovirajo; c) splošna stavka.

Ob stavkah podpirajo stavkujoče z denarjem, ki so ga prej nalašč zato nabrali. Delavske sindikate združujejo na Francoskem delavske borze. Krog trideset jih je sedaj.¹⁰⁷ Ustanovile so se zato, da bi posredovale delo. Pri njih bi se imele vpisavati delavske in delodajalske ponudbe dela. Dejansko pa to le malo izvršujejo; izključno v delavskih rokah so. Socialisti gospodarijo v njih. Podpirajo jih zlasti občine. Zato se na Francoskem socialisti posebno potezajo za občinska odborniška mesta. Dve tretjini delavskih borz vzdržujejo občine. V njih je zvezanih krog 550 sindikatov. Dandanes je pravzaprav njihov glavni smoter organizirati stavke. Delodajalci so v hudem boju z njimi.

Delavski sindikati naraščajo. L. 1884. jih je bilo 68; leta 1890. pa že 1006 s 150.000 člani. Rekli smo že, da imajo ravno tiste namene Trades Unions na Angleškem, vitezi dela (The noble order of the Knights of labor) v Zveznih državah, strokovna društva pri nas, na Nemškem,¹⁰⁸ v Belgiji, Švici in drugod.

¹⁰⁷ L. 1901. Op. izd.

¹⁰⁸ Na Nemškem in v Švici pravijo socialnodemokratskemu strokovnemu društvu navadno Gewerkschaft; poleg njih so še Gewerksvereine, ki sta jih jela ustanavljati dr. M. Hirsch in F. Duncker l. 1869. po zgledu angleških Trades Unions.

Vse te zveze so svobodne; države jih sicer dopuščajo, toda ne priznavajo jim javnopravnega značaja. V nekaterih državah pa imamo vendarle nekak začetek javnopravne delavske stanovske organizacije. V Ameriki so jeli ustanavljati delavske urade, ki so najvišja gosposka za delavske razmere. Že l. 1869. se je osnoval v Bostonu za Massachusetts¹⁰⁹ urad za delavsko statistiko. Leta 1884. se je v Washingtonu ustanovil za vse Zvezne države delavski urad. Dne 1. junija 1887 je jelo poslovati v Švici delavsko tajništvo, ki sicer nima uradne oblasti, a ga vlada izdatno podpira. Do l. 1891. mu je dajala po 10.000 frankov na leto; odtedaj pa po 20.000 frankov, da si more vzdrževati tudi za francosko Švico potrebnega uradnika. Glavni namen temu tajništvu je, zbirati razno statistično gradivo, tičoč se delavskih razmer: o bolniških podporah, nezgodah, plači; zraven pa tudi podpirati delavske težnje po izpopolnitvi zakonov o delavskem varstvu. Na Francoskem se je osnoval 22. januarja 1891 najvišji delavski svet; vanj imajo delavci pravico voliti po svojih sindikatih tretjino članov. Zakon potemtakem priznava sindikate kot prave delavske zveze. Dne 21. julija 1891 se je pa poleg tega osnoval še delavski urad, ki zbira podatke o vseh zadevah, tičočih se delavskih razmer. Na Holandskem (l. 1894.) in v Belgiji (l. 1898.) so se ustanovile delavske zbornice (conseils de l'industrie et du travail), kjer se skupno posvetujejo zastopniki delavcev, delodajalcev in vlade o delavskih zadevah. V Avstriji se je načrt zakona o delavskih zbornicah že tudi predložil državnemu zboru leta 1894., a ni prišel v razpravo. Pač pa se je ustanovil delavski statistični urad in delavski svet, kateremu izroč¹¹⁰ vlada v pretres razne načrte zakonov o delavskih zadevah, preden jih predloži državnemu zboru. Za rudniške delavce imamo delavske odbore. Obrtna sodišča, ki so se po raznih državah osnovala, da v njih zastopniki vlade, delodajalcev in delavcev razsojajo v pravnih sporih glede na delavsko razmerje, so se tudi po raznih državah osnovala. Pri nas¹¹¹ je stopil zakon, ki jih določa, dne

¹⁰⁹ Izgovori: Masačuzets. Op. izd.

¹¹⁰ V l. 1901. Op. izd.

¹¹¹ T. j. v bivši Avstriji. Op. izd.

1. julija 1897 v veljavo; ker pa prepušča deželam, da jih ustanove ali ne, jih imamo dozdej¹¹¹ le v par kronovinah.

Po vsem tem smemo reči: Mnogo nejasnosti, mnogo krivic je še glede na delavsko združevanje; prodira pa vendarle misel, da je treba tudi delavcem javnopravne, samostojne stanovske korporacijske organizacije.

Na Francoskem so poleg delavcev tudi kmetje jeli ustanavljati svoje svobodne sindikate. V takih stanovskih društvih se posvetujejo o svojih razmerah in snujejo proizvodjalne gospodarske zadruge, konsumna društva in posojilnice, ki zelo lepo uspevajo. Podobno kmetško organizacijo vidimo v Belgiji v Boerenbondu, v Švici in novejši čas tudi v Avstriji. Ko se uvedejo pri nas obvezne kmetijske zadruge, vzkali brez dvojbe še neprimerno več in krepkejših gospodarskih organizmov nego jih je bilo mogoče do sedaj, ko se mora vsaka kmetijska zadruga boriti z razkosanostjo in z njo zvezano nezaupnostjo kmetov samih, zraven pa še s sebičnostjo drugih slojev in kratkovidnostjo raznih uradov.

Upajmo, da zmaga načelo družnega prava, ki je nujno zvezano z eksistenčno in lastninsko pravico, kar smo dokazali v tem odstavku.

6. Rodbina in narod.

Zakon izvira iz narave.

Prva naravna družba je rodbina.¹¹² Človeška razumna narava nagiblje človeka, da sklepa zakonsko družbo in s tem ustanavlja rodbino. Brez zakona ni prave rodbine. V zakonsko družbo, to je v stalno zvezo moža z ženo pa vodi narava človeka iz dveh vzrokov: a) Narava ima sama v sebi nagon, da se ohrani, pa tudi da se pomnoži. Kakor sili človeka, da si preskrbi vsega, kar je potrebno za ohranjenje življenja, tako ga tudi priganja, da skrbi za ohranjenje svojega rodu. Oba nagona sta močna. Izvrševanje obeh je pa podvrženo pameti. Pamet pa zahteva, da se izvršujeta primerno svojima smotroma. Človek ima pravico, da jé, pije, a pamet mu veleva, da se drži v jedi in pijači pravih mej, sicer nastopi ravno nasprotno temu, kar namerava. Nezmernost v jedi in pijači ne ohranja življenja, marveč ga uničuje.

¹¹² Prim. str. 22.

Ravnotako se mora tudi izvrševanje nagona, da se ohrani rod, goditi po pameti. Skrb za ohranjenje človeškega rodu ne veže vsakega posamnega človeka. Ta skrb spada namreč med skrbi za splošno korist. V tem oziru pa ni dolžan vsak posamnik vsega storiti, kar se potrebuje. Splošna korist zahteva na primer, da se obdeluje zemlja, da se trguje, da se goji veda in umetnost, da se pospešuje versko življenje. Ni pa vsak posamnik dolžan, da bodi kmet in trgovec, učenjak, umetnik ali duhovnik. Vsak naj deluje po svojih zmožnostih in po svojem poklicu! Ravno zato pa tudi ni vsak posamnik obvezan, da bi skrbel za ohranjenje človeškega rodu. Če iz višjih ozirov, da lažje izvršuje kake plemenite naloge v korist človeštvu, prepusti to skrb drugim, je to sila hvalevredno.¹¹³

Kdor pa skrbi za ohranjenje človeštva, se mora pri tem ozirati na ves smoter, ki ga obsega ta skrb. V tem oziru ni dovolj, da se otroci samo r o d e , ampak se morajo tudi v z g a - j a t i ; skrbeti se mora za njihovo telo in za njihovo dušo. Človek pride slab na svet; s tem, da je na svetu, mu je še malo pomagano. Varuhov, izrejevalcev, vzgojevalcev potrebuje. Celo pri živalih vidimo, da tam, kjer se potrebuje skrb za mladiče, ostane mati po naravnem nagonu pri njih, dokler si sami ne morejo poiskati hrane; kjer je pa treba, kakor vidimo pri nekaterih ptičih, skrbita zanje oba roditelja, samec in samica, dokler je potrebno.

Pri človeku je izreja in vzgoja brezpogojno potrebna, in sicer za dolgo. Nobeno živo bitje ne potrebuje toliko časa, kolikor človek, preden more samostojno zase skrbeti. Tega ne izpremeni nobena postava, nobena komunistična država, ker je utemeljeno v naravi. Zato pa potrebuje skrbne izreje, pazljive vzgoje. In sicer mu je treba matere in očeta. Kdorkoli ima odprte oči v človeškem življenju, mora videti, da ni dovolj sama mati ali sam oče. Materina ljubezen se mora družiti pri vzgoji z očetovo resnostjo; materino nežno skrb mora podpirati oče s tem, da ji daje potrebnih pripomočkov. Če se torej hoče doseči smoter, ki ga ima nagon za ohranjenje človeškega rodu, morata mož in žena živeti v s k u p n i d r u ž b i , morata biti v z a k o n u . In ker je skrb za otroke stalna in trajna, mora

¹¹³ S. Th. Suppl. 3. q. 41. a 2.

biti tudi ta družba stalna in trajna. To zahteva človeška narava.

Bridke izkušnje se kažejo tam, kjer se ta zahteva ne spoštuje. Nezakonski otroci so navadno veliki reveži vse življenje. Protinaravno je njihovo stališče! Njihovi starši so jim sicer dali življenje, ne pa vzgoje, ker jim je niso mogli dati. Zato otroci trpe; maščuje se nad njimi, ker njihovi roditelji niso izpolnili naravne zahteve glede na nagon, ki se tiče ohranjanja človeškega rodu.

b) Narava zahteva, da je žena možu v pomoč. Spola sta različna; vsak ima svoja svojstva. Za nekatera opravila je sposobnejši moški, za druga ženska. Vsa so pa potrebna. Vsled tega sili narava sama, da moški in ženska sklepata med seboj družbo v vzajemno podporo. Šele v taki družbi je redno mogoče urejeno delovanje.¹¹⁴

Taka družba, v kateri se združita mož in žena, da skrbita za rojstvo, izrejo in vzgojo otrok in za medsebojno podporo, se imenuje zakonska družba.

Krščanski zakon.

Naš Zveličar je v vseh ozirih povzdignil človeštvo. Tudi zakonsko zvezo je povišal na sijajni višek nadnaravnega življenja. Že prej je bil zakon vedno združen z mislijo na Boga in na dolžnosti do njega. Zakonska družba se je pri vseh narodih sklepala v zvezi z vero in njenimi obredi. Zveličar je pa povišal to zvezo v zakrament in ji zagotovil posebne milosti v izvrševanju njenih važnih dolžnosti. Po besedah sv. Pavla je ta zveza podoba zveze Jezusa Kristusa z njegovo cerkvijo.¹¹⁵

Visoko je dvignjen zakon in z njim rodbina po krščanstvu. Vse, kar je dobrega v naravni zakonski in rodbinski družbi, je po zakramentalnem značaju potrjeno, nevarnosti so pa odstranjene. Vsaka družba mora imeti nraven značaj. Pred vsemi drugimi ga pa mora kazati rodbina in vsled tega tudi zveza med možem in ženo. Nikakor torej ne sme biti samo zunanja, telesna zveza, marveč notranja, — zveza uma in srca. Ljubezen mora družiti oba zakonska. Mož in žena morata po ljubezni neraz-

¹¹⁴ S. Th. Suppl. 3. qu. 41. a 1.

¹¹⁵ Ef. 5, 23—33.

deljivo pripadati drug drugemu. Prava ljubezen je pa nemo-goča, če nista zvezana izključno en mož z eno ženo. Mnogomoštvo in mnogoženstvo nasprotuje ljubezni. Strasti zapeljujejo človeka v tem oziru na blodna pota. Treba je višje moči, s katero se premagajo, sicer se ne more popolnoma dosegati smoter zakonske družbe. Krščanstvo je postavilo zakon na tla vzvišene, nerazdeljive ljubezni med možem in ženo, ker izključuje vsako mnogomoštvo ali mnogoženstvo. Medsebojni ljubezni daje nadnaravni npravni značaj in jo utrjuje z božjo milostjo.

Vrhutega pa daje zakonu stalnost. Uči namreč, da se zakonska zveza med možem in ženo ne sme raztrgati. Do smrti traja tako trdno, da noben zakonski ob življenju svojega druga pod nobenim pogojem ne more skleniti veljavnega zakona s kako novo osebo.

S tem je postavljen nepremičen temelj lepemu zakonskemu in urejenemu rodbinskemu življenju. Zakon se sklepa po pogodbi med možem in ženo, toda ta pogodba je sveta. Bog jo posebej potrjuje in blagoslavlja. On jo takorekoč tudi sam sklepa. Pri krščanskem zakonu so torej trije pogajalci: mož, žena in Bog. Zato ga mož in žena ne moreta razdreti. Vsled tega ima pa o bistvu zakonske pogodbe pravico soditi le tisti, ki ima od Boga zato oblast, torej edino le Cerkev. Država sme pač sprejeti to pogodbo v svoje varstvo in določiti pogoje, po katerih ji priznava pravne posledice, ne more si pa prisvajati sodbe o njenem bistvu. Država nima potemtakem nobene pravice, razruševati zakonske zveze. Zakonska pogodba je ne glede na krščanski zakon prvotnejša nego država in vsled tega v svojem bistvu neodvisna od nje.

Plemenitejše oblike zakonskega in rodbinskega življenja, nego jo pozna krščanstvo, ni mogoče dobiti, si tudi ni mogoče misliti. Zgodovina nam to sijajno potrjuje. Kjer se zametava krščanski zakon, kjer se v postavah in življenju pojavlja načelo, da je zakonska pogodba edino le državna, tam propadajo zakoni in rodbine. Vrlo zanimivo je zasledovati, da padejo potem oblike združevanja med možem in ženo nižje, nego jih opažamo pri nekrščanskih narodih. Zakonsko življenje med pagani je čistejše nego med krščanskimi odpadniki. Zakon in rodbina sta že za paganske dobe pri rimskih izobražencih, vsaki religiji odtujenih, mnogo globlje propadla nego kdaj v neizobraženem

stanju. Pri kristjanih je to še razvidneje. Pri njih je propad še večji. Moderno življenje nam to spričuje. Namesto vzvišenega vzora plemenite nравne, duševne zveze med možem in ženo v skupno svojo in človeštva korist, se oznanja s v o b o d n a l j u b e z e n. Ali je mogoče še bolj pasti? To se pač drugega ne pravi nego izbiti iz zveze med možem in ženo vsak nравni značaj, vsako duševno stran, vsak zmisel za splošno korist, in postaviti na vladarski prestol živalski del človeške n a r a v e. To se pravi: uničiti družbo med možem in ženo in ubiti rodbino.

Že po naravnem pravu je zakonska zveza prava družba. Dva neenaka dela se vežeta v nji, da s skupnim sodelovanjem dosemeta en skupni smoter. Ravnotako je rodbina prava družba. Poleg očeta in matere so še otroci zvezani z medsebojnimi dolžnostmi in pravicami glede na skupni smoter. O b l a s t v r o d b i n i pripada o č e t u. M a t i je njegova pomočnica. Oče ima z materjo vred neposredno pravico nad svojimi otroci; do njih ima tudi neposredne dolžnosti. Skrbeti mora, da jim ohrani in izpopolnjuje telesno življenje, vzgajati jih mora duševno. Tem dolžnostim se ne more odreči. Oče in mati sta prva, neposredna vzgojatelj a otrok. Za vzgojo sta onadva odgovorna. Država ju mora pri tem sicer podpirati, nikakor in nikoli pa si ne sme prisvajati kake neposredne pravice do vzgoje. Ko ustanavlja šole in s tem omogočuje pouk in vzgojo otrok, sme to izvrševati le v podporo staršev. Šola mora učiti v imenu staršev in ne v imenu države. Tu vidimo, kako nasprotuje naravnemu pravu prisilna šola, če ne izvršuje svoje naloge v tistem duhu, v katerem so starši d o l ž n i vzgajati svoje otroke. Krivica proti naravi se godi očetu, če m o r a pošiljati otroke v tako šolo, ki nasprotuje dolžnostim, katere ima sam do otrok.

Rodbina je najprvotnejša družba; zato je pa tako silno važno, da se ohranjajo njene svete pravice in temelji, na katerih sloni. Če država s c i v i l n i m z a k o n o m oslabi te temelje, slabi s tem samo sebe. Če vzgojo v šolah ureja po načelih, ki so nasprotni očetnim in materinskim dolžnostim do otrok, škoduje s tem sama sebi. Saj je pravzaprav država skupina rodbin. Ko bi ne bilo rodbin, bi tudi ne bilo države v pravem pomenu besede. Kjer ni očetne oblasti, ne more biti tudi kraljevske ali cesarske. Vse nравno, kulturno, politično in gospodarsko življenje ima svoj izvor v rodbinskem. Ker po-

samna rodbina ne more dosegati svojega smotra z lastnimi močmi, se veže z drugimi v večje družbe. Zdrave rodbine so podlaga zdravim občinam, narodom, državam.

Naša doba ima mnogo ran, ki uničujejo rodbinsko življenje. Nekaj smo jih že omenili. Naštejmo poglavitne:

a) Civilni zakon in ž njim združene ločitve zakona ubijajo v novodobnih državah stalne zakonske zveze in dajejo svobodo raznim strastem.

b) Prisilna šola protiverskega ali medverskega značaja omejuje staršem naravno oblast nad otroki, s tem razdira enotnost vzgoje in potemtakem tudi enotnost cele rodbine.

c) Socialni nered vpliva, da se sklepajo prečesto zakoni le z ozirom na doto. Denar jih sklaplja in ne duševna vzajemnost. Poleg tega zlorablja obrtno življenje žensko, da ne more izvrševati svojih materinskih in gospodinjskih dolžnosti. Tira jo iz rodbine v tvornico in s tem končuje njo in njeno rodbinsko življenje. — Za rodbino se nujno potrebujejo redni in stalni dohodki. Teh pa dandanes ogromna večina ljudi nima. Za sproti se komaj zasluži; kadar ni dela, ali ob času kake nesreče je pa lakota stalna družica. Po trudapolnem delu pa ostaja črna starost, polna obupnega uboštva in puste zapuščenosti. — Z rodbino je zvezan pojem doma. Kdor ne ve, kaj je rodbinsko življenje, tudi ne ve, kaj je dom. Najprimerneje bi bilo, ko bi mogla imeti vsaka rodbina tudi zunanjo podlago svojemu domu, namreč svojo hišico. To ni sicer za vse mogoče, a na vsak način bi moralo biti to lažje dosegljivo nego je dandanes. Če pa že ni lastne hišice, bi moralo biti vsaj zdravo, lično stanovanje, kjer mož najde počitek in uteho po svojem delu in kjer žena in otroci čutijo, da so doma. Beznice, v katerih prebiva delavsko ljudstvo naših dni, pa pode moža od svojcev v gostilno, v razne družbe ter zatirajo v ženi in otrocih vsako veselje do življenja in za napredek. — V takih žalostnih gospodarskih razmerah se jih vedno manj hoče ženiti in vsled tega se jih vedno manj more možiti. To pospešuje nenravnost in mori značaje.

č) Lahkoživost in želja po slasteh grozno vplivata z ozirom na rodbinsko življenje. Mnogo jih je po mestih, ki bi lahko vstopili v zakon, pa ne marajo, da lažje brezskrbno nenravno žive. Proti glavnemu smotru zakonskega življenja se širi po celih državah ostudna kuga, ki se usodno kaže v tem, da prebival-

stvo vedno manj narašča. Zakonska zvestoba je marsikje pozabljen pojem. V javnosti se slavi prešuštvo in nenravnost in takorekoč priporoča v slovstvu, po gledališčih, v vsem javnem življenju.¹¹⁶

Te hude rane so neozdravljive, če se ne vrne človeštvo zopet k prepričanju, da je zakonska zveza združena z religijo in prav posebno navezana na Boga in njegovo pomoč. Pomnoževanje človeškega rodu je za življenje človeštva najvažnejše. Bog človeške duše ustvarja neposredno. Zveze, po katerih se rode otroci, so torej v posebnem stiku z Bogom. Smoter, ki ga imata zakon in rodbina, se tiče splošnih koristi vsega človeštva. Rodbina je zametek človeštvu. Čim bolj pa služi kaka stvar splošnosti, tem bližja je Bogu, ki ohranja vesoljstvo. — Ta misel se mora iznova ukoreniniti v človeških srcih, pa se bo kmalu rodbinsko življenje razvijalo v najbujnejšem cvetju.

Zmote o izvoru rodbine. Omenjali smo že,¹¹⁷ da sta Tomaž Hobbes in J. J. Rousseau tajila družabno življenje za prošle čase. O vseh družbah, tudi o rodbini sta trdila, da so nastale tekom časa samo po svobodnih medsebojnih pogodbah, da jih pa izprva ni bilo. To misel srečujemo že v paganstvu. Že nekateri stari Grki in Rimljani so učili, da so bili ljudje začetkom divji,¹¹⁸ da so živeli kakor zveri brez vsakega reda, brez religije, brez zakona, brez države. Ciceron¹¹⁹ pravi n. pr.: »Bila je doba, ko so se ljudje vlačili po zemlji kot živali. Surova hrana je zadostovala, da so si ohranili življenje. Nikdar niso delali po načelih razuma; telesna, naravna sila je zadostovala, da je urejala vse stvari. Misli na religijo ali na kako dolžnost ni bilo. Zakona ni bilo; knjige so bile ne-

¹¹⁶ O nenravnem spolnem občevanju je pisal n. pr. Bruno Wille v socialno-demokratskem glasilu v Nemčiji, Vorwärtsu (dne 21. junija 1891): »To je prastara in vedno nova samopomoč ljubezni, kadarkoli hoče bedasti, neusmiljeni človeški zakon posiliti naravo.« V knjižici »Religion der Zukunft« piše socialni demokrat Stern: »Sploh je že skrajni čas, da se ožigosata, tista napačna sramežljivost, vsled katere smo zavoljo toliko stvari zardevali, in tisti srednjeveški stud pred mesom tako, kakršna sta v resnici, namreč kot rop na lepoti in bedasto protislovje.«

¹¹⁷ Glej str. 8.

¹¹⁸ Primerjaj Horat. Satir. III.

¹¹⁹ De inventione I. 2.

znane; nihče ni mislil, da je pravo kaj koristnega.« — *Diodor Sicilski*¹²⁰ tudi piše: »Pripoveduje se, da so prvotno bili ljudje popolnoma prostega življenja in divji. Tu pa tam so iskali svojo hrano; uživali so rastline, ki so jim ugajale, ali sadeže, ki so jih rodila drevesa sama od sebe. Kadar so jih pa napadale divje zveri, so po skušnji prišli do tega, da so se med seboj podpirali. Po strahu združeni v družbi, so se po malem navadili razločevati obraze drugega od drugega.«

Te izmišljene bajke so rodile v rimskem pravu načelo, da je ljudstvo edini oblastnik in da je vsaka oblast le od ljudstva. Če so vse družbe nastale samo po svobodni pogodbi, potem je to načelo res edino pravo. Če ni nobene družbe, h kateri bi že narava silila človeka, potem je vsaka, tudi rodbina, popolnoma odvisna od svojih članov. Krščanstvo je pregnalo stare paganske zmote s svojim naukom, da je bil prvi človek ustvarjen v popolnosti in da je bil zakon ustanovljen že v raju. Čim bolj so se ljudje oddaljevali od Boga, čim bolj so pozabili na njegovo razodetje, tem bolj so propadali; divjost, ki se kaže pri nekaterih narodih, ni prirojena, marveč je pridobljena, ni prvotno stanje, marveč nazadovanje. To je učil Kristusov nauk. Ta nauk je živel neomajan, dokler se ni razgibala protestantska krivovera; z njo se je zopet obnovil paganski nazor o pričetku človeških družb. Hobbes in Rousseau sta samo povzela in uredila to, kar so trdili pred njima pagani in od 16. veka dalje mnogi protestantski pisatelji.¹²¹ Novejši čas so se pa bajke v tem oziru silovito pomnožile. Materialisti, zlasti darvinisti med njimi in z njimi združeni socialisti so z najživahnejšo domišljijo skušali napraviti iz prvih ljudi divjake brez vsakega nramnega značaja, brez rodbin in države.

Saj ne more biti drugače. Materialisti taje Boga, dušo, življenje po smrti in vsled tega vsakršno splošno veljavno nram-

¹²⁰ *Bibl. hist.* I. 7.

¹²¹ *Prim. Junius Brutus*: »*Vindiciae contra tyrannos*«, kjer pisatelj, *Hubert Langeret*, skuša dokazovati, da so vse družbe nastale izključno po svobodni pogodbi. — Njegove trditve so branile razne protestantske knjige: »*De jure magistratuum in subditos et officia subditorum in magistris*«; *Magdeburg*, 1550; *Boxhorn* (1612—1653): »*Institutiones politicae*«; *Althusen* (1657—1738): »*Politica methodice digesta*«; *J. Knox*: »*Prvi trombni glas proti ženski vladi*«, 1558. (To delo je bilo naperjeno proti *Mariji Tudor*.) *Buchman*: »*De iure regni apud Scotos*«, 1580. — Po teh sta posnela *Hobbes* in *Rousseau* svoje trditve.

nost. Zato morajo tudi postanek rodbine razlagati brez nraavnih sil. Ker uče, da se je človek razvil iz živali, morajo tudi učiti, da je človekovo družabno življenje nastalo iz živalskega. V tem oziru sta jima Hobbes in Rousseau že ugladila pot. Njune misli so kar sprejeli in če so kje zasledili le količkaj, kar bi moglo podpirati to misel, so brž porabili in pri tem oznanjali, da znanost podpira trditve o prvotnem divjem stanju človeštva. Zlasti Anglež *L u b b o c k* in Amerikanec *L e w i s M o r g a n*¹²² sta pisala v tem smislu. Ob kratkem so njune trditve te-le:

Izprva so živeli ljudje kot živali. Spolne zveze so bile popolnoma brez vsakega reda. Iz te zmesi so se najprej razvile rodbine krvnih sorodnikov. Člani enega rodu so živeli skupno; najbližji sorodniki so se med seboj zakonsko združevali. — O tej stvari priznava sam Morgan, da se ne da navesti noben zgodovinski dokaz. Samo s tem, ker so se pri nekaterih narodih sklepali zakoni tudi v ožjem sorodstvu, jo skuša opravičiti. Res imamo n. pr. pri Peržanih in Egipčanih zglede zakonskih zvez med sestro in bratom, ali celo med materjo in sinom, toda taki zgledi so le izjeme in jasno kažejo propad, ne pa prvotno obliko. Grdo mnogoženstvo kralja *Kambiza*, *Artakserksa II.* zakon z dvema sestrama ali egiptovskih kraljev krvoskrunske zveze imajo svojo korenino v brezmejnem napuhu. Vladar je mislil, da sme vse, ker se je štel za boga; njegov zgled je pa pohujšal podložnike. Tudi pri starih Germanih in v sedanjem času pri Aleutih in Konjakih so take prikazni samo grešne izjeme. — Iz takih izjem pa sklepa Morgan in za njim Engels in Bebel, da je bilo prvotno povsod tako. — Po njegovih trditvah se je iz rodbine krvnih sorodnikov razvila takozvana *Punalua rodbina*. V tej dobi so bili moški in ženske skupni; samo najbližji sorodniki so bili pri tem izključeni. V prvi dobi se še pravzaprav o nobeni rodbini ne more govoriti. Otroci, ki so se rodili, so pripadali vsemu rodu. V drugi dobi je pa že *m a t i* imela nekakšno pravico do otrok. Morgan imenuje to pravico *m a t e r i n o p r a v o*. Po očetu ni nihče vpraševal; dejansko tudi nihče ni vedel zanj. Samo mati

¹²² Po njunih spisih je sestavil Fr. Engels svojo knjižico: »Der Ursprung der Familie, des Privateigentums und des Staates; 1884; 4. izdaja 1891; A. Bebel pa: »Die Frau und der Socialismus«. — V teh dveh knjigah je razvito vse, kar trdita dandanes materializem in socializem o zakonu in rodbini.

je imela za otroke pravni pomen. — Iz teh razmer se je zaplodila tretja doba takozvane dvojične rodbine. En mož je živel z eno ženo, od katere je zahteval zvestobo; sam pa ni bil vezan v tem oziru. Kesneje je pa nastal zakon enega z eno, kakor je sedaj v navadi med omikanimi narodi. V tej dobi se je pričelo zatiranje ženske. Mož je pričel gospodariti nad njo. Znamenitejši prvaki sedanje socialne demokracije pravijo, da je v zakonu izvor razločka med stanovi. Prva zatiranka, prva proletarka je bila po njihovih mislih žena. Ko je jel mož gospodovati v rodbini, se je izgubilo materino pravo. Oče je poznal svoje otroke in prisvajal si je nad njimi vrhovno pravico. Potemtakem ni očetna oblast naravnopravna, marveč je nastala samo vsled zatiranja žene. V zvezi s tem razlagajo socialisti tudi postanek zasebne lasti. Oče, ki je imel svoje otroke, jim je hotel zagotoviti prihodnjost in zato si je prisvajal zasebno last. Nastalo je dedno pravo. Ker so bile rodbine omejene in si niso mogle same vsega preskrbeti, kar so potrebovale, so si iskale delavcev. Očetje so se združili in so si večinoma v bojih nalovili ljudi, ki so jim morali delati. Tako se je pričelo suženjstvo.

V teh trditvah stoji res vse na glavi. Rodbina, ki je v resnici izvor vsega blagostanja, se slika kot vzrok socialnega nereda. Z zakonom se je torej pričelo prvo suženjstvo žene pod možem. Za vse te sanjarije pa ni nobenega drugega dokaza, kakor nekaj zgledov človeških zmot in grehov. V nobenem drugem vprašanju ni materialistični socializem tako nevaren, kakor ravno v tem. Priznavamo, da socialni demokratje dozdej v svoj program še niso naravnost vzprejeli nobene določbe proti rodbini in proti zakonu; po spisih svojih prvakov, po časopisju in shodih pa trosijo prav te blodnje, katere smo v teh vrstah ob kratkem označili. Že nekateri starejši socialisti so učili v tem smislu.

Boissel¹²³ pravi, da se po zakonu lastninska pravica, ki je sama na sebi krivična, razteza tudi na ženo. Ravno narobe

¹²³ Fr. Boissel, rojen l. 1728. v Vivaraisu, umrl l. 1807. Po svojem poklicu odvetnik, se je udeleževal francoske revolucije ves čas, in sicer med najstrašnejšimi jakobinci. Ko je Robespierre proglasil človeške pravice, se mu je uprl z radikalnejšimi zahtevami proletarskih pravic. Najznamenitejše njegovo delo je »Katekizem človeškega rodu« (l. 1789.), v katerem pobija zasebno last.

od kesnejših socialistov pa trdi, da se je prej začela zasebna last nego zakon. Zato, da bi mogli svojim otrokom zapustiti moške svojo last, so si usužnjili žene v zakonski zvezi. — F o u r i e r je zagovarjal popolno svobodo in enakost žene z možem. Zakon je zametaval. Vsak naj živi v tem oziru, kakor mu drago. — Anglež R. Owen pravi, da so vera (religija), lastništvo in zakon trojica vsega hudega. Ljubezen more po njegovem šele potem pokazati svojo moč, ko se odpravi zakon. Med njegovimi učenci zagovarja zlasti Thompson te misli.¹²⁴

Izmed nemških socialistov je V. Weitling učil, da morajo biti ženske možem popolnoma enake in da sme zakonska zveza trajati le toliko časa, dokler jo oba zakonska hočeta imeti. O Engelsu, s čigar mislimi se je v tem oziru zlagal tudi Marx, in o Bebelu smo že govorili.¹²⁵

Namesto zakona slave svobodno ljubezen!

Primerjajmo s temi načeli to, kar smo rekli o naravno-pravnem izvoru zakona in rodbine. Primerjajmo, kar govori sveto pismo:¹²⁶ Ko je bil Gospod Bog iz zemlje naredil vse živali na zemlji in vse ptice pod nebom, jih je peljal pred Adama. In Adam je imenoval vse živali in vse nebesne ptice in vse zemeljske zveri po njihovih imenih; za Adama pa ni bilo najti pomočnice, njemu podobne. Gospod Bog je tedaj poslal Adamu trdno spanje; in ko je bil zaspal, mu je vzel eno njegovih reber. In Gospod Bog je iz rebra, katero je vzel iz Adama, naredil ženo in jo je peljal k Adamu. In Adam je rekel: To je zdaj kost iz mojih kosti, in meso iz mojega mesa; torej se bo imenovala moževa; zakaj iz moža je vzeta. Zato bo zapustil človek svojega očeta in svojo mater in se bo držal svoje žene.

¹²⁴ L. 1827. je izdal posebno knjižico z naslovom: »Pritožba ene polovice človeške družbe, žen, proti predrznosti druge polovice, mož, s katero jih tišče v političnem, pravnem in domačem suženjstvu«.

¹²⁵ Glej str. 115, 116.

¹²⁶ I. Mojz. 2, 19—24.

Sv. pismo, zgodovina človeštva in naša narava nam kličejo, da je zakonska zveza in rodbina toliko stara kolikor človek. Prvotno je bila popolna, a tekom časa je pa propadala v tisti meri, v kateri so odpadali narodi od pravega Boga in se pogrezali v paganstvo. Zveličar je zakonsko zvezo očistil in jo nadnaravno poveličal. Kjer se drže njegovih nauk, tam je tudi rodbinsko življenje temelj miru in reda. Novodobne države, materialistična veda in krivi socializem napadajo sedaj krščansko rodbino. Ni čuda, ker ne priznavajo Kristusa in njegove vere!

Rodbine in pomnoževanje človeškega rodu.

Rodbina ne more biti v svojem bistvu odvisna od nobene druge države, pa tudi ne od nobene druge družbe, ker je najprvotnejša. Narava, ki daje sposobnost in nagib za zakonsko zvezo, je v tem oziru samosvoja; zato mora biti tudi rodbina samostojna. To izvira nujno iz existenčnega prava. Potemtakem tudi nima nobena družba pravice, zabranjevati svojepravnemu človeku zakona. Vsak je sicer res v vesti dolžan, ko vstopa v zakon, sprejeti dolžnosti, ki jih nalaga ta stan; v kolikor so to dolžnosti socialnega značaja, sme tudi družba zahtevati od njega, da jih izpolnjuje. Če n. pr. oče škoduje otrokom na zdravju ali nramnosti, sme poseči vmes država. A iz tega ne sledi, da sme država n. pr. samo zavoljo uboštva komu braniti zakon. Družabne razmere morajo biti take, da je vsakomur dana priložnost, prerediti sebe in svojo družino. V ta namen morajo biti zlasti viri zasebne lasti prav urejeni. Kjer se vlačijo krivice glede na lastninsko pravico, tam hirajo tudi družine.

Predvsem je pa treba več krščanskega duha. Zakonski stan je svet stan, toda ni za vsakogar obvezen, ampak celo polneje je, če se mu kdo iz višjih nagibov odreče. Ta misel mora prodreti in prekvasiti vse ljudstvo. Potem bomo imeli krepke rodbine, zraven pa tudi mož in žen, ki bodo v zdržnosti služili Bogu in človeštvu. Koliko dela krščanske ljubezni, koliko potrebnega socialnega dela se ponuja! Samski stan je za to najprikladnejši. Celega, nerazdeljenega srca je treba pri njem. Požrtvovalni, po splošni koristi hrepeneči duh bi pri mnogih vzbudil smisel za zdržno, samsko življenje.

Pri tej priliki se moramo dotakniti še nekega važnega vprašanja, ki je s tem, kar smo ravnokar rekli, v ozki zvezi. Ljudstvo se pomnožuje. Ali ne bo ščasoma zmanjkalo sredstev

za življenje? To je vprašanje, ki zanima družboslovca in pravoslovca, pa tudi zakonodavca.

Na zemlji se šteje sedaj krog 1550 milijonov ljudi. Vojne vedno bolj izgubljajo svojo grozovitost; kuge so po omikanih državah takorekoč ukročene; lakota v velikem obsegu je vsled čudovito zboljšanih prometnih sredstev skoraj nemogoča.¹²⁷ Zato znatno raste število ljudstva. Po zadnjih štetvah znaša prirast po odstotkih: v Avstriji 0·76, v Nemčiji 1·07, v Belgiji 0·95, na Francoskem 0·09, na Angleškem 0·78, na Nizozemskem 1·17, na Ruskem 1·54, v Švici 0·38, v ameriških Zveznih državah 2·21.

Vrlo zanimivo je, da sta si spola po številu skoraj enaka.¹²⁸ Splošno se rodi nekoliko več moških nego žensk. A moški umirajo v mladosti pogosteje. Od 15. ali 16. leta nekaj let dalje je število moških do mala enako ženskemu; kesneje je pa zopet moških manj. Temu so vzrok vojske, izseljevanje, katerega se udeležujejo zlasti moški, in tvorniško delo, ki izrablja mnogo sil. Če se bodo ženske tako pritezale k obrtnemu delu, kot se to sedaj razvija, potem se utegne kmalu izpremeniti razmerje. Na vsak način pa vidimo v razdeljevanju spolov božjo Previdnost. Tu sem ne sega nobena človeška moč. Zato smemo po pravici trditi, da ima pomnoževanje človeškega rodu Bog v rokah in da je ljudem le treba držati se nravnih zakonov, pa bo to vprašanje rešeno.

Zakonov se je sklenilo med 100 prebivalci

v Avstriji: 1865 —	7·7	1877 —	7·4	
	1866 —	6·5	1880 —	7·6
	1867 —	9·7	1881 —	8·0
	1868 —	9·1	1882 —	8·2
	1870 —	9·8	1883 —	7·8
	1873 —	9·3	1888 —	7·9
	1875 —	8·4	1892 —	7·8
	1876 —	8·1	1896 —	7·9

¹²⁷ Svetovna vojna nam seveda govori drugače. Op. izd.

¹²⁸ Po novejših štetvah je med 1000 osebami v Avstriji moških 489, na Ogrskem 496, v Bosni in Hercegovini 528, v Nemčiji 490, na Romunskem 509, v Srbiji 513, na Grškem 524, na Laškem 501, v Švici 485, na Francoskem 496, na Španskem 490, na Portugalskem 478, na Angleškem 485, v Belgiji 498, na Nizozemskem 494, na Norveškem 478, na Švedskem 485, v ameriških Zveznih državah 512.

na Ogrskem :	1865 — 9	1886 — 9·6
	1868 — 13·3	1889 — 8·2
	1875 — 10·9	1893 — 9·3
	1880 — 8·9	1896 — 8

Na Francoskem, Laškem in v Belgiji je povprečna številka tudi 7—8, na Angleškem, zlasti na Irskem pa manj. Vzrok temu so žalostne gospodarske razmere za nižje ljudstvo. Važno je vedeti, koliko jih živi razmerno med dorašlimi osebami v zakonski zvezi. V ta namen podajamo nastopno tabelo.

Pri tisoč moških, oziroma ženskih osebah, ki so dopolnile 15. leto, je bilo to-le razmerje:

Države	Leto	Moške osebe				Ženske osebe			
		samski	oženjeni	vdorci	ločeni	samske	omozene	vdove	ločene
Avstrija	1890	429	526	44	1	381	497	121	1
Ogrsko	1890	306	647	46	1	210	639	150	1
Nemčija	1890	409	539	50	2	351	513	133	3
Laško	1881	404	537	59		327	537	136	
Švica	1888	447	489	60	4	410	455	127	8
Francosko	1886	384	543	73	0	323	537	139	1
Belgija	1890	462	477	60	1	417	470	112	1
Nizozemsko	1889	452	516	57	2	392	495	111	2
Angleško	1891	430	516	54		404	478	118	
Dansko	1890	386	552	58	4	366	506	123	5
Švedsko	1890	414	527	58	1	401	479	119	1
Norveško	1890	282	691	80	1	270	585	144	1

Posamni zakoni so imeli (l. 1881.—1890.) povprečno otrok:

Avstrija	4·1	Angleško	4·6
Ogrsko	3·7	Belgija	3·9
Laško	4·4	Nizozemsko	4·7
Nemško	4·3	Dansko	3·9
Švica	3·9	Norveško	4·4
Francosko	2·9	Švedsko	3·8

Francosko ima najmanj otrok. Nenravnost je temu vzrok.

Da se pomnoževanje natančno spozna, je treba vedeti še število nezakonskih otrok. Za nravnost to število ni vedno mero-dajno. Po velikih mestih ne pomenja majhno število nezakonskih otrok manjše nenravnosti, marveč večjo in ostudnejšo.

Med 1000 rojenimi otroki je bilo (l. 1891.—1895.) nezakonskih:

v Avstriji	148·1	v Belgiji	90·2
na Ogrskem	85·1	na Nizozemskem	32·7
v Nemčiji	91·6	na Angleškem	58·3
v Srbiji	10·6	na Irskem	26·5
na Laškem	69·4	na Danskem	94·8
v Švici	46·6	na Norveškem	71·9
na Francoskem	89·7	na Švedskem	103·9

Povprečno se to število zadnjih petdeset let ne množi. Če k temu pridenemo, da v imenovanih državah na vsakih sto ljudi razmerno vsako leto p o d v a umrjeta, moramo priznati, da število ljudstva znatno narašča.

Pomnoževanje ljudstva in javna oblast.

Stari Grki so s pametnim izseljevanjem skrbeli, da prebivalstvo ni preveč narastlo. Ustanavljali so naselbine in jih na vso moč podpirali. Domače državnice so bile z njimi v neprestani zvezi. Take naselbine so krepile politično moč svoje domovine, širile grško omiko in preskrbovale domačemu delu novih trgov. Ljudstva je bilo po tej uredbi vedno rajše premalo nego preveč.

Drugače je bilo pri Rimcih za cesarske vlade. Bogastvo je rodilo razkošje in s tem ubijalo moči. Mnogo se jih ni hotelo ženiti, ker si ni hotelo nakopati zakonskega bremena in z njim združenih skrbi. Cesar Avgust je izdal l. 18. pred Kr. zakon, ki se je pozneje za konzulov Papija in Popenja še znatno izpopolnil.¹²⁹ V njem se nalagajo tistim, ki nočejo vstopiti v zakon, nekakšne kazni. Zakonom pa, ki imajo po več otrok, se dajejo razne prednosti.

V krščanski dobi se je priznavala pravica, da sme vsak dozorel človek skleniti zakon. Cerkev je sicer postavila več zadržkov, zlasti sorodstvo, a izrečno priznavala, da sklepajo tudi sužnji in tlačani veljavne zakone. Rodbina je postala svobodna. O pomnoževanju ljudstva ni bilo nobenih postavnih določb. Državna oblast je samo podpirala naseljevanje po neobljudenih, zlasti na novo osvojenih deželah.

¹²⁹ Prvi zakon slove: Lex Julia de ordinibus maritandis; drugi pa: lex Papia Poppaea.

Od 16. veka dalje pa vidimo, da se država že ožje vtika v to zadevo. Nekaj določb imamo, ki so nameravale pospeševati ljudsko pomnoževanje. Francoski kralj Ljudevit XIV. je n. pr. vse tiste, ki so se oženili pred 20. letom in imeli 10 otrok, osvobodil vseh davkov. Napoleon I. je obljubil vsakemu očetu, ki ima 7 dečkov, da mu bo enega vzgojila država. Tudi na Angleškem (pod ministrom Pittom) in Pruskem so bile podobne določbe. Še l. 1819. je sardinski kralj osvobodil vseh davkov vsakega svojega podložnika v Genovskem vojvodstvu, če je imel po 12 otrok.

Važnejše pa je omejevanje zakona, ki se je v tej dobi pričelo. Svoj izvor ima v tem, da se je od začetka 16. veka nalagalo občinam skrbeti za svoje reveže. Občine so vsled tega kmalu pričele zahtevati, naj se prepove svobodno sklepanje zakonov. Po mnogih deželah nekdanjega nemškega cesarstva se je ukazalo, da se sme ženiti le tak, komur da občina pravico. To je pa dobil samo tedaj, če je izkazal, da more preživiti rod-bino. Danes večinoma ne veljajo več ti zakoni, pač pa je ostala po nekaterih deželah (n. pr. na Kranjskem¹³⁰) dolžnost, da se vsak ženin zglasti pri svoji občini in za ženitveno zglasnico plača določeno vsoto. Do najnovejšega časa se je pa vedno med občini oglašala zahteva, naj se nekdanje prepovedi obnove. V Gor. Avstriji je to še nedavno zahtevalo 477 med 489 občinami, a izkazalo le 18 slučajev, v katerih so ljudje brez zaslužka in premoženja sklenili zakonsko zvezo. Tudi v slovenskih zemljah se je še do nedavna čul ta glas. Odkar je pa uveljavljen v Avstriji novi domovinski zakon, pa potihuje in pričakovati je, da se ne oglasi več, vsaj ne v toliki meri kakor doslej. Prav je tako! K eksistenčnemu pravu spada tudi družno pravo in pred vsem tisto, ki se tiče najiminitnejše in naprvotnejše družbe, namreč družine. Država nima in ne more imeti pravice, zabranjevati zakona. Kakor je nagon za ohranjenje posamnega človeka in ohranjevanje samo popolnoma neodvisno od države, ravno tako je tudi pomnoževanje človeškega rodu v svojem bistvu neodvisno od nje. Naravneje in prvotneje je nego država. Zato pa ne more biti upravičena postava, ki bi zahtevala za veljavnost zakona kako državno ali sploh gosposkino dovoljenje.

¹³⁰ To je na bivšem Kranjskem. Op. izd.

Če poskrbi država, da se ohrani pravičen socialni red,¹³¹ če uvede primerno domovinsko pravo in s socialnimi zakoni s pomočjo delodajalcev in delavcev zagotovi delavcem preskrbnino za starost in onemoglost, in če poleg tega pametno vodi izseljevanje s tem, da skrbi za izseljence in ohranja stik z njimi, potem je izvršila, kar more, pa tudi kar sme glede na vprašanje o ljudskem pomnoževanju. Glavna naloga zadeva pa Cerkev. Verskonravna vzgoja ljudstva mora biti tako močna, da prekvasi vsega človeka. Potem se rodi iznova zmisel za vzvišeno deviško in vzdržno življenje; pomen krščanskega zatajevanja, resnost socialnih dolžnosti se oživi in s tem preneha vsaka nevarnost, da bi se utegnilo človeštvo tako pomnožiti, da bi mu zmanjkalo živeža na zemlji. Ljudstvo ni slepa in brezumna stvar, marveč ima pamet in svobodno voljo; tudi zakonske zveze sklepa svobodno po pameti. Strasti močno vplivajo; zato je pa treba verske pomoči. Vera poduhovlja ljudi in jih dviga iznad živalskih smeri. Brez vere se ne dá rešiti vprašanje o pomnoževanju ljudstva. To vidimo najjasneje iz raznih zmot, ki so se v tem oziru pojavile tekom časa.

Malthusova načela.

1. Peter Süssmilch (1707—1767) je skušal znanstveno dokazati,¹³² da mora država na vso moč pospeševati pomnoževanje ljudstva. »Skrb za pomnoževanje ljudske množice — tako pravi — dela vladarja za očeta, pastirja, zdravnika, za boga na zemlji. Vladar mora porabiti prav vsa sredstva, ki morejo služiti pomnoževanju ljudstva. Vse ovire zoper to mora

¹³¹ Sem spada poleg vseh drugih zahtev pravične socialne preosnove zlasti razdeljevanje davkov. Sedanje države imajo večino dohodkov od nenaravnostnih (indirektnih) davkov. To je krivično, ker ob enakem premoženju plačuje tem več davka tisti, ki ima več otrok. Čim več ust mora preskrbeti, tem več gre za sol, meso itd., tem več plačuje torej indirektnega davka. Ta davčna politika je sposobna, pospeševati nenravnost, in tam, kjer se kažejo Malthusova načela v življenju, kot n. pr. na Francoskem, po nekaterih delih Ogrske, Hrvatske in Slavonije in drugod, vpliva brez dvojbe tudi ona. — Dalje je tu silnega pomena dedno pravo. Skrb, da se ne razkosa zemljišče, rodi ogromno zla.

¹³² Njegovo delo slove: Die göttliche Ordnung in den Veränderungen des menschlichen Geschlechtes aus der Geburt, dem Tode und der Fortpflanzung desselben nachgewiesen. 1741; druga predelana izdaja 1761.

odstraniti, svoje podložnike mora preskrbeti za življenje in čim največ se upirati uboštvu, da se nihče, kdor se more in hoče ženiti, ne ovira v tem in da bodo starši veseli, če bodo imeli mnogo otrok.«

Tem trditvam se je ustavil zlasti Tom. Rob. Malthus, (1766—1834), pridigar ánglikanske vere.¹³³ Učil je ta-le načela:

Živež se množi v aritmetičnem razmerju, kakor 1, 2, 3, 4, 5; ljudstvo se pa pomnožuje v geometričnem, kakor 1, 2, 4, 8, 16. Potemtakem bi moralo kmalu zmanjkati na zemlji prostora. Treba je torej ljudem vedno poudarjati, naj ne sklepajo zakonov, če nimajo s čim prerediti rodbine. A to še nič ne izda, ker jih pri tem ne vodi pamet, marveč le nagon. Poglavitna pomoč proti prevelikemu pomnoževanju ljudstva so ubošstvo in zločini, s katerimi se človeška bitja pred rojstvom ali po rojstvu uničujejo. Država ne sme podpirati revežev. Prepustiti jih mora samim sebi. Na noben način tudi ne sme zahtevati, da bi se zapeljivec moral oženiti z zapeljanko, če sta reveža. Narava je pogrnila samo za omejeno število oseb svojo mizo. Kdor pride na svet in ne dobi zase prostora pri tej mizi, nima pravice, da biva.

Te trditve imajo celo vrsto zmot v sebi. Popolnoma nesresnično je, da se živež množi le v aritmetičnem razmerju. Čim bolj se proučavajo zakoni narave, tem več živeža se prideluje. Zemlja se zboljšuje, vódi se otimlje mnogo rodovitnega sveta, močvirja se osušujejo; kemija in tehnika odpirata napredku še vedno nova pota. — Malthus tudi ne trdi resnice, ko pravi, da ljudstvo vódi le nagon pri pomnoževanju. Naravnost umazano je pa, da zahteva, naj se reveži prepuste samim sebi, in da nekako opravičuje grde zločine.

2. J. Stuart Mill je priznaval temelj Malthusovih trditev, v marsičem jih je pa popravil. Zahteval je, naj postava omejuje zakone, naj država skrbi za izseljevanje in naj se namesto zasebnih velikih proizvajalcev ustanove proizvajalne zadruge, po katerih se bo premoženje pravičneje razdelilo in v tem omogočilo več ljudem življenje. Opominja tudi delavske stanove, naj ne žive zdržno; če pa ne morejo, jim naravnost svetuje,

¹³³ Malthusovo glavno delo se imenuje: *Essay on the Principles of Population* (Bistvena načela o gibanju med prebivalstvom). London 1798; druga pomnožena izdaja 1803.

naj skrbe, da bo zakon neplodovit. Te misli priporoča tudi Garnier,¹³⁴ Dunoyer¹³⁵ in drugi.¹³⁶

3. L. 1875. se je ustanovila v Londonu Malthusova zveza (Malthusian league), ki izdaja list z naslovom »The Malthusian« in je razširjen že po vsej Evropi. Peti odstavek njenih pravil slove: »Socialno hudodelstvo izvršujejo tisti zakonski, ki imajo več otrok, nego jih morejo dostojno vzgojiti.« Grozne so posledice, kjer se razširi ta nauk. Zlasti se kaže to na Francoskem. Tam se oznanja Malthusov nauk po delavskih zvezah, pri meščanih in kmetih. Hišni lastniki nočejo otrok v svojih hišah; stavbniki sestavijo prostore tako, da ni več prostora zanje. Po časopisih se priporočajo poselske rodbine, češ da nimajo otrok, da bi dobile službo. Člani dobrodelnih društev psujejo matere, ki imajo po več otrok.¹³⁷

Nravna mlakuža se nam tu odpira. Na eni strani uče ti moške, da je zdržnost nemogoča in protinaravna, na drugi pa svare pred pomnoževanjem ljudstva. Najumazanejša sredstva opravičujejo in celo priporočajo. Več velmož te tako zvane nove Malthusove struje zahteva razdružljivost zakona in popolno žensko svobodo (emancipacijo), češ potem bo manj zakonov. Zraven pa svetuje razne nenravnosti.

4. Proti Malthusu nastopajo zlasti komunistični socialisti. Edina pomoč proti prevelikemu pomnoževanju ljudstva je po njihovih načelih komunizem. Ko bo vse premoženje skupno in ko pade vsak družabni razloček med spoloma in med stanovi, potem bo kruha za vse dovolj. Proizvajalo se bo vedno več; uživali bodo pa vsi enako. — To prerokovanje ima zdravo jedro samo v tem, da poudarja pomen socialnega zboljšanja delavskih stanov za pomnoževanje ljudstva; vse drugo je neut-

¹³⁴ Du Principe de population, pogl. 5., št. 2.

¹³⁵ Lettre à M. Garnier.

¹³⁶ Malthusovo glavno načelo so zagovarjali poleg navedenih nastopni znamenitejši narodno-gospodarski učenjaki: Ricardo, Thornton, Mac Culloch, J. B. Say, Rossi, Sismondi, Rau, pl. Mohl; v drugi polovici 19. veka pa: Rumelin, L. pl. Stein, Roscher, Schäffle, A. Wagner, Schmoller, Cohn, M. Block, Cherbuliez in Courcelle-Seneuil. Med njegovimi nasprotniki so pa: Proudhon, Engels, Marx, H. George, L. Blanc, Carey, Thiers, Blanqui, Bertheau, Leroy-Beaulieu in večina katoliških znanstvenikov.

¹³⁷ Des Aspres: Un peuple exproprié, str. 154; Antoine: Cours d'Économie sociale. Paris 1896, str. 544, 545.

meljeno. — Narodnogospodarski učenjak *Carey*¹³⁸ se ne boji pomnoževanja. Pravi namreč, da proizvajalna sila bujneje raste nego število ljudi. Čim več je ljudstva v kaki deželi, tem več je tudi novih podjetij in s tem priložnosti za delo. — Jasno je, da se kaže v teh načelih mnogo preveč zaupanja v neskončno razvojno silo človeštva. Napredovati moremo res, toda po naravi so nam stavljene neke določene meje, preko katerih ne moremo. Razvoj in napredek brez konca sta nemogoča.

Anglež *Herbert Spencer*¹³⁹ pobija z naravoslovskega stališča *Malthusove* misli. Pravi namreč, da se telesne moči pri človeku ne bodo dalje razvijale, pač pa duševne. Ker je popoln darvinist, ki taji vsak razloček med dušo in telesom, mu pomenja duševni razvoj poglavitno razvoj *možganov*. Pri tem pa dokazuje, da ta razvoj in z njim združeno silnejše umstveno delovanje ovira plodovitost. Po tej poti razlaga, da se ni bati prevelikega pomnoževanja človeštva.¹⁴⁰

Izmed drugih učenjakov omenjamo *Lor. pl. Steina*¹⁴¹, ki pravi, da država ne sme zabranjevati zakonov, marveč mora le z dobro upravo vplivati, da se ohrani pravo razmerje glede na število ljudstva. *Schäffle* je splošno ravno tega mnenja.¹⁴² *Socialist Marlo* svetuje, naj država zahteva od vsakega ženina, da zavaruje sebe in morebitne otroke, preden more skle-

¹³⁸ *H. K. Carey* je prvak med ameriškimi narodnogospodarskimi veščaki. Rodil se je v Filadelfiji dne 15. decembra 1793, sin irskega izseljenca. V knjigotrštvu si je do l. 1835. toliko zaslužil, da se je potem lahko pečal samo z učenjem in pisateljevanjem. Pisal je mnogo člankov in manjših knjižic, pa tudi nekaj večjih del, zlasti »Principles of Political Economy« (Načela političnega gospodarstva, 1837—1840) in »Manual of Social Science« (Ročna knjiga socialne vede, 1858—1859). Umrl je v svojem rodnem mestu dne 13. oktobra 1879. — V svojih spisih napada preveliko moč trgovstva in zahteva ožjo in bližjo zvezo med proizvajalcem in konsumentom. *Liberalna* načela gospodarske svobode temeljito pobija; z vso vnemo priporoča varstveno carino domačim pridelkom in izdelkom. V prvi vrsti naglašja skrb za povzdigo domačih trgov. Krepko poudarja tudi pomen npravnosti in religije v gospodarstvu in vneto piše o božji Previdnosti, ki končno ureja svet in njegovo življenje.

¹³⁹ *A System of Philosophy 2. Principles of Biology*, 2. izd. 1867.

¹⁴⁰ *Prim. Trall: Eine neue Bevölkerungstheorie, hergeleitet aus dem allgemeinen Gesetze tierischer Fruchtbarkeit*. Leipzig 1879, in *Reich: Die Fortpflanzung und Vermehrung der Menschen*. Jena 1880.

¹⁴¹ *Verwaltungslehre (1865—1866) II.*, str. 106—162.

¹⁴² *Bau und Leben des socialen Körpers* 1882, str. 234—275.

nitni zakon. Roscher trdi, da sme država kvečjemu prepovedati možakom ženitev pred neko določeno starostjo. Rob. pl. Mohl¹⁴³ svetuje ravno tako, naj se postavno določi kesnejša starost za ženitev, zraven naj se pa tistim, ki se ne morejo izkazati, s čim bodo živeli, sploh prepove zakon. Tudi A. Wagner¹⁴⁴ prisvaja državi pravico, da sme urejati sklepanje zakonov pri svojih podložnikih.

Nravnost in pomnoževanje ljudstva.

V novejšem času se splošno nagibljejo učenjaki k stališču, da mora biti ženitev in možitev glede na premoženje popolnoma svobodna. Resnica zmaguje tudi v tem vprašanju. Najnovejši del zdravniške vede, higiena, ki se peča s tem, kako se dado s primernim življenjem (hrano, stanovanjem, obleko) zabraniti bolezni, dokazuje naravnost, da zdržnost ni škodljiva zdravju in jo kot nujno potrebno priporoča. Tako prihaja znanost, potem ko je dolgo blodila po zmotnih potih in zapeljala nebrojno ljudstva, zopet tja, kjer so in bodo vedno nepremično stala npravna krščanska načela, ki poznajo samo dvoje: popolno devišstvo ali zakon. Vmes je mogoč samo greh.

Najtajnejše npravne dolžnosti se torej oglašajo pri vprašanju, ali naj posamnik stopi v zakon ali ne. Tu ima govoriti vest; država v tem oziru ne more imeti besede. Po eksistenčnem pravu ima vsak tudi pravico, da more skrbeti za svoje npravno življenje in z njim za večnost.¹⁴⁵ To pravo gazi država, če revežu prepoveduje zakon zato, ker je revež.

Rodbina je samosvoja in svobodna. Ker je neposredno zvezana z religijo, mora biti tudi ta svobodna. Kjer se suži Cerkev, tam se delajo krivice tudi rodbini.

Če se Cerkvi priznava izključna pravica, soditi o bistvu in veljavnosti zakonske zveze, potem odpade samo po sebi vse poseganje v eksistenčno pravo v tem oziru. Ravno tako se vrne očetna oblast pri vzgoji, če se spoštuje cerkvena. Vprašanje o najvišji oblasti glede na zakon in vprašanje o tako zvani

¹⁴³ Polizeiwissenschaft nach den Grundsätzen des Rechtsstaates, 3. izd. 1866—1869, str. 93—175.

¹⁴⁴ Lehrbuch der politischen Oeconomie, I. del.

¹⁴⁵ Glej str. 46, 47.

verski šoli sta ozko zvezani s samostojnostjo rodbinskega življenja.

Da je tudi vprašanje o pomnoževanju ljudstva tesno združeno z nrvnostjo in po tej z religijo, smo že večkrat poudarjali. K sklepu navajamo še besede slovečega družboslovca M. K. Perina:¹⁴⁶

»Edino katoliška nrvna načela odgovarjajo z ustanovami vred, ki izvirajo iz njih, vprašanju o pomnoževanju ljudstva tako, da dajejo družbi gotovo jamstvo blagostanja, moči in trajnosti po rednem razvoju vseh njenih naravnih in zakonitih sil. Cerkev strogo obvezuje za vse razmere v življenju k čistosti; oznanja čistost v zakonu in čistost v življenju brez zakona (v celibatu). S tem zagotavlja rodovom plodovitost, obenem pa drži njih pomnoževanje v pravičnih mejah. Cerkvi se je očitalo oboje: da s svojimi nrvnimi načeli o zakonu sili k nepremišljenemu pomnoževanju ljudstva in da ovira naraščanje ljudstva s celibatom svojih duhovnikov in verskih redov, kar baje silno omejuje blagostanje narodom. Ni se pomislilo, da se ogiblje Cerkev s tem, ko ti dve misli obenem vtiskuje v nrvnost, obema pečinama, ob katerih se razbijajo vse družbe, ki iščejo svojih navodil izven teh načel: na eni strani ob preveliko število prebivalstva, ki se hitreje množi nego sredstva za življenje, na drugi pa ob stalno propadanje ljudstva, ki jemlje družbam moč in jih nujno vodi v pogin. Cerkev ohranjuje družbe v obzorju napredka, ker jim daje stalno smer, da rastejo po številu, obenem pa brez prenehanja razvija v njih vse delavske sile. Po vplivu, ki ga prejemljejo družbe od Cerkve, je pomnoževanje ljudstva v pravičnih mejah in v zvezi z vzporednim razvojem delavskih sil obenem njihova čast in njihova moč.«

Narod.

Iz rodbine se razvije narod (od besede: naroditi). Vedno ne pomenja enega rodu ali plemena, ker se v rodbinah lahko združujejo različni rodovi. Večina sedanjih evropskih narodov je nastala po zmesi dveh ali več rodov; tako n. pr. Lahi, Francozi, Španci, Angleži in večina Nemcev. Zato se ne krijejo tisti znaki, po katerih ločimo rodove, s tistimi, po katerih razlikujemo narode. Rodove ali plemena določuje namreč kožna

¹⁴⁶ De la richesse dans les sociétés chrétiennes I., str. 541.

barva, barva in svojstva brade, očesna oblika, očesni kot in razmerje dolžine in širine pri lobanji. Pri narodih pa ti naravni znaki niso nujno ločeni, da bi n. pr. Slovani morali biti dolgo-glavci itd. Narod ima pač vsled skupnega izvira nekaj svojih telesnih znakov, poglavitno je pa skupno duševno življenje: omika, zlasti pa jezik. V en narod ali k eni narodnosti štejejo potemtakem tiste rodbine in posamnike, ki imajo po skupnem izvoru in vzajemnem življenju enake telesne, zlasti pa duševne lastnosti in en jezik. Vse te lastnosti se imenujejo s skupnim imenom narodnost.

Novejši čas razlagajo nekateri narod popolnoma drugače. Glavni njihov zastopnik je dr. L. Gumplowicz,¹⁴⁷ ki trdi, da je bistvo narodnosti v vzajemnosti omike in skupnih ljudskih koristi v eni državi. Tako-le pravi: »Bila je samo zmeta, ki se je počasi opustila, da se je v določevanje narodnostnega pojma sprejel znak skupnega izvora; ravno tako se ne sme sprejeti skupni jezik k temu pojmu, če hočemo, da bo prikladen vsem narodnostim. Eötvös je popolnoma pravilno slutil, da ne tvori narodnosti ne skupni izvor, ne skupni jezik. Narodnost je v svojem jedru kulturna in duševna vzajemnost, ki jo rodi in pospešuje skupna država; ta vzajemnost ni da bi se morala povsod in nujno izražati v enem jeziku.« — »Najodločneje je poudaril to narodno stališče Majlath, ki je očitno dejal, da se ima na Ogrskem vsak za Ogra, naj govori kakršenkoli jezik.«¹⁴⁸

Gumplowicz nas s tem sam opominja, komu ima služiti ta pojem narodnosti. Podpirati hoče narodno oholost pri vladajočih narodnostih in opravičiti zatiranje drugih narodnosti v državi. Zlasti Madžari se drže tega načela, na čigar podlagi duše vsak pojav samostojnega narodnega življenja pri nemadžarskih narodih svoje države. Tudi med Nemci se kaže ta pojem, ki je poln zmot in ves prepojen s krivičnostjo. Gumplowicz, ki ga je prvi utemeljeval, govori naravnost, da je znamenje napredka, če izginejo »mnoga na duhu revna in brezkulturna

¹⁴⁷ Das Recht der Nationalitäten und Sprachen in Österreich-Ungarn. Innsbruck. Wagner'sche Universitätsbuchhandlung. 1879. Str. 288 nasl.

¹⁴⁸ N. d. Str. 125.

narečja»; s tem izreka ne samo pravico, marveč celo dolžnost, da država skrbi, naj izginejo. Država in narod nista istovetna pojma, četudi se večkrat materialno krijeta, tam namreč, kjer prebiva en narod v eni državi. Na Belgijo in Švico, češ, da se tam govori o belgijskem in švicarskem narodu, dasi se govore različni jeziki v teh državah, se ne more nihče sklicevati. Nikdar se ne govori o belgijski ali švicarski narodnosti; beseda narod pomenja v gorenjem pomenu edino le ljudstvo, ki prebiva v belgijski ali švicarski državi. Na vsak način moramo k znakom naroda v prvi vrsti poleg skupnega izvora šteti skupni jezik.

Narod je družba.

Med nujnimi družbami smo našeli tudi narod.¹⁴⁹ S tem smo seveda tudi priznali, da je narod družabni organizem, prava družba. To vprašanje še ni znanstveno obdelano. Sempatja se ga kdo zadene, a kolikor poznamo sem spadajočega slovstva, se dozda splošno taji družabni značaj naroda. Če se umeva narod v Gumpłowiczovem smislu, potem je seveda družba, ker se istoveti z državo, a dejansko pripada ta značaj po njegovem edino le vladajoči narodnosti. Tiste narodnosti, ki govore »na duhu revna in brezkulturna narečja«, nimajo potemtakem nobenih pravic, kamo-li znak družabnega organizma. Mi pa trdimo, da je vsak narod naravna družba, kakor človeštvo, rodbina in država.

Nasprotno zagovarja zlasti dr. Frind¹⁵⁰ in navaja te-le protidokaze: Narodnost pomenja samó, da ima več rodbin in posamnikov neke skupne lastnosti. Iz tega pa ne izvira noben skupen smoter in nobeno vzajemno delovanje, ker ni nobene oblasti, ki bi to vodila.

Tem odgovarjamo: Res je, da spajajo narod skupne lastnosti njegovih članov. Te lastnosti same po sebi še ne ustanavljajo družbe, če ni v zvezi z njimi tudi vzajemnost dolžnosti in pravic, katere ureja neka skupna oblast.

Ljubezen do lastnega naroda, jezika in domovine ni samo nekakšno naravno nagnjenje, marveč je naravna dolž-

¹⁴⁹ Glej str. 23.

¹⁵⁰ Das sprachliche und sprachlich-nationale Recht. Wien 1899. Str. 18—20.

n o s t.¹⁵¹ Človek prejema najprej po rodbini vzgojo, izomiko in neko socialno stališče. Rodbina pa nima tega, kar daje otrokom, sama iz sebe, marveč večinoma od vsega naroda, ali še od širše družbe. Zato mora biti človek narodu hvaležen in s hvaležnostjo se morata družiti ljubezen in spoštovanje.¹⁵² O tem so vsi pravoslovci edini. Ljubezen, spoštovanje in hvaležnost do domovine, do rodnega jezika, do domačih navad in socialnih ustanov, do svoje politične skupine, so vzvišene npravne kreposti. Brez njih razpada družno življenje. Kjer pa te žive, poganja bujen napredek in se razvija cvetoče socialno gibanje. Samo po sebi se umeva, da ne smejo ostati te kreposti zgolj občutki, marveč da morajo dejansko napolnjevati um in voljo in se kazati v čvrstem delovanju. Ljubezen, spoštovanje in hvaležnost do naroda ne smejo biti samo v besedah, marveč morajo biti v dejanju.

Potemtakem smo glede na narod in narodnost na n r a v n i h t l e h. Pri narodu nimamo torej samo skupnih lastnosti, marveč na temelju teh lastnosti kalé n r a v n e d o l ž n o s t i in z njimi zvezane p r a v i c e. Kar moram, tudi smem. Ker torej moram ljubiti in hvaležno spoštovati svoj narod, svoj jezik, svojo domovino, zato jo tudi smem in nihče nima pravice, da bi mi to branil. Z menoj vred imajo pa tudi vsi drugi sonarodnjaki te dolžnosti in iz njih izvirajoče pravice. Kakor nas vežejo skupne narodne lastnosti, tako nas spajajo tudi skupne npravne dolžnosti in pravice z ozirom na narod. S tem, da izvršujemo svoje npravne dolžnosti do naroda, delujemo v s k u p n i s m o t e r. Dolžnosti imamo vsi, a ne izvršujemo jih vsi na enak način, marveč vsak po svojih zmožnostih in razmerah. Te dolžnosti so naravnopravne. Narava sama jih zahteva in jim daje

¹⁵¹ Krasen zgled odločne ljubezni do svojega naroda in materinega jezika imamo pri Nehemiju. Ko je s perzijskega kraljevega dvora za kralja Darija Nota (krog l. 423. pr. Kr.) drugič prišel v Jeruzalem, da bi potrdil svoje ljudstvo v Mojzesovi postavi, pripoveduje sam o sebi tudi to-le: »Tiste dni sem videl Jude, ki so azoške in amonske in moabske žene jemali. In njihovi otroci so govorili napol azoški in niso znali govoriti judovski; in govorili so jezik obeh ljudstev vse križem. In okregal sem jih in preklel, in otepel sem nekaj mož izmed njih in jim izpulil lase.« (Neh. 13, 23—25.)

¹⁵² Te kreposti imenujemo latinski z eno besedo pietas, ki se rabi v vseh omikanih jezikih. Mi bi ji rekli pietéta (t. j. sveta dolžnost).

pravo smer. Za njihovo izvrševanje ni nujno, da bi se jasno umeval pojem naroda. Ljubezen do rodne hiše in vasi, do domačih hribov in dolin, do šeg in navad v domačem kraju, do starih spominov o njegovi prošlosti, do ljudi v njem in do njihove usode, do pesmi in povesti, ki žive med njimi — vse to je tudi ljubezen do naroda, katero izvršuje nekako nezavestno celo otrok in neuki človek, čigar znanje ne sega preko ozkega domačega okrožja, in ki ne pozna vseh krajev, po katerih prebivajo ljudje njegovega rodu, in ki živi in umira v tesnem okrožju svojega rodnega zavičaja. Hvaležnost in spoštovanje prevevata to ljubezen, ki ni v svojem bistvu in v svojih smereh prav nič različna od ljubezni zavednega izobraženca, ki s svojim umom obsega vse činitelje svoje narodnosti. — Da so neizobraženi sposobni s požrtvovalno silo ljubiti svoj narod, nam spričujejo boji, ki so jih bili in jih še bijejo za svojo nezavisnost. Koliko lepih zgledov nam kaže v tem oziru, n. pr. povestnica ameriških indijanskih rodov!

V narodu imamo torej n r a v n a b i t j a , ki delujejo v s k u p e n s m o t e r , v splošno korist. Da pa moremo imenovati narod družbo, moramo označiti še oblast, ki ga vodi. Ta oblast je razvidna že iz tega, kar smo povedali. Nič drugega ni namreč, nego božja oblast, ki se kaže v n a r a v n e m z a k o n u . Ta zakon nam nalaga dolžnosti do naroda in nam vелеva ljubezen, hvaležnost in spoštovanje do njega. Vzajemnost lastnosti in z njimi zvezanih pravic in dolžnosti med rodbinami rodi novo družno telo, ki se imenuje n a r o d . Potemtakem imamo vse znake prave družbe pri narodu¹⁵³ in zato po pravici trdimo: n a r o d j e d r u Ź a b n i o r g a n i z e m .

Narodno pravo.

Narodni organizem je vmesni naravni člen med rodbino in človeštvom. Človeštvo je družba, kakor smo že dokazali.¹⁵⁴ Tudi pri človeštvu nimamo druge oblasti razen naravnega zakona, ki sili ljudi k medsebojni ljubezni. Narod in človeštvo rasteta iz rodbine. Človeštvo je največja, vse ljudi oklepajoča rodbina; narodi so pa manjše rodbine, ki posredujejo med posamnimi rodbinami in med človeštvom. Smoter rodbin in narodov se končno krije s smotrom človeštva. Niti rodbina

¹⁵³ Glej str. 13 nasl.

¹⁵⁴ Glej str. 25 nasl.

niti narod nista sam svoj smoter. S tem, da izpolnjujeta sama sebe, s tem da delujeta v svoj napredek, izpolnjujeta človeštvo.

Z vso odločnostjo zametavamo narodno brezbržnost, razdirajoče kozmopolitstvo ali internacionalizem.¹⁵⁵ Proti naravi so. A ravno tako pa zavračamo vsako trditev, ki hoče narodnost ločiti od človeštva in njegovih smotrov. Narodi morajo služiti človeštvu. Njihova raznolikost razliva posebno čarobno lepoto na človeški rod. Ta je edin v bujno pisani raznolikosti raznih narodov in drugih socialnih organizmov. Iz rodbine, ki je prva, neposredna, po naravi določena družba, izvira narod in iz nje poganja človeštvo. Rodbine in narode pa prepletajo druge družabne zveze v najrazličnejših oblikah. Kdor trga narodov smoter od smotra, ki ga ima rodbina, in ne upošteva njegove nujne zveze s smotrom vsega človeštva, mu izpodmika tla, na katerih stoji. V zavisnosti od rodbine in od človeštva je narodov vzvišeni pomen in sijajno veličje. V soglasju s človeško naravo, po določenih npravnega zakona mora s svojim lastnim izpopolnjevanjem težiti po izpopolnjevanju in napredku vesoljnega človeštva.

V zavisnosti od rodbine je narodova moč. Tega ne moremo dovolj poudarjati. Narod ima svoj temelj v skupnih fastnostih: v skupnem izvoru, skupnih telesnih in duševnih svojstvih, v omiki in jeziku. Vse to pa posreduje rodbina. V naravni samostojnosti rodbine ima svojo samostojnost narod. Ker je rodbina prvotnejša nego država, zato ne more prejemati svojih pravic od nje, marveč jih ima sama po svojem bistvu. Med nje spada v prvi vrsti: roditev in vzgoja otrok. Po roditvi se prenašajo naravna (telesna in duševna) narodna svojstva, po vzgoji pa omika in jezik. Država na noben način ne sme tega ovirati, marveč mora s svojimi pripomočki še pomagati rodbinam, da morejo uživati pravice, ki izvirajo iz njihovih naravnih dolžnosti. Govorili smo že, da mora biti šola, ki nadaljuje in izpopolnjuje rodbinsko vzgojo, v soglasju z rodbino.¹⁵⁶ To pa ni mogoče, če se ne ozira na narodna svojstva,

¹⁵⁵ Kozmopolit (od grških besedi kozmos = svet in polites = meščan) pomenja človeka, ki se ne meni za svojo narodnost, češ da ni nič na tem, ali je Slovan, Lah, Turek ali karkoli, marveč da je le človek. — Internacionalizem (mednarodnost) pomenja medsebojno vzajemnost vseh ljudi brez ozira na narodne razlike.

¹⁵⁶ Glej str. 112, 127.

če je protivna narodovi omiki ali če celo zatira materin jezik, ki je nujni pripomoček za vzgojo.

Iz tega sklepamo, da je žaljenje narodnih pravic žaljenje rodbinskih pravic in razdiranje rodbinske samostojnosti. Rodbinske pravice so socialnega značaja; imajo pa svoj temelj v eksistenčnem pravu, kakor vse druge socialne pravice.¹⁵⁷ Eksistenčno pravo se tiče posamnega človeka; osebno je. Zato so v svojem bistvu narodne pravice tudi osebne. Država, ki n. pr. jeziku svojih podložnikov ne da pravic v uradnem občeivanju z njimi, žali njihove osebne pravice. Če govorimo o pravicah narodnega jezika, umevamo to le v prenesenem pomenu. Pravic nima jezik, marveč posamniki in rodbine. Narodno pravo je torej del osebnega in rodbinskega prava.

Nobena oseba nima kot človeška oseba več pravic nego druga; ravnotako tudi ena rodbina nima kot rodbina manj ali več pravic nego druga. Vsled tega je tudi narodno pravo, ki je del osebnih in rodbinskih pravic, za vse narode enako. Tega seveda ne moremo tako umevati, da bi vsak narod moral imeti ravno tiste reči, katere ima drugi, marveč tako, da ima vsak narod enako pravo do tistih stvari, ki so po njegovem značaju potrebne za njegov obstoj in za njegovo izpopolnjenje.

Politično narodnostno načelo.

Semkaj spada važno vprašanje, ali ima vsak narod pravico do samostojne države. To vprašanje zahteva politično stran naroda in narodnosti. Novejši čas se je postavilo na narodnostno načelo v tem smislu, da je narodnost najvišja in najbolj upravičena državotvorna sila. Napoleon III. je v Evropi najsilneje zagovarjal to načelo, ki sedaj vlada v političnem življenju večine omikanih držav, zlasti pa v Nemčiji in Italiji. Laški kralj Humbert je dne 4. marca 1898 na Kapitolu¹⁵⁸ takole nagovoril poslance: »Poklical sem vas na Kapitol, odkoder morete občudovati krasote večnega mesta, delo dveh omik, ki sta z Rima razsvetljevali svet, in prositi Boga, ki je hotel zedinjeno Italijo, naj se domovina osreči in poveliča. Sredi veličastnih ostankov starega veličja naj se nam ne zdi premajhno

¹⁵⁷ Glej str. 112.

¹⁵⁸ V Rimu. Op. izd.

ново veličje. Staro veličje je bilo po duhu časa splošno, novo je narodno. Ono je spočelo rimsko Italijo, to pa laški Rim. Prvo je nastalo po vplivu sile, drugo je izraz prava. In kakor vsako pravo, je tudi laški Rim nedotakljiv. Ti vzvišeni spomini nas ne zovejo h gospostvu in osvojevanju. Novodobno pravo daje vsakemu narodu njegove meje. To sveto načelo je rodilo junaško pesem našega političnega preporoda.«

V teh besedah je izraženo načelo, da iz narodnosti izvira vse politično pravo. V lepi govorniški obliki se imenuje »sveto« tisto novodobno pravo, po katerem hočejo, n. pr. nekateri odtrgati južne Tirole, Trst in Istro od Avstrije k Italiji, da doseže italijanski narod po »tem svetem načelu« »svoje meje.« Nemški cesar Viljem II. je že tudi tako poudarjal politično stran nemške narodnosti, da se brez težave zasledi sorodnost med njegovimi izjavami in takozvanih Vsenemcev.¹⁵⁹

Robert pl. Mohl¹⁶⁰ in Bluntschli¹⁶¹, znamenita državoslovca, učita tudi, da je politično narodnostno načelo veljavno. Samo tistim narodom ne priznavata pravice, da bi ustanovili lastno državo, ki nimajo dovolj sposobnosti za to. Vsak narod pa sme osnovati svojo državo, tako pravita, če vidi, da svojih smotrov ne more doseči v dosedanji državi in če se po pravici nadeja, da se bo gmotno ali duševno stanje zboljšalo, če se ves narod zedini.

To načelo je napačno tudi v tej obliki, kakršno vidimo pri Mohlu in Bluntschliju. Če pravita, da se ne smejo politično zediniti tisti narodi, ki za to nimajo dovolj sposobnosti, nima to nobene vrednosti. O sposobnosti ali nesposobnosti odločuje vsak lahko po svoje.

Politično narodnostno načelo je v svojem bistvu zmotno. Res je sicer, da so tiste države, ki obsegajo samo eno narodnost, v marsičem na boljsem nego mnogonarodne, ker nimajo medsebojnih narodnih bojov. Res je tudi, da narodna zavest samo vzbuja smer po politični samostojnosti. A s tem pa še ni upra-

¹⁵⁹ Dne 20. avgusta 1898 je v Mogunciji izpregovoril te-le besede: »Nedotakljivo hočem ohraniti narodno dediščino. V to nam je treba edinosti in sodelovanja vseh nemških rodov. Moja najvišja težnja meri na to, da se odstrani, kar deli veliki nemški narod.«

¹⁶⁰ Staatsrecht, Völkerrecht und Politik. II. Str. 348 nasl.

¹⁶¹ Die Lehre vom modernen Staate 1875. Str. 111.

vičeno načelo, da je narodnost izključna državotvorna sila. Država izvršuje lahko svojo nalogo, četudi ima razne narode v svojem okrožju. Pravzaprav je to še mnogo boljše. Boji in medsebojno tekmovanje se vrši po nekem redu, v nekih mejah; izključno narodne države pa prenesejo boje na svetovnopolična tla. In ti boji so mnogo nevarnejši. Sicer pa tudi v takozvanih narodnih državah ni brez narodnih bojev, samo da se vrše edinole v znamenju krivičnega samosilništva. Taka država hoče podjarmiti vse druge narodnosti v svoji sredi. Zgodovina narodnih držav je vrsta krivic in silovitosti. Kako kruto je zvarila Francoska svojo narodno edinost! Bretonci, Germani, Iberi so morali umreti zanjo svojo narodno smrt. Kako dela Nemčija s Poljaki in Francozi, kako barbarsko goji svoje politično narodnostno načelo Ogrska!¹⁶² Politično narodnostno načelo je v nujni zvezi s tistim pojmom naroda, ki smo ga opisali po Gumpłowiczu.¹⁶³ Nravni zakon in njegova določila morajo vladati povsod, tudi v narodnih vprašanjih. Če se prestopijo, se s tem rušijo tla, na katerih narodi in njihove pravice stoje.

Narodni organizmi potemtakem niso edini državotvorni činitelji; pač pa so pri tvorbi držav in drugih raznovrstnih družb silno važni. Sami po sebi ne pomenjajo še države, v državi pa pomenjajo sila mnogo. Pravico imajo, da jim država priznava njihov družabni značaj in jim ga brani. Liberalno načelo, da je država absolutna, takorekoč vsegamogočna, je rodilo zatiranje narodov. Zgodovina liberalizma v naši državi¹⁶⁴ nam to jasno dokazuje. Cesar Jožef II. je začel uvajati liberalstvo v zakone, zraven je pa tudi hotel pomenčiti nenemške narode. Hotel je siloma preobraziti Avstrijo v nemško državo. Odkrito se nam kaže pri tem ponesrečenem poskusu, da je politično narodnostno načelo protinarodno. Država mora priznavati enakopravnost svojih narodov. Medsebojnega tekmovanja sicer ne more zabraniti; zato tudi ne more ustaviti, da bi se narodne meje ne izpreminjale. Darovitejši, pridnejši, varčnejši zmagujejo. Grdo in krivično pa je, če se država s svojega stališča postavi na stran enega naroda in mu s svojo oblastjo pomaga v boju proti drugim.

¹⁶² In kaj bi bil dr. Krek danes, v letu 1923., zapisal o Italiji ter Nemški Avstriji z ozirom na nas! Op. izd.

¹⁶³ Glej str. 128, 129.

¹⁶⁴ T. j. v bivši Avstriji. Op. izd.

Paganska rimska država je slonela na načelu, da so samo Rimci in Grki pravi narodi, vsi drugi so ji bili *barbari* brez pravic in brez pomena. Materializem naših dni je prišel do iste zmote po drugi poti. Ker uči o človeku, da se je razvil iz živali, ne more poznati rodbinskega krvnega sorodstva med vsemi ljudmi na svetu.¹⁶⁵ Krščanstvo uči, da izviramo vsi od ene, od Boga ustvarjene dvojice, in da je potemtakem vse človeštvo ena rodbina, ki mora živeti med seboj v ljubezni in vzajemnosti.

Materializem pa pravi, da se razvija življenje v vednem boju, v katerem močnejši zmagujejo, slabši pa propadajo. Namesto pravic pozna edino le moč. Po teh svojih naukih tudi razlikuje močne in slabe narode. Dosledno trdi, da je prav, če slabši narodi izginejo. Razlika med gospodujočimi in med suženjskimi narodi, ki se je že mnogokrat čula celo v zakonodavnih zastopih, je v svojem bistvu materialistična. Prav tja spada, kamor Nietzschejeva razlika med nadljudmi in navadnim človekom.¹⁶⁶ Taka načela zatirajo vsako človekoljubje. Ker so narodi del človeštva, ki je po svojem bistvu ena velika rodbina, zato se mora z ljubeznijo do človeštva, s humanitêto¹⁶⁷ družiti tudi ljubezen in spoštovanje do narodov. Proti humanitêti greši, kdor zatira narodne pravice, saj s tem krati človeku njegovo osebno pravo. Ta greh se maščuje. Mogočne države, ki so se ustanovile po zmotnem političnem narodnostnem načelu, so propadle. Barbari so vrgli Rimljane.

V našem času pa leze izmed narodnih bojev kot zmagovalec — žid na dan. Žid kraljuje naši dobi: v zbornicah, na trgu, v tisku in na vseučiliščih.

Rimci so imenovali druge narode barbare; v resnici so se pa sami proti njim obnašali divjebarsko v vojnah, v državnem življenju in v suženjstvu. Prav tako nizko so padle v novem veku tako zvane omikane države, ki so gazile naravnopravni značaj narodov iz napuha in dobičkarstva.

Nepopisna surovost spremlja pota ‚omikovanja‘ in ‚kolonizacije‘, po katerih hodijo liberalne države. V Braziliji

¹⁶⁵ Dve različni misli imamo v tem oziru, obe protivni sv. pismu: monogenistično, ki pravi, da so se ljudje razvili na enem kraju, dasi ne od ene dvojice; in poligenistično, ki uči, da so se ljudje razvili iz živali na različnih krajih.

¹⁶⁶ Pr. str. 28.

¹⁶⁷ To je človekoljubje. Op. izd.

so s tem nosili omiko ubogim divjakom, da so jim delili obleko kozavih ali drugače nalezljivobolnih ljudi in s tem zanesli kužno smrt vanje. Holanci in Angleži izobrazujejo afriške zamorce z žganjem in jih s tem izročajo gotovemu propadu. Žganje je tudi najbolj razširjeno vzgojno sredstvo med Indijani v Ameriki. V Polineziji so seznanili omikanci divjake z ostudnostjo, da se ženske prodajajo. Silili so jih k temu. Ostudnih nenravnosti je prišla tudi drugod cela vrsta med neizobražene narode v imenu omike. Kot na divje zveri so se napravljali v tem imenu lovi nanje; v brezmejni podlosti se jim je ropala njihova zemlja. S krvjo so pognojena tla liberalne civilizacije in kolonizacije.

Narodna avtonomija.

Dokler so se splošno priznavala načela naravnega prava, dokler je krščanstvo vladalo v javnosti, ni bilo poudarjanje narodnih pravic toliko potrebno, kakor je dandanes. Narodi so splošno krepko živeli; tekmovanje med njimi je bilo domala povsod le gospodarskega značaja. Propadali so sicer tudi, oziroma zmešali se z drugimi v nove tvorbe, ko so izgubili gospodarsko samostojnost. Sedaj je drugače. Z vsemi silami se bori narod proti narodu, in sicer ne samo z namenom, da bi se ohranil, marveč da bi se na škodo drugega povečal. Ta boj ni obramba, marveč napadanje. Vrhu tega stopa tudi država naravnost v ta boj, da pomaga močnejšim in zatira slabejše. Umljiva je torej potreba narodne samozavesti, ki se je tako močno zbudila v prošlem veku. Narodi so družabni organizmi po naravi; sedaj se tudi čutijo, da so in po pravici zahtevajo, da se njihovim organizmom prizna tudi primerna, s pozitivnimi zakoni določena oblika. Narodna samostojnost, ki ima svoje korenine v naravnem pravu, se mora od države priznavati. Teženje po tem, katero se javlja med zatiranimi narodi, imenujemo teženje po narodni avtonomiji.

Kakšna bodi oblika narodne avtonomije, se mora določevati po razmerah. Nekaj glavnih načel, ki veljajo za vse slučaje, navajamo tukaj:

1. Vidni izraz narodne avtonomije je nemogoč brez določenega činitelja, ki naj skrbi za njeno izvrševanje. Imenujemo ga narodni zastop. Te skrbi pa ne more drugi nalagati

nego narod sam. Narod zastopajo predvsem rodbinski gospodarji — očetje. Ti vsi bi morali imeti brez razločka glede davka volilno pravico v narodni zastop.

2. V prvi vrsti bi se moral dati narodnemu zastopu primeren vpliv na ljudsko in strokovno šolstvo. O učnem jeziku in o drugih jezikih, ki bi se morda poučevali v šolah, bi ta zastop moral imeti odločilno besedo. Dati bi mu bilo pa tudi treba vpliva na učni načrt, na sestavo knjig in na učiteljstvo.

3. Narodni zastop bi moral imeti svoj glas vsaj z odklanjalno pravico pri nastavljanju uradništva in odločilno moč, da bi se pri uradih strogo upoštevale pravice do rabe materinega jezika.¹⁶⁸

4. Zastopniki narodnega zastopstva bi morali biti pravi člani vseh javnih zastopov, ki segajo v narodno življenje; v sedanjih razmerah torej tudi zakonodavnih zborov.

Po tej poti bi bilo mogoče omejiti narodne boje. Vsakemu svoje! mora veljati tudi za narode. Če se določi okrožje pravic in dolžnosti, da ne bo lahko iztegal sosed svojih prstov črez mejo, in če se bo država držala stroge pravičnosti, potem se oblaže medsebojne razmere in namesto ljutih prepиров bo nastalo mirno tekmovanje s skupnim smotrom splošnega blagra. Predvsem se pa mora zboljšati javna nravnost. Svetost in samostojnost rodbin mora napolniti vse javno ozračje; obenem se pa mora okrepiti zavest vzajemnosti in rodbinskega značaja vsega človeštva; potem bodo čili tudi vmesni narodni organizmi. Posvečena zakonska zveza med krščanskim možem in ženo, ki se krepi po ljubezni, spoštovanju in hvaležnosti otrok do staršev in ki vklepa v sebi ljubezen do doma in naroda, se mora razraščati v resnični ljubezni do človeštva, v pravi humanitêti; potem bo dovolj prostora za vsak narod na zemlji.

¹⁶⁸ V sedanjem času je treba še dokazovati, da morajo uradi občevati v domačem jeziku z ljudstvom. A vse dokazovanje še nima pravih uspehov. Koliko trpe nemadžarski narodi na Ogrskem, koliko krivic se dogaja v tem oziru v Nemčiji, pa tudi pri nas in drugod po omikanih državah. Lep zgled za naše države nam daje paganski kralj Kserks I. (485—464 pr. Kr.), o katerem nam pripoveduje Esterina knjiga, da je svoje razglase ukazal objavljati v vseh jezikih svojih podložnikov, »da je vsako ljudstvo moglo umeti po različnosti jezikov (Est. 3, 12.) za vsako deželo in vsako ljudstvo posebej (v 127 deželah) po njihovih jezikih in črkah«. (Est. 8, 9.)

7. Država.

Kaj je država?

Aristotel, največji paganski modroslovec, pravi,¹⁶⁹ da je država družba rodbin in občin za srečno in krepostno življenje. S temi besedami je lepo pojasnjen pojem države.

Rodbina ne more izvrševati sama svojega namena. Treba ji je varstva proti naravnim silam, povodnji, ognju, viharjem; različnih del in opravil potrebuje in končno ji je treba umstvenega napredka. Posamezna rodbina vsega tega ne zmore. Ni ji mogoče, da bi se uspešno branila, da bi imela vsa potrebna rokodelstva in dela v svoji sredi, ali da bi sama vse izumila, vsega se naučila, česar je treba. Zato je po svoji naravi prisiljena, da se zveže z drugimi rodbinami, in sicer najprej s tistimi, ki prebivajo z njo vred v enem kraju. Ta naravna zveza je občina ali srenja. Občina pa tudi ne more sama zase živeti. Narava jo sili, da se z drugimi občinami zveže in ustanovi novo večjo družbo. Taka družba, v kateri so spojene rodbine in občine, se imenuje država.

Ko smo opisovali, kako se dele družbe¹⁷⁰, smo rekli, da je država popolna, naravna in nezavisna družba. Popolna je zato, ker ima v svojem namenu skrb za popolno skupno dobro. Naravna je zato, ker narava sama priganja, da se ustanovi taka družba; nikakor namreč nima človek svobode, ali hoče živeti v državi ali ne: narava je močnejša nego njegova volja. Nezavisna je pa zaradi tega, ker ima sama vse pripomočke v dosego svojega namena.

Odkod izvira država?

Že iz tega, kar smo dosedaj rekli, lahko posnamemo, kje ima država svoj izvor. Bog je ustvaril človeka z družno naravo in ta ga vodi, da sklepa rodbine, občine in državo. Hobbes in Rousseau, katerih zmote smo že omenjali,¹⁷¹ trdita, da je bilo naravno stanje človekovo najprej brez družbe in da so ljudje sami prostovoljno začeli sklepati rodbinske in državne

¹⁶⁹ Polit. 3, 9. Aristotel se je rodil l. 384 pr. Kr. v Stagiri, umrl je l. 322. Bil je učenec Platonov in učitelj Aleksandra Velikega.

¹⁷⁰ Glej str. 21 nasl.

¹⁷¹ Glej str. 8, 9, 113.

zveze. Popolnoma dosledno učita, da so vse pravice in dolžnosti v teh družbah utemeljene v svobodni pogodbi, po kateri so se pričele, in da ljudje smejo te pogodbe predrugačiti, izpremeniti ali tudi popolnoma razrušiti. Potemtakem tajita, da bi bila država n a r a v n a d r u ž b a.

Druga zmota v izvoru države pa poudarja, da pri ustanovitvi države sploh ni treba nobenega soglasja tistih, ki jo sklepajo, ampak da je posamnik sam po sebi dolžan, ukloniti se ji.

Nasproti temu trdimo, da k državi sili narava sama, da je pa za ustanovitev države neobhodno potrebno vsaj tiho soglasje tistih, ki jo ustanavljajo.

Država je zveza naravnih bitij, ki morajo biti združeni z umom in voljo; sicer se ne more imenovati družba. Torej morajo rodbinski očetje, ko sklepajo državo, vsaj na tihem v to privoliti. Da se sklene država v nekem gotovem okrožju, pod neko gotovo oblastjo, v nekem določenem obsegu, vse to se vsaj izprva ne more izsiliti. V tem oziru imamo torej nekakšno družabno pogodbo, o kateri seveda v drugem smislu govori Hobbes in Rousseau. Ko se je ustanavljala kaka država, so Hobbes in Rousseau. Ko se je ustanavljala kaka država, so imele tiste rodbine, ki niso hotele pritrditi njeni ustanovitvi, nepobitno naravno pravico preseliti se drugam. Drugačno je seveda razmerje, kadar je država že ustanovljena. V nji se že uživajo njene prednosti: varstvo, medsebojna pomoč in umstvena vzgoja; kdor pa uživa prednosti, mora izvrševati tudi dolžnosti. Zato mora človek, ki živi v že ustanovljeni državi, upoštevati te dolžnosti in se zavedati, da je zanje npravno obvezan. Poleg tega ne sme rušiti reda in miru; če bi se ustavljal državi, bi s tem škodoval drugim, kar ni dovoljeno. Prvotno so torej ljudje po skupnem soglasju ustanavljali države. To soglasje je bilo izprva svobodno. Ko je pa država že začela delovati, je to soglasje npravno nujno. Otrok, ki se rodi v že ustanovljeni državi, uživa vse njene prednosti, preden ji more kaj povrniti. Zato se ne more, ko prične samostojno misliti, odpovedati državi, češ, da ni zadovoljen z njo in da je zato ne mara poslušati. Narava in npravni zakon omejujeta v tem oziru svobodo.

Državo torej ustanavlja Bog, ki je dal človeku tako naravo, katera ga sili v državo, ker brez nje ne more dosehati svojega namena; ustanavljajo jo pa tudi ljudje izprva po svobodni volji, kesneje pa vsled npravnih dolžnosti, ki izvirajo iz pravic, katere

uživajo v že ustanovljeni državi. Torej ni sama narava, pa tudi ne sama svobodna volja izvor državi. Človek se rad moti, da vse, kar se vrši med ljudmi, pripisuje sebi. Pri tem pozablja, da ni nezavisen, marveč da ima stalno določeno naravo, po kateri ga vodi njegov Stvarnik. Velikokrat misli, da on vodi in vlada; dejansko je pa le vojen in vladan po višjih silah. To vidimo tudi pri izvoru države.

V ravnokar opisanem zmislu govori sv. Avguštin, ko pravi, da se ne sme razrušiti državna pogodba, ki je potrjena po ljudskih navadah ali po zakonih.¹⁷² Ravno to trdi sv. Tomaž Akvinski, ko navaja sv. Avguština,¹⁷³ da ljudstvo ni vsaka poljubna skupina, marveč družba, ki je zedinjena po pravnem soglasju in po skupnih koristih.¹⁷⁴

Stare države.

Načela o državi bomo mnogo točneje poznali, če si ogle-
damo v zgodovinskem pregledu izvor in značaj starih držav.
Najprej opišemo stare države brez krščanstva.¹⁷⁵

a) Po izvoru delimo stare države v patriarhalne,¹⁷⁶ vojne in teokratične.¹⁷⁷ — Patriarhalne so polagoma zrastle iz ene rodbine. Vladal jih je patriarh, t. j. glavni potomec tiste rodbine, iz katere so se razvile. Njemu v pomoč so bili rodovinski prvaki. Ko je namreč ljudstvo narastlo, so se v skupni patriarhalni družbi jele ločiti posamne rodovine, ki so imele pod seboj rodbine svojega ožjega rodu. Vsaka taka rodovina je imela svojega načelnika; ta je užival knežjo čast in je pod najvišjim patriarhovim vodstvom pomagal vladati. Če so se rodovine tek m časa razdelile, da so postale samostojne, ali če je patriarhov rod izumrl, so postali rodovinski knezi patriarhi.

¹⁷² Conf. 3, 8.

¹⁷³ De civit. Dei 21. 2.

¹⁷⁴ S. th. 2. 2. qu. 43. a. 1.

¹⁷⁵ Prim. Aphorismen. Wien 1861. — Heeren, Ideen über die Politik, Verkehr und Handel der vornehmsten Völker. Str. 11. nasl. — Costa-Rosetti, Philosophia moralis. Oeniponte 1886. Str. 505—513.

¹⁷⁶ Patriarh pomenja oče-vladar.

¹⁷⁷ Teokratija se pravi po naše božja vlada.

Patriarhalna država je najprvotnejša. Sledimo jo v raznih delih sveta. Sv. pismo nam pripoveduje, da so bile že pred potopom take družbe (I. Mojz. 4.); po potopu pravi o Noetu, da se je naselil v senaarski (babilonski) deželi in da so se tam po rodovih njegovih sinov Sema, Kama in Jafeta razdelili njegovi potomci po »rodbinah, jezikih, rodovih in narodih.« (I. Mojz. 10, 5. 20. 31. 32.) Pri Dorcih in Joncih, pri starih Slovanih in Germanih (do preseljevanja narodov) imamo tudi patriarhalne države. V naših dneh so še ostanki te oblike v škotskem klanu,¹⁷⁸ v jugoslovanskih zadrukah, med Beduini, v srednji Afriki in po otokih Velikega oceana.

Vojne države so nastale tako, da je kak junak zbral krog sebe vojake in z njimi začel vojne in pa da si je v zmagovitih bojih podvrget že ustanovljene družbe. Nimrod, o katerem govori sv. pismo (I. Mojz. 10, 8. nasl.), je bil tak junak. Po tej poti je nastala babilonska, medsko-perzijska, macedonska (Aleksandra Vel.) in rimska država. V patriarhalnih državah je bil en sam narod; vojne države pa so imele že različne narode v svojem okrožju; nekaj izmed njih jih je gospodovalo, drugi so bili takorekoč brez pravic. Zlasti premagani narodi so v vojnih državah hirali v krutem suženjstvu.

Teokratične države so tiste, katere je ustanovil neposredno Bog, ali katere so trdile, da so tako ustanovljene. V prvem in res pravem teokratičnem smislu je bila ustanovljena edino le judovska država. V drugem smislu je bilo več manjših državic v Aziji in Afriki, n. pr. država Meroë v Etiropiji in Mohamedova (islamska) država, ki še danes živi v turškem cesarstvu.

Po načinu življenja ločimo stare države v nomadske in stalne. Nomadske¹⁷⁹ so tiste, ki nimajo stalnega ozemlja; njihovi prebivalci se pečajo z lovom, ribištvom ali živinorejo. Ko se izrabi en kraj, gredo v drugega. Na najnižji stopnji omike so. Šele stalna zemlja, s katero je združeno poljedelstvo, z njim pa sela in mesta, more dati pogoje za višjo izobrazbo. Zanimivo je zasledovati, kako se je nomadski značaj polagoma izgubljal. Vzemimo za zgled Azijo! V pradavni dobi so živeli na nje-

¹⁷⁸ Prim. str. 67.

¹⁷⁹ Nomadski, t. j. pastirski, od grške besede nomá, paša. Op. izd.

nem severu lovski narodi, v sredi pastirski, na jugu pa stalni. Nomadje so šli vedno bolj proti jugu; podjarmljevali so narode v stalnem ozemlju, naučili se njihove omike, ustanovili mogočne države, polagoma pa so zašli v razkošno življenje in oslabei. Podjarmljeni narodi so se jim uprli in države so se razruševale in nastajale nove. To je zgodovina asirske, kaldejske, perzijske in partske države; tako je nastala v srednjem veku arabska in kesneje tatarska in mongolska država. Tudi sedanje evropske države smemo vsaj po izvoru prištevati semkaj. Ob preseljevanju narodov koncem starega veka so prihruli germanski in slovanski rodovi v Evropo in so tu na razvalinah rimske države osnovali nove državne organizme.

Po nekaterih krajih se je državno življenje drugače razvijalo. Tam so ljudje, ki so prej živeli raztreseni po deželi, zavoljo lažjega varstva na enem kraju ustanovili svoje prebivališče. Tako so nastala mesta. Ko so se prebivalci preveč namnožili, so se ustanovile po drugih krajih naselbine; s pomočjo domačega mesta so se sezidala nova mesta. Tako so n. pr. Feničani postavili Kartagino; mesta v Španiji in severni Afriki so sezidali Kartadžani; grška mesta so ustanovila veliko število naselbinskih mest v Mali Aziji, v Traciji, v Spodnji Italiji in Siciliji.

b) Značaj starih, predkrščanskih držav, je bil različen. Večinoma so bile monarhije.¹⁸⁰ Vse nomadske in iz nomadskih nastale so imele po enega vladarja. Republike so bile samo po mestih, in sicer po številu ljudstva le majhne. Zastopstev, poslancev, zbornic niso poznali. V republikah je sklepalo vse ljudstvo ali pa samo starejši oziroma imenitnejši izmed njega. Vzhodne monarhije so imele že od nekdanj samosilniški (despotiski) značaj. Vladarji so si prisvajali vso oblast nad podložniki. Nastale so s silo; zato so se mogle tudi le s silo vzdrževati. Vrh tega se je samosilništvo utrjevalo po mnogoženstvu. Mož je bil samosilnik v svoji rodbini. Tako zasebno življenje je gojilo samosilništvo tudi v javnosti. Ob pričetku krščanstva je pa tudi na zapadu jelo poganjati kruto, krivično despotstvo. Ta razvoj je bil naraven. Po paganskih državah je splošno vladalo načelo, da je človek zavoljo države in ne dr-

¹⁸⁰ Monarhija je grška beseda; mon-arh se pravi po naše edin vladar; monarhija je država, kjer vlada en sam človek (knez, kralj ali cesar).

žava zavoljo človeka. Človeško dostojanstvo se sploh ni uvaževalo. Pravice so se prisvajale samo svobodnim članom lastne države. O splošnočloveških pravicah ni bilo niti sledi. Da bi človek zato, ker je človek, imel svoje določene pravice, o tem niti tako umetno sestavljeno rimsko pravo nima nobenega pojma. Ihering, eden največjih učenjakov v rimskem pravu, govori v tem oziru takole:¹⁸¹ »Do stavka, da ima človek kot človek svoje pravice, se nikdar praktično ni povzpelo rimsko pravo. Za človeštvo je pa ta stavek večjega pomena, nego vsa zmagoslavja velikega obrta. Na milijone ljudi je zdihovalo v suženjstvu, celi narodi so se ugonobili s površja zemlje in so morali s krvjo gnojiti tla, kjer je vzkalila ta priprosta resnica.«

V paganskih državah je vladalo splošno tudi zaničevanje telesnega dela in s tem združeno suženjstvo. Po tej poti se je razvijal na podlagi liberalnih gospodarskih načel kapitalizem, ki je pospešil državni razpad.

Izvora vsem tem zmotam moramo iskati v paganski religiji. Boga, neskončno svetega stvarnika, očeta in sodnika vsega človeštva, niso častili. Imeli so le svoje narodne in državne bogove, katerim so pridevali vse grehe in napake človeške narave. Kakor so bile posamne države med seboj v vednih bojih, tako so si predstavljali, da se bojujejo bogovi drugi zoper drugega. Duh edinosti, vzajemnosti, skupne solidarnosti je bil nemogoč. Ves sijaj paganskih držav je bil v svojem bistvu samo okičen grob. Zunaj leskeče veličje, znotraj smrt in trohnoaba.

Zgledi iz grške povestnice.

Da bo naše opisovanje značaja paganskih držav popolneje, navajamo nekaj zgledov iz grške in rimske povestnice. Zgodovina grških držav nam kaže te-le stopinje. Izprva so vladali kralji. Te so izpodrinili plemiči (aristokratje).¹⁸² Ker so preveč pritiskali ljudstvo, se je vzdignilo in pričela se je

¹⁸¹ Geist des römischen Rechts I. izd., 1. del, IX.

¹⁸² Aristokrat (grška beseda) je po našem najboljši vladar. Aristokracija se imenuje tista vladavina, v kateri vladajo najboljše (t. j. najimennitnejši, plemiči-boljarji).

demokratična¹⁸³ vlada. Med njo se je pa kmalu razvila nova in pogubnejša aristokracija od prejšnje — aristokracija bogatinov. Denarni ljudje so imenovali sebe edino dostojne, redovite, plemenite in poštene ljudi. Vse druge so zaničevali kot brezpomembno množico. Denar je postal neomejen gospodar na Grškem. Za denar je bilo vse naprodaj. Modroslovec je prodajal svojo modrost, govornik svoj jezik, državnik svoj vpliv, poslanik svoje zastopstvo, sodnik svojo prisego, vojskovodja svojo slavo, vojak svoje roke, srenja svoje državljansko pravo, ljudstvo svoje volilne glasove, mnogi svojo domovino in svobodo.¹⁸⁴ — Proti temu razpadu, ki nas zelo spominja naših dni, so znameniti državniki že takrat ponujali zdravilo — komunizem, seveda brez uspeha.

a) Šparta in Kreta. V 9. stoletju pred Kristusom je zavladal v špartanski državi velik nered. Bogatini in ubožci so se bili med seboj; kraljevsko oblast sta le še po imenu poznala oba kralja, ki sta skupno vladala; vsa zakonitost je razpadla. V tem času je nastopil Likurg in je po vzorcu Minosovih zakonov s Krete sestavil novo ustavo. Najprej je pridobil zanjo špartanske veljake, potem jo je pa nekaj siloma, nekaj zvijačno spravil pri ljudskem zboru v veljavo.

Po Likurgovih načelih so bile v Šparti tri vrste ljudi: sužnji, helotje in svobodni. Na 36.000 svobodnih državljanov je prišlo 244.000 helotov in 120.000 sužnjev (periojkov), ki so se samo v tem ločili od sužnjev po drugih deželah, da jih ni smel gospodar ženiti in prodati v tuje dežele. Da bi izravnal siromake z bogatini, je proglasil zakon, da se mora vse zemljišče po enakih delih razdeliti med svobodne Špartance in da morajo ti deli vedno ostati nerazdeljeni. Tudi premične stvari so bile deloma skupne. Oskrboval jih je sicer posamnik zase; toda vsak svobodni državljan jih je smel rabiti, če jih je potreboval. Tako si je lahko Špartanec brez prošnje izposodil pri sosedu konja, voz ali sužnja. Sužnji so bili namenjeni osebni službi posamnih gospodarjev, helotje so bili pa nekako splošno državno premoženje. Ti so bili pravzaprav jedro špartanske države. Svobodniki

¹⁸³ Demokrat = ljudstvo vladar; demokracija = ljudovlada.

¹⁸⁴ K. Bücher. Die Aufstände der unfreien Arbeiter 143—129 v. Chr. Frankfurt 1874. Str. 6. — H. Pesch. Liberalismus, Socialismus und christliche Gesellschaftsordnung. Freiburg. 1891. I. Str. 607.

so se ogibali vsakega dela razen vojaštva. Vse potrebno delo: poljedelstvo, rokodelstvo in trgovstvo so oskrbovali helotje, ki so bili nekakšni tlačani špartanske države.

Likurg je dalje uvedel za vse državljane skupne obede in prepovedal je posamnikom vsakršen srebrn ali zlat denar.

V njegovi ustavi vidimo torej nekaj k o m u n i z e m. Res je sicer, da so posamniki imeli svoja zemljišča v zasebni lasti, toda ta zemljišča se niso smela izpremeniti, obremeniti, prodati in vrh tega se je velik del njihovih pridelkov moral izročiti skupnim obednicam. Res je tudi, da so posamniki imeli v svoji lasti živino, sužnje itd., a — kakor smo že omenjali — smel je vsak svobodnik rabiti vse to za svoje namene.

Komunistični značaj špartanske države se nam pa še jasneje kaže v tem, da posamnik ni imel v njej nobene veljave. Likurg se je držal vodilne misli, da se mora vzgojevati iz vrst vladajoče aristokracije krepko, junaško potomstvo. To mu je bila poglavitna stvar. Zato je moral poseben odbor preiskovati v templju vsakega novorojenca, in če ga je zavrgel, ni dete imelo več pravice do življenja. Brez usmiljenja so ga izročili smrti. Glavna naloga vsakega svobodnega državljana, moškega in ženske, je bila, vaditi se v borjenju, v telovadbi, krepiti in utrjevati telo na vse možne načine. Navadno sta se urila oba spola skupno; nesramnost je pri tem grozno uspevala. Surovi mladeniči in dekleta brez sramežljivosti so se skupno borili po vežbališčih, preganjali zveri po gozdeh, in če se jim je zazdelo, so šli brez vsakega vzroka nad siromake, delavne helote, ropat in morit.

Poleg tega je pa v političnem oziru v Šparti vladalo kruto samosilstvo. Na čelu upravi sta stala dva kralja, višji duhovnik in vojskovodja. A njuna moč je bila omejena ali vezana zlasti po petorici sodnikov — eforov, kateri so imeli pravico, soditi in tudi na smrt obsojati kralje in državljane. Te efore je volila glavna skupščina in lahko je misliti, kako je bil torej ves red odvisen od trenutnih strasti, ki so se pojavile med svobodniki.

Likurgova načela je kmalu podrl čas. Njegova ustava je v dejanskem življenju rodila najslabše posledice:

a) Razdrlo se je z a k o n s k o ž i v l j e n j e. Država se je vmešavala v najsvetejše rodbinske vezi in s tem je uničila temelj družabnemu redu — družino. Neumna vzgoja je udušila najlepšo lastnost ženskega spola — skromno sramežljivost —

in je odtujila žensko njenemu poklicu. O zakonski zvestobi niso imeli Špartani nobenega pojma. Spačena omika je rodila občestvo najvažnejše naravne zveze, skupnost žen. To najgršo spako opažamo vselej kot najglobljo stopinjo divjosti pri najbolj divjih narodih in najvišjo stopinjo napačne, protinaravne omike pri starih Rimcih in Grkih, pa tudi v sedanjem času pri pravno propalih izobražencih. Splošno smemo reči, da nobena stvar tako zelo ne pospešuje družabnega propada, kakor nravna propalost ženskega spola. Za to boleznijo je hiralala grška država, za njo je umrl rimski orjak. In ta nravna propalost je vselej imela svoj izvor v napačnem zenačenju ženske z moškim. Kjer so hoteli žensko storiti moškemu enako v vseh stvareh glede na umstveno izobrazbo in na telesno moč, glede na zasebne in javne posle, se je položil s tem temelj propadu. Nenaravna uredba se je bridko maščevala. Špartansko deklet, ki se je poloblečeno premetavalo in skakalo po vežbališču, je prav tako moralo pokopati svojo nravnost kakor rimske gospice, o katerih nam piše Dio Cassius, da so si s peskom utrjevale telo, se borile z gladiatorji, vozarile po mestu, ponočevale in se pretepavale po ulicah.

β) Življenje špartanskih boljarjev kmalu ni bilo nič drugega nego gnila lenoba, surova nevednost in grozna nenravnost. Tako ljudstvo ni bilo sposobno izvrševati Likurgovih idealnih namenov. Drugim pregreham se je sama po sebi pridružila tudi grda lakomnost. Začetkom so skrivaj posamniki shranjevali nagrabljeno zlato in srebro; po peloponeških vojskah so pa razdrli vse Likurgove zakone, ki so omejevali zasebno last, in kmalu so bila vsa posestva združena v rokah majhnega številca bogatinov; vsi drugi so bili pa ubožnejši nego kdaj prej. Poslednje reči so bile torej hujše od prvih. Likurg je hotel uvesti srečo in svobodo, a rodila se je le nenravnost in krutejše suženjstvo.

γ) Vso osebno svobodo je razdril Likurgov duh. Človeško dostojanstvo se ni več spoštovalo samo na sebi, marveč človek se je štel le za sužnja državi. Rodbina, otroci, vzgoja — vse je bilo podrejeno državi. — Špartanec ni poznal ljubezni do svojih sobratov drugih držav; vsakega tujca je sovražil. Ta duh seveda ni mogel zatreti sebičnosti v pokyarjenem človeškem srcu, marveč je le še pospeševal vse slabe strasti. Likurgova ustava se je končala s propadom špartanskega ljudstva, s propadom špartanske države.

Komunistična država na Kreti, kjer je dobil Likurg vzorec za svoje zakone, je propadla že prej in še mnogo žalostneje. Na Kreti so tudi imeli skupne obede; država je vzdrževala državljane s svojimi stroški, ali prav za prav z delom ubogih periojkov, ki so bili na slabšem nego špartanski helotje. Pa tudi na Kreti se je vkljub vsemu komunizmu razcvitalo najgrje samoljubje; strank je bilo brez števila, ki so se pobijale med seboj. Svobodni državljani so propadali v lenobi in razuzdanosti. Sveti Pavel jih opisuje kratko in krepko, navajajoč pesnika Epimenida (krog 658 pr. Kr.): »Rekel je nekdo izmed njih, njih lastni prerok: Krečani so vselej lažniki, hude zveri, leni trebuhi. — To pričevanje je resnično.«¹⁸⁵

b) Platon¹⁸⁶ je po Minosovem in Likurgovem vzorcu spisal svojo »Državo«.

Njegova izmišljena država biva na nekem osamljenem otoku, ločena od vseh drugih. V nji so te-le vrste prebivalstva:

Sužnji. Suženjstvo je po Platonovih načelih temelj svobodi. Sužnjem odreka celo človeške zmožnosti. Tako-le pravi: »V razumu sužnjev ni, kot se trdi, nič zdravega in popolnega, in moder mož ne bi smel imeti nobenega zaupanja do tega ljudstva, kakor nam tudi spričuje najmodrejši naših pesnikov (Homer, Odiseja 17, 322), ki poroča, da je Zevs odrekel sužnjem polovico razuma.«

Delavci, rokodelci in trgovci. Telesno delo je sramotno in ponižanje za človeka; zato ne smejo imeti te vrste ljudje nobenih političnih pravic. Delavci so brez časti; zato se ne spodobi, da bi se jim prisvajale kake pravice.

Vojaki, uradniki in učenjaki. Ti so steber državi. Vojaki morajo biti popolnoma ločeni od drugih stanov. Tisoč mož štejejo; sami nimajo nobenega imetja; vzdržuje jih država. Uradniki in učenjaki imajo državo v rokah in ti razdeljujejo po svoji previdnosti državno imovino.

¹⁸⁵ Tit. 1, 12, 13.

¹⁸⁶ Platon se je rodil v Atenah (po nekaterih v Egini) l. 427. pr. Kr., umrl je l. 347. pr. Kr. Sokrat ga je učil modroslovja. Poleg Aristotela je največji grški veleum. Spisal je mnogo del. V našo razpravo spadata Politeía (Država) in Nómoi (Zakoni).

Zasebne lasti ne sme biti v tej vzorni državi. Platon trdi prav tako kakor sedanji socializem, da je zasebna last izvor vsega hudega. Zaradi nje propadajo narodi. Vsled zasebne lasti se je rodila med ljudmi lakomnost, častiželjnost, sebičnost in podlost.

Tudi zakonsko zvezo zametuje Platon. Skupno spolno življenje, ki bi imelo nastopiti namesto rodbinskih zvez, je tako gnusno, da ga tu ne moremo opisavati. Ob času najhujše npravne propalosti v Rimu so tamošnje gospe in gospice najrajši prebirale ta oddelek Platonove republike. To dovolj jasno govori.

Kjer ni rodbin, tam je tudi nemogoča vsaka domača vzgoja. Zato se v tej vzorni državi takoj po rojstvu vzame materi otrok in se izroči javnemu odgojevališču. V takih zavodih hranijo otroke od države plačane dojilje. A pripomniti moramo, da se vzprejemajo vanjo samo krepki in zdravi otroci. Slabotni in pohabljeni se morajo brez usmiljenja pomoriti. Dečki in deklice se morajo uriti v telovadbi in v borjenju, poleg tega pa tudi v umetnostih in znanostih. Žene so z možmi popolnoma enakih pravic.

Skrbeti se mora, da se prebivalstvo preveč ne namnoži. Kolikor bi bilo ljudi preveč, naj jih država izseli iz svoje nasebine.

Taki so ob kratkem obrisi Platonove države. Njegova država, ki bi imela biti vzor drugim, je v resnici patvor brez reda, brez edinosti, krivična človekovi naravi in njenim pravicam, uničenje vsega družabnega življenja.

Platon ne pozna celokupnosti človeškega rodu, ne pozna bratovske vezi, ki spaja vse ljudi v rodbinsko zvezo. Zato je njegova država ločena od drugih, sama zase, vsem drugim sovražna.

O dostojanstvu človeške narave, o vrednosti dela, o pravicah delavskih stanov nima Platon nobenega pametnega pojma. Kar piše v tem oziru, se mora studiti vsakemu poštenjaku. Delo mu je sramotno, brezčasno; delavec brezpraven, a vendar potreben, zato, da se drugi, srečnejši državljanji laže vesele svoje svobode. Brez suženjstva delavcev se mu zdi svoboda drugih nemogoča.

Njegova svoboda je neomejeno, nezavisno uživanje. Platon se ne ozira na razmerje človekovo do Boga; zato tudi ne ve, da svoboda ne more biti brezmejna, absolutna. Imenitniki naj

lenarijo; čas naj zabijajo na vežbališčih, včasih naj morda pogledajo tudi kako knjigo ali gredo poslušat kakega modroslovca. Zato pa imajo pravico, stiskati ubogo delavsko ljudstvo in se mastiti ob njegovih žuljih. Taka je Platonova svoboda.

Zanimiva in umestna je tu primera med Platonovim sestavom in med komunističnim socializmom. Pojem svobode je obema isti. Tudi socialist pozna kot namen človekov samo nezavisno brezskrbno uživanje — svobodo vseh strasti. A v izvajanju tega načela je Platon doslednejši. On je popolnoma resnično trdil, da je taka svoboda nemogoča za vse ljudi in da so nujni stanovi, ki sami sicer ne uživajo nobene svobode, ki jo pa s svojim delom omogočujejo drugim. Socializem pravi, da hoče osrečiti vse ljudi in streti vsako robstvo. Toda dosledno mora voditi njegovo načelo v hujše suženjstvo, nego jo je kdaj svet videl. Platonova in socialistična vzorna svoboda se da doseči samo s tem, da se večini ljudstva naloži na tilnik najhujši jarem v zabavo in veselje vladajočih stanov.

Platonu in socializmu se pozna, da ne umevata človeka in njegove narave; seveda, ne poznata krščanstva, katero je edino razjasnilo to temeljno vprašanje vsega javnega in zasebnega življenja.

Toda Platonu ni tega zameriti. On krščanstva ni mogel poznati in njegove zmote nam le pričajo, kako slab je človeški um in kako piškavo je umovanje tudi največjih veleumov. Dokazujejo nam, da je bilo za človeka npravno potrebno, da se mu je Bog sam razodel in ga poučil o njem samem in o Sebi.

Krščanska vera odgovarja vprašanju, ki je temelj človeški družbi. Človek je ustvarjen po božji podobi in za Boga. Vsi ljudje izviramo iz istih prvih staršev. Človeška narava je oslabilena po grehu; odrešil jo je sam učlovečeni Bog. Prinesel ji je resnico in milost. Oboje podaje nezmotno in neskaljeno od njega ustanovljeni vidni, neporušni božje-človeški organizem sv. Cerkve.

Teh resnic ni poznal Platon. Zato tudi ni vedel, da ima vsak človek svoje neporušno dostojanstvo, pečat božje podobnosti v samem sebi. Ni vedel, da časti človeku ne daje šele država, in da človek ni zaradi države, marveč da je država in sploh vsaka družba zaradi človeka. Vsled tega se je tako grozno motil v nazorih o telesnem delu. Tudi v telesnem delu se javlja cela človekova osebnost in zato, ker ima človek naravno

dostojanstvo božje podobe, je vredno tudi njegovo delo spoštovanja in časti.

Kdor ne časti Boga, tudi človeka ne spoštuje. Ravno v tem, da je človek popolnoma odvisen od svojega Stvarnika, ima zagotovilo svojega osebnega dostojanstva. Iz te odvisnosti izvira njegova prava svoboda. Brez prve ni druge. Odvisnost od Boga je najtrdnejša braniteljica človeških pravic, najhujša sovražnica vsakemu robstvu.

Proti zasebni lasti ponavlja sedanji socializem vse Platonove trditve. Zasebna last — pravijo — je vzrok vsemu zlu, vsemu, kar imenujemo greh. Vsled zasebne lasti se razvija v človeku lakomnost in z njo sebičnost, sovraštvo, goljufija, tatvina itd. Ko se odstrani vzrok, ponehajo tudi posledice. — Takih besedi slišimo nebrojno dan za dnem. Krivične in nespametne pa so dandanes prav tako, kakor so bile o Platonovem času.

V Platonovem zmislu zametava tudi socializem zakonske zveze, zagovarja popolno emancipacijo ženskega spola, zahteva javno vzgojo. Tudi po načelih socializma se morajo otroci iztrgati materinemu naročju in izročiti državnim zavodom v skupno izobraževanje in vzgajanje.

A poudarjati moramo, da ta nauk nastopa sedaj, ko že devetnajst stoletij živi med nami Kristusova vera. Platon je v svojih delih prekrasno dokazoval, da je Bog; z vsemi silami se je ustavljal tedanjim materialistom in branil duha proti stvari; najboljši zagovornik neumrljivosti človeške duše in svobodne volje je bil. Toda v vsem tem ga ne posnema sedanji svet. Za te lepe plodove njegovega globokega uma se svet ne meni. Pač pa vlačí na svetlo njegove zmote in jih v prenovljeni obliki podaja človeštvu.

Platonove komunistične ideje so ostale za njegov čas brezplodne. Nobena državnica jih ni marala poskušati sama na sebi. Veliki učenec njegov, Aristotel, jih je znanstveno ovrgel.

Aristotel je v svojem delu »Politika« (v 8 knjigah) med drugim ocenil tudi Platonovo »Državo«. Komunistično načelo je zelo spretno ovrgel in dokazoval upravičenost zasebne lasti; pri zakonski zvezi poudarja nravno stran, obsoja komunizem žen, mnogomoštvo in mnogoženstvo. V drugi važnih vprašanjih se pa tudi pri njem kaže, da se ni mogel otresti silnega paganškega vpliva. Tudi on pravi, da je človek zaradi države; uči, da je telesno delo sramotno, in zagovarja

suženjstvo, češ da sužnje zahteva sama narava. »Potrebe v gospodarstvu so take«, tako piše, »da je treba tudi živega orodja, ki ima dušo. Dokler snovalnica ne bo sama tkala, ne bo mogoče biti brez njega. To orodje so sužnji. Narava sama je tako razdelila ljudi, da so nekateri ustvarjeni za telesna dela in za uboganje, drugi pa za duševna in za ukazovanje. Kdor sebe samega ne more voditi, mora ubogati druge. Zato so barbari rojeni sužnji Grkov. Proti naravi je le, usužiti kakega Grka, katerim pristojta vladanje.«

V teh zmotah sta si bila potemtakem Platon in Aristotel popolnoma enaka. Platonu pa moramo priznavati, da je socialne razmere svoje dobe izvrstno poznal. V osmi knjigi svoje »Države« slika z ognjevitno besedo in orjaško duhovitostjo kapitalizem svoje dobe. Te-le misli izvaja:

Velik del ljudi živi samo sebičnosti in se udeležuje le lova na denar. Denar je postal mnogih malik, ki ga skrivaj surovo in strastno časte. Samo za svoje blagajne se brigajo. Za drugi svet jim ni mar. S svojimi ženskami uživajo razne slasti. Polne denarne omare pa vplivajo tudi na druge. Začne se splošna gonja po dobičku. Za kreposti se svet več ne briga.

Naravna posledica tega denarnega gospostva je odvisnost države od bogatinov. V državi ima tisti več pravic, kdor ima več denarja. Ljudstvo je nezadovoljno in država oslabi na zunaj. Dobičkarški duh uvaja popolno gospodarsko svobodo, ki uničuje male posestnike in usužuje ljudstvo z obrestmi od vedno naraščajočih dolgov in z vedno večjimi najemninami. Ljudi, ki žive od rok v usta, je vedno več. V taki družbi se goje pravi trotje: lenuhi, zapravljalci in špekulanti. Ti poslednji postavljajo v svoji duši željo po denarju za vladarja. Slabotne vse zatira in izsesava. Najboljša podpora teh razmer je pa ravno neomejena gospodarska svoboda, ki vsakemu dovoljuje, da dela s svojo lastjo kakor hoče. Obubožano ljudstvo čemi v državi, preobloženo z dolgovi, brez časti, a polno sovraštva in kuje zarote. Bogatini se pa vlačijo krog kot živa slaba vest in mečejo na vsakogar, kdor se jim izroči, puščice denarja in rode s tem, da si pridobivajo mnogobrojno otrok (obresti) od takega očeta (denarja), silno množico trotov in beračev v državi. Vsa dušna in npravna moč v državi propada.

Od solnca ogoreli mož izmed ljudstva zaničuje mastne bogatine in požar upora buti kmalu na dan. Demokracija zma-

guje. A tudi med njo vlada le sebična skrb za posamnika. Zmisel za lastno korist ostane najmočnejši, kot orjak se vzpenja in ostaja krepak, ko leži vse drugo na tleh. Zato propade tudi demokracija in namesto nje se dvigne kruto nasilništvo (tiranstvo).

Takó Platon. Zdrave so te Platonove ideje o pogubnem individualizmu in z njim zvezani neomejeni gospodarski svobodi. Zdravo je tudi načelo, da se mora delo deliti, toda nezdrav je njegov komunizem, s katerim hoče rešiti bolno družbo.

Zgledi iz rimske zgodovine.

V rimski zgodovini vidimo posebno natančno značaj paganskih držav in se še jasneje nego iz grške učimo, kako propadajo države, ki nimajo zdravega družabnega temelja.

Ideje, ki so vladale stari Rim v kesnejši dobi, so v našem času vir komunističnemu socializmu. Ta stavek se bo zdel marsikom čuden. Zato ga moramo nekoliko pojasniti. Priznavamo, da v rimski državi ni bilo komunizma niti v teoriji niti v praksi. Boja proti zasebni lasti nima v svojih zapiskih rimska povestnica. Družabne prekucije, ki sta jih poskusila oba Grakha, Tiberij in Gaj, in ki so jih uprizorili sužnji in gladijatorji, so izvirale sicer iz gnilih družabnih razmer in so izkušale popraviti jih, toda komunistične ali socialistične se ne morejo imenovati. Tiberij Grakh ni nameraval drugega, kot ljudstvu dati dovolj kruha in drobtino političnih pravic, vitezom pa več moči proti patricijem in senatorjem. A brezsrčni kapitalizem s svojim temeljem v neomejeni gospodarski svobodi in materializem sta takrat kakor danes rodila socialno vprašanje. Razmere so bile takrat v Rimu dovolj žalostne. Sami sužnji, sami berači, brez pravic, brez veljave, kamor si pogledal. Pred punskimi vojskami¹⁸⁷ je bil v rimski državi še precej trden srednji stan. Poljedelci in rokodelci so imeli še mnogo moči. Boj med plemiči (patriciji) in med ljudstvom (plebejci) je vladal v tisti dobi. Plebejci so v marsičem zmagali, toda namesto starih patricijev so nastopali bogatini. Kmalu se je socialno razmerje sila poslabšalo vsled tega. Po punskih vojskah¹⁸⁸ je imel Rim

¹⁸⁷ T. j. pred l. 264. pr. Kr. Op. izd.

¹⁸⁸ T. j. po l. 146. pr. Kr. Op. izd.

polčetrni milijon prebivalcev in med temi je bilo samo 2000 posestnikov. Dvatisoč oseb je v tem ogromnem mestu smelo trditi o sebi, da kaj imajo; vsi drugi niso imeli nič. Na kmetih so se širila velikanska posestva (latifundije); že v prvem stoletju pred Kristusom ni bilo nobenega svobodnega kmeta več. Uničila jih je lakomnost trdosrčnih davčnih zakupnikov in sebičnost uradništva. Začetkom so kmetje prodajali svoje otroke v suženjstvo, da so mogli z izkupičkom plačevati davke, kesneje so prodajali svoja zemljišča, nazadnje še same sebe.

Blagi Tiberij Grakh, sin vzorne matere Kornelije, hčere Scipijona, zmagovalca v Afriki, je videl, kako se širi ta poguba, katere konec je moral biti in je tudi bil popoln propad kmečkega stanu. Zato je skušal spraviti v veljavo primeren kmečki (agrarni) zakon glede na državna zemljišča. Nobeden naj ne bi imel pravice imeti več nego 500 oral javnega posestva zase in po 250 za vsakega sina. Poleg tega naj bi se bila zemljišča kralja Pergama razdelila med ubožne plebejce.¹⁸⁹

Z vso silo plemenite, značajne duše se je lotil Tiberij dela za siromašno ljudstvo. Ko se je vračal iz Numancije, kjer se je junaško boril za domovino, je potujoč skozi Etrurijo videl, koliko trpi delavsko ljudstvo in nima zato nič pravic, marveč le zaničevanje in zatiranje od vseh strani.

Bolestno je zaklical: »Lažnivo trde vojskovodje, da se v vojski bojujejo za svoje grobove. Divje zveri imajo pač svoje brloge, toda rimski državljani, gospodarji sveta, nimajo niti koticčka za svoj grob.«

Tiberij se je potegoval vrh tega tudi za to, da se okrajšajo vojaška službena leta ubogim plebejcem.

In kaj je dosegel ta blagi mož? Umazanosebični in brezsrčni bogatini so ga ubili in brata Gaja, ki je za njim nastopil, so tirali v obupno smrt. Tritisoč njegovih prijateljev so pa kruto umorili.

O gnilih družabnih razmerah nam dokazujejo že omenjene suženjske vstaje. Znane so; znano je tudi, da je pod Špartakovim vodstvom vzbujena vstaja končala življenje 12.300 gladijatorjem in 40.000 ubogim sužnjem. Krasovi vojaki so jih pobili.

¹⁸⁹ Pergamski kralj Atal je bil umrl l. 133. pred Kr. in zapustil vse svoje zaklade Rimljanom.

Neki duhovit mož pravi, da se revolucije morajo proučevati, ne pa obsojati. O prekucijah nesrečnih sužnjev velja ta stavek še bolj nego sicer. Tlačena človeška narava se je sama vzdignila zoper neznosne krivice, in lep dokaz, da tudi najkrutejša sila ne more zatreti v človeku zavesti njegovega dostojanstva in njegove osebne časti, so nam ravno imenovane suženjske vstaje.

Milijoni ljudi brez pravic, brez imetja, izročeni na milost in nemilost surovim, pohotnim bogatinom! Teh peščica se je pa valjala v prigoljufanem ali priropanem zlatu. Naj omenjamo samo nekatera bolj znana imena teh bogatinov: Publij Kras je imel 120 milijonov frankov (kron) imetja, Sulla 150 mil., gledališki igravec Roscij 20 mil., Ezop 5 mil., dasi je tako razmetaval denar, da ga je včasih stala ena pojedina nad 20 tisoč frankov, Emilij Skaver 80 mil., Demetrij, Pompejev osvobodjenec 19 mil., advokat Hortenzij 20 mil., Lukul 120 mil., Salust 60 mil., Mark Antonij 120 mil., Virgil dva milijona, Avgust 200 mil., Apicij 19 mil. Ta grozni požrešneš se je sam usmrtil v strahu, da bi mu ne bilo treba od gladu umreti. Po svoji zapravljivosti je namreč zapravlil toliko svojega imetja, da sta mu nazadnje ostala le še b o r e d v a m i l i j o n a k r o n sedanje¹⁹⁰ vrednosti. Tiberij je imel 500 milijonov, Kaligulov osvobodjenec Kalist 40 mil., Klavdijev ljubljenec Narcis 50 mil., filozof Seneca 60 mil., mlajši Plinij 20 mil. itd.

Bogati kapitalisti so že sredi drugega veka pred Kristusom vse obvladali. Svobodni rimski državljani so se vlačili v ogromnih četah kot berači po rimskih ulicah in so bili za vsakogar, kdor jih je plačal, za vsako stvar. Pri volitvah so šli zanj, uprizarjali so upore in krvave boje. Za Cezarja je država delila 320.000 državljanom žito zastonj. Kesneje so dobivali tudi denar; cesar Avrelijan jim je dajal celo olje. Vrh tega so jim skrbeli za zabavo po amfiteatrih. V vsem tem pa ni bilo niti trohice ljubezni. Vsi ti darovi so imeli edini namen, krotiti lačno množico in jo uporabljati ob času kake nevarnosti v osebne namene.

Revščina je bila Rimljanu sramotna, prav tako kakor telesno delo. Neronov učitelj, modroslovec S e n e k a,¹⁹¹ pripoveduje, da so Rimci z veliko nejevoljo dajali vsiljivim beračem

¹⁹⁰ T. j. l. 1901. Op. izd.

¹⁹¹ De clementia 5. 6.

miloščino in se skrbno ogibali, da bi se katerega ne dotaknili. Reveža srečati je bilo slabo znamenje. Pesnik *Plavt*¹⁹² pravi: »Čemu bi dajal beraču; kar daš, izgubiš, zraven pa podaljšaš revežu življenje.« Pesnik *Vergil*¹⁹³ hvali takega modrega človeka, ki nima nikdar usmiljenja z reveži. Nobeden rimskih milijonarjev se ni spomnil, da bi bil revežem postavil kako zavetišče, bolnikom kako bolnišnico, ali sirotam kako sirotišnico. Ostudno so zapravljali svoj krivično pridobljeni denar, ki so ga prigoljufali v državnih službah z odiranjem ljudstva ali pa z ogromnimi oderušskimi obrestmi. Zakonsko življenje je silno propadalo. Možje in žene so se vdajali najgršim pregreham. Ogibali so se otrok. Novorojence, ki so jim bili preveč, so zametali kot živali. Začetkom tretjega veka je krščanski pisatelj Tertulijan očitno nagovoril rimske meščane tako-le:¹⁹⁴ »Koliko vas je in celo med sodniki, ki morite lastne otroke! Jemljete jim življenje z vodo ali jih pustite, da zmrznejo, od lakote umrjo ali da jih požro psi.«

Svobodni državljani so pa imeli kljub svoji revščini vsaj kaj pravic. Kaj pa sužnji, katerih je bilo mnogo več, nego svobodnih!¹⁹⁵ Po rimskih postavah je bilo suženjstvo enako smrti. Suženj ni smel sklepati nobenih pogodb, tudi zakona ne, ni smel iskati pravice pred sodiščem; kar je pridobil, je bilo gospodarjevo; s sužnji je bilo prešuštvo nemogoče; sužnje so se lahko prisilile k nesramnosti.¹⁹⁶ Tako so govorili rimski zakoni.

Suženj je bil blago. Prodajali in kupovali so se kakor živina. Za vsako bitko je lazil kot hijena pohlepni suženjski kramar in je kupoval od poveljnikov vojne ujetnike, da jih je potem postavil na trg. Nobeno večje mesto, nobeno znamenitejše pa-

¹⁹² *Trinum.* 1, 2, 58, 59.

¹⁹³ *Georg.* 2, 449.

¹⁹⁴ *Apol.* 9.

¹⁹⁵ *Blair* pravi, da so prišli po trije sužnji na enega svobodnega državljanca od l. 146. pr. Kr. do 222. po Kr. — *Inquiry into the state of slavery among the Romans* Edinburgh 1830. Str. 10. 15. — Drugi zgodovinarji navajajo še večje številke. *Bogatin Skaurus* je imel n. pr. krog 8000 sužnjev. Še več jih je imel *Kras* in drugi. *Cesar Avgust* je dal zakon, da ne sme gospodar ob svoji smrti osvoboditi več nego eno petino sužnjev; v nobenem slučaju pa ne več nego sto. Torej je moralo biti petsto sužnjev zelo navadno število.

¹⁹⁶ *Dig.* 50, 17, 32; 5, 1, 53; 48, 5, 6; *Cod.* 2, 14, 13. — *Döllinger: Heidenthum und Judenthum. Regensburg 1857. Str. 709.*

gansko svetišče ni bilo brez takega trga. Z vžganimi znamenji vklenjene so zapirali njihovi gospodarji v zadržane prostore ponoči, podnevi pa gonili na delo. Noben dan jim ni bil odločen za počitek. Njihov vpliv na nравnost je bil nepopisno poguben. Otroci so se v prvi mladosti navzeli vseh grdobij od njih. Izmed sužnjevo so se jemali gladiatorji, ki so v javnih bojih netili strast surove krvoločnosti pri gledavcih.

Ob takih razmerah ni mogel živeti srednji stan. Neomejena gospodarska svoboda je uničevala slabejše in kvarila premožnejše. Združevanje delavskih stanov, po katerem bi si bili mogli priboriti kaj več pravic, je bilo nemogoče. Rimsko pravo pozna te vrste društev: verska, rokodelska, podporni za revnejše ljudstvo in podporni vojaška društva. Vsako gibanje, ki je šlo preko skrbi za medsebojno gmotno podporo, se je zadržalo. Stanovskih korporacij ali celo političnih društev ni bilo niti sledu.

O Plinijevem času je imela vsa Afrika samo šest lastnikov. Svobodnega kmeta, obrtnika in delavca niso več poznali. Po pravici trdimo, da je s propadom delavskih stanov propadla rimska država.

V verskem oziru so se Rimci od punskih vojsk dalje vedno bolj pogrezali v brezboštvo. Norčevali so se iz vere v bogove, tajili so neumrljivost duše. Bili so večinoma brezverski materialisti. V tem oziru so bili torej prav tistih načel, katere zagovarja materialistični socializem, samo da niso še poznali »znanstvenih«
kozlov dialektičnega Hegelovega modroslovja in Darwinove razlage o postanku raznih organskih vrst, oziroma človekovega sorodstva z opico.

V nравnem oziru so izobraženejši Rimci na glas tajili razloček med dobrim in slabim. Kot namen človeškemu življenju so zagovarjali edino le svobodno uživanje, neomejeno razbrzdanost vseh strasti. Panem et circenses — kruha in igre — v teh besedah, ki jih je tulilo rimsko ljudstvo bogatinom in vladarjem, je izraženo vse rimsko nравoslovje omenjene dobe. Telesno uživanje in surova, podla zabava po gledališčih in amfiteatrih je bila vodilna misel za življenje raztrganemu prostaku, ki se je leno klatil po ulicah večnega mesta, in razkošnemu senatorju, ki je na blazinah v družbi razuzdanih tovarišev zapravljal denar in življenje. Tudi v tem oziru se moderni

ljudje v svojih načelih in nadejah nič ne ločijo od starih Rimljanov.

Čudno pa je, da je vkljub temu razritemu pravoslovju rimska država razvila tako dovršeno pravo, ki se glede na logično razvrstitev, na jasno in določno, dasi kratko izražanje, na izčrpanje vseh možnih razmer po pravici imenuje — *ratio scripta* (zapisana pamet). Pravniki vseh časov bodo morali vedno in vedno hodit učit se k Rimcu, a priznavali bodo tudi vedno, da ni mogoče prekositi tega njihovega duševnega dela. Poudarjamo pa še enkrat, da v rimskem pravu občudujemo le logično izvajanje, da pa s tem nikakor ne zagovarjamo temelja, na katerem sloni. Nasprotno trdimo, da je rimsko pravo v svojih osnovnih trditvah, v svojem celotnem duhu neresnično in zato škodljivo posamnemu človeku in družbi. Ker se je vsled absolutističnih željâ štaufovskih cesarjev (Friderika I. in II.) uvedlo rimsko pravo v krščansko rimsko državo, so se jeli ob tem majati trdni slopovi krščanske stanovske in sploh družabne organizacije, in pričel se je razvoj, katerega žalostne, brez dvojbe tudi že poslednje boje gledamo v sedanjem času. Logike je v rimskem pravu dovolj, a življenja in resnice ni v njegovih glavnih načelih. Ta napačna načela vladajo dandanes pri nas v vseh novodobnih državah, kjer opažamo isto, čemur se čudimo pri starih Rimcih: do sitnosti razvito pravo, ves svet omrežen s samimi paragrafi, a ob tem vendar nikjer reda, vedno manj miru, vedno manj zadovoljnosti, vedno manj stalnosti, nič sreče, razdejana javno in zasebno življenje.

Zmote rimskega prava se ne tičejo toliko pravnih zadev in razmer, kolikor nazorov o človeški naravi sploh. V z a s e b n o p r a v n i h določilih je in ostane rimsko pravo vzorno za vse čase. V tem oziru se torej ne bomo pečali ž njim, marveč si hočemo ogledati le temelj zmote, kakor smo že omenjali.

α) Po naukih zdravega modroslovja je človek središče stvarstvu in družbam. Svet je ustvarjen zanj, sam pa za Boga. Da doseže tem laže svoj namen, mu je Stvarnik vložil v naravo družbeni nagon. Nobena družba torej ni sama sebi namen, marveč namen vsaki je le blaginja njenih udov. Ljudje niso zaradi družbe, pač pa je družba zaradi ljudi. Tega načela niso poznali stari pagani in v tem oziru je staro rimsko pravo najprej in najhuje zagazilo. Osebna čast in osebno dostojanstvo človekovo se je izgubilo v družbi. Državi je bilo vse podrejeno;

država je bila najvišji stvor, kateremu se klanjati je bila najvišja človekova dolžnost. To zmoto smo že videli pri Krečanih, Špartaneih in v Platonovi »Državi«; splošno lahko rečemo, da se je je držal ves paganski svet in da je šele krščanstvo v tem oziru vrnilo človeški osebnosti naravno veljavo. Stari pagan je živel samo državi, in kdor ni bil sposoben za tako službo, ni imel pravice do življenja. Zato vidimo pri vseh paganih grde posledice tega nauka, katerih ostudnost nas navdaja z grozo. Grki in Rimci moré ali polagajo zverem in pticam v plen slabotne otročiče. Perzijci ubijajo starce, Germani koljejo lastne oslabele starše in uživajo njihovo meso. Največja krepost je požrtvovalnost v državni službi. *Salus patriae suprema lex esto* — domovinski blagor je najvišji zakon, to je veljalo v vsem svojem obsegu. Krščanska vera pa pravi: Najvišje načelo, kateremu moraš podrediti vsa svoja dejanja in celó svoje misli in želje, je čast božja in tvoje večno zveličanje. Tudi skrb za splošno blaginjo, tudi tvoje domoljubje, ljubezen do države, kateri pripadaš, do narodnosti in do jezika, ki si se ga naučil od svoje matere, se móra ravnati po tem načelu. Paganu je bilo vse sveto, kar je koristilo njegovi državi; kristjanu je le to sveto, kar se zlaga z večnim božjim zakonom.

Država je bila paganu nekaj božanstvenega. Zato mu je bila pa tudi oblast, ki je vodila državo, ne samo božjega izvora, marveč prav božja. Rimski cesarji se niso imenovali samo »*divi Imperatores*« — božji vladarji — marveč so se prištevali sami bogovom, in podložniki so jih morali po božje častiti. Ena izmed glavnih pregreh, ki se je očitala prvim kristjanom, je bilo ravno »*crimen laesae maiestatis*« — razžaljenje cesarjevega veličanstva, — ker so kristjani sicer slušali posvetno oblast, toda stanovito se branili, zažigati kadilo pred njihovimi kipi.

Ko smo govorili o bistvu človeških družb, smo poudarjali z vso odločnostjo pomen oblasti ali avtoritête za vsako družbo. Oblasti smo naredili ime — duša družbe. Ob tej priliki pa moramo ravno tako odločno poudariti, da si človeška oblast ne sme več prilastovati, nego ji gre. Če se ljudstvo upre zakoniti oblasti, temu pravimo prekucija, revolucija. Toda istotako je zloraba oblasti revolucija. Revolucij ne delajo samo podložniki, marveč tudi vladarji, ne samo tlačeni, marveč tudi gospodujoči stanovi. Zgodovina nas celo uči, da so revolucije od zgoraj

vzbudile revolucije nižjih slojev. Brezobzirnemu absolutizmu nekaterih ruskih vladarjev, zlasti od Petra Velikega sem, se je postavil po robu nihilizem; zlorabljen vladarska oblast srednjega veka, zlasti od Friderika I. dalje je rodila grozne socialne in verske prekucije, katerih najpogubnejšo poznamo pod imenom reformacije; oholost Ljudevita XIV., ki je neprenehoma trdil: »L'état c'est moi« — jaz sem država —, je položila kalí grozni francoski revoluciji koncem prošlega stoletja.

Med revolucionarje ne štejem torej samo Kole Rienzija, Robespierrea, Dantona itd., marveč tudi Štaufe, zlasti Friderika II., Petra Velikega, Katarino II., Ljudevita XIV., Napoleona in druge njim enake siloviteže na vladarskih prestolih. Revolucionarje imenujemo po vsej pravici tudi stare rimske cesarje. Lahko jih imenujemo pričetnike vladarskih prekucuhov. Niso bili podložniki božji, ravnaoč se po volji božji, ne: imenovali so se sami bogove in velevali, naj se jim darujejo žrtve, naj se celo prisega v njihovem imenu.

Ideja pretirane oblasti se vleče kot rdeča nit po vsem rimskem pravu. Krščanstvo je to idejo zavrglo in namesto nje postavilo načelo: Vsak človek je božji služabnik in to službo mora izvrševati po božji volji, naj si bo prostak ali veljak, berač ali bogatin, podložnik ali vladar. Pagansko zmoto so zopet obnovili pravniki, zlasti ko se je v Bologni pričela znamenita pravna visoka šola.¹⁹⁷ Mnogi teh učenjakov niso bili zadovoljni samo s tem, da so brskali po starih rimskih zakonikih in da so raziskovali stare pravne komentare, marveč so hoteli tudi kaj osebnega dobička imeti od tega dela. Priliznjeno so se vtihotapili na cesarski dvor in tam so vladarje kmalu naučili, kako vseobsezajoče in božanstveno je njihovo veličje; zadeli so pri njih ob žilo, katera je v naši skvarjeni naravi najbolj občutljiva — ob samoljubje in s tem so vzplodili nove nazore o oblasti, o človeku, o Cerkvi.

Cerkev smo že imenovali prvo varihinjo pravice in resnice in rekli smo tudi, da je svetost cerkvene oblasti največjega pomena za urejeno družbinsko življenje. Zgodovina nam to potrjuje zlasti v tisti dobi, ko so se navzemali vladarji napačnega pojma o absolutnosti svoje oblasti.

¹⁹⁷ Že v 12. stoletju po Kr.; v začetku 13. stoletja je štela že 10.000 slušateljev. Op. izd.

Prva posledica te rimsko-pravne zmote v krščanski dobi je morala biti vojska med Cerkvijo in vladarji. Cerkev je bila največja varihinja pravičnosti; vladarji so se izneverjali tej pravičnosti, torej je moral nastati boj med obema. In nastal je. Vsakdo, kdor je količkaj pogledal v srednjeveško zgodovino, ga pozna, a le malo jih je, ki umevajo, da so se papeži borili za čast in dostojanstvo človekove osebnosti in da vladarji v svojem boju proti njim niso samo izkušali zatreti samostojnosti cerkvene oblasti, marveč temelje družabnega življenja sploh.

Naša razprava se ne more pečati podrobneje s to stvarjo. Tu priporočamo le vsem razsodnim bralcem, naj sami razmišljajo o nji. Prepričali se bodo, kako zlobno in bedasto je očitanje o tiranstvu papežev in o njihovi želji po gospostvu. Družabna prekucija 16. veka, katere posledica je sedanje socialno vprašanje, je nastala samo zato, ker cerkev ni mogla zaježiti zmot, katerih izvor je bil na vladarskih dvorih.

V 19. stoletju je Kantovo modroslovje z drugega stališča iznova utemeljilo staro pagansko zmoto o človekovem razmerju do države. Njemu in njegovim učencem je država vse — začetek prava in dolžnosti, absolutno bitje, najvišja stvar, ali kakor pravi Hegel »pričujoči bog«. — Posamnik ima samo toliko pomena in toliko pravic, kolikor mu jih daje država.

Absolutnost države rodi iz vladarjev — trinoge, krivičnike, ki sami po sebi pospešujejo družbeni razpad. Vsled njihovih krivic nehajo podložniki spoštovati oblast; revolucija na prestolih pripravlja revolucijo med ljudstvom.

Ljudstvo namreč po svoje umeva nauk o državni vsemogocnosti. Vladar pravi: »država sem jaz«, ljudstvo mu pa odgovarja: »Ni res, marveč država sem jaz.« In iz tega sledi nujno — prekucija. Tudi socialni demokratje zahtevajo, da morajo vsi posamezniki služiti celoti; njihovo komunistično načelo jim je absolutno — in ker nočejo ničesar vedeti o božji, vladarski ali cerkveni oblasti, zato si hočejo popolnoma v zmislu nauka o državni absolutnosti, z vsemi sredstvi priboriti državo, ki jim bo všeč.

Pri tej priliki se vsaj dotaknimo sedanjih državno-pravnih razmer. Rimsko pravo vlada tudi v naših državah. Najbolj bi se motil o dejanskih razmerah tisti, ki bi sodil, da sedaj, ko država v svojem temelju izraža načelo popolne svobode vsem

državljanom, ni nobene sledi več o trinoštvu. Kaj je drugega nego trinoštvo vse, kar imenujemo birokratizem (uradniška vlada) ali centralizem? Samostojnost manjših družabnih organizmov je izpodjedena in s tem pokopana tudi njihova svoboda. Država se tudi sedaj vtika v vse in povsod odločuje, kot bi bila nezmotna in absolutna. Kako brezozirno in često krivično nalaga denarne in krvne davke svojim podložnikom; kako čudno deli bremena in pravice!

β) Druga osnovna zmota v rimskem pravu je s prvo v zvezi. Oče je imel preveliko oblast v svoji družini. Sužnji, mladoletni otroci in žena so mu morali biti brezpogojno podložni v vseh ozirih. V svoji rodbini je bil hišni gospodar pravi samosilnik, proti čigar naredbam ni smelo biti ugovora. Določeval je, ali naj narodivši se mu otroci živijo ali ne, doraslim ukazoval, kako in kje naj vstopijo v zakon, kakšen poklic naj si izbere itd. Žena je bila po zakonu v družinskem življenju brez pomena. Izobraženi Rimljani in pred njimi še Grki so se sramovali tihega, skromnega življenja v domači rodbini. Žene se niso smele baviti z znanstvom in umetnostjo, še manj seveda z javnim življenjem, in so tako osamljene hirale v svojem ženskem oddelku, v kesnejši dobi pa propadale v grdi nenravnosti. Njihovi možje so pa pohajkovali po mestu in iskali zabave pri — nečistnicah.

S tem pa seveda nočemo trditi, da ni bilo nobene izjeme v tem oziru. Vsi poznamo imena blagih žen, ki so z razboritim junaštvom posegale v usodo svoje domovine. A take izjeme ne izpreminjajo pravila in ne zavračajo naše trditve, da je rimsko pravo preveč dovoljevalo očetne oblasti.

Vzrok temu je ta, da je bila država vse in posamnik nič. Človeška osebnost se ni priznavala in upoštevala. Zato se pa tudi niso čuvale in branile pravice, ki ji pripadajo. Najgorje vidimo to v suženjstvu. Sužnji so bili domačemu življenju to, kar državljani sploh državi, golo sredstvo v dosego namena. Lasje se nam ježe, ko beremo, kako kruto so ravnali nekateri gospodarji s svojimi sužnji, kako so jih klali, metali njih meso ribam za hrano. A najhuje je, da so po duhu svojih pravnih pojmov priznavali takemu ravnanju zakonito pravico tudi izobraženi modroslovci in sloveči pravniki. Osebnost posamnega človeka ni nič veljala. Bila je samo v državi in v družini.

Prav tako sodi tudi socialna demokracija. Posamnik ni zase nič, izgublja se v družbi. Od družbe je odvisno naziranje vsakega človeka o veri, o npravnosti in o pravu. Vse njegovo duševno življenje je le posledica njegovih gospodarskih razmer.

Odtod pa izvira tudi tista nezmisljena trditev, da se bo vsakemu posamezniku zboljšalo gmotno in duševno življenje, ako se zboljšajo gospodarske razmere. To se ima vršiti po tej trditvi nujno, brezpogojno. Ko zavladajo take gospodarske razmere v družbi, kakršne hoče socialna demokracija, t. j. ko se odpravi zasebna last proizvodjalnih sredstev, ko vzame družba sama v roko vse proizvodjanje in razpečavanje blaga, ko se izbriše zadnja sled verskega naziranja, potem ne bo nobenega berača, nobenega norca, pa tudi nobenega hudodelca več! Vse gmotne in duševne hibe se bodo odstranile same po sebi.

Prezira se v takem modrovanju temeljna resnica vsega družboslovja, katero smo tudi mi že večkrat poudarili, da je namreč človek središče družbi. Družabno življenje — družine, narodi, države, človeštvo — je pač potrebno, da si ohrani in izpopolni zmožnosti in sile svojega telesa in duha, toda vse te družbe se morajo nanašati nanj. Človek s svojo osebnostjo mora ostati težišče vsemu družabnemu gibanju; njegova narava mora biti merilo vsem pojavom tega gibanja.

Rimsko pravo je v svojih načelih, ki so v svojih posledicah tako duhovito uporabljene, to resnico samó pokazalo. Nam se zdi, da se je to zgodilo po tajnem, neumljivem nazoru človeške narave same. Prav tisto rimsko pravo, ki je v svojih državno-pravnih trditvah postavilo državo za merilo vse dobrote in pravičnosti in je rodbinskemu očetu dajalo neomejeno oblast nad sužnji, otroki in ženo, je rešilo na drugi strani načelo — najgorjega individualizma. V lastninskem vprašanju in v gospodarskem življenju sploh je prisojalo rimsko pravo lastniku brezpogojne pravice. — »Svoboda je naravna zmožnost, po kateri sme vsak vse, če mu ne brani sila ali pravo.« Tako govori zakon.¹⁹⁸ Pravo so si pa dajali sami.

γ) Tu smo pri tretji osnovni zmoti rimskega prava. Po njegovih načelih je bil lastnik neomejen gospodar

¹⁹⁸ L. 4. Dig. 1, 5.

svojih stvari.¹⁹⁹ Z njimi je lahko počel, kar je hotel. Odgovoren ni bil za svoje delovanje nikomur.

Lastninska pravica ima svoje meje in neomejenost v tem oziru je prav tako škodljiva, kakor neomejenost glede na oblast. Neomejena oblast je trinoštvo, ki rodi politične prekucije, neomejena lastninska pravica pa poganja — družabne revolucije, ki so često hujše od prvih.

Rimsko pravo sicer kaznuje tiste, ki si očitno krivičnim pótem hočejo prilastiti kako stvar. Obsoja goljufijo in tatvino, zahteva pravičnost pri pogodbah, pazi na dano besedo, toda vse to je še mnogo premalo. Že pri pridobivanju lastninske pravice je mogočih sto in sto stranskih potov, ki so po svojem bistvu tudi goljufni in krivični, ki se pa ne opažajo tako naravnost. Z zvičajnim tekmovanjem si jih je mnogo pridobilo milijone v stari dobi rimskega cesarstva in v naši. Zaradi tega jih pa ni nihče prijel, pač pa so tedaj in sedaj zlezli vsled tega na najvišja mesta. K a t o n, najpoštenjši Rimec, pravi naravnost:²⁰⁰ »Kdor vzame kaj zasebne lasti, sedi v ječi in verigah; javni tatje pa hodijo v zlatu in škrlatu.«

Sebični prokuratorji po rimskih pokrajinah so si nagrabili denarja in časti v izobilju. V današnjih dneh se kosajo ž njimi v podobni posvetni sreči borzni baronje, »viteški« banikirji itd.

Krščansko načelo obsoja vsako krivico in trdi, da se nihče ne more imenovati lastnik kake stvari, katero si je pridobil s kakim goljufnim dejanjem. Krivica ne zastara in če bi tudi krivičniku svet obesil vse možne redove na prsi.

Družba ne sme dajati potuhe slabostim, ki tle v človeški naravi, marveč mora po svojih močeh delovati, da se ublaži slabo nagnjenje in da se krepe dobre lastnosti.

V tem oziru moramo torej obsojati vsa tista načela, po katerih se odpira neomejeno polje človeški sebičnosti. Nebrzdana svoboda, katero priznavajo novodobne države kmetu,

¹⁹⁹ Dobro poznamo, da nekateri učenjaki hočejo oslabiti to trditev. Toda ti sami (primeri najznamenitejšega med njimi Puchta, Cursus der Institutionen. V. Leipzig. 1875) priznavajo škodljivost neomejene gospodarske svobode, zlasti pri pogodbah. (R. t. II. str. 311.)

²⁰⁰ Gell. N. A. 11, 18. 18.

obrnemu stanu, špekulantom itd., je največja škoda za red v družbi.

Vsled te neupravičene svobode je najprej zemljišče izgubilo svojo vrednost. Razkosane kmetije, obložene z dolgovi, so posledica kmetiški svobodi; propadajoči mali obrtni stan govori proti nji; milijoni nemaničev, ki si po tvornicah brez pravic in brez upanja služijo ubožni kruhek, jo prekinjajo. Vsled te svobode vlada divje tekmovanje, grda konkurenca med nami, in ljudje, ki bi morali živeti bratovsko med seboj, se uničujejo drug drugega, se izpodrivajo in bijejo med seboj gospodarski boj na življenje in smrt.

Jasno je, da morajo v takem boju propadati nižji stanovi. Manj zvitosti, manj izkušnje, manj izobrazbe imajo in zato tudi manj moči. Na maloštevilnih točkah se skupljajo milijoni, večini pa zmanjkuje kruha in soli.

Družba pa, ki je proglasila načelo svobode, si ne ve kam pomagati. Malone nema priča je temu boju. Saj ne more in, če hoče biti dosledna, niti ne sme posegati vmes in ne sme izvrševati svoje najvišje dolžnosti, namreč braniti slabjšega proti močnejšemu krivičniku, čuvati pravico vsakateremu, varovati delu pravični zaslužek.

Ali je potemtakem čudno, če se širi socialna demokracija? Ali ni umljivo, da se nižji stanovi zbirajo in prisegajo maščevanje vsi družbi?

Ko smo govorili o rimski zmoti glede na oblast, smo poudarjali, kako grozne posledice ima zloraba oblasti. Oblasti čast, a tiranstvu boj! Isto velja tudi o lastninski pravici. Sveta dolžnost vsakega poštenjaka je, da brani upravičeno lastninsko pravo, a prav tako je naša sveta dolžnost in v naših dneh potrebnjša, nego prva, boriti se proti zlorabi lastninske pravice.

Nekateri sodijo, da vsaka krepkejša beseda, n. pr. proti kapitalizmu, že diši po socialni demokraciji. To je popolnoma napačno. Pravica velja na zgoraj in na zdolaj. In če vidimo, da je krivična raba oblasti in lastninske pravice zatrosila kali divjega viharja med ljudstvo, moramo prej odstraniti vzroke in potem šele pričakovati, da se poleže vihar. Videli smo pa, da načela rimskega prava, ki so ustanovljena skoraj v vseh sedanjih državah, osnovno podpirajo revolucijsko gibanje ljudstva. Zato sodimo sami, kaj nam je storiti!

Temelj krščanskih držav.

Dne 19. decembra l. 69. po Kr. se je vnel boj med Viteljevimi in Vespazijanovimi pristaši v rimskem mestu. Roka nekega rimskega vojaka je ob tisti priliki zanetila najznamenitejše narodno rimsko svetišče, tempelj Jupitra Kapitolskega na kapitolu. Z njim vred sta pogorela tudi templja boginj Junone in Minerve. Nekaj mesecev kasneje, dne 10. avgusta l. 70. je vrgel rimski vojak žarečo bakljo v narodno svetišče judovskega ljudstva, v jeruzalemski tempelj, da je do tal pogorel. Tako sta domala ob enem času padli dve najznamenitejši verski središči starega sveta. Rimski vojaki so izvrševali neumljive božje sklepe, ko so jih uničili. Treba je bilo prostora novi religiji, ki jo je ustanovil sam božji Sin. Dediči obeh svetišč so že prebivali po raznih krajih sveta; v Rimu so jim par let prej (l. 67.) križali njihovega poglavarja, sv. Petra, in obglavili njegovega najboljšega sodelavca, sv. Pavla; v svojih vrtovih jih je dal cesar Neron žive sežigati, v amfiteatru jih je zmetal divjim zverem na stotine. Skrivali so se — majhna četa — pod zemljo, brez zunanje moči, a polni novih svetih resnic in nezlomljenega poguma. Do tristo let je divjal krvavi boj proti njim; padali so kot snopje pod srpom; kruta sila se je bojevala z resnico; tvar proti duhu. Duh je zmagal.

Na novem temelju se je jelo snovati družno življenje; ustanavljale so se nove, krščanske države v Italiji, na Francoskem, Španskem, Portugalskem, Norveškem, Švedskem, Danskem, Nemškem, Angleškem, Ogrskem, Češkem, Hrvaškem, Poljskem in Ruskem. Poglejmo vodilna krščanska načela, ki so ustvarila tem državam podlago!

a) Proti paganskemu nazoru, da so narodi neenakopravni, proti njihovi delitvi človeštva v barbare in nebarbare, sužnje in nesužnje, je povzdignilo krščanstvo načelo enakosti vseh ljudi pred Bogom. Po tem načelu se je razdrobilo suženjstvo, človekova vrednost in dostojanstvo njegove narave sta se oživili. Suženj in gospodar, kralj in podložnik, Grk, Rimec in barbar so se čutili člane ene družine, sinove enega Očeta, ki vse enako ljubi, ki tudi vse enako sodi. Uboštvo ni bilo več sramotno. »Kar storite najmanjšemu mojih bratov, ste meni storili«, tako je dejal Zveličar.²⁰¹ Otroci so dobili najkrepkejše

²⁰¹ Mat. 25, 40.

varstvo v njegovih besedah: »Kdor sprejme otroka, mene sprejme.²⁰² Vrednost človeške narave je pa imela svojo nezlomno oporo v nauku, da je vsak človek ustvarjen za večni namen, da je za vsakogar umrl Odrešenik, in da je pri delu za svoje zveličanje vsak svoboden tako, da ni oblasti, ki bi mu smela to delo braniti. »Boga moramo bolj poslušati nego ljudi«,²⁰³ ta svobodo dihajoča beseda se je rodila v tem duševnem ozračju. Človekova osebnost v svojem poklicu za zveličanje, v svojem značaju kot posvečeni tempelj svetega Duha je postala vodilna moč tudi v družabnem življenju. S tega stališča, da imajo vsi ljudje enako, iz Boga rojeno in k večni sreči poklicano osebnost, so zrastle čile rodbine in svobodne, krepke države.

Človek je postal zopet središče v družbi. Država in vse druge družbe so za človeka in ne narobe; ta nauk je ustvaril čuda. Paganski nazor, da je država absolutna, popolnoma nezavisna, je padel. Vrglo ga je krščanstvo. Tega ne more tajiti in res tudi do zdaj še ni tajil nihče. Če bi krščanstvo ne bilo storilo nič drugega, nego da je vrglo ta nazor, je že s tem dalo brez dvojbe najjimenitnejši pravec napredku v omiki.

Človek ni bil več gola stvar in blago, ne za gospodarja, ne za državo. Rado se trdi, da krščanstvo vendar ni brž odpravilo suženjstva. Priznavamo, da je gospodarska samostojnost napredovala polagoma, a najodločneje oporekamo, da je v krščanskih državah suženjstvo v paganskem smislu tudi le en dan živelo. Eksistenčno dušno in telesno pravo se je vsakomur priznavalo. Osebnost se je pri vseh spoštovala, in sicer tako daleč, da je tudi nesvobodni posed ali tlačan lahko vstopil v duhovski stan in v tem stanu dosegel najvišje cerkvene časti. Duhovski stan se je štel v krščanski dobi za najjimenitnejši. Če je bila vanj odprta pot vsakomur, potem se pač ne more govoriti o kaki suženjski odvisnosti. Saj nam zgodovina spričuje, da so na škofovskih stolicah in celo na prestolu sv. Petra sedeli možje iz najnižjih stanov, sinovi poslov in tlačanov.

Reveži, zatiranci, zapuščeni pohabljeni, bolniki in jetniki so v krščanski veri našli uteho sladkega upanja, pa tudi dejansko pomoč v nebrojnih ustanovah in zavodih, ki so se razcvetele na krščanskih tleh.

²⁰² Mat. 18, 5.

²⁰³ Dej. ap. 5, 29.

b) Paganski nazor o telesnem delu smo že parkrat omenjali. Revež in delavec jim je bil enak. Obojno se jim je zdelo sramotno. Svobodni državljani so se smeli pečati le z umetnostmi in z zabavami. Za telesno delo ni nihče prijel. Celo Aristotel zaničuje delo, rekoč:²⁰⁴ »Delavci z rokami ne zaslužijo imena državljanov; nič plemenitega nimajo v mišljenju. Sužnji so posebna vrsta ljudi in zato ustvarjeni, da za nas opravljajo telesno delo.« — Ciceron, sloveči rimski državnik, pravi,²⁰⁵ da so delavnice in obrti umazani, brez vsake časti, nezdružljivi s plemenitim mišljenjem.

Kristusova vera je učila, da je telesno delo posvetil Zveličar sam in njegova deviška mati; da je z delom človek tvorni vzrok stvarem in v tem podoben Bogu; da je delo častno, ker je osebno in za ohranjanje človeške osebnosti nujno potrebno; da je zaslužljivo pred Bogom in vsled svoje težavnosti spokorno.

Delavski stanovi so se jeli spoštovati. Na tem spoštovanju so se snovale krščanske države. Zavest, da je vsak človek po božji volji dolžan delati in da je lenoba grda pregreha, je prešinjala vso krščansko družbo. Delo je bilo v časti, štel se je za urad; sramotno je bilo le izrabljanje dela, o deruštvo. In zato je bil sramoten tudi judovski narod, ki se je s tem pečal.

c) Pravo se je priznavalo kot del npravnega reda. Nravni zakoni so veljali za vse zasebno in javno življenje, za gospodarja in podložnika, za reveža in bogatina. Po teh zakonih ni bil nihče neomejen lastnik, marveč samo oskrbnik svojih stvari, ki naj v božjem imenu upravlja svoje premoženje. Nihče se ni smel šteti za neomejenega gospodarja; vsaka oblast, od očetove do vladarjeve in papeževe, se je štela le za božjo službo. Ravno tako je bil odgovoren cesar za svoje vladanje vsegavednemu Bogu, kakor najnižji njegovih podložnikov za svojo pokorščino.

c) Krščanska načela je izročil božji Zveličar Cerkvi v varstvo. O tej resnici je bilo trdno prepričano vse krščanstvo do

²⁰⁴ Polit. II., 1; III.; 1; I., 3.

²⁰⁵ De offic. I., 42.

Lutrovih časov. Vera v nadnaravno, božje poslanstvo Kristusove Cerkve je imela najblagodejnejši vpliv na države in na vse družabno življenje. Kakor je namreč posamni človek po svojem večnem namenu neodvisen od države, tako mora biti neodvisna tudi tista božja ustanova, ki vodi ljudi k večnemu namenu. Misel o nezavisnosti in svobodi Kristusove Cerkve je dala prej neznano silo napredku in svobodni omiki. Če je kdo poskušal rušiti нравne temelje javnega življenja, so vsi vedeli, da imajo v Cerkvi nezmotno, pa tudi neustrašeno zagovornico resnice in pravice. Tudi vladarjem je po svojih škofih, najsijajneje pa po rimskem papežu, brez bojzani govorila opomine in svarila. Priznavala je nezavisnost države, a v kolikor se mora tudi država klanjati nraвному zakonu, je vedno zahtevala, da posluša njen v tem oziru edino veljavni in upravičeni glas. Poskušali so že mnogokrat razni nasprotniki Cerkve, da bi iz posamnih besedi cerkvenih predstojnikov dokazali, da si je cerkev prilastovala tudi v političnem oziru nadvlado nad državami. A brez uspeha! Vse, kar navajajo, govori samo o zavisnosti držav od nravnega reda in posredno od Cerkve, ki ga ohranjuje. Pač pa imamo celo vrsto slovesnih izjav, ki jasno izražajo politično nezavisnost državnih organizmov. Tako n. pr. piše papež Gelazij cesarju Anastaziju: »Ker vemo, da ti je odzgoraj podeljena oblast gledé na red javnega življenja, morajo tvoje zakone ubogati tudi cerkveni predstojniki.« Gregor Vel. pravi: »Kakor nima papež pravice, vtikati se v vladarjevo hišo, tako tudi cesar ne v papeževo.«²⁰⁶ Cerkev ni jemala posvetnim vladarjem njihove oblasti, marveč jo je le branila in utrjevala. Celo protestantski učenjak Herder priznava to, rekoč:²⁰⁷ »Če bi morale vse cesarske, kraljeve, knežje in viteške rodbine krščanstva pokazati svoje zasluge, po katerih so prišle kdaj do vlade nad narodi, jih sme trojni kronanec v Rimu, ki ga nosijo nevojniški duhovniki na ramah, vse blagosloviti s svetim križem in reči: »Brez mene ne bi bili postali, kar ste.«

Cerkev je čuvala oblast vladarjem, a zraven je tudi varovala narodom in stanovom svobodo in pravice. Najlepše je spajala individualno svobodo z zmisлом za splošno korist. Ker se tolikrat ravno nasprotno trdi, navajamo v nastopnih vrstah

²⁰⁶ Prim. c. 7. X. II. 28.

²⁰⁷ Ideen zur Geschichte der Menschheit IV. 108.

nekaj izrekov protestantskih in židovskih zgodovinarjev, ki so katoliški veri nasprotni, ki pa vendar morajo pričevati resnico. I. Ljudevit pl. Maurer piše:²⁰⁸ »Duhovni graščaki so se zelo blagodejno odlikovali od posvetnih... Zato se je tudi dobro bivalo pod krivo (škofovsko) palico.«²⁰⁹ Vsi, ki so se resno pečali z zgodovino srednjega veka, ponavljajo to sodbo. V. Roscher pravi²¹⁰ n. pr.: »Pregovor ‚Pod krivo palico se dobro biva‘, izraža popolno resnico.« Znameniti zgodovinar V. Arnold²¹¹ piše: »Škofovsko gospostvo je bilo neprimerno milejše nego posvetne gospôde; zato so pozdravljali kot pravo osvobojenje, če je sodna pravica v kakem mestu po cesarskih privilegijih prešla od grofa na škofa. Pod krivo palico se je od nekdanj dobro bivalo. Škofje niso bili gospodje, ki bi iskali zatiranje, marveč očetje v mestih, ki so na vse načine skrbeli, da so napredovala.« O samostanih pravi z ozirom na Nemce Arnold:²¹² »Preden so bila nastala mesta, so bili samostani edini razširjevalci omike. Sredi Nemčije je prišlo krščanstvo samo od njih in po pravici smemo reči, da se ima narod za vse, kar je postal, bistveno zahvaliti samostanom: ne samo duševno izobrazbo, marveč tudi gmotni razvoj so šele oni vzbudili. — Splošno so obrti najbolj cveteli v 14. veku, in tega cvetu ni dosegla nobena doba, najmanj pa sedanost s svojimi stroji in tvornicami.«

Žid S. Sugenheim, strastni nasprotnik katoliške Cerkve in duhovnikov, piše²¹³ tako-le o posamnih deželah: »Na Francoskem so se tlačani izpremenili v dedne najemnike najprej tam, kjer se je nesvobodnim ljudem v srednjem veku sploh najbolje godilo, namreč na duhovskih posestvih. — Posebno se je v Galiji za križarskih vojn še pogosteje nego drugod ponudila Cerkvi priložnost, da je z uspehom izvrševala svoje trudapolno delo za zboljšanje razmer med kmečkim ljudstvom. Duhovniki niso le bolj človeško delali s kmetom nego

²⁰⁸ Geschichte der Frohnhöfe in Deutschland III, 277.

²⁰⁹ V srednjem veku je slovel pregovor: Unter dem Krummstab ist gut wohnen.

²¹⁰ System der Volkswirtschaft II. 338.

²¹¹ Das Aufkommen des Handwerkerstandes 1861. Str. 16.

²¹² Verfassungsgeschichte der Deutschen Freistädte II. 164. 214.

²¹³ Geschichte der Aufhebung der Leibeigenschaft und Hörigkeit in Europa. 1861. Str. 90—108.

posvetni graščaki, niso samo tem dajali pohvalnega zgleda s tem, da so uvedli in dopustili važne zboljšave v razmerah lastnih kmetov in tlačanov, marveč so pogostoma rabili svoj mogočni vpliv tudi na velike in male oblastnike, da so se razklenile verige onih revežev, ali vsaj znatno polajšale. V srednjem veku čujemo večkrat, da se je, zlasti v oporokah, zastonj dala posamnim tlačanom svoboda, pa tudi, da so jih posvetni knezi in mogočniki v poslednji volji osvobodili cele čete v svoj dušni blagor („pro remedio animae meae“). To je bilo domala vselej delo pobožnih in zato človekoljubnih izpovednikov ali drugih duhovnikov. Ti niso namreč porabili trenutkov skesanosti in nežnejših čustev pri mogočnih in bogatih grešnikih, torej zlasti njihove spokornosti na smrtni postelji, da bi samo Cerkev obogatili, marveč zelo pogosto tudi zato, da so se zboljšale razmere ubogim soljudem, ko so onim slikali take osvoboditve kot posebno zaslužna in spravna dela — —; zato so se tudi osvoboditve, v znamenje svojega izvora, navadno vršile v cerkvah vpričo duhovnikov, ki so jih povzročili, in osvobodenci so se izročili v večjo varnost včasih tudi pod posebno cerkveno varstvo. Duhovniki so ob križarskih vojskah mnogo lažje srečno nagibali srca mogočnikom v korist zatiranega in trpečega človeštva tudi izven zadnje ure. Dolga pot in hudi boj, ki sta jih čakala, sta bila za največje in najmanjše graščake združena s tako izrednimi in mnogobrojnimi nevarnostmi, da so vsi komaj manj globoko nego na smrtni postelji čutili potrebo, dobiti si posebnih milosti in varstva iz nebes. V takih trenutkih spokornosti in vzvišenega občutka odvisnosti od višje moči se je ponudila vrednim duhovnikom najugodnejša prilika vplivati na to, da so se olajšale razmere tlačanskih in nesvobodnih kmetov s tem, da so se odpravile ali vsaj bistveno omilile mnoge teh težkih graščinskih pravic. In to prizadevanje je bilo zelo mnogokrat uspešno . . .«

»Na Angleškem so bile razmere tlačanov in nesvobodnih ljudi že v 12. veku neprimerno boljše, nego se splošno misli. Kraljeva sodišča so jih varovala proti trpinčenju in krivicam gospodarjev ali njihovih uradnikov. Že zgodaj je na Angleškem dobila precejšnja množica tlačanov svobodo, ki se je lažje in ceneje in tudi popolneje dosegla nego na celini in zlasti na Francoskem. Kakor vse kaže, se je zato treba zahvaliti britskemu duhovniku, ki so od nekdaj in med vsem

srednjim vekom s posebno in še večjo gorečnostjo nego večina njihovih sobratov na celini izkušali razvezati vezi onih nesrečnežev. Vsa dela, ki so merila na to, so hvalili kot Bogu najbolj dopadljiva; zato niso n. pr. samo nagibali lastnikov, da so jih zastonj ali poceni osvobodili, marveč tudi druge premožne ljudi, da so jih odkupovali.«

»Več nego v vseh drugih državah našega dela sveta je storila krščanska Cerkev v Škandinaviji za olajšavo in končno odstranitev robstva. Duhovniško delo je bilo, da je sklenil že prvi krščanski vladar na severu, svet i Knut, popolnoma odstraniti robstvo iz svoje države. Čas — predzadnje desetletje 11. veka — seveda še ni bil zrel zato, toda duhovniki so s silno gorečnostjo skrbeli, da bi ga dozorili.«

»Nekaj dogovorov med samostanom Monte Cassino in raznimi njemu podložnimi kmečkimi občinami iz 13. veka nam lepo pojasnjuje tedanje razmere med graščaki in kmeti v neapolitansko-sicilski državi. O kakih neredih »mrtve roke« — — ni bilo tam nobene sledi; kmetje so imeli neomejeno pravico, delati oporoke o svoji zapuščini; sorodniki, časih celo najdaljni, pa ravno tako neoporečno dedno pravico ob smrti brez oporoke. Trpinčenje tlačanov in druge predrznosti, ki so si jih vitezi in plemiči drugod brez pomisleka radi dovolili in vsak dan dovoljevali, so bile tu strogo prepovedane in so se občutno kaznovale. Dolžna tlaka je bila natančno določena in je bila splošno ravno tako zmerna kakor zemljiški davek in druge davščine, katere so kmetje sploh smeli odrekati, dokler jim ni samostan n. pr. povrnil zahtevane ali pri tlaki poginule živine. Tlačan, ki je imel dva vola, je moral n. pr. vse leto le po štiri dni s svojima voloma delati za samostan in vrh tega dajati vsako leto po dve piščeti.«

V starih cerkvenih zakonih o pokori se nalagajo stroge cerkvene pokore graščakom, ki so grdo delali s svojimi kmeti. Ne tajimo sicer, da ni bilo tudi v Cerkvi takih duhovskih oseb, ki so krivično delale s tlačani, a vsa zgodovina nam spričuje, da so bile le redke izjeme. Cerkev je imela velika posestva; razmere so bile pa take, da je to moralo biti. Prav pravi Dr. E. Jäger: ²¹⁴ »Predvsem je večinoma Cerkev učila nemško ljudstvo obdelovati zemljišče; zato ga je pa morala imeti. Puste

²¹⁴ Agrarfrage I, 200.

zemlje je dobila ogromno v dar, pridnost njenih menihov pa je iz nje ustvarila cvetoče gaje, ki so bili daleč naokoli vzor gospodarstvu. Cerkev je morala ohraniti zemljiško last, ker je bila ta v onih časih edina podlaga moči, obenem pa tudi svobode. Ta svoboda je bila pa zopet prvi pogoj za blažilni vpliv Cerkve in krščanstva, tako da je bilo véliko posestvo v onih divjih časih izobraževalna potreba in do brota.«

Po cerkvenem vplivu se je tlačanstvo v 15. veku že povsod tako razvilo, da se graščak ni mogel imenovati lastnika kmetij, marveč da je imel samo pravico terjati določeno delo in davščine od kmetov. Zato je pa moral dajati državi davke in skrbeti ob vojski svojemu posestvu razmerno za vojake. Delo in davščine so bile takrat primeroma precej manjše, nego so dandanes javna bremena, ki tlačijo kmeta. Kmet je bil sicer omejen v svojem gospodarstvu, toda to je imelo tudi svojo dobro stran. Zadolžiti se ni mogel. Svoji rodbini je ohranil nerazdeljeno posestvo. Zato pa vendar ni manjkalo kmetom potrebnega kredita. Cerkveni zakoni so prepovedovali obresti, če se je posodilo s pogodbo, da se bo posojeni kapital vrnil. Vsled tega so ljudje, ki so imeli denar, posojali kmetom za letno rento; kmet je moral vsako leto neko določeno vsoto plačati upniku; kapitala pa ni nikoli vračeval.²¹⁵

Iz teh podatkov je razvidno, kako blažilno je vplivala Cerkev na robske kmečke razmere. Od 16. veka dalje pa, ko je izgubila vsled protestantstva svoj vodilni vpliv, so se začele za kmete zopet žalostnejše razmere. Navedli smo same nasprotnike katoliški Cerkvi, ki jih ni moglo drugega privedi do slavospeva Cerkvi in njenim duhovnikom, nego edino le zgodovinska resnica, ki se jim je takorekoč vsiljevala ob njihovih učenih raziskavanjih.

Kako je Cerkev cenila kmečko delo in vsled tega povzdignila kmečki stan, nam najbolj spričuje to, da so njeni menihi, duhovniki in neduhovniki, sami delali. Protestantski pastor Fr. Winter pravi v tem oziru tako-le:²¹⁶ »Kjerkoli vidimo v 13. veku prodirati nemško delo z njegovim izobraževalnim vplivom, najdemo tudi

²¹⁵ Jäger, r. t. I. str. 207.

²¹⁶ Die Cistercienser des nordöstlichen Deutschlands. Gotha 1868—1871, II, 468 nasl., 183; I, 116; II, 174; II, 228.

samostane in kmetije sivih menihov. Omiki na čelu korakajo in njihov pomen za severni vzhod Nemčije je naravnost označeval novo dobo. — V prvo vrsto cistercijanskega gospodarskega delovanja ne devljemo gmotnih koristi, ki so jih prinesli v deželo, marveč nravno posvečenje, katero so dali delu; dasi ni to iznajdba tega reda. Tisti čas je plemski graščak silno zaničeval kmeta in precej pritiska, ki je ležal nad tem, se mora razlagati iz onega zaničevanja navadnega dela. Prav posebno so pa gotovo čutili ta pritisk in to zaničevanje vendski²¹⁷ kmetje. To je bilo v resnici spravno delo z razmerami, ko so možje plemenitega rodu v meniški kuti poleg sobrata iz kmečkega stanu obdelovali zemljo z motiko, lopato in sekiro, in to celo v redu, ki je bil najbolj sloveč in ugleden na vsem svetu. (Njemu je pripadal, kakor je znano, sv. Bernard, o katerem pravi Giesebrecht,²¹⁸ da se stikajo zadnje niti svetovne vlade v celici njegovega samostana.) V resnici, ta zgled je moral imeti nravno dvigujoč vpliv na samostanske kmete, in če bi sicer ne bila znana beseda »pod krivo palico se dobro biva«, bi se je bili morali gotovo tukaj naučiti. Razmerje samostanskega kmeta je bilo res prijazno in milo. — Da se je vse, kar je samostan imel, pridobilo z lastnim delom, je bila v redu častna zadeva. Radi so sicer sprejemali milodare, zlasti posestva, toda najstrožje se je kaznovalo, če je kak samostan za dar prosil. — Zelo bi se motil, kdor bi trdil, da so cistercijani dobili vsa posestva v dar. Izvzemši to, kar je bilo prvotno pri samostanu, so bili darovi le izjeme. — Menihi so zemljo večinoma potrebili in obdelali z lastnimi rokami. Kakor s čarobno silo se je razcvitala omika pod milo krivo palico. Zemlja se je premerila, preoral; meje so se določile; vasi so se zidale; vode se ukrotile, ustružile in uravnale; prekopi so se gradili in napravljali mlini; vabili so se rokodelci in umetniki, ustanavljale so se cerkve in župnije.«

Fr. Hurter pravi:²¹⁹ »Splošno se je razvilo razmerje podložnikov mnogo milejše do duhovnega nego do posvetnega gospoda. Pod onim se je marsikaj izpregledalo, olajšalo, odpustilo v blagohotnem prijateljstvu. Splošni pregovor o milini ško-

²¹⁷ Vendi so bili Slovani. Op. izd.

²¹⁸ Geschichte der deutschen Kaiserzeit IV, 382.

²¹⁹ Innocenc III., III. 292., 540. nasl., 561. nasl. — Pr. Pesch r. t. str. 657—685.

fovske palice je bil malokdaj neresničen. Pritisk na tlačane je bil izjemen, mnogo lažje se je dosegla svoboda — — kjerkoli so se vzdignili samostani, je nastopilo milejše stanje, prijazno razmerje do podložnikov.«

Cerkev je bila vedno najboljša prijateljica delavskih stanov. To resnico nam brezdvajbno oznanja zgodovina prešlih dni. Ne samo kmet, tudi rokodelec je imel v nji najzvestejšo mater. **Z d r u Ź e v a l n o p r a v o**, na podlagi katerega so zrastle veličastni stanovski organizmi rokodelskih cehev in trgovskih gild, je imelo v Cerkvi svojo oporo. Na tem temelju so se pã razvila krepka, cvetoča mesta in trden, Bogu in svetim vzorom vdan kmečki stan.

Značaj krščanskih držav.

Na podlagi načel, ki smo jih opisali v prejšnjem odstavku, so se razvijale krščanske države. Osebna svoboda se je v njih tako upoštevala, da nimamo ne prej ne slej nobene primere zanj. V tem oziru so države šle tako daleč, da je bila na škodi javna varnost in da so vsled tega zlobni ljudje mnogo lažje izvrševali svoje hudobije nego dandanes. V državah so se spoštovala katoliška načela v vseh panogah javnega življenja. Posebni znaki srednjeveških krščanskih držav so ti-le:

a) **F e v d n i s e s t a v**. Vladar se je štel za lastnika vsega zemljišča, katero si je pridobil v vojski; svojim zvestim sodrugom je razdelil zemljo s pridržkom, da so mu morali zato dajati določene davščine in opravljati razne službe na dvoru ali v vojski. Tako podeljeno zemljišče se je imenovalo **f e v d** ali **l e n o**.²²⁰ Fevdni posestniki so dajali manjšim vitezom svoja posestva v daljnje podrejeno leno. Zemljo so obdelovali kmetje. Izprva so bili kmetje v domači državi svobodni. Tlačani so bili samo poljedelci, v vojski podjarmljeni. Ti so bili navezani na zemljišče, pravi robje. Po cerkvenem vplivu se je pa to razmerje kmalu izboljšalo, kakor smo že opisali. Fevdni posestniki so smeli kmete tudi popolnoma osvoboditi. V 10. in 11. veku, ko je bilo mnogo bojev, so pa celo prej svobodni kmetje radi prodajali svojo svobodo graščakom svojega okrožja, ker niso mogli nositi silnih vojnih bremen, ki so se vsem svobodnim državljanom nakladala. V tem času imamo torej le malo svobodnih kmetov.

²²⁰ V tem smislu smo imenovali na str. 93 delo — družbeno leno, t. j. pravico, združeno z obveznostjo, ki jo daje družba.

A kmalu se je jelo to razmerje izboljševati. Mnogo jih je doseglo popolno svobodo, drugi so postali kmalu dedni najemniki in končno celo pravi, dasi omejeni lastniki. Fevdni sestav ni popoln, a za svoj čas je bil potreben, da se je ohranil organski značaj vse družbe. Neumno bi bilo danes obnavljati te razmere, ki niso nikakor več primerne sedanjemu razvoju; ravno tako neumno pa je, če se njihovo zdravo jedro prezira. Organski značaj zemljiških posestnikov je danes ravno tako potreben kakor je bil v srednjem veku, samo da mora namesto graščaka nastopiti kot vodilna moč — skupna volja združno zvezanih stanovskih poljedelskih korporacij.

b) Srenjska avtonomija. Motil bi se, kdor bi trdil, da niso imeli kmetje v srednjem veku nobene samostalne organizacije. Srenja, ki se je večinoma stikala z župnijo, je bila avtonomna v svojih zadevah. Po selih se je vladala sama v skupnih zborih,²²¹ ki so bili vedno združeni s cerkvenimi slovesnostmi. Shod, sejem nam še zdaj naznanja davne običaje. Vsi gospodarji so imeli glas pri teh shodih. Sklepalo se je o skupnih stvareh; pregledovale so se srenjske meje, razsojali prepiri med občani glede na meje; poskrbelo se je za reveže, za javno varnost, za razne cerkvene potrebe; prirejale so se skupne ljudske slavnosti. Srenjsko življenje je bilo zametek vsega javnega življenja. V njem je kalila ljubezniva pesniška miloba, vnema za versko življenje, pa tudi neupogljiv junaški duh, ki označuje naše prednike. Ostanke takih srenjskih shodov ali zborov imamo še sedaj zlasti na Ruskem, deloma tudi na Angleškem, Švedskem, Norveškem in v Švici. Srenjam na čelo so se izvolili pri skupnih shodih načelniki — župani. Po mestih se ni zbiralo vse ljudstvo v posvete, marveč so le izvolili mestni zbor, ki je z županom na čelu vodil mestno upravo. Kakor sploh vsako avtonomijo, je zatrla francoska revolucija l. 1789. tudi srenjsko. Liberalizem je povzel to barbarstvo in je tudi drugod uničil samostalne občine. Današnje občine so le za to, da se lažje nakladajo javna bremena. O njihovi avtonomiji ne moremo govoriti. Orodja so v rokah birokratične in centralistične države, brez moči in brez sadu. Z vso vnemo opozarjamo, da se mora zadeva srenjske avtonomije resno proučevati in na podlagi temeljitih zgodovinskih študij, ki jih pri

²²¹ T. j.: to je bilo takozvano večje. Op. izd.

nas popolnoma pogrešamo, ustvariti določen načrt, da se dožene ta nujna točka družabne preosnove. Dozdaj vemo samo za francoske katoliške pravnike, da so se l. 1892. v Angersu bavili s tem vprašanjem.

c) Stanovska organizacija. O stanovskih zvezah rokodelcev (z umetniki vred) smo že govorili. Poleg njih imamo organiziran tudi duhovniški in plemski stan v krščanski državi. Ti trije stanovi so bili res samostojni, imeli so tudi svoje zbornice. Vladarsko oblast so omejevale pravice teh zbornic. Dokler je živela ta organizacija in poleg nje srenjske avtonomije, je bil absoluten vladar domala nemogoč. Ni bilo sicer ustave, toda monarhija je bila znatno omejena. Ideja organizacije je položena v človeško naravo; obliko je pa kazala krščanskim narodom Cerkev v svoji tako čudovito urejeni družbi. Cerkveno pravo je imelo na razvoj stanovskih organizmov nepopisen vpliv. Ne smemo se torej čuditi, če vidimo, da so vsi stanovski organizmi krščanske dobe tako ozko spojeni tudi s cerkvenim življenjem. Cehi so imeli svoje oltarje, svoja cerkvena bandera, svoja sveta opravila, svoje procesije in druge slovesnosti; ravno tako je tudi plemiški stan vse svoje korporacijsko življenje združeval s Cerkvijo.

Krščanske države so bile res krasne stavbe, ne sicer dovršene, a vedno se usovršujoče. Časih je vihar kaj razbil in potrl, a to se je kmalu popravilo. Bile so bujno razrastla drevesa v vedni rasti, nikdar brez cvetja, nikdar brez sadu. Zlovešči črvi so sicer odglodali marsikako vejo, zavrli razvoj, a življenju sile vendar le niso mogli uničiti, dokler je vladal enoten duh pravega krščanstva. Ko je pa to edinost uničil razdvoj, je jelo hirati življenje samo in organska moč je propadla. Lutrova prekucija v 16. veku ima na vesti razpad krščanskih držav.

Sedanje države.

Lepo opisuje Leon XIII. razvoj sedanjih držav.²²² »Škodljiva in obžalovanja vredna želja po novotarijah, ki se je pojavila v 16. veku v verskih vprašanjih, je po naravnem teženju kmalu prodrla na modroslovsko polje in iz modroslovja v socialni in politični red. Iz tega vira si moramo razlagati postanek teh novodobnih načel neomejene svobode, obravnavanih in razširje-

²²² Okrožnica Immortale Dei. (Izza dne 1. novembra 1885. Op. izd.)

vanih med velikimi zmedami preteklega (18.) veka, češ da so to načela in temelji do tedaj neznanega novega prava, ki je v mnogih točkah v protislovju ne samo s krščanskim, marveč tudi z naravnim pravom. Prvo vseh teh načel slôve: vsi ljudje so si podobni in zato med seboj v življenju enaki, ker so enega rodu in ene narave. Vsak je tako odvisen od samega sebe, da ni na noben način podložen oblasti koga drugega; v popolni svobodi sme misliti o vsaki stvari, kakor hoče; storiti, kar se mu ljubi. Nihče nima pravice, ukazovati drugim. V družbi, ki je osnovana na teh načelih, je oblast samo ljudska volja; ljudstvo je odvisno le od sebe in si zato more le samo ukazovati. Izbira si zastopnike, a tako, da jim ne izroča toliko nekih pravic, kolikor izvrševanje pravic v svojem imenu. Božje gospostvo se zamolčuje prav tako, kakor bi Boga ne bilo ali kakor bi se nič ne menil za družbo človeškega rodu, ali pa kakor bi ljudje, posamniki ali v družbah, ne bili ničesar Bogu dolžni, ali kakor bi si mogli misliti kako silo, katere vzrok, moč in oblast ne bi imela svojega temelja v Bogu. Potemtakem je razvidno, da država ni nič drugega, nego množica, ki si gospodari in se vlada sama, in da je vsled tega ljudstvo vir vsega prava in vse oblasti; dosledno se ne čuti država vezana s kakimi dolžnostmi do Boga, ne izpoveduje javno nobene vere, ni dolžna preiskovati, katera vera je edina prava med vsemi, ne daje prednosti nobeni pred drugo, ne brani nobene v prvi vrsti; vsem mora dati enako pravo.«

Individualizem je na videz temelj sedanjim državam. Na videz, pravimo. V resnici se obnavlja v njih staro pagansko načelo, da je človek zavoljo države. Strastno se je podarjala od francoske revolucije sem individualna svoboda, a države, ki so nastale pod njenim vplivom, ubijajo individualno svobodo. Država se dandanes vtika v vse: vsakemu človeku vsiljuje svoje misli, rodbino izganja od njene vzgojne naloge, očetove in materine želje zaničuje v svojih šolah, Cerkev goni iz druge družbe v svetišča in tudi tja gre za njo, da jo suži in ponižuje, vse dobredelne zavode hoče voditi sama, s svojo policijsko silo hoče vladati tudi ljubezni, šteje se za neomejeno gospodarico mišljenja in hotenja. Ali je potemtakem kaj čudnega, če ji nameravajo socialni demokratje prideti še eno pravico, da bodi namreč država edina lastnica vsega zemljišča in vseh proizvodnih sredstev?

To je nepojmljivo protislovje, ki nam spričuje, kako izvira iz ene zmote cela vrsta drugih. Ker se je napačno pojmovala osebna svoboda, češ, da obstoji v popolni neomejenosti in razbrzdanosti, in ker se poleg tega socialna stran človeške narave ni mogla prezreti, so prišli do nesrečnega načela, da sta posamnik in država dve edini sili. Reklo se je sicer, da določujejo državo posamniki s tem, da si sami dajejo zakone in jo urejajo, toda če pravimo: »državo«, pomenja to neko gotovo vlado, ki je navadno vse prej nego izraz posameznih volj. Če bi že mogli reči, da vlado določuje večina, kaj pa z manjšino? Ali niso člani manjšine ravno tako osebno svobodni, kakor tisti, ki pripadajo večini? In če so, zakaj se morajo uklanjati naredbam, katerih ne marajo? Zakaj ne morejo izvrševati svoje svobode? Na vsa ta vprašanja pričakuješ zastoj odgovora. Prav tako, kakor se je v paganski državi z nebrzdanim individualizmom družil absolutizem, se spajata dandanes v moderni. Čujmo, kako sodijo vodilni učenjaki o moderni državi!

Država je Bog sam na neki določeni stopnji nastajanja, pravi Hegel. Ona je popolni in absolutni smoter, ki ima najvišje pravo glede na posamnike, piše Schelling.²²³ Država je naravnost nravni svet, ki ima namen, izpopolnjevati človeško bivanje, uči Stahl.²²⁴ Država mora z vsemi možnimi sredstvi pospeševati razvoj omike, uči Ahrens in Bluntschli.²²⁵

Po teh načelih se nujno jadra v despotstvo. Ta absolutnost države mori zlasti združevalno svobodo in uničuje samostojnost manjših društvenih organizmov: rodbin, občin, narodov, dežel in stanov. To nam potrjuje tudi zgodovina. Saj smo že opisali, kako je ravno tista francoska revolucija, ki je proglašala najvišjo individualno svobodo, uničila vso občinsko samostalnost in vse stanovske zveze. Moderna država hoče imeti človeka neposredno s seboj zvezanega. V tem ozračju se rodi krivična sila proti najnaravnejšim človeškim organizmom. Zatira se rodbinska svoboda, tlačijo se narodi in z razpadom stanovskih organizacij se bohotno razrašča svobodno gospodarstvo z ne-

²²³ Grundlinien der Philosophie des Rechts, § 258.

²²⁴ Rechts- und Staatslehre II. 2.

²²⁵ Naturrecht 1871. II.

omejeno konkurenco in delom brez pravic; in tu se spočenja kapitalizem, ki rodi revščino med večino ljudstva. To, kar smo videli v grški in rimski povestnici, se obnavlja.

Svoboda se pojmuje le kot svoboda glede na Boga, njegov zakon in njegovo Cerkev. Iz tega pa izvira popolno predru- gačenje pravnih načel. Nič več se ne misli, da izvirajo pravice iz dolžnosti, da je torej človek najprej omejen in zato dolžan in da šele vsled tega tudi sme. Dolžnosti se smatrajo za sitno breme, katerim se je treba čim najbolj izogniti. Ne sodi se več, da ima vsakdo na svetu svoj poklic, ki naj ga izvršuje po božji volji, marveč vse javno ozračje napolnjuje misel: poj- dimo za dobičkom, da se otresemo dolžnosti; preskrbimo si uživanje, da ne bo treba de- lati.

Čast in dostojanstvo človeškega dela se s tem izgublja; delavski stanovi izginjajo pod površjem druge družbe kot po- trebno zlo, kot tolpa brez pravic. Doba novega suženjstva na- staja, v kateri se v imenu svobode, ob slovesnem propovedo- vanju človeških pravic vihti bič sebičnosti med milijoni ubogega ljudstva.

Dosledno! Saj se je izgubil pojem nadnaravnega namena vsakega človeka in z njim temelj pravi svobodi; pravo trgajo od nravnosti; nravnost pa od Boga; Cerkev in njene ustanove zatirajo. Prav tiste države, ki najbolj govore o svobodi, prega- njajo katoliške redovnike in redovnice, kot bi se imela osebna svoboda rabiti za vse, samo ne za božjo čast, samo ne za po- žrtvovalno delovanje človeštvu v korist.

Glavni znaki modernih držav.

a) Ustava. Montesquieu²²⁶ je na Francoskem l. 1748. izdal knjigo z naslovom: *Esprit des lois*. V 11. oddelku je opisal, kako je urejena angleška država in jo silno hvalil. Po njegovem spisu so se evropski izobraženci seznanili z an- gleškim državnim ustrojstvom in po tem zgledu se je začelo kmalu živahno gibanje v vsej Evropi. Povsod so čimdalje glas- neje zahtevali, naj se uvede po angleški upodobljena ustava. Na Angleškem se je po dolgotrajnih bojih razvila nastopna oblika javnega življenja:

²²⁶ Montesquieu (Monskié), sloveč francoski državnik, je živel 1689—1785.

Državo vlada kralj, ki ni nikomur odgovoren. Njegova oblast je pa omejena. Zakonov ne more sklepati sam, marveč sme samo potrjevati take, ki jih državljani sklenejo. Ti sklepajo v dveh zborih: v poslanski in v gosposki zbornici. Poslansko zbornico (house of Commons) volijo državljani; v gosposki zbornici (house of Lords) je pa mnogo članov dednih, oziroma spojenih z nekim določenim pravilom (n. pr. škofje); nekaj jih pa imenuje kralj. Vsak zakon morata skleniti obe zbornici; potem ga potrdi kralj. Za izvrševanje zakona po uradništvu je odgovorno ministrstvo (the cabinet), ki je popolnoma odvisno od poslanske zbornice; ministre imenuje sicer kralj, toda le v soglasju z večino poslanske zbornice. Ministrski predsednik (prime minister) je odgovoren za vso vlado obema zbornicama, ki se skupno imenujeta parlament. Odgovorni pa so tudi vsi posamni ministri za vse, kar stori vlada. Zato mora minister, ki se ne zлага s kakim važnejšim ukrepom svojih tovarišev, odstopiti. Ravno tako pa mora odstopiti vse ministrstvo, če vidi, da ni v soglasju z večino poslanske zbornice. Saj se ministrstvo šteje samo za nekak odsek parlamenta (a committee of the Parliament). Če se pri volitvah izpremeni večina, se mora izpremeniti tudi ministrstvo in višji uradniki sploh. Splošno moramo reči, da se angleška vlada ne vtika v volitve in ne vzdržuje, oziroma ne podkupuje časopisja v svoje namene. Stranki sta že od dlje časa dve: liberalci, ki hočejo hitrejši, in konservativci, ki zahtevajo počasnejši napredek. Poleg tega je na Angleškem popolnoma neodvisen, zelo dobro plačan sodnijski stan, ki ni nikomur odgovoren. Svoboda tega stanu silno dobro vpliva. Za višja uradniška mesta in za ministre se nastavljajo v veliki večini ljudje, ki so toliko bogati, da se jim ni treba ozirati na svojo plačo in ki torej brez vsakih gmotnih težav odstopijo svoje mesto drugim.

Ta ustava se je polagoma razvijala. Pod anglo-saškimi (827—1016), danskimi (1017—1041) in zopet anglo-saškimi kralji je bila na Angleškem monarhija. Vladarju v pomoč je bilo svetovavstvo (30—60 članov) izmed škofov, opatov in plemičev. — Pod normanskimi kralji (1066—1215) vidimo tudi še podobno svetovavstvo — zametek gosposke zbornice. L. 1215. pa je potrdil kralj slovesno v uradnem spisu, ki se imenuje *Charta magna*, državnopravne pravice ljudstva pri vladanju. Od takrat se pričinja poslanska zbornica. Pod Henri-

kom III. (1216—1272) vidimo že, da izbirajo pokrajine, pa tudi mesta in sela poslance, brez katerih privoljenja niso smeli nakladati novih davkov. Pod Edvardi I., II. in III. (1272—1377) se je poslanska zbornica vedno bolj razvijala; dobila je zakonodajno pravico. Pod Rihardom II. in pod vso lancastersko vladarsko rodbino (1377—1485) se ji je oblast vedno bolj množila. Vladarji iz tudorske rodbine (1485—1603) so pa njeno oblast znatno skrčili. Hudi boji so nastali vsled tega pod stuartsko rodbino. Karla I. so l. 1649. obglavili. Nekaj časa je bila potem republika pod Cromwellovim vodstvom. Karel II. (1660 do 1685) je l. 1679. s pismom, ki se zove »Habeas Corpus Act«, potrdil ljudske pravice. V tem času so nastali boji med poslansko in gosposko zbornico. V revoluciji, ki se je takrat vzbudila, so odstavili l. 1688. Jakoba II. Oranijski vladarji (1688 do 1714) so iznova priznali zbornicama njune pravice, ki so se pod hanoversko, do danes vladajočo kraljevo hišo, polagoma še krepile.

V devetnajstem veku so vse evropske države, razen Rusije, deloma v silovitih prekucijah, sprejele po angleškem zgledu ustavo. Pričel se je parlamentarizem. Reči pa moramo, da se ustavno življenje na Angleškem v mnogih ozirih temeljito razlikuje od našega. Vlada je na Angleškem vedno *parlamentarna*; po drugih državah ne moremo tega govoriti. Ministri se radi imenujejo vladarjeve uradnike. Vsled tega vidimo, da se državnemu zboru sicer prilastuje zakonodajna oblast, da pa na upravo nima takorekoč nobenega vpliva. Na Angleškem je ministrstvo od parlamenta v resnici odvisno; pri nas je narobe. Zato pa v državah na celini ministrstvo z višjimi uradniki vred dejansko vlada državo. Kadar se izpremeni ministrstvo, se pri nas ne izpremene višji uradniki. Oni so stalni, in duha, ki ga imajo, jim ne more izbiti nobena nova večina. Pri nas je ločena upravna oblast od zakonodajne.

Angleško ljudstvo je šeststo let zraslo s svojo ustavo in jo ljubi. Pri nas se je vcepila kot nov, neznan cep in ljudstvo je še dandanes splošno ne umeje. Zato tudi nima tistega sadu kakor na Angleškem. Pravno izobraženi ljudje, zlasti nezavisni odvetniki, so na vrhu našega ustavnega življenja.

Strank je pri nas cela vrsta in vsled tega je nemogoča krepka večina. Na Angleškem sta le dve glavni stranki, ki sta precej enako močni in vsled tega nobena ne poskuša umazanih

sredstev proti drugi. Pri nas je pa podkupovanje časopisov, zatiranje protivnih strank, volilno sleparstvo na dnevnem redu. Tak parlamentarizem ni vreden imena.

Angleška ustava pušča svobodno samostojnost manjšim društvenim organizmom. Občine in pokrajine so res avtonomne. Selfgovernment (samovlada) ni tam prazna beseda. Združevalno pravo je zajamčeno do pičice. Saj smo že rekli, da je ravno Angleška najprej dala pravico svobodnega združevanja delavskim stanovom.²²⁷ Samo za katoliško cerkev se dolgo ni mogla povzpeti do svobodnih načel; a sedaj jih je uveljavila in zato cvete Cerkev ondukaj bolj nego drugod. — Avtonomija je pri nas neznana stvar. Zato pravimo sicer, da imamo ustavo in parlament, v resnici pa nam vlada birokracija (uradništvo) v strogo centralističnem smislu. Birokratizem in centralizem označujeta naše države. Po svobodi vzdihujemo na vseh straneh. In kjer se še, kot n. pr. na Nemškem,²²⁸ kažejo pri vladarju absolutistični nazori, tam je res velika nevarnost, da se svoboda popolnoma uniči. Samosilništvo vlada; govori se pa o ustavnih pravicah.

Sodnijska oblast bi morala biti po načelih angleške ustave popolnoma samostojna. A že l. 1856. piše sloveči Mohl²²⁹ takole: »Kakor je znano, smo posneli svoje državnopravne pravice po angleških zakonih; n. pr. svobodo o nepostavnem zaporu, tiskovno svobodo, omejitev hišnih preiskav itd. Deloma so tudi posamna naša določila povzeta po angleškem vzorcu. Vendar je pa vpliv popolnoma različen; o neomajni angleški varnosti ni pri nas nobene besede. Kdor to zadevo natančno pozna, si jo lahko razlaga in strokovnjak je moral to naprej videti iz več nego enega razloga. Naša sodišča niti oddaleč tako ne zajamčujejo pravice proti kaki odločni vladni volji. Na Angleškem je le malo sodnikov, ki so najodličnejši izmed mnogobrojnega in zelo čislanege pravniškega stanu. Visoko stališče imajo, dobro so plačani in ni se jim treba ničesar bati in komaj kaj upati; ker jih je malo in imajo visoko službo, stoje vsak posamič pred očmi vsega ljudstva. Tam je npravno nemogoče, da

²²⁷ Glej str. 96.

²²⁸ T. j. na Nemškem do l. 1918. Op. izd.

²²⁹ Geschichte und Literatur der Staatswissenschaften. Erlangen. II., stran 4.

bi kdo hotoma in vedoma odstopil od prava, zlasti da bi pokazal kako krivično popustljivost z ozirom na vlado. Mi pa imamo nasprotno: sodišča z mnogobrojnimi člani. Vsled tega je med sodniki tudi več srednjih in manj zanesljivih mož; slabo so plačani; cela vrsta napredovanj in često zelo potrebno zboljšanje plač je mogoče in edino le v vladnih rokah. Kako moremo pričakovati od takih sodnikov tisto varstvo proti nasilstvu in svojevoljnosti mogočnikov kakor od angleških? Naš sestav torej nima zadnjega držaja; zadovoljili so se z enako zvenečo besedo, bistvo so pa zanemarili.«

Kjer pa propada varnost pred zakonom, objektivnost pred sodiščem, tam je pričetek razpada. Mohlove besede, ki jih je zapisal ob vstopu ustavnega življenja v celinsko Evropo, so tekom časa še vedno bolj ohranile svojo resničnost in dokazujejo s prej navedenimi dejstvi vred silno protislovje med ustavnim vzorom in med bridko resnico.

b) Liberalizem. Drugi znak novodobnih držav je liberalstvo. Proglša se svoboda v verskem oziru v tem zmislu, da se država šteje za nadzornico in neomejeno vrhovno gospodarico tudi v verskih zadevah, dasi sama ne priznava nobene vere in tudi Boga ne. Ta svoboda je načelno nasprotna osebni svobodi, po kateri je človek glede na svojo dušo neodvisen od države. Gospodarska svoboda je v zvezi z njo. Vsak sme, kar hoče. Lastninska pravica je do mala neomejena. Špekulantom in odrtnim pohlepnikom so vrata na stežaj odprta. Kapitalizem vlada. Le po malem se rušijo njegove sponе. Država je do cela v njegovih krempljih prav tako, kakor govori Platon o svojem času.

c) Militarizem. Le s pomočjo bajonetov se vzdržujejo moderne države. Vojaško breme tlači vse ljudstvo in zlasti zavoljo njega se ogromno množe davki. Bogatini se jim izmikajo; delavski sloji jih pa morajo nositi v ogromni večini.

č) Razpad naravnoavtonomnih manjših družb. Rodbina se tlači s prisilno šolo, v kateri nastopa država kot učiteljica in vzgojiteljica. — Srenje so brezpomemben okrasek birokratičnega državnega stroja. Deželam se prepušča le samostojnost v delanju stroškov. Narodi zastonj čakajo enakopravnosti. Stanovski organizaciji se delajo sitnosti in kakor ne bi imela birokracija boljšega posla, tišči k tlom vsak

pojavnost svobodnega združevanja, bodisi gospodarskega, političnega ali strokovnega že v začetku. Z največjo silo si priborjuje socialna narava sama komaj bivanje svobodnih društvenih organizmov. Najboljši zakoni pomagajo le malo. Birokracija jih kar more malo izpolnjuje; kjer more, jih tolmači na škodo svobodi.

d) Socialno vprašanje. Iz teh znakov sedanjih držav vidimo njihov povrat v paganstvo, njihovo breznačelnost, njihovo anarhijo. Anarhizem brezboštva in anarhizem velikega kapitala rodita anarhizem med množicami. Nravni pravni red je edini kit držav. Kadar ta odneha, ne pomaga nobeno zdravilo več. Bajoneti in topovi ne poznajo morale.

Družabna zavest celokupnosti in trdne složnosti se izgublja. Večina udov v družbi vedno bolj propada — duševno in gmotno. Namesto vzajemnosti sili medsebojno sovraštvo na dan. Peščica ljudi ima vse koristi, večina nosi le bremena. Bogastvo se kopiči na eni maloštevilni strani, uboštvo z vsemi svojimi groznimi hčerami kaže svoje grozilno lice na drugi.

Sama po sebi nastajajo torej vprašanja: kje je vzrok temu družabnemu neredu? kateri so pogoji, po katerih se more človeška narava primerno svojemu namenu združevati? Kako naj se uvedo ti pogoji v sedanjo razrito družbo? Ta vprašanja se imenujejo na kratko družabno ali socialno vprašanje.

To vprašanje se ozira na družine, stanove, narode, države — teoretično, modroslovsko. Združeno je z modroslovskim naukom o naravnem pravoslovju in pravu. Z njim so se pečali vsi večji modroslovci in so ga po svoje reševali. Kdor hoče odgovarjati na to vprašanje, mora predvsem natančno poznati človeško naravo, njeno bistvo in njene lastnosti. Vsaka zmota v tem oziru bi rodila zmote v odgovoru. Teoretično družabno vprašanje se torej tam najbolj rešuje, kjer se najbolj pojasnjuje človeška narava.

Kolikokrat pa je ravno v tem zašel človeški duh na napačna pota! Že izza najstarejših dob poznamo takozvani materializem, ki taji vsak razloček med dušo in telesom, med Bogom in svetom. Ta zmota se je v naših dneh zavila v dozdevno znanstveno obleko. Naravoslovski sestavi, ki so znani pod imenom darvinizem, opisujejo naravnost ves pot, po katerem je hodil človek od prasline preko rastlin in živali, dokler ni naposled iz popolnejših opic postal to, kar je. Potemtakem

imamo iskati svoje pradede med orang-utangi ali gorilami. Materialist ima popolnoma drugače ukrojeno družboslovje, kakor pa tisti, ki se drži resnice, da je duh človeški netvarinski in neumrjoč.

Materialist ne pozna človekove proste volje in zaradi tega tudi nobene odgovornosti in n r a v n o s t i. Zato ne more govoriti o nikakih dolžnostih ali pravicah med ljudmi; razmerje človekovo do Boga kot stvarnika mu je nezmisel. Človeška družba se po njegovem bistveno ne razlikuje od črede antilop ali bivolov, od jate vran ali krokarjev. Družabno ali socialno vprašanje je materialistu del naravoslovja, spadajoče v živalstvo. Ker ne pozna drugih razen mehaničnih sil, ne more tudi socialnega vprašanja drugače razmotrivati kakor po mehaničnih silah. Mehanika mu je edina veda, po kateri presoja vse stvarstvo, ne izvzemši človeka in njegove zgodovine; edino mehanični zakoni veljajo zanj tudi v socialnem vprašanju.

Ne vemo, ali bi imenovali to blodnjo neumno ali žalostno. Brez dvojbe je najgorja, kar jih je kdaj rodil zašli človeški um; saj ima v sebi smrt človeške narave, ne pa njeno razlago.

Materializmu naravnost nasprotno je krščansko naziranje. Kristjan ve, da je človek iz duše in telesa, da ima duša človekova um in prosto voljo, da je Bog ustvaril svet za človeka, človeka pa — zase. Dalje ve, da je po grehu prvih staršev izgubil človek svojo prvotno dobroto in lepoto in je zato po svoji skvarjeni naravi nagnjen k slabemu. Po Odrešenikovi neskončni ljubezni se mu ponujajo sredstva, da se očisti, da postane zopet sposoben za svoj namen, da uspešno zmaguje svojo skvarjenost. Po krščanskih načelih je človeška narava čutna in umstvena, ustvarjena od Boga in za Boga, po grehu nagnjena k slabemu, po odrešenju zopet povišana. Ta narava potrebuje za svoje izpopolnjevanje raznih družb, in le družbe, ki se prilegajo tej naravi, so prave in koristne.

To je temelj krščanskega odgovora na teoretično socialno vprašanje. Na teh resnicah, ki povzdigujejo in blaže človeka, sloni cela lepa stavba krščanskega družboslovja.

Teoretično socialno vprašanje je staro toliko, kolikor je star človek. Človeški um se je vedno pečal z njim, tembolj pa v dobah, ko so družabne razmere same silile človeka k premišljevanju. Takrat je dobilo socialno vprašanje še poseben praktičen značaj. Tak čas je zlasti naš. Vse člo-

veške družbe so razrite; človek ne dobiva v njih, česar potrebuje. Namesto reda in miru zavladuje nered in nemir, namesto pravice — krivica, namesto primerne, razdeljenega pozemskega blagostanja — brezmejna revščina na eni in sebično košato bogastvo na drugi strani. Celi stanovi se podirajo; naravne zveze med ljudmi se rušijo. Nobene stalnosti ni več v družbi. Kakor nekdanji nomadi se selijo sedanji delavski stanovi od kraja v kraj, od mesta do mesta, od enega dela sveta v drugi. Družbe razpadajo, tolpe nastopajo.

V takem času odmeva silneje nego kdaj vprašanje: Česa manjka, da se vrne zopet red in mir v družbo, da se da zopet človeštvu trden, stalen temelj? V takem času je socialno vprašanje — odlično praktično, ker se ozira na istinite razmere.

Socialno vprašanje torej ni samo delavsko, obrtno ali kmečko, ni samo denarno, ni samo versko, ni samo gospodarsko, marveč je vprašanje vse človeške narave, v kolikor se kaže v družabnem življenju, ali v kolikor je socialna.

Ko smo ob kratkem pojasnili vprašanje samo, lahko tudi spoznamo, kdo naj mu odgovarja. — Modroslovec in bogoslovec, pravnik in zgodovinar, državnik in časnikar — vsi ti imajo dolžnost, proučevati to vprašanje in nanj odgovarjati po svojih močeh.

Sploh pa po pravici rečemo: Kdor ima količkaj srca, ne more biti tako trdosrčen, da ne bi sodeloval v pomoč ubožcem in propadajočim stanovom. Kdor ljubi človeštvo, kdor ljubi svoj narod, ne more biti nemaren, ko vidi, kako razpada rodbinsko in državno življenje, kako se dan za dnem pogrezajo kmetje v vedno večje dolgove, kako pogosto poje boben, kako se razkosavajo posestva in kako potomci trdnih nekdanjih posestnikov iščejo samo s svojimi rokami kosca kruha po mestih ali celo preko morja.

Zato pač ne dvomimo, da vsakega pametnega človeka zanima družabno vprašanje, in vsled tega vsakdo tudi čuti potrebo, poučiti se natančneje o njem.

Naši pradedje so zažigali kresove, kadar se je bližal sovražnik, in svetli žar, ki je odseval raz vrhove, je spravil v kratkem na noge naše junake — za krst častni in svobodo zlato.

Tudi sedaj se nam bliža sovražnik, in sicer od dveh strani. Prvi sovražnik je — vedno večje duševno in gmotno uboštvo in razpad zlasti delavskih

stanov; drugi sovražnik je pa materialistični socializem. Prvi razdira predvsem gmotni obstoj našega ljudstva, drugi mu pa hoče vzeti dušno srečo, — navdati ga s sovraštvom do vsega sveta, razvneti v njem vse črne strasti, kolikor jih je zmožno človeško srce, in poleg tega iztrgati mu še edino uteho — vero v neskončno pravičnega Boga in upanje v njegovo očetovsko usmiljenje.

Sovražnika sta oba silna in razkačena. Uboštvo ne škoduje samo telesu, marveč tudi duši. Človeška duša je namreč ustvarjena za to, da biva in deluje združena s telesom. Zato vpliva telesno življenje zelo močno na umstveno. Tam, kjer prehuda skrb za vsakdanji kruh beli človeku glavo, navadno zaostaja um in se slabi volja. Resničen je sicer pregovor, da ob polnem žledcu se ne moremo učiti; toda ob lakoti tudi ne. Vsak dan izkušamo sami, kako se ljudje vsled gmotnih skrbi vdajajo jezi, pijančevanju, kako zanemarjajo svoje dolžnosti in tako s svojimi rodbinami vred propadajo.

Najhuje pa vpliva na človeka to, da mu vse njegovo narporno delo ničesar ne prinaša, marveč da je vedno na slabšem. Človeku je prirojen ponos, in tudi preprost človek čuti svoje človeško dostojanstvo. Zato se zaveda vrednosti svojega dela. Ako pa vidi, da mu to njegovo delo ne prinaša zasluženih sadov, ako čuti, da se njegovo delo prezira in se ne izplača, potem ni čuda, da se razburi in vda kot žrtva socialno-demokratskim zapeljivim obljubam.

In ta drugi sovražnik je hujši od prvega. Bolni duši, ranjenemu srcu podaja najkrepkejše izraze žalosti in nejevolje, iz katerih se rodi kmalu besno sovrašтво proti vsem, ki še ne trpe toliko, kakor trpi sam. Poleg tega mu pa kaplja socialna demokracija v razboljena, strastvena čuvstva kapljo za kapljo — brezverstva, in sovrašтво proti vladajočim stanovom se kmalu izpremeni v sovrašтво proti Bogu samemu.

Izvor državne oblasti.

Država je popolna družba; brez oblasti pa o družbi sploh ne moremo govoriti. Jasno je samo po sebi, da mora tudi država imeti svojo oblast. O izvoru državne oblasti imamo tri glavna mnenja:

a) Rousseau in za njim vsi protikrščanski učenjaki trdijo, da izvira oblast tako kakor družba edinole iz svobodne

družne pogodbe. Oblast ima izključno ljudstvo, ki sklepa družbo. Če si izbere kakega vladarja, ima ta vse svoje pravice samo od ljudstva; zato ga pa smejo omejiti v izvrševanju njegovega posla in če hočejo, tudi odstraniti. To je umljivo: tisti, ki so mu dali oblast, mu jo smejo tudi vzeti. V tem oziru niso nikomur odgovorni.

b) Popolnoma nasprotna tem načelom je misel, ki jo je prvi zagovarjal kralj Ljudevit Bavarski (1314—1347) in za njim angleški kralj Jakob I. (1603—1625). Pod imenom Jakoba I. je namreč izšla knjiga z naslovom *Defensio Fidei catholicae* (obramba katoliške vere), v kateri se izkuša dokazovati, da je vladarska oblast naravnost, neposredno od Boga, da torej ljudstvo nima v pričetku države prav nobene oblasti; kvečjemu da določi osebo, ki naj vlada. Vladarstvo pa daje neposredno Bog sam.

c) Načela ogromne večine katoliških veleumov se ne zlagajo z nobeno imenovanih misli. Opirajo se na naravno pravo in na besede sv. Pavla²³⁰: Vsak človek bodi podložen višjim oblastim: saj ni oblasti razen od Boga; kar jih pa je, so postavljene od Boga. Kdor se torej ustavlja oblasti, se ustavlja božji naredbi.

V tem zmislu trdijo, da je državna oblast božjega izvora, toda ne naravnost in neposredno, marveč po človeški naravi. Ta narava sili namreč človeka v državo; ker je pa država nemogoča brez oblasti, zato ga sili tudi k temu, da priznava neko državno oblast. Bog je tako ustvaril naravo; zato izvira tudi načelo, da mora biti v državi oblast, neposredno od Boga. Kdo pa naj ima to oblast, ni določeno. Ljudje, ki vsaj v tihem soglasju sklepajo državo,²³¹ morajo imeti tudi pravico, da si postavijo primerno oblast. Ta mora biti torej v svojem izvoru neposredno odvisna od njih. Imeti jo morajo; to je božja naredba, ki se kaže v naravi. Kakšno pa imajo, je njihova stvar. Vsaj prehodno mora biti torej oblast v ljudstvu. Kadar pa že ima država določeno oblast, so se ji dolžni podložniki podvreči in le v skrajnem slučaju jim more biti dovoljeno, da se ji ustavijo. Ozir na javni red in mir veleva tako.

Po teh načelih se krasno zlagata svoboda in pravo ljudstva s tistim vzvišenim značajem vladarske oblasti, ki se izraža

²³⁰ Rim. 13, 1. 2.

²³¹ Glej str. 141.

v besedah »po božji milosti«. Vladar ni sicer nič nadzemskega, njegova oblast ni nič nadnaravnega, vendar je pa njegova oblast dana od Boga po naravi in po ljudeh, ki so vsled svojega naravnega nagiba sklenili družbo. Če so si prostovoljno izbrali vladarja in morda njemu in njegovim naslednikom izročili vladarsko oblast, se umeva samo po sebi, da so jo morali vsaj prehodno sami imeti. Če so bili v pravični vojni podjarmljeni, so morali iz kazni priznavati zmagovalčevu oblast. Če so bili pa poraženi v krivični vojni, potem je bila izprva tudi vladarjeva oblast krivična in niso bili dolžni, ubogati jo, tekem časa je pa lahko postala pravična, ker so jo potrdili po kasnejšem soglasju ali ker se je pri poznejših vladarjih, ki so jo izvrševali z dobro vestjo, po priposestvanju ustanovila.

Ko bi bila državna oblast neposredno od Boga, bi morala biti v vseh državah enaka in se ne bi mogla nikdar izpremeniti; obenem bi pa morali tudi imeti kak dokaz, da res izvira od njega. Bog bi moral svojo voljo na kak viden način izraziti. Absolutizem in despotizem bi seveda rada nadela nadčloveški sijaj vladarski oblasti, a brez haska. Kakor Rousseaujeva misel odobrava revolucije med ljudstvom, tako neguje mnenje o neposredno božji vladarski oblasti silovitost in hinavstvo na zgoraj. Oboje je napačno. Rousseau prezira božji izvor človeške družne narave, ki sama zahteva oblast v družbi; druga misel pa uničuje osebno svobodo in naravne pravice posamnikov in ljudstva.

Krščansko načelo pa tolmači oblast na naravnih tleh, zraven jo pa veže z nerazklenljivo verigo z Bogom, Gospodarjem sveta, Stvarnikom in Vladarjem človeške narave v vsem njenem obsegu.

Oblika državne oblasti.

Oblast je naravna zahteva. Sv. Tomaž Akvinec piše v tem oziru²³²: »Ladja, ki jo gonijo nasprotni vetrovi, ne bo prišla nikdar do cilja, če je ne vodi krmar; tako je tudi z družbo gledé na oblast. — Če je naravno za človeka, da živi v družbi, je nujno, da vodi množico neki voditelj. Ako se namreč vsak peča le s svojimi osebnimi zadevami, se bo množica brž razdrobila, ker ni nikogar, ki bi se brigal za splošno korist v množici. To je ravno tako, kakor pri človeškem telesu, ki bi se razrušilo, ko ne bi imelo sile, ki ga vodi in deluje za splošni blagor vseh udov.«

²³² De Reg. princ. I. 1.

Nikjer pa ni določeno, kakšna bodi oblika državne oblasti. Lahko jo izvršuje vse ljudstvo, ali le nekateri, ali en sam. Sv. Tomaž to sam priznava, ko pravi, da je gospodstvo in vladarstvo nastalo po človeškem pravu.²³³ Ko govori o zakonih, trdi, da jih lahko sklepa množica ali pa posameznik; odločilno je le to, komu je izročena skrb za skupno korist.²³⁴ Mnogo zakonov je nastalo vsled splošnega običaja tudi v tistih državah, ki imajo vladarja. Res je sicer, da vladar mora vsaj molče odobravati tak običaj, toda mnogokrat je nravno prisiljen, da ga priznava. Iz tega sledi, da neka zakonodajna sila živi vedno v ljudstvu in to tembolj dokazuje, da je prvotna oblast v ljudstvu in da po njem prehaja na tiste, katerim se izroča skrb za splošno korist.

Ker ni nobena oblika državne oblasti po naravi določena, zato so razne vrste mogoče in upravičene: monarhija, aristokracija, demokratiška republika in druge. Ne moremo se torej vpraševati, katera je bolj upravičena, marveč samo, katera je boljša. In na to vprašanje odgovarjamo, da je državi najprikladnejša monarhija, kjer vlada en sam deden vladar, ki ga podpirajo avtonomnesrenje, dežele, narodi in stanovci. Monarh najbolj zagotavlja mir in red v državi; monarhija se izogiba vednim notranjim bojem. Poleg tega pa en vladar iz stalne vladarske rodbine neprimerno lažje pozna razmere in potrebe v državi, in mnogo gotoveje je, da ima resnično voljo, delovati v splošni blagor. Ker mu je oblast dedno zagotovljena, tudi ne potrebuje silovitih in krivičnih sredstev, da bi si jo ohranil. Vez med njim in med ljudstvom je npravna; nežnoljubeznivi značaj, ki ga vidimo n. pr. v zvezi avstrijskih narodov s habsburško hišo, je tekom stoletij pridobljen zaklad, ki ima nepopisno mnogo blažilnega in vzgojnega v sebi.²³⁵

Krščanski modroslovci in bogoslovci so vedno dokazovali, da je monarhija naprimernejša državna oblika. Zelo dobro pa de človeku, ko vidi iz njihovih besedi, da niso pri tem nikoli prezirali osebne svobode in naravnih pravic gledé na državljane. Sv. Tomaž Akvinec pravi: »Monarhija je najboljša vladavina, čenipokvarjena. Kerpa imavladar

²³³ S. th. 2. 2. q. 10. a. 10.

²³⁴ S. th. 1. 2. q. 90. a. 3; q. 97. a. 3.

²³⁵ Pisano l. 1901. Op. izd.

veliko oblast, se lahko ta vladavina popači v tiranstvo, če nima tisti, komur je dana ta oblast, popolne kreposti.²³⁶ — Popolna krepost se pa nahaja le pri malo ljudeh.²³⁷

Tiranstvo imenuje sv. Tomaž najslabšo vlado.²³⁸ »Pod krivično vlado dela oblast tem več hudobij, čim bolj je zedinjena. Tiranstvo je torej bolj škodljivo nego oligarhija in ta spet je škodljivejša od demokracije... Med vsemi slabimi vladavinami se demokracija najlažje prenaša, tiranstvo je pa najslabše. — Če en sam človek izvršuje krivično oblast in išče le svojih koristi, tak vladar se imenuje tiran; ta beseda izvira od sile, ker tiran s silo tlači in ne vlada po pravici. — Oblast postane krivična, če pozabi na blagostanje družbe in skrbi le za svojo posamno korist. Čim bolj se oddaljuje vlada od splošne koristi, tem bolj je krivična. Oligarhija, ki hoče le blagor majhnega števila ljudi, je torej bolj nasprotna javnemu blagostanju nego demokracija, ki teži za blagostanjem mnogo več ljudi; tiranstvo pa namerava le koristi enega samega človeka; zato je bolj nasprotna splošnemu blagostanju nego vse druge vladavine... Potemtakem je tiranska vlada najkrivičnejša.«

Podrobno našteva tudi slabe posledice tiranske vlade:

a) Tiran je lakomen, častihlepen in razkošen. Podložnikom jemlje, kar služi njegovim strastem. »Izkušna pomnožiti število svojih voz, konj in žensk.«²³⁹ Lastninska pravica je pokazana.

β) Tiran je boječ in sumljiv. Povsod vidi nevarnosti, upore, vstaje proti sebi. Vsled tega je silno krivičen. »Kar more, skrbi, da ne bi njegovi podložniki postali mogočni ali premožni. Tiranska vlada si hoče ravno s tem ohraniti svojo oblast, da spravi svoje podložnike v uboštvo, ker so potem mnogo manj sposobni za upor.«²⁴⁰ — Kapitalizem, ki se drži tega načela, nima v naših dneh samo premoženja, marveč tudi politično moč v svojih rokah.

γ) Tiranska vlada »se je razpor med ljudstvo in goji že obstoječe prepire, zavira vse, kar bi pospeševalo edinost

²³⁶ S. th. 1. 2. q. 105, a. 1.

²³⁷ S. th. 1. 2. q. 105, a. 1.

²³⁸ De reg. princ. I. 3.

²³⁹ S. th. 1. 2. q. 105, a. 1; De reg. princ. I. 3.

²⁴⁰ De reg. princ. I. 3.

med ljudmi: zakonske zveze, združevanje in druge podobne stvari, ki morejo roditi prijateljstvo in slogo.²⁴¹ — Ta duhovita misel sv. Tomaža označuje vso podlost vladnega macchiavellističnega načela: *Divide et impera* (Razdvajaj in vladaj). Zdi se, kakor bi bil pred več nego šeststo leti (umrl je l. 1274.) videl, kako v modernih državah brezverske stranke ovirajo zakonu svobodo, kako mu rušijo temelje z ločitvijo, kako gazijo naravno združevalno pravo, da bi si ohranile oblast.

δ) Tiranska vlada »ne zatira le telesnega blagostanja, marveč tudi dušno. Hudobneže ima rajši nego dobre. Kreposti podložnikov se boji; izkuša jih pogaziti v kali v njihovih dušah. Strah jo je namreč, da bi se njeni podložniki požrtvovalno in velikodušno zganili, izpregledali, da se njihova vlada ne da več prenašati, in se med seboj združili, da si ustanove mir. — Če si podložniki drug drugemu ne zapajo, ne bodo imeli nobene moči proti nasilniku. — Odtod prihaja, da taki vladarji ne izpodbujajo svojih podložnikov h kreposti, kakor bi morali, marveč da zavidajo tiste, ki izvršujejo kreposti, in jih zatirajo, kar le morejo.«²⁴² — Ob taki vladi ni nobene varnosti, vse je negotovo, ker se je ločila od načel pravičnosti; nič ne more ostati stalnega. Ljudstvo propada gmotno in duševno. V vednem strahu živi. »Zelo naravno pa je, da imajo ljudje, ki so vzgojeni v strahu, hlapčevsko (servilno) dušo in so strahopetni, če se je treba česa lotiti, kar zahteva moštva in poguma.« To nam kaže zgodovina povsod, kjer je vladalo tiranstvo. Nič ni bolj žalostnega kakor hlapčevska topost, kateri se vdaja dolgo tlačeno ljudstvo.²⁴³

Ali moremo dobiti lepše opisovanje vseh tajnih sil, ki razdirajo ljudsko svobodo in z njo njegovo moč, kakor v teh zlata vrednih resnicah? Premišljujmo jih glede na naše razmere; kakor v ogledalu vidimo v njih raztolmačene žalostne boje delavskih stanov in pogaženih srenjskih in narodnih organizmov. Zmisel za svobodo veje kot čaroben zefir iz teh vrstic, in sicer tako, da v našem liberalnem času strmimo nad čistim

²⁴¹ R. t.

²⁴² R. t.

²⁴³ R. t.

svobodoljubjem, v katerem temelje. V tihi celici svojega samostana je sv. menih, ki si je sam naložil jarem popolne pokorščine, razlagal svetu, da brez svobode ni urejenega državnega življenja, da pa svobode ni brez kreposti.

Sv. Tomaž pa govori še jasneje.²⁴⁴ Rimskega zgodovinarja besede navaja: »Neverjetno je, kako brž je rimska država narastla, ko je dosegla svobodo.« Potem pa pravi: »Rađo se zgodi, da ljudje, ki žive pod kraljevo vlado, malo delujejo za splošni blagor, v prepričanju, da se vse, kar store za skupno korist, ne pripisuje njim, marveč tistemu, kateremu je izročena skrb za to korist. Kadar se pa vidi, da splošna korist ni odvisna od enega samega človeka, takrat se vsak trudi, da jo pospešuje, ne kakor bi bilo to komu drugemu, marveč kakor bi bilo njemu samemu v korist.« To kaže zgodovina. Zato po pravici sklepa sv. Tomaž iz vseh svojih izvajanj o tiranski vladi:²⁴⁵ »Vsled tega se ogibljejo ljudje tiranov kakor divjih zveri; ravno tako je, če te prepuste brez varstva divji zvéri, kakor če si podložen tiranu.«

Često se sliši v naših dneh beseda, da monarhije hirajo. Sv. Tomaž nam v navedenih besedah pojasnjuje, zakaj hirajo. Monarhija je najpopolnejša vladavina; zato pa zahteva tudi najpopolnejše javne nravnosti. Nravno propala ljudstva z nravno bolnimi vladami niso za monarhije. Morda se morejo iznova dvigniti res edino po demokratičnih republikah. Monarhija zahteva krepostne vlade; zahteva pa tudi svobode. Sveto mora biti osebno pravo, sveta vest, sveto združevalno pravo. Le na temelju neskajlene javne nravnosti in krepkih, samostalnih manjših družabnih organizmov se more monarhija dvigniti in ohraniti čila in zdrava. Drugega temelja ni zanjo; najmanj jo pa more rešiti kaka nedoslednosti polna, po tiranstvu težeča ustava.

Člani in smoter države.

Med državne člane ne spadajo neposredno posamniki, kakor trdijo liberalci, marveč naravni organizmi: rodbine, narodi in stanovi; poleg njih pa tudi

²⁴⁴ De reg. princ. r. t.

²⁴⁵ De reg. princ. I. 4.

manjši državni organizmi: srenje in dežele. Posamnik spada torej v toliko k državi, v kolikor je član neke rodbine, naroda, stanu, v kolikor spada v neko srenjo ali deželo. Država nima in ne more šele dajati rodbinam, narodom in stanovom pravic, ker so te družbe prvotnejše od nje in imajo svoje pravice utemeljene v naravnem eksistenčnem pravu. Kjer se to načelo prezira, tam so krivice na dnevnem redu.

Smoter državi je splošno, javno, časno blagostanje državnih članov. Državno življenje mora torej obsegati skrb za to blagostanje. Gre za to, da se ustvarijo v državi taki pogoji, po katerih državni člani morejo doseči svoje zasebno blagostanje. Država sama ne osrečuje nikogar; to ni njen namen; vsak je svoje sreče kovač. Pač pa mora skrbeti, da imajo njeni člani priložnost, časno se osrečiti, to se pravi, dobiti zadostno množino vsega, česar potrebujejo za svoje telesno in duševno ohranjenje in izpopolnjenje.

a) Najprej mora država v dosego svojega smotra priznavati, braniti in čuvati pravice svojih članov. To je njena glavna naloga. Članov — rodbin, narodov in stanov — pravice so pa določene po naravnem pravu. Država mora torej z ozirom nanje varovati naravno pravo; zahteve tega prava mora vzprejeti v svoje zakone in jih okrepiti s kaznimi. Kjer pa niso dovolj določene, jih mora pojasniti in določiti. Vse njeno zakonodajstvo mora rasti iz naravnega prava. V tem zmislu mora torej predvsem priznavati svojo omejenost in odvisnost od najvišjega zakonodajca, neskončnega Boga.

Države dolžnost je, zagotoviti vsakemu članu izvrševanje njegovih pravic. Zato mora skrbeti za zadostno javno varstvo. Vsakdo, kdor se čuti oviranega v tem izvrševanju, mora dobiti pri nji obrambe in pomoči. — Dalje mora država z zakoni določiti in pojasniti pravice svojih članov. Njeni zakoni niso vir prava, marveč so samo posledice, po razmerah povzete iz naravnega prava. — Ob prepirih mora tudi razsojati, kdo ima prav. Med posamniki se večkrat pripeti, da si prisvajata dva eno in isto pravo; na vsak način mora država v takem slučaju razsoditi, komu pripada dotična pravica. Špori v tem oziru se imenujejo civilno- ali državljansko pravni. Država ima v teh sporih sodno oblast. — Končno pa mora država kaznovati tiste, ki rušijo red, kateri je ustanovljen po njenih za-

konih. Dve nalogi ima v tem oziru: najprej mora preiskovati slabo dejanje in njegovo osebno stran; potem pa mora dotično osebo, o kateri je razsodila, da je res zavestno izvršila kaznivo dejanje, tudi kaznovati. To njeno pravo se imenuje **k a z e n s k o p r a v o**.

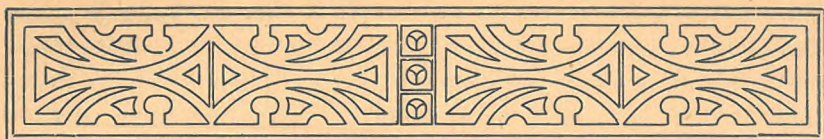
b) Šele v drugi vrsti mora država **d e j a n s k o p o m a g a t i** svojim članom pri doseganju njihovega blagostanja. Ta dejanska pomoč ima dve strani: res je, da državljani lažje dosežejo svoje blagostanje, čim več priložnosti jim za to daje država; res je pa tudi, da morajo stroške za te pripomočke nositi člani in da so vsled tega vedno večji davki, čim več je teh pripomočkov. To poslednje dela mnogo kvara. Vsak državljan potrebuje pravnega varstva; vsak pa ne potrebuje vseh pripomočkov za blagostanje. Veliko število državljanov se ne more udeleževati tega, kar ponuja država; po davkih pa morajo vzdrževati vsi vse. Zelo težko je tukaj varovati načelo pravičnosti in prav velikrat se dogodi, da so potemtakem bremena in ugodnosti krivično razdeljene. Šole, bolnišnice in druge javne naprave, ki jih napravi država, so potemtakem sicer potrebne, toda skrbno se mora paziti, da se z njimi ne ruši razdeljujoča pravičnost. Vsaka krivica boli; če se izvršuje v imenu omike ali človekoljubja, ne neha zavoljo tega biti krivica.

c) Država mora posegati tudi v **g o s p o d a r s k o ž i v l j e n j e** svojih članov. Če bi se izvrševalo v vseh ozirih pravno varstvo, bi bilo treba državi le malo storiti. Ko bi se res čuvale pravice vseh prvotnih državnih organizmov, bi izviral pravi gospodarski red sam po sebi iz tega. Ker je pa dandanes liberalstvo te organizme vse razjedlo, živimo v izjemnem stanju. Sicer vse drugo prej zagovarjamo nego državni socializem, vendar pa odločno trdimo, da se mora v sedanjih razmerah država temeljito lotiti zdravljenja v socialnem oziru. Posegati mora v lastninsko pravico in jo pravično omejiti; skrbeti mora, da se goji duh solidarnosti, duh združništva v gospodarskem življenju; pomagati na noge mora razpadlim stanovskim organizmom; predvsem pa mora razbiti svoje krute klešče birokratizma in centralizma. Duhu časa primerno mora upoštevati in podpirati demokratičnega duha in skrbno gojiti avtonomijo svojih manjših organizmov.

Zmisel za osebno svobodo mora voditi vse državno delovanje. Naravnost se ne sme vtikati v osebne zadeve. Vsiljena

reč ni dobra. Sreča se ne da doseči s silo. Svoboda je sveta stvar; kdor jo ruši, ne more dati nobenega namestila zanjo. Prav zato se pa silno bridko čuti, če se država vtika v rod-bino in jo omejuje v njeni samostojnosti in še huje, če hoče gospodovati tudi z ozirom na religijo (vero) in na zasebno nra-vnost. Pohujšanje kaznovati ima pravico, sicer pa ne sme in ne more segati v življenje, ki se snuje v človekovi notranjosti.

S tem smo završili poglavje o najvišji naravni družni obliki, — o državi in hkrati tudi prvi razdelek svoje knjige: o družnosti in družbi. Razkrili smo vsa različna glavna mnenja. Med njimi se kot luč od teme loči krščanski nazor, ki smo ga pospelni iz sv. pisma in cerkvenega nauka, zlasti iz spisov najduhovitejšega krščanskega učenjaka, sv. Tomaža Akvinca. Vsakdo, tudi nasprotnik krščanstva, mora priznati, da so načela krščanskega družboslovja vzvišena in plodonosna za posamnika in za človeštvo.

Drugi razdelek.

Zgodovina socializma.

Uvod.

Vsako znanstveno raziskovanje se mora ozirati na zgodovinski razvoj tiste stvari, katero obravnava. V drugem razdelku svoje knjige, ki ga s tem pričenjamo, hočemo zgodovinsko pokazati, kako so nastajala razna socialna načela in kako se je z njimi v zvezi razvijal socializem. Iz življenja si ogledamo izvor teh načel in njihovo moč na življenje. Najboljše merilo za socialne ideje, koliko so namreč veljavne, upravičene in dobre, je v njih uspeh. Vsled tega moramo pri vsaki taki ideji opazovati njen vpliv, ki ga je pokazala v življenju. V to nam bo torej služila zgodovina.

Tako bomo samo po sebi spoznali, kakšni so razni sestavi ali celotni nauki, po katerih se je izkušalo urediti družabno življenje na svetu; uvideli bomo pa tudi, koliko so vredni. Vrh tega se nam bo pokazalo sedanje družabno stanje v svojih vzrokih hkrati z zdravili, ki nam jih zanje ponujata izkušnja in pamet.

Da bi mogli obširno obravnavati svoj predmet, treba bi nam bilo opisati vso človeško zgodovino s socialnega stališča. To bi bilo pa preobširno in v naših razmerah naravnost nemogoče.

Tako delo more roditi šele prihodnjost. Sedaj nimajo za to stvar pravega zanimanja in prave modroslovske podlage niti pisatelji niti bravci. Zgodovine, ki se sedaj pišejo, obravnavajo pravzaprav samo dogodke, ki se tičejo vladajočih slojev in oseb.

Cesarji in kralji, vojskovodje in knezi se natanko opisujejo. Tudi velike pesnike in učenjake, in povrh še velike lupeže spoznavamo natančno. Zgodovinarji nam opisujejo, kdaj so se rodili in ženili, kako so se prepirali in bili in kako so umirali. Vse to je lepo in zanimivo, a življenja ljudstva pri tem vendar ne spoznavamo.

Sociologu ali družboslovcu je pa ljudstvo prva in poglobitna reč. Človeška narava mu je središče vidnega sveta in po nji meri pravico in resnico, dobro in slabo, lepo in grdo, koristno in škodljivo. Ne kak posamezen stan, ne kaka posamezna družba, marveč človek sam na sebi ga v prvi vrsti zanima. In ko pregleduje zgodovino, jo gleda vprav s tega stališča. Tako sodi vse dogodke in jih uvrščuje med zmote ali med resnični napredek.

Človeška narava, katera mu je bližnje merilo za vse, kar je v vidnem, človeku neposredno dostopnem svetu, mora mu biti seveda najprej do pičice jasna. Ako se tu moti, potem je vse drugo izvajanje neresnično. Ker je pa človeku nemogoče, pojmovati človeško naravo brez razodetja, zato je v tem oziru na trdnem samo krščanski družboslovec. Samo on ve, kaj je človek, odkod je, odkod je zlo ali greh v njem in krog njega, in kam gre. Samo on ve, da je človek živo, čutno, umno bitje, bistveno od Boga odvisen, za Boga ustvarjen, povzdignjen v nadnaravni namen, po grehu pokvarjen, po Kristusu odrešen in hkrati namen vsemu tvarnemu stvarstvu.

Kdor se moti v tem oziru, se moti v vsem družboslovju. S tega stališča hočemo motriti posamezna družbena načela in preosnovne poskuse.

Najprej opišemo par komunističnih poskusov med Perzijani in Kitajci. — Za tem si ogledamo, kako se je komunizem na temelju verskih zmot pojavljal med krščanskimi narodi. — Posebej raztolmačimo razne utopije.

Ime utopíja¹ je prvi rabil Tomaž Mór. Ta blagi in duhoviti Anglež je hotel v 16. stoletju podati načela prave vlade v urejeni državi. V ta namen je popisal vzor državnega in sploh družabnega življenja, kakršno si je sam zamislil, na nekem otoku, kateremu je dal ime Utopíja.

¹ Utopija pomenja kraj, katerega v istini ni, po grškem (ὀὐ τόπος).

Odtod imajo vsi podobni spisi, katerih pozna svetovna zgodovina obilo, svoje ime. Odtod se imenuje splošno vsaka ideja, ki je zavljo svoje pretiranosti nemogoča, utopíjska.

Za utopisti se bomo pa pečali z glavnimi družabnimi preosnovatelji novejšje dobe, katere večinoma loči od prejšnjih materialistično naziranje o svetu in o človeku. Kdor ne sega globlje v zadnje temelje, na katerih se snuje mišljenje kakega posamnika, ne more umevati, kako je mogel v svojih podrobnih izvajanjih zaiti tako daleč. Kdor pa zasleduje izvor zmotam, temu je nakrat vse jasno. Doslednost se navadno nahaja v vsakem človeškem umovanju; toda prvi stavki so prečestokrat napačni.

Angleški državnik Bakon Verulamski (1561—1626) je uvedel v modroslovje duha dvoma. Po njegovih načelih se je pričel nauk, da je samo to gotovo, kar vidimo, slišimo, otipljemo, vohamo in okušamo, da je torej vse, česar ne zaznavamo s čutili, dvomno in negotovo. Na Angleškem sta ga Locke (1632—1704) in Hume (1711—1776) dosledno dalje razvijala. Začetkom se je trdilo, kakor smo že rekli: Vse drugo je dvomno, le, kar spoznavamo po izkustvu, je gotovo. A kmalu se je jelo tajiti tudi to, češ tudi človeška čutila ne dajejo nobene izvestnosti; tudi njim ne smemo nikdar verjeti; vse, prav vse je dvomno.

Ta dvomljivi duh se je brž pokazal tudi v verskem in nraavnem oziru. Saj ni bilo drugače mogoče. Če je vse dvomno, potem je dvomno seveda tudi krščanstvo tem bolj, ker uči resnice, ki ne presegajo le čutil, marveč celo človeški razum. V 17. stoletju je bilo že mnogo mož, ki so se javno ponašali s svojim uporom proti cerkvenemu krščanstvu. Izprva so se upirali posamnim točkam, razdirali so le posamne stebre razodete vere, kmalu pa so se jeli ustavljati vsemu razodetju, naposled so tajili celo Boga in sploh vso izvestnost naravno-verskih resnic. Najprej so se pojavili taki izobraženci na Angleškem: Herbert Cherbury (1561—1648), Tindal (1657—1733), Woolston (1669—1731), Chubb (1679—1747), Bolingbroke (1672—1751). Nova modroslovska in protiverska načela so pa kmalu prestopila na politična in socialna tla. Revolucija v modroslovju in bogoslovju se je prenesla v družbo. Angleži so imeli l. 1642. in l. 1688. v svojih krvavih prekucijah vidne nasledke teh nauk.

Z Angleškega je prešel ta upor na Francosko in je ondukaj v takozvanih enciklopedistih² imel najvnetejše zastopnike. Bogotajstvo v verskem, podlost v nravnem, revolucijska kritika v političnem oziru — to so glavni znaki te dobe. Završila jo je krvava prekucija (od l. 1789. dalje), v kateri je padla kralja Ljudevita XVI. glava pod giljotino.

Vse to gibanje je v svojem bistvu materialistično. V človeku ne vidi več krone stvarstva, ne pozna več niti njegovega naravnega dostojanstva, o nadnaravnem namenu njegovem pa seveda noče vedeti nobene besedice. Tem naukom so se pridružila načela J. J. Rousseau-a, da so vsi ljudje tudi v družbi popolnoma enaki in da ima ljudstvo neomejeno oblast. Materializem je postal socialističen.

V 19. veku je stopilo na to pot naravoslovje. Gledé na človeka je utemeljil materializem Darwin (1809—1882) v knjigi: »Človekov izvor po spolnem izboru«, leta 1871. V tej knjigi trdi Darwin, da je človek nastal v Osrednji Afriki iz tako zvanih katarinskih opic v boju za obstoj in po spolnem izboru.

A že sto let prej je Anglež Adam Smith (1723—1790) načela, po katerih je Darwin v svoji domišljiji skoval človeški rod, uporabljal na gospodarskem polju. Materializem v družabnem življenju se je torej pojavil prej nego v naravoslovju, in po pravici trdimo, da je naravoslovsko raziskovanje v tem oziru stalo in še stoji pod vplivom družabno skvarjenega duha svojega časa.

Pot materializma se je torej pričela v modroslovju, nadaljevala v bogoslovju, se brž potem prestavila v politiko in narodno gospodarstvo in šele nazadnje stopila na naravoslovna tla.

Naravoslovska veda že zametava materializem. Darwinov nauk je znanstveno ovržen. V znanstvenem mišljenju prodira iznova resnica. Mnogo je še zmot, veliko krivih poti, a boljša se.

² Enciklopedisti se imenujejo pisatelji 28 zvezkov debelega, v Parizu l. 1751—1772 izišlega besednjaka, v katerem so se s protiverskega stališča obravnavale razne znanosti. Francoski naslov temu delu slôve: »Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers.« Poglavitni pisatelji so: Voltaire (1694—1768), zagrizen sovražnik krščanstva, D'Alembert, Diderot, Lamarcke, Holbach, Lamettrie in strastni bogotajec Helvetius.

V tem času je tudi socialna veda po stopinjah J. J. Rousseau-a in francoske prekucije v mnogih svojih zastopnikih stopila na materialistično podlago. Saint Simon, Fourier, R. Owen so podali bolni družbi vsak svoj načrt. Veliko stranko, ki se pod imenom socialna demokracija razširja po vseh deželah, je pa na temelju omenjenih idej ustanovil K. Marx v zvezi s Frid. Engelsom, s pomočjo F. Lassalle-a in drugih. — Rodbertus je sprejel ta načela in osnoval tako zvaní državni socializem. Vstali so pa tudi krščanski možje in se na temelju Kristusovih nauk upirali materialističnemu socializmu pod vodstvom razboritih nadpastirjev, dokler ni sam sv. oče Leon XIII. stopil na čelo temu gibanju z določnim načrtom.

Vse to hočemo opisati v nastopnih odstavkih.

1. Komunistični poskusi v Perziji in na Kitajskem.

Komunizem med Peržani.

Na perzijskih tleh zasledujemo prve socialistične komuniste, ki so bili v nekem oziru še srečnejši od naših. Imeli so namreč pesnika, ki je opeval njihova dela, njihovo rojstvo in — žal — tudi njihov pogin.

Ta pesnik ni nihče drugi kakor sloveči Firduzi³; v svoji kraljevi epopeji — Šahnâme — je izteknil in opeval tudi perzijske socialiste. Koliko je zgodovinske resnice v Firduzijevem delu, ne moremo in ne maramo preiskovati. Sodimo tudi, da se težko najde kak zgodovinar, ki bi se lotil prebrati in — kar je še huje — zgodovinsko oceniti Firduzijeve modrice ogromno delo.

Prav za prav nas to tudi malo skrbi. Dovolj zanimivega je za nas, če pokažemo, da je že Firduzijeva lira brenkala v socialističnih akordih. Za to gre, da zasledujemo idejo in v tem oziru zajemljemo tudi iz Šahnâme-ja.

Firduzi v često dolgočasnem redu opeva perzijske kralje, njihovo slavo in sramoto. Ob času kralja Kobada ima vpleteno tudi žalostno povest enega najstarejših, če ne vobče prvega socialno-demokratskega državnika na svetu. Čujmo torej!

Imenovani kralj Kobad je imel za svojega zakladnika — po domače bi rekli finančnega ministra — nekega »častihlepnega,

³ Firduzi je živel v letih med 930—1026 po Kr. Op. izd.

zgovornega, učenega in duhovitega moža« (kakor ga opisuje Firduzi), M a z d e k a⁴ po imenu. Ta perzijska ekscelenca je bil prednik naših Marksov, Engelsov, Lassallov, Kautskyh in kakor se jim že pravi, in vseh drugih socialističnih voditeljev. Hodil je med ljudstvo in ‚prirejal shode‘, kjer je s svojo mogočno besedo oznanjeval blagovest enakosti in bratstva. Vse bodi skupna last; razlike med bogatini in siromaki, med posestniki in delavci ne sme več biti.

Poslušajmo še njegove besede po Firduzijevi pesmi:

Ubožec bodi bogatinu enak,
 preveč noben, dovolj imej vsak!
 Povsod odstavi enakosti moč
 bogastvo in ‚m o j e‘ in ‚t v o j e‘ proč!
 Žené in hiše, posestva vsa
 enako naj uživa jih množica!

— — — — —
 To vera pravi; kdor ni za to,
 pred samim Bogom proklet naj bo!

To so krepke besede. Vrhu tega pa je bil tudi čas ugoden za perzijskega socialista. Zavladala je huda lakota in stari finančni minister je brž izprevidel, kako bi se dala premagati. S svojimi govori je vnmal ubožno ljudstvo, naj se obrne do bogatinov in zahteva od njih, da mu odpro svoje žitnice, blagajnice itd. in naj pošteno v vseh stvareh delé s siromaki. Ljudje so seveda z največjim veseljem poslušali Mazdeka in hudi dnevi so se bližali perzijskim bogatašem. Slabotni kralj si ni mogel pomagati, in kakor poje Firduzi, se je celo sam priklonil Mazdekovim pristašem. Brez strahu smemo trditi, da je bil perzijski K o b a d brez dvojbe prvi kralj, ki je potegnul s socialnimi demokrati.

Vendar se radikalna Mazdekova družabna preosnova ni zvršila tako gladko, kakor bi bilo pričakovati. Ustavil se ji je mladi kraljevič K e s r a N u š i r v a n (ali Chosan). Ta mladenič

⁴ M a z d e k (ali Mazdak) je zgodovinska oseba. Rodil se je v Istakharu. L. 498. po Kr. je jel razširjati svoj nauk, ki ga je utemeljil na m a n i h e j s k i zmoti. Razlagal je, da obstoji vse iz vode, ognja in zemlje. Med ljudmi so štirje glavni stanovi: duhovniki, vitezi, pastirji in godci. Prepir, sovrašтво in vojske nastajajo na svetu samo zavoljo p o s e s t i in ž e n s k. Ker je pa svet za vse ustvarjen, ne sme nihče reči: To je moja žena, moj sin, moja živina. Vse mora biti skupno, potem bodo vsi uživali vodo, ogenj in zemljo.

ni mogel umevati silovitega Mazdekovega nauka in se je javno izrazil, da je treba pač daljšega premisleka, preden se Perzija preosnuje po Mazdekovi teoriji.

Zahteval je šest mesecev odloga, da se stvar temeljito preuči in premisli. Kraljevičev svet je prodril. Kesra zbere krog sebe najmodrejše može vsega kraljestva. Ž njimi je hotel razmišljati in premotravati socialno vprašanje in tega najnovejšo razlago. Posvetovanja so se srečno izvršila in po določenem času pozove mladi princ Mazdeka k javnemu razgovoru. Razgovor je bil jako slovesen. Mazdek je zagovarjal svoje trditve in malo da mu ni zbor že pritrdil. Tu vstane neki govorniško nadarjen kraljevičev prijatelj in spremnik. Firduzi nam opisuje njegov nagovor proti Mazdeku takole:

Ti, modrijan, nas vabiš v past
za skupnost žen in za skupno last;
če bodo pa skupne nam vse žené,
kdo za očeta, za deco izvé?
Če bodo enaki vsi povsod,
kdo bo še sluga, kdo gospod?
Kdo bo še delal, se péhal z rokó?
Od greha se čednost ločila ne bo.
Kdo bo umrle v lasti sledil?
Iz kralja bo kmet si norce bril.
V puščavo se svet izpremenil bo.
Gorjé ti, Iran, ko bo vse to!
Če vse bo bogato, kdo kupec bo?
Če vsi gospodarji, služabnik kdo?
Pobožna vera tako ne uči.
Skrivaj ti kak „div“ je preslepil oči!
V peklo zapeljuješ uboge ljudi.
Krivica in greh se pravica ti zdi.

Ta govor je pomagal. Mazdek se ni mogel več opravičevati. Huda mu je bila; z uma svetlim mečem je bil premagan. Kralj se je razjezil in njegovega socializma je bilo popolnoma konec. Izročil je Mazdeka svojemu kraljeviču Kesri-Nuširvanu, naj stori ž njim, kar mu drago.

Kesra je temeljito ozdravil vse socialiste. Dal jih je 3000 zabiti z glavo v zemljo, potem je privedel k njim ponesrečenega Mazdeka, pokazal mu zapeljane ljudi in dejal: »Glej, tole je vzkalilo iz tvojih naukov!« Njega samega pa je dal obesiti na visoko drevo z glavo navzdol in ga s puščicami umoriti.

Tako se je končal po Firduziju prvi praktični socialistični poskus na svetu. Mazdekova misel pa ni popolnoma izumrla. Iz nje je nastala *prodicianska* stranka, ki je v 5. in 6. veku po Kr. precej krepko živela, zlasti v Cirenaiki (Severna Afrika). V raznih napisih so našli njihove nauke, katerih glavni slove, da morajo biti žene in posest skupne in da je zasebna last in zakon z eno ženo največji greh.⁵

Firduzi ima poleg te zanimive povesti še eno, ki nam prav tako živo slika žalostne posledice socialističnega komunizma. Čujmo še to!

Kralj *Bahram* potuje po svojem kraljestvu. Kamor pride, ga vzprejmo z največjo častjo, povsod mu kaže ljudstvo na vse mogoče načine svojo vdanost in ljubezen. Samo v eni vasi, skozi katero ga vodi pot, se ne zmeni nihče zanj. Brez slavnostnega nakitja so hiše; o kakem slovesnem sprejemu ni ne duha ne sluha. To razjari mogočnega *Bahrama* in v svoji jezi naroči dvorniku — *mobedu*, naj pokonča vso vas. Zviti *mobed* pre-mišlja in preudarja, kako bi se dalo to izvesti, da bi bilo najmanj škode njemu in kralju. Modra glava jo iztuhta.

Svest si svoje stvari, skliče vaščane in jim razglasi, da je kralj v svoji dobrotljivosti sklenil, na poseben način odlikovati vso vas. V njegovem imenu naznani čudečim se vaščanom, da velja odslej zanje *neomejena svoboda in popolna enakost*. *Mobed* jo je uganil. Vaščanje so takoj jeli rabiti svoje nove pravice in v kratkem so drug drugega pobili. Vas je bila do zadnjega človeka uničena. Pokončala jo je socialistična ideja.

Ne bomo preiskovali, koliko zgodovinskega jedra je v teh dveh dogodbicah, nedvomno pa nam kažeta, da je vsaj v *Firduzijeve* času moralo biti socialistično načelo že znano. *Sicer* ne bi bil slavni pesnik tako jasno in določno izkušal pre-pričati svojih bralcev in poslušalcev, kam vodijo take sanjarske ideje.

KITAJCI.

Na vzhodu vemo še za drug socialističen poskus, na *Kitajskem*. Ondi je koncem enajstega stoletja po Kr. vstal

⁵ Pr. Matter, *Historie critique du Gnosticisme* II. 239.

učeni V a n g - n g a n - č e ° s socialističnimi idejami. Ob njegovem času se je širila med Kitajci neka popolnoma nihilistična stranka, ki je tajila duha in tvar in trdila, da je vse le sanjarija in da nobena reč v resnici ne biva. Vse je hotela uničiti. V socialnem oziru je bila docela anarhistična. Njena načela so bila tale: Družba sloni na zakonu, zakon je pa krivica in nagajanje; — dalje na lastnini, ki je krivičnost in oderušstvo; — na religiji, ki je sama laž; — na oblasti, ki je tiranstvo. Proti tem zmotam se je uprl Vang-ngan-če in razširjal tele misli: Imetje se mora enako razdeliti med ljudstvo in gospodarski promet mora vzeti izključno država v roke. Vsa trgovina mora biti v državni upravi. Da se izenači imetje, je treba po več let nalagati bogatinom ogromne davke, z dohodki naj se podpirajo delavski stanovi. Kmetje morajo v popolni medsebojni enakosti pod državnim nadzorstvom obdelovati zemljo. Prodajo njihovih pridelkov ima seveda le država v rokah.

Vang-ngan-če je prerokoval, da bodo njegove ideje ljudstvo osrečile. Samo oderuhi bodo trpeli, drug nobeden, tako je dejal. Lakote in nesreč vsled slabih letin sploh ne bo, ker bo država skrbela za vse. Država bo tudi edini upnik in bo posojala brez obresti.

S svojim premoženjem si bo pa država pridobivala vedno novega bogastva in ga uporabljala ljudstvu v srečo. Raj bo zavladal na zemlji.

Te prerokbe so se pa kaj slabo obnesle. Nekaj let so se Vang-ngan-čeva načela držala, toda ljudstvo se jih je kmalu naveličalo in je samo prisililo vdovo Vang-ngan-čejevega zavetnika, cesarja Čeng-cunga (Chen-tsunga), da je razdrila socialistično uredbo kitajske države.

Še enkrat je butil socialistični komunizem na dan, toda zopet brez uspeha. Ljudstvo je zapodilo socialistične sanjarje izgrda in ubilo vsakogar, kdor jih je zagovarjal. Socialisti so pa v svoji ljubezni do domovine bežali k Mongolcem, nahujskali tamošnjega vladarja Čin-jukana in v njegovih vrstah so se leta

° V a n g - n g a n - c h é se je rodil leta 1021. Posvetil se je učenosti; zlasti z zgodovino se je pečal. L. 1069. ga je imenoval cesar C h e n - T s u n g za svojega prvega svetovalca. To službo je opravljal do leta 1077. Umrli je leta 1086.

1129. po Kr. borili proti rodnim bratom. Samostojnost kitajske države je ponehala; zavladali so ji Mongolci, ki jo še sedaj vladajo.

Tako je končal kitajski socialistični komunizem.

2. Komunizem v zvezi z verskimi zmotami.

Pred protestantstvom.

Že iz Šahnâmeja smo videli, da je perzijski socialistični agitator Mazdek v obrambo svojih trditev navajal tudi verske nagibe. To se je ponavljalo v zgodovini človeštva mnogokrat. Veliko krivoverskih ločin se je bilo že pred takozvano reformacijo v 16. stoletju izleglo, ki so vrgle od sebe pokorščino do duhovske oblasti in si po svetem pismu in lastnem zmedenem razumu prikrojile svojo vero, ki je vzprejela kot vrhovno vodilo v družabnem življenju — komunizem. Ni čuda: sami so si razlagali božjo besedo, kakor so hoteli.

Sv. pismo na mnogih mestih poudarja vzajemno ljubezen vseh ljudi na zemlji. Krščanska vera pa ne sili človeka v stvari, ki niso nujno potrebne. Zato šteje pač radovoljno uboštvo, po katerem se človek odreče osebni lastninski pravici, med evangeljske svete, ne pa med prave zapovedi. »Ako hočeš biti popoln, pojdi, prodaj, kar imaš in daj ubogim, in boš imel zaklad v nebesih«, je rekel božji Zveličar bogatemu mladeniču.⁷

V Cerkvi je bilo vedno nekaj takih, ki so poslušali tudi ta svèt in za svojo osebo zavrgli lastništvo. Kmalu so nastale redne zveze takih ljudi v redovih, v samostanskem življenju.

Verske zmote so pa često iz teh svétov hotele napraviti zapovedi, in tako imamo res mnogo komunističnih poskusov na verskem temelju. Naštejmo nekatere!

a) Prve imenujemo bogomile, kateri so se pojavili začetkom 12. veka na vzhodu, v Bolgariji in Bosni in se odondod razširili tudi na zapad. Poznamo jih v zgodovini pod raznimi imeni: bolgari, bugri, publikani, tesaranti, patareni; na zapadu so pa znani zlasti katari in izza 13. stoletja albigeni. Vsi ti so splošno trdili, da je tvar

⁷ Mat. 19, 21.

slaba in grešna, ker je delo Satanaela, boga starega zakona. Ker je tvar vzrok in povod grehom, zato so učili, da jo mora vsak pravovernik zaničevati; in vsled tega so zaničevali zasebno last in zakon. Res je, da so to zahtevali le od najpopolnejših svojih privržencev, vendar jih smemo po pravici prištevati komunistično navdahnjenim verskim ločinam.

b) **Valdenci.** Ti so dobili svoje ime od Petra de Vaux ali de Valdo, ki je v drugi polovici 12. veka trosil svoje zmote v Lijonu in jih od tam zanesel tudi na Severno Laško. Vrgli so se zlasti proti duhovnikom, o katerih so trdili, da ne smejo imeti nobene zasebne lasti. Tudi popolnejši neduhovniki so zametavali vsako lastništvo.

Obe ti ločini, ki sta bili v svojih drugih naukih tudi državi in sploh javnemu redu izredno nevarni, sta žalostno končali svoj komunizem. Bogomile na vzhodu je krog leta 1118. cesar Aleksij Komnen (1081—1118) polovil in kruto kaznoval; albigece na zapadu je premagal Ljudevit IX., francoski kralj, in z njimi vred je bila pokončana tudi večina valdencev. Vendar se o teh še pripoveduje, da jih je na Pijemontskem okrog 22.000, ki so dobili leta 1848. enake pravice s katoličani. Angleži so jim leta 1853. sezidali celó tempelj v Turinu.

d) V 13. in 14. stoletju je bilo tudi več verskih zmot, ki so pod pretvezo teženja po popolnosti lenušarili, se vlačili okrog in se živili z beraškim postopaštvom, češ, da prava vera zametuje vsako lastništvo. Med nje štejemo »brate in sestre svobodnega duha« (z drugimi imeni: *beghardi*, *bizzochi*, *bicorni*, *suestriones*), ki so uganjali v svojih komunistično združenih občinah najgrše orgije. Med drugim so n. pr. trdili, da je sramežljivost znak z Bogom še nezdrženega duha. **Vijenski** cerkveni zbor je razkril njihovo zmoto in kmalu jih je inkvizicija uničila. Dalje štejemo med take ločine tudi takozvane *duhovne frančiškane* (sami so se imenovali tudi mali bratje — *fraticelli*) in *apostolske brate*, ki so pa kmalu propadli. Pri obojih opazamo komunistične ideje; preklinjali so zasebno last, hkrati so pa glede na nesramnost bili pravi zastopniki »svobodne ljubezni«.

č) Med komunistične verske ločine štejemo tudi češke *taborce*. Zametavali so vse tedanje stanove, proglašali so družabno enakost, učili so, da mora biti vsa last skupna. Nekateri izmed njih so, sanjajoč o rajski nedolžnosti, ki se po

njihovih načelih vrne na svet, posnemali naše prastarše celó v tem, da so nagi hodili okrog. Svoje ideje so hoteli uresničiti s silo. Bili so v pravem pomenu ne samo versko, marveč tudi politično in družabno revolucijska stranka in glede na sredstva, ki so jih rabili, bi jih laže primerjali sedanjim anarhistom nego socialnim demokratom. Samo v tem se razlikujejo od obeh, da so se goreče držali vere v Boga in se navduševali v boj za svoja načela z geslom, da gre za pravo božjo čast. Njihove komunistične naprave so trajale do bitke pri Lipanu l. 1434.

Palacký sam piše o njih:⁸ »Komunistična in hiliastična (to je nauk o tisočletnem kraljestvu pravičnih na zemlji) načela se niso samo proglašala, marveč so se tudi držala nekoliko let, ne samo na Taboru, ampak tudi v nekaterih drugih občinah. Leta 1410. so res učili taborci, da ne sme biti na zemlji nobenega kralja ali gospodarja ali podložnika, da morajo prenehati vsi davki, vsaka sila drugeg k drugemu, ker morajo biti vsi ljudje kakor bratje in sestre. In kakor že res ni bilo tedaj nič mojega in nič tvojega, marveč so imeli vse skupno, tako bi moralo biti vsem in vselej vse skupno in nihče bi ne smel imeti nič zase. Kdor bi pa imel kaj svojega, bi s tem smrtno grešil. Po teh načelih se je proglašalo, da ne sme biti kralja in da si ga tudi voliti ne smejo, marveč kraljevanje se mora izročiti vsemu ljudstvu; knežja in gospodarska oblast mora sploh prenehati. Graščaki in vitezi se morajo kot izsesovavci ljudstva pobiti in opleniti.«

Tu moramo imenovati še enega moža, ki je sicer pobijal taborsko silo, ki je bil pa vendar popolnoma komunistično naddahnjen v svojih trditvah. Menimo namreč Petra Chelčičkega, ki ga je Cerkvi sovražno češko slovstvo povzdignilo med največje ljudoljube. Tudi ta mož je naglašal družabno enakost vseh ljudi, tudi on je bunil proti cerkveni in posvetni oblasti. Rogal se je razliki med stanovi in učil skupno last. Bil je v vseh ozirih pravcat komunist na verskem temelju.

Luthrova kriva vera in komunizem.

Nazori taborcev in Petra Chelčičkega so kmalu prestopili mejo češke dežele in se vgnezdovale tudi med Nemci. Ko je butil Luther s svojo versko prekucijo na dan, se ji je pridružila brž tudi družabna, pri kateri so imele s Češkega pre-

⁸ Dějiny české III. kn. 12. čl. 3.

nesene komunistične ideje glavno vlogo. Začele so se krute kmečke vstaje. Že pred Luthrom vidimo več takih pojavov. Godec Hans Böh m v Niklashausenu je imel okoli leta 1476. obilo privržencev, ki so z njim vred kričali o bratski enakosti, o svobodi od vsake oblasti, davkov in tlake. Pomočniki so bežali iz delavnic, hlapci od pluga, dekline od srpov, ne da bi vprašale svoje gospodarje, in so šle za njim. Večkrat je imel Böh m pri svojih govorih nad 30.000 poslušavcev. — Leta 1502. so se združili kmetje v Untergrombachu v špírski škofiji in so si postavili tole načelo: »Zato, da se osvobodimo, smo se spojili, in svobodo si hočemo priboriti z orožjem v roki. Vreči hočemo vso pozemsko vlado in vse pobiti, ki bi se nam v tem ustavljali.« Pri društvu je bilo 1000 mož in 400 ženskih, ko jih je gosposka jela loviti. Večinoma so bili obsojeni v smrt, — žrtve svoje komunistične nepremišljenosti. Podobne družbe imamo na Nemškem v letih 1513, 1514 in 1517, ki so pa vse žalostno završile svoje poskuse.

Luthrova načela so v zvezi s Husovimi. Luthrovi privrženci so se naravnost sklicevali na zgled husitskih voditeljev, zlasti na Žižko, trdeč, da ga morajo vsi posnemati in pobijati menihe in pape. Vojvoda Jurij Saksonski je vsled tega popolnoma po pravici pisal dne 16. novembra l. 1521. svojemu bratu Janezu, da so razmere na Saksonskem prav take, kakor so bile na Češkem, ko so se njihovi pradedje borili proti njim, t. j. v husitski dobi.

Načela so bila slična, slična pa tudi dejanja. Umori in požiganje, surovost in krivičnost se nam kažejo na prvem mestu v husitskem in luthrovskem boju. Najgrše so napadali duhovsko oblast. Delovanje prekucuhov je bilo povsod isto. Ko prebiramo zabavljice iz husitske in luthrovske dobe, se nam zdi, kakor bi brali sedanje socialno-demokratske in njim po duhu sorodne časopise in knjige. Razloček je le v tem, da so prej imenovani uporniki stali na verskem temelju, a sedanji se drže materialističnih načel in taje Boga in pobijajo vsako vero. Pravzaprav tudi ta razloček ni tako velik. Socialni demokratje in njihovi načelni zavezniki se kaj radi v svojem boju sklicujejo na verska načela in celo na Zveličarja v svoje namene. To nam jasno priča nedavno izšla in tudi v slovenščino prevedena socialno-demokratska brošurica »Kristus in socialna demokracija«.

Husov in Luthrov nauk ni bil upor samo proti veri, marveč tudi proti družbi. Z versko prekucijo je bila združena tudi družabna. In ravno družabne zmote, ki jih je podpirala Husova in Luthrova kriva vera, so pripomogle največ, da se je njihju nauk tako hitro razširjal. Nahujskani proletariat se je brž oprijel komunističnih idej novih nauk, in grozna krvava družabna revolucija se je uprizorila. V husitstvu smo že ob kratkem dokazali komunistična načela. Treba nam jih je dejansko spričati tudi v luthrovskem gibanju. Za naš namen zadostuje, da opozorimo na kmečke upore, ki so se pojavili s krivo vero vitenberškega meniha⁹; iz načel glavnih voditeljev teh uporov pokažemo komunistično smer njihovega rovanja.

a) Tomaž Münzer, odpadel duhovnik, je prvi pričel delovati v komunističnem zmislu. V Cvikavi je v zvezi s suknarjem Miklavžem Storchom in nekaterimi drugimi rokodelci oznanjeval novo Kristusovo kraljestvo. V tem kraljestvu ne sme biti nobenega zunanjega bogočastja, nobene posvetne in duhovske gosposke; vsi ljudje si morajo biti enaki, vsi kralji, vsi duhovniki. Vse imetje mora biti skupno. Iz Cvikave je šel na Češko, in ko so ga od ondod spodili, se je vrnil na Saksonsko v Alstedt, kjer se je l. 1523. poročil z odpadlo nuno. V tem mestecu je ustanovil zvezo, ki so se njeni člani s prisego zavezali, razširjati novo Kristusovo kraljestvo. Vsi kristjani morajo biti enaki; vsa imovina bodi skupna in se deli vsakomur po potrebi in priliki. Ko so ga spodili tudi iz Alstedta, se je obrnil zlasti h kmetom in jih je hujskal zoper gosposko in bogatine. V Mühlhausenu ga je v tem podpiral odpadli menih Henrik Pfeiffer, v Orlamünde in v okolici pa pridigar Karlstadt.

Strašni nazori so bili v zvezi s tem komunističnim gibanjem. Dokazovalo se je iz svetega pisma, da je tudi greh dober v božjih očeh in da grešniki s svojimi grehi izvršujejo — božjo voljo. Tako so opravičevali goljufijo, ropanje, umor, nečistost in zagovarjali celo mnogoženstvo. In po teh načelih so se tudi ravnali.

b) Janez Laue, menih, odpadnik, je pridigoval v Mühlhausenu, da se mora iz skrinj bogatih meščanov vzeti imetje, ker mora biti vse, kar je na svetu, skupno.

⁹ T. j. Luthra, ki je v mestu Wittenbergu l. 1517. začel oznanjevati krivo vero. Op. izd.

c) V Alzaciji je učil Wolf Gerstenwell, da morajo bogatini deliti svojo imovino z ubožci, reveži pa uničiti vso gosposko in sami biti gospodje.

č) Simon Weiersheim iz Vancenava je nagovarjal ljudstvo, naj vse premoženje razdeli in naj se pokonča gospoda, plemiči in duhovniki.

d) V bamberški škofiji je ranocelnik Hartlieb oznanjal iste nazore: Proč s plemstvom, z menihi in popi! Vsi ljudje si morajo biti enaki. — Vircburški kmetje so zahtevali, da morajo biti vsi ljudje bratje med seboj in naj se imetje razdeli med vse. — V Rotenburgu so razlagali voditelji kmetiškega upora krščansko ljubezen do bližnjega tako, da morajo biti vse stvari skupne, da se mora odpraviti vsaka gosposka in da nobeden ne sme tirjati vračila kakega dolga.

Tako so hujskali nravno propadli pijanci, goljufi, roparji in morilci ubogo ljudstvo in s tem vžgali grozen upor, zanetivši najhujše strasti človeškega srca. Pristaši komunističnih načel so se odlikovali prav tako, kakor današnji socialni demokratje, po skrajni nestrpnosti.

Kdor se dandanes ne pridruži socialno-demokratski zvezi, ga skušajo izriniti iz dela; zaničujejo ga in mučijo tako dolgo, da se jim poda ali se odstrani. Uporni kmetiški komunisti so delali v istem zmislu. Kdor se ni hotel pridružiti njihovi zvezi ali bratovščini, kakor so jo imenovali, temu so zabili velik kol pred hišo. To je bilo znamenje, da mu sme vsak uropati, kar mu drago, in da je dotična hiša nekako prokleta.¹⁰

¹⁰ Kakšne nazore so imeli nahujskani „proletarci“, nam priča tale pesem:

Das Evangelium frone
 Kam zu uns Armen her,
 Freit uns mit reichem Lohne
 Von ighlicher Beschwer.
 Lehrt Rich und Arm sich lieben
 Und theilen, was sie hant,
 Wir wollen drumb es üben
 Mit Wollust und Verstand.
 Wir wollen all verjagen
 Die widrig dieser Ler,
 Selbs rothe Schauben tragen,
 Und nummer izt mer fragen,
 Ob das auch Unrecht wär.

Nihče ni več vpraševal, kaj je pravično ali krivično. Napačni nazori o svobodi, ki jih je oživil protestantovski nauk, so ljudstvo zaslepili, da je v komunističnih načelih iskalo sreče. Iz l. 1525. imamo celo dva popolna načrta, kako naj se preosnuje vsa družba v demokratično-socialističnem zmislu. Prvi načrt so sestavili frankovski kmetje in ohranjen nam je z naslovom: »Red in preosnova v korist, blagor in srečo vseh krščanskih bratov.« (Ordnung und Reformation zu Nutz, Frommen und Wohlfahrt aller Christenbrüder.) Drugega je pa osnoval Mihael Geismayr, voditelj tirolskega upora, z naslovom: »Deželni red« (Landesordnung). V frankovskem načrtu se na videz še vzdržuje cesarska in duhovniška oblast, toda bistveno se taji vsak pozitivni pravni red, ker se zahteva, naj odslej velja za vse samo »božje in naturno pravo«. Kakšno je to božje in naturno pravo, umevamo iz načel kmetiških voditeljev, katera smo prej navedli. Da so namerjali kmetje s tem, ko so na videz priznavali oblast, gosposko samo preslepiti, razvidimo iz načrta samega, kjer pravijo, da bo ljudstvo brez dvojbe pobilo vsakega kneza in gospoda, ki ne bo izpolnjeval v načrtu izraženih zahtev.

Odločnejši in jasnejši je Geismayrjev načrt: Popolna svoboda in enakost mora zavladati med ljudmi. Mesta in gradovi se morajo izpremeniti v vasi. Med stanovi ne sme biti nobenega razločka.

Zgodovina nam pripoveduje, kakšne so bile posledice takih idej. Vzbudila se je krvava prekucija, ki je opustošila veliko rodovitne zemlje, pomorila na tisoče ljudi, razdrla najsvetejše vezi, nravno razdivjala neštevilne množice. — Tudi v avstrijskih deželah, zlasti na Tirolskem in Solnograškem, je hudo gospodarila.

In konec? Zmagali so knezi in mesta; zapeljani kmetje so pa zašli v še hujše razmere kakor pa so bile prej.¹¹

¹¹ Značilno opeva stara pesem te posledice:

Man hat ein gutes Leben
 Geführet lange Zeit,
 Da wollt man nichts mehr geben,
 Vergass all Pflicht und Eid.
 Man brannt und raubt wie Türken,
 Ging wüthiglich voran,

Lahko je bilo nahujskati nevedne ljudi, a kdo jim je vrnil škodo, ki so jo imeli od lažnivih naukov? Tudi dandanes vidimo, da se ubogi ljudje radi oprijemljejo komunističnih nazorov. Ko jih po knjigah, listih in shodih dražijo zoper pape in polnijo s sovraštvom zlasti do duhovske oblasti, tedaj so jim komunistična načela kmalu domača. A naposled jim taki nauki ne morejo roditi drugega sadu, kakor so ga rodili nekdanj — o čemer nam priča svetovna zgodovina: umu laž, srcu strup, omiki smrt, miru in redu pogin. Kri, požari, poteptano in zanemarjeno polje označuje tiste kraje, kjer so se pojavili. Tega nas uči družabna prekucija 16. stoletja. Dokazuje nam pa tudi, kako tesno je združeno нравno in pravno življenje z umstvenim, kako ozko sta spojena življenje in vera. Napačni umstveni in zlasti verski nazori rode tudi napačne nazore o življenju in napačna dejanja. Luther se je boril naravnost samo zoper cerkveno oblast, toda njegovi nauki niso razdirali samo Cerkve, ampak človeško naravo samo, ker so razburjali najhujše strasti.

Korenine sedanjega družabnega nereda niso od včeraj. Glavni vir jim je v naukih protestantskega gibanja.

Levelovci.

Angleški kralj K a r e l I. (1625—1649) je v svojih spisih in dejanjih zagovarjal in izvrševal absolutistična načela. S tem je vzbudil velikanski odpor med angleškimi velikaši in pri ljudstvu. Tudi armada ga je zapustila. Dne 27. novembra l. 1648. je polkovnik Ewer na povelje generalnega štaba odvedel kralja na samotni gradič Hurst na južnem angleškem obrežju in ga tam zaprl.

All Obern sollten mircken
 Die Gewalt der gmeinen Mann.
 Der wollt die Güter theilen,
 Wollt Herr und Meister sein,
 Doch kam die Straf mit Eilen,
 Ach Herrgott, sieh izt drein.
 Mit Strafen izt sie wüthen,
 Verschweren alle Last,
 Niemand sich mag behüten,
 Er wird erdrücket fast.
 So ist das End vom Liede
 Eine grausige Tyrannei,
 Ach Herrgott, gib uns Friede
 Und bring die Straf vorbei.

Karel je bil takrat že izgubljen. Njegovi sovražniki so samo čakali ugodne prilike, da ga popolnoma odstranijo. Dne 27. januarja l. 1649. so ga postavili pred sodišče 135 mož, ki jih je izvolila zbornica, in tam je bil kot veleizdajnik obsojen k smrti. Dne 30. januarja je padla njegova glava pod sekiro.

Med nasprotniki nesrečnega kralja sta bili dve močni stranki. Prva, ki jo je vodil Olivier Cromwel,¹² je zagovarjala pred vsem pravice zbornice in se na temelju angleške ustave upirala absolutizmu. Drugo, tako zvane levelovce¹³ je vodil John Lilburne.¹⁴ Po pravici jo imenujemo čisto demokratsko stranko, ki se ni borila proti absolutizmu v imenu angleške zbornice, marveč edinole v imenu angleškega ljudstva. Zato tudi ni le kralju nasprotovala, ampak se je upirala z isto silo tudi plemičem, uradnikom in anglikanskemu duhovstvu.

Lilburnova je s svojega demokratskega stališča pobijal upravičenost od zbornice izbranega sodišča v kraljevi zadevi, češ: Zbornica ni ljudsko zastopstvo, zato nima nobenih pravic; če se že ima kralj soditi, mu ne pristaje nobeno drugo sodišče kakor vsakemu drugemu državljanu.

Lilburnova stranka je bila močna, tudi v armadi. Cromwellovci so jo seveda na vso moč preganjali in jo izkušali uničiti. Ta namera se jim je le počasi izponašala, ker so bili levelovci res neustrašeni možje. Dne 1. marca l. 1649. je osem vojakov izdalo odprto pismo na vrhovnega poveljnika generala Jaixaifaixa¹⁵ in njegov častniški svet, v katerem odkrito šibajo napake svojih načelnikov in jim očitajo, da so le golo orodje v rokah Cromwellovih, ki se hoče z njihovo pomočjo povzpeti do kraljevega prestola. Pet izmed njih je bilo obsojenih k sramotni kazni. Na lesenem konju so vsakega narobe privezanega vlekli pred njihove vojne oddelke, nad glavo mu razlomili sabljo in ga tako pahnili iz armade. Trije so bili pomiloščeni. Eden izmed njih, Rihard Rumbold, se je kesneje udeležil upora proti Karlu II. in Jakobu II. Pri drugem uporu so ga nevarno ranjenega ujeli in na grozovit način umorili. Duh, ki je navdajal vso njegovo stranko, se razvidi iz besed, ki jih je izpregovoril pri svojem

¹² Izgovori: Kromvel. Op. izd.

¹³ Levelovci so se imenovali po angleški besedi leveller, ki pomenja zenačiti. Rekali so si tudi Piggers, t. j. grobokopi.

¹⁴ Izgovori: Džan Lilben. Op. izd.

¹⁵ Izgovori: Džejskfejks. Op. izd.

zaslišanju, rekoč: »Jaz ne verjamem, da bi bil Bog ustvaril večjo polovico človeštva s sedli na hrbtu in z uzdami v ustih, peščico ljudi pa z ostroganimi čevlji, da bi na drugih jezdarili.« Vobče smemo reči, da so levelovska načela ostala do današnjih dni sveto izročilo demokratskega gibanja na Angleškem, dasi so s smrtjo svojega voditelja Johna Lilburna (dne 29. avgusta l. 1657.) izgubila svojo posebno politično stranko. Ko ga je leta 1653. Cromwell postavil pred porotnike, da bi ga zaradi veleizdaje obsodili k smrti, so se v nebrojnih odtisih širili med ljudstvo listki z napisom:

Kaj? Naš pošteni Lilburne umrje naj!
Šestdesettisoč ljudi hoče znati, zakaj?¹⁶

Lilburne je bil soglasno oproščen, v živ dokaz, kako globoko so se vcepile njegove misli v ljudstvo. V marsičem primerjamo lahko levelovsko gibanje s sedanjo socialno demokracijo. L. 1649. je izšla knjižica »Načela levelovcev«, kjer se jim tole očita: Levelovci trdijo, da je razum bog in da je ustvaril vse razum.¹⁷

Neumrljivost človeške duše taje; vse svetopisemske zgodbe so jim prazne vraže.

Po njihovem nauku ne sme nihče ničesar svojega imenovati: »Zasebna last je hudičevo delo, skrivnost egiptovskega¹⁸ suženjstva, uničenje vsega stvarstva, draženje napačnega, poželjivega mesa, obnovljenje prekletstva, smrtna sovražnica duha, ki je prinesla človeštvu vse uboštvo.«

Krepkeje se o zasebni lasti pač tudi naši socialisti ne morejo izražati.

¹⁶ And what, shall then honest John Lilburne die!

Three score thousand will know the reason why.

¹⁷ Res sta levelovska glavna pisatelja in duševna voditelja William Everard in Gerard Winstanley izdala spis z naslovom: »Razvita zastava pravih levelovcev ali komunistična država«, katero pričenjata z besedami: »V začetku časa je ustvaril veliki stvarnik razum (the great creator reason) zemljo kot skupno last vsem. Po silovitosti nekaterih ljudi pa je prišla na svet sužnost in zatiranje in to zatiranje je Adam, oče dednega greha. Pričetek te sužnosti se imenuje A-dam, ker je moč svojevoljnega gospodstva in vladanja jez (angleški: a dam) duhu svobode in miru.«

¹⁸ Zanimivo je, da so se levelovci imenovali v skrivnostnem pomenu »jude«, kot duhovne potomce pravega izraelskega ljudstva.

Najlaže izprevidimo mišljenje levelovcev, če si ogledamo spis že imenovanega njihovega pisatelja Gerarda Winstanleyja, ki ga je izdal v Londonu l. 1651. z naslovom: »Zakon svobode, pojasnjen kot načrt ali obnovitev prave vladavine. (The Law of Freedom in a Platform or True Magistracy Restored.) V nji se razkazuje, kaj je kraljevska in kaj republikanska vlada. Najponižneje vdan Oliveru Cromwellu in vsem Angležem, ki so moji bratje, ki spadajo k cerkveni zvezi ali ne in preko njih vsem narodom na svetu.«

Geslo knjigi slôve:

Angleška, novi nauk v tebi vstaja,
izvedi ga, ker krono ti podaja.
Če se mu ustaviš s staro trmo svojo,
ga vzprejmejo drugod v sramoto tvojo.

V uvodu razkazuje pisatelj tele glavne misli:

Dežela mora pripadati ljudstvu, katero še vedno trpi pod vplivom duhovstva, pod desetino in pod graščaki. Cromwell mora izpremeniti ves družabni red vsem v korist, ker so vsi pomagali, da se je odpravil kralj. Če tega ne stori, bo vzrok še večje sužnosti, nego je bila prej.

Najprej se mora odpraviti vsa zasebna trgovina, ki je največje zlo za človeštvo. Zemlja mora biti za vse. Nihče ne sme biti bogatejši od drugega. Vsak, kdor se je obogatil, je zase zlorabljal delo drugih ljudi; od drugod ni bogastva kakor od dela.

Razlika v častnih naslovih ostane; toda častna imena pripadajo le tistim, ki si jih zaslužijo. Nad šestdeset let stari ljudje spadajo sami po sebi med veljake.

Duhovnikom se mora dati primernejše opravilo. Odvetnikov ne bo treba, ker bodo zakoni sami po sebi jasni in ker ne bo skupne zemljiške lasti in zasebnega trgovanja. S tem bodo zatrti najhujši provzročevalci sovraštva in nemirov.

V razpravi sami nahajamo tale načela:

a) Prava svoboda ima svoj temelj v skupnem uživanju zemeljskih zakladov. Zemlja pripada vsem. Ko se to dovrši, ne bo niti brezdelnih postopačev in hinavcev niti beračev.

b) Uradniki se morajo vsako leto iznova voliti razen očeta, ki je prvi uradnik za svojo rodbino. Mirovni sodnik vodi občino, zbornica pa celo deželo. Njim pomagajo nadzorniki, delovodje in vojaki. Vsak mož, ki ima nad šestdeset let, je že sam po sebi nadzornik.

c) Vsak človek ima dolžnost, da do svojega štiridesetega leta dela. Kdor ne mara delati, naj se kaznuje. Dela se lahko doma ali pa v javnih delavnicah. Izdelki se prinašajo v skladišča. Česar kdo potrebuje, dobi iz javnih zalog.

Vsakdo, ki je izpolnil dvajseto leto, ima dejansko volilno pravico. Voljen sme biti, kdor ima vsaj štirideset let. Izjemoma se smejo voliti tudi mlajši, ki so se z bistrumnostjo in pridnostjo izkazali.

č) Šola je vsem odprta. Pouk je splošen in vsakdo je zavezan, da se ga udeležuje.

d) Zakon spada pred posvetno gosposko. Sklepa se popolnoma svobodno. Ako se hočeta dva vzeti, jima ne more nihče braniti.

e) Najstrožje kazni so odločene za tiste, ki kratijo temelj svobodi. Kdor n. pr. poskuša zasebno kaj prodajati ali kupovati, se kaznuje s smrtjo.

f) Važen stan v državi so poštarji. Ti morajo zbirati v svojem okraju vse znamenitejše dogodke: naravne prikazni, odkritja, iznajdbe, nesreče itd. in jih morajo pošiljati v glavno mesto. Tam se vsak mesec posebej natisnejo in v knjigah zbrani pošiljajo poštarjem, ki morajo potem skrbeti, da njihovi sobčani zvedo vsebino.

g) Duhovniki morajo skrbeti zlasti za nedeljski počitek. Ob nedeljah prirejajo ljudske shode, kjer imajo trojne vrste govore: *a*) o deželnih stvareh, *β*) o kakem zakonskem oddelku, *γ*) o zgodovini, naravoslovju, človeški naravi itd. Vsi govori morajo biti utemeljeni v resnem proučevanju dotičnih stvari. Govoriti se ne sme le v angleščini, marveč tudi v drugih jezikih, da se morejo poslušalci tako naučiti tudi tujih jezikov.

h) Nadčutna vera je nepotrebna in škodljiva. Ko gledajo ljudje proti nebesom in sanjajo o zveličanju ali se boje pekla, ki jih po smrti čaka, se jim zaslepe oči, da ne vidijo, kaj je njihovo prirojeno pravo in kaj naj delajo tu na zemlji v svojem življenju. Tak človek je umazan sanjač in oblak brez dežja.

i) Iz zlata in srebra se ne sme kovati denar, marveč se sme rabiti samo za hišno orodje. Kjer vlada denar nad vsem, tam se kupuje in prodaja tudi pravica in krivica.

j) Z inozemci je dovoljena javna trgovina, a le tedaj, če jo zahtevajo tuje države.

Pisatelj je bil v mladih letih londonski obrtnik. Ogromni davki za armado so ga uničili. Šel je na kmete. Tudi tam je propadel. A — kakor pripoveduje — je rad podpiral upornike proti Karlu I., spoznal pa je, da so tisti, ki se javno kažejo rešitelje ubogega ljudstva, njegovi najhujši nasprotniki. Začel je premišljevat, odkod izvira nered v družbi. In misli, ki so se mu tu rodile, je zapisal v svoji knjigi.

V nji vidimo, kam pride družabni preosnovalec, ki ne pozna večnih temeljev reda in miru, ki jih je Bog položil v človekov um in jih v svojem razodetju še jasneje razkril.

Gerard Winstanley, čigar malo poznano razpravo smo v teh vrsticah podali, boleha za isto boleznijo, kakor socialna demokracija naših dni. Z istimi glavnimi publicami bíje svoj boj kakor socialistični agitatorji v sedanjem času. Brez vsake pravne podlage izkuša postaviti gospodarski red v družbi.

The Law of Freedom — Zakon svobode — se je kmalu pozabil; v njem izražene misli so prešle kot prazne sanje. Zanimive so pa vendarle, ker nam pričajo, kako stara so tista zdravila, katera nam sedaj socialna demokracija ponuja v družabno izboljšanje. Prepričujejo nas, da se obnavljajo vedno stare zmote v novih oblikah v boju zoper večne resnice. Zmotam naših dni se s tem jemlje sijaj izvirnosti in obenem tudi velik del njihove privlačne sile.

Kvekovci.

Angleška verska prekucija je uničila stalna načela, ki jih podaja katoliška cerkev. Brez zakonite oblasti so se šopirili anglikanski pastori na škodo ubogega ljudstva in so skrbeli le za to, da so si ohranili mastne službe. S tem so napravili ogromen verski propad v vsej družbi. Videli smo že pri levelovcih in njihovih pristaših, da niso imeli skoro nobenega verskega načela več. Takih pojavov opažamo sredi sedemnajstega veka zelo mnogo po vsem Angleškem. Politični neredi so pospeševali versko brezbriznost in iz nje se razvijajoče popolno brezboštvo.

Zato se nam ni čuditi, da srečamo v tem času več mož, ki so iz notranje potrebe iskali na verskem polju resnice. Ker je niso mogli najti v tedanjih zmedenih razmerah pri njenem edinem vrelcu, so zašli v zmote in so jeli ustanavljati svoje sanjarske verske družbe.

Tak mož je bil n. pr. lesterski črevljar Jurij F o x († 1691) začetnik kvêkovcev.¹⁹ Njegov nauk nas tu ne zanima, razen v kolikor je družabnega pomena. Kvêkovstvo ne pozna takorekoč nobene oblasti, zametuje vojsko in vsak silovit upor. Ravno ta nauk je rodil nebrojno muk kvêkovcem. Ob tem so se izkazali neustrašljive junake in s tem so si ravno pridobili tudi med levelovci prijatelje, dasi sta bili obe stranki v verskem oziru popolnoma nasprotni. Sam Lilburne je koncem svojega življenja zašel med kvêkovce in pri njegovem pogrebu je bilo teh več zbranih nego njegovih levelovcev.

Kvêkovci se ne morejo šteti med prave komunistične stranke. Toda po pravici jih omenjamo v zgodovini komunističnih poskusov, ker so zlasti izprva zelo bogato skrbeli za svoje siromake. Imovitejši udje so žrtvovali velike vsote ubogim sobratom v pomoč. V tem zmislu imamo torej vendarle nekaj komunizem medsebojnega bratstva, tembolj, ker so bile podpore ubožnih udov utemeljene in določene v kvêkovski organizaciji in niso bile le prepuščene prosti volji vsakogar. Iz kvêkovske ločine se je kesneje razvilo več pravih komunističnih občin, zlasti v Ameriki, katerih nekatere naštejemo kesneje.

J. Bellers.

Neki znamenit mož, ki je v družboslovnem oziru proslavil svoje in kvêkovsko ime, zasluži, da se ga posebej spominjamo. John Bellers (1654—1725), bogat graščak, je v svojih mnogobrojnih spisih podal mnogo nasvetov za družabno presnovo. V svojih »Proposals for Raising a Colledge of Industry of all usefull Trades and Husbandry« (Nasveti, da se ustanovi delavska zveza vseh koristnih obrtov in kmetijstva), predlaga, naj se v posebnih zadrukah organizirajo obrtniki in poljedelci. Podrobno opisuje v svojem načrtu, kako naj se delo razdeli, kakšno bodi zadružno vodstvo, kako naj se skrbi za zdravje, nramnost in omiko. V svojih Essays (poskusih) odgovarja, kako bi se najlažje pomagalo siromakom,

¹⁹ Quakers = Tresoči se: Fox je namreč vedno trdil, da je božja beseda pretresljiva. Nekoč je sodniku, pred katerega so ga pripeljali, zaklical besede: »Tresi se (quaquer) pred božjo besedo!« Od takrat so zabavljivo imenovali njegove pristaše kvêkerje.

popisuje pomen delavcev,²⁰ škodljivost prevelike množine denarja itd., nasvetuje, naj bi evropske države sklenile skupno državo, ki bi v svoji zbornici reševala vse prepire glede na pravice posamnih knezov.

Bellers ni komunist v pravem pomenu besede, pač pa duhovit in odločen družaben preosnovalec. Njegovi spisi so v marsičem vplivali na Owena, znanega pospeševalca komunističnih občin v našem veku. Vredni so, da jih tudi sedaj proučavajo družboslovci.

P. K. Plockboy.

Misel zadružne zveze obrtnikov in poljedelcev je našla ob času, ki ga opisujemo, še drugega zagovornika — Petra Kornelija P l o c k b o y a, Holandca iz Zierickzeea, ki je l. 1659. priobčil svoj vrlo zanimivi »načrt, kako se osrečijo siromaki tega in drugih narodov«. Zadruga, kakršno si on misli, združuje vse potrebne delavske moči; kar kdo prinese v zadrugo, ostane njegovo, toda obresti ne dobiva od tega. Prodaja in kupuje se vse skupno. Zadruga naj skrbi tudi za duševno izomiko svojih udov. — Plockboyev načrt je eden prvih načrtov — proizvodjalnih zadrug, ki so se pa šele v našem času dejanski jele oživljati.

Ker se nam zdi ta stvar zelo važna, podajamo tu obkrajem vsebino Plockboyevega načrta:

Pripravní ljudje naj zberó neko vsoto denarja. S tem naj se zidata dve hiši: ena v Londonu za 20—30 rodbin; v nji naj bodo skladišča in najraznovrstnejše prodajalnice; druga, večja naj bo na deželi, tik kake večje reke. Ta hiša bodi središče proizvodjanju in skupni dom zadružnikom. V nji naj prebivajo poljedelci, rokodelci, učitelji in brodarji.

Med hišo in reko bodi izkrcevalni prostor. Hiša imej za vsako zakonsko dvojico sobo in spalnico, veliko shrambo za obleko, kuhinjo, obednico, otroško sobano, kleti, prostore za bolnike in knjižnico.

Voditelji se volijo na eno leto. Blagajnica bodi zaprta s tremi ključi, ki naj jih imajo v rokah trije člani. Pravil bodi čim najmanj. Kar ne nasprotuje ‚božjemu kraljestvu‘ in pameti, bodi svobodno.

²⁰ Tako dokazuje n. pr., da more 500 redno delavnih delavcev 3000 funtov šterlingov na leto več pridelati nego stane njihovo preskrbljevanje.

Člani delajo po šest ur na dan, najeti delavci pa po dvanajst ur. Tisti, ki imajo opravilo v mestu v trgovski hiši, naj se menjavajo in redno prihajajo ob določenem času v proizvodnjo.

Vsak otrok naj se izuči dveh do treh obrtov. Ob času, ko še v šolo hodijo, morajo delati po tri ure obrtno ali poljedelsko delo. V tem ni nobene razlike med imovitimi ali ubogimi otroki. Tudi deklice se morajo učiti obrtov.

Zadruga mora dobro uspevati, ker bolje in ceneje izdeluje, ker njeni člani ceneje stanujejo in živé in se tudi ceneje nego drugod lahko prodajajo njihovi izdelki. Razvije se lahko tako krepko, da se bo pečala tudi z ladjedelstvom.

Delalo se bo prav lahko. Če biva sto družin v zadrugi, bo zadostovalo petindvajset žen za hišna opravila, drugih petinšestdeset bo lahko obrtno delalo. Kar se doma ne bo pridelalo ali izgotovilo, se bo kupilo na debelo in s tem se prihrani mnogo stroškov.

Zadrugi se ni treba bati tekmecev. Z zunanji ljudmi naj ima trgovske zveze. Pri proizvodnji pa naj se nikar ne drži prestrogih načel. Kvêkovci prepovedujejo n. pr. vsak lišp, toda to naj ne moti članov, da ne bi sami lišpa izdelovali. Če ne, bi mnogo kupcev brez potrebe odgnali.

Nosijo naj se člani preprosto, toda kdor more, sme obleči tudi lepšo obleko, že zato, da ga bodo siromaki poznali in že po obleki vedeli, kam se smejo obrniti in kje pričakovati podpore.

Vsak šesti in dvanajsti mesec se mora obračunati. En del prebitka se razdeli med člane. — V skupni dvorani, kjer ima vsak svoj sedež in svojo mizico, se prirejajo predavanja in poučni razgovori.

Plockboy sam popisuje, kaj ga je privedlo k njegovemu načrtu:

»Videl sem, kako velika neenakost in kolik nered je med ljudmi na svetu. Ne samo slabi vladarji, požrešni trgovci in obrtniki, brezvestni učitelji in drugi so usužili vse ljudi, marveč tudi veliko navadnih rokodelcev ali delavcev hoče svoje težko breme odložiti ali mu uiti in zato uvajajo povsod laž in goljufijo in stiskajo poštene in dobre ljudi, katerim vest ne dopušča, da bi tako delali. Zato sem sklenil v zvezi z drugimi, za splošni blagor vnetimi ljudmi spojiti štiri glavne vrste ljudi v eno družino ali gospodarsko upravo, namreč poljedelce, rokodelce, mornarje in mojstre v umetnosti in učenosti. Moj namen je:

iztrgati nas tem bolje izpod jarma posvetnih in duhovskih faraonov, ki so predolgo vladali naše duše in telesa. S tem se obnovi pravičnost, ljubezen in bratovska družnost, ki je nekdanj vladala, katero pa sedaj komaj še kje najdeš. Tako se poučé tisti, ki iščejo samo vladanja in ne dobrih del, proti zgledu in naukom našega gospoda Jezusa, ki je prišel na svet, ne da bi si dal streči, marveč da bi služil, in ki je dal svoje življenje v žrtvo za mnoge.«

Mimogredé omenjamo, da ima Plockboy v verskem oziru svoje izjemno stališče. Kvêkovci so mu prestrogi, anglikanska cerkev mu je prevladoželjna, in katoličanstvu očita, da je s svojimi samostani kazalo premalo veselja do svetá in življenja.

V svoji zadrugi daje popolno versko svobodo in poudarja samo krščansko ljubezen. Sam se ne zaveda nedoslednosti, v katero je zašel. Načela, na katerih sloni njegova zadruga, so popolnoma vzeta iz krščanstva in vendar krščanstvo kot religija nima nobenega določenega mesta v nji, marveč ji je verska brezbriznost vodilo.

Kako si razlagajmo take nedoslednosti, smo že omenjali. V vsako krivoverstvo je že položeno seme verske brezbriznosti in popolnega brezboštva.

A iz navedenih zgledov se jasno razvidi, da krščanska načela v gospodarskem oziru priznavajo tudi tisti, ki so jih že zavrgli kot razodete resnice edino resnične pozitivne vere. Kar imajo dobrega družabni preosnovanci — in tu ne izvzemamo niti socialnih demokratov — imajo vse le iz krščanstva. Samo zmote so njihova last, oziroma oni obnavljajo stare zmote človeškega upornega duha v novih odejajih.

Vsak človek, ki trezno misli in ima pošteno voljo, priti do resnice, lahko spozna, da družabna preosnova ni mogoča brez npravnega temelja in da npravni temelj ni mogoč brez prave pozitivne vere.

Komunistične občine v Severni Ameriki.

V Evropi niso bile politične razmere ugodne komunističnemu gibanju. Protestantovstvo je preganjalo svoje lastne sinove. Vladarji in višji stanovi niso marali doslednosti Luthrovih načel. Zato so se komunistično nadahnjeni otroci Luthrovega duha zatekali v svobodno Ameriko. Tam so bila ugodna tla za

njihove poskuse. Še leta 1875. je bilo v Zveznih državah 72 na verskem temelju ustanovljenih komunističnih občin. L. 1884. piše A. Shaw: ²¹ »Zadnjih 60 let je bilo v tej deželi (Zveznih državah) gotovo na stotine komunističnih občin, ki so seveda z majhnimi izjemami že v svoji kali poginile. Na tisoče ljudi se je udeleževalo teh tako brzo preminulih podjetij.« Oglejmo si ob kratkem vsaj nekatere:

a) L. 1713. je ustanovil Konrad Beissel komunistično občino v Efrati v Pensilvaniji. Svojim članom je prepovedovala med drugimi stvarmi tudi zakon. L. 1858. jih je bilo samo še trideset. Sedaj je ta občina propadla.

b) L. 1724. so si baptisti osnovali svojo občino, ki pa ni dolgo živela.

c) L. 1733. so pribežali moravski bratje v Ameriko. Vodili so jih Peter Böhler, David in Janez Ničman, I. Fr. Cammerhof in Spangenberg. Ustanovili so si več mest s svetopisemskimi imeni: Betlehem, Nazaret itd., katera so komunistično upravljali.

č) Bivša kvêkovka Ana Lee²² je ustanovila leta 1773. takozvane shakerje (šekerje, t. j. zvijače), ki so imeli leta 1875. osemnajst občin v Zveznih državah. Ker jim je zakon prepovedan, kupujejo ali vzprejemajo ubožne in zapuščene otroke. Pri božji službi se grdo zvijajo, češ, da imajo nebeške prikazni. Od tega zvijanja imajo ime. Gospodarsko so precej trdni.

d) Juri Rapp († 1847) se je ločil leta 1782. od svoje domače virtemberške cerkve, češ, da je „našel Kristusa“. L. 1803. je šel v Ameriko. Začetkom je imel obilo privržencev; l. 1875. jih je štela njegova družba le še 110.

e) Virtemberžan Bäuml er je l. 1817. v Ohio ustanovil komunistično občino. Njegovi pristaši so bogati, toda sedaj ne pristopa nihče več k njim in zato naglo izumirajo.

f) V Milfordu je Amerikanec Ballou poskusil srečo s komunizmom. A njegovo delo ni imelo uspeha.

g) L. 1842. so ustanovili pod vodstvom mizarja Kristjana Metza in deklice Barbare Heinemann nemški izseljenci s

²¹ Icaria, a Study in Communistic History, str. 173.

²² Izgovori: Li. Op. izd.

Hesenskega in Pruskega blizu Buffala svojo naselbino, ki so jo imenovali Ebenezer. Šli so v Ameriko, ker jih je doma preganjala vlada. Imeli so namreč popolnoma svojo vero, po kateri so se držali sv. pisma, še bolj pa prikazni in razodetij, ki sta jih prejemale, kakor sta pravila, njihova voditelja. Jedli so vsi skupno. Zakon sta dovoljevala samo zamaknjenca Metz in Barbara. Ko se je napravljala ta stranka v Ameriko, sta ji za več let prepovedala rojstvo otrok.²³ L. 1855. je občina prodala svojo naselbino in ustanovila novo z imenom Amana s sedmimi vasmi. Splošno se trdi, da je bila to največja in najbogatejša komunistična občina v Zveznih državah. Silno stroga so njena nravna načela. Pravijo, da so se ji pridružili tudi mnogi katoličani.

h) Domala ob istem času je zbral duhovnik Andrej Bernard Smolnikar, rodom Slovenec, v Filadelfiji več ljudi krog sebe in oznanjal, da mu je Bog razodel svoje tajne namene, po katerih se uresniči splošni mir po vsem svetu. Na ameriškanskem socialističnem shodu v Clinton Hallu v Novem Jorku dne 4. aprila 1843 je bil izbran za prvega podpredsednika. V Pensilvaniji je kupil 10.000 akrov zemlje in poleti 1843 ustanovil naselbino z imenom »Naselbine zveze miru« (Peace-Union-Settlement), ki je pa kmalu ponehala. Smolnikar je nato iznova potoval po Zveznih državah in oznanjal svoj nauk, toda brez znatnega uspeha. Pozabljen je umrl.

i) Dr. Keil je ustanovil l. 1844. komunistično občino Bethel, l. 1855. pa Auroro. Vladal ju je sam. Zakon je bil v obeh dovoljen. Luthrova vera jima je bila podlaga. Gmotno se jima je dobro godilo. Umstvenega napredka pa ni bilo v njih tako kakor tudi v nobeni drugi komunistični naselbini ne.

j) J. Humphrey Noyes je ustanovitelj Oneide v njujorški državi. V nji je vladal po svetopisemskih načelih — kakor so trdili — skrajni komunizem vsega zemljišča in celo žen. Število porodov je bilo javno določeno. Noyes imenuje to²⁴ pomnoževanje po znanstvenih načelih. Pri skupnih shodih so se grehi posamnikov presojali in kaznovali. Oneida je bila bogata. L. 1874. je imela pol milijona dolarjev premoženja in 283 članov. L. 1881. se je razšla.

²³ Noyes, History of American Socialism, str. 140.

²⁴ History, r. t. str. 149.

k) Na temelju špiritizma se je osnovala občina Mountain Cove (Virginia), Brocton (Novi Jork), Cedar-Vale (Kansas) in New Odessa (Oregon); poslednji dve so ustanovili ruski pregnanci.

Splošno velja o teh poskusih, kar pravi Noyes:²⁵ »Nekaj časa so skupaj držali in si pridobili denarja.« Ne da se tajiti, da so imeli precej uspeha. Sloveči ameriški politik Horace Greely tolmači ta pojav²⁶ takole: »Vera omogočuje čisto, kar je sicer nemogoče, in kjer je prišla človeška veda na konec, zmaguje božja ljubezen. To je moja razlaga komunističnih uspehov in neuspehov. Na trdni, globoki verski podlagi more imeti uspeh vsak komunistični sestav, četudi je napačen v svoji uredbi ali celo v nasprotju s človeško naravo — (tako je po moji sodbi pri shakerjih in pri njim skrajno nasprotni občini svobodne ljubezni v Oneidi). Brez podlage verskega soglasja in resničnega verskega navdušenja se pa dejanski komunizem povsod težko izvede, dasi po moji sodbi ni popolnoma nemogoč.«

Primerjajmo s temi poskusi katoliške samostane in njihove čudovite uspehe, na katerih sloni vsa naša omika! Stalno in plodno vzajemnost rodi edino le resnica.

3. Utopije.

Tomaž Mor.

Posvetna zgodovina 16. veka nam kaže malo mož, ki bi bili tako vredni občudovanja, kakor je nesrečni angleški kancelar **T o m a ž M o r** (Morus). V njem občudujemo nenavadno bistrost uma, čudovito izobraženost, globoko utrjeno versko prepričanje in vzorno нравno življenje. Henrik VIII., angleški kralj, je ljubil in spoštoval tega moža, dokler ga ni tudi proti njemu premagala nesrečna strast. Često je zahajal k njemu in po več ur sta skupaj hodila po vrtu, kjer se je kralj z veseljem učil od duhovitega svojega prvega svetovalca. Večkrat se je izrazil, da na vsem Angleškem nima Moru podobnega moža.

Ko je pa pohotnost in častizeljnost Henrika zapeljala, da se je uprl papežu, odgnal svojo pravo ženo Katarino in Angleško odtrgal od rimske apostolske stolice, tedaj je Tomaž Mor še

²⁵ History, r. t. str. 149.

²⁶ Recollections of a Basy Life. — Stimmen aus Maria Laach 1895, str. 524.

mного bolj pokazal svoj veliki značaj. Nikakor se ni dal pregovoriti, da bi zagovarjal kraljeve zmote in priznal kralja za cerkvenega poglavarja na Angleškem. Pretili, laskali so mu, preganjali so ga, — vse ni nič pomagalo.

Tomaž Mor se tudi potem ni upognil, ko ga je kraljeva samopašnost vrgla v ječo, kjer je zdihoval dolgih trinajst mesecev. Tudi v ječi je vedno obsojal kraljevo postopanje in tak, neizpremenjen, mož jeklen je ostal tudi, ko ga je kraljevo povelje spravilo na morišče, kjer je pod sekiro padla njegova glava — enega najblažjih in za Angleško najbolj zaslužnih mož. Ta Tomaž Mor je bil prvi 'utopist'.

L. 1516., v 36. letu starosti, je priobčil Mor v *Levenu* knjigo, kateri je dal naslov »Utopia«. V tej knjigi se opisuje v prijetni obliki komunizem, ki vlada na izmišljenem otoku Utopiji. Knjiga je pisana v krasni latinščini in je takoj vzbudila po vsi Evropi veliko zanimanje. Mnogi pisatelji so posnemali Mora v podobnih spisih.

Knjiga je spisana v obliki razgovora. Tomaž Mor sam najprej kritikuje angleške razmere: prevelike davke, lene plemiče, propadajoče poljedelstvo, ker je večino polja špekulacijska suknarska obrt spremenila v ovčje pašnike. Napada tudi smrtno kazen, jezi se nad goljufijo diplomacije in boježeljnostjo zunanjih držav.

Nato mu odgovarja izmišljena oseba Rafael Hitlodej (*Hythlodæus*), opisujoč mu, da je našel nekje otok z imenom Utopija, na katerem je neki modri Utop vzorno uredil zakonodajstvo, upravo in gospodarske razmere.

Hitlodej najprej modruje o vzrokih družabnega zla, in opiraje se na Platonov spis o državi²⁷ trdi, da je zasebno lastništvo največ zakrivilo neugodne razmere. Zasebno lastništvo pa najbolj vzdržujejo plemiči in zato so ti najhujši nasprotniki splošnega blagostanja.

Zaradi njih toliko trpé delavski stanovi, da se jim slabše godi kakor živalim. In tako je, žal, po vseh državah razen v Utopiji. Povsod so zvezani bogatini proti ubožcem, katere odrivajo in jim za mnogo dela dajejo malo zaslužka. Bogatinom bi se morala vzeti pravica do oderuštva in povzdigniti bi se moralo zopet poljedelstvo.

²⁷ Glej str. 150—155.

Ker ne vlada pravica po državah, je tudi vzgoja slaba in država je pravzaprav sama kriva hudodelstev, zaradi katerih obsoja nesrečne hudodelce na vislice.

V Utopiji je pa vse drugače.

a) **Kraj.** Ljudje. Modri Utop je dal državi ime. Država je na otoku, ki je po umetno napravljenem prekopu ločen od kopne zemlje. Glavno mesto se imenuje Amaurot in stoji ob prekopu. Poleg tega mesta je še 54 drugih mest, katerih vsako ima primerno obsežno zemljišče. V nobenem mestu ni več nego 600 rodbin; tako je ustanovljeno po zakonu. Vsaka rodbina sme imeti samo določeno število članov; če jih ima več, se odvišni pridelé drugim rodbinam, ki jih imajo premalo. Če pa sploh naraste preveč rodbin, se jih mora nekaj izseliti in v naselbinah si ustanoviti svojo državico. Poleg mest je tudi mnogo vasi. Vsaka izmed teh ima najmanj 40 oseb. Da se ohrani enakost in da se vsi ljudje pečajo s poljedelstvom, gre vsako leto polovica vaščanov v mesta in toliko jih pride iz mest na kmete. Vsako deseto leto mora vsakdo svoje bivališče in dotlej obdelovano posestvo zamenjati z drugim.

b) **Uprava.** Trideset rodbin si voli filarha. Nad desetimi filarhi vlada magistrat, ki ima na čelu protofilarha. Vsi filarhi volijo kneza izmed štirih od ljudstva izvoljenih kandidatov. Knez vlada vse svoje življenje. Le, če bi se hotel polastiti samodržstva, ga ljudstvo lahko odstavi.

Filarhi in protofilarhi so nadzorniki pri delu in tudi sodniki. Tako n. pr. lenuhe lahko kaznuje celó s suženjstvom.

Vsako mesto voli tri poslance v narodni zbor, ki ima svoj sedež v Amaurotu. Ta zbor daje zakone, določuje, koliko se ima proizvajati, in po potrebah izpreminja za delo odločeni čas.

c) **Vera.** Po Hitlodejevem pripovedovanju vlada na Utopiji popolna svoboda v verskem oziru. Samo to je zaukazano, da mora vsak državljan verovati v Boga in v neumrjčnost človeške duše. Ateiste vsi zaničujejo in ti nimajo pravice do državnih uradov. Duhovniki, ki se pečajo z božjo službo, uradniki in tisti, ki so posebej izvoljeni, da se pečajo z vedami, so edini oproščeni telesnega, zlasti poljedelskega dela. V toliko torej Utopija podpira versko življenje.

č) **Nravnost.** Glavno načelo v tem oziru se glasi: »Poslušaj narodo in se ravnaj po nji.« Vsled tega je po Hitlo-

dejevem poročilu nrvnost na Utopiji ravno tako različna od materializma kakor od spokornega zatajevanja.

d) **Gospodarstvo.** Utopija ne pozna doma nobenega denarja. Iz javnih skladišč dobiva vsak, česar mu je treba. Zlato in srebro, katero ima državnica shranjeno, se rabi samo v trgovini z zunanjimi državami.

Čas za delo traja navadno po šest ur na dan. Drugi čas se porabi za pouk ali za zabavo. Lenuhov ni v državi, beračev tudi ne. Zato zadostuje šest ur dela.

Obednice so skupne, vendar ni nihče navezan, da bi si iskal hrane v javnih obednicah. Kljub temu pa vsak hodi najrajši v državne obednice.

Potovati ne sme nihče in nihče se k temu tudi ne sme siliti, če mu urad ne dovoli. Ako se mu pa to dovoli, potem dobi vsega na pot, česarkoli potrebuje.

e) **Rodbina.** Zakon se sveto čuva in rodbinsko življenje se po zakonih zvesto brani in goji. Nezvestoba so po zakonu kaznuje. Toda čudna in krščanski veri popolnoma nasprotna navada je v Utopiji, da se sme zakon ob trajni nesložnosti obeh zakonskih razdreti.

f) **Sužnji.** Utopija pozna in ima tudi sužnje, ki opravljajo brezplačno najnižja dela. Ti so ali domačini ali tujci. Domačini-sužnji so tisti, ki so se pregrešili s kakim večjim hudodelstvom; tujci so pa tisti, ki so bili ujeti v vojski ali ki svojevoljno prodajo svoje telesne moči Utopiji v službo.

Tako je osnovana Utopija. Čudno se nam mora zdeti, kako more tak moder in veren mož zagovarjati stvari, ki so na vsak način zmotne. A odgovoriti moramo na to, da knjiga sama ne zahteva za svoje nauke neomejenega priznanja. To vidimo:

Mor sam očita Hitlodeju najraznovrstnejše stvari. Doka-
zuje mu, da je nemogoče, vzdržati mir in red tam, kjer se
osebnost človekova hudo ponižuje in skoro uničuje. Pravi mu,
da potemtakem mora priti naposled do splošne lenobe in odtod
do nezadovoljnosti in anarhije. Očita tudi protislovne nadzornike
pri delu. Kjer je vse tako vzorno, bi morali tudi ljudje biti toliko
utrjeni v dobrem, da bi radovoljno delovali v splošno blaginjo.
Toda Hitlodej mu ne more odgovoriti nič drugega kakor:
»Pojdi gledat na Utopijo!«

Zavoljo tega Mor sam zmetuje komunistični sestav.

Mor jasno pravi, da utopijska organizacija ni za vse. Samo Utopijci so sposobni, da si ohranijo svoj vzorni red. Zavaljo tega naj si podjarmijo pod svojo oblast tuje dežele in naj med njimi ustanové svoje nasebine. Kozmopolitizma torej ne pozna in, ker Utopije dejansko ni na svetu, tudi ni nikogar, ki bi ji podvraval druge države.

Morov spis je delo domišljije — socialen kritičen roman — in tudi ne zahteva več zase. Vendar je pa v mnogem oziru važen za razvoj socialističnega komunizma v novi dobi. Po pravici lahko tudi rečemo, da Mor, ki je za katoliško vero resnično umrl, ni mogel pisati iz prepričanja vsega, kar smo navedli.

Posebej opozarjamo še na nekaj, kar nam kaže duhovitost Morovo, zraven pa tudi slabost komunističnih idej. Mor potrebuje v svoji državi *s u ž n j e v*, kakor jih potrebuje Platon, ker, če imajo biti nekateri popolnoma enaki, je to le mogoče, če drugi nimajo popolnoma nobenih pravic.

Pomenljivo pa je, da Utopija, dasi ni brezverska, vendar ni pravzaprav osnovana na verskem temelju, kakor mnoge komunistične občine našega veka.

Pri Utopiji se jasno vidi, kako je vplivala Platonova »država« na Morovo domišljijo. Ves navdan s čutnimi slikami, ki mu jih je vzbudilo ono znamenito delo, se je lotil svoje zabavne satire na gnile razmere tedanjega časa.

Tomaz Campanella.

Več nego zabavna satira Morova Utopija pač ni in ni hotela biti. Vendar je pri mnogih veljala za resen družaben in političen načrt in v tem zmislu je vzbudila več posnemalcev.²⁸ Prvi med njimi je bil *T o m a ž C a m p a n e l l a* (Kampanéla) (1568 do 1639).

Ta mož se je rodil v Stilu, mali kalabrijski vasici; kazal je že v prvi mladosti bujno domišljijo, katera ga je vse življenje vodila bolj nego trezni, razmišljajoči razum. V 14. letu je vstopil v dominikanski red, dasi so ga bili starši odločili za pravništvo. Hotel je postati sloveč modroslovec po zgledu sv. Alberta in

²⁸ V knjigi »I mondi celesti, terrestri e infernali degli academici pellegrini« (1552—1553) opisuje v poglavju »Modri in neumni svet« neki neznan pisatelj sanje modrijana, v katerih je videl mesto, ki je imelo premoženje in žene skupno. — Ta spis je pa preneznaten, da bi ga šteli med utopije.

sv. Tomaža, toda nemirna domišljija mu ni dala, da bi se bil uglobil v duševne zaklade Aristotelove in sv. Tomaža Akvinskega, marveč je izkušal zlasti v kozmologiji ustanoviti novo smer in podreti skolastična načela. Pobijal je Aristotela in hvalil Platona. Poleg modroslovja se je bavil tudi z zdravilstvom, astrologijo, magijo in vražarstvom.²⁹ Trdno zaupanje zagotavlja uspeh vsem, še tako drznim magijskim poskusom. To je bila njegova stalna trditev.

Vmešaval se je tudi v politiko in med drugimi stvarmi prerokoval iz zvezd, da bo leta 1600 velik državni preobrat; hotel je 'osvoboditi' Španijo in iz nje napraviti ljudovlado po svojih mislih. Dolžili so ga, da je celó s Turki v zvezi. Vsled tega ga je posvetna oblast zaprla. Sedemkrat je prestal po 24 ur trajajočo torturo, ne da bi bil količkaj razodel svoje misli in nakane. Ta lastna trdna volja ga je še bolj prepričala v njegovi veri v napredek človeštva. V ječi, v kateri je bival 27 let, je zapisal tele znamenite besede: »Družabna preosnova se bo v tem stoletju končala; najprej se bo uničila, potem se bo iznova pozidala; nova monarhija, popolna izprememba zakonov bo nastala. »K a k o b i se mogel zavirati svobodni razvoj človeškega rodu, ko ni mogla 24urna tortura upogniti volje ubogega modroslovca in mu ni mogla izsiliti niti ene besede!«

Že l. 1608. so prosili zanj papež Pavel V. in drugi veljavni možje. Toda šele po smrti Filipa III. se je posrečilo papežu Urbanu VIII. osvoboditi nesrečnega Campanello s tem, da ga je postavil pred cerkveno sodišče. Po kratki obravnavi je bil Campanella oproščen in l. 1629. mu je papež nakazal precejšnjo letno pokojnino. Španskemu dvoru to ni bilo všeč in zato, da bi se ognil vednemu zasledovanju, je Campanella ubežal leta 1634. na Francosko. Kardinal Richelieu (Rišeljé) mu je naklonil 3000 lir letne plače in ga je večkrat v važnih stvareh vprašal za svet. V dominikanskem samostanu St. Honoré je umrl dne 21. maja l. 1639.

Ta nemirni učenjak, katerega so dolžili celó ateizma, je spisal l. 1620. utopično delo »Civitas solis« (Solčna

²⁹ To spričujejo tile Campanellovi spisi: De sensu rerum et magia. Francofordi 1620; Astrologicorum VI libri, Lugduni 1629; Medicinalium VII libri, Lugduni 1636.

država), ki je verna slika njegovih zmedenih modroslovskih načel in pri katerem je tudi viden vpliv Platonovega spisa o »državi«.

a) **T e m e l j** solnčne države je veselje do dela. Sam Campanella piše: »Kdorkoli se odlikuje v kaki znanosti ali mehanični spretnosti, postane oblastnik; in te predstojnike smatra vsakdo za mojstre in sodnike; oni nadzirajo polja in črede; kdor zna več rokodelstev in jih najbolje izvršuje, uživa največje spoštovanje.«

b) **U p r a v a**. Vrhovni gospodar v Solnčni državi je Bog, čigar volja se zlasti kaže v nebesnih telesih. Umni zvezdogledi opazujejo sonce in zvezde in izvajajo iz tega opazovanja, kaj se ima zgoditi na zemlji. Boga zastopa vrhovni poglavar v državi; pomagajo mu trije ministri. Prvi vodi sile ter skrbi, da se rabijo v pravi meri. Ta vlada torej delo v ožjem zmislu. Drugi pospešuje znanost in tretji vzdržuje družabno edinost in skrbi za ohranjanje življenja in zdravja vseh podložnikov.

V odvisnosti od vrhovnega poglavarja in teh treh ministrov izvršujejo oblastniki svoja opravila. Njihova oblast je ogromna: sodniki in upravni uradniki so obenem. Sami smejo tudi obsojati k smrti. Celó verska oblast je v njihovem delokrogu. Podložniki se jim morajo izpovedovati, sami pa svojim načelnikom izpovedujejo svoje in svojih podložnikov grehe.

c) **D r u ž i n a**. Campanella ne pozna družine in zahteva skupnost žên, prav tako kakor Platon. Opravila, ki se drugod izvršujejo v domačem, rodbinskem življenju, so v Solnčni državi naložena posebnim uradnikom. Potemtakem seveda ni nobene rodbinske vzgoje, marveč otroci se vzgajajo samo v državni upravi. Ostudno je, kako opisuje Campanella, na kakšen način naj se zboljša človeški rod in kako naj se na temelju planetnih opazovanj vodi zakonska zveza.

Ta načela ne nasprotujejo samo krščanstvu, marveč sramežljivosti in dostojnosti, predvsem pa svobodi človeške narave.

č) **G o s p o d a r s t v o**. Solnčna država ne pozna zasebne lasti. Vse je skupno. Če je proglašena skupnost celo v najsvetejši zvezi, potem ni čuda, da se ne spoštuje človeška pravica do pridobljenega blaga ali posestva. Suženjstva tudi ni v Campanellovi 'Utopiji'. Delavci so razrejeni v mnogo različnih vrst in vsaka ima svojega posebnega voditelja in nadzornika. Moški in

ženske lahko opravljajo ta posel. Solnčna država ima torej v nekem zmislu emancipacijo ženskega spola. Oba spola sta si ravnopravna.

d) **S v o b o d a.** Pravzaprav ni v Solnčni državi nobene svobode. Oblast — uradništvo se vtika v vse razmere človeškega življenja, in Campanella sam priznava, da je sila, ki tlači državljanje njegove izmišljene države, v resnici kruta. Toda ni si mogel drugače pomagati. Nujna posledica komunističnega načela je uničenje osebne svobode. Zato vidimo tudi v Platonovi 'državi' in v Morovi 'Utopiji' človeško svobodo zatrto v podložnikih, ki jih potrebujeta oba ta dva družboslovca v osnovi svojih vzornih držav. Campanella ne mara suženjstva in vsled tega mu ne kaže drugega, nego da uradništvu izroča neomejeno oblast.

e) **U s p e h i.** Campanella našteva, kakšne sadove rodi njegova država. Glavna pánoga vseh znanosti je zvezdoslovje. Po zvezdoslovju si pridobivajo srečni solnčni stanovniki vedno novih znanstvenih resnic. Predvsem napreduje tehnika. S tehniko se obvladuje fizična narava v prid človeškemu rodu. S tem napredkom v zvezi je pa tudi moralni napredek. Ljudje so vsi drugačni v Solnčni državi kakor drugod. Strasti so premagane in srečno, po umu in veselju do dela urejeno življenje se pričinja.

Ko prebiramo Campanellov spis, se nam zdi, da imamo v rokah najodločnejšega novodobnega socialnega demokrata. Ideje, katere je kesneje prodajal za izvor svojega uma St. Simon in po katerih je Marx naslikal načela za bodočo družbo, te so že jasno izražene v Campanellovi »Solnčni državi«.

Človeška narava pa ne dopušča šale s seboj. Kdor jo na eni strani uničuje, čuti na drugi njeno silno moč. Najhuje se pa maščuje zatiranje njenega zdravega teženja po svobodnem razvoju. Kdor zatira človekovo svobodo, v kolikor je utemeljena v naravi sami, gotovo čuti njeno maščevanje na sebi. In kaj naj porečemo o ljudeh, ki hočejo vzorno družbo osnovati na temelju zatrte svobode? Ne, nikdar ni taka družba vzorna, nikdar človeška! Ideje, ki so jih razvijali Platon, Mor in Campanella, ne morejo biti zdrave.

Človeška narava zahteva zase zasebno last. In kdor se ustavlja ti zahtevi, tisti je njen sovražnik in je samosilnik. Osrečevati človeško družbo s tem, da se narava uničuje, to je v resnici samo sanjarska — utopija, sanjarska — Solnčna država.

Nikakor ne odobravamo Campanellovih misli, marveč odločno moramo obsojati temelj, na kateri jih zida. A neko zadovoljstvo nas vendar obhaja, ko listamo zgodovino in vidimo, da so celo poglavarji katoliške Cerkve, papeži, v pravi svobodomnosti podpirali neškodljivega sanjača — Tomaža Campanello. Neumno se nam zdi ob tem dejstvu očitanje sedanjih socialnih demokratov, da je Cerkev najhujša sovražnica vsakega napredka. Neizvedljivih njegovih naukov vprav zavoljo notranje njihove brezmiselnosti ni pobijala, pisatelja samega je pa podpirala.

To je tem znameniteje, čim bolj je Campanella tudi sicer v drugih spisih zagovarjal trditve, ki niso mogle biti vseč oblastnikom njegove dobe. V marsikaterem oziru moramo popolnoma odobravati njegove misli. Tako je n. pr. v moški odkritosti pisal iz ječe Filipu II., da se španska država bliža propadu, ker je španski rod preveč osamljen (pospeševati bi se morale zakonske zveze med Španci in Flamci, Nemci ali Lahci) in ker so španski veljaki preleni in preveč odirajo ljudstvo.

Dalje je grajal ta odločni dominikanski menih krivično razdelitev davkov, dokazujoč, da zadevajo pravzaprav samo ubožce, ker plemiči svoje davke valé na meščane, meščani pa na rokodelce in kmete. To načelo, katero čutimo v naših dneh tako hudo, je torej veljalo tudi že v sedemnajstem veku, in Campanella je imel dovolj poguma, da se mu je ustavljal. Osebni davek je Campanella odločno zametoval; pač pa je zahteval pravičen zemljiški davek, kar je bilo v tedanjih razmerah popolnoma primerno.

Glavno načelo za davke izraža v besedah: Od potrebnih stvari se zahtevaj majhen davek, od nepotrebnih večji. Samo gotovo in stalno premoženje naj se obremeni!

Vrhtega je nesrečni dominikanec ob času svojega zapora mislil na najraznovrstnejša sredstva, po katerih more država skrbeti za svoje blagostanje, in je posebno poudarjal, kako se mora skrbeti za nižje, delavske stanove. Njegovi nasveti so po večjem tile:

Država mora vzdrževati dobro brodovje; morski ključ je ključ sveta. V naselbinah se mora postopati enakomerno, ne tako, kakor Francozje, ki so si sicer mnogo pridobili, pa ničesar ohranili. Na eni strani so namreč dajali preveč svobode, na drugi so je preveč jemali. Zemljepisje in zgodovina se morata posebno gojiti. Uvesti se mora eno-

ten zakonik. Omejiti se morajo prednosti, ki jih imajo plemiči. Zato naj se bodré ljudje k pridnosti s tem, da so vsakemu usposobljencu dostopne vse službe v državi. Ustanoviti se mora enoten denar. Podpirati se mora obrt, zlasti v velikem. Tehnično se mora zboljšati rudarstvo. V ta namen naj se osnujejo primerna učilišča, zlasti tehnične in mornarske šole.

Za nižje ljudstvo so pomenljivi tile njegovi nasveti: osnujejo naj se zavetišča za oslabele in stare ljudi; ustanové naj se posojilnice, ki bodo služile zlasti nižjemu, ubožnemu ljudstvu; z njimi naj bodo združene banke, kjer lahko premožnejši nalagajo svoje premoženje. Računi, kako se vodijo taki zavodi, naj se polagajo javno.

Že iz teh podatkov vidimo, da je v teoriji gospodarskih načel sedaj splošno pozabljeni revni dominikanec Tomaž Campanella v resnici znamenit mož.

Da se izprevidi, kakšen odločen demokrat je bil Campanella, podajemo izmed njegovih slovečih sonetov dva v slovenskem prevodu. Pripomniti moramo, da se je zlasti v ječi bavil s pesništvom.³⁰ Evo vam:

Ljudstvo.

Žival je ljudstvo — bedasta, menjava,
ki krotko nosi vdarce in bremena;
tako j sprostito lahko bi ramena,
a vendar dete z njim si poigrava.

Otrók se plaši in se jim vdinjava,
ne ve, da lahko stré jih ob kolena,
ki mu mamila točijo strupena,
da se v neumnosti jim pokorava.

Prečudna stvar! Saj z lastnimi rokami
se ljudstvo kuje, bije se, umira
za sold, da kralju davek ž njim plačuje.

Gospod zemljé je ljudstvo in vsemira,
a če mu to poveš, se ti ne vzdrami,
pač pa v plačilo te s kamenjem posuje.

³⁰ Njegove često reš duhovite in ognjevite pesmi je izdal v Luganu l. 1834. Gaspare Orelli z naslovom: »Poesie filosofiche di Tommaso Campanella«.

Ali ni ta pesem popolnoma revolucijska? Seveda si moramo predočevati v resnici neznosne razmere, v katerih je živel pesnik.

Drugi značilen sonet Campanellov je naslovljen »Švicarjem«. — Večinoma so namreč Švicarji preskrbovali razne vladarje z vojaki. Takozvanih »žolnirjev« — za plačo najetih vojakov — je bilo največ Švicarjev, ali vsaj najboljši so bili. Zato jim je Campanella zapel takole:

Tem bliže svoboda vam z neba sije,
čim više vaše skalne so planine:
pa dajete tiranu svoje sine,
da druge narode v okove bije.

Za košček kruha vaša kri se lije;
zato zastonj vse vaše so vrline,
zastonj junaštvo švicarske mladine;
z zasmehom svet iz vas si norce brije.

Svobodni mož svobodno gospodari,
za sužnja pa najslabše le ostaja:
i hrana i obleka i življenje.

Osvobodite se, junaki stari,
vzemite kraljem svoje premoženje,
ki zdaj tako drago se vam prodaja.

Hude so te besede. Nekateri so vsled tega prekucijskega duha imenovali Campanello po duhu sorodnega brezbožnemu odpadniku in podlemu materialistu — Džordanu Brunu.

Socialno-demokratični »znanstveni« voditelj W. Bernstein pravi celó o njem, da je bil ateist.³¹ Socialni demokratje bi ga radi imeli popolnoma zase. In ker jim ugajajo njegova gospodarska načela, zato si ga hočejo tudi v drugih ozirih popolnoma prilagoditi.

A to očitanje je neresnično. Campanella je spisal med drugimi knjigami tudi l. 1631. lep spis z naslovom »Atheismus triumphatus« (Premagani ateizem), v katerem z vso svojo veliko učenostjo in plemenito zgovornostjo dokazuje, da je Bog. Iz mnogih njegovih pesmi veje čilo, verno, v božjo voljo vdano prepričanje. Svet in narava sta mu božja lika; zato ju proučava s toliko gorečnostjo.

³¹ Die Geschichte des Socialismus in Einzeldarstellungen. Erster Band. Zweiter Theil. Stuttgart 1895. Verlag von J. H. W. Dietz, str. 483.

»Svet je knjiga, v kateri je zapisal večni razum svoje misli: živi tempelj je, ki ga je Bog okrasil z živimi slikami, kjer je narisal svoja dela in svojo podobo«, pôje v nekem sonetu.

To je popolnoma drugačno naziranje o svetu in Bogu, kakor pa ga kaže l. 1600. na grmadi sežgani Džordano Bruno v besedah: ‚narava je bog v stvaréh‘, katere je neštevilnokrat pojasnjeval, češ, da je samo en element v vsem svetu, namreč tvar (materija), in samo en vzrok, to je: gibanje.

Potrebno se nam zdi, da rešimo krivične ateistične klevete ubogega dominikanca Tomaža Campanello. Zato navedenim dokazom o njegovi vernosti pridevljemo še prevod njegove pretresljive pesniške prošnje, naj se ga Bog usmili:

Večna Ljubezen, usmili se me,
hude teró me bridkosti.
V muke bolesti vklenili so me.
Reši me v svoji modrosti!

Dvanajsto leto že kruto trpim
v sedemkrat mučenem mesu;
zaničevan in preklinjan ječím
v grozno potrtem telesu.

Solnce svetló so oropali mi,
mišice mi razkosali,
strli neusmiljeno so mi kosti,
z deskami postelj postlali.

Trde verige mi ude tiščé,
kri je v potokih mi lila;
znesli nad mano so grozno gorjé,
zmučili vsa mi čutila.

Pičel, neužitén mi živež dadó,
nimam, kako bi se hranil;
upanje vendar mi vzbuja vse to,
da me, moj Bog, boš obranil.

Zemlja mogotcev obilo ima,
ki se s telesi igrajo,
ljudstvo v podnožna pritiskajo tla,
duše lové in teptajo.

Besnost njihova se solzam smeji,
roga se, ko čuje vzdihljaje;
delajo si iz človeških kosti
svojim mučilom ročaje.

Udje potrti vohuni so zli,
tožni svedoki krivični;
silijo, da se po krivem sami
tožijo bedni, pravični.

S svojega prestola, večni moj Bog,
gledaš te muke jasneje;
ljudstvu, ki tožno trpi na okrog,
Tvoja pomoč naj prispeje!

Ganejo naj te bolestne solzé,
v srdcu pravičnem nam vstani;
mene in vse, ki nedolžno trpé,
s Svojo previdnostjo brani!

To zadostuj v pojasnilo Campanellovega značaja!

Mora in Campanello uvažujejo tudi sedanji socialisti.

K. Kautsky, najodločnejši in znanstveno najizobraženejši zastopnik sedanje socialne demokracije pravi o Moru naravnost:³²

»Z Morovo Utopijo se pričinja novodobni socializem. Res ima v posamnostih še marsikako nazadujočo pomanjkljivost svoje dobe. Četudi n. pr. stavi ženo više, kakor se je splošno godilo v šestnajstem veku, če ji n. pr. otvarja vstop k znanostim, priznava vendar, da bodi žena možu podrejena. Utopija oddaja tudi vsakemu posebno rokodelstvo, seveda z izjemami; dalje pozna celo prisiljene delavce.

Na drugi strani je mnogo poznejših socialističnih sestavkov opremljenih z mnogo bogatejšimi, raznoličnejšimi in umetnejšimi napravami. Pa četudi so te stavbe mnogo krasnejše in novodobnejše, je njihov temelj isti kakor pri Utopiji. Nad ta temelj ni prišel socializem do prve polovice našega veka. Da, mnogi kesnejši sestavi kažejo celo nazadovanje, ko n. pr. zapuščajo državni temelj in hočejo sezidati socializem zopet na občinski ali stanovski podlagi.«

³² Die Geschichte des Socialismus, str. 460.

O Solnčni državi piše že imenovani Edvard Bernstein:³³

»Campanellova Utopija je ena najdrzovitejših, najpopolnejših in najlepših Utopij, kar se jih je kdaj pisalo; v organizaciji svoje ‚modroslovske ljudovlade‘ upošteva vsa družabna razmerja mož med seboj in do žen in otrok, in se dviga celo do najmanjših podrobnosti zasebnega življenja. Družabna vprašanja, ki jih je stavljajl njegov vek in ki še sedaj gibljejo 19. stoletje, razmotruje in rešuje z najpopolnejšo odkritosrčnostjo. — Svojo vzorno državo zida popolnoma iz enega kosa, ne da bi se oziral na kako oviro njene dovršitve, in jo ponuja človeku v trdnem prepričanju, da jo je treba narodom samo spoznati, pa jo bodo uresničili.«

»Civitas solis« je bila izprva natisnjena o Campanellovih delih, zbranih z naslovom »Philosophia realis«, ki so izšla 1620 do 1623 v Frankfurtu in so zagledala drugo izdajo v Parizu 1637, torej dve leti pred pisateljevo smrtjo.

Socialisti, ki so se vzbudili začetkom našega veka na Francoskem, so s slastjo prebirali »Solnčno državo«. To vidimo že odtod, da imamo iz te dobe dva francoska prevoda tega spisa.³⁴

Celo v najnovejšem času se zanima svet za Campanellov spis. V svoji knjigi »Vzorne družbe« (Ideal commonwealths) ga je Henry Morley poleg Plutarhovega »Lykurgovega življenja«, Morove »Utopije«, Bakonove »Nova Atlantis« l. 1885. natisnil prvič v angleškem prevodu.

Vairassova severambaska zgodovina.

Utopijsko slovstvo ima tudi med Francozi mnogo zastopnikov. Znamenitejše izmed njih si oglejmo! Angležu Tomažu Moru se dá primerjati dr. Denis Vairasse d'Allais,³⁵ začetkom pravnik, potem častnik in kesneje učitelj francoskega in angleškega jezika v Parizu. V angleščini je izdal ta mož l. 1675. svoje utopijsko delo: *The History of Sevarites or Sevarambi, a Nation inhabiting Part of the third Continent commonly called Terrae Australes Incognitae, with an Account of their admirable Government, Religion, Customs and Language* (Zgodovina Sevarcev ali Severambov, naroda, bivajočega v nekem

³³ Die Geschichte des Socialismus, str. 492.

³⁴ L. 1840. jo je prevel Villesardelle, 1844. pa Jules Rosset.

³⁵ Izg.: Dni Vêrás Dalê. Op. izd.

delu tretjega kontinenta, ki se navadno imenuje Neznana avstralska zemlja, z opisom njihove čudovite vlade, vere, navad in jezika). Ta knjiga se je brž prevédla v francoščino, holandsčino, nemščino in laščino in je ob svojem času vzbudila ogromno zanimanje. Sedaj je seveda pozabljena.

Vsebina ji je tale:

Kapitana Siden je zanesel hud vihar ob avstralsko obrežje. Ladja se mu je potopila, on sam se je pa srečno rešil. Na otoku se seznanil s prebivalci severamske dežele. Po njegovih zapiskih priobčuje Vairasse, kako to ljudstvo živi.

a) Dežela ima svoje ime od Peržana Sevarisa, ki jo je politično in gospodarsko osnoval in bil sam njen prvi vladar. Pravi kralj v deželi je solnce, ki se po božje časti. Njegov namestnik se imenuje podkralj in ima vladarsko oblast nad vsemi Severambci.

b) Sevaris je uredil deželo po tehle načelih: a) Vsi ljudje so si po naravi enaki. Samo čednost daje človeku večjo ceno. Zato ne sme veljati po rojstvu nobena razlika, plemstvo je torej izključeno. Pač pa mora biti razlika po starosti in med ljudstvom in uradniki. β) Zasebna last povzročuje zavist in krivico. Zato mora pripadati vse imetje državi. Državljanom razdeljujejo uradniki, česar jim je treba. γ) Vsak državljan, razen bolnikov in nad šestdeset let starih ljudi, je dolžan delati. Dnevno delo znaša osem ur. δ) Posamezne vrste dela so posebej urejene po o s m a z i j a h. Osmazija je velikansko poslopje, v katerem ima nad tisoč ljudi prostora. Vsaka osmazija ima svoje delo, katero vodijo uradniki; v nekaterih se proizvaja bombaž, svila itd., v drugih se tke, v tretjih so zbrani rokodelci, v nekaterih se vzgajajo otroci, druge se pečajo le z umetelnostjo itd. Za grša dela se rabijo sužnji. ε) Denarja ne poznajo. Zlato in srebro se rabi samo za lišp.

c) Otroci se vzgajajo do sedmega leta pri starših. Potem se v svetišču posvete solncu in dobe ime: državni otroci. Nato se štiri leta vzgajajo v javni šoli in tri kesnejša leta se vadijo v določenih osmazijah v poljedelstvu. Po dovršenem štirinajstem letu se uče slovnice, in ko so to šolo dovršili, se morajo odločiti za kak obrt; če so posebnø nadarjeni, se vzgajajo v vedah ali v umetelnosti, če so pa nespretni za kak obrt, morajo delati kot dninarji ali kot zidarji. Po končanem 19. letu se smejo ženiti.

Zakon je popolnoma svoboden. Sme se tudi razdreti. Uradnikom je dovoljeno tudi mnogoženstvo.

č) Ljudstvo voli osmazijam predstojnike, osmazijonte. Vsi osmazijonti skupaj so — splošni svèt. Vsakih osem osmazij zastopa en brosmazijont. Brosmazijonti tvorijo navadni svèt (conseil ordinaire). Štiriindvajset najstarejših brosmazijontov se imenuje veliki državni svèt; ti imajo v rokah vso upravo v deželi. Izmed njih se voli podkralj. Določijo se namreč štirje člani velikega sveta in iz njih se izžreba namestnik solnca.

d) Ker Severambei nimajo zasebne lasti, ne poznajo civilnih pravn. Zločinci se kaznujejo z zaporom, s težkim delom, pa tudi s palico.

e) Državna vera časti solnce po božje in ima svoje duhovnike. Vendar pa je vsak popolnoma svoboden v verskem oziru.

Vairassu se pozna, da so ga popolnoma omrežile racionalistične misli njegovega veka. Norčuje se iz čudežev in pravi, da zato ni mogoče Severambov izpreobrniti h krščanstvu, ker nočejo sprejeti nobenih stvari, katera ni dokazana po pameti.

Čudna zmes je Vairassova utopija. Monarhijo spaja s komunizmom, državno vero s popolno religijsko svobodo, demokratičnega duha z birokratizmom.

Mnogo duhovitejša in doslednejša nego njegova »Severambska zgodovina« je Utopija Tomaža Mora. Priznati pa moramo Vairassu, da je njegovo delo zelo vplivalo na razvoj komunističnih idej.

Bakonova »Nova Atlantida«.

Ko je že (str. 202) omenjenega Bakona Verulamskega zaradi raznih sleparij l. 1621. zbornica obsodila in je izgubil službo državnega tajnika, se je lotil še gorečnejše pisateljevanja. Med drugim so dobili v njegovi zapuščini tudi odlomek spisa z imenom »Nova Atlantida«.

Atlantida mu je dežela med Afriko in južno Ameriko. Nanjo zaide neki Evropejec, ki popisuje v imenovani knjigi svoje dogodke.

Dežela se imenuje po domačinih Bensalem. Lastninska pravica se priznava. Razni stanovi so v Bensalemu: kmetje, rokodelci, uradniki, duhovniki. Vlado ima v rokah moder kralj.

Največjega pomena za to državo so pa učenjaki. »Kralja Salomona hiša« se imenuje njihovo zbirališče. Goji se zlasti naravoslovje. Tehničnih iznajdb prinaša vsak dan in te se uporabljajo v korist bensalemskega prebivalstva.

Zakonska zveza se v krščanskem zmislu sveto spoštuje v Bensalemu. Otroci ne smejo vstopati v zakon, če jim starši ne dovolijo. Proti volji staršev sklenjeni zakon je sicer veljaven, toda otroci iz takih zakonov dobe le tretjino dediščine po starših.

Nesramnost se strogo kaznuje. Vera se zelo časti. Bensalemei so čudežno prišli do evangelija, iz katerega zajemljejo svojo vero. Sploh moramo reči, da Bakonova utopija ne kaže toliko družabnih razmer, kakor vpliv vednostnega raziskavanja za ljudstvo. Po pravici bi jo lahko imenovali »učenjaško utopijo«.

Reči hoče: Vedno bolj se razvijajoča veda dopolnjuje gospodarsko življenje. Proizvajanje se izboljšuje vsled vednostnih iznajdb in s tem raste tudi splošno blagostanje.

Harringtonova Oceanija.

Pisatelj utopiškega dela, ki se imenuje »Oceanija«, je Anglež James Harrington (1611 do 1677). Delo je izšlo v tisku leta 1656.

Bilo je nekak odgovor na Tomaža Hobbesa³⁶ leta 1651. izdani spis »Leviathan«. V tem spisu razkazuje Hobbes svoje absolutistične nazore o državi. Zatrjuje, da se mora državi vse pokoriti. Vojska vseh proti vsem bi vladala, če ne bi bilo države; zato so ji pa vsi dolžni pokorščino in spoštovanje. Vera in Cerkev tudi nimata proti državi nobenih pravic.

Državna oblast izvira po Hobbesovem mnenju iz vojne zmage ali pa iz pogodb. V obojnem slučaju velja enkrat pridobljena oblast za vedno. Ne more se odpovedati, in popolnoma protinravno je, če se ji kdo ustavlja. Posamniki nimajo državi nasproti nobenih pravic in zato tudi ne morejo govoriti o kakem naravnem pravu glede na razmerja, ki jih določuje država.

Lastninska pravica ima edini izvor v državi. Po naravi pripada vse vsem; po naravi so si tudi vsi ljudje med seboj enaki. Šele država je napravila različne stanove.

Hobbes zagovarja vero v Boga in priznava angličansko Cerkev. Toda kaj pomaga, tako zatrjevanje v ustih popolnega

³⁶ Izg.: Hobz. Op. izd.

materialista, kakršen je bil ta nedosledni Anglež! Na eni strani popisuje, kako se je iz popolnoma divjega pristanja človek razvil, kako so se ljudje prej klali kakor divje zveri med seboj in kako je šele država uredila prejšnje neznosne razmere; na drugi strani pa govori, da je vera v Boga potrebna. Na eni strani pravi, da nima Cerkev nobenih pravic do države; na drugi pa hoče, da se vera vzdržuje.

Hobbesov Leviathan ni socialističen, ker poudarja oblast, zasebno imetje in razliko med stanovi. Toda božjega izvora oblasti ne priznava, ker trdi, da se je država sama razvila vsled prvotne pogodbe, in zato se njegov nauk samo nedosledno izogiba socializmu. Po pravici jih je mnogo sklepalo iz njegovih načel takole: Če je ljudstvo po svobodni pogodbi ustanovilo državo, tedaj jo lahko tudi razdere. Ker je država uvedla neenakost med ljudmi in zasebno last, zato jo lahko zopet uniči. Z nobenim količkaj veljavnim razlogom ne more pobijati teh posledic Hobbes sam.

Istinito je nedosledni absolutistični nedoslednež našel mnogo nasprotnikov. Najznamenitejši med njimi je vprav Harrington.

Oceanija je izmišljeno ime idealne, utopične države, kakršne bi morale biti države sploh po Harringtonovih mislih. Spis ima štiri oddelke. V prvem slika pisatelj različne državne oblike; v drugem razpravlja načela, po katerih bi se morala urediti republika, v tretjem popisuje svojo vzorno republiko Oceanijo in v četrtem prerokuje, kako se bo Angleška toliko časa razvijala, dokler se ne izpremeni v tako republiko, kakršna je opisana v Oceaniji.

V njegovi vzorni državi nima nihče več zemljišča nego kvečjemu toliko, da mu nosi na leto 2000 funtov šterlingov. Če je imel, preden se je ta postava uveljavila, več, ne sme eni osebi več zapustiti nego kvečjemu omenjeno vrednost. Ako se na Angleškem uvede ta zakon, bo najmanj 5000 lastnikov, plemenska nadvlada bo pa nemogoča. Mali posestniki bodo proti velikim vedno v večini, in posestva, razdeljenega majhnim posestnikom, bo vedno več. S tem je pa demokratični značaj v državi zagotovljen, zakaj: government follows property, t. j. vlada se meri po lastništvu, ali: kdor ima več v svoji lasti, ima tudi večji delež pri vladanju.

Harrington misli tukaj samo zemljiško last. O denarju govori le malo in pravi, da si ne morejo denarski bogatini stalno ohraniti moči v državi. Samo v tistih državah, ki se vzdržujejo s trgovino, je možno denarno gospodarstvo. Angleška se bo vsekakor spremenila v republiko.

Ob tej priliki pobija z vso silo Hobbesov absolutizem. Zakon izvira iz volje; voljo pa vodi korist. Neumno je torej imenovati kako vladno ali ustavno obliko — naravno. Če nasprotuje kaka vladna oblika ljudskim koristim, proč z njo! Predvsem je treba odstraniti tako vlado, ki ne skrbi, da bi se premoženje enakomerno razdelilo. Glavna skrb ji mora biti enakomerno razdeljeno zemljišče.

Ljudstvo se deli v svobodne ljudi in posle. Toda posli se kmalu povzpno do tega, da žive samostojno in potem so tudi sami svobodni.

Po dohodkih se dele ljudje v dve vrsti: v tiste, ki nimajo več nego 100 funtov (1000 gld.) dohodkov: ti morajo služiti v konjištvu; druga vrsta je tistih, ki imajo manj nego 100 funtov šterlingov: ti pripadajo pehoti. Vojna dolžnost velja za vse in je popolnoma splošna. Prvi volijo 600 zastopnikov v zbor, drugi 450. Ta zbor določuje vse zakone. Jako zanimivo misel je pa v tem oziru izrekel Harrington. Vsak ljudski zastopnik dobi namreč šest tednov pred glasovanjem tiskan predlog, ki se stavi v zboru. Ko ta čas poteče, se vrši glasovanje brez razgovora. Že Harrington je torej spoznal, kako neplodno in večinoma brezuspešno je parlamentarno govoričenje.

Volitve so zato tako urejene, kakor smo jih opisali, da imajo ubožnejši ljudje vedno večjo moč nego bogatini. Iz lastne izkušnje je poznal pisatelj, kako je na Angleškem vsa vlada v rokah nekaterih bogatašev, in da ljudstvo, dasi v večini, vendar nima skoraj nobenega zastopnika.

Za šole, za vzgojo v tehničnih spretnostih, za vedo itd. se v Oceaniji vrlo skrbi. Tudi za starčke in onemogle ljudi je dobro preskrbljeno. Glede na vero vlada popolna svoboda.

Harrington dokazuje vedno, da državljanska svoboda ne more biti brez svobode vesti in narobe. Zato so Angličani z vso silo padli nadenj. Isto načelo je poudarjal tudi Bakon. V tem oziru moramo oba moža pohvaliti. Imela sta toliko poguma, da sta se ustavila grdemu, nečloveškemu preganjanju katoliških vernikov vsaj nenaravnostno s svojimi načeli o svobodni vesti.

Harringtona so mnogo prebirali o njegovem času in pozneje. Angleški in francoski revolucionarji so se veliko naučili od njega in so radi navajali njegovo Oceanijo in njegove druge spise.

Oceanija je imela mnogo nasprotnikov. Mathew Wreu je spisal zoper njo spis z naslovom: »Premišljevanje o Oceaniji« (Consideration upon Oceana), puritanec Rihard Baxter: »Sveta država« (The holy Commonwealth) itd. Toda tudi prijatelj je ni manjkalo. Ustanovil se je l. 1859. klub, ki si je prizadeval uresničiti njene vodilne misli na Angleškem, seveda brez uspeha.

Na Angleškem se je jela v 17. veku posebno čilo razvijati velika obrt. Ni čuda, da se jih je torej mnogo pečalo s to stvarjo. Vsi pisatelji te vrste so poudarjali pomen velike obrti in nebrojno nasvetov se je takrat rodilo, kako bi ji še bolj pomagali in jo pospeševali. Pomenljivo je, da se je več pisateljev spomnilo tudi delavcev. Ko se je velika obrt razširila, so se pomnožili delavci v ožjem zmislu in ž njimi ubožci. Kaj s temi?

Mnogo nasvetov imamo tudi v tem oziru. Toda splošno lahko rečemo, da so le malenkostni in dejansko skoro brez vrednosti. Priporočajo se n. pr. delavske naselbine, skrb za delavska stanovanja itd. Brez haska bi bilo, ko bi izpisavali raznovrstne predloge v tem oziru. A duh, ki veje iz njih, je zanimiv. Kaže se namreč skoro brez izjeme pri vseh pisateljih, ki obravnavajo obrtno vprašanje, demokratično mišljenje.

Fontenelle.

Fontenelle, znani modroslovski pisatelj, se naslanja v svojem utopijskem spisu: »Ljudovlada modroslovcev ali aja-ojska zgodovina« (La Republique des Philosophes ou Histoire des Ajaoines) v marsičem na Vairassa.³⁷ Samo v verskem oziru gre dalje. Ajaojci so ateisti in trde, da izven čutne narave ni ničesar. Gospodarstvo je komunistično. V skupnih skladiščih se nalaga blago in po potrebi razdeljuje.

Vsak možak se mora z 20. letom oženiti z dvema ženskama. Tako se zabrani v družinah prepir, ker se ženski sami kosata med seboj, katera bo možu ljubša. Za težja dela se rabijo sužnji,

³⁷ Po Vairassu je posnel tudi Simon Berrington svojo l. 1774. izišlo knjigo »The adventures of Sig. Gaudentio di Lucca« (Dogodki g. G. L.).

ki nimajo nobenih pravic. Sužnji so potomci prejšnjih prebivalcev ajaojske pokrajine, ki so jih sedanji podjarmili. Država je njihova lastnica. Z njimi se dela jako sirovo; kar imajo otrok preveč, jih pomore ali odlože. Otroci svobodnih državljanov se vzgajajo skupno. Rodbina nima nobenih pravic do njih.

Po Platonovi »državi« se javljata kot poseben znak v komunističnih utopijah dve načeli: rodbinsko življenje se mora razdreti, brez suženjstva je nemogoče popolno blagostanje. Tudi Fontenelle se drži teh načel.

Restif.

Zanimiv je iz te dobe nadaljnji utopist Nikolaj Restif (1734—1806). Dva njegova spisa spadata semkaj: »Pismo opice« (Lettre d'un singe) in »Južno odkritje« (La découverte australe). V »Pismu opice« popisuje neki pavijan svojim sopavijanom (aux êtres de son espèce) svoje izkušnje v Evropi in zlasti na Francoskem. Malaški Cezar mu je ime. Norčuje se često prav podlo iz evropskih razmer: Evropejci so se ločili od narave; nosijo obleko, dele se v razne stanove, imajo vero, priznavajo zasebno lastninsko pravico. S tem si nakopavajo neizmerno gorje. Bijejo se med seboj, bogatini zatirajo ubožce; goljufija in zvijačnost vladata med njimi.

»Vi bi se zaničljivo smejali«, tako piše pavijan svojim tovarišem, »ali pa bi razjarjeni zakričali, ko bi čuli razloge, s katerimi ljudje zagovarjajo in dokazujejo potrebo neenakosti. — Lastninski zakon je vir vsega človeškega siromaštva; človeka, kralja naravi, je potisnil zelo mnogokrat še pod opico. Človek je bil tako neverjetno neumen, da si je dal ta zakon, po katerem mora vedno in za vse čase ostati revna in potlačena velika množica, ko bi bili lahko res vsi srečni velikaši in bogatini. Če bi vladala skupnost vsega imetja, bili bi vsi deležni tiste sreče, katero poznajo le še živali v tistih krajih, kamor še ni prodrl človek.«

V svojem drugem delu popisuje Restif sanjarsko zgodbo nekega kmetiškega mladeniča Viktorina. Ta se je zagledal v hčer svojega vlastelina. Ljubezen, ki je pri pisatelju »vse zmagujoča boginja«, mu odpre um, da iznajde leteč stroj, s katerim jadra po zraku. Na nekem svojih potov najde samotno, a prijetno planino. Tam se naseli in pregovori še več drugih, da se naselijo ž njim. Tja pripelje tudi svojo nevesto.

V novi naselbini vlada popolna sreča. Kadar se prebivalstvo namnoži, gre Viktorin iskat novih krajev. Tako najde vzorno megapatagonsko državo, katere člani žive natančno po komunističnih načelih. Vsi delajo z veseljem. Delo jim je v zabavo in pouk.

Po teh načelih je osnoval svojo naselbino, katere prvi zakon se glasi odslej: Vse stvari so skupna last. Med Megapatagonci in med Viktorinovimi tovariši ni skoro nobenega hudodelstva, ker ni lakomnosti; civilnih pravnih je tudi le malo.

Zanimivo je materialistično ali — kakor ga imenuje Viktorin — fizično načelo, katero pisatelj razvija v svoji knjigi. Zemlja se je po njem razvila iz solnca. Kali življenja so v svetovju. Prav za prav je samo ena živalska vrsta na svetu; različne vrste so nastale vsled različnega podnebja.

Kjer ljudje letajo, tam so tudi take trditve umestne.

Fénélon.

Tudi sloveči pridigar in cerkveni pisatelj, pobožni škof Fénélon (1651—1715), si je zaslužil mesto med utopisti. Kot vzgojevalec burgonjskega vojvode, nečaka Ljudevita XIV., je spisal več spisov, v katerih izkuša podajati svojemu gojencu zgled, kako naj ravna, ko bo druge vladal.

Med temi spisi je znano tudi njegovo delo *Telemah* (*Télémaque*), v katerem popisuje, kaj je doživel Odisejev sin, ko je iskal svojega očeta. Na svojem potu je zadel Telemah tudi ob dve državi, ki sta utopijskega značaja.

V *Betiki*³⁸ (*Bétique*) vlada komunizem in ž njim popolna pozemeljska sreča. Zemlja je nerazdeljena in tudi pridelki se ne razdeljujejo.

Ljudje so tako zmerni in tako skromni, da ni nobenega prepira. Izvečine so poljedelci in pastirji. Umetelnosti se jim zde škodljive. Sploh se izogibljuje vsega, kar bi jih moglo pomehkužiti. V bratovski ljubezni žive enaki in svobodni med seboj. Vsaki rodbini načeljuje najstarejši. Pri Betičanih ne čuješ o goljufiji, o sili, o krivih prisegah, o pravnih ali vojnah. Ker so nasprotniki ničemurnemu bogastvu in praznim slastem, zato so edini med seboj v svoji svobodi in enakosti.

³⁸ Les adventures de Télémaque, VIII. knj.

Ta Fénélonov popis ima v sebi mnogo zdravega jedra. Komunizem je med ljudmi — če teoretično govorimo — mogoč, toda le tedaj, če se ga oprimejo popolni, v kreposti utrjeni, lastnega premagovanja in zatajevanja večji ljudje, in poleg tega je s komunizmom pot zaprta znanstvenemu in umetelniškemu, sploh kulturnemu napredku. Le vzorni poljedelci in pastirji spadajo v srečno ‚Betiko‘.

V S a l e n t i so razmere popolnoma drugačne. Tam je vladal razkošni kralj Idomenej in deželo do mala uničil. Telemahov tovariš Mentor se je loti in preosnuje. Vse prebivalce razdeli v sedem vrst in za vsako določi, koliko naj ima posestva, kakšno stanovanje, kako naj se hrani in oblači. Nobena rodbina ne sme imeti več, nego kolikor potrebuje, da se pošteno in svojemu stanu primerno vzdržuje. S tem se zabrani, da plemiči ne morejo kopičiti zemlje siromakom v škodo. Nad vsemi vlada kralj, kateremu pomaga modroslovsko izobražen državnik. — Na ta način je tudi Salenta osrečena.

Nekaj manjših utopij.

Fénélonovega Telemaha je mnogo pisateljev posnemalo. Malone vsi pomenljivejši možje iz stare zgodovine so po domišljiji francoskih piscev postali potniki križem sveta. Tako popisuje n. pr. R a m s a y »Cirova potovanja« (Les voyages de Cyrus). Cir proučava Šparto in Atene in spozna, da je nepriemeroma popolnejša ustava v Atenah nego v Šparti.

Špartanci se vzgajajo samo za vojno. Taki ljudje bi morali veljati kot najhujši sovražniki človeške družbe. Njihov komunizem jih zadržuje, da nič ne napredujejo.

Atenci so vsi drugačni. Solon je spoznal, da Atencem drugega ne manjka kakor pametne vlade. Ljudstvo je imelo preveč pravic. Načelo, da so vsi ljudje enaki, je spravilo na vrh polovičarske ljudi brez nadarjenosti in ti so zavozili državni voz. Zato je Solon dal najstrožje kaznovati vse tiste, ki so širili med Atenci pogubne misli o enakosti vseh ljudi. Dokazal je, da je neenakost med stanovi potrebna. Pač ni prav, da imajo nekateri veliko preveč, drugi pa najpotrebnejšega ne, toda špartanski komunizem ne more ozdraviti teh razmer. Zato je najprej znižal dolgove, odpravil mnogo nepotrebnih zakonov in izkušal zboljšati mladinsko vzgojo.

Vsled modrih Solonovih naredb je jela cvesti v Atenah veda, umetelnost, kultura in sploh vse tisto, kar šele daje človeku njegovo vrednost. Vidi se, da je Ramsay hotel v svoji knjigi kritikovati razne komunistične utopiste.

Jan. P e c h m é j a (1741—1785) je v Telefu (Téléphe) popisal, kako je potoval polbog Telef po svetu in naposled našel na Kreti vzorno urejeno državo. Drugod je videl povsod zatiranje siromašnega, delavskega ljudstva, na Kreti pa pravcati raj.

Zasebne lasti in podedovanja ondi ne poznajo. Ljudje so svobodni in nihče nima več pravic nego drugi. Delo se spoštuje, lenoba pa se šteje med največja hudodelstva. Zato so zadovoljni in srečni.

Lahko bi tu imenovali še znanega ateista Silvana M a r é c h a l a delo »Pitagorova pot« (Voyages de Pythagore), potopis »La Philosophie du Ruvarebohní« in še druge utopije, a zdi se nam, da smo že podali dovolj jasen pregled raznih stališč, po katerih se je iskalo »vzorno ljudstvo«. Maréchala bomo še srečali med tistimi jakobinci, ki so izkušali ob času francoske prekucije siloma uvesti komunizem na Francoskem.

Morellyjeva Bazilijada.

M o r e l l y, francoski ljudski učitelj, sega že iz utopizma med teoretične socialiste.

Izdal je l. 1753. v Mesini roman z naslovom »B a s i l i a d e«³⁹, v katerem opisuje komunistično družbo. Ko so se mu pa uprli razni nasprotniki, pobijajoč njegova načela, je napisal v svoj zagovor »C o d e d e l a n a t u r e« (Naravni zakonik), ki je zagledal leta 1755. v Amsterdamu beli dan.

M o r e l l y j e v a spisa nista z ozirom na komunistična načela povedala nič novega. Platon, Mor in Campanella so jima temeljni viri. Le v toliko opazamo pri njih nekak napredek, v kolikor se Morelly bojuje proti raznovrstnim ugovorom in izkušča komunizem modroslovsko in nravno utemeljiti.

Na nekem otoku žive v popolni enakosti in skupnosti srečni ljudje. Vladata jih n a r a v a i n r e s n i c a. Zli duhovi zasejejo med nje lakomnost in s tem neslogo. Narava in resnica vzbudita potres, da se otok razbije v več kosov, ki jih odneso valovi. Na

³⁹ Ves naslov se glasi: Naufrage des îles flottantes ou la Basiliade.

prejšnjem otoku ostane le en par, iz katerega se razvija nova komunistična družba.

Zli duhovi navdahnejo prebivalce odtrganih otokov, da se prepeljejo na prvi otok, iskat zakladov. Med njimi je neki pošten modrijan Fadhilah, ki uči kralja komunističnega otoka, kakšne razmere so drugod. Pravi mu, da vlada zasebna last v spremstvu revščine in bogastva in nebrojnih hudodelstev. Da se ta zatro, so si ljudje izmislili razne kreposti in zakone.

Trditi se je jelo, da je slabo nagnjenje posledica nekega prvotnega greha. Vladarja imajo, ki nič ne ve, kako se godi ljudstvu. Višji stanovi zatirajo nižje; delavci nimajo nobene veljave. — Ta nauk utrdi v kralju zaupanje v uredbo svojega otoka.

Otok Bazilijada ostane najsrečnejši kraj na svetu; na njem vlada komunizem. Uprava se deli v rodbinsko, občinsko, mestno in deželno. Uradniki se vrsté; vsak Bazilijadec pride svoj čas na vrsto. Samo poglavarji se volijo in ostajajo do smrti v svojih službah.

O Bogu ne vedó Bazilijadci ničesar. Govoré pač o nekem višjem bitju, ki jim je popolnoma neznano in o katerem govori le neka temna slutnja. Zato tudi pri njih nima religija nobene pomena v življenju.

Rodbina se na Bazilijadi spoštuje. Vsak dorastli mladenič se mora oženiti; ko dovrši štirideseto leto, se lahko odreče zakonskemu življenju.

Otroke vzgajajo najprej starši, potem mojstri in njihove žene. Pri vzgoji se mora predvsem paziti, da se otrok ne loti želja po zasebni lasti.

Premoženje je vse skupno; od 20. do 25. leta mora vsak Bazilijadec delati kmetiško delo; kar se pridela ali proizvaja, vse se razdeljuje po potrebah.

Zakoni so na Morellyjevem izmišljenem otoku tako popolni, da ne potrebujejo nobene izpremembe. Zato ima Bazilijada najstrožje kazni proti vsem tistim, ki bi to poskušali. Čudno je sicer, kako se na vzornem otoku, kjer vlada najpopolnejša sreča, rabijo krute kazni, a Morelly jih je že moral potrebovati v izpopolnjevanje svoje utopije in zato jih je tudi vzprejel v svoje delo.

Zločinci se zapirajo na Bazilijadi v hude ječe. Morilci pa in vsi kritiki državnih zakonov se zapirajo v jame, posebej

izkopane na pokopališčih. Njihovo ime se za vedno izbriše iz državnega zakonika in njihovi otroci se ne smejo več po njih imenovati.

Ko so se nasprotniki norčevali iz njegovega vzornega otoka, je izkušal modroslovski utemeljiti svoje komunistične trditve. Jedro njegovega dokazovanja je tole:

a) Vsak človek se rodi kot sebičnež na svet. Samo iz ljubezni do samega sebe si išče stvari, ki so mu všeč ali ki jih potrebuje. Nasproti tej sebičnosti pa nastopa razum, ki mu veleva, naj se kroti. Razum ga uči višjih zakonov in na teh zakonih slonita pravost in pravo.

b) Neresnično je, da bi bil človek že po naravi popačen. Izvirni greh in iz njegovega nauka izvirajoče načelo, da je človek nagnjen k slabemu, se mora najodločneje obsojati. Vobče je krščansko pravoslovje napačno. Najzmotnejši in najškodljivejši je njegov poziv, naj bi se človek zatajeval. Zatajevanje samega sebe je neumno. Sicer je pa krščansko pravoslovje že zato brez pomena, ker o Bogu ničesar ne vemo in niti tega ne moremo vedeti, ali v resnici biva. Tudi nesmrtnost človeške duše je gola možnost, ki se pa nikakor ne dá dokazati.

c) Edini lek, ki more v človeku izravnati boj med ljubeznijo do samega sebe in razumom, je — komunizem. Izvor vsemu zlu je lakomnost. Ta pa se ravno s komunizmom najtemeljiteje premaga. Neresnično je, če se trdi, da komunizem zavira skrbnost in marljivost. Samo tedaj se človeku delo zdi neprijetno, če vedno isto stvar dela. Če se pa delo menja, raste pri tem marljivost in napredek je zagotovljen.

Protislovja v tem dokazovanju so tako razvidna, da nam jih ni treba posebej omenjati. Zatajevanje zavrača, a obenem zahteva pod najstrožjimi kaznimi najhujše zatajevanje.

Vendar je pa Morelly pomenljiv ter ga moramo šteti kot očeta teoretičnega komunizma. Od njega se je učil St. Just in Babeuf, iz njega je tudi Louis Blanc zajemal svoja načela in s tem so od njega neposredno ali vsaj posredno odvisni vsi novejši komunistični teoretiki z Marxom in Engelsom vred.

Cabetovo Potovanje v Ikarijo.

C a b e t (1788—1856), francoski advokat, je bil izprva po svojem mišljenju republikanski demokrat. Leta 1834. je moral

na Angleško v pregnanstvo. Ondi je spisal svojo knjigo »Voyage en Icarie« (Potovanje v Ikarijo), ki jo je l. 1840. prvič izdal. V nji opisuje izkušnje bogatega Angleža, ki je čul o daljnji deželi Ikariji, kjer vlada komunizem. Hotel si jo je ogledati. Za dvesto gvinej se mu je dovolil vstop. Kar je videl, je zapisano v knjigi.

Ikarijo je uredil modri Ikar. V nji ni nobene zasebne lasti, nič denarja, nobenega razločka med stanovi.

Po splošni volilni pravici se volijo ljudski zastopniki, ki sklepajo o vseh stvareh, tudi o veri. Tako složni so, da so vsi sklepi soglasni.

Upravo vodi izvoljeni odbor (comité). Temu se vsi radi klanjajo. Ta ureja tudi časopise, ki smejo pisati samo, kar se je zgodilo.

Zakon je svet. Rodbinsko življenje se spoštuje. Otroci morajo od 5. do 17. leta v šolo. Do 21. leta se potem učé svojih strok.

Ženske in moški delajo v skupnih delavnicah, kar in kakor jim veleva odbor.

V Ikariji vlada popolna pozemska sreča. Ljudje so zdravi in pridni. Z veseljem delajo. Po delu se pa skupno zabavajo.

Hudodelstev se nič ne zgodi. Zato ni treba nobenih ječ. Če se kdo kaj malega pregreši, se kaznuje edino s tem, da ga njegovi sodeželani milujejo.

Poleg tega utopijskega prvega dela razkazuje Cabet v drugem delu svoje knjige komunizem tudi teoretično. Ikarci razlagajo v tem delu, da je komunizem prav za prav ustanovil Kristus, ki je prvi izrekel načelo, da so si vsi ljudje enaki. Sebičnost je pokopala prvotni krščanski komunizem. Zato se je ohranil naposled samo med tistimi, ki so hoteli Bogu posebno služiti: v samostanih. Komunistična ideja je v krščanstvu tudi izven samostanov često oživela, n. pr. pri Kvêkovcih in Herrenhutovcih. Vera torej uči komunizem; uči ga pa tudi modroslovje. Vsi znamenitejši možje so bili komunisti: Mor, Campanella, Fénelon, Rousseau i. dr. Komunizem bo gotovo povsod zmagal. Ne dá se pa uprizoriti s silo, marveč samo s prepričanjem. Ljudstvo se mora poučevati v tem zmislu, da polagoma dozori za komunizem. Glavno načelo, na katerem sloni, je — bratovstvo. Cabet pravi:

»Če nas vprašuješ: Kaj je vaša veda? odgovarjamo: Bratovstvo. Kaj je vaše načelo? Bratovstvo. Kaj je vaš nauk? Bratovstvo. Kaj je vaša teorija? Bratovstvo. Kaj sestav? Bratovstvo.«

»Potovanje v Ikarijo« so Francozi hlastno prebirali. Po raznih krajih so se ustanavljali »ikarijski kurzi« (Cours Ica-riens), kjer se je razširjal Cabetov nauk.

Mož sam je za agitacijo za svoje ideje ustanovil mesečnik »Le Populaire«. ⁴⁰ V njem je še jasneje tolmačil svojo teorijo. Bistvena stvar mu je, da se odpravi osebna last. Nebistvena so mu pa vprašanja o veri in rodbini.

Cabet je vkljub svojim zmotam mnogo koristil. Med strasti, ki so se v nemale v proletarijatu, je vrgel načelo, da se s silo ne dá uvesti komunizem, in s tem je namesto krvavih uporov in anarhističnih proletarskih zvez postavil začetek mirnejši in treznejši delavski organizaciji.

Cabet je hotel svoja načela tudi dejansko uresničiti. Posrečilo se mu je dne 2. februarja 1848 odvesti 69 pristašev s seboj v T e k s a s (Sev. Ameriko), kjer je kupil ogromno zemljišče. A ta poskus se je popolnoma izjalovil. Iznova je nabiral tovarišev; pridružilo se mu jih je 480. Šli so v New Orleans. Do mala polovica ga je pa kmalu zapustila. Ostali — 280 oseb — so zasedli selo N a u v o o. Cabetu se je očitala goljufija, katere mu pa niso mogli dokazati. Pač pa je s svojo gospodovalnostjo razdvojil vso lepó se razvijajočo naselbino. Izmed 500 članov jih je šlo 200 z njim v C h e l t e n h a m pri St. Louisu. Cabet je medtem umrl. L. 1864. se je razdružila naselbina njegovih somišljenikov. Komunistična občina v Nauvoo se je preselila l. 1857. v J o w o , a kmalu so tudi njo razdrli medsebojni prepiri.

S Cabetom završujemo vrsto utopističnih pisateljev. Novejši čas je B e l l a m y pričel nov način utopij s svojim »Pogledom v prihodnost« (Looking Backward). V njem opisuje v obliki povesti socialistično ustrojstvo v Ameriki l. 2000. Ravno tako piše o bodočnosti svoj roman M o r r i s z naslovom News From Newhere in S i b b e r n v svojih »Podatkih iz vsebine nekega spisa iz leta 2135«.

⁴⁰ Geslo temu listu je slovelo: Education — Moralité, Egalité — Fraternité, Association communautaire, Travail — Ordre, Liberté, Unité. — Vzgoja, pravnost, enakost, — bratstvo, vzajemna združnost, delo, — red, svoboda, edinost.

4. Socialistični pisatelji pred francosko revolucijo.

Tisti naši bralci, ki imajo pred očmi razvoj socialistovskih idej, v kolikor smo ga doslej opisali, ne bodo našli v novejših socialističnih teoretikih do mala nič novega. Nova je samo zunanja odeja, katera pa ni vzrastla iz stvari same, marveč se je kupovala na trgu splošnih zmotnih načel, zmotnega modroslovja, zmotnega javnega mnenja. Ti socialci zidajo svoje sestave, kakor ravno vleče sapa vladajočega modroslovja. Bolj prav je, če rečemo, da je teorija novejšega socialstva propadla v primeri z utopijci, katerih zastopnike smo opisavali v prejšnjem poglavju. Sempatja srečamo med njimi kakega resnega, razbojritega moža. Večina jih v potu svojega obraza peš koraka po potu družabnega preosnavljanja.

Mably.

Prvega imenujemo Gabrijele Bonnota de M a b l y. Ta mož se je rodil l. 1709. V mladosti je bil v duhovniški vzgoji. Njegov stric, kardinal Tencin, ga je spravil celó v duhovsko semenišče, toda nemirni duh ga je — posvečenega dijakona — spravil zopet med svet. L. 1785. je umrl, zapustivši za seboj mnogo zgodovinskih, modroslovskih in političnih spisov. Za nas so najvažnejši njegovi »Dvomi o naravnem in temeljnem družabnem redu«, ki jih je izdal l. 1768. Zunanji povod njegovemu delu je bil neki spis znanega pisatelja Merciera, ki je dokazoval, da je despotstvo najprimernejša vladavina, in ki je poleg tega priporočal, naj se vse evropske države preosnujejo po kitajskem vzoru.

Mably je vzrastel ob teh trditvah. V vseh svojih spisih je že prej napadal samosilstvo in se bojeval proti tedanji uredbi francoske države. V svojih »Dvomi« je pa šel še globlje in je raziskoval korenino vsem družabnim neredom. Prišel je v tem raziskovanju do zaključkov, ki so mu jih bili v svojih utopijah začrtali Mor, Campanella in Morelly, do komunizma:

Zasebno lastninsko pravo nikakor ni potrebno, da se ohrani družba. To nam pričata Šparta in paragvajska jezuitska država. Zasebna last je človeštvu celo škodljiva, je pravzaprav korenina vsemu slabemu. Ni sicer res, da bi z odpravo zasebne lasti potihnile vse človeške slabosti in strasti, toda večina pregreh bi se odpravila. Nikakor pa ne kaže te lasti takoj odpravljati, ker je preveč ukoreninjena. Ljudje še niso pripravljeni, da bi mogli

uživati popolno enakost in skupnost vsega pozemskega blaga. Komunizem se more le po malem uvesti. Najprej se mora določiti nov zemljiški zakon, ki naj postavi mejo, nad katero ne sme nihče imeti posestva. Dedno pravo se mora omejiti; posestvo ne sme prehajati iz rodbine v rodbino. Kupčijstvo se mora prepovedati in denar odpraviti. Poleg tega mora država skrbeti, da se vrne v človeško družbo preprostejše življenje in da se po malem odpravi vsaka razkošnost in nasladnost.

Najlepši zgled, kako naj se vlada, so nam tista stara paganska mesta, ki so imela ljudovlado. Katoliška vera je vzvišena in mnogo pomaga državi v boju za red. Brezverstva se v državi ne sme trpeti. Doslej sta si modroslovje in vera v marsičem nasprotni, toda za trdno se je nadejati, da se ti dve duševni sili sprijaznita.

Mably se sme imenovati eden izmed najrazumnejših komunistov. Malenkostnega ga pa kaže njegovo iztikanje po starih paganskih ljudovladah. Na vsaki strani njegovega dela se hvali »Šparta«. Mož je pa temeljito prezrl, da je bil osnovan špartanski komunizem v zvezi s suženjstvom kot svojim potrebnim pogojem.

J. J. Rousseau.⁴¹

Za M a b l y j e m imenujemo Janeza Jakoba R o u s s e a u - a. Doba, v kateri je nastopil ta mož, je bila vsem idealom človeškega duha strastno sovražna. Modroslovje in naravoslovje sta se družila, da pobijata vse, kar je bilo dotlej svetega človeškemu srcu. Najhujše materialstvo v zvezi s podlim bogotajstvom je vladalo med izobraženci. Tu se je oglasil Rousseau in udaril na srčne strune in se potegnil v imenu človeške narave za vzore. Dasi je bil sam brezznačajen, je vendar dosegel s svojim nastopom velikanske uspehe. Z vso silo svoje izredne nadarjenosti se je ustavil stoletju, ki ga je rodilo, in je šel v svojem boju tako daleč, da je dokazoval škodljivost vsake omike in zametaval vsakršno civilizacijo.

Rodil se je l. 1712. v Genfu. Oče mu je bil urar, ki se ni dosti brigal zanj. S 15. letom je pobegnil od doma in se klatil po raznih krajih. Dobrotnikom, ki so ga podpirali in vzgajali, je bil brez izjeme podlo nevhvaležen. Izprva helvetske vere, je presto-

⁴¹ Izg.: Rusô. Op. izd.

pil h katoliški, a kesneje zopet odpadel k helvetstvu. S svojo požrtvovalno dobrotnico je živel v grešnem razmerju, in ko se je to razdrlo, se je živil s poučevanjem, deklamacijami, pisarstvom. Neko preprosto, neuko natararico je zapeljal, da je živela ž njim. Pet svojih otrok je takoj po rojstvu oddal v najdenišnico. Umrl je l. 1778.

Ta mož je nastopil kot nasprotnik bogotajstva in kot zagovornik nraavnosti in kreposti. V svoji nadutosti je pa vendar smelo stavil samega sebe drugim za zgled. Napisal je »Izpoved«, kjer popisuje svoje življenje, in takoj izprva oholo kliče: »Tromba poslednje sodbe naj zadoni, kadar je drago... Večno bitje, zbêri krog mene nebrojne čete mojih soljudi! Naj čujejo mojo izpoved, naj zardé nad mojim nraavnim siromaštvom, in potem naj se predrzne kdo izmed njih zatrjevati: Boljši sem nego ta človek.«

Da se spominjamo Rousseau-a v zgodovini socializma, nam dajejo povod tile njegovi spisi: »Discours sur les sciences et les arts«. (Razprava o znanostih in umetnostih.) Leta 1749. je razpisala dižonska akademija darilo za najboljšo rešitev vprašanja: »Si le progrès des sciences et des arts a contribué à corrompre ou à épurer les moeurs«. (Ali je napredek v znanostih in umetnostih skvaril ali zboljšal nraavnost?) V tem svojem delu trdi Rousseau, da je ravno civilizacija kriva vsega zla. Pamet se je pri človeku preveč razvila; zato je tako globoko zašel. Preveč se je ločil od narave, od živalskega stanja, zato je padel v tako nenraavnost, kakršna se kaže v izobraženi družbi. Pojem lastnine, države itd. se je rodil šele kesneje, ko se je človeški um odtrgal od pristne naravnosti.

Začetek temu spisu je časten za Rousseau-a, ker se v njem z vsemi silami ustavlja materialskemu naziranju in z gorjačo pobija podlost svoje dobe.

Akademija mu je priznala darilo; otedaj je zaslovelo njegovo ime.

Leta 1753. je napisal Rousseau: »Discours sur l'origine et les fondements de l'inégalité parmi les hommes« (Razprava o izvoru in temeljih neenakosti med ljudmi) kot odgovor na vprašanje že omenjene dižonske akademije: »Quelle est l'origine de l'inégalité parmi les

hommes? Est-elle autorisée par la loi naturelle?» (Kje je izvor neenakosti med ljudmi? Ali je utemeljen v naravnem zakonu?)

Pisatelj najprej opisuje prvotno stanje človeškega rodu. Kot živali, brez jezika, brez stanovanja so se potikali izprva ljudje po gozdih. Živeli so samo po naravnih nagonih. Mir in nedolžnost sta jih osrečevala. V tistem trenutku pa, ko je prvi človek ugrabil kos zemlje in izrekel usodne besede: »To je moje,« in ko je našel tako bedaste ljudi, da so mu to verjeli, se je razdrla enakost in položil se je temelj sedanjim družabnim razmeram. Koliko vojská, umorov in revščine bi bilo prihranjenih človeškemu rodu, ko bi bil kdo razdril tisto ograjo in zaklical: »Nikar ne verjemite temu sleparju! Izgubljeni ste, če pozabite, da zemeljski sadovi pripadajo vsem!«

Nastala je zasebna last, poljedelstvo in kovinarstvo. S tem se je utemeljila neenakost. Kmalu so se ločili bogatini in siromaki, gospodarji in sužnji. Voltaire pravi zelo primerno: »Nikdar se še ni rabilo toliko duha, da bi se iz nas napravila živina. Če berem ta spis, se me loti slast, da bi hodil kar po vseh štirih.«

Zasebna last je torej Rousseau-u korenina vsemu hudemu.

Voltaire se je sploh norčeval iz »naravnega stanja«, katero je opisoval Rousseau kot vzor človeškega družabnega življenja. V tem zmislu je tudi splošno dejal o ti struji: »Kakšno je tako modroslovje, katero zametujejo vsi, od Kitajskega do Kanade? Ali ga ne izumlja le berač, ki želi, naj bi ubožci okradli bogatine, da bi se tako ustanovila bratovska edinost med ljudmi?«

To »naravno stanje« je brez dvojbe utopično, praktično, nespametno, toda za francosko družbo Rousseau-ove dobe je imelo mnogo dobrih posledic. Razkošnost in z njo združena podlost, nenravnost, dolgočasna etiketnost je potrebovala neke protisile. Krščanskega zatajevanja ne bi bila veri odtujena družba hotela poslušati; o naravi, o pristanju svojih pradedov je pa rada čula in marsikako dobro zrnice je vsled tega vzkalilo i v srcih posameznikov i v družbi.

Rousseau-ov duh je bil poln pranaravnih utopičnih sanjarij. Z njimi se je družil vpliv Plutarhovih zgodovinskih spisov, kateri so mu vzbujali srd do političnih tvorov njegove

dobe. Že kot deček je s svojim očetom rad prebiral Plutarha in sam pripoveduje,⁴² kako je vplival nanj:

»Vzgojil se je v meni oni svobodni, republikanski duh, oni verski, nezlomni, vsakršnemu zatiranju in suženjstvu protivni značaj, ki me je vodil vse moje življenje v razmerah, ki so bile tako malo ugodne njegovemu svobodnemu vzletu. Pečal sem se brez prestanka z Rimom in z Atenami, občeval sem takorekoč z njunimi velikimi možmi, in ker sem imel še očeta, ki ni imel nobene močnejše strasti nego ljubezen do domovine, sem čutil v sebi ravno ta silni nagon. Zdelo se mi je, da sem Grk ali Rimec; postal sem tisti, čigar življenje sem bral. Oči so mi lesketale in glas se mi je povzdignil, ko sem pripovedoval o junaštvu in neustrašljivosti.«

Zdelo se nam je potrebno, da smo omenili to Rousseauovo lastnost, ker v nji si lahko razlagamo načela, katera je zapisal v svoji državoslovni knjigi »o družabni pogodbi« (Du Contract social ou Principes du Droit publique 1762 — O družabni pogodbi ali načela javnega prava):

a) Ljudje so bili početkom v polživalskem stanju. Živeli so po gozdih brez kake družbe. Vsakdo je bil sam zase in imel je toliko, kolikor si je sam pridobil ali priboril.

b) Počasi se je pri ljudeh razvijal um. Prišli so do spoznanja, da se osebne pravice ne dajo lahko braniti, če si pri tem drug drugemu ne pomagajo.

c) Zato so sklenili, da se hoče vsak nekoliko odreči svoji osebni svobodi v prid skupnemu varstvu. Ta sklep se je izvršil. S tem je bila sklenjena družabna pogodba, in tako se je ustanovila država. V ta namen, da se je laže izvrševala svoboda, si je vsakdo nekoliko svobode pritrgal.

č) Ljudje so se združili kot popolnoma enaki; taki so tudi ostali. Samo skupnosti so izročili pravico, razpolagati s posamniki, v kolikor so se ti odrekli svoji osebni svobodi.

d) Nikakor se niso odrekli osebnim pravicam na korist kakega kralja ali kneza, marveč le na korist skupnosti.

e) Ker se je sklenila družabna pogodba, je tudi nastalo pravo. Kar je sklepala po tej pogodbi ustanovljena družba, je bilo javno pravo (droit publique). Razen te družbe v celoti ne more sploh nihče sklepati zakonov, ne more dajati

⁴² Confessions I.

nobenega prava. Samo ljudstvo v svoji skupnosti je samostalno — suverénno; njegova volja ustvarja pravo.

f) Edino po njegovi volji se volijo knezi in vladarji. Ti so samo uradniki samostalnega ljudstva. Vsa njihova oblast je od ljudstva. Kakor se nastavljajo po ljudski volji, tako se lahko tudi odstavljajo. Če ne izvršujejo sklepov skupne volje ali če se jim protivijo, niso več upravičeni vladarji, marveč krivični samosilniki.

g) Z nobenim zastaranjem se ljudske pravice ne morejo izgubiti. Posamnik se ne more odreči svojim osebnim pravicam, svoji osebni svobodi, sicer bi nehal biti človek.

h) Vladarji niso nujno potrebni, marveč so le neka nepopolna ustanova v družbi. Mnogo popolnejša je ljudovlada.

i) Družba, ki se je ustanovila po družabni pogodbi, se imenuje — država. Kolikor se ljudje udeležujejo najvišje odločevalne oblasti, se imenujejo državljani (citoyen), v kolikor so pa dolžni slušati državne zakone, so — podložniki.

j) Država v tem zmislu dela in veleva vedno prav; kar sklene, je pravo. Ona je izvor vsem javnim pravicam. Splošna volja (volonté universelle) se izraža v ljudskih skupščinah po večini glasov. Na takih zborih odločuje, kakšna vladna oblika naj za naprej velja, in potrjuje oziroma odstavlja uradnike.

k) Pravi namen države je, čuvati svobodo in enakost svojih članov. Vse mora zavirati in uničiti, kar nasprotuje tej svobodi in enakosti. Kdor temu nasprotuje, je državni sovražnik in zato vedno škodljiv krivičnik.

l) Za religijo se ni treba državi posebej in naravnost brigati, dasi je religija za državo potrebna. »Nobena država se ni še nikdar ustanovila, ne da bi imela za svoj temelj religijo.«⁴³ Pač pa mora država naravnost skrbeti, da se tile verski nauki ohranijo med državljani: vera, da je Bog, vera na posmrtno življenje, kjer se dobri plačujejo in hudi kaznujejo, in vera v svetost prisege ter v svetost državnih zakonov.

Nobene važnejše misli menda nismo izpustili v navedenem obsegu Rousseau-ove knjige, ki je večinoma pisana v boj-

⁴³ Jamais état ne fut fondé, que la religion ne lui servît de base.

nem, strastnem slogu. Predrevolucijski čas je imel na Francoském poleg Rousseau-a samo enega znamenitejšega državoslovca, Montesquieu-a, ki je v svoji že omenjeni knjigi »Duh zakonov« opisal Evropi sploh in francoski državi posebej — angleško ustavo kot vzor državne oblike. Ljudska volja ima tudi tu veliko vlog, vendar Montesquieu priznava veliko potrebo raznih stanov; taji enakost stanov v družbi; dokazuje, kako potrebno je plemstvo za državo. Rousseau pa ne pozna med posamnimi člani nobene družabne razlike. Zato ga pa po pravici navajamo med teoretičnimi socialisti.

Ob času, ko je Voltaire v zvezi z drugimi enciklopedisti naravnost pripravljaj upor, so godili taki nauki, ki jih izraža Rousseau-ova »družabna pogodba«. V osnovnih idejah se je Rousseau sicer ločil od Voltaireja in drugih duševnih veljakov svoje dobe, toda med pospeševalce krvave francoske prekucije spada ravno tako in še bolj kakor vsi drugi. V tem oziru ga nikakor ne moremo izvzeti. Njegov nauk o ljudski samovlasti, o enakosti vseh ljudi, njegovo proslavljanje ljudovladne državne oblike se popolnoma sklada z besedami Voltairjevimi, ki je pel:

Slepilo staro iz sre vrzite,
pred senco zmotno podli strah!
Iz spanja lenega vstanite,
ki vjelo je duha v zapah!
Povzpni se ljudstvo v vihri ljuti,
krivic je krutih zid načet,
le kvišku, mora se sesuti,
nasilstva vlade čas je štet!
In z zmagonosnimi rokami
svobodo zlato si objami!

Reči smemo, da jasneje in določneje pripravlja Rousseau prekucijo nego Voltaire in pa drugi sicer bolj umazani, bolj podli, v bogotajstvu in zaničevanju vsake oblasti bolj propali francoski pisatelji druge polovice osemnajstega veka. Rousseau-ova opisana državoslovna knjiga naravnost taji izvor vsake oblasti od Boga, ponižuje vladarstvo in v blesteči obliki povzdiguje ljudsko oblast. Če privzamemo še načela drugih Rousseau-ovih spisov, zlasti njegov boj proti zasebnemu lastništvu, in jih spravimo v soglasje z njegovim naukom o absolutni enakosti vseh ljudi in o absolutni svobodi, imamo pred seboj pravcatega socialno-demokratskega teoretika.

Ni čuda, da se je imenovala Rousseau-ova »družabna pogodba« evangelij demokracije. Ni čuda, da sta se krvoloka Marat in Robespierre ob vsaki priliki sklicavala nanj in tako zagovarjala svoje ostudno počenjanje.

Ob francoski prekuciji prelita kri preklinja Rousseau-akljub njegovemu boju proti materialstvu in bogotajstvu, priča pa tudi, koliko je vredna Schillerjeva hvala tega moža, »der aus Christen Menschen wirbt« (ki iz kristjanov dela ljudi).

Reči moramo, da je Rousseau vendar v primeri s slovstvenimi sodrugi svoje dobe še plemenit pisatelj. Njegovi spisi so imeli tudi mnogo dobrega vpliva. Skeptični duh njegovega časa mu ni mogel v živi vernosti odkriti miru in zadovoljnosti. Kot samotarski čudak je preživel svoje življenje brez stalnosti, brez pokoja. Štejemo si v dolžnost, da izmed podlih materialistov kot posebno izjemo imenujemo v predrevolucijski dobi Janeza Jakoba Rousseau-a. Mnogo osebnih zmot in napak je na njem, a pripoznati moramo tudi, da jih je sam poznal, da jim pa ni vedel zdravila. V pojasnilo njegovega značaja navajamo Tassove besede (77. stanca 12. speva), o katerih sam pravi, da je v njih popisano njegovo duševno življenje:

Tako živim sred mučnega trpljenja
ki ž njim pravične furije me tró,
in vselej, ko se nova noč pričinja,
obnavlja prva zmota se trpkó.
Vedno me strah je solnčnega žarenja,
razkriva me; bojim se ga zató.
Sem sebi v večno grozo, hčem se skriti,
bežim pred sabo, a ne morem uiti.

5. Socializem ob času francoske revolucije.

V svitu silovitih pojavov, ob potokih krvi je postavila francoska revolucija načelo svobode, enakosti in bratstva. Misli enciklopedistov so zmagovale. Šlo je pa v prvi vrsti za politično svobodo; predpravice plemstva in duhovstva so padle. Kralja so umorili, kraljestvo odpravili. Dne 4. avgusta 1789 so proglasili, da je ljudstvo edini upravičeni vladar in da se vsi ljudje rode svobodni in enakih pravic. To ni moglo ostati brez vpliva na socialno življenje. Kritika, s katero so Mesliler, Morelly, Mably in Boissel napadali rodbino in last-

nino, je pokazala svoje učinke. Najbolj pa so vplivale Rousseauove misli. Ker so bili pa med prvimi voditelji revolucije tudi bogatini, se je le ob strani gojila sociališka struja. Prva stranka, ki je zavladata ob revoluciji, so bili žirondisti. Ti se ne morejo šteti med socialiste. O enakosti in svobodi so se jim usta kar cedila, toda skrbno so čuvali svoje premoženje. Tudi druga stranka — jakobinci — pri svojih pristaših ni preganjala oderuštva; grmela je proti bogatinom, v kolikor so ji bili nasprotni; komunističnega načela ni poznala. Sanjala je le, da se more premoženje enako razdeliti med vse, a zasebno last je priznavala. Izmed najodločnejših jakobincev se je osnovala tretja, sansculotska⁴⁴ (brezhlačna) stranka, ki sama ni nikoli prišla do vlade. A med vsemi njenimi pristaši (n. pr. Hébert [1757—1794], Roux [† 1794], Varlet, Dubois, Leclerc) je bil edini Babeuf, ki je dosledno spoznal, da je popolna enakost brez komunizma nemogoča. Tudi drugi so zabavljali, da ubogo ljudstvo kljub vsi svobodi strada, medtem ko se bogatini maste po svojih palačah, in da revolucija ni prinesla nobenega pravega sadu nižjim slojem, a samo Babeuf je izrekel končni zaključek revolucijskega dela s svojim komunizmom. Sklepal je popolnoma pravilno: Če so vsi ljudje enaki med seboj in če vse pravice izvirajo iz človeške narave, ki je pri vseh enaka, potem ne sme biti nobenega razložka med stanovni, nobene razlike v lastnini. Za to doslednost je izgubil glavo pod sekiro.

V nastopnih vrstah si ogledamo socialne misli navedenih revolucijskih strank.

Žirondisti. — Brissot de Varville.

V nastopnih vrstah si oglejmo socialne misli navedenih Brissot-a de Varville. Ta mož se je rodil dne 14. januarja l. 1754. in umrl l. 1793. pod giljotino. Jakobinci so ga obsodili v smrt kot glavarja pred njimi vladajoče žirondiške stranke.

Leta 1780. je izdal Brissot knjigo »Recherches sur le droit de propriété et le vol« (Raziskavanja o lastninski pravici in o tatvini).

⁴⁴ Izg.: sanskilot. Op. izd.

Obseg njegovega dela je ob kratkem takšen:

a) Lastnina se deli v naravno in zasebno. Naravna last (telesne in duševne moči) je neizpremenljiva. Zasebna last pa je utemeljena v družbi in je izpremenljiva. Povod zasebne lasti so potrebe, in sicer predvsem — prirojene potrebe. Med te šteje Brissot hrano, svobodo, gibanje udov in zakonsko življenje.

b) Po pravici pripada človeku vse to, kar zahtevajo njegove prirojene potrebe. V tem oziru je vsako omejevanje krivično. Nasprotno pa nima človek do tega, česar ne potrebuje, nobene pravice. Taka last je tatvina.

c) Stvar, ki ni v nikogar lasti, pripada tistemu, ki jo prvi zasede — staro pravno načelo! — ne velja, zato, ker ni proglašeno v naravi. Narava govori le po svojih potrebah in iz njih se ne dá izvajati to načelo. Kadar so potrebe nasičene, vsako pravo preneha.

č) Tako zvana izobrazena družba nima pravega pojma o lastninski pravici. Divjaki pa, ki se niso toliko oddaljili od pranaravnega stanja kakor omikani narodi, imajo prave pojme. Tako so n. pr. Otahiti Francozom, ko so ti prišli prvič k njim, ponujali svoje žene.

d) Napačna je trditev, da bi morali vsi ljudje imeti enako. Naravne potrebe so pri raznih ljudeh silno različne in zato je tudi pravica do imetja različna.

e) Zakonska zveza, ki zahteva stalno dosmrtno zvestobo dveh oseb, je krivična. Moški in ženska, ki se imata rada, sta zakonska. Kadar prestane ljubezen, preneha tudi njun zakon.

Iz teh opazk vidimo, da je Brissot hujši, a nedoslednejši od Rousseau-a. Popolni materialist je bil vreden, da je sedel v krvavem francoskem konventu; zaslužil je pa tudi, da je na zadnje sam pod sekiro izkušal sadove svojih nauk, tembolj, ker je kot vodja žirondistov sodeloval, da se je oplenilo mnogo ljudi, zlasti pa obilo cerkvenega premoženja, obenem pa v grdi nedoslednosti zagovarjal svetost zasebne lasti.

Žirondisti bi se najlaže primerjali s sedanjimi liberalci. Večinoma so bili premožni ljudje, ki so na vsa usta proglašali enakost, svobodo in bratstvo, zraven pa skrivali in branili svoje zaklade. Francoska revolucija je ob svojem početku izrekla, da je zasebna last sveta, in žirondisti so se v celem obsegu držali tega načela. Samo po sebi je razvidno, da se ob prekucijskem času ljudstvo ni moglo toliko brzdati, da v tem

oziru ne bi prestopilo zakonitih mej. Saj so žirondisti s svojim zaplenjevanjem sami pokazali, da spoštujejo zasebno last le v toliko, kolikor jim kaže.

Jakobinci in sansculotje.

Pariško nižje ljudstvo, ki se je bilo odvadilo dela in je kljub temu hotelo zložno in nasladno živeti, je vrglo žirondiste dne 2. junija leta 1793. Od tega časa do 9. termidorja (27. julija) 1794 so vladali njihovi zastopniki montagnisti⁴⁵ ali j a k o b i n c i.

Tej vladi na čelu je stal Robespierre v družbi krvooločnega Marata in Saint Justa. Vladati so hoteli popolnoma v smislu Rousseauovih načel. Proglasili so iznova enakost vseh ljudi in to enakost so zlasti poudarjali z ozirom na bogatine. Izenačili so človeško družbo s tem, da so vsakomur, kdor jim ni bil po volji, kdor ni bil po njihovih mislih drugim enak, odsekali glavo. A kljub temu radikalnemu izenačevanju ne moremo šteti jakobincev med komuniste. Čudno se sliši, toda resnično je, da so ti možje govorili tudi o zasebni lasti. V 16. členu »človeških pravic« — svojih temeljnih zakonov — opredeljujejo last takole: »Lastninska pravica je vsakemu državljanu pripadajoča pravica, uživati in uporabljati svoje premoženje, svoje dohodke, zaslužek svojega dela in svoje pridnosti, kakor se mu ljubi« (à son gré).

Jakobinci so hoteli s tem, da pobijejo bogatine, ki se jim sami ne vdadé, in razdelé premoženje med ljudstvo, istinito tudi v lastnini izenačiti ljudi, toda enaka razdelitev vsega premoženja ne razdira pojma zasebne lasti in je popolnoma različna od komunizma. Jakobinci so bili pač demokratje, toda komunisti ne.

V tem oziru se tudi dandanes gledé na socialno demokracijo čujejo napačni nazori. Marsikdo jim očita, da hočejo premoženje enako razdeliti in s tega stališča pobija njihovo zvezo. Toda to ni resnično. Socialna demokracija je v svojem bistvu komunistična in ne pozna nobene zasebne lasti.

Že ob jakobinskem času so se pojavljale komunistične ideje. Njihovi zastopniki so bili najstrastnejši revolucionarji, ki so se imenovali sansculoti — brezhláčniki. V jakobinskem klubu je sansculot Frančišek Boissel izkušal prodreti

⁴⁵ Izg.: montanjisti. Op. izd.

s komunističnimi načeli proti Robespieru, toda ni šlo. Robespierre je zmagal in za nekaj mesecev sam gospodoval. Pod giljotino so padale i bogatinske i sansculotske glave, dokler ni nad jakobinci samimi zmagala brezhlačna drhal v zvezi z mirnejšimi strankami. Revolucija se je pa kmalu sama razjedla in prepustila mesto vojaškemu samodržcu Napoleonu.

Žirondisti, jakobinci, sansculotje so tri struje — liberalna, demokratična in komunistična — v francoski revoluciji, ki pomenjajo tudi tri različna družabna načela. Vse tri so stale na stališču ljudske enakosti; najdoslednejša med njimi je bila zadnja. Prvi dve sta morali ravno vsled svoje nedoslednosti propasti; a tretja sploh ni samostojno živela, ker je njeno komunistično načelo dejanski za dlje časa nemogoče.

Rousseau je bil vsem trem strankam duševni voditelj. Žirondisti so imeli v Brissotu svojega voditelja, jakobinci pa v St. Justu. Treba nam je o njem izpregovoriti nekaj besedi.

Saint Just.

Z mladeniškim ognjem se je Saint Just dobrih 20 let star pridružil Robespieru. V njem je po svojih mislih našel moža, kateri pribori svobodi zmago. Ostal mu je zvest do smrti. Dne 9. termidorja je v konventu prvi vstal v njegovo obrambo. Zaprli so ga z njegovim voditeljem in drugimi pristaši vred. Drugi dan so ga že obsodili. Med vsemi se je najbolj junaško obnašal na zadnjem potu. Robespierre ni hotel doživeti sramote, da bi ga vlekli pod giljotino, zato se je ustrelil v čeljust, a se ni zadel do smrti in vsega okrvavljenega so ga vlekli na morišče. Njegov prijatelj Couthon se je z bodalom izkušal usmrtiti, a tudi on brez uspeha. Henriota je bil pahnil Coffinhal skozi okno, da je z zdrobljenimi kostmi, a vendar še živ obležal. V družbi teh mož in še 18 drugih je dne 10. termidorja ob 5 popoldne stopil 25 letni Saint Just na giljotinski oder brez vsake vidne bojzani in položil svojo glavo pod sekiro.

V zgodovini socializma moramo omeniti Saint Justa zaradi njegovih »Institutions Républicains« (republikanski zakoni). Tega dela ni sam izdal, marveč šele po njegovi smrti je njegov prijatelj Briot l. 1800. zbral razne zakonske načrte, poročila in sestavke, tičoč se zakonodajnega življenja in nje-

gove zapuščine in jih priobčil z imenom »Fragment d'Institutions Républicains«. ⁴⁶ V teh odlomkih vidimo ves jakobinski družabni načrt. Vsebina jim je obkrajem tale:

a) Glavni namen vsakega zakonodajalca mora biti npravno zboljšanje med državljani. Od zakonov je odvisno, ali so podložniki krepostni ali hudobni. »Zato je treba ‚institucij‘, da se zboljša npravnost. Monarhije in aristokracije se lahko osvobodimo s tem, da ju ustrahujemo; kaj bo pa nas osvobodilo skvarjenosti? Institucije . . .«

b) Zgled, kako moramo po tem težiti, so nam stari Rimljani in Špartanci. Špartanske običaje in njihovo npravnost moramo uvesti na Francoskem, potem bo država srečna.

c) Ta namen se pa ne da doseči, če se ne zboljšajo gmotne razmere. »Da se preosnuje npravnost, je treba najprej zadovoljiti uboštvu.« Uboštva ne sme biti v državi, sicer je svoboda v nevarnosti. Ravno tako pa se mora bogatinom napovedati boj. Ne bogatinov ne ubožcev ne sme biti. Kjer so preveliki posestniki, je mnogo siromakov. — Bogastvo je nesramnost.

č) Krepostno in svobodno ljudstvo je nemogoče drugod, kakor pri poljedelstvu. — Rokodelstvo se slabo podaja pravemu državljanu. Človeška roka je ustvarjena le za poljedelstvo ali za vojsko. Zato mora imeti vsakdo nekaj zemljišča. Kdor se je izkazal za sovražnika republike, temu se mora vzeti premoženje. Posestva vseh zarotnikov so za ubožce. Samo ‚lastnina domoljubov je sveta‘. ⁴⁷ Država naj si pridobi mnogo ‚narodnega posestva‘ s tem, da ga jemlje sovražnikom in da omeji dedno pravo. Podedovati se sme samo med sorodniki v ravni vrsti. Če ni takih dedičev, pripade zapuščina ‚narodnemu posestvu‘, ki naj se daje ubogim državljanom v najem.

d) davki naj se uravnajo takole: Vsak državljan plačaj desetino svojih dohodkov in 15. del delavskega zaslužka. Ob času hudih nesreč se zljajšaj ljudstvu davek iz narodnega premoženja.

e) Vsak državljan ima pravo do obstoja, pa tudi dolžnost, da dela. Delavci spadajo k družini tistega, ki jim daje delo in morajo imeti z njim vred enako hrano. Vsak nad 25 let stari

⁴⁶ Charles Nodiers jih je v Parizu l. 1831. iznova izdal.

⁴⁷ Iz tega Justovega stavka je vsakomur razvidno, da niso bili jakobinci komunisti, kakor jim pravijo mnogi zgodovinarji.

posestnik, ki ne izvršuje nobenega rokodelstva, mora do 50. leta obdelovati zemljo. Lenoba se kaznuje.

f) Prepovedati se mora vsako razkošje. Zlato in srebro se smeta rabiti samo za denar. Samo 3., 6. in 9. dan v dekadi⁴⁸ se sme jesti meso.

g) Vsako leto morajo državljani dajati v templjih javen račun svojega gospodarstva.

Dne 1. floreala (22. maja) voli vsaka občina v templjih izmed svoje srede bogatega, krepostnega in telesno čvrstega mladeniča med 21. do 30. letom, da se oženi s kako ubožno devico v spomin, da so si vsi ljudje enaki.

h) Do 5. leta ostanejo otroci pri materah, ki jih morajo same dojeti, sicer izgube pred domovino materino ime. Od petega leta dalje so pa republiška last. Do 16. leta se vzgajajo na državne stroške. Dečki se morajo učiti molka in lakoničnega govorenja. Skupno se hranijo s koreninicami, sočivjem, sadjem, mlekom, kruhom in vodo. Oblačijo se platneno. Po osem ur spe. Od 5. do 10. leta se uče brati, pisati in plavati, od 10. do 16. pa vojaških vaj in poljedelstva. Poleg tega naj se poučujejo tudi v tujih jezikih, v domači zgodovini in nekoliko v pesništvu. Deklice se vzgajajo doma za zakonsko življenje. Zakon, ki je brez otrok, razruši država; tiste, ki imajo nad štiri otroke, odškoduje država.

Od 16. do 21. leta se uče dečki kakega obrta ali si izbereo drug poklic. Od 21. do 25. leta pa morajo služiti v narodni armadi, če se niso posvetili uradniškemu stanu.

i) Vero ima vsak zase lahko, kakršno hoče. A udeleževati se mora vsak tudi državnih verskih vaj. Vse važnejše javno življenje se vrši v templjih. Zakoni se sklepajo ondukaj. Mladeniče in uradnike presoajajo v svetiščih nad 60 letni starci. Ti zažigajo kadilo noč in dan; v tem se vrste na 24 ur. Zlasti se versko časte starci in umrli. — Saint Just je sodeloval, ko je Robespierre zaukazal, da se mora zopet priznavati najvišje bitje in neumrljivost človeške duše. Čutil je, da je vera potrebna, toda — kako je zadoščal ti potrebi, — kažejo njegove navedene misli.

j) Kazni sta samo dve: pregnanje in smrt. Vsak državljan mora imeti prijatelja; če ga nima, se izžene. Kdor tepe otroka

⁴⁸ D e k a d a = desetorica, pomenja t e d e n francoske revolucije, ki je štel po deset dni.

ali žensko, kdor je nehvaležen, kdor je v pijanosti kaj slabega rekel ali storil, vsak duhovnik, ki se javno pokaže v svojem ornatu, nenravno živeči ali siloviti uradniki: vsi ti se kaznujejo s smrtjo.

k) Z zunanjimi državami nima francoska republika nobene prijateljske zveze. Narodna nasprotja se ne dajo odstraniti, zato je bolje, da se to niti ne poskuša. V mirnih časih imej država 800.000 mož broječo stalno armado. Ostati mora vedno bojevita in se takoj maščevati za vsako krivico, ki se ji zgodi.

Taka so družboslovna načela Saint Justa, ki je v zvezi s svojimi jakobinskimi tovariši povzročil smrt mnogo tisoč ljudi. Iz njegovih ust čujemo tu besedo »krepost« in »nравnost« in si ne moremo misliti, da so ravno tista usta nad nebrotjnimi nedolžnimi žrtvami izrekla smrtno obsodbo. Pač! Jedro človeške narave, ki je po Stvarnikovi volji dobro, nam tolmači to uganko. Vse blage čute je v dejanskem življenju prevpivala pesem:

Naprej! domačih sinov roj,
že se svita slave jasni dan,
tiranstvo zove nas na boj.
krvavi nož mu dviga dlan.⁴⁹

V tem splošnem razbrzdanju se je izgubil tudi Saint Just, da ga zgodovina imenuje med prvimi branilci krvoločne Robespierrove vlade.

Babeuf.

Zastopnik pravega komunizma za francoske revolucije je sansculot Fr. Noël Babeuf.⁵⁰

⁴⁹

Allons, enfants de la patrie,
Le jour de la gloire est arrivée;
Contre nous de la tyrannie
Lé couteau sanglant est levé.

(Prva kitica revolucijske himne.)

⁵⁰ Babeuf se je rodil dne 23. novembra 1760, umrl je pod giljotino dne 27. maja 1797, češ, da je hotel uprizoriti upor. Primeri o njegovem vplivu: Buonarotti: Conspiration pour l'égalité. Bruselj 1828. To delo je zaneslo Babeufove nauke v 19. vek; Reyband: Etudes sur les réformateurs contemporains; L. v. Stein: Geschichte des Kommunismus und Socialismus in Frankreich; Fleury: Biographie de Babeuf. Lavn. 1849.

Ko je padla jakobinska stranka, so zaprli tudi njega obenem z Italijanom Buonarottijem⁵¹ in z drugimi somišljeniki. Toda kmalu so jih osvobodili. Babeuf je brž nato leta 1795. osnoval »panteonsko ali enakostno društvo«, katero naj bi skrbelo, da se ne poizgube revolucijske pridobitve. Nižje ljudstvo je vedno bolj izgubljalo svoj pomen in s tem se je tudi oddaljeval pojem ljudske enakosti. Babeufovi popolnoma komunistični nazori se najbolj izprevidijo iz tehle njegovih besed:

»Enakost je prvo naravno teženje, prva človekova potreba, najvažnejša vez vseh zakonito urejenih društev. Francoska revolucija je bila le prednica druge, ki bo neprimerno veličastnejša in popolnejša, pa tudi zadnja. — Zasebne zemljiške lasti ne sme več biti; kar nosi zemljišče, bodi vsem skupno, in tako bo zadoščevalo za vse; a sedaj ima manjšina ne enega milijona ljudi vse v rokah, dvajset milijonov pa nima nič pravic. Proč z zoprno razliko med bogatini in siromaki, med velikaši in malimi, med gospodi in sužnji, med vladajočimi in podložniki! Prišel je čas, ko moramo osnovati ljudovlado enakosti, ki bodi kot skupno, velikansko zavetišče vsem odprto. Pripoznaj in proglasi to ljudovlado, francosko ljudstvo! Razen spola in starosti ne bodi nobene druge razlike več med ljudmi. Saj imamo vsi ravno tiste zmožnosti in ravno tiste potrebe in zato naj imajo ravno tisto vzgojo in hrano. Če smo zadovoljni z enim solncem in zrakom, zakaj nam ne zadostuje ravno tako enaka hrana? — Dan splošnega lastninskega povračila je prišel. Pridite, stradajoče rodbine, in usedite se k skupni mizi, katero pripravlja narava za vse svoje otroke!«

V svojem dnevniku »Ljudski tribun« je razglasil Babeuf te misli, skrivaj je pa pripravljaval krvavi preobrat, češ, da je družba, v kateri se priznava zasebno lastninsko pravo, najhujša vojna, in da je vsako sredstvo dovoljeno, da se razbije. Po njegovem pripadaj vse družbi. Pod nadzorstvom javnih uradnikov se ustanove javne delavnice, obednice, spalnice. Kar kdo pridela ali izdelata, odda družbi; odondod pa dobiva, česar potrebuje. Kdor bi si še ohranjal zasebno last, nima nobene državljske pravice.

⁵¹ Mih. Buonarotti, rojen dne 11. decembra 1761 v Pizi, umrl v Parizu leta 1837. Bil je zvest prijatelj in somišljenik Babeufa. Do smrti je vedno krepko deloval za komunistična načela.

Kakor vidimo, so ta načela tista, ki jih poznamo iz Platona, Mora, Campanelle, Morellyja, in ki jih oznanja naša socialna demokracija. Rousseauov vpliv pri Babeufu se kaže v njegovem večkratnem oziru na Šparto. Za razvoj komunističnega socializma je velikega pomena.

Po njegovih načelih se je ob revoluciji leta 1830. vzbudila na Francoskem prva ljudska komunistična stranka.

6. Prvi socialisti 19. veka.

St. Simon in njegovi učenci.

Klavdij Henrik grof St. Simon se je rodil v Parizu dne 17. oktobra leta 1760. Njegova rodbina je bila napojena s protiverskim duhom in nenravnim življenjem. Mladi grofič se je tega nasrkal do dobra že v prvi mladosti. Trinajstletni dečko se je že bahal s svojim brezverstvom in se ustavil prejemanju svetih zakramentov. Zlasti brezbožni d'Alembert je slabo vplival na njegovo vzgojo. Mladeniča je gnalo v Severno Ameriko, kjer se je boril za svobodo Zveznih držav, dasi je vojne same po sebi obsojal. Že v Ameriki je jel proglašati načelo, da je razvoj obrtnega življenja glavni namen držav in ljudstva; v tem zmislu je tudi predlagal mehikanskemu podkralju, naj da prekopači panamsko ožino.

Ob času velike revolucije je živel na svojem posestvu, dokler mu ga niso uropali. Popolnoma obubožan se je lotil umazane špekulacije. V zvezi s Prusom grofom Redernom je nakupaval posestva in jih na drobno prodajal. Pri tem si je pridobil nad 100.000 frankov. Zavoljo njegove zveze s tujcem ga je prijela gosposka in obsodili so ga na 11 mesečno ječo.

Njegova duševna prenapetost se je v zaporu še zvečala. Že za mladih dni se je vedno bahal, da je iz stare plemiške rodbine, ki izvira od samega Karla Velikega. V ječi — pravi — se mu je prikazal ta njegov praded in mu dejal, da je njegova rodbina dala svetu največjega junaka in najglobljšega modroslovca. Največji junak je Karel Veliki, modroslovec pa on sam.

Ko je prišel iz ječe, se je oženil, a za leto dni že ločil od žene. Lotil se je prirodnih ved, zdravilstva, tehnike, zvezdoslovja, filozofije in prepotoval Holandijo, Španijo, Anglijo in

Nemčijo. V tej dobi se je jel pečati s pisateljevanjem.⁵² Leta 1819. je izdajal list »Organisateur«. S tem si je nakopal politično pravdo, ker je zapisal, da bi bilo bolje, ko bi poginili vsi kraljevi principi, kakor pa vsi učenjaki in umetniki. Porotniki so ga oprostili. Medtem je bil pa zapravlil vse svoje imetje. V svojem uboštvu se je iz obupa dne 19. marca 1823 hotel sam umoriti, a se ni dobro zadel. Izbil si je eno oko; vsled rane je pa umrl čez dve leti.

Značilno je, da ga delavci, katerim se je vsiljeval za voditelja, niso marali poslušati.

St. Simon v i n a u k i so obkratek tile:

a) Ljudje so si popolnoma enaki. Vsakemu človeku je namen, doseči srečo na tem svetu. Sreče na onem svetu ni treba iskati, ker duša ni neumrjoča.

b) Vse prednosti, ki jih ima kdo od rojstva, se morajo odstraniti. — Pri tej priliki omenjamo, da se s tem nazorom slabo zлага hvalisanje plemškega rodu. Često je — zlasti za mlada leta — zatrjeval, da so bili največji misleci vedno plemiči.

c) Da se odpravi neenakost v premoženju, se mora prepovedati podedovanje. Dedno pravo mora prenehati. Premoženje, katero kdo zapusti, prevzame država. Vse se mora žrtvovati, da se pomaga najubožnejši in najštevilnejši vrsti med ljudmi.

č) Po svoji zmožnosti in po svojem delu mora vsak prejemati od države, česar potrebuje. — Tu vidimo St. Simona v velikem protislovju s samim seboj. Če odločujeta zmožnost in delo pri uživanju pozemskih blagrov, potem že trdi s tem sam, da si vsi ljudje niso v vsem enaki in njegovo načelo vodi v še večjo neenakost.

d) Vsa družba mora imeti r e l i g i j s k i (verski) značaj. Na čelu vsemu proizvajanju in razdeljevanju blaga bodi indu-

⁵² Njegovi znamenitejši spisi so: Introduction aux travaux scientifiques (Pariz 1805); Lettres (1808); v zvezi s Thierryjem je spisal: De la régénération de la société européenne (Pariz 1814); L'industrie aux discussions politiques, morales et philosophiques dans l'intérêt de tous les hommes livrés à des travaux utiles et indépendants (Pariz 1818), Politique (Pariz 1820); Système industriel (Pariz 1821); Catéchisme des industriels (Pariz 1823); Le nouveau christianisme (Pariz 1825).

strijski »papež«. Pod njegovim vodstvom naj skrbe drugi umni možje, da se opravlja v pravem redu vse obrtno življenje.

e) Religija, o kateri govori St. Simon, ne pomenja tega, kar mi umevamo v tej besedi. Po njegovem so bili ljudje izprva prav nepopolni. V tisti dobi je cvetlo samo bogoslovje. Počasi so se z modroslovskim napredkom odcepile posamne vede od bogoslovja. Izpreminjala se je vsled tega tudi religija, ki ni nič drugega, kakor zmaterializirano modroslovje vsake dobe. Kakor je vsako modroslovje za svoj čas upravičeno, tako tudi religija.

f) Najpopolnejša religijska oblika je krščanstvo. Glavni temelj krščanstva je, združevati vse ljudi z ljubeznijo v eni družini. Posamne verske družbe v krščanstvu so vse napačne.

g) Krščanstvo, ki se je doslej oznanjalo, je nepopolno. Ker veleva, naj se daje cesarju, kar je cesarjevega, in Bogu, kar je božjega, uvaja neenakost med ljudi; deli jih namreč v podložnike in oblastnike. Odpravilo je sicer staro, krutejšo obliko suženjstva, toda ustanovilo je novo, ki mora tudi pasti.

h) Katoliška cerkev je med krščanskimi verskimi družbami največ storila v blagor človeštva. V srednjem veku je pokazala krščanstvo v vsem sijaju. Protestantovstvo je s svojim uporom mnogo škodovalo. Krščanstvo se sme imenovati od Boga razodeto. Osebnega Boga sicer ni; marveč vse sile, katere javlja narava, in zlasti človek, so božji pojav. Vse, kar je, je prav za prav Bog. (Dieu est tout ce qui est.)

i) Vse religije, tudi katoliška, so se preživele. Zato je treba ustanoviti novo, ki bo v duhu ljubezni zedinjevala vse človeštvo in ga vodila k edinemu njegovemu namenu — k pozemski sreči.

St. Simon sam ni še dejanski ustanovil take religije, pač pa so jo spojili v skupno versko ločino njegovi učenci, zlasti *Enfantin*. Le malo časa je živela. Poleg enakosti, svobode in bratovstva je uvedel St. Simon — *humanitéto* — človekoljubje v svoj sestav. Ta beseda, ki se v naših dneh mnogokrat pojavlja in največkrat zlorablja, je pravi ostanek St. Simonovega dela. Ravno tako je on prvič poudarjal načelo vednega napredka — (*progrès infin*): Človeštvo se brezkončno razvija. Vsaka oblika, v kateri je, velja samo za neko dobo. Z napredkom odpade prejšnje in pride novo, ki je toliko časa upra-

vičeno, resnično in dobro, dokler ga zopet novejše ne izpodrine. Modroslovje, kakršno uči sam, je pa najpopolnejše. Po njem bo človeštvo napredovalo brez konca v znanosti, umetnosti in industriji. V tem bo pa tudi našlo svojo srečo.

Med St. Simonovimi učenci imenujemo najprej Avgusta Comte-a (1798—1857). Ta mož je po načelih svojega učitelja oznanjal tako zvano pozitivno modroslovje in religijo. Po njegovem ima človeštvo tri glavne dobe: bogoslovno, metafizično in pozitivno. Bogoslovna je bila prva in najbolj nepopolna. Človeštvo je iskalo vzroka vsem stvarjem v božanstvu in je posebljalo sile, katere je videlo v naravi in si jih ni znalo raztolmačiti. — Druga doba je metafizična. Vzrokov stvarjem je iskala v njih bistvu. Ustvarili so se obširni modroslovni sestavi, ki so v tem zmislu razlagali svet. — Tretja doba je pozitivna; njen začetnik je seveda Comte sam. Ta ne vpraša po vzrokih, ker ve, da je nedokazljiva zveza med vzroki in učinki, marveč se peča samo s pojavi. Najvažnejši pojav je človek in človeška družba. Prej se je častil Bog; odslej se ima častiti človeška družba. Namesto theolatrije nastopaj sociolatrija! V tem zmislu je tudi treba po božje častiti veleume, ki so s svojim znanjem in delovanjem nadkriljevali druge. Comte-ova šola je sestavila koledar, v katerem namesto krščanskih svetnikov časti take veleume: Kristusa poleg Mohameda in Comte-a.

To pozitivistično modroslovje hoče torej nekakšno bogočastje; ustanovilo je posebno pozitivistično religijo, katera naj bi se razširila po vsem svetu in tako osrečila vse človeštvo.

V družabnem vprašanju se drži Comte teh-le načel: Zgodovinski razvoj človeštva je v našem veku razdelil ljudi v bogatine in siromake. Toda ta razvoj še ni končan in bo sam po sebi prešel v popolnejšo dobo. Že sedaj vidimo, da se pravice javne družbe — države — vedno množe. To bo tako napredovalo, da bodo bogatini in siromaki, kapitalisti in delavci postali sčasoma javni uradniki. Sedanji bogatini bodo le oskrbniki javnega premoženja; delavci pa bodo imeli svoj zadostni delež pri dobičku. Pravi lastnik bo potemtakem le družba. Po pravici smemo imenovati Comte-a — komunista, ki je sicer v svojih nazorih še precej zmeden, ki pa vendar bistveno trdi prav to, kar je temelj naši socialni demokraciji. On celo pozna in zagovarja razvoj iz sedanje kapitalistične dobe v komuni-

stično. Comte-ovo delo ima še v naših dneh mnogo vpliva. Smešna njegova religija, v kateri je on sam kot »veliki duhovnik človečanstva« (Grand prêtre de l'humanité) delil 'zakramente' nove pozitivistične verske družbe, blagoslavljal zakone itd., je pač sedaj do mala popolnoma pozabljena; toda temelji njegovega modroslovja se še marsikje razglašajo po vseučiliščih. Znani praški profesor M a s a r y k je velik častilec Comte-ov in pristaš njegovih idej.

Drugi važni učenec St. Simonov je Saint Amand B a z a r d (1791—1832). Ta je po idejah svojega učitelja še odločneje branil komunistični socializem. Čudno je pa tudi pri tem možu, da se brez prenehanja peča z verskimi vprašanji in vedno poudarja, da je treba človeštvu nove religije.

V zmyslu Saint-Simonovih naukov pravi, da je krščanstvo velevalo: Proč s suženjstvom! Novi nauk pa gre dalje in kliče: Vsakomur po njegovi zmožnosti, vsaki zmožnosti po zaslugah; proč z dednim pravom! Država imej v svoji lasti vse pripomočke za delo, ali (kakor se izražajo sedanji socialni demokratje) vsa proizvodjalna sredstva. Ker so pa ta sredstva sedaj v posamnikov rokah, je v tem vzrok vsem obrtnim položom in umazanemu tekmovanju na svetovnem trgu.

Krščanstvu je sedaj odklenkalo. Veliko svojo nalogo je že izvršilo. Stare poganske države so bile nastale po vojskah in v znamenju vojská so bile organizirane. Krščanstvo je ločilo cerkev od države in s tem mirno in delavno družbo od vojne. Kato-liška cerkev ima za človeštvo ravno zato toliko zaslug, ker je počasi dobila nadvlado nad državo; s tem je zatrla mnogo gnilega: premagala je suženjstvo, naučila je ljudi poslušati nravni zakon in ne samo fizično silo, dvignila jih je z nižje stopinje — rodbine in domovine — v višino splošnega bratovstva.

Nova doba pojde še dalje. Vsa družba se mora organizirati kot verska družba v znamenju splošne ljubezni. Z otroki moramo pričeti in jim vcepljati te nauke. Pozitivistična doba mora zlasti v tem popraviti krščanstvo, da povzdigne tvarino. Krščanstvo je dvignilo duha, a zatiralo telo. Telesu se morajo vrniti njegove pravice. Duh in telo si morata postati zopet enakopravna činitelja v posamnem in družabnem življenju.

Tretji St. Simonov učenec je *Enfantin* (1796—1864). Z *Bazardom* sta prirejala v Parizu javna predavanja, kjer sta tolmačila nauke svojega učitelja. Šla sta pa pri tem mnogo dalje nego on. Izdajala sta list »*L'Organisateur*«; od 18. januarja leta 1831 naprej je poleg tega služil njunim nameram tudi »*Le Globe*«. Izprva jima je šlo dobro izpod rok. Mnogo mladih, izobraženih in imovitih mož se jima je pridružilo. Ustanovili so si vzgojevališča za svojo »religijo«, v govorih, v knjižicah so širili svoje misli med ljudstvom. Živelii so skupno na skupne stroške — komunistična družbica v St. Simonovem zmislu. Sredi sebičnega francoskega ljudstva so bili ti možje s svojo požrtvovalnostjo za skupno stvar lep zgled. V čast jim moramo šteti, da se niso dali odvrniti po zabavljanju in rezkem smešenju, ki so ga morali izkušati dan na dan. A česar niso zmogli nasprotniki, so dosegli medsebojni spori. *Bazard* in *Enfantin* sta se meseca novembra l. 1831 sprla in ločila, in s tem se je zlomila tudi moč vsemu St. Simonskemu gibanju. Vzrok temu sporu je bila prevelika burnost in doslednost *Enfantinova*. *Bazard* je hotel, naj počasi napreduje praktično izvajanje St. Simonovih načel, *Enfantin* je bil pa nepočakan in je dirjal brezobzirno naprej. Zlasti to ni bilo všeč *Bazardu*, ker je *Enfantin* vedno poudarjal, da na čelu St. Simonske družbe ne sme biti samo moški, samo osebni posamnik, marveč družabni posamnik, t. j. mož in žena. Popolna ravnopravnost to zahteva. Pričakovati se mora torej — tako je trdil — še ženska kot *Mesija*, ki bo dopolnila to, kar je *Saint-Simon* začel.

Vrhu tega je *Enfantin* zahteval, naj se brž prične delovanje v korist zadnjemu, proletarskemu stanu.

Nekaj pristašev je potegnilo pri tem prepiru z *Bazardom*. A njegova ločina se je kmalu razpršila. *Bazard* sam je ves potrt par mesecev po razdoru z *Enfantinom* umrl. Ta je imel za seboj še precejšnje število privržencev. Proglasili so ga za najnpravnejšega človeka na svetu, kot pravega St.-Simonovega naslednika in kot vrhovnega načelnika novi religiji.

Pod *Bazardovim* vodstvom so se bili vadili zlasti v teoriji, v naukih *saint-simonstva*; sedaj se je to opustilo in pričelo se je praktično delo. *Enfantin* je slovesno proglasil, da je meso dobilo svoje pravice; posvetil je delo, jed, čutne strasti v umazanih besedah. Zatrjeval je, da šele ko pride pričakovana ženska odrešenica, dobi njegova religija od nje zakonik dostoj-

nosti in sramežljivosti. Dokler pa nje ni, tudi teh dveh lastnosti ni mogoče imeti. O vseh možnih prilikah je sanjaril Enfantin o ti bodoči ženski, pozival jo, zatrjeval, da jo v duhu že gleda, a vendar je ni hotelo biti od nikoder. Pozimi l. 1832. je napravil velik ples, da bi morda na njem iztaknil zveličarico, pa — zastonj.

V tem času je jelo st.-simonovcem zmanjkovati denarja. Izkušali so si ga pridobiti z delniško družbo, a le še bolj so zabredli v dolgove. Ubožno ljudstvo, katerega se je precej oklenilo Enfantina, išoč pomoči, je izprevidelo, da nikamor ne kaže, in se je ločilo. Samo lepe besede niso mogle nasititi njegovih potreb. Izobraženejši privrženci so pri podlih, skrajno umazanih gledaliških predstavah, ki so si jih prirejali, iskali zabave. Nekoč jih je pri taki predstavi zasačila policija in razgnala, nekaj tudi popaprla. Enfantin se pa vendar še ni izpametoval. Sprl se je s svojim najzvestejšim tovarišem Olindom Rodriguesom zaradi svoje brezobzirne doslednosti.

Rodrigues je trdil, da mora v saint-simonski družini vsak otrok svojega očeta poznati. Enfantin pa mu je odvrnil, da je samo ženska poklicana, da odgovarja temu vprašanju. Kmalu nato je nehal izhajati »Le Globe«, ker mu je zmanjkalo denarja.

Enfantin še ni miroval. V Menilmontantu je imel posestvo — prostorno hišo in lep vrt. Dobil je štirideset ljudi, ki so se z njim vred nastanili v njegovi hiši in se organizirali prav samostansko. Čudno je bilo to, kako je mogel boritelj za ravnopravnost stvari in mesa priti na to misel, a dejal je, da je taka organizacija v prehodni dobi potrebna, da vzgoji krepkih, za vse boje sposobnih pristašev st.-simonstvu. Nova rodbina je delala v raznih strokah, med delom pa prepevala himne. Enfantin ji je razkladal svoje sanjarije.

Malo časa je trajala ta komunistična družba. Dne 27. avgusta l. 1832. so pozvali Enfantina s štirimi tovariši pred porotnike, češ, da razširjajo državi in človeštvu pogubne nauke. V slepem ponosu je mislil Enfantin, da bo porotnike in sodnike s svojim blestečim zagovorom očaral. A v resnici jih je samo ujezil. Tudi to mu je bilo všeč. »Zmagal sem vas«, jim je zaklical. Njegovi tovariši so v obrambo izvlekli na dan vse možne stvari — matematiko, zgodovino, pesništvo, estetiko, toda nič ni pomagalo. Porotniki so jih obsodili bolj zaradi njihovih zagovorov nego zaradi zločinstva, ki se jim je podtikalo.

Zadnji st.-simonovci so nato v ječi premišljali vrednost svojih sanjarij. Menilmontantska družba se je razpršila sama po sebi. Nekaj pristašev je na svojo pest iskalo sreče s svojim načelom po svetu. Razkropili so se. Enfantin je pa, izpuščen iz ječe, še vedno iskal ženskega Mesije do svoje smrti.

Da še bolje spoznamo st.-simonsko gibanje, ki je na Francoskem nastopilo s tako silnim sijajem, podajemo tu nekaj stavkov iz Enfantinovih del. O Bogu piše:

»Bog je vse, kar je; vse je v njem, vse je po njem.

Nič našega ni izven njega, marveč vsak izmed nas je v njem.

Vsakdo izmed nas živi njegovo življenje in vsi smo njega deležni, zakaj on je vse, kar je.«

To je pač jasen panteizem!

O Odrešeniku piše:

»Svet je pričakoval Odrešenika. St. Simon je prišel.

Mojzes, Orfej, Numa so organizirali materialna dela.

Jezus Kristus je organiziral duševna dela.

St. Simon je organiziral religijska dela.

Torej je St. Simon povzel Mojzesa in Jezusa Kristusa. Mojzes bodi v bodočnosti načelnik bogočastju, Jezus Kristus glavar dogmam, St. Simon glavar religiji, papež.«

Nova religija brez osebnega Boga! Ta misel pač ni izvirna. Takih poskusov imamo obilo že iz 18. veka. Na Angleškem so poskušali svojo srečo v tem zmislu Shaftesbury, Woolston, David Williams, Connor; na Francoskem: Jean Leclerc in Toutsaint; na Nemškem: Lessing in Badesow.

Tudi novih Mesijev je bilo že pred St. Simonom obilo. Kako sijajno sta nastopala Saint Martin in Swedenborg! Kako izvrstno so igrali svoje teofilantropske vloge La Réveillère, Bernardin, Hany, Dupont! Kabalist van Helmont je hotel tako v vsem veljati za novega Mesijo, da se je dal poviti s povoji in položiti v jasli, kjer je izkušal posnemati otroški jok.

Tudi v svoji teokraciji ni St. Simon izviren. Bramani imajo že izdavnata tako družabno organizacijo.

Nravoslovje je st.-simonstvu gol epikurizem, zmešan z mnogoženstvom ali tudi z mnogomoštvom. V socialno-političnih stvareh imamo v tem sestavu komunizem, ki je imel pred njim, poleg njega in za njim mnogo doslednejše zagovornike.

Samo v eni stvari je st.-simonstvo izvirno: v Enfantinovi trditvi o popolni ravnopravnosti in neodvisnosti ženskega spola,

ki se mora javiti tudi v družbi tako, da mora dvo-duhovnik, moški in ženska, vladati splošno religijsko družbo, ki naj reši človeštvo. S popolno emancipacijo ženskega spola je v zvezi umazana »emancipacija mesa«, katero nebrojnokrat poudarja *Enfantin* v svojih spisih.

O popolni ravnopravnosti ženskega spola navajamo tele njegove stavke:

»Mož in ženska, to je družabni posamnik (*individu social*). Novi nravni red zove žensko k novemu življenju: treba je, da nam ženska razodene vse, kar čuti, vse, kar želi, vse, kar hoče za bodočnost. Noben človek, ki bi hotel kak zakon naložiti ženski, ni *st.-simonovec* in edino *st.-simonsko stališče* gledé na žensko je izjava, da nimamo pravice, jo soditi.«

O dvo-duhovniku pravi:

»Naloga duhovnikova je, čutiti enako dve naravi, urejati in razvijati čutne in telesne nagone. — — Kako krasna bo naloga družabnega duhovnika, moškega in ženske! Kako bo plodovita! Brž bo ohladil umu nepremišljeno ognjevitost, ali uredil neurejene čutne nagone; kmalu bo tudi vzbujal apatični um ali ogrel otrple občutke, zakaj spoznavati bo moral vso čarobnost dostojnosti in sramežljivosti, pa tudi vso milino osebnega odajanja in slasti.«

Nekak napredek v razvoju komunističnega načela pa vendar opazamo v *st.-simonstvu*. Kakor pri drugih komunistih se zame-tava tudi po njegovih naukih dedno pravo, rodbina in domovina, toda ne proglašá se popolna skupnost pozemskega premoženja, marveč zahteva se, naj se to premoženje deli po zmožnostih in zaslugah. Vrhu tega imamo v *st.-simonstvu* mnogo posamnih študij o narodno-gospodarskih zadevah: o obrtu, o bankah, o hipotekah, o uboštvu, ki niso brez vrednosti. Svobodno tekmo-vanje se obsoja; namesto njega ima stopiti javna oblast, ki naj vodi proizvajanje in kroženje blaga. Cene naj bodo stalno dolo-čene. Obrtna svoboda je škodljiva.

Zlasti z ozirom na te študije pravi o *st.-simonovcih* *Cantú*:⁵³

⁵³ Allgemeine Geschichte der neueren Zeit. Nach der siebenten Auflage des italienischen Originals von Dr. J. A. Mor. Brühl. Regensburg. Manz. 1891. V. Band, str. 1040.

»Objavili so ideje, ki jih sicer niso iznašli, toda spojili v edinstven sestav v dogmatični obliki s toliko ročnostjo, da ne bodo več izginile iz skupnega zaklada.« Louis R e y b a u d pa piše:⁵⁴

»St.-simonstvo bo v socialni bodočnosti to, kar je balon za poskušnjo v zrakoplovni izkušnji. Tak balon se vzdiguje pred očmi iznenadene množice, dviga se, pomalem se zmanjšuje in se ziblje v ozračju; po kratki in sijajni dobi je po njem. Toda veliki balon je ob tem vsaj to pridobil, da pozna nekaj zračnih pasov in sitnosti vetrov, ki ga čakajo na njegovem potu.«

Karel Fourier.

Brez zveze s st.-simonstvom, a istodobno je vstal na Francoskem nov preosnovalec družabnega življenja — K a r e l F o u r i e r. Ta mož se je rodil l. 1772. v Besançonu v imoviti trgovski rodbini. Pet let star je v otroški odkritosrčnosti izblebetal razne zvijačnosti, ki jih je videl v skladišču svojega očeta, in je bil zato kaznovan. Ko je nekoliko dorastel, je stopil v službo pri nekem marsejskem trgovcu. Devetnajstletni mladenič je moral biti navzoč, ko je ta trgovec nalašč veliko množino žita zvozil v vodo, da bi s tem umetno zvišal žitno ceno. Na domu — goljufna trgovina, v Marseji — monopolska podlost sta mu obtičali globoko v srcu. Jel je prezirati vso družbo; sam zase od strani jo je opazoval, v svoji čemernosti je videl pri nji le najslabše stvari: samo siromaštvo, goljufivost, boj, umazano dobičkaželjnost brez pravega veselja. Dvomil je o vsem; izgubil je tudi vero v Boga in odslej govoril o njem le kot o delovanju stvari. Prepotoval je Francijo, Nemčijo in Holandijo in premišljal, kako bi se dala preurediti razdrta družba. Napisal je več knjig, kjer je razložil svoje misli.⁵⁵ Umril je l. 1837.

Po njegovem se suče vse človeško življenje okrog dveh osi: bolesti in slasti. Bolest je slaba, zmotna; slast je dobra, pravična. Doslej so ljudje vedno sodili, da so bolesti vzrok slabe strasti. Toda slabih strasti sploh ni. Zato je nespametno zahtevati od človeka, naj strasti zatajuje,

⁵⁴ Etudes sur les réformateurs et socialistes modernes. Paris. Guillaumin et Co. 1848. V. édition, str. 161. Njegovo delo je dobilo leta 1841. veliko darilo od francoske akademije.

⁵⁵ Théorie des quatre mouvements 1808. Traité de l'association domestique et agricole 1822. Le nouveau monde industriel et sociétaire 1829.

marveč vsak naj gleda, da jih zadovoljuje. V tem najde pravo srečo. Napačno je tudi trditi, da bi bila sreča v brezstrastnem miru. Srečen je človek le tedaj, če s svojimi nagoni dobiva vedno več prilike, da zadostuje svojim strastem in nagonom.

Zato je pa treba najti pravo obliko človeškega življenja in človeške družbe, po kateri bo vsakomur mogoče tako ustrezati svojim strastem, da s tem ne bo škodil drugim.

Newton je našel zakon *tvarne privlačnosti*. Po tem zakonu se ohranja red v stvari. Privlačnost je prva in najimennitnejša sila vseh stvari. Tudi v človeku se javlja, i. s. kot strast. *Strastvena privlačnost* je tisti temelj, po katerem je treba organizirati človeško družbo, da bo srečna. Fourier je v tem — kot sam pravi — izpopolnil Newtona. Ako bodo ljudje organizirani po strastveni privlačnosti, nastane samo po sebi med njimi najlepše soglasje. S tem dobe tudi veselje do dela. Česar človek ne mara delati, temu se izogiblje, kolikor le more. Zato vidimo v sedanji družbi, da bogatini nič ne delajo, siromaki pa le prisiljeni in skrajno neradi. Skrbeti je treba, da se delo posamezniku priljubi in zato je treba primerne organizacije *dela* po strastveni privlačnosti.

Fourier je z obširnim znanjem, a s še globljo domišljijo opisal tako organizacijo. Obkrajem navajamo tu njegove misli:

a) Namesto slučajno sezidanih vasi in mest se mora človeštvo organizirati v *falangah*. Te falange naj bodo osnovane po strastveni privlačnosti. Nebesna telesa se vzdržujejo po tvorni privlačnosti, sučejo se krog svoje lastne osi in krog teles, ki se vrté v njihovem okrožju.

Tako bi se tudi falange v najlepšem redu ohranjale; mnogostevilnih majhnih skupin bi imele s svojim delokrogom in središčem, a hkrati bi se te skupine vezale z drugimi okrog višjih središč.

b) Najmanjša skupina — *groupe* jo imenuje *Fourier* — bi obsegala sedem ali devet oseb, ki bi se zvezale za skupno delo. K temu bi jih gnalo edino nagnjenje do dotičnega dela. Red bi se ohranjal v skupini edinole s tem, da bi se ljudje raznovrstnih strasti spajali v njej. En namen in različne strasti bi pospeševale napredek in ustvarjale lepo soglasje.

c) 24 do 32 malih skupin enake vrste bi se vezale v *serije*. »Serija je sestavljena iz popolno neenakih ljudi. Čim več bo nasprotij med njimi, tem bolj bo delo uspevalo.«

č) Serije se družijo v *falange*, ki naj imajo 1800 do 2000 oseb. V falangi morajo biti zastopana vsa dela: poljedelstvo, razne obrti, znanost, umetnost. Ena štirjaška milja obsegaj povprek po eno falango.

d) Skrbeti se pa mora, da osebe v posamnih malih skupinah in serijah ne bodo ostale vedno pri enem delu, marveč da se bo pri tem vedno oziralo na posamnikove nagnjenje. Vsaka skupina se sama vlada po večini glasov. Falangi na čelu je od večine izvoljeni poglavar — *unarque*. Štirim falangam gospodari *duarque*, dvanajsterim *triarque*, štiriindvajsetim *tétrarque* itd. *Douzarque* ima en milijon falang pod seboj. Najvišja stopnja je *omniarque* s sedežem v Carigradu, ki vodi vse falange vsega sveta. A ti vladarji nimajo prav za prav nobene oblasti; ne obdaja jih nikakršna straža niti vojaštvo. Vrhovni zakon popolne svobode je pravi vladar v tej družbi. Izvoljeni vladarji imajo le častno službo. Vsak ud ima priliko, povzpeti se do njih, saj so vsi enako vzgojeni, enako svobodni.

e) Voditelji so sami moški. S tem se pa ženskam ne dela nikakršna krivica. One vladajo z ljubeznijo. V domačem gospodarstvu je ženska prva oseba. Poleg domačih opravil se smejo ženske pečati tudi z višjimi duševnimi deli. Samo po sebi se duševno delovanje v falangah razdeli tako, da se moški pečajo z znanostjo, umetelnost pa pripade ženskam.

f) Čisti *zaslužek* v falangah se ima vsako leto deliti, in sicer ne po strogo komunističnih načelih. Fourier priznava sicer vsakemu enako svobodo, toda družabno enakost vseh ljudi odločno zanikava. Pri njem imajo *kapital*, *nadarjenost* in *delo* svoje pravice. Zaslужek se ima deliti tako, da pridejo štiri dvanajstine na kapital, pet dvanajstin na delo in 3 dvanajstine na nadarjenost.

g) Ena falanga stanuje v skupnem poslopju, — *phalanstère* je imenuje Fourier. To poslopje ima biti zložno, okusno zidano, s pripravnimi prostori za posamna dela, s skupnim tržiščem, z raznovrstnimi napravami za zabavo: gledališči, obednicami itd. Skupni parni stroj omogočuje pri vsakem delu strojno uporabo.

h) Družin v našem zmislu Fourier ne pozna. Mnogoženstvo in mnogomoštvo vlada v falangah. Otroci se vzgajajo skupno. Izprva skrbe zanje dojnice. S petim letom pa se prične prava vzgoja. Predvsem se izkušajo izobraževati otroška čutila — oko

v naravi, uho v koncertih in pri operah, tip s telesnim delom, vonj v kuhinjah, okus pri jedilih. Po taki vzgoji je mogoče človeka tako daleč izpopolniti, da bo brez težave po petkrat na dan obedoval.

Vzgajajo se skupno dečki in deklice, razvrščeni po različnih strastéh. Od 9. do 15. leta se vzbujajo strasti in skrbeti se mora, da se vsakomur da prilika, da svojim strastem zadošča. S 16. letom je vzgoja končana.

i) Nenravnosti in zločinov ne bo, ker se bodo vse strasti prav gojile. Bolest bo edino hudo v tej družbi. Ljudi, ki ne bodo mogli delati, bo vzdrževala falanga skupno.

j) V falangah se bo pomnožilo proizvajanje, ker bo skupno organizirano in s tem bo tudi več dobička. Delo ne bo nikomur več za breme, ker bo vsak lahko delal po svojem nagnjenju in bo delo tudi lahko izpreminjal. Delalo se ne bo več iz potrebe, marveč iz veselja in tako delo bo osrečevalo človeštvo. Zlasti nižja in težja dela se bodo dobro plačevala. Izven falang bodo le tisti veleumi, katerih duh presega druge ljudi, ki pripadajo vsemu človeškemu rodu. Zanje bodo skrbtele vse falange. Organizirale se bodo na tak način velike armade, toda ne krviželjnih bojnikov, marveč poljedelcev, obrtnikov, učenjakov in umetnikov.

Fourier je dobil za svoj načrt mnogo manj privrženecv nego St. Simon, vendar pa ni ostal brez njih. Najvažnejši med njimi, Viktor Considérant, se je na vso moč trudil, da bi uresničil ideje svojega mojstra. Polagoma so se res razširili Fourierovi nauki po Francoskem, pa tudi po Italiji, Portugalskem, Španskem, med Poljaki in v Ameriki.

Na raznih krajih, zlasti v Ameriki, so sanjavi ljudje izkušali ustanoviti falange po Fourierovih načelih, toda povsod so se v najkrajšem času razbile. Fourier je prezrl, da je središče človeških strasti — sebičnost in da je v zmago nad njo treba krepkejših in višjih sredstev nego mehaničnega sodelovanja različnih sil. V svoji panteistični zmoti ni mislil, da je red v človeški družbi le tedaj mogoč, če je urejeno duševno življenje in da je za to življenje nujno potrebna religija kot varuhinja vseh idealnih blagrov človeške duše.

Prvi poskus, ustanoviti falansterij po Fourierovih načelih, se je izvršil še za živa tega moža, l. 1832. Dobilo se je zemljišče in sezidalo poslopje; a že za par dni so se člani razšli,

potem ko so pri podjetju in z veselimi gostijami zapravili svoje premoženje.

Drugi falansterij je postavil na svoje stroške bogat Anglež, Artur Young, l. 1842, pa tudi iz tega ni bilo nič.

V tretje se je poskusilo v Algiru. Kupili so 1300 ha rodovitne zemlje in na nji sezidali poslopja v vrednosti 450.000 frankov. Tudi sedaj ni bilo nobenega uspeha.

Ameriko je seznanil s Fourierom Albert Brisbane v spis »Socialni smoter človekov«. ⁵⁶

Petindvajset občin se je ustanovilo po njegovem vzorcu. Med njimi jih je deset trajalo le po nekaj mesecev; večina; devet od enega do treh let; nekatere dalje: Malboro in Northampton po 4 leta, Brookfarm 5, Wisconsin 6, Ohio 12 in Hopedale celo 18 let. Večinoma so jih uničili silni dolgovi. — V Braziliji in na otoku Mauritius so tudi poskusili s falansteriji. — V Teksasu je ustanovil tako naselbino že imenovani Considérant, imenovala se je La Réunion. Razmerno se je še najbolje razvijala; pokončala jo je pa vojska z južnimi državami. ⁵⁷

Robert Owen. ⁵⁸

Ob času, ko sta Francozom podajala St. Simon in Fourier svoje vsaj navidezno nove in na prvi hip duhovite ideje, kako naj se preosnuje človeška družba, je vstal tudi na Angleškem mož, ki se sme po pravici uvrstiti poleg imenovanih družboslovcev. Ta mož je Robert Owen.

Rodil se je dne 14. maja 1771. v Newtonu. Že za mlada je moral v trgovino; zato ni imel časa, da bi se bil izobraževal v šoli. V vseh njegovih spisih se mu pozna ta nedostatek. Krepkega znanstvenega temelja si ni postavil. Reči se mu pa mora, da je sam z velikim trudom izkušal nadomestiti to, česar

⁵⁶ Social Destiny of Man 1840.

⁵⁷ Fourierovih učencev je bilo mnogo, kot smo že omenjali. Po njihovih spisih se je širilo zanimanje za socialno vprašanje. To je največja zasluga tega moža. Izmed učencev so tile znamenitejši: Just Muiron (1787—1881), Clarisse Vigoureux, Gatti de Gamond, Amédée Pagnet, Charles Pellarin, Hippolyte Renauds svojim delom Solidarité, Besançon 1842; Le Moyne: Association par phalanges agricoles-industrielles 1832; Cantagrel (1810—1887) in Alphons Toussenel: Les Juifs, rois de l'Europe 1846.

⁵⁸ Izg.: Oun. Op. izd.

ni dala šola. Bral je veliko. Izprva se je pečal zlasti z raznimi verstvi. Premlad je bil, da bi bil mogel izluščiti resnico; čas, v katerem je živel, se je nagibal sam po sebi v versko brezbriznost; zato je Owen že kot mladenič jel dvomiti o resničnosti religije. Nato je pustil verske knjige v nemar in se jel baviti z družboslovjem. Največjo moč je imel nanj Rousseau-ov »Contract social«. V to delo se je popolnoma vtopil in ga tako prebavil, da se v njegovih spisih ne nahajajo samo posamne misli iz omenjenega dela, marveč so često celi odstavki, da, cele strani povzete iz njega.

Sreča je bila Owenu mila, da je mogel tudi dejansko pokazati in uresničiti svoja načela. Iz navadnega trgovskega pomočnika v Londonu, Stamfordtu in Northwicu se je povzpел do družabnika bogatih predilnih tvorničarjev v Manchestru. Tako je postal voditelj velike predilnice v New-Lanarku. Njegov tast M. Dale je bil 1784 ustanovil to podjetje. Kraj — zapuščena vasica neke maloobljudene škotske grofije ob obrežju reke Clyde — ni bil posebno pripraven za tako delo. Delavcev je bilo premalo in še ti so bili slabi. Razni malovredni pohajači in capini so bili zbrani v New-Lanarku. Pohotnost, pijančevanje, surovost, nevednost, nepoštenost so gospodovale med njimi. Domačini so bili večinoma samo dečki, ki so jih iz edinburške sirotišnice posilili v imenovano predilnico.

Owen se je lotil z vso vnemo svoje naloge. Najprej je želel svoje delavce zboljšati v n r a v n e m oziru. Z zgledom in z besedo jih je učil; z ljubeznivostjo in prijazno prizanesljivostjo jih je navezaval nase. In to se mu je posrečilo. Delavci so se navadili poštenja, ker so bili vedno pod nadzorstvom. Boljši so sami po sebi pomagali izprijenim, da so se za njimi povzpeli še oni. Pretepi in prepiri so ponehali; pohotnost se je umaknila urejenemu družinskemu življenju. S pijančevanjem je šlo najtrje. Owen si je tu izmislil poseben načrt. Prodajal je sam žganje, in sicer za tretjino ceneje nego drugi prodajalci. Vse je zahajalo v njegovo pivnico in vsi drugi žganjarski trgovci so propadli. Tako je takorekoč monopoliziral prodajo žganja in s tem je dobil tudi žganjarje v roke. Pazil je, koliko kdo popije, in skrbel, da se je polagoma odvajal pijančevanju. Tudi to je šlo.

Seveda je Owen hkrati delal tudi za g m o t n o zboljšanje svojih delavcev. Poskrbel jim je zračna, prostorna stanovanja, lepa sprehajališča, prepustil jim prostor za vrtiče. Tvornico samo

je tudi tako uredil, da je bilo vse snažno, prostori zračni in svetli. Delalo se je po 10 ur; pred 10. letom ni smel noben otrok na delo. Za vzgojo je otrokom ustanovil petrazredno šolo. Zvečer je bila šola za vse. Tudi odrastli delavci so se učili godbe, petja, vrtnarstva; ženske pa šivanja, pletenja, gospodinjstva. Vsak teden je bil za vse tvorniško osebje skupen koncert. Owen je imel sam skladišča, iz katerih so se oddajala dobra in cenena živila.

Delavci so se izkazali hvaležne svojemu dobrotniku. Zvesto in pridno so opravljali svoje dolžnosti in podjetje se je krepilo od dne do dne. Da bi jih navadil pridnosti, je uvedel Owen tole: Vsak delavec je imel nad svojim mestom v tvornici pribito deščico, ki je bila belo, rumeno, višnjevo ali črno pobarvana. Te barve so značile pridnost dotičnega delavca: prav dobro, dobro, srednjo in slabo. Kmalu je bila večina belih deščic, črne nobene.

Pripomniti moramo, da v prvih letih svojega vodstva v New-Lanarku Owen ni nasprotoval verskemu prepričanju svojih delavcev. Prepustil jim je veliko sobano, da so jo imeli za kapelo in molilnico. Od leta 1812 do 1817 je rastla njegova slava. Vsa Angleška se je jela ozirati nanj. Toda kmalu ga je njegova brezobzirnost speljala na napačna pota. Leta 1817 je jel brez vsakega povoda napadati vsa verstva, češ da so lažniva, škodljiva in protinaravna. Umevno je, da niso ostala njegova očitanja brez odgovora. Celo njegovi dotedanji najboljši prijatelji so ga vsled tega drug za drugim zapuščali, in tako je prišel Owen kmalu ob vso veljavo na Angleškem. Zato je sklenil, da obrne hrbet nehvaležni, stari Evropi in da pojde na mlada, deviška ameriška tla poskušat srečo s svojimi družboslovnimi početji. Leta 1824. je izpolnil ta svoj sklep.

V Zveznih državah, v Indijani, ob bregovih reke Wabashe, je živelo precejšnje število pristašev fanatičnega Nemca Jurija R a p p a skupno življenje po zelo ostrih, s prisiljeno pobožnostjo napojenih pravilih. Imenovali so se harmonijci.⁵⁹ Owen je zvedel o njih in, bržko je l. 1824. prišel med nje, se je pogajal z njimi in kupil njihovo zemljišče (30.000 akrov) in poslopje, v katerem je bilo prostora za 2000 ljudi. Dal je zanje 150.000 dolarjev. Imenoval jo je New-Harmony (Nova Harmonija). Ljudi se mu je kmalu mnogo nabralo. Toda kakšnih! Postopačev, lenuhov vseh vrst. Owen je prej obetal, da bo v njegovi naselbini vladala po-

⁵⁹ Glej str. 226.

polna enakost, pravi komunizem. Toda ni šlo. Novoharmonijci so se jeli kmalu prepirati med seboj; delati niso marali in tako je bilo brž vse narobe. Owen si je mnogo škodoval tudi s svojimi protiverskimi načeli. Kmalu je izprevidel, da ne pojde nikamor. Zatrjeval je sam, da naselbina, ki jo je ustanovil, ne more biti še končno dovršena, marveč da je samo začasna. V gmotnem oziru se Harmoniji ni slabo godilo. Na prostornem zemljišču so redili izlahka in poceni toliko živali, da je posamnikova hrana stala le po 2 krajcarja na dan. Owen je poskušal tudi tu s šolo, z zabavami, koncerti. Uvedel je za vse enako obleko po starogrškem kroju. Stanovanja so bila za vse enako opravljena, hrana skupna. Pokopal jih je samo komunizem, ki se je tudi v tem 'slučaju pokazal kot izvor nereda in splošnega razdvoja. Ustanovnik je zapustil svojo naselbino. V Mehiki je leta 1828. poskušal iznova ustanoviti komunistično družbo, a vlada mu zaradi njegovega brezverstva ni dala potrebnega dovoljenja. Zato je zapustil Ameriko, češ, da mu ne kaže ustanavljati majhnih komunističnih poskusov, marveč da je najbolje, s spisi in govori razširjati splošne nauke. Umrl je leta 1859.

Preostaje nam še, da si ogledamo Owenovo teorijo. Ko je bil v New-Lanarku na čelu velike tvornice, pač ni bil še praktičen komunist. Skrbel je za delavce, izkušal jih boljšati gmotno in duševno, a pri tem ni pozabil na podjetnike. Reči smemo, da je bilo njegovo delovanje delodajalcem še v večjo korist nego delavcem. Samo sebi je Owen prihranil več nego pol milijona šterlingov. Njegovo delovanje v New-Lanarku je pokazalo, kaj se da napraviti iz delavcev, če se z njimi ravna kakor z ljudmi, toda komunizma ni bilo tukaj nobenega. Zasebna last, zakon, religija je imela ondi še svoje zavetje. A to pa je zasluga Owenova, da je po Angleškem vzbudil več posnemalcev in da je s tem mnogim delavcem zljajšal njih suženjsko stanje.

V Ameriki je hotel biti Owen praktičen komunist. Sanjaril je o popolni komunistični družbi, toda poskus se mu je izjalovil, kakor smo videli. Popoln komunist pa je bil v svojih naukih, katere v kratkih točkah tu podajemo:

a) Človek je sestavljen iz svojega organizma in iz zunanjih okolnosti. Iz tega izvirajo njegova čutila in njegovo prepričanje, iz katerega se rodé njegova dejanja. Človek pa ni gospodar svojega organizma in sam tudi ne more izpreminjati razmer, v katerih živi. Zato tudi ni odgovoren za svoja dejanja.

b) Sedanje religije morajo pasti. Nobena izmed njih ni resnična. Namesto njih mora nastopiti religija razuma, ki prav za prav ukazuje samo ljubezen. En sam verski nauk ima: veruje namreč v večnega in neskončnega Boga. Ne dopušča pa nobenega bogočastja; vsak človek naj živi, kakor mu velewa njegova narava: sebe naj ljubi, se prav vlada in srečno živi. S tem je najbolj Bogu všeč.

c) Voditi človeka k sreči je namen vladanja. Predvsem mora vsaka vlada, ki hoče to doseči, proglasiti popolno svobodo vesti, odpraviti vsako plačilo in vsako kazen, iz katerih se ravno porajajo družabne neenakosti, in držati se mora načela, da človek nikomur ni odgovoren za svoja dejanja. Če je kdo slab, ni sam kriv, marveč razmere, v katerih živi. Hudodelec je bolnik. Ako je tak bolnik nevaren za družbo, naj se dene v javno bolnišnico, kjer se zdravijo npravne bolezni. Sicer bodo pa take bolezni vedno bolj redke, čim bolj se bodo človeku primerno uredile zunanje razmere.

č) Vlada mora skrbeti za skupno, za vsem enako vzgojo. Iz tega bo izvirala tudi v drugih stvareh popolna enakost. Nepotrebna in brez haska bo potem zasebna last in se bo zavrгла. Skupno se bo vse proizvajalo. Dva do tri tisoč ljudi bo v eni skupini, ki bo skrbela s poljedelstvom in obrtom za potrebe svojih udov. Družin ne bo več; namestovale jih bodo skupine, ki bodo med seboj zvezane. Oblasnikov ne bo; ljudje se bodo ločili le po opravih in po starosti. Do 15. leta se bodo otroci vzgajali; potem bodo vstopili med delavce. Najkrepkejši v proizvajanju bodo od 20. do 25. leta; od 25. do 30. leta bodo razdeljevali in ohranjali družabno premoženje; od 30. do 40. leta bodo skrbeli zlasti za notranje gibanje v skupini in ga nadzirali; od 40. do 60. leta bodo pa urejali razmere z drugimi skupinami. Predsedstvo bo v rokah posebnega, izvoljenega svetovalstva.

Iz teh točk vidimo, da je Owen že večino tistih trditev, ki jih v naših dneh ponavljajo socialni demokratje, sprejel v svoj načrt. Človeku taji svobodno voljo; pravi, da je popolnoma odvisen od razmer, v katerih živi; temelj pravim razmeram, v katerih bodo vsi ljudje srečni, išče v popolni enakosti, v skupnosti lasti in v razrušenem rodbinskem življenju.

Iz del⁶⁰ Roberta Owena navajamo doslovno za zgled samo nekaj stavkov iz njegovega »razglasa o razumni družbi in religiji«:

»Družabni sestav, ki je zmagoval do naših dni, izvira iz izmišljenih pojmov, pridobljenih v prvotnem, sirovem in neizkušenem stanju človeškega duha. Vse zunanje okolnosti, ki vladajo svet, so človeško delo in se razlagajo po teh prvotnih in nepopolnih pojmih. — Dejstva, ki jih podaja izkušnja, spričujejo popolno razvidno vsakomur, kdor hoče skrbno gledati in pametno razmišljati, da so ti prvotni in sirovi pojmi žalostno zmotni, in da je bil v prejšnjih dobah, ki se morejo po pravici imenovati nespametne dobe človeškega bivanja, človek goljufan po njih v svoji lastni naravi in tako zapeljan, da je postal najnepopolnejše in najnedoslednejše vseh bitij.⁶¹ Namesto tega sestava popolne nevednosti, ki sili človeka od njegove mladosti, da je neumno nedosledno bitje in nesposoben soditi o svojih tudi najjasnejših zmotah, priporočam jaz danes vsem ljudstvom na zemlji drug družabni sestav:

⁶⁰ New views of society or Essais upon the Formation of human character (Novi nazori o družbi ali razprave o tvorbi človeškega značaja). London 1812. — To delo opisuje New-Lanarški zavod in je prvo, ki se drži znanstvene oblike. — Adress to the sovereigns of the holy alliance united in congress at Aix-la Chapelle 1818. — Adress to the european governments 1818. — Ti dve adresi vladarjem ob sestanku v Aix-la Chapelle in evropskim vladam naznanjata sredstva, kako bi se moralo pomagati obrtnim delavcem. — Proceedings in parliament in sessions 1816, 1817, 1818. — Report to M. Sturgés Bournier committee on the Poor-Law. V teh dveh spisih navaja razloge, zakaj manjka delavcem dela, in sredstva, kako naj se temu odpomore. — Proceedings of committee of national school — govori o ljudskih šolah. — The book of the new moral World — »knjiga o novem nravnem svetu« opisuje načela vsega Owenovega sestava. — Outline of the rational system — načrt razumnega sistema — navaja ob kratkem glavne točke njegovih nauk. — Lectures on a new state of society. (Predavanja o novem družabnem stanju.) — Six lectures delivered on Manchester. (Šest predavanj o Mančestru.) — Rules of the national friendly society. Constitution of the association of all classes of all nations. — Institution for the labourers of London. Philanthropic foreign et brittanic society. — Cooperative societys proceedings. — National labour equitable exchange — so manjši spisi, katerih naslovi že sami po sebi naznanjajo vsebino.

⁶¹ Ti zmotni pojmi so Owenu — zlasti verska načela.

popolnoma nov sestav, ki je utemeljen na načelih, posnetih iz nepremeljivih dejstev in v popolnem soglasju z naravnimi zakoni;

sestav, po katerem bodo vsi vsakemu in vsak vsem v podporo; po njegovih načelih se bo čudovito zvečalo blagostanje in zmanjšalo uboštvo;

sestav človeškega življenja, ki je v vsem nasproten prošlemu in sedanjemu sestavu; sestav, ki bo ustvaril novega duha in novo voljo v vsem človeškem rodu in tako pripeljal vsakega po nepobitni sili, da bo dosleden, razumen, zdrav v sodbi in v življenju;

nov sestav, ki bo odprl človeku oči, da bo videl sedanje in prejšnje ponižanje človeškega rodu, neumnosti in protislovja naših naprav in ukazujočo potrebo, da se morajo izpremeniti vse zunanje okolnosti z drugimi napravami, ki so utemeljene na znanih dejstvih in v soglasju z našo naravo...« itd.

Po teh zgledih smemo pač reči, da Owen ni ravno skromno hvalil svojih načel. A tudi njemu ne smemo delati krivice in priznati moramo, da so njegovi nauki v marsičem rodili mnogo dobrega. Dobre posledice Owenovega delovanja označujemo na dve strani:

a) Owen je sprožil varstvo delavskega ljudstva. O njegovem času so bile delavske razmere po tvornicah nepopisno žalostne. S svojim zgledom in s svojimi spisi je Owen vzbudil več posnemalcev, ki so tudi spoznali, da je delavec človeško bitje in da je v njihovo lastno korist, če bolj poskrbe zanj. Zlasti varstvo otrok in mladih delavcev sploh se je marsikje upoštevalo. Ustanavljale so se šole za delavske otroke, ki so rodile mnogo dobrega. Owen se je trudil, da bi se njegova načela o varstvu otrok in o vzgoji sprejela v zakone posamnih držav. L. 1816. je nagovarjal pruskega poslanika barona Jacobija za to misel. Pruski kralj je z veseljem sprejel Owenove nasvete in se mu je v lastnoročnem pismu zahvalil. Dejansko se je tudi na Pruskem več Owenovih nasvetov že leta 1817. uveljavilo. — Leta 1816. in 1817. je potoval Owen po Francoskem, po Švici in po Nemčiji. Obiskal je Cuviera v Parizu, Pietteta v Genfu, Pestalozzija in Fallenberga. L. 1822. in 1823. je agitiral po Irskem in, kakor smo že omenili, malo kasneje tudi po Ameriki. — Ne samo za otroke, ampak tudi

za siromake sploh se je brigal ta znameniti mož. Pri holandskem poslaniku M. Faleku je dosegel, da so se leta 1817. ustanovile po njegovem načrtu »naselbine za holandske reveže«, kjer so dobivali oslabeledi ubožci zavetje, drugi pa delo.

Da ni dosegel še večjih uspehov, je bila kriva njegova »umstvena religija«. Povsod je mešal z načeli o delavskem varstvu tudi svoja protiverska načela. Ako si ne bi bil s tem sam vzel dobrega imena, bi bil gotovo tudi na zakone raznih držav bolj vplival. Vendar pa moramo Owena hvaliti kot praktičnega družabnega preosnovalca v korist delavskega ljudstva.

β) Komunistična družba, ki jo je ustanovil Owen v New-Harmony, je vzbudila celo vrsto komunističnih poskusov brez verske podlage v Zveznih državah. Iz prve dobe omenjamo le »Valley Forge«, »Seiba-Pevely«, »Haver-Strand« nad Hudsonom, »Pendal«. Celo med Indijanci je ustanovila Frančiška Wright komunistično naselbino v Nashobi blizu Mississippijevega obrežja. Leta 1827. je bilo že nad 30 takih občin. Komunističnih poskusov je poznal sicer svet tudi pred Owenom mnogo, toda prej jim je bil temelj — verski. Brezverske, oziroma protiverske komunistične občine je pričel stoprv Owen.

Rekli smo, da hočemo opisati dobre posledice Owenovega delovanja. Kako moremo torej med te šteti brezverske komunistične poskuse, ki so se večinoma vsi zelo kmalu izjalovili? Kaj je dobrega na njih? — Samo po sebi se umeje, da ne hvalimo napačnih Owenovih načel in ne mislimo zagovarjati nesrečnih igrač, s katerimi so poskušali on in njegovi posnemalci rešiti človeško družbo. Toda ena zdrava ideja se je sprožila po teh poskusih in se oživila v blagor delavskemu ljudstvu. To je ideja združevanja, kooperativna ideja, ali če hočemo govoriti po naših pojmih: ideja združnega življenja.

Ne smemo pozabiti, da je ravno tisti čas, ko je Owen pričel svoje delo, najbujneje cvetelo gospodarsko liberalstvo. Nauki Adama Smitha so se uresničevali z grozno silo. Svetovni trg se je začel »sam« urejati. Milijoni ubogega ljudstva so propadali v tem novem gospodarskem življenju. Razkosavanje človeške družbe je čudovito naraščalo. Saj liberalstvo ni prav za prav nič drugega nego razrušitev vseh mej, katere zahteva človeška narava za vsakega posamnika in za

družbo. Liberalstvo trga vezi, ki drže človeka z Bogom, ruši pa tudi tiste vezi, ki družijo človeka s človekom. Ljudje niso po njegovem nazoru več bratje med seboj, ne potrebujejo nič ozira drug na drugega, marveč s tem, da vsak skrbi le zase, da se vse klanja načelu sebičnosti, se skrbi za pravi napredek.⁶² Liberalstvo je sebično individualstvo.

Ta načela imajo v komunizmu najhujšega nasprotnika. Resnica je v sredi. In to si je izluščil marsikdo, izpodbujen ravno po Owenovi šoli. Skupno bratsko sodelovanje, ki ne zahteva popolne socialne enakosti, ne odpravlja zakona, religije in zasebne lasti — od Boga postavljenih temeljev človeške narave —, ki se pa hkrati ustavlja materialističnemu individualizmu, je zasijalo kot svetlo solnce v družboslovno teorijo in prakso. In pri tem ima tudi Owen svoje zasluge.

Saint Simon in Fourier sta ob istem času kakor on razglašala svoje komunistične nauke. A njuna sestava nista imela tolikega vpliva kakor njegov, dasi sta bila imenovana moža bolj nadarjena od njega. Upoštevala nista ene stvari, ki je potrebna pri družabnem preosnavljanju, namreč — ljubeznive, potrpežljive, spravljive dobrohotnosti. To pa je kazal Owen v svojem življenju in vsled tega tudi po pravici v svoji teoriji.

Osnovne razlike med temi tremi družboslovci so mnogobrojne; njihovi opisi popolne družbe imajo poleg mnovega enakega tudi marsikaj, kar si nasprotuje.

Owen je šel najdlje; dospel je do popolnega komunizma. Vse je vseh po njegovem načelu. Vrh tega poudarja neomejeno svobodo. Oblast je v njegovem sestavu le nekak okrasek brez moči, brez pravega pomena.

Saint Simon ni poznal te svobode, kakor tudi ne popolnega komunizma. Njegova družba bi se imela razvijati po trdnih zakonih. Vrhovni načelnik in načelnica bi morala biti sama modrost. Slabši, manj sposobni bi se morali izročiti vodstvu modrih.

Fourier se je pa ogibal brezmejne svobode in presilne avtoritête. Po njegovem pripada tudi kapitalu nekaj moči in pravic. On hoče, da se združujejo ljudje po kapitalu, delu in nadarjenosti.

⁶² Po njih nazoru. Op. izd.

Pri vseh treh sestavih vidimo zvezo gospodarskih načel z nravnimi. Nauk ljudskega gospodarstva je panoga pravoslovja. Nobeden izmed njih pa ni upošteval nadzemske moči, ki je v krščanstvu. Pozabili so vsi trije, da se zdravo pravoslovje ne da ločiti od krščanstva.

Načela, ki so zmedla družabne razmere, ki so rodila družabno vprašanje, so nasprotna krščanskim načelom, so krivoverske zmote. Brezmejno poudarjanje avtoritête, katero je gojilo poganstvo, je Kristusova vera vedno pobijala. Vsak oblastnik je po krščanskih načelih služabnik božji, ki mora v božjem imenu, v soglasju z božjimi nameni ukazovati. Sam mora prej slušati najvišjega gospodarja, potem sme in more pravično dajati povelja nižjim.

Nasproti tem krščanskim načelom se je pa oblast često rabila naopak. In to je rodilo teženje po brezmejni svobodi. Skrajnosti se dotikajo. Ta brezmejna svoboda je pa tudi nasprotna krščanstvu, ki sloni na temeljni resnici, da je človek božja stvar, torej popolnoma odvisen od Boga in odvisen od reda, ki ga zahteva po Bogu ustvarjena človeška narava.

Zloraba individualne svobode je vzbudila v mislečih možeh razne načrte, vzbudila tudi Saint Simona, Fouriera in Owena. Brez izjeme se je pri tem duševnem naporu zasledila ideja združevanja ali asociacijskega življenja. Saj edino to more zabraniti oblasti kruto izkoriščanje in svobodi brezmejno sebičnost. In ta ideja je krščanska.

Ima sicer tudi mnogo zmotnih pristašev. Če se odtrga od krščanstva in njegovih večnih načel, vodi v komunizem. Sedanja socialna demokracija zastopa zmotno radikalstvo v tem oziru. A to nas mora le izpodbujati, da tem odločneje branimo krščanska načela v družboslovju. Vse te zmote in njihove žalostne posledice so nam nepobiten dokaz, da je v boju za krščanstvo najboljša zaveznica — človeška narava sama, ki v družabnem življenju ali hira ali pa podivjava brez krščanskih načel.

V zlati sredi med neomejeno zlorabljeno avtoriteto, neomejeno individualno svobodo in radikalnim komunizmom stoluje resnica, katere pristaši se imenujejo splošno kristjani, določno pa z ozirom na politično in gospodarsko življenje — krščanski socialisti.

7. Delavsko gibanje do l. 1848.

Uvod.

V prvi polovici sedanjega veka⁶³ ni imela veda splošno prav za prav še nobenega istinitega pojma o komunizmu in socializmu. Splošno se je sodilo, da so komunistični nauki samo izvor francoskega ljudskega razvoja, ki nimajo za druge države nobenega pomena.⁶⁴

Sploh moramo reči, da so se izvenfrancoski učenjaki bore malo pečali s socializmom in komunizmom in da še francoski niso segli tema predmetoma dalje nego do najbližjega površja. Prvi, ki je globlje raziskaval korenine tema pojavoma, je bil od nas že navedeni L o u i s R e y b a u d, ki je s svojim spisom: »Etudes sur les socialistes modernes 1840« (Študije o novodobnih socialistih) za ves socializem postavil skupni znanstveni temelj.

A celo duhoviti in učeni Stein oporeka Reybaudu⁶⁵, ker je iskal socializmu skupni temelj in ker je poleg St. Simona in Fouriera opisal v isti zvezi tudi R. Owena. Stein je prezrl skupno zmotno modroslovsko podlago, ki jo imajo vsi ti trije možje in katera jih spaja v logično zvezo z raznimi utopijci, modroslovci in pravniki, ki so se pečali z družboslovjem. To zvezo opisujemo mi v svoji knjigi. Pripomniti pa moramo, da je bil Stein prvi, ki se je jel resno pečati s komunisti. Nemci se sploh niso zanimali za te pojave. Stein piše⁶⁶: »Edini nemški spis, ki se peča, kolikor vemo, s socialnimi protislovji v sedanjosti in ki se dviguje do samostojne misli, je mala knjižica: ‚Das Gütergleichgewicht. Von W. Obermüller. Constanz 1840.‘ Ta se ozira na misel, da je neizmerna neenakost v premoženju zakrivila vse zlo v sedanji družbi, in hoče uvesti

⁶³ T. j. 19. veka. Op. izd.

⁶⁴ Primeri dr. L. Stein: »Der Socialismus und Communismus des heutigen Frankreich. Leipzig. Otto Wigand«, 1842, str. VIII.: »Francoski socializem je samostojno nastal in se razvijal; njegove kali se morejo torej iskati in najti samo na Francoskem in samo v francoskem ljudstvu dobiti svojo pravo domovino. Poseben ljudski pojav je; umevati se mora iz ljudstva in njegove zgodovine. Zato je francoski socializem zase obstoječa celota, ker je zase obstoječ proizvod.«

⁶⁵ R. t. str. VI—VIII.

⁶⁶ R. t. str. IX.

v pomoč proti temu **progresivni davek**. Temu spisu najbolj manjka popolne izdelave njegove vsebine, ki se seveda ni mogla izvesti na 83 straneh.«

Od takrat je minulo dobro 50 let in med tem časom je komunistična ideja v zvezi s socializmom že preplula ves svet in se sedaj roga kratkovidnežem, ki so jo imeli samo za nepomenljiv proizvod francoskih posebnosti. Francoski socializem je vedno bolj rasel, a znanstveni temelj, na katerem je postal mednarodni, sta mu položila dva nemška žida **Marx** in **Lassalle**. Ob tem času, ko se tako rekoč nihče ni brigal za to, je vstal na Nemškem socialistični in komunistični nauk, ki se je razširil med vse države, med vse narode. Še l. 1842. je pisal **L. Stein**⁶⁷, da je čisto politično gibanje na Francoskem že minulo in da se sedaj pripravlja novo in silovitejše. Koncem prošlega stoletja se je uprl en stan ljudstva proti državi, sedaj pa se dviga en sloj, da bi uničil družbo. »Prihodnja revolucija more biti samo socialna«, tako pravi o francoski državi. — Dandanes veljajo te besede o vseh državah.

Tudi Steina je zmodril čas. Kar je pisal l. 1842., popravlja sam l. 1855., ko se je že tudi v Nemčiji dvignila komunistična baklja. V svoji knjigi: »Die industrielle Gesellschaft«⁶⁸ pravi v popolnem nasprotju s svojimi prejšnjimi trditvami, da je komunizem splošne narave. Njegove misli so tele: Kadar se pričinja v kaki novodobni državi industrialstvo, ali kakor mi sedaj pravimo, kapitalizem, se rode tudi komunistična načela. Med ljudi so se zanesle ideje svobode in enakosti, in proletarijat, ki je združen z velikim obrtom, se pričinja zavedati, da ni svoboden in ni enak z drugimi stanovi. Razloge za svojo nesvobodo in neenakost pa vidi v zasebni lasti in v rodbini. Boj proti tema dvema nasprotnikoma svobode in enakosti se bije na različne načine, ki jih pa vse spajamo pod imenom komunizem. To je zgodovinski pojav, ki ne more izostati. Ne da se posekati z orožjem, ne ovreči z dokazovanjem. Utemeljen je v zavesti proletarijata in je samo pričetek hujših bojev. Ni samo francoski, marveč je splošen v vseh narodih, v vseh državah. Kjer je proletarijat, tam je tudi komunizem.«

⁶⁷ R. t. str. III.

⁶⁸ Leipzig. Otto Wigand 1855. Str. 333—349.

Večinoma piše Stein prav.⁶⁹ Samo ene stvari ne pozna, t. j. moči nraavnih idej, ki žive v krščanstvu. Res je, da je kapitalizem s svojo dobičkazeljnostjo rodil komunizem naše dobe, toda kapitalizmu samemu moramo iskati korenine v protikrščanskih metafizičnih, nraavnih in pravnih načelih učenih brezbožnikov 18. veka, ki so zavrgli naravnopravni temelj človekove odvisnosti od Boga in zato postavili kot vrhovno geslo enakost in svobodo. Kjer ljudje mislijo, da niso odvisni in ne odgovorni Bogu za svoja dela, tam morajo višji biti sebični izkoriščevalci, nižji pa s sovraštvom proti njim napolnjeni komunisti.

Vseh vzrokov komunističnega gibanja torej Stein ne pozna, toda njegov splošni značaj mu je postal vendar tekom časa popolnoma jasen.

A tudi Stein nam je dokaz, kako malenkostno in ozko se je izprva pojmovalo to ljudsko gibanje in kako malo so se razglabliale umstvene in nraavne korenine njegove. Pa kaj pravimo i z p r v a ? Saj jih je dandanes še nebrojno, ki o belem dnevu ne vidijo ničesar; ki sodijo, da je proletarska zveza samo neka zasebna igrača brez pomena; ki menijo, da se da vse to, kar se

⁶⁹ Prim.: »Dieses Bewusstsein des Proletariates von dem Widerspruche seiner Lage mit der Idee der Freiheit und Gleichheit, das sich negativ gegen Eingenthum und Familie verhält, weil es in ihnen einen absoluten Gegner der Freiheit und Gleichheit sieht, und die Gesammtheit der Systeme, Secten und Bewegungen, welche aus diesem Bewusstsein hervorgehen, nennen wir den Communismus. Das ist der wahre Begriff des Communismus. Und jetzt wird es klar sein, wie sehr Diejenigen Unrecht haben, die in ihm nichts sehen als ein System, das auf die Aufhebung von Eingenthum und Familie gebaut ist und wie tief der Irrthum Derer ist, welche den Communismus mit den Waffen bekämpfen wollen, mit denen man ein verkehrtes System bekämpft. — — Der Communismus ist in der That eine historische Thatsache von der allerhöchsten Bedeutung; — — er ist nichts anderes, als die geistige Entwicklungsstufe im dem Gegensatz der Elemente der industriellen Gesellschaft, welche dem äusseren Kampfe vorausgeht. — — — Wenn wirklich der Communismus der Endpunkt ist, bei welchem die innere Entwicklung des Proletariats anlangt, und wenn wirklich das Proletariat nothwendig in der industriellen Gesellschaft entsteht, mit ihrer Ausbildung sich selber ausbildet, mit ihrer Höhe die seinige erlangt, kann dann der Communismus noch als eine vereinzelte Erscheinung in Frankreich betrachtet werden? Ist es unnatürlich, dass er von Frankreich aus hinüber gewandert ist nach Deutschland, und dass er weiter wandern wird, so wie die industrielle Gesellschaft sich weiter ausbreitet?« R. t. str. 338, 339, 340.

vrši med delavskimi stanovi, udušiti s policijo ali z vojaštvom. Celo Bismarck je imel to abotno misel. Uprizoril je stroge zakone proti socialistom, a kot uspeh je videl, da se je vprav ob času najhujše borbe proti njim najbolj množila njihova četa.

V svoji razpravi smo doslej vedno proučevali socializem in komunizem celotno in enotno. To hočemo tudi sedaj, ko pokažemo svojim bralcem tisto obliko komunizma in socializma, ki stopa z družabnim komunističnim načelom v socialni demokraciji danes kot blagovestje milijonov izmed delavskega ljudstva vseh narodov z grozilno silo na dan.

Doslej smo zasledovali znanstvene zastopnike komunizma. Pokazali smo mnogo mož, ki so pripravljali njegove ideje. Naša študija je imela nekakšen literarno-zgodovinski značaj. Odslej pa bomo opazovali poleg komunističnega načela v knjigah tudi komunistično gibanje med ljudstvom, komunizem kot strankarsko načelo.

St. Simon, Fourier in Owen so povzročili s svojimi nauki le majhne, krajevno in časovno omejene poskuse. Delavskega ljudstva kot takega niso vzdramili. Pripravljali so pa pot, po kateri je zašla socialistična in komunistična ideja med to ljudstvo in mu postala strankarski program. To moramo pokazati po zgodovini.

A. Na Francoskem.

Začetek je na Francoskem. Že ob času velike francoske revolucije ima Babeufovo gibanje popolnoma značaj proletarske komunistične zveze. A to gibanje se je tedaj do dobra zatrlo. Splošna republikanska ideja, ki je spajala izobražence in nižje sloje, je ob Napoleonovem času izgubila svojo moč in nekako zaspala; ž njo pa tudi komunizem. Po Napoleonovem porazu se je zopet vzbudila. Izprva je samo obnovila revolucijsko geslo svobode, enakosti in bratstva in zanetila razne upore proti obnovljeni monarhiji na Francoskem. Imela je popolnoma revolucijski značaj; bila pa je nejasna v svojih ciljih. Glavni zastopniki njeni so bili izobraženci, ki so uporabljali ljudstvo samo za sredstvo. Pravega proletarskega gibanja pa do l. 1830. še ni bilo.

Takrat je buknila revolucija proti kralju. Po tem znamenitem uporu l. 1830. je bilo zlasti l. 1834. še več manjših. Upor-

nike so trumoma zapirali; vse ječe so jih bile polne. V neki pariški ječi jim je prišla v roke Buonarottijeva v Bruslju izdana zgodovina o Babeufovi zaroti. Hlastno so jo prebirali in sprejemali komunistična načela. Ko so bili l. 1837. osvobojeni, so jih jeli krepko razširjati.

V tej dobi se je pričelo komunistično gibanje med proletarijatom samostojno. Prej so bili, kakor smo že dejali, delavci z republikanci v zvezi. Izobraženci so jih vodili. V močnem, krepko se razširjajočem »društvu človeških pravic« (Société des droits de l'homme) je bilo vsem skupno središče. Ko se je pa vsled imenovanih uporov razbilo, so se jeli delavci vedno bolj zbirati sami zase. Leta 1837. so si osnovali lastno tajno družbo: Société des familles. (Rodbinska družba.) Ideje za njo so zajeli iz Babeufovih nauk. Razširjali so jih po družbi in po lastnem glasilu, ki so si ga osnovali meseca novembra l. 1837. z imenom »Le Moniteur républicain«. Kakšna so bila načela tega lista, razvidimo najlaže iz naslednjih besedi, ki so natisnjene v njem dne 5. junija l. 1839.: »Gotovo je lepo, če je kdo ateist, toda to ni dovolj. — Ni mož krvi, kdor varčno toči grešno kri. Le eno sredstvo se more rabiti: umor kraljev, umor tiranov, zavrtni umor, ali kakor se že more imenovati to junaško dejanje.«

V vseh ozirih se sklicuje »Moniteur« na Babeufa. Tajno združevanje med delavci se je širilo. Znamenita je zlasti »Société des saisons«, ki so jo ustanovili Blanqui, Barbès in Bernard. Naravnost so zatrjevali, da hočejo vzgajati društvene člane za boj s silo proti obstoječi družbi. Cela vrsta zavratnih napadov in manjših uporov se je v nji skotila. A živela je le malo časa. Vlada je zvedela zanjo in jo je razgnala. Proletarci so si nato ustanovili novo tajno zvezo z imenom »Société des travailleurs égaux«. (Društvo enakih delavcev.) Boljši in modrejši republikanci, ki so bili doslej še vedno v dotiki s proletarci, so se l. 1840. vprav vsled komunističnih Babeufovih načel, ki so po teh zvezah vedno bolj prodirala med nje, ločili od njih. L. 1840. je izdal v Babeufovem zmislu neki I. I. Pillot knjižico: »Ni châteaux, ni chaumières, ou l'état de la question sociale« (Ne gradov, ne koč, ali stanje družbenega vprašanja), ki je bila celo komunistu Cabetu prehuda. Med nižjim ljudstvom

si je pridobila za čuda vpliva. Delavska zveza je dobila že l. 1841. dve glasili: »L'Humanitaire« v Parizu in »Travail« v Lyonu.

To delavsko gibanje, ki je bilo najodločnejše materialistično⁷⁰, sovraštva polno proti veri in Bogu samemu in hkrati revolucijsko, se navadno omenja pod imenom *b a b e u v i z e m*⁷¹ po njegovem duševnem očetu Babeufu, pa tudi blankizem po glavnem agitatorju *B l a n q u i j u*.⁷² Socialna demokracija, pa tudi anarhizem sta na Francoskem dobila svoje pristaše iz njega.

⁷⁰ V svojem programu, sprejetem dne 20. maja leta 1841. zame-tujejo društveniki *r o d b i n o*, *z a k o n*, *m e s t a* in naravnost pravijo, da »se mora razširjati materializem, ker je neizpremenljiv naravni zakon, na katerega se vse opira in katerega ne more prestopiti, kdor noče zaiti v zмотo«.

⁷¹ Izgov. *b a b ö v i z e m*. Op. izd.

⁷² Louis Auguste *B l a n q u i* se je rodil dne 7. februarja l. 1805. v Puget-Théniers. Devetnajstletni mladenič je prišel v Pariz, kjer je vzgojeval otroke nekemu generalu in zraven se tudi učil pravoslovja in zdravilstva. V svoji mladosti je bil poln verskih idealov. V svoji gorečnosti se je vadil v zatajevanju in celo z bičanjem hotel podjarmiti svoje telo duhovnemu življenju. Pariz ga je spravil s te poti bolj s svojimi burnimi političnimi razmerami nego s svojo razuzdanostjo. Ko je počila l. 1830. revolucija, je mladi *Blanqui* planil vanjo in se s čudovito navdušenostjo bojeval na barikadah. Od tedaj je postal dejanski revolucionarec, ki ni zamudil nobenega upora, nobene zarote, da bi se je ne udeležil z vsemi svojimi silami v prvih vrstah. Delal je s peresom in z orožjem v tem smislu. Kot urednik glasila »kluba ljudskih prijateljev« je bil obsojen v enoletno ječo. Leta 1836. je sodeloval pri zaroti proti kralju; obsodili so ga na dve leti. Leta 1837. je bil pomiloščen. Podal se je v Pontoise, odkoder je vodil »družbo letnih časov«, ki je skrivaj pripravljala revolucijo. Malo prej se je bil zagledal v hčerko bogatega bankirja in se oženil. Šest let se je bil bojeval proti vzbujeni strasti, a brezuspešno. V zakonu ni dolgo živel. Sredi meseca maja leta 1839. je uprizoril krvav upor, ki so ga pa brž udušili. *Blanqui*ja so obsodili meseca januarja l. 1840. na smrt; izpremenili so mu kazen v dosmrtno ječo. Medtem mu je od žalosti umrla žena. O tem piše sam: »Enoletni smrtni boj žene, ki jo je, daleč od mene (zaprt je bil izprva v Mont-Saint-Michelu, kesneje v Toursu) razjedal obup in cela štiri leta samotna celica z duhom tiste, ki je ni bilo več, je bila moja kazen, zame samega, v tem Dantejevem peklu.«

Začasna vlada po februarški revoluciji l. 1848. je osvobodila *Blanqui*ja. Takoj je hitel v Pariz, kjer je brž osnoval osrednjo republikansko družbo; dne 15. maja se je udeležil upora; dne 28. maja so ga zaprli in obsodili v desetletno ječo. Vendar mu je bila deloma ta kazen odpuščena, a l. 1861. so ga zavoljo nove zarote zopet zaprli za štiri leta. L. 1870. je bil v Parizu, kjer je zastopal najradikalnejšo smer. Bil je tudi član komune. Dne 15. februarja ga je obsodilo vojno sodišče v prognanstvo. Zavoljo bolehnosti ga

Če hočemo točno spoznati razvoj socialističnega gibanja na Francoskem, moramo seči nazaj — do Rousseaua. Tega moža ideje so vzkalile ob francoski revoluciji; iz njih je zajel Babeuf — prvi jasni komunistični teoretik — v tisti dobi svoja načela, ki so se obnovila po znani julijski revoluciji leta 1830.

Doba meščanskega kralja Ljudevita Filipa, ki je ob julijski revoluciji zasedel francoski prestol, je bila socialističnim in komunističnim agitacijam jako ugodna. Kralj ni imel sam nobene moči in je mislil, da se vzdrži s tem, če se bo laskal srednjim stanovom. Ti so pač v nekoliko izrabili njegove slabosti, a pri tem so od sebe in od kralja odbili nižje, delavsko ljudstvo. To je bilo vedno bolj nezadovoljno. Ni čuda! Agitatorji so ljudstvu neprenehoma trobili v uho: »Ti si ustvarilo prvo veliko revolucijo, a prišli so drugi in so poželi, kar si ti vsejalo. Ti si tudi uprizorilo drugo revolucijo, a tudi njene sadove so ti drugi požrli.« — Brezno med proletarskimi in meščanskimi stanovi se je vsled tega vedno večalo in ob tem času so imeli socialistični razširjevalci lahko delo. Kako zmešane so bile tedanje razmere, nam najbolj spričujejo neštevilni manjši upori,

pa niso poslali v Kaledonijo (otok pri Avstraliji, op. izd.), marveč so ga imeli zaprtega v Clairvauxu. Dne 9. junija l. 1879. ga je Grévy pomilostil, ko ga je bilo mesto Bourdeaux izvolilo za poslanca; zbornica pa njegove izvolitve ni potrdila. Umrl je v Parizu dne 1. januarja 1881.

Devetnajsti vek je imel malo mož, ki bi se bili bojevali v prvih vrstah toliko revolucij, kakor Blanqui, ki v vsem svojem javnem delovanju ni poznal nobenega drugega sredstva razen zarote in krvavega upora. Tisti socialisti, katerim je dejanska revolucija prvo politično sredstvo, se imenujejo po njem blanquisti, in teorija, ki trdi, da se da le s silo priboriti uspeh socialističnim idejam, blanquizem. Poučljiv je razvoj Blanquijevega življenja. Ko mu je strast razjedla verske vzore, je postal socialističen fanatik in brezobziren revolucionarec, groza nasprotnikov, hkrati pa često neznošen avtokrat svojim pristašem. Imel je tudi med socialisti protivnike, a s svojim nesebičnim značajem jih je lahko ugnal. Ko so mu l. 1848. očitali izdajstvo, se je po pravici skliceval na svoje zapore: »Mene, žalostno razbiti čoln; mene, ki vlačim podrtu truplo v zamazani obleki; mene hočejo uničiti, češ, da sem podkupljen. Lakaji Louisa Filipa, ki so se izpremenili v blesteče republikanske metulje in švigajo po tepihih mestne hiše, pa psujejo Joba, ki se je rešil iz ječ njihovega gospoda z višine svoje, za časa štirih vlad spitane kreposti.« Doslednosti in požrtvovalnosti Blanquiju ne moremo odrekati. Spisal je poleg mnogih sestavkov v raznih listih (list »La patrie en danger«, izhajajoč l. 1870. nekaj časa v Parizu, je bil po večini njegovo delo) tele knjige: »L'Éternité dans les astres 1872«; »C'Armée esclave et opprimée 1880« in »Critique sociale«, ki je izšla po njegovi smrti leta 1885.

stavke in napadi na kralja in druge višje osebe. Razsodni možje so že tedaj videli, da so ti pojavi med seboj v zvezi, da imajo za svoj temelj neki skupen načrt, neko skupno idejo. Po atentatu na kralja dne 13. septembra l. 1841. je zapisal Rossi tele besede: »V velikem strahu se je vpraševalo, ali niso vsi ti napadi na javni mir, ti boji, ki so več nego eno mesto napojili s krvjo, in atentat dne 13. septembra pojavi samo enega vzroka; ali niso prizori samo ene drame; ali se ne more v tem spoznavati ena sama misel, ena ogromna organizacija, napoved bojev, s katerimi hočejo na vsak način uničiti monarhijo, last, socialni red.«⁷³

Ne moremo sicer za tisti čas še govoriti o eni socialistični stranki, pač pa o eni ideji. Gibanje se je valilo po raznih strugah. Nepregledna vrsta tajnih društev je širila ogenj nezadovoljnosti in nanašala gorivo za novo revolucijo po vsem Francoskem tako zvito in spretno, da jim policija ni mogla do živega. Poleg njih so nastopali skrajnoradikalni privrženci Babeufove šole, popolni ateisti in materialisti. Živahno so razširjali svoje nazore tudi kabetovci in fourierovci. Vse te stranke so izdajale nebrojno časopisov, knjižic in lističev. Ne samo delavci, marveč tudi posumniki izmed drugih stanov so se tako navzemali socialističnih idej. Besede »združevanje«, »organizacija dela« so čarobno vplivale v javnosti. Lahko je torej umljivo, da so tudi pesniki vedno bolj plavali s tem splošnim tokom. Opisavali so razkošje in bičali bogatine; pretresljivo so slikali revščino, slavili enakost in bratstvo in preklinjali vsako nasilje. Že Lamartine udarja ob to struno; še živjše pa Victor Hugo in Béranger. Za zgled navajamo tu eno takrat najbolj razširjenih pesmi, Pierre Duponta »Delavsko pesem«:

Petelin prvič se zglasí,
in že se naša luč posveti;
trpljenje staro se obnoví
in kladivo prične grmeti.
Za plačo negotovo večno
na zemlji ginemo nesrečno.
Že jutri pride glad mordà,
in starost? Grozna in temná!
Ljubimo se zvestó, gorkó!
Če meči žvenketajo k bitvi,

če bliža čas se pomiritvi,
združnó, krepkó
napijajmo sveta rešitvi!

Vrtinec hud in trda tla,
brez konca ž njima se borimo;
in kar zakladov krijeta,
na dan jih s trdom mi valimo:
rudnine, demant v vedni tugi,
kar sejemo, požró nam drugi.

⁷³ »Handbuch des Socialismus«, o. c. str. 217, 216.

Ovcé smo; drugi nas strižó
in z našo se krasé volnó.
Ljubimo se zvestó, gorkó!
Če meči žvenketajo k bitvi itd.

Kaj nam prinaša silni boj,
kaj žulji naših rok nešteti,
kam teče naš pekoči znoj?
Le stroji rabni smo na sveti.
Bogatcem zidamo gradove,
razkošja, lišpe vedno nove.
Ko pa bučela dá strdí,
se proč spodí, se umori.
Ljubimo se zvestó, gorkó! itd.

Od naših se ženâ redí
slabotno, blede tuje dete.
Dorastlo komaj, pa vzkípí
in zaničuje naše čete.
Razbita grajska je krivica,
ne plače več pred njo devica.
A posužnjilo je zlato

poštenje in mladost čistó.
Ljubimo se zvestó, gorkó! itd.

Pod streho mrzlo in temno
kot tat se žalostno tiščimo.
V solzah nebrojnih tam trpko
življenja dolgo noč bedimo.
A solnce tudi nas bi grelo,
in v senci dobro nam bi delo.
Gorkà je tudi naša kri,
gorkejša ni bogatcev ní.
Ljubimo se zvestó, gorkó! itd.

Večkrat smo vdali se slepó,
s krvjo smo drugim tla gnojili;
in s svojo smrtjo smo tako
tiranstvo staro obnovili.
Krvi, moči je naše škoda,
ljubezni čakajmo prihoda.
Ljubezen novi svet rodi
in kmalu, kmalu se vzbudi.
Ljubimo se zvestó, gorkó!

Taka pesem je imela neizmerno vpliva. O »bolnem času«
tožijo do mala vsi pesniki tiste dobe. In za njimi ponavljajo
ravno to misel pevci po ulicah, po gostilnah, po zabaviščih.
Izmed delavcev samih nastopajo možje, ki v nespretni obliki
in sirovih besedah ponavljajo to, kar je takrat raznašala vsa
javnost. Izmed njih imenujemo: L a c h a m b e a u d i e a , W i r -
ç a r d a , B o i s s y a , S a v i n i e n L a p o i n t a . Pridružujejo
se jim pisatelji: novelisti, romanopisci, dramatik, časniki.
Po svojih nenravnih opolzlostih zloglasni Eugen S u e je v tem
zmislu napisal svoje »Pariške tajnosti«. — George S a n d , duho-
vita, a npravno propala pisateljica, je izdala imenovanega duha
polne romane: »Priateljica Lamennaisova«, »P. Leroux«. —
F. P y a t je izdal spise: »Pariški cunjar«, »Izobčenčeva pisma«. —
A l f . E s q u i r o s »Ljudski evangelij«, »Neumne device« in več
drugih. Celó princa Napoleona, kesnejšega cesarja, je prevzel
ta splošni duh. V knjigi: »Kako naj se odstrani revščina —
Extinction du paupérisme« razvija načrt, naj se prepusté ne-
obdelana zemljišča delavskim zadrugam, da jih z državno pod-
poro zboljšajo in si tako ustanove temelj bodočemu blagostanju.

Ljudevit Filip ni razumel tega gibanja; njegova vlada
tudi ne. Ko so predložili delavci »peticijo dela« zbornici, so

se ji smejali ministri z zbornično večino vred. V tisti peticiji so zahtevali, naj se ustanove z a k o n i v d e l a v s k o v a r s t v o in naj se postavno utemelji delavsko združevanje. Zgodilo se pa ni nič drugega, nego da se je dne 22. marca l. 1841. izdal zakon o delavskih razsodiščih in proti otroškemu delu v tvornicah, ki pa je ostal brez vpliva.

V izpopolnitev kratkega obrisa iz te dobe navajamo tudi par zgledov iz B é r a n g e r a, ki je bil brez dvojbe takrat najpopularnejši pesnik. Zlasti v Parizu so se povsod — po ulicah in gostilnah — slišale njegove pesmi, zložene v pristnem narodnem duhu, polne duhovitih misli, pa tudi tiste podlosti in tistega cinizma, ki sta se takrat šopirila v vsi francoski javnosti. Ljudstvo se jih je tem lažje navadilo, ker so bile umerjene po domačih melodijah. Z vsako pesmijo je označil pesnik tudi obče znani napev, po katerem naj se poje, in kmalu, ko je izšla, so jo že prepevali delavci, rokodelski vajenci in sploh do mala vse ljudstvo. Njegov »S t a r i c a p i n« — »Le vieux vagabond« slôve:

V jarku ob cesti bo zadnje dejanje;
starec umiram, sem slab in bolan.
Kažejo name: poglejte, pijan je!
Dobro, nihče ne bo zame solzan.
Nekaj nad mano oči jih zavija,
drugi kak sold mi zažene v obraz.
Pojte! da se ne shladí vam gostija,
Stari capin se ne brigam za vas.

Starost ga je, porekó, umorila;
od glada tako ne umira nikdó.
Misлил sem: bólnica bode sladila
v smrti mi urico zadnjo, grenkó.
Vsa zavetišča so polna trpinov,
revnih se vedno število množí.
Cesta edina je mati capinov.
Stari capin! Kjer si rojen, umri!

Uka pri mojstrih iskal sem v mladosti:
»Dajte, učite me, da bom kaj znal.«
»Malo zaslúžka je, dela ni dosti;
pojdi beračit!« me vsak je pognal.
Vi bogatini, ki »delaj!« ste vpili,
vaših gostij kakšno kost sem bil vjel;
spaval na vaši sem slamí po sili,
stari capin vas ne bodem več klel.

Lahko bi kradel, ko ni bilo jesti,
rajši pa prosil sem dobre ljudi.
Utrgal sem pač kako sadje ob cesti,
ko se smejala je v trudne oči.
Dvajsetkrat so me zato uteknili
v kralja imenu v témnice hram.
Last so edino tako mi ugrabili.
Stari capin! saj le solnce imam!

Ima li revež še kje domovino?
Kaj mi mar slava, vaš ponos razvpit?
Žito ne briga me vaše in vino.
Pojte se s svojimi zbori solit!
Mesta z orožjem je tujec odpiral;
in ko pohotno se v njih je mastil,
jokal kot nor sem, v solzah sem umiral.
Stari capin! pa me on je redil!

Ali me niste zatreti hoteli
kakor mrčes, ki se uniči z nogo?
Pa bi me bili učiti imeli;
delal bi bil in vam služil zvestó.
Ko bi bil videl kdaj vigredi zlate,
ko bi pihljaj bil mi vetrič bolj blag,
pa bi bil ljubil vas vse kakor brate.
Stari capin! sem vam v smrti sovrag!

Značilna je tudi Bérangerova alegorija »Golob in kroker po vesoljnem potopu« — »La colombe et le corbeau du déluge«.

Kroker:

Golobček, kam, na katero stran?

Golob:

Letim, da Noe verni moj izve, da je potop končan. Povabim, kroker, te s seboj.

Kroker:

Ne grem; zdaj voda vrè z gorâ, obeta meni srečnih dni; človeške vidim tam kosti... In črni tič se skrohota.

Golob:

Ponesi v barko upanje, da umika zemlja se vodam. Zahvaliva očaka tam, moj kroker, mož nas rešil je.

Kroker:

Seveda rad nas on ima; pohrusta sčasom vse nas vprek; le želi mu še dober tek... In črni tič se skrohota.

Golob:

Nad svetom človek je gospod; sam Bog mu to oblast je dal.

Kroker:

Ne vem. Če bil gospod bi tod, bi se nature svet ga bal. A brezno mu nasprot zija, in borni čolnič mu utopí; potopa zrem povsod sledí... In črni tič se skrohota.

Golob:

Družina ena še živí; vode stekó se v ocean; z nebes žarí se mir krasan, in novi svet se nam rodí.

Kroker:

Ne bo kaj prida iz sveta, če človek dedič tod bo krog. Za svèt naj mene vpraša Bog... In črni tič se skrohota.

Golob:

Obupa prerok si zlovest, režiš se zlu, ki slutiš je. Da utolil eno bi boleost, jaz dal bi glas in perje vse. Ti kolneš! Záse vsak pojvá! Ljubezni sami jaz živim.

Kroker:

Živeti češ za prazen dim?... In črni tič se skrohota.

Golob:

Zloděj, ki zливаš žolč grdo, k nesrečnim smrtnikom letim; poneseš vejo oljkino, jih ž njo utolažim, zveselim.

Kroker:

Golob, ti sam in vejica prav kmalu bosta pekla se. Hudičev dvojčič človek je. In črni tič se skrohota.

Izredka se dobi tak izraz divjega obupa, kakor ga je nalslikal pesnik v tej pesmi. Na nižje, zatirano ljudstvo je morala silovito vplivati.

V pesmi »Polži« — »Les Escargots« šiba v perečem sarkazmu buržoazijo svoje dobe. V prevodu slóve ta pesem:

Policaj mi je velel: Proč odtod!
 Stanú grem iskat na kmete.
 Tu slinasti polž mi prestreže pot,
 pokaže roge mi napete.
 Res, čedna gospôda lupinasta,
 krivé se hrbtišča ji slinasta!

Postavlja se polž, si misli tako:
 Fej, ti proletarski nesvestnik;
 saj nimaš ni strehe nad sabó;
 jaz, polž, sem pa slaven posestnik!
 Res, čedna gospôda lupinasta,
 krivé se hrbtišča ji slinasta!

Sred svoje sive palače srčán
 se slinasti polž napihuje,
 kot kakšen odlikovani meščan,
 ki z okna se v svet izkazuje.
 Res, čedna gospôda lupinasta,
 krivé se hrbtišča ji slinasta!

Pomanjkanje nič ga ne skrbi,
 in ne, kdaj bo rok stanarine,
 če se pa sosedov kaj zboji,
 zapre se brž v svoje lupine.
 Res, čedna gospôda lupinasta,
 krivé se hrbtišča ji slinasta!

Tak top je, da mu še dolgčas ni.
 Skrb zase le tare ga v prsih.
 Iz drugih dela lepo se mastí,
 se plazi po rožah in trsih.

Iz vladarjev se norčuje v nastopni pesmi:

Služba mi preroška narekuje,
 da razkrijem tmò bodočih dní!
 Da vladarje vrh zemlje kaznuje,
 v starem svetu jim potop vzkipí.
 Kmalu vali vse preplavijo.
 Ocean rjove, venkaj sili.
 »Glejte,« kličem. »Sanjaš,« pravijo.
 Bore kralji! Vsi bodo utonili!

Huda kazen za te dobre kneze,
 ki tak lepe zákone dajó!
 Sužnih znakov, jarmov težke peze
 ljudstvo je brezbrizno vzrok samó.

Res, čedna gospôda lupinasta,
 krivé se hrbtišča ji slinasta!

Najlepše naj tiči se mu oglasé,
 ne gane ga to in ne moti,
 zagaman še komaj, komaj ve,
 da so še glasovi in peroti.
 Res, čedna gospôda lupinasta,
 krivé se hrbtišča ji slinasta!

Hudirja! Tič je ta buržoá.
 Od pameti malo se (dobička) vleče.
 Pač boljša je svoja hiša doma,
 da druge se lahko ven meče.
 Res, čedna gospôda lupinasta,
 krivé se hrbtišča ji slinasta!

V dveh zbornicah, čujem, postave dajó
 njihovi poslanci — veljaki.
 Poslanec pač morda še pèr (pair)
 celó bo.

Precèj jih vem, ki so prav taki.
 Res, čedna gospôda lupinasta,
 krivé se hrbtišča ji slinasta!

Le plezajmo! Polž nam je zgled!
 Za njim!

To dvigne še mene izganca!
 Za polža volivca se še vzgojim,
 morda še za polža — poslanca.
 Res, čedna gospôda lupinasta,
 krivé se hrbtišča ji slinasta!

A valovje svojo pot drví
 proti njim, ki so tak varni bili;
 zdaj pa zanje niti barke ní.
 Bore kralji! Vsi bodo utonili!

Afriški despot, ki bos kraljuje,
 Kamov črni sin, vodé krotí:
 »Stari fetiš moj vas že ustrahuje,
 da dohodek se mu podvojí.«
 Dobri kralj! Podložnike loví,
 — mnogo ladij so že napolnili —
 jih prodaja kruti sužnosti.
 Bore kralji! Vsi bodo utonili!

»Semkaj vsi!« azijski sultan vpije,
 »skopljenci, vezirji in žené!
 Da valovom jeza se razbije,
 vaša trupla naj jo zajezé.«

In v serailu, kjer parfum diši,
 kjer čuvaji radi bi ubegnili,
 puši, zeva; »Glave proč!« velí.
 Bore kralji! Vsi bodo utonili!

In v Evropi, kjer potop vzkipeva,
 iščejo si skupne pomoči.
 »Bog nas sodi,« jim zastonj odmeva.
 Bog jim pravi: Plavajte samí.

Vali vse te vzvišence požró,
 prěstoli se bodo jim razbili,
 kron zlato v denar jim prekujó.
 Bore kralji! Vsi bodo utonili!

Kje so, prerok, ocean, viharji!
 Narodi smo, ki nas glad drví.
 Česa treba je, zdaj vemo, s carji,
 za nas brez koristi, brez moči.
 Bog jim nas, valove, bo poslal,
 saj so dolgo zapeljani bili.
 Pa zasije nebes; vtihne val.
 Bore kralji! Vsi bodo utonili!

Poudarjamo, da sta ti dve poslednji pesmi bili zloženi neposredno pred revolucijo l. 1848. Imeli sta mnogo vpliva.

B. Na Angleškem.

Owena in njegovo delo smo že opisali. Bil je v svoji družboslovni teoriji popoln materialist. Človek se mora gibati po razmerah; nima svobodne volje, ne pravic, ne dolžnosti, ne odgovornosti. Popolnoma je odvisen od okolnosti. Po teh naukih je torej treba le okolnosti v družbi tako preosnovati, da bo vsak v njih dober in zadovoljen. In to se zgodi, če se družba uredi, kakor pravi Owen, po njegovih načelih. Owen je na Angleškem, Škotskem in Irskem osnoval 61 društev, ki so imela v Manchestru svoje središče. Njihovi udje so se imenovali socialisti. Prvič srečamo to ime v zgodovini pri teh Owenovih učencih. Za Angleško niso imela ta društva mnogo pomena. Reybaud piše o njih l. 1848:⁷⁴

»Ker je le malo število ljudi, ki gredó vedno za vsako novostjo in za vsakim šumom, ne napreduje socialistična ločina niti po številu niti po kakovosti svojih pristašev. Izbira se splošno iz srednjega stanu, izmed ljudi, ki imajo več ponosa nego znanja. — Brez priziva obsojajo družbo in naznanjajo, da se bo izpremenila.«

Ob istem času se je pa pričelo na Angleškem med delavskim ljudstvom samim važno gibanje. Velika obrt je jela ondi propadati, ker so se tudi druge evropske države vedno bolj lotevale proizvodnje s parno močjo. Zlasti

⁷⁴ O. c. II. str. 108 Des idées et sectes communistes.

Belgija je bila v tem oziru kmalu za Angleško; tudi Francoska je pričela velika podjetja. V prvi polovici prošlega veka so začeli veliko obrtnost tudi na Nemškem, Holandskem in v Avstriji. Severna Amerika se je pa že izprva v veliki obrti krepko kosala z Angleško. Čim več proizvodnje je bilo drugod, tem manjše dobičke so imeli angleški tvorničarji.

Pri tem ne smemo prezreti, da je na Angleškem vladala brez ovir gospodarska svoboda, liberalstvo, kateremu niso zakoni stavili nobenih mej, marveč ščitili svobodno tekmovanje in svobodno delavsko pogodbo. Proizvajali so torej neprimerno hitro. Kdor je imel sam dovolj kapitala, je na lastno pest ustanovil kako podjetje; kdor pa sam tega ni mogel, se je zvezal z drugimi v delniških družbah. R e y b a u d piše kot sodobnik o tej zadevi takole:⁷⁵ »Angleška je zlorabljala proizvodne sile, katere sta ji mahoma podala par in mehanika; in za to pre-nagljenost je kaznovana. Ni mislila, da ima obrtno cesarstvo svoje meje.«

Vsled neurejenega, preburnega proizvodnje, ki je ljudi spravljalo s kmetov v obrtna središča in tako iz neznatnih mestec, ki so bila včeraj še komaj znana, napravila ogromna velemesta kot n. pr. Manchester, Birmingham in Soho, Leeds, oba Bostona, Preston, Stockport, Sheffield, Newcastle, Macclesfield in celo vrsto drugih, izpremenila se je Angleška brž v industrialno državo. Že koncem prve polovice našega veka se je samo ena tretjina pečala s poljedelstvom; dve tretjini sta delovali v veliki obrti. Izprva je šlo razmerno dobro. Podjetniki so spravljali velikanske dobičke in tudi delavci so bili toliko plačani, da so mogli živeti, dasi je tekmovanje med delavci plačo tiščalo precej niže, nego bi bila morala biti po visokosti podjetniškega dobička. Nihče ni mislil, da utegne velika obrt nazadovati. In vendar se je to zgodilo! Obrtne krize so se pričele; najprej v predilnicah in barvilnicah. Tvorničarji so si brž pomagali s tem, da so znižali delavcem plačo. D r ž a v n a z b o r n i c a je dognala, da so n. pr. v Stockportu družine s šestimi osebami, ki so prej zaslužile po 22—23 šilingov na teden, dobile za svoje delo v tvornicah kesneje samo 3—4 šilinge, s čimer so se komaj ubranile smrti od lakote. Takih slučajev poročajo vladni komisarji vse polno. Podjetniki so se v tej dobi izmislili

⁷⁵ O. c. II. III. Les chartistes str. 156.

nekaj posebnega v svojo korist in v izkoriščanje delavskega ljudstva: delavcem niso več plačevali v denarju, marveč v blagu, oziroma z znamkami, katere so zamenjavali z blagom — živežem in obleko, — a samo pri svojem gospodarju. Na ta način so bili dvakrat tepeni: z nizko plačo in z dragim in slabim blagom. Ta način izkoriščanja se imenuje *trucksystem*. Ker rabi ta beseda Angležem, Francozom in Nemcem, nam je ne kaže sloveniti.

Trucksystem je pa vzbudil med delavci novo, krepko življenje. Videli so, da tako ne more iti več naprej. Dokler je delavec vsak sam zase, kaplja na veji, ne more doseči ničesar. Ne more se ne zagovarjati ne braniti, marveč mora samo robotovati in trpeti. Zato so se združili v *delavske zveze*, ki so jih imenovali *Trades-Unions*.⁷⁶ Te zveze so se ločile po raznolikosti dela. Vsaka stroka je imela svojo zvezo. Izprva so bile te zveze tajne in država jih je preganjala, kjer jih je zasledila; toda polagoma so si pridobile javno veljavo, in danes se lahko čudimo tem lepim delavskim organizacijam. Z Angleškega so se kmalu razširile v Ameriko, na Francosko, na Nemško, v Avstrijo in drugam.

Prvi namen teh *Trades-Unions* — delavskih zvez — je bila *obramba delavcev* proti tvorničarjem. V zvezah združeni delavci so postali krepke čete pod vodstvom svobodno izvoljenih svojih tovarišev. Proti krivicam se je pričel boj. Če je kak podjetnik pričel *trucksystem* ali če je znižal delavcem plačo, brž so stopili voditelji v posvet in so določili, da toliko časa, dokler se ne odpravi storjena krivica, noben delavec ne prime za delo. Pričele so se stavke, po svojem izvoru in po svojem splošnem imenu *strikes* — štrajki — angleškega izvora.

Če bi pa kazalo, da bi medsebojno tekmovanje utegnilo v kaki stroki kljub stavkam preprečiti delavske koristi, so sklenile delavske zveze še hujša sredstva. Določile so namreč, da mora četrтина, včasih celo polovica delavcev zapustiti domovino. Navadno je odločil žreb, katere družine so v to obsojene. Brez mrmranja, v živi zavesti, da le tako more pomagati sebi in sobratom, je zapustil delavec svoj dom in se preselil v Nemčijo, Belgijo, Ameriko, ali drugam. Ž njimi se je pa selila tudi ideja delavskega združevanja po vsem veliko-obrtnem svetu.

⁷⁶ Izgov. trejds-juniens.

Zveze so postale kmalu tako mogočne, da je moral vsak delavec pristopiti k njim, sicer mu ni bilo mogoče vztrajati pri delu. Vstop v delo so potemtakem delavske zveze izprva posredno, kesneje pa kar neposredno vzele v svoje roke.

Samo po sebi je umevno, da so si delavci v svojih zvezah tudi drugače vzajemno pomagali. Ustanavljali so si konsumna društva, kjer so dobivali poceni živež in obleko; združevali so se v razne zavarovalne družbe: za slučaj smrti, za bolezen, starost in onemoglost.

Da so imeli potrebnega denarja za stavke, so zlagali po majhnih vsotah vsak teden, in tako so si nabrali v posamnih zvezah velike vsote denarja. Na nekaterih krajih so si vzajemno poskrbeli za zdrava stanovanja, drugod so si ustanovili svoje hranilnice. Skratka: po vseh delavskih zvezah se je pričelo krepko gospodarsko življenje delavcem v korist.

Danes so angleški delavci vsled tega najlepše in najbolj organizirani, imajo v svojih zvezah ogromno premoženje; marsikje so si ustanovili lastna podjetja; drugod so dosegli to, da podjetniki ž njimi delé letni dobiček; drugod pri delniških družbah zopet, da vsako leto neko število delnic njihovega podjetja prehaja v njihove roke. Značilno pa je, da te delavske zveze, ki so se pričele precej prej, preden se je rodila socialna demokracija, nočejo z malimi izjemami o socialno-demokraških načelih ničesar vedeti in da je vsled tega večina angleških delavcev nasprotna socialni demokraciji.

Delavske zveze, urejene po strokah, so pa vprav pomagale le boljšim, večinoma izučnim delavcem. Dninarji, najubožnejši in najzapuščenejši proletarci, so bili brez njihovega varstva. Kako bi tudi moglo biti drugače? Dninar, ki ne zna nobenega posebnega dela, mora biti za vse: danes tu, jutri tam; danes pri tem, jutri pri drugem opravilu; zato nima niti stalnih gospodarjev, niti stalnega dela, in v strokovni zvezi potemtakem ni zanj prostora. To je prva važna stvar, ki jo moramo pomniti, če hočemo umevati gibanje, ki je hočemo ob kratkem opisati v naslednjih vrstah.

Druga ne manj važna stvar je pa ta, da se delavske zveze za politiko niso po svojem bistvu nič brigale. Ustvarjale so samo organizirane delavske čete za gospodarski boj; niso pa

posegale v politiški boj. Kakor jih ne moremo v nobenem oziru imenovati komunističnih, jim torej prav za prav tudi demokraško ime ne pristaje. Komunistične niso, ker ne zanikavajo zasebne lasti, demokraške niso, ker se ne bojujejo zato, da bi politična oblast prešla v njihove roke.

Iz srede delavskih zvez je pa krog leta 1830 izšla nova četa, ki si je postavila za svoj namen boj za vse proletarce, zlasti na političnem polju. Ta četa je hotela novo ljudstvu prijazno ustavo; hotela je priboriti ljudsko karto,⁷⁷ in zato si je pridela ime — kartisti (chartistes).

Kartisti so bili v pravem zmislu besede proletarska stranka. Niso se zmešali z delavskimi zvezami, dasi so imeli v njih svoj začetek. Nekaj mož, nadarjenih, prenapeto pogumnih in nesebičnih, se je skupilo, in ti so po vsej Angleški pričeli krepko agitacijo za svoje ideje. Leta 1834. se jim je ponudila zlasti ugodna prilika. Do tedaj je namreč na Angleškem veljal Elizabetin zakon za siromake. Po tem zakonu je morala vsaka župnija skrbeti za svoje ubožce, in če ni hotela, so jo lahko prisilili. Vsled tega je nastalo mnogo preprirov: ubožci in župnije so se pritoževale. Ko se je pričela velika obrt, je bilo tudi vedno več ubožcev. Leta 1776. je zbornica dognala, da plačujejo farne občine 17.000 funtov šterlingov. Leta 1801. se je plačevalo štiri milijone šterlingov; prebivavcev je bilo tedaj v angleškem kraljestvu devet milijonov. Leta 1818. so stali reveži 18 milijonov šterlingov; prebivavcev je bilo 12 milijonov. Leta 1833. se je dalo za ubožce osem milijonov 500.000 šterlingov; prebivavcev je bilo 14 milijonov. Škotsko in Irsko ni všteto tu vmes. Ubožcev je nastalo tisto leto 1,300.000. Nekatere župnije so kar obubožavale vsled tega davka. Tako je n. pr. 1. 1831. sunderlanska župnija štela 17.000 prebivavcev, med katerimi je bilo 14.000 revežev. Leta 1834. se je zakon o revežih izpremenil. Namesto dosedanjih podpor so se ustanovile delavske hiše — work houses, kjer je vsak revež dobil delo in primerno oskrbo. V teh hišah so bili pa stanovniki ločeni po spolih in rodbinsko življenje je bilo nemogoče. Nad polovico ljudi, ki so prej živeli od župnij kot

⁷⁷ Prim. str. 183. Angleška ustava ima svoj prvi državnopravni spis iz l. 1215., ko je kralj pod imenom Charta magna (Velika karta) priznal ljudstvu pravice pri vladanju. Zato se ustava često imenuje karta.

reveži, je odpadlo, in stroški za ubožce so se znižali od devet na štiri milijone šterlingov. Kar se jih ni izročilo strogemu vodstvu v delavskih hišah, so si iskali zaslužka in kruha pri veliki obrti, po tvornicah. To je pa izredno slabo vplivalo na delavske razmere. Taka sila novih moči je rodila hudo krizo. In v tisti krizi so se prvič vzdignili kartisti. Pod vodstvom Frosta in Williamsa so zbirali nezadovoljneže in v mladostnem ognju so jih izpodbujali k uporom. Kakor pereč ogenj se je širil revolucijski duh med nižjim ljudstvom. Cela vrsta uporov se je pojavljala po angleških mestih. Uporniki so napadali palače, prodajalnice, tvornice in vladna poslopja. Toda četudi so izprva semintja malo časa zmagovali, jih je vendar kmalu vojaštvo premagalo. Frost in Williams sta sama v prvem navalu podlegla in na morilnem odru položila svoji glavi pod rabljevo sekiro. Do l. 1842. so imeli kartisti uporno taktiko. Od tedaj so pa izprevideli, da s silo ne gre. Zato so nastopili drugo, strogo zakonito pot. Jeli so zahtevati političnih pravic za proletarce. Prvi njihov važnejši politični čin je bila peticija, naj se preustroji zbornica na temelju splošne volivne pravice. To peticijo je podpisalo 3,317.702 angleških državljanov. Na okrašenem vozu, z zastavami v rokah jo je pripeljalo z godbo v spremstvu v London 20.000 ljudi. Izročil jo je Ducombe. Podpirali so jo pa Leader, Bowsing, Fielden, Easthope, Hume, Wakley, O'Connell in Roebuck. Zbornica jo je sicer zavrgla, toda častno upoštevajoč njen pomen.

Kartisti niso mirovali. Izdelali so ljudsko karto, v katere uvodu pravijo, da je najboljši pripomoček privedi ljudi, da bodo pokorni zakonom, če se jim dovoli, da se bodo udeleževali zakonodaje, in da se mora zavoljo tega ustanoviti splošna volivna pravica. V tem zmislu govoré v svoji ljudski karti:

»Vsak možak⁷⁸, ki prebiva v treh kraljestvih, sme voliti:

1. če je rojen ondi, ali če se je udomačil s tem, da dve leti tam prebiva;
2. če je dopolnil 21 let;
3. če ni dokazano, da je brez uma ob tem času, ko se napravljajo volivni zapisniki;

⁷⁸ V prvotnem načrtu so zahtevali volivno pravico tudi za ženske, toda to so kesneje opustili.

4. če ni dokazano, da je izdajavec;

5. če mu njegova volivna pravica ni vzeta zaradi goljufije, hinavščine in krivic pred volitvijo.«

Kartisti so izdelali tudi načrt, kako naj bi se imela vsa angleška država razdeliti v 300 volivnih okrajev. Za poslance so zahtevali dijete in vsakoletne volitve. Podpisali so to karto Vincent, Lovett, James O'Brien, Jos. Wood, M. Feargus, O' Connor in drugi. Vrhu tega zahteva njihov načrt vsakoletne volitve in t a j n o volitev.

Značaj radikalne proletarske stranke so si nekaj časa ohranili. Ko so se pojavili delavski upori v Manchesteru, Bostonu, Ahstonu, Oldhamu, Buryju, Rochdaleu, Stockportu, Leedsu in v drugih industrijskih mestih, so se oglasili kartisti z javnim oklicem, v katerem so med drugim rekli:

Bratje! Velike politične resnice, ki so se razpravljale zadnjih 50 let, so naposled vzdramile iz dremote angleške bele sužnje, te zasramovane in ponižane sužnje, in so jim vrnilo zavest dolžnosti do njih samih, do njihovih otrok, do njihove zemlje. Več nego 10.000 ljudi je vrglo od sebe svoje delavsko erodje. Vaši gospodarji se tresejo pred vašo krepkostjo, in ljudstvo pričakuje motri pazno, kako se godi z vašo stvarjo. Delo ne sme biti več plen gospodarjev in despotov. — Zato smo si mi slovesno prisegli, da srečna prilika, ki se nam ponuja, ne bo izgubljena in da ne gremo na delo, razen tisti dan, ko bodo prenehale pravične delavske tožbe; tisti dan, ko bo ljudska karta prostrla svoje varstvo nad nami, nad našimi trpečimi ženami, nad našimi zapuščenimi otroki. Angleži, kri vaših bratov rdeči ceste v Prestonu in Blackburnu⁷⁹, in mučitelje žeja, da bi jo še prelivali. Bodimo trdni in ne dajmo tiranom prilike, da bi nas ujeli! Petdeset milj krog Manchestra počivajo vsi stroji razen žitnih mlinov. Sorojaki in bratje! Stoletja lahko minejo, preden se zgodi kako tako splošno dejanje. Svoboda se nam kaže, pojdemo za njo! Dajte nam sil v tem polomu; podpirajte svoje voditelje; združite se krog našega svetega prapora in prepustite odločitev Bogu pravice in vojnih trum!«

Tako so govorili kartisti razburjeni množici; trdili so pa, da jo miré. Njihova stranka je dolgo časa naraščala. Krog leta

⁷⁹ Tam so bili namreč vojaki z orožjem razgnali upornike in jih več pomorili.

1848. so šteli v Londonu 200.000 svojih pristašev, drugod po Angleškem pa dva milijona na 70 različnih krajih. Značilno pa je, da so se trdno držali krščanske vere. V svoji peticiji na državni zbor, v kateri so zahtevali splošno volivno pravico in zakonito pomoč delavskemu ljudstvu, ki je bilo po zakonu za reveže hudo udarjeno, so zahtevali tudi, naj se angleškemu duhovstvu izroči 220 milijonov frankov iz državnega zaklada, češ, da bi se s tem denarjem lahko razširilo krščanstvo po vseh delih sveta.

Leta 1851. so imeli kartisti zadnji večji sestanek v Londonu. Takrat se je sklenilo, da se mora poddržaviti vse zemljišče, da mora država skrbeti za bolnike, onemogle in delavce brez dela, da se morajo odpraviti razen zemljiškega in dohodninskega vsi davki.

A tudi ta program jih ni rešil. Jeli so se prepirati med seboj in očitati drug drugemu sebičnost in osebno dobičkaželjnost. Njihovi listi so izgubljali naročnike, pristašev je bilo vedno manj in kmalu je ostalo le par neznatnih društev (n. pr. Narodna liga, Demokraška zveza, Republikanska bratovščina) od vsega začetkom tako mogočnega kartistovskega gibanja.

Na Nemškem.

Velika obrt se je splošno na Nemškem mnogo kesneje razvila nego na Francoskem in Angleškem; tvornic je bilo v prvi polovici našega stoletja le malo, pač pa je bila močno razvita domača industrija. V Šleziji se je večina ljudi na kmetih pečala s tkalstvom. Odirali so jih prej prodajavci in kupci s platnom. Že leta 1792. je bil med njimi buknil majhen upor; tkalci so takrat na sejméh s silo napadali svoje odrtnike. Na Šaksonskem se je izdelovalo sukno in bombaž. V Šemnici so se ustanovile velike tvornice, in to mesto se je jelo imenovati saksonski Manchester (Menčester). Delavcem se je slabo plačevalo, zahtevalo pa veliko od njih. Tudi v porenskih mestih se je kmalu pojavila velika obrt. V ahenškem, kolinskem in düsseldorfskem okraju se je izdelovalo bombažovo, volneno in svilnato blago. Tudi železarstvo in sploh kovinarstvo se je krepko pričelo. S tem je pa tudi nastopala socialna beda. Delavci niso imeli nobenega zakonitega varstva. Nenravnost, nevednost in uboštvo so gospodovale med

njimi. Ni čuda! Otroke so silili k težkemu delu od 4 zjutraj do 6 zvečer. Vse vprek so tvorničarji s trukom pritiskali delavce. In vlade se niso brigale za vse to. Šele po l. 1848. so se pričele nekaj gibati. Delavci so bili sicer splošno zelo nezavedni, toda rokodelski pomočniki so zanesli kmalu med nje komunistične in socialistične ideje s Francoskega. Vrhu tega so se tudi nekateri izobraženci jeli zanimati za delavce, izprva seveda stoječ izključno na liberalnem stališču.

V leposlovju imamo n. pr. Karla Becka, ki vnema v svojih pesmih »o ubogem možu« zoper Rothschilda, češ, da se proti njemu — kralju kraljev, poveljniku sužnjev — dvigne kmalu sodba svobodnih mož. Meissner opisuje blede otroke v tvornicah, kjer jim medena kolesa bijejo takt k vročemu plesu, in bogokletno se roga Zveličarju, ker je obljubil otrokom nebeško kraljestvo. Lenua je v svojih melanholičnih pesmih često udaril na struno, ki je odmevala tudi v potrtem delavskem srcu. Glavna smer je bila vsem tem pesnikom odločno naperjena proti religiji in proti cerkvi.⁸⁰

Znamenit je bil v tem oziru žid Heine, ki se v mnogih svojih spisih že otresa liberalstva in se že popolnoma približuje socializmu.⁸¹

⁸⁰ Za zgled navajamo te-le Lenauove verze:

Das Licht vom Himmel läßt sich nicht versprengen,
 Noch läßt der Sonnenaufgang sich verhängen
 Mit Purpurmänteln oder dunkeln Kutten,
 Den Albigensern folgen die Hussiten,
 Und zahlen blutig heim, was jene litten;
 Nach Huss und Žižka kommen Luther, Hutten,
 Die dreißig Jahre, die Zevennenstreiter,
 Die Stürmer der Bastille und so weiter.

⁸¹ Naslednjo značilno njegovo pesem uporabljajo mnogokrat še današnji socialni demokratje:

Ein neues Lied, ein bessres Lied,
 O Freunde, will ich euch dichten:
 Wir wollen hier auf Erden schon
 Das Himmelreich errichten.
 Wir wollen auf Erden glücklich sein
 Und wollen nicht mehr darben;
 Verschlemmen soll nicht der faule Bauch,
 Was die fleißigen Hände erwarben.

Herwegh, posebno pa Freiligrath⁸² in Jurij Weerth⁸³ se tudi smejo imenovati socialistični pesniki.

Es wächst hienieden Brot genug
Für alle Menschenkinder,
Auch Rosen und Myrten, Schönheit und Lust
Und Zuckererbsen nicht minder.

Ja, Zuckererbsen für Jedermann,
Sobald die Schoten platzen!
Den Himmel überlassen wir
Den Engeln und den Spatzen.

⁸² Strojevodja na parniku, na katerem se vozi kralj po Renu, poje v neki Freiligrathovi pesmi takole:

Du bist viel weniger ein Zeus, als ich, o König,
ein Titan!

Beherrsch' ich nicht, auf dem du gehst, den
allzeit kochenden Vulkan?

Es liegt an mir: — Ein Ruck von mir, ein
Schlag von mir zu dieser Frist,

Und siehe das Gebäude stürzt, von welchem
du die Spitze bist.

Der Boden birst, aufschlägt die Glut und sprengt
dich krachend in die Luft!

Wir aber steigen feuerfest ans Licht aus
unsrer Gruft!

Wir sind die Kraft! Wir hämmern jung das
alte morsche Ding, den Staat,

Die wir von Gottes Zorne sind bis jetzt das
Proletariat.

⁸³ Industrijo opisuje tale njegova pesem:

Und Menschen opfernd steht sie wieder da
Des Irrtums unersättliche Begierde;
Weinend verhüllt sein Haupt der Paria,
Indes der Andre strahlt in goldner Zierde, —
Doch Tränen fließen jedem großen Krieg,
Es führt die Not nur zu gewißerm Sieg,
Und wer sie schmieden lehrte Schwert und Ketten,
Kann mit dem Schwert aus Ketten sie erretten.
Was er verlieh, des Menschen hehrer Geist,
Nicht Einem — Allen wird es angehören!
Und wie die letzte Kette klirrend reißt,
Und wie die letzten Arme sich empören:
Verwandelt steht die dunkle Göttin da,
Beglückt, erfreut ist alles, was ihr nah!
Der Arbeit Not, die Niemand lindern wollte,
Sie war's, die selbst den Fels bei Seite rollte.

Revolucijske pesmi niso prišle med delavsko ljudstvo pri veliki obrti; to je bilo v svoji zapuščenosti še nesposobno, da bi jih moglo umevati. Večini je bil edini ideal — žganje. Žganjarstvo je uničevalo pri delavcih, kar jim je še ostalo moči od trdega dela. A izobraženci — seveda zlasti manjši — so slastno segali po takih proizvodih, in ideje, ki so se jih nasrkali po njih, so potem širili dalje.

Dasi so bili pa delavci zanemarjeni, vendar niso bili izgubili še vseh svojih sil. Glad jih je prignal parkrat h krepkim stavkam in nekakšnim uporom. Največji tak upor je bil začetkom junija l. 1844. v šleskih tkalskih vaseh Peterswald in Langenbielau. Zwanzigerjevo podjetje je ondi odiralo tkalce s slabo plačo in jih dražilo s sirovim ravnanjem. Med tkalci se je rodila pretresljiva pesmica o delavski bedi.⁸⁴

Ko so delavci nekoč peli to pesem pred Zwanzigerjevo hišo, je policija enega izmed njih zaprla. To je vžgalo upor. Dne 4. junija se je zbrala ogromna množica in šla paroma pred Zwanzigerjevo stanovanje. Zahtevala je višjo plačo. Porogljivo so jih odpodili. Razjarjeni tkalci so udrli v palačo in vse razbili in pokončali, kar je bilo mogoče. Nekateri so svetovali, naj se hiša zažge. A večina se je temu uprla, češ, potem dobi Zwanziger odškodnino. Namen uporu je pa bil, spraviti ga v uboštvo, da bo tudi on vedel, kakšna je lakota. Drugi dan so razdrli palačo podjetniku Dierigu. Vojaki so jih izkušali odgnati in so streljali na nje. A to je ljudi tako razkačilo, da so planili nad vojake in jih prisilili, da so ostavili vas. Drugi dan

⁸⁴ Nekaj vrstic iz nje bodi za zgled:

Hir hilft kein Bitten, hilft kein Flehn,
Umsonst sind alle Klagen;
Gefällt's euch nicht, so könnt ihr gehn,
Am Hungertuche nagen.

Nun denke man sich diese Not
Und Elend dieser Armen,
Zu Hause keinen Bissen Brot,
Ist das nicht zum Erbarmen?

Erbarmen? Ha, ein schön Gefühl,
Euch, Kannibalen! fremde;
Ein jeder kennt schon euer Ziel:
Es ist der Armen Haut und Hemde!

je prigrmelo vojaštvo v večjem številu in je udušilo upor. Tkalce so pa trumoma gonili pred sodišče in jih strogo kaznovali. Opomniti moramo, da niso delavci nobene osebe napadli in da so vse drugo pustili pri miru razen lastnine odiravcev. Z bajoneti in krogli, z bičem in z ječo se niso popravile tkalske razmere. Žalostna usoda ubogih tkalcev je po uporuh pridobila mnogo ljudi, ki so se jeli zanimati zanje. Vlada pa ni posegla vmes z zakoni in ni varovala človeške pravice izsesanih delavcev, temveč s tajno policijo je vohala okrog, kje bi zinil kdo kako trdo proti njeni oblasti. S tem je seveda le pripravljala še hujše upore.

Viljem Weitling.

Že pred l. 1848. je bilo torej med nemškimi delavci veliko nezadovoljnosti in je semtertja izbruhnil kak upor. Nemške vlade so sploh mislile, da je proti takemu novemu duhu dovolj močna policija. Od l. 1830., ko so se na Nemškem po prej navedenih važnih zgodovinskih dogodkih — julijski revoluciji na Francoskem in poljski vstaji — rodili liberalno in tudi revolucijsko nadahnjeni možje, je bilo zapiranje in preganjanje na dnevnem redu. Mnogo jih je vsled tega bežalo iz svoje domovine. Pariz je bilo središče tem ubežnikom in pregnancem. Ondi so osnovali že l. 1834. tajno „zvezico izobčencev“ (Bund der Geächteten), ki si je postavila za namen, osvoboditi in prepородiti Nemčijo po francoskih revolucijskih vzorih. V zvezi so bili zlasti rokodelski pomočniki velikega pomena. Bilo jih je tudi največ. Izobraženi pregnanci so jih pridobivali zase, da so bili po njih v dotiki z domovino. V pomočniškem potovanju ni slutil nihče nič hudega. In vendar so zanašali pomočniki iz Pariza nove nauke domov. Da, prvi nemški komunistični teoretik je bil — krojaški pomočnik Viljem Weitling.

Weitling se je rodil l. 1808. v Magdeburgu kot nezakonski sin uboge matere. Okoli l. 1835. je na svojem potovanju prišel v Pariz, kjer je ostal nepretrgoma do l. 1841. Ondi se je nasrkal socialističnih idej. Izprva mu je bil Babeufov nauk najvišji vzor. Tudi Lammenais⁸⁵ je imel veliko moč nanj.

⁸⁵ Lammenais (Lamené) se je rodil l. 1780.; umrl je l. 1860. Vzgojen je bil v brezverskih revolucijskih načelih. Ko ga je zavrгла njegova ljubljena nevesta, iskal je tolažbe v veri. Brez pravega poklica je vstopil v duhovski

Ko se je l. 1836. ‚zveza izobčencev‘ razdrla, se je osnovala na njenem mestu ‚zveza pravičnikov‘ (Bund der Gerechten). V nji je Weitling imel vodilno besedo. L. 1838. je spisal prvo nemško komunistično knjižico: »Die Menschheit, wie sie ist und wie sie sein sollte.« Skrivaj se je natisnila in po pomočnikih se je širila med ljudstvo.

Weitling je kmalu nato ustanovil ‚zvezo pravičnikov‘ tudi v Švici. Vsak je moral pri sprejemu tole izjaviti:

‚Delavci smo že siti, delati za lenuhe, trpeti v pomanjkanju, ko se drugi masté v izobilju; od sebičnikov nočemo sprejemati nobenih težkih bremen več, spoštovati nočemo več nobenega zakona, ki ohranja najštevilnejše in najkoristnejše človeške sloje v ponižanju, revščini, zaničevanju in nevednosti in nekaterim maloštevilnim osebam daje sredstva v roke, da se povzdignejo za gospodarje delavskih čet. Svobodni hočemo biti in to hočemo, da vsi ljudje na zemlji živé tako svobodno, kakor mi, da se nikomur ne bo godilo ne bolje ne slabše kot drugemu, marveč da bodo vsi skupno nosili bremena, težave, veselje in slasti, t. j. živeli skupno.«

stan. L. 1827. je izdal svoje »Essais sur l'indifference«, v katerih z ognjevitimi besedami pozivlje svoje sorojake, naj se oklenejo katoliške vere. Iz dobrega namena, vsaj izprva, je jel kmalo nato izdajati časopis »L'Avenir« (Bodočnost), v katerem je z verskega stališča dokazoval upravičenost neomejene svobode in enakosti. Leta 1832. je papež posegel vmes in je zavrgel njegove zmote. Lammenais se je podvrgel, toda besede ni držal. Leta 1834. je izdal knjigo »Paroles d'un croyant« (Nekega vernika besede). Tu je svoje nekdanje zmotne ideje še jasneje razkril. Cerkveno oblast pobija; izvor vsega prava mu je ljudstvo, in v vznesenih besedah zagovarja neomejeno ljudsko svobodo. Ko je Gregor XVI. zavrgel njegov spis »majhen sicer, toda po zlobnosti ogromen« (mole quidem exiguum, pravitatem tamen ingentem), se L. že ni več zmenil za to obsodbo. Od tedaj se je nesrečni odpadnik vedno globlje udiral v prepad. V svojem delu »De l'absolutisme et de la liberté« zahteva, da se mora »v družbenih temeljih načelo naravne enakosti postaviti na mesto neenakosti spola, svoboda vseh na mesto gospostva posameznikov«.

Leta 1838. pa je šel še dalje. V svoji knjižici »Livre du Peuple« zagovarja popolni komunizem. Zasebna last je po njegovem vzrok vsem prepirom, sovraštvu in zavisti. Božja previdnost preklinja zasebno last.

Zaletavajoč se v cerkveno oblast in v katoliške resnice, trdi, da so revolucijske ideje utemeljene v krščanstvu: Komunizem, ki ga izraža geslo bratovstva, je krščanska zahteva. Enakost, svoboda, bratovstvo so sveta načela. Izvedla jih bo ljubezen, ki jo uči krščanstvo. — Umrl je nespravljn s cerkvijo.

Člani so se imenovali ‚brate‘. Weitling je zbiral v tej zvezi samo najnadarnejše može in jih je vzgajal, da bi kesneje mogli ustanavljati razna društva, v katerih bi razširjali načela, ki so se jih v zvezi navzeli. Zelo previdno je uredil agitacijo. Brez šumnih shodov so delovali člani njegovi zveze po gostilnicah, v delavnicah, v zasebnih stanovanjih. V podporo temu gibanju je ustanovil Weitling meseca septembra l. 1841. list »Der Hilferuf der deutschen Jugend« z geslom: *Gegen das Interesse Einzelner, insofern es dem Interesse Aller schadet, und für das Interesse Einzelner, ohne einen Einzigen auszuschliessen.* Z mesecem januarjem l. 1842. mu je izpremenil naslov v »Junge Generation«. Meseca decembra 1842 pa je izdal svoj poglavitni spis: »Die Garantien der Harmonie und Freiheit«.

L. 1843. je spisal »Das Evangelium der armen Sünder«. Toda ta spis so zasledili, preden je izšel, in v Curihu so obsodili Weitlinga radi bogokletstva in napadov na zasebno last. Leto dni je predsedel v curiški ječi. Iz Švice so ga iztirali v Nemčijo, odkoder je šel v Hamburg in London; v Novem Jorku je umrl dne 25. januarja 1871.

Weitlingovi nauki so ob kratkem tile:

1. Vsi ljudje imajo enako pravico do stvari, ki so na svetu. Zato mora pasti zasebna last. Vse bodi vsem skupno.

2. Red v družbi izvira iz soglasja med poželenjem in med zmožnostmi. Poželenje je trojno: vede, pridobivanja in slasti. Človek ima zmožnosti, da ustreza tem poželenjem. Družbo mora voditi veda kot najvišje poželenje.

3. Sedaj vladata samo pridobivanje in slast. Namesto vede gospoduje zmota, praznoverje in laž. Odtod izvira grozna nenakost med ljudmi. Delavski stanovi trpé v uboštvu in nevednosti, bogatini pa imajo vsega dovolj.

4. Delavski stanovi se morajo rešiti. Družijo naj se med seboj in se pripravljajo za upor. Ko bo revščina prekipela, se bodo vzdignili in vrgli bogatine. Proti bogatinom je revežu vse dovoljeno, tudi — tatvina.

5. Po revoluciji bo vstal »novi Mesija«, mož, ki bo uredil družbo, da bo stalno srečna brez zakonov, brez kazni, brez vlade. Samó upravo bo imela bodoča družba. Najnadarjenejši in najpridnejši jo bodo vodil. Zato pa ne bodo dobili nič več nego najmanjši v družbi. Upravi na čelu bodo stali trije modroslovski izobraženci, najučenejši zdravnik, fizik in mehanik. Osrednji

mojstrski zbor si bodo volili v pomoč; ta zbor bo pa vodil mojstrske zборе, ki bodo upravljali dežele, okraje in manjše rodbinske zveze. Poleg mojstrskih zborov se bo v akademijah gojila veda in umetnost. Upravne službe se bodo razpisavale. Prosilci bodo tekmovali s svojim znanjem in s svojimi deli. Ne bodo se izbirali po osebah, marveč po zmožnostih.

6. Delalo se bo po šest ur na dan. Vsak delavec bo dobil svojo komerčno knjigo. Na eni strani se mu bo vanjo zapisalo, koliko bo delal, na drugi pa, kaj bo prejel.

7. Gibanje med delavci mora biti mednarodno. »Kakšno ljubezen mora imeti dandanes do tako imenovane domovine tisti, ki nima ničesar v nji izgubiti, česar ne bi mogel dobiti v tujih deželah?«

8. Ženske se ne smejo izbirati v upravne službe, ker so duševno nižje nego moški. Zakon mora biti svoboden. »Kdor je zmožen za ljubezen, naj ljubi!« Vzgojo otrok vodi od 3. ali 6. leta družba. Rodbina se nima potem več pečati z njimi.

9. Religija, kakor se sedaj goji, je škodljiva. Popje golju-fajo nižje stanove z upanjem na temno posmrtno življenje. Kristusov nauk je v svoji čisti obliki — komunističen. Prvi kristjani so bili komunisti. Drugi Mesija bo izpopolnil evangeljska načela.

Weitling je marsikaj — zlasti o poželenju — pobral iz Fouriera; v njegovih nazorih o krščanstvu vidimo Lammenaisov vpliv; v ženskem vprašanju in v vsej organizaciji njegove družbe pa vidimo — rokodelskega pomočnika.

Pregnali so ga sicer, toda njegov vpliv je ostal. Albrecht in Kohlmann sta za njim razširjala zlasti njegova načela o krščanstvu in agitirala za nekak krščanski komunizem. Delavci so ju kmalu spoznali kot nepoštena sleparja, zlasti Kohlmann, ki je iskal pri tem le lastnega dobička. Zato je njuno delo brž zaspalo.

Na popolnoma brezbožnem temelju je z najpodlejšim cinizmom Viljem Marx, Weitlingov učenec, zbiral tovariše za tajno zvezo, toda tudi njegovo prizadevanje ni imelo nobenega znatnega uspeha. Pač pa je med rokodelskimi pomočniki in tudi med delavci tlel Weitlingov duh, in ko je Lassalle pričel svojo organizacijo, ga je samo razpihal, in iz tega se je razvilo orjaško socialno demokratsko gibanje po Nemškem.

Engels in Marx sta po pravici upoštevala Weitlinga. Engels ga imenuje edinega nemškega socialca, ki je pred njim res nekaj

storil. Marx pa je pod vtisom njegovih spisov dejal, da je nemški proletariat teoretik evropskega proletariata, kakor je angleški njegov narodni ekonom in francoski njegov politik.

8. Liberalizem in materializem pred l. 1848.

V prejšnjem odstavku smo popisali, kako se je pričelo socialistično gibanje med delavci. Prej je živela socialistična misel samo v umu; nekateri so jo sicer res izkušali v posameznih poskusih pokazati svetu, kakor smo videli, toda s tem so namerali samo tem vplivneje razširjati socialistični nauk, niso pa hoteli ustanoviti velike dejanske stranke. Z opisanim gibanjem so pa stopile na površje socialistične stranke in tako so se odprla socializmu nova pota. Da bo umljiv daljnji njegov razvoj, nam je treba natančno poznati duha javnega življenja te dobe (do leta 1848.). Zlasti dve stvari vidimo v tem oziru: gospodarsko življenje vladajo liberalna načela; v umstvenem delovanju pa zmaguje pretežno vpliv nemškega vse razdirajočega modroslovja in z njim materializem. Poglejmo!

A. Gospodarski liberalizem.

Načela leta 1789.

Pod geslom svobode, enakosti in bratstva se je pričela leta 1789. francoska prekucija. To geslo je povzela zlasti iz Rousseauovih spisov; pridejala jim je pa od enciklopedistov⁸⁶ vzplojeno sovražstvo do religije in Cerkve. O svobodi, enakosti in bratstvu govore takozvane človeške pravice, ki jih je l. 1789. sprejela prekucijska zbornica na čelu nove francoske ustave. Te pravice slovejo:

Člen 1. Ljudje se rode svobodni in enakih pravic in ostanejo svobodni in enaki.

Člen 2. Vsaka politična družba ima namen, ohranjati naravne in nepreklicne človeške pravice. Te pravice so: svoboda, last, varnost in upor proti zatiranju.

Člen 3. Načelo vse oblasti ima svoj sedež v ljudstvu.

⁸⁶ Glej str. 203.

Člen 4. Svoboda je moč, vse storiti, kar drugim ne škoduje.

Člen 5. Zakon sme prepovedovati samo taka dejanja, ki so škodljiva družbi.

Člen 6. Zakon je izraz splošne volje. Vsi državljani imajo pravico, da se udeležujejo ali osebno ali po zastopnikih, kadar se sklepajo zakoni.

Člen 10. Nihče se ne sme prijemati zavoljo svojega mišljenja, tudi v verskem oziru ne, razen če je vsled njegovega javljanja v zakonu določeni mir v nevarnosti.

Člen 11. Svobodno razkrivanje misli in nazorov je ena najdragocenejših človeških pravic; vsak državljan sme torej svobodno govoriti, pisati in tiskati; ako pa zlorablja to svobodo v slučajih, ki jih našteva zakon, je zato odgovoren.

Člen 15. Družba sme od vsakega uradnika terjati račun o njegovem poslovanju.

Poleg teh človeških pravic spadajo med načela leta 1789. še: brezverski šolski pouk, poddržavljenje skrbi za ubožce in ločitev cerkve od države. V njih se jasno vidi protiverska smer, katero je gojil Voltaire s svojimi tovariši vred.

Načela l. 1789., na katera se sklicujejo vsi revolucionarji, pa še niso vsa naštetja v prejšnjih vrsticah. Enega pglavitnih še nismo navedli: Revolucija se je že v svojem pričetku v gospodarskih vprašanjih oklenila fiziokratičnih naukov, ki proglašajo popolno gospodarsko svobodo in se v svojih temeljnih načelih nič ne ločijo od takozvanega gospodarskega liberalizma. Francoska revolucija je potemtakem poleg usodnih političnih zmot zanesla tudi najhujšo gospodarsko zmoto med svet.

Fiziokratiški nauki.

V osemnajstem, oziroma že koncem sedemnajstega veka so se nekateri učenjaki jeli že posebej pečati z gospodarskimi vprašanji. Nastajali so novi časi; pričenjalo se je tvorniško proizvajanje; prometna sredstva so napredovala; trgovina s prej neznanimi deželami se je vedno bolj odpirala. Tu se je jelo vpraševati, kako naj država v teh novih razmerah uredi svoje delovanje, kakšne zakone naj uvede, da se bo ohranjalo in pomnoževalo premoženje in s tem splošno blagostanje njenih

podložnikov. Posamezniki so se začeli, kakor smo že rekli, posebej baviti s temi vprašanji. Nastala je nova — gospodarska ali z grško besedo ekonomska veda.

Samostojno je nastopila najprej na Francoskem. Že za francoskega kralja Ljudevita XIV. (1643—1715) je minister Colbert (Kolbér) sestavil prvi gospodarski sestav, ki se imenuje merkantilizem.⁸⁷ Po njegovem naj bi se zlasti gojila obrt in trgovina, ker ti dve donášata največ dobička. Skrbi naj se, da se bo v tuje države vedno več izvažalo nego se iz njih uvaža; vrhu tega naj se prepove zlato in srebro izvažati drugam, češ, da je država tem premožnejša, čim več denarja ima; končno naj se v varstvo domačih pridelkov in izdelkov in v omejevanje tujega uvažanja nastavi za tuje pridelke in izdelke visoka carina.

Proti tem načelom je nastopil Quesnay (Kezné) († 1774), zdravnik znane slaboglasne znanke kralja Ljudevita XV., grofice Pompadour, s svojim fiziokratskim⁸⁸ sestavom. L. 1758. se navadno šteje začetek temu sestavu. Quesnay je živel v prijateljskih zvezah z Voltaireom in Rousseauom. Njun duh se pozna tudi v njegovih gospodarskih naukih. Merkantilizem pobija v vsem njegovem obsegu. Pravzaprav, tako trdi, je v resnici plodovito samo poljedelstvo; obrt in trgovina potrebujeta snovi, katerih jima daje poljedelstvo. Le zato, da se s tem povzdigne poljedelstvo, naj se podpirata obrt in trgovina. Zemljiški davek bodi edini davek v državi. Poljedelci ga bodo lahko zmagovali, ker bodo za svoje pridelke kupcem določali tem višje cene.

Pri vsem javnem gospodarstvu gre po fiziokratskih načelih za to, da se čim največ pridelata in izdelata. S tem naj bi rastle tudi potrebe; ljudje bodo vedno več uživali in bodo vsled tega vedno bolj srečni. Quesnay se je držal načela, da so vse stvari dvomne, razen kar jih dosežemo s čutili; v srečo šteje zlasti čutno uživanje. Najvažnejši njegov nauk je pa tale:

Da se čim največ pridelata in izdelata, je treba popolne gospodarske svobode. Kakor se druga narava sama vlada, tako naj se vlada tudi vse gospo-

⁸⁷ Merkantilizem je latinska beseda in pomenja trgovinstvo.

⁸⁸ Fiziokratizem je iz grškega povzeta beseda, ki pomenja naravno vladavino.

darsko življenje, za katero veljajo ravnó tako stalni naravni zakoni, kakor za vse drugo. Svobodno bodi torej zemljišče, svobodno last, svobodne vse obrti, svobodna trgovina. Proč z vsem, kar omejuje to svobodo: proč z obmejno carino, proč s cehi in trgovskimi gildami, proč s fevdalstvom, proč z vsemi stanovskimi zvezami, proč s srenjsko samostojnostjo!

Sedaj si lahko razlagamo, vsled kakšnega vpliva je francoska revolucija že ob svojem začetku vrgla ob tla srenjsko avtonomijo in s kaznimi prepovedala vsako stanovsko združevanje, kakor smo že omenjali.⁸⁹ Iz teh zakonov diha vpliv fiziokratskih nauk.

Quesnay in njegovi učenci⁹⁰ so popolni gospodarski liberalci. Nravne strani človeške narave ne upoštevajo. Vse gospodarsko življenje jim je samo igrača stalnih naravnih sil. S tem pa vsaj posredno taje tudi vsako odvisnost gospodarskega delovanja od božjega nramnega zakona in zato tudi odrekajo državi pravico, da bi smela s svojimi zakoni skrbeti za red v gospodarskem življenju. Quesnay pravi sam:⁹¹ »Trebaja je le vzbuditi potrebe in razviti proizvodnjanje; potem pojde svet sam od sebe.« Med njegovimi učenci se je rodilo zloglasno gospodarsko geslo z ozirom na državo: Pusti, naj se dela, kar se hoče; pusti, naj gre, kakor more!⁹²

S temi načeli se je odprla tista opolzka pot, po kateri še dandanes padajo milijoni, pohojeni od srečnejših in zvitejših, na tla, po kateri je zazijalo kot nenasiten zmaj sovraštvo med ubožci in bogatini in se rodilo vse neizmerno socialno zlo naše dobe.

Smithov gospodarski liberalizem.

Quesnayove nauke je izpopolnil in razvil Anglež Adam Smith. Ta mož se je rodil dne 5. junija 1723 v Kirkaldyju na Škotskem. Nekaj časa je bil profesor v Edinburgu in Glasgowu; umrl je pa kot kraljevi colni komisar za Škotsko dne

⁸⁹ Glej str. 94.

⁹⁰ Poglavití Quesnayovi učenci so: Dupont de Nemours, Mercier de la Rivière, Morellet, Mirabeau, Le Trosne, Saint-Peravy in Turgot.

⁹¹ Le monde va de soi. L'ordre naturel 18. 617.

⁹² Laissez faire, laissez passer!

17. julija 1790. Načelo gospodarske svobode je vzprejel od Quesnaya, zavrnel je pa njegovo trditev, da je edino poljedelstvo plodovito. Nasproti temu je učil, da je edino plodovito človeško delo. Zato se imenuje njegov nauk z latinsko besedo *industrializem*.⁹³

V svoji knjigi »Preiskavanja o naravi in vzrokih bogastva narodov⁹⁴ je utemeljeval A d a m S m i t h gospodarsko svobodo kot podlago vsemu gospodarstvu. Po njegovem bodi kakor po fiziokratskih naukih vsak človek v svojem gospodarskem delovanju popolnoma prost. Država ima samo to dolžnost, da brani njegovo osebno varnost in njegovo last. Vse, kar omejuje gospodarsko svobodo, se mora odstraniti. Vsak se sme preseliti kamor mu drago. Osvoboditi se mora zemljišče. Vsak naj sme delati s svojim posestvom, kar hoče: razdeliti ga, zastaviti ga za dolg, kakor mu drago. Tudi vsi zakoni, ki silijo rokodelce, da so združeni v cehih, ali trgovce, da se vežejo v zadrugah, morajo pasti. Vsak sme začeti kakršnokoli obrt hoče. Trgovina bodi neomejena. Zato naj se odpravi carina; svobodno naj se uvaža in izvaža blago, kamor komu kaže. S svojim denarjem lahko dela vsak po svoji volji. Posoja naj ga na kakršne obresti more. Vsled tega ne sme biti nobenega zakona proti oderuštvu več. Lahko se pa tudi denar daje za raznovrstna podjetja ali sklepajo ž njim kakršne koli pogodbe.

Smith zagovarja torej posameznikovo popolno svobodo. Vse ljudi razdružuje in jih drobi med seboj. Trdi namreč, da v takih razmerah najbolj raste splošna blaginja. Pričenja se sicer medsebojna vojska; vsak izkuša več pridobiti in zato tekmuje z drugimi. Ob tem uporablja vse svoje moči in zato pospešuje napredek. S v o b o d n e g a t e k m o v a n j a — konkurence — se ni bati, da bi nekaterim preveč škodovala. Sama po sebi se ureja; splošni uspeh je vedno dober. Tako delodajalci, ki so zložili denar za kako podjetje in ga vodijo, gledajo res le na svoj dobiček. Delavci bi bili ob tem lahko na slabšem. Ker so pa tudi oni svobodni, se odpovedo delu, ki jim ne daje dovolj zaslužka, in v tem medsebojnem boju se doseže neka sreda, ki je primerna za obe bojujoči se stranki. Delavci in delodajalci, proizvajalci (producenti) in uživalci (konsu-

⁹³ *Industria pomenja po naše pridnost, delo.*

⁹⁴ *Inquiry into the nature and causes of the wealth of nations. 1776.*

menti) se kosajo med seboj, in v tem kosanju raste splošna blaginja.

Ta nauk se imenuje industrializem, liberalizem, ker sloni na čelu gospodarske svobode; pravijo mu tudi »Smithianizem«, po njegovem prvem zagovorniku; manchesterški (menčestrski) liberalizem se pa zove zato, ker se je l. 1839. v Manchestru ustanovila družba, ki je s posebno odločnostjo zagovarjala njegova načela.

Smith je posadil na prestol v gospodarskem življenju sebičnost in prav tako, kakor pred njim Quesnay, je razdrobil nravni značaj človeškega dela in s tem pod obliko neomejene svobode ponižal človeka do živali. Njegova načela so se bliskoma razširila po vsem svetu.

Najznamenitejši njegovih učencev je David Ricardo, rojen dne 19. aprila 1778 v Londonu iz židovske rodbine. V mladeniški dobi se je dal krstiti; posvetil se je bankirskemu poslu — tudi njegov oče je bil bankir — in si pridobil veliko premoženje. Leta 1819. so ga izvolili v državno zbornico. Umril je v Londonu dne 11. septembra 1823. V svojih delih⁹⁵ je v spretnih besedah razvijal in pojasnjeval Smithova načela. Zlasti je na široko utemeljeval, da je vsa vrednost blaga edino le po delu in s tem uglasil pot socialistom, da so vsled tega zahtevali, naj tudi delavec, ki edini s svojim delom ustvarja vrednost blaga, uživa vse to, kar je po pravici njegova last. — Z delavskim vprašanjem se je obširneje pečal nego Smith, in je v tem oziru postavil takozvani železni mezdni zakon, češ, da se plača sicer meri po delavčevih potrebah in po razmerah na trgu, da se pa vendar redno plača drži tiste višine, katera zadostuje za delavčevo življenje.

Na Francosko sta presadila Smithove nauke I. B. Say in Bastiat in od tam so kmalu prišli v druge države. Niso pa ostali samo na papirju. Jeli so se izvrševati v zakonih. Poleg politične svobode se je povsod zahtevala tudi gospodarska. V vretju, ki je rodilo prekucije l. 1848., se je čul povsod glas: ustava in liberalizem. Pričakovali so se čudeži od ustavne državne oblike in od Smithovih naukov. V burnem šumu so do-

⁹⁵ Glavna dela slovejo: On the influence of a low price of com on the profits of stock. 1815. — Proposals for an economical and secure concurrency. 1816. — Principles of political economy and taxation. 1817.

segle posamezne države vsaka svojo ustavo in gospodarsko svobodo. Pokazali so se tudi čudeži, a na slabo plat. Pričela se je res svobodna konkurenca, pri nji so bili pa tepeni vsi delavski stanovi; udarjena pa je bila tudi javna nrvnost, pozabljeno spoštovanje človeške osebnosti, dostojanstvo človeškega dela in v kot pahnjeno najvišje premoženje človeškega rodu: vera, strah božji in krepostno življenje.

Smith je bil, preden je spisal svoje glavno delo, dlje časa na Francoskem; tam se je seznanil z brezverskimi učenjaki. Ta vpliv se pozna njegovim načelom. Duševna sorodnost med brezverstvom in med Smithovimi nauki se je pa tudi brž pokazala, čim jih je objavil. Veri in cerkvi sovražni možje so se jih prvi oprijeli in so iz njih zajemali dokazov za svoje blodnje. Obenem so jih pa tudi sami s svojega stališča utemeljevali. Materialistu, ki ne pozna drugega nego naravne sile, ki taji Boga, dušo in posmrtno življenje, ne more biti pač nič bolj vseč ko Smithov sestav. Kakor se v naravi po materialističnih nazorih vse razvija v medsebojnem boju, v katerem slabejši poginjajo in močnejši ostajajo, tako se po Smithovih naukih vse gospodarsko življenje giblje v boju svobodnega tekmovanja. Tudi tukaj ostajajo le krepkejši. Smith je učitelj skrajnega individualizma. Vladočim, veri odtujenim slojem je bilo to silno pogodi, dejali so: »Čemu še usmiljenje, čemu ozir na reveža, na delavca? Država ga nima pravice braniti, ko ga odiramo in izžemamo. Po naravnih zakonih naj propade, kakor po ravno tistih naravnih zakonih mi bogatimo.«

Nižji stanovi so kmalu čutili vse prekletstvo tega sebičnega individualizma. V kolikor niso iskali rešitve proti njemu v krščanskih načelih, ki ne priznavajo nobenemu človeku popolne neodvisnosti, so postavili proti individualizmu — socializem. Omenjali smo že Petra L e r o u x a , ki je prvi stopil s tem imenom na dan.⁹⁶ Da se je mogel na materialističnem temelju razviti, mu je pa pomagalo zlasti nemško modroslovje.

B. Modroslovska priprava Marxovemu socializmu.

Hegel.

Nemško modroslovje je v prvi polovici prošlega veka kljub vsej svoji zamotanosti ali morda ravno zato neizmerno

⁹⁶ Glej str. 1, 2.

vleklo. Kant, Fichte, Schelling so bili na dnevnem redu ne samo pri Nemcih, ampak tudi pri Lahih, Francozih in Rusih v vseh vprašanjih, tudi v družboslovju.⁹⁷

Največji vpliv pa je imel Hegel,⁹⁸ ki je v svojem modroslovju ustvaril umstveni temelj socialni demokraciji. Kolikor smo si ogledali mož, ki so se ukvarjali s komunističnimi in socialističnimi idejami, pri vseh vidimo, da se gibljejo samo na polju naravnega prava. Napačno pojmuječ enakost med ljudmi in potvarjajoč pomen in izvor oblasti, prihajajo do napačnih sklepov. Hegel je pa podal poleg naravno-pravnega načela še metafizično v podporo tem zmotam.

Po njegovem nauku izvirajo vse stvari iz idej; bistvo stvarem je pa gibanje, izpreminjevanje ravno teh idej. Nič ni stalnega. Nič ni stalno resničnega, dobrega, lepega. To, kar biva ali je, je resnično in dobro, dokler biva. Kadar stopi drugo na njegovo mesto, je tisto resnično in dobro. Vse je v vednem boju in razporu. Iz tega boja se pa rode nove ideje in nove stvari; kar biva, ima že v sebi kal lastnega razpada. Nasproti se mu namreč postavi njegovo protislovje, njegovo zanikanje in preko tega zanikanja se razvije sedaj nekaj novega. Tako iz nebitij nastajajo bitja.

V razvijanju samem, to je v nastajanju, ni nobenega razločka med nič in nekaj. Absoluten je le splošen pojem, ki ni sam po sebi v ničemer določen, ki se pa po zanikavanju samega sebe in po zanikavanju tega zanikavanja razvija v vse najraznovrstnejše stvari. Ta splošni pojem premostuje vsa nasprotstva, združuje največja protislovja. Danes je tak v svojem razvoju, jutri zopet drugačen. A kakršno je ravno v neki gotovi

⁹⁷ Za pričo navajamo: Fr. Mehring: »Geschichte der deutschen Sozialdemokratie I. Stuttgart. Dietz. 1897« (Die Geschichte des Sozialismus in Einzeldarstellungen von E. Bernstein, C. Hugo, K. Kautsky, P. Lafargue, Fr. Mehring, G. Plechanov III. zv. I. del, str. 27, 28). »Dem überwältigenden Einfluss des bürgerlichen Sozialismus hatte das französische Proletariat erst einzelne Theoretiker entgegensetzen, die — — — mit den dialektischen Waffen der deutschen Philosophie die Widersprüche der modernen Zivilisation aufzulösen versuchten. Es waren zwei Schriftsetzer: Leroux und Proudhon —.« Potem opisuje, da sta si bila socializem in razredni boj v nasprotju. Nemškemu modroslovju se je šele posrečilo ju združiti, in sklepa: »In nemške glave so izvršile to svetovnozgodovinsko dejanje.«

⁹⁸ Glej str. 40, 41.

dobi njegovo dejansko bivanje, to je za tisto dobo resnično in pametno. Kakor se njegovo dejansko bivanje izpreminja, tako se izpreminja tudi to, kar se imenuje resnično in pametno. Samo po sebi sledi torej načelo Hegelovega modroslovja: Kar je pametno, to biva, in kar biva, to je pametno.⁹⁹

Z drugimi besedami se da ta trditev takole izraziti: Absolutno splošno se vedno razvija. Vsak dejanski razvoj je resničen in pameten. Nič ne de, če se izprevrže v razvoju to, kar danes biva, jutri v svoje popolno nasprotje. Resnica je le nekaj relativnega, ki se tako menja, kakor vse drugo na svetu.

Hegel se izraža še točneje in pravi, da imamo zunanji izraz tega, kar biva, torej zunanji izraz tega, kar je pametno in resnično, v državi. Država mu je »samosvestna npravna podstat«, ki sama po sebi hoče le to, kar je pametno. V državi imamo torej pravzaprav vsakokratno lice absolutnega splošnega pojma. V državi ima svoje temelje vera, npravnost in pravo. Kakršna je država, taka je tudi vera, taka npravnost in tako pravo. In vsaka država je za svoj čas, dokler biva, pametna in resnična. To se pravi: Despotične države so ravno tako upravičene, ravno tako pametne kakor ljudovlade; stara rimska država s svojim paganstvom, s svojim zatiranjem delavskih stanov, s svojo razuzdano npravnostjo je bila za svoj čas prav tako pametna, kakor kesneje krščanska država. Posamne države so le posamne oblike razvijajočega se absolutnega splošnega pojma, ki so vse popolnoma upravičene. Dokler bivajo, so pametne, zakaj: »kar je pametno, biva, in kar biva, je pametno«.

Protislovje je sredstvo v razvoju; absolutno združuje vsa protislovja in dokazuje brez prenehanja, da se nebitje od bitja ne razlikuje. Zakon protislovja je uničen.

Potemtakem imajo vsi, tudi najrazličnejši nazori, ki jih srečavamo v človeški zgodovini, popolnoma isto vrednost. Ljudožrstvo, suženjstvo, tlačanstvo in krščanski nazor o ljubezni do bližnjega so iste veljave. Fetišizem, malikovavstvo, mohamedanstvo in krščanstvo imajo popolnoma isto ceno. Vera je pametna, dokler biva; ko propade, preneha tudi njena pametnost. Nobene stalne resnice ni; nobenega stalnega načela ni. Absolutno se snuje preko protislovij vedno dalje, vedno ustvarjajoč nove oblike, vedno porajajoč novo pametnost, novo res-

⁹⁹ Philosophie des Rechts. Vorrede; str. XIX.

nico. V človeškem umu pa prihajajo te oblike k samozavesti. Človek jih sprejema vase in se jih zaveda. In česar se ravno v nekem določenem trenutku zaveda, to je zanj pametno in resnično. Po teh načelih razlaga Hegel človeštvo in njegovo zgodovino.

Ali je mogoč globlji propad? Heglovo modroslovje ne opravičuje le vsega, kar imenujemo zmoto, greh, hudobijo, laž, krivico, marveč enači vse to z resnico, pravico in dobroto. Ropar in v vednem zatajevanju živeči krščanski redovnik, vlačuga in usmiljena sestra, nedolžno dete in v podli pohotnosti oslabeledi lahkoživec — med vsemi temi ni nobenega razločka! Razjarjen človek, ki preklinja sebe in Boga, in pobožen vernik, ki ponižno moli, sta iste veljave! Pri preklinjevanju je preklinjevanje pametno, dokler biva, pri molivcu molitev!

Zdi se nam na prvi pogled, da so to taki nezmisli, da jih ni mogoče pojmiti. To se sliši kakor zmedena sanjarija razbolele domišljije, kakor v deliriju rojene umstvene spake.

Vendar pa je Heglova dialektika temelj vsemu novodobnemu naziranju o svetu in življenju. Vse vede, ki so se odtujile Bogu in ki ne priznavajo večnih načel krščanskega modroslovja, slone na Heglovem modroslovju. Modroslovsko stališče novodobnega naravoslovja je popolnoma Heglovo. Kaj pa družega izraža brezbožna razvojna (evolucijska) podmena, ki trdi, da je ves svet le v vednem razvoju se nahajajoča skupina atomov?

Brezversko jezikoslovje, pravoslovje, primerjajoče verslovje sloni v svojih načelih na Heglovih naukih. Saj se pod pretvezo prave vede slovesno zatrjuje, da so vse religije enako upravičene oblike verskega razvoja, da so vsi raznovrstni pravni pojmi enako veljavni. Vobče povsod v Bogu odtujenem znanstvu srečavamo razvojno podmeno. Vse, kar biva, je samo neka nujna oblika večnega razvoja. Oblike se pa vedno menjavajo. Druga izpodriva drugo brez konca, brez mej. Stalne resnice ni nobene.

Heglovo modroslovje s svojim naukom o božanstvu države je zelo prijalo absolutistično nadahnjenim državnikom njegove dobe. Ker niso prodrli do jedra njegovega sestava, so jih preslepili tiste besede, s katerimi Hegel opisuje državo. Zato so na vso moč podpirali Hegla in njegovo modroslovje. Prezrli so pa, da se država tudi razvija preko protislovij in da je ena

državna oblika le toliko časa »pričujoči bog«, dokler je druga ne izpodrine. Način, po katerem se ustanovi nova oblika, je zanikavanje prejšnje oblike, in to zanikavanje je tudi popolnoma upravičeno in pametno.

Mlajši Heglovi privrženci so se tega načela z veseljem poprijeli. Sodili so, da so sposobni, zanikavati tedanje državne oblike in pripravljati nove; smatrali so se za dovolj zmožne, pomagati absolutnemu pojmu, da se razvije v novo božanstvo.

Zlasti ruski vseučiliščniki, katerih je bilo začetkom zadnjega veka vse črno po nemških vseučiliščih, so hlastno vzprejemali vase Heglova načela in živahno zanikavali domačo državno obliko. To zanikavanje se z drugo besedo imenuje — revolucija in ruski zanikovalci vseh obstoječih oblik razvijajočega se absolutnega pojma so si nadeli značilno ime — nihilistov. Dà, Heglova setev je pognala revolucijski cvet, rodila je nihilizem.

Hegla imenujemo po pravici očeta revolucijskega modroslovja in umskega začetnika ruskega nihilizma.

Svoje bravece pa, ki so nas blagohotno spremljali do semkaj, vprašamo: Ali ni suha, na videz neužitna igra z besedami, kakor se nam na prvi pogled vidi Heglovo modroslovje, izredno praktičnega pomena? Poudarjati pa moramo, da je po njem individualizem nemogoč. Kaj pomenja en posamnik v tem večnem razvoju? — Nič. Edina pomenljiva stvar je po teh načelih država, ki se pa tudi razvija. Po nauku, da je družba — država vse in posamnik nič, je postalo Heglovo modroslovje pripravno za socialiste.

V eni stvari je potrebovalo to modroslovje nujne izpremembe, da se je smelo imenovati popolnoma nihilistično. Hegel pričinja svoje modroslovje z idealnim bitjem, in svet in človeštvo mu je razvoj tega nesvestnega, splošnega, absolutnega, idealnega bitja. Tega načela ni mogla pojmovati materialistična njegova doba. Saj po njem duh vse rodi in tvar nima prav za prav nobene veljave. Hegla torej še ne moremo imenovati materialističnega modroslovca, dasi je ravno njegov sestav najbolj pospeševal materialistično naziranje. Hegel tiči še popolnoma v Kantovem, po Fichteju in Schellingu izpopolnjenem subjektivismu. Idealizem mu je temelj.

Ta idealizem je bilo treba vreči iz Heglovih nauk in postaviti njegovo razvojno načelo na čisto materialistična tla.

To se je tudi kmalu zgodilo. Karel Marx je izvršil to delo. Materialistično je izpremenil Heglove nauke in nanje je sezidal — socialno demokracijo.

Prva stvar, katere so se polotili komunisti in socialisti iz Heglovega modroslovja, je stavek, da ni nič stalnega in da se vse preko protislovij razvija. To so brž uporabljali v družboslovju, trdeč, da verski, нравni, pravni pojmi in družabne oblike tudi nimajo nobene stalnosti. Gospodarski red in družabne oblike: družina, država, ki slone na zasebni lasti, imajo svojo oporo v verskih, нравnih in pravnih pojmih svoje dobe. A kmalu dobe svoje nasprotstvo in preidejo v popolnoma nove pojme. Tako pa nastane tudi popolnoma nov gospodarski red. Tako se bo iz zanikavanja zasebne lasti razvil komunizem in ž njim novi pravni in нравni pojmi.

O tem izpregovorimo še kesneje, ko se bomo podrobneje pečali z Marxom.

Proudhon.

Heglovo modroslovje je torej spravilo komunistične in socialistične ideje v novo strugo.

To vidimo zlasti pri Proudhonu.¹⁰⁰

Leta 1839. je zastavila francoska akademija med drugimi tudi tole tekmovalno vprašanje: »Gospodarske in нравne posledice, ki jih je doslej in ki jih bo v prihodnje na Francoskem imel zakon o enaki delitvi premoženja med otroke.« Proudhon se je lotil tega vprašanja. Izprva razpravlja tele temeljne stavke: »Kakšno je načelo dednega prava? Kateri so vzroki neenakosti? Kaj je lastnina?« V svojem spisu prihaja do zaključka, da je vsi neenakosti vzrok zasebna lastnina in z vso silo svojega uma pobija pravico do zasebne lasti. V kratkem podajemo tu vsebino njegovega spisa:

Francoski zakoni govore o enakosti pred zakonom. A obenem priznavajo neenakost v premoženju. Ker je premoženje neenako, ne more biti niti sence enakosti. Premoženje pa bo toliko časa neenako, dokler bo v veljavi zasebna last. Dvoje načel se poudarja v obrambo zasebne lasti: a) pravica, polastiti se stvari, ki nikomur ne pripada (*Res nullius cedit primo occupanti*) in b) pravica do dela in vsled tega tudi do stvari, ki

¹⁰⁰ Glej str. 2

se z delom proizvajajo. Nobeno teh načel ni resnično. Prvo zavira zasebno last, drugo jo uničuje. Zasebna last je prav za prav tatvina (La propriété est vol).

Te misli je Proudhon v lepi obliki predložil akademiji pod naslovom: »Qu' est ce que la Propriété? ou recherches sur le principe du droit et du gouvernement.« Paris 1840. (Kaj je last? ali razprava o načelu prava in vlade.)

Besançonska akademija je še tisto leto zavrгла ta spis. Pisatelja so hoteli spraviti pred sodišče, toda zanj se je potegnil Blanquy, češ, da njegovo delo ni hujskajoče, marveč akademska razprava. Blanquy je hotel rešiti Proudhona z njegove napačne poti. Pisal mu je in ga opozarjal, da se iz zlorabljenе zasebne lasti ne sme sklepati, da bi bila ta last že sama na sebi krivična. Svoje pismo je sklenil takole: »Z lastnino ste, sodim, prispeli tja, kamor je prišel Rousseau pred 80 leti z vedo, k okičenemu zapravljanju duha in znanja.«

V svojem spisu se sklicuje Proudhon naravnost na Hegla in popolnoma v zmislu Heglove dialektike dokazuje,¹⁰¹ da se iz teze, prvotne nezavestne skupne lasti, preko njene antiteze, zasebne lasti, razvija sinteza — zavestna skupna last, zavestni komunizem. Heglova blodnja je Proudhonu umstveni temelj.

Drugo večje delo je izdal Proudhon leta 1843. z naslovom: »De la création de l'Ordre dans l'humanité ou principes d'organisation politique« (Kako se je ustvaril red v človeštvu ali načela politične organizacije). V nji piše o religiji, da bo kmalu popolnoma izginila, o filozofiji, o kateri pravi, da je vse in nič (.ui est tout et qui est rien), o metafiziki, ki ima biti proizvajanje reda, o politični ekonomiji, o znanosti proizvajanja in o zgodovini, ki mu ni nikakršna znanost, marveč le tvarina zanjo, in o javni oblasti, ki mora pripadati samo ljudstvu — vsakomur enako. Politična ekonomija bo naposled rešila uganke: Kaj je človek? Odkod prihaja? Kam gre? — Kaj je hudo? Kaj je Bog?¹⁰²

V tretjem delu: »Système des Contradictions économiques ou Philosophie de la misère« (Sestav ekonomskih protislovij ali modroslovje revščine) opisuje razvoj bogastva na eni in revščine na drugi strani in v tej zvezi izreka nesramne, bogo-

¹⁰¹ Navedeno delo str. 280.

¹⁰² Str. 520.

kletne besede: »Dieu c'est hypocrisie et mensonge, Dieu c'est tyrannie et misère« (Bog je hinavstvo in laž; Bog je tiranstvo in nesreča). Vse torej razdira, vse preklinja, samo pri eni stvari se omeči njegovo zakrknjeno srce, ko namreč gleda uspehe krščanske ljubezni v usmiljenih sestrah: »Usmiljena ljubezen toliko žensk visokega rodu, vzgoje in posesti — — me gane v srcu in zdelo bi se mi strašno, če bi mojemu peresu ušla ena beseda zaničevanja ali smešenja, ko govorim o dolžnostih, ki napolnjujejo vse te blage ženske s toliko ljubeznijo, ne da bi jih kdo ali kaj sililo k temu. O vse svete in junaške ženske, vaša srca so uhitela našemu času, a mi smo le malovredni mazači, mi zmotni filozofi, zmotni učenjaki, ki bomo morali zagovarjati brezuspešnost vašega prizadevanja. Naj bi kdaj prejele svojo plačo in naj bi vedno lahko preslišale, kar je peklenški duh sedanje družbe proti vam meni na dušo in na srce položil.«

To so značilne besede iz ust moža, ki je po svojih naukih v pravem pomenu besede anarhist, saj sam pravi, da končno »mora zmagati anarhija, t. j. splošno brezvladje«, ker le tako si bodo vsi ljudje dejansko enaki.

Materializem in brezboštvo.

Francosko in angleško komunistično gibanje ni bilo brez vpliva na Nemčijo. Malenkostne razmere v nemških državah so sicer ovirale razvoj mladih revolucijskih idej, toda vrat jim niso mogle zapreti. Pot, po kateri so prihajale, je bila taka kakor drugod: pot materialistične vede, kratkovidnih vlad in kapitalističnega izsesavanja.

Materialistična načela so se jela udomačevati po vseučiliščih, med izobraženci, v modroslovju in tudi v drugih vedah že izza 18. veka. Modroslovje je nastopilo na Nemškem že s Kantom tisto opolzko stezo, ki je morala voditi v popolno materialstvo. Saj je ravno Kant omajal izvestnost človeškega spoznavanja in s tem pričel boj proti resničnosti predstavnost in pojmov, ki jih pridobiva človek po čutilih in po umu. Ta boj je bil sam po sebi boj proti stalni resnici.

Razvoja v spoznavanju sicer Kant še ne pozna; njegovi učenci Fichte, Schelling in zlasti Hegel so pa tudi v tem oziru dovršili njegov sestav. Dosledno so prišli po Kantovih naukih

do zaključka, da ni nobene stalne resnice, da ni bistvenega razločka med nič in nekaj, da se preko protislovij vrši veden napredek človeškega umovanja. Vendar so pa vsi ti modroslovci, kakor smo že povedali, še idealisti. Trde namreč, da je ideja prej nego stvar, mišljenje prej nego istina, duh prej nego narava ali zunanje stvarstvo. Zato so njihovi nauki poštenim kratkovidnejšem celo prijali, in protestantovsko bogoslovje jih je uporabljalo v oporo religije, češ, da se ravno po njih najbolje dokazuje osebni Bog. A kmalu so nastopili drugi možje, ki so sicer ohranili bistvo teh modroslovskih nauk, samo preobrnilo so jih iz idealizma v materializem. Razvojno načelo so sprejeli v vseh ozirih za svoje vodilo, samo to so izpremenili, da so postavili stvar pred idejo, bitje pred mišljenje, naravo pred duha. Iz materije in njenih zakonov so razlagali razvoj sveta, pa tudi človeka, njegovih misli in njegovega hotenja. Na ta način so izpodmeknili v svojem modroslovju božji ideji vsako mesto. Tajili so Boga in s tem seveda tudi netvarinsko dušo, razloček med človekom in živaljo. V vzneseni obliki je prvi nastopil to pot Ljudevit Feuerbach. V svoji knjigi »Ueber das Wesen des Christenthums (1841) se bogokletno zadira v vse, kar je svetega kristjanu in v razdraženi podlosti kriči, da je človek to, kar je. Vera v enega Boga mu je izvor sebičnosti in krivic. Tako daleč je šel, da je židovsko dobičkaželjnost tolmačil iz njihove vere v enega Boga. Zato je pa strastno sovražil židovsko religijo in zavoljo nje vse žide. V bogoslovnem oziru sta Feuerbachu pomagala razdirati David Strauss s svojim nagrusnim spisom »Jesusovo življenje« in Bruno Bauer s svojo »Kritiko evangeljske zgodovine« (1841). V tej knjigi se zrcali najhujše sovraštvo proti krščanstvu. Bauer trdi, da je vampir duševne abstrakcije v krščanski religiji do zadnje kaplje izsesal človeštvu moč in solk, kri in življenje.

Ti duševni revolucionarci so dobili med izobraženci mnogo pristašev. Njihov sestav je bil sicer še nepopoln, ker še niso znali uporabljati materialističnih načel na človeško družabno življenje, a pripravili so tla, na katerih je sezidal Marx svoje materialistično družboslovje.

Poleg materializma, ki se je na Nemškem v drugi polovici prvega polveka širil med izobraženci, imamo med njimi še drugo važno duševno smer. L. 1830. je izbuknila revolucija na Francoskem, ki je priborila republikanskemu meščanstvu zmago

nad monarhijo. (Pisali smo že o nji).¹⁰³ Tedaj so se tudi Poljaki vzdignili proti Rusom; v tem boju za svojo svobodo in neodvisnost so sicer podlegli, a izgnani iz domovine so zanesli revolucijske misli po vsi zapadni Evropi.

Na Nemškem sta imela oba imenovana upora čudovito veliko moči. Nemški knezi in kneziči, — oholi po svojem značaju, a revni in ponajveč duševno omejeni, — so dobili kmalu, zlasti med mladino, hude nasprotnike. Do malega vse je postalo revolucionarno. Pričel se je boj proti absolutizmu, zahtevale so se za ljudstvo politične pravice. Grmeli so proti tiskovni cenzuri, proti uradništvu sploh in tudi proti vladarjem samim. Zabavljalo, kritiziralo se je vse vprek. Vse polno spisov se je v tem duhu širilo po Nemškem; ustanovljala so se tajna društva, prirejali skrivni sestanki. Tako se je rodil uporni duh v meščanskih stanovih. V lepem slovstvu je nova doba zavrgla stari klasicizem. Svoboda in napredek sta se jela proslavljati z odkrito revolucijskim nakitom. Liberalnih pesnikov se je oglasila nepregledna vrsta. Omenjamo naj samo *Herwegha*, ki je v časopisu »*Deutsche Jahrbücher*« priobčeval svoje ognjevite pesmi. Liberalni leposlovni zbor sta pa vodila znana žida *Börne* in *Heine*. Oba sta po julijski revoluciji leta 1830. hitela v Pariz in od ondod sta napadala nemške državne razmere. V njuni družbi smemo imenovati tudi *Platena*, ki je z vso silo svojega bogatega duha pisal in pel proti ruskemu carstvu in proslavljal Poljake. Poezija na Nemškem je bila za nekaj časa izključno liberalna, in ko so zabavljali proti vladarjem, niso pozabili napadati z enako strastvenostjo religije, cerkve in duhovništva.

9. Prvoboritelji „znanstvenega socializma“.

Izmed mož, katere smo dozdej navedli v zgodovini socialističnega gibanja, ni nihče trdil, da je socializem kaka posebna nova veda, ki bi bila potrebna, da se more življenje sploh spoznavati. Krog l. 1848. se je to izpremenilo. Nastopila sta *Marx* in *Engels*, za njima pa *Lassalle*; ti možje so trdili, da komunistična družba ni le nekak vzor, za katerim moramo težiti, marveč da so razmere na svetu take, da se bo popolnoma

¹⁰³ Glej str. 298.

gotovo nujno razvil komunizem iz njih. Svoje trditve so imenovali »znanstveni socializem«.

Navedena trojica je s krepkimi silami izkopala tem idejam enotno strugo in velik del delavskega ljudstva spravila pod se. Zato je potrebno, da se — raziskujoč socialistično zgodovino — pomudimo nekoliko pri življenju teh mož.

Dr. Karel Marx.

Karel Marx se je rodil dne 5. maja l. 1818. v Trierju. Oče — advokat — je bil židovskega rodu. L. 1824. se je pa dal iz sebičnih namenov z vso svojo rodbino krstiti. A židovski duh je preveval vso rodbino tudi poslej. Saj se je bahala s tem, da so bili očetovi pradedje do 16. veka nazaj sami — rabinci. Mati je izvirala iz holandskega židovskega rodu. Verskega mišljenja in življenja ni bilo pri Marxovih. Otroci so se vzgajali svobodomiselno. Splošno opažamo, da socialno-demokratski prvoboritelji, ki se tako silno zaganjajo ob vsako religijo, niso imeli verske vzgoje in zato tudi niso čutili, kaj pomenja versko prepričanje, zasajeno v mlada srca. Marx govori o religiji vedno z nekim lahnim zaničevanjem, kakor bi ne pomenjala nič važnega in kakor bi se mu komaj zdelo vredno ziniti o nji. Vidi se mu i pri tem, da ne pozna tistih tisočletnih krščanskih izročil, ki žive v vsaki krščanski rodbini. A kakor smo že rekli: židovskega duha se je pa nasrkal Marx pri svojih domačih. Ko je v kesnejši dobi, okrog l. 1870., njegov dotedanji prijatelj ruski nihilist Bakúnin v neki brošurici napadel žide, se je zato sprl z njim, in to je bil glavni povod, da je razpadla internacionala — prva mednarodna socialno-demokratska organizacija. Pri Marxu samem so se zbirali po večini vsi bolj znameniti židje. Heine je n. pr. večkrat iskal pri njem svéta.

Marxova hči Eleanor, ki je živela v divjem zakonu z dr. Avelingom, angleškim socialistom, in se je vsled zapravljivega in razkošnega vedenja svojega grešnega druga zastrupila, je ob svojih javnih nastopih često poudarjala: »I am a Jewess — židinja sem.« Njen životopisec Bernstein priznava sam, da je tudi sicer najrajši občevala z židi in se vedno zanje potegovala. Brezdvojbeno je imela to lastnost po svoji očetovi vzgoji. Priča nam, da je Marx vse svoje življenje — dasi ateist — ostal židovskega mišljenja.

Socialni demokrat Mehring pretirava, ko pravi¹⁰⁴ o Marxu, da »njegove nepristranosti do židovstva ni v tej meri dosegel noben zgodovinsko važen nemški žid; celo tako sogenjalne narave ne, kakor Heine in Lassalle, ali tako pametna moža kot Börne in Jacoby — in kaj šele drugi židovski prirastek!«

Marxova rodbina je mnogo občevala z rodbino vladnega svetnika Ljudevita pl. Westphalen. Mladi Karel se je tu seznanil s svojo bodočo ženo Jenny. L. 1843. sta se vzela — oba otroka popolnoma svobodomiselnih, brezverskih staršev. — Izmed njegovih treh hčera živi samo še ena¹⁰⁵ — soproga francoskega socialno-demokratskega pisatelja Pavla L a f a r g u e a.

Marx je študiral na vseučilišču v Bonnu in v Berlinu pravoslovje; vrhu tega se je pa z vso vnemo lotil zgodovine in modroslovja. H e g l o v i nauki so se ga takrat že globoko prijeli. A uporabil jih je zato, da je ž njimi zadoščal svojemu neukročnemu revolucijskemu mišljenju. Učil se je mnogo; l. 1841. je dovršil študije in si pridobil doktorsko čast. Izprva je hotel dobiti stolico za modroslovje na bonnskem vseučilišču, toda pruska vlada mu je ni dala. S tem večjim nasprotjem do nje in vseh drugih oblasti je pričel zato svoj pisateljski in časnikarski boj. Že jeseni l. 1842. je prevzel uredništvo časopisa »Rheinische Zeitung«, kjer je krepko bičal vladni polliberalizem, potegoval se za svobodni tisk in že tedaj dvigal svoj glas za nižje ljudstvo. A tedaj še ni imel nobenega pravega pojma o socializmu, čigar francoske pričetke so prav po malem sprejemali na Nemškem. Bil je še tudi poln Heglovih idealističnih načel. V svojem listu pije dne 16. oktobra l. 1842.: »Rheinische Zeitung«, ki ne more komunističnim idejam v njihovi sedanji obliki priznavati, da so istinite v naukih, še mnogo manj pa, da bi se dale uresničiti v dejanskem življenju, bo te ideje temeljito presojala... Trdno smo prepričani, da je prava nevarnost ne v dejanskem poskusu, marveč v naukih o komunističnih idejah. Dejanskim poskusom, če postanejo nevarni, se lahko odgovori s topovi: toda ideje, ki so premagale naš um, ki so si osvojile naše mišljenje, h katerim je razum prikoval našo vest, so verige, katerim se nihče

¹⁰⁴ Geschichte der deutschen Sozialdemokratie I. Th. Von der Juli-revolution bis zum preussischen Verfassungstreite 1830—1863. Stuttgart. Dietz. 1897, str. 156.

¹⁰⁵ To je bilo leta 1902.! Op. prir.

ne odtrga, ne da bi raztrgal svojega srca, so demoni, ki jih more človek premagati le s tem, da se jim podvrže.

V tem besedah kaže Marx, da še ni kar nič na tistem stališču, na katerem je gospodoval pozneje kot duševni voditelj socialne demokracije.

Uporni duh imenovanega časopisa je vzbudil vlado, da ga je jela zatirati. Časopis je bil delniško podjetje, in ko so delničarji zahtevali od Marxa, naj mirneje piše, je odstopil.

Leta 1843. sta se z ateistom Rugejem preselila v Pariz in sta ondi osnovala časopis po svoji volji pod imenom »Deutsch-französische Jahrbücher«, a pretežavno je bilo spravljati ga na Nemško; zato je kmalu zaspal. Marx se je tedaj seznanil z Bakuninom in Feuerbachom, ki sta oba sodelovala pri listu. Tudi Engels je spisal nekaj sestavkov. Niti v tem listu ne kaže Marx komunističnega značaja; pač pa že razkazuje svoje materialistične zgodovinske nazore. O Heglovem modroslovju pravi,¹⁰⁶ da je najdoslednejše in najbogatejše. Po njem dokazuje, da je nemška politika tako slaba, da mora propasti. Treba je le, da se ljudstvo polasti pravih misli, potem jo s silo podere.

Ko v Parizu ni šlo, se je naselil Marx v Bruslju in tam je te nazore razvil še odločneje. V svoji kritiki Proudhonovih del se je jel pečati zlasti z gospodarskim vprašanjem in polagoma se je utrdil v socialistično-komunističnih mislih, ki jih je najprej priobčeval v bruseljski »Deutsche Brüsseller Zeitung« in v »Westfälisches Dampfboot«.

Očitanja, ki jih še dandanes rabijo socialni demokratje proti krščansko mislečim nasprotnikom, so že tedaj zagledala beli dan. Dne 12. nobembra l. 1847. se je Marx v nekem članku z vso silo vrgel proti verskemu socializmu in s pravo židovsko predrznostjo napadel krščanstvo.

Evo nekaj zgledov: »Socialna načela krščanstva so imela 1800 let časa, in kaj so izvršila? Socialna načela krščanstva so opravičevala staro sužnost, povečevala srednjeveško tlačanstvo in znajo tudi, če je treba, braniti zatiranje proletariata, dasi z nekakšnim kislim obrazom. Socialna načela krščanstva pridigujejo, da morata biti vladajoči in zatirani sloj; za zatirance imajo le pobožno željo, naj bi bil zatiranec dobrotljiv. Socialna

¹⁰⁶ V članku: Zur Kritik der Hegelschen Rechtsphilosophie.

načela krščanstva stavijo konzistorijsko zenačevanje vseh nesramnosti v nebesa in s tem opravičujejo, da trajajo te nesramnosti na zemlji. Socialna načela krščanstva razlagajo vse podlosti zatiralcev, češ da so pravična kazen izvirnega ali drugih grehov ali pa da so izkušnje, ki jih Gospod nalaga odrešencem po svoji neskončni modrosti. Krščanska socialna načela pridičujejo strahopetnost, zaničevanje samega sebe, poniževanje, podložnost, ponižnost, skratka: vse lastnosti kanalje, in proletariat, ki neče, da bi se ž njim ravnalo kakor s kanaljo, potrebuje svojega poguma, svoje samozavesti in svojega čuta za nezavisnost še bolj nego kruha. Socialna načela krščanstva so potuhnjena, proletariat je pa revolucijski.«

Ta Marx je sestavil v zvezi z Engelsom »komunistični manifest«, čegar vsebino priobčimo kesneje. Leta 1848. je izbruhnila po vseh zapadnih evropskih državah revolucija. Marxa je vleklo na Nemško. Ustanovil je »*Neue Rheinische Zeitung*«, ki je izšla dne 1. junija 1848 v 1. številki. Zagovarjala je odkrito revolucijske težnje. Za nas je zanimivo, da se je Marx v nji postavil na strogo nemško stališče in da je nesramno napadal vse, zlasti pa južne Slovane. Grozno ga je ujezil slovanski shod v Pragi, in kjer je le mogel, je pokazal svoje sovraštvo do Slovanov in posebno do slovanske vzajemnosti, ki se je vprav takrat jela buditi. Nasproti slovanskim težnjam je zagovarjal madžarski upor.

Nekaj zgledov navedimo:

»Protisila je strašna. Vsa Avstrija, v ospredju 16 milijonov fanatiziranih Slovanov proti štirim milijonom Madžarov. Upor množic, narodno tovarno za orožje, assignate, preki sod za vsakogar, ki ovira revolucijsko gibanje, trajno revolucijo, skratka: vse glavne znake slavnega leta 1793. nahajamo zopet pri Košutovi oboroženi, organizirani, navdušeni Ogrski.

Pravi namen panslavizma je, da ustvari slovansko državo od Krkonoš in Karpatov do Črnega, Egejskega in Jadranskega morja pod rusko oblastjo. — — Toda kje je Slovanstvo, kakor v glavah nekaterih ideologov, kje je slovanski jezik, kakor v domišljiji gospodov Palackega, Gaja in tovarišev in približno v staroslovanskih litanijah ruske cerkve, ki jih noben Slovan več ne umeva? V resnici imajo vsi ti narodi najrazličnejšo omiko: od precej visoke novodobne industrije na Češkem, ki so jo Nemci razvili, do skoraj nomadskega barbarstva Hrvatov in

Bolgarov, in v resnici imajo torej vsi ti narodi najbolj nasprotnoče si težnje. V resnici sestoji slovanski jezik teh deset do dvanajstih narodov iz ravno toliko, večinoma med seboj nerazumljivih narečij, ki so postala vsled popolnega zanemarjenja njihovega slovstva čisti patois in ki so imela z majhnimi izjemami vedno kak tuj neslovanski jezik za svoj pismeni jezik.

Kako lepo bi bilo, ko bi Hrvatje, pandurji in kozaki bili v prvi vrsti evropske demokracije, ko bi sibirski poslanec v Parizu izročil svoja pisma! — Ponavljamo: Razen Poljakov, Rusov in kvečjemu še Slovanov na Turškem nima noben slovanski narod bodočnosti iz lahkoumevnega vzroka, ker nimajo vsi drugi Slovani niti prvih zgodovinskih, zemljepisnih, političnih in obrtnih pogojev, da bi bili samostojni in da bi mogli živeti.

Slovani so vstopili kot en moč pod zastavo protirevolucije. Najprej južni Slovani, potem Čehi in za njimi Rusi. Sedaj vemo, kje so združeni sovražniki revolucije: na Ruskem in v avstrijskih slovanskih deželah, in nobene puhlice, nobene nakaznice na nedoločeno demokratsko prihodnost teh dežel nas ne bodo zadrževale, da ne bi ravnali s svojimi sovražniki kakor s sovražniki.«

L. 1848. in 1849. je Marx še odločneje v tem zmislu pisal članke v angleščini v »New York Tribune«.¹⁰⁷

O Čehih pravi takole: »Umirajoča češka narodnost je l. 1848. zadnjič poskusila zopet si priboriti svojo življenjsko moč. Ta poskus se je ponesrečil in dokazal, da more Češka živeti le kot del Nemčije, če bo tudi nekaj njenih prebivalcev nekoliko stoletij govorilo jezik, ki ni nemški.«¹⁰⁸

Slovani so se l. 1848. potegnili za Avstrijo. Zato jih napada Marx: »Češki in hrvaški panslavisti so delali naravnost v rusko korist; izdali so revolucijsko stvar zavoljo sence neke narodnosti.«¹⁰⁹

O slovanskih jezikih piše takole: »Razni slovanski jeziki so ravno tako različni med seboj kakor angleščina, nemščina in švedščina.«¹¹⁰

¹⁰⁷ Te članke je priobčil Kautsky z naslovom: »Revolution und Contrerevolution. Dietz. Stuttgart. 1896.«

¹⁰⁸ Revolution und C. R. t. str. 62.

¹⁰⁹ R. t. str. 63, 64.

¹¹⁰ R. t. str. 63.

O boju za narodni obstoj slovanskih rodov pravi: »Razdrobljeni ostanki mnogih narodov, katerih narodnost in politična življenska sila sta bili že izdavna zadušeni in ki so bili torej tisoč let sem prisiljeni hoditi za mogočnejšim narodom, ki jih je bil premagal: te umirajoče narodnosti: Čehi, Korošci (to smo po Marxu Slovenci — op. p.), Dalmatinci itd. so poskušali splošno zmedo l. 1848. uporabiti v to, da bi obnovili tiste politične razmere, ki so bile leta 800.«¹¹¹

Marx pravi, da so Nemci s svojo »telesno in umstveno silo« premagali Slovane. Ponemčevanje se more po njegovem ustaviti šele, ko pride na mejo velikih, celotnih, nepotrlih narodov, ki so sposobni živeti samostalno narodno življenje, kakor so Mažari in nekoliko Poljaki; naravna in neizogibna usoda umirajočih narodov je, da se puste razdrobiti in izsesati po svojih močnejših sosedih. — »To seveda ni prijetna prihodnost za narodno častilakomnost panslavističnih sanjačev, katerim se je posrečilo, razgibati del Čehov in Jugoslovanov. Ali pa smejo pričakovati, da bo zgodovina za tisoč let nazadovala na ljubo nekaterim jetičnim družbam ljudi, ki imajo v vsakem delu zemlje, kjer prebivajo, Nemce poleg in krog sebe, ki že od pamti-veka nimajo za vse namene omike drugega jezika kakor nemškega in ki nimajo niti prvih pogojev narodnega življenja, ne velikega števila ljudi ne zaprtega ozemlja.«¹¹²

Svoje zaključke o nas strinja Marx v stavku: »Končali so se za sedaj in prav verjetno za vedno poskusi Slovanov v Nemčiji (sem šteje Čehi in Slovenci), pridobiti si samostalen narodni obstoj.«¹¹³

Mož, ki je vrgel v svet geslo: »Proletarci vseh dežel, združite se!« je s podlim zaničevanjem grdil zatirane slovanske narode, ki so bili in so večinoma še narodni in gospodarski — proletarci. Gotovo ni nikjer demokratsko mišljenje tako doma kakor pri njih. A ž njim družijo tudi svojo krščansko vernost in ž njo trdno zvestobo do upravičene oblasti. Ni lepšega spričevala za avstrijske Slovane, kakor so Marxove klevete; ni pa tudi boljšega dokaza, kakšnega pomena so za državo. Taki, kot so se pokazali l. 1848., se bodo izkazali vedno; njihov duševni

¹¹¹ R. t. str. 98.

¹¹² R. t. str. 99.

¹¹³ R. t. str. 98.

napredek spričuje, koliko premorejo kljub temu, da jih blati zunanji svet in da jih vrhu tega tlačijo še tisti, katerim so najvažnejši podporniki.

Socialno-demokratsko gibanje se imenuje — m e d n a - r o d n o. Slovencem priporočamo v premislek, kako je proti našemu rodu umeval mednarodnost njegov duševni oče.

Leta 1848. je pregnalo Marxa iz Bruslja zopet na Nemško; odondod je pa moral kmalu bežati v London, kjer je živel do svoje smrti dne 14. marca 1883. V Londonu je dovršil svoja večja dela in zasnoval svojo največjo knjigo »Das Kapital« (1867), katere prvi del je sam izdal. Njegov vpliv v socialni demokraciji je bil do najnovejšega časa jako velik. Marxist in socialni demokrat sta si bila istovetna pojma.

Po značaju je bil Marx nestrpen oblastnež. Vse se mu je moralo klanjati. Zavedal se je svojih, res velikih zmožnosti, in od vseh, ki so ž njim občevali, je zahteval, da se mu vdado brezpogojno. Organizirati pa ni znal, to delo so mu preskrbeli drugi. V tem sta mu predvsem pomagala Friderik Engels in Ferdinand Lassalle.

Friderik Engels.

Friderik Engels se je rodil dne 28. novembra 1820 v Barmenu. Njegov oče je bil bogat tvorničar. Sina je hotel vzgojiti za uradnika, toda ta ni maral tega stanu. Preden je dovršil gimnazijske študije v Elberfeldu, je vstopil v trgovino in se izučil nekaj v Bremenu, nekaj v Barmenu. Priden je bil, vsestranski se je hotel izobraziti. Naravoslovske vede: fiziko in kemijo, vrhu tega pa tudi modroslovje je proučaval z veseljem. V tem oziru mu je bil Hegel voditelj. Četudi je bil doma versko vzgojen, je izgubil vsako pozitivno vero, ko se je iz Feuerbachovih in Bauerovih spisov nasrkal sovraštva do nje. Ko je meseca novembra 1842 potoval skozi Kolin v Manchester v trgovsko službo, se je v uredništvu lista »Reinische Zeitung« seznanil z Marxom. V Manchesteru je ostal 21 mesecev. Tam se je seznanil s kartisti in tako je stopil v dotiko z angleškim delavskim gibanjem. Kmalu se je navzel socialističnih misli.

Leta 1843. sta izdala z Marxom v Frankfurtu »Die heilige Familie oder Kritik der kritischen Kritik gegen Bruno Bauer und Consorten«, kjer stojita že oba na stališču materialističnega

zgodovinskega naziranja. Heglovo modroslovje sta v toliko izpremenila, da jima niso bile ideje začetek v razvoju, marveč da sta vse tolmačila tvarno. Na tem modroslovskem temelju, ki je pa v nravnih vprašanjih popolnoma pomanjkljiv, sta potem vzajemno delovala. V imenovani knjigi še ne opazamo skoro nič jasnih gospodarskih načel; tudi proletarsko stališče se v nji zastopa le bolj od strani. Šele odslej, ko sta sprejela določna modroslovska načela, sta se jela temeljiteje pečati z gospodarskimi vprašanji.

Iz svoje angleške izkušnje je izdal Engels l. 1845. svoje prvo delo v tem oziru z naslovom: »Lage der arbeitenden Classe in England.« Brž se je ta knjiga razširila med vsemi, ki so se kaj pečali s socializmom. Kdor se hoče resno pečati s tem vprašanjem, mora tudi še dandanes poseči po tej Engelsovi vrlo zanimivi in lepo pisani knjigi. Marxovo prvo večje ekonomsko delo: »Zur Kritik der politischen Oekonomie« je zagledalo šele l. 1859. beli dan. Vendar pa Engels sam priznava, da bi se ne bil nikoli povzpел do jasne socialistične teorije brez Marxa. Kolikor v javnosti govorita drug o drugem, vidimo, da Marx vedno hvali Engelsa, toda z viška, kakor gospodar posla ali učitelj učenca; Engels pa nasprotno govori o Marxu kakor o močnejšem duhu, ponižno in skromno; z ozirom na svojo osebo hvali in slavi svojega mojstra. Brez dvojbe se kaže v tem tudi Marxov židovski značaj, do čigar oholosti se Engels ni mogel povzpeti.

Z Marxom vred je bil Engels tudi na Nemškem in na Francoskem v vedni dotiki z vsemi revolucijskimi pojavi. Sam piše: »Nikakor nisva imela namena podati novih znanstvenih uspehov v debelih knjigah samo »učenemu« svetu. Globoko sva že oba tičala v političkem gibanju; imela sva med izobraženci, zlasti na zapadnem Nemškem, nekaj privržencev in precej zveze z organiziranim proletariatom. Najina dolžnost je bila, znanstveno utemeljiti svoje nazore; ravno tako važno je bilo pa tudi za naju, pridobiti evropski in sicer najprej nemški proletariat. Ko sva bila sama na jasnem, sva šla na delo. V Bruslju sva ustanovila nemško delavsko društvo in se polastila lista ‚Deutsche Brüsseler Zeitung‘. Prav tako sva bila v neke vrste družbi z bruseljskimi demokrati (Marx je bil podpredsednik demokratske družbe) in s francoskimi socialnimi demokrati pri ‚Réforme‘, kateri sem poročal o angleškem in nemškem gibanju.

Skratka: naše zveze z radikalnimi političnimi organizacijami in časopisi so bile popolnoma take, kakor sva si jih želela.«

Marx in Engels sta l. 1847. v Londonu pristopila k »zvezi pravičnih«. ¹¹⁴ izpremenila ji ime v »zvezo komunistov« in jo popolnoma preosnovala v svojem zmislu.

Leta 1848. sta se oba udeležila revolucije. Zato sta morala bežati l. 1849. na Angleško. Engels je l. 1850. zopet vstopil v trgovsko službo v Manchesteru; pridobil si je toliko premoženja, da je pri bombažni tvornici, kjer je služil, postal solastnik. Leta 1869. je pustil trgovski posel in od tedaj je do svoje smrti z besedo in peresom delal za komunistične ideje. Najznamenitejša njegova knjiga iz te dobe (l. 1877.) je: »Herrn Eugen Dührings Umwälzung der Wissenschaft.« V nji pobija berlinskega vseučiliškega docenta Dühringa in umevno in točno razkazuje Marxovo teorijo. Marxovi spisi so težko prebavljivi, njegov zlog je zeló trd. Zato so vsi, ki so se želeli seznaniti z Marxom, z veseljem segli po Engelsovi knjigi. Kautsky, ki sedaj slove kot najboljši socialno-demokratski teoretik, piše o tej knjigi ¹¹⁵: »Površni mnogostranosti gospoda Dühringa se imamo zahvaliti, da je postal ‚Anti Dühring‘ knjiga, ki obravnava najvažnejše točke vse novodobne vede s stališča Marx-Engelsove materialistične dialektike. Poleg ‚Kapital‘-a je ‚Anti Dühring‘ temeljno delo novodobnega socializma.«

Po Marxovi smrti je Engelsa vsa socialna demokracija priznavala za njegovega naslednika v umstvenem vodstvu. Čuditi se moramo mladeniški živahnosti, s katero je posegal — že starec — v politične boje. Pisal je mnogo do zadnjega v curiški »Sozialdemokrat«, v stuttgartsko »Neue Zeit«, v pariški »Socialiste« in londonski »Commonweal«. Priznavati mu moramo, da se je povsod ogibal surovosti in oblastnosti. Zaupajoč v svojo teorijo, je samo iz nje zajemal navodila za delovanje. Zato je odločno obsojal v kesnejših letih vsak upor, češ, da le škoduje komunistični stvari, in vedno opominjal svojo stranko, naj čaka in naj si s političnim delovanjem pridobi potrebne moči in veljave v posamnih državah. Tolažil jih je, da bo sedanji družabni red sam po sebi razpadel. Že v svoji knjigi »o stanju an-

¹¹⁴ Glej str. 319.

¹¹⁵ Oesterr. Arbeiterkalender 1888. Brünn, str. 41.

gleških delavcev« je osnoval to misel, ki jo je kesneje v spisu proti Dühringu pojasnil še temeljiteje:

Ker proizvajavci — kapitalisti — težé po vedno večjem dobičku in zato delavcem dajejo kar se dá nizko plačo, zato se zmanjšuje kupovalna sila ljudstva. Srednji stanovi — kmetje in rokodelci — morajo tako ali drugače propasti; delavci imajo komaj za golo življenje. Zato je treba kapitalistom iskati vedno novih trgov za svoje izdelke. Pri tem tekmujejo drug z drugim. Velike krize nastajajo. Neprodanega blaga je vedno več; zato se odpuščajo delavci iz dela; uboštvo narašča med njimi; tudi mnogi tvorničarji propadajo. Krize so dosedaj še samo v posamnih krajih pri posamnih podjetjih. A to ne ostane dolgo. Kmalu izbukne splošna kriza v produkciji. Kapitalisti si bodo odrezali sami vejo, na kateri sedé, in ob tem času bo moral nastopiti organizirani delavski sloj, da vzame v roko vse proizvodnjanje, ki se je razjedlo po kapitalističnem gospodarstvu.

Ta Engelsova teorija, povzeta iz Marxovih načel, nam priča, da si je Engels kljub vsemu svojemu materializmu ohranil precej mlade, v nekem zmislu idealne, dobrohotne navnosti.

Umrl je dne 5. avgusta l. 1895.

Ferdinand Lassalle.

V družbi Karla Marxa in Friderika Engelsa se po pravici imenuje tudi Ferdinand Lassalle. Socialna demokracija ga slavi kot svojega prvaka. Ne rečemo preveč, če pravimo, da brez Lassalla bi sploh socialne demokracije ne bilo. Teorija je pač Marxova, a to teorijo je najbolj razširjal nadarjeni Lassalle. S svojo zgovornostjo je vnel ljudstvo zanjo, na tisoče jih je pridobil s svojo agitacijo. Vreden je, da se seznanimo ž njim.

Rodil se je dne 11. aprila l. 1825. v Vratislavi. Oče mu je bil bogat žid — trgovec s svilo. Nadarjeni Ferdinand je v svojem rodnem mestu hodil nekaj let v gimnazijo. Predrzní, oholi, razposajeni in vrhu tega še leni dečko ni bil v veselje svojim staršem. Petnajst let star je vstopil v trgovsko šolo v Lipskem, kjer je ostal samo eno leto. Lotil se je iznova gimnazijskih študij in l. 1842. je že dovršil maturo. Že tedaj je bil poln revolucijskih načrtov. Zdravništva ali prava, k čemur ga je silil oče, ni hotel študirati, češ, »da sta zdravnik in odvetnik trgovca,

ki prodajata svoje znanje«. Proučeval je na vseučilišču modroslovje in se tu nasrkal Heglovih nauk. Modroslovski temelj je dobil torej prav tam, kjer Marx in Engels. Heglovo modroslovje je vsakomur, kdor se je vtopil vanje, vzbudilo neizmerno zaupanje v svojo duhovitost in vsled tega veliko znanstveno oholost. Pri Lassallu so se te lastnosti pokazale še posebno. Med svojimi modroslovskimi predniki je navajal Hegel zlasti Heraklita iz Efeza, »temnega«, kakor so ga imenovali grški modroslovci, trdeč o njem, da ga ni mogoče umevati. Tega se je lotil Lassalle in je kesneje o njem napisal večjo razpravo.

To je bila znanstvena podlaga za Lassalovo delovanje.

L. 1844. je obiskal Lassalle večja mesta. Prišel je tudi v Pariz, kjer se je seznanil s tamošnjimi socialisti. Verjetno je, da je že takrat stopil z Marxom v dotiko. Popolnoma gotovo pa je, da je mnogo občeval s Heinejem in ga zakladal z denarjem. Pridno je tudi prebiral Voltaira in Byrona. Heine je imel svoje prijateljske zveze tudi z Marxom, kakor smo že rekli. Zveza tega umazanega žida z očeti socialne demokracije jim ne daje lepe svedočbe. Heine je imel koristi od Lassalla in je zato tudi gledal, da je dobro ravnal z njim. V nekem pismu, pisanem dne 3. januarja l. 1845., ga priporoča Varnhagenu in ondi pravi:

»Gospod Lassalle, ki vam prinaša ta list, je mlad mož najizvrstnejših duševnih zmožnosti, najtemeljitejše učenosti, najobsežnejšega znanja z največjo bistrumnostjo, kar sem jih kdaj videl. — Izreden sin naše dobe je, ki nič noče vedeti o tistem zatajevanju in tisti skromnosti, s katero smo mi svoj čas prebrbljali.«

Te besede točno označujejo Lassalla in Heineja. Lassalle tudi sam o sebi pripoznava, da je sebičnik. V svojem dnevniku je kot šestnajstleten mladenič, ko je bil prebiral Schillerjevega Fieska, zapisal tele besede:

»Ne vem, kako je; dasi sem sedaj tako revolucijsko-demokratsko-republikanskega mišljenja, kakor sploh kdo, vendar čutim, da bi bil na mestu grofa Lavagna ravno tako delal in bi ne bil zadovoljen, da sem prvi meščan v Genovi, marveč stegnil bi bil svojo roko po kroni. Iz tega sledi, če si pri luči ogledam to stvar, da sem samo egoist. Če bi bil rojen kot princ ali knez, bi bil z vsem življenjem aristokrat. Tako pa, ko sem samo preprost meščanski sin, bom svoj čas demokrat.«

Vrhu tega moramo omeniti še eno znamenito stran Lassallovega značaja, — njegovo židovstvo. Židovski duh preveva vse njegovo delovanje. Kar smo zapisali v tem oziru o Marxu, velja še mnogo bolj o njem. Bernstein, žid in socialni demokrat, mora to naravnost priznavati.¹¹⁶

»Že njegov rod je vplival na vzgojo Lassalovo močno, lahko rečemo, usodno. Tu ne govorimo morda o podedovanih lastnostih, marveč samo o tem, da je bila za Lassalla brez ugovora še v kesnejših letih mučna zavest, da je židovskega rodu — nikdar se mu ni posrečilo, dejansko prezirati svoj izvor in oprotiti se nekakšne notranje omejenosti.«

Podobno piše tudi socialni demokrat Mehring.¹¹⁷

Najbolj nam to dokazuje Lassallov dnevnik. K mesenosti in dobičkaželjnosti nagnjena židovska narava odseva iz njega. Že kot petnajstleten deček je pomagal pri prešuštnih spletkah. O svoji sestri razmišlja, koliko je telesno in denarno vredna. Točno je zapisoval vsak groš, za kateri je ogoljufal domače ali svoje sošolce.

Dne 1. februarja l. 1840. piše v dnevniku tele besede: »Rad bi tvegaj svoje življenje, da bi osvobodil žide iz njihovih sedanjih žalostnih razmer. Celó krvniškega odra se ne bi bal, če bi mogel kaj storiti, da bi bilo moje ljudstvo zopet spoštovano. Oj, če grem za svojimi otroškimi sanjami, vedno je moja najljubša misel, da bi na čelu židov priboril jim samostojnost.«

Iz teh besed nam je tudi razvidno, kakšna je bila in kakšna je še židovska vzgoja. Židovski otrok se v domači rodbini nasesa dobičkarskega duha.

L. 1840. so umorili židje v Damasku katoliškega misijonarja in njegovega služabnika. Zato se je vzdignilo ljudstvo proti njim; očitno so jim dokazovali, da rabijo krščansko kri. O teh dogodkih beremo v Lassallovem dnevniku:

»Ljudstvo, ki to prenaša, je strašno; maščuje naj se, ali naj pa trpi, kar delajo ž njim. — Celo kristjani se čudijo naši leni krvi, da se ne dvignemo in da rajši ne umrjemo na bojnem polju nego natezalnici. Ali so bile krivice, zavoljo katerih so se nekdam dvignili Švicarji, večje? Strahopetno ljudstvo, ti ne

¹¹⁶ Ferd. Lassalle's Reden und Schriften. Berlin 1892. I., str. 18.

¹¹⁷ Geschichte der deutschen Socialdemokratie. Stuttgart 1897, I., str. 390.

zaslužiš boljše usode! — Zopet nespametna govorica, da židje rabijo krščansko kri. Ravno tista reč, kakor v Damasku, je tudi na Rodu in v Lvovu. Da pa iz vseh kotov zemlje nastopajo s takim očitanjem, to mi pomenja, da bo kmalu dozor el čas, ko si bomo v resnici pomagali s krščansko krvjo. Aide toi èt le ciel t'aidera.¹¹⁸ Kocka leži; igravca je treba.«

Na tem mestu ne maramo dalje razmišljati o tem, kar se samo po sebi vsiljuje v um ob takih besedah. Samo to pravimo: ta duh je nevaren krščanskemu mišljenju in življenju. Kjer gospodujejo židje, polni takega duha, tam je pozebla sreča krščanskega ljudstva. Žal, da moramo reči: ne samo v socialni demokraciji, marveč tudi drugod: v umetnosti, v časnikarstvu, v politiki imajo židje že dolgo vodstvo v rokah. Revolucijska gibanja od l. 1848. so njihovo delo; surovo liberalstvo, gmotni, nravni in politični razpad naših držav je njihov plod. Ob tej priliki nam bodi dovoljeno samo še to pristaviti: Da smo se zlasti južni Slovani pokazali vselej, posebno pa l. 1848. in 1849., odločne bojevnike za pravice vladarjeve in zakonitih oblasti in da imata vsled živega spoštovanja do oblasti v našem ljudstvu država in cerkev v njem najkrepkejšo obrambo, to si tolmačimo s tem, da nimamo židov med seboj. Razkrajajoči židovski element je sicer posredno tudi pri nas že pokazal svoj vpliv. Žalostne razmere: razdor, socialna demokracija, gnilo slovstvo so posledice tega vpliva. Toda židov ni med nami, in zato se čutimo tudi še toliko krepke, da premagamo svojo bolezen.

Lassallovega židovskega duha spoznamo tudi iz njegovih spletk z grofico Hatzfeld. Mož te grofice — bogat plemič — je zelo grdo ravnal ž njo. Zakon je bil nesrečen. Težko je preiskovati, ali se je grešilo samo na eni, ali morda tudi na drugi strani. To pa je dokazano, da je trosil knez Hatzfeld za svoje razkošno življenje ogromno denarja. Grofica, ki se je ločila od njega, se je bala, da ne bi zapravljal tudi njenega premoženja. Njeni sorodniki se niso hoteli postaviti zanj, češ, da bi s tem prišlo v neprilike plemiško ime. L. 1846. se seznanil ž njo Lassalle in brž sklene, da se hoče bojevati za njene pravice. Mnogo umazanega perila se je opralo v tej pravdi. Lassalle se ni ustrašil nobenega pripomočka. Podkupoval, zalezoval je na vse

¹¹⁸ Pomozi si sam, in nebo ti pomore.

strani in naposled je res zmagal. A slabe strani njegovega značaja so se v teh umazanih spletkah pokazale tako silno, da ga celo njegovi prijatelji ne morejo opravičevati. Bernstein pravi:¹¹⁹ »Učinkov v Hatzfeldovi pravdi se ni mogel Lassalle nikoli popolnoma oprostiti. Tega ne mislimo v ozkosrčnem smislu, morda z ozirom na njegove kesnejše ljubezenske spletke, marveč glede na to, da je bil odslej vedno pripravljen odobravati vsako sredstvo in ga uporabljati, če mu je pomagalo za dosego njegovih namenov. Tu mislimo na to, da je izgubil tisti čut za dostojnost, ki prepoveduje možu celo v najhujšem boju vsako stopinjo, ki je v nasprotju z načeli, ki jih zastopa. Zlasti se tu spominjamo, da je večkrat in najhuje ob žalostnem koncu svojega življenja izgubil dober okus in nravno razsodnost.«

Po pravici torej lahko rečemo že z ozirom na navedena dejstva: Lassalle ni bil značaj.

L. 1848. se je Lassalle lotil politike. Revolucijski čas ga je vzdramil. Ob tej priliki je ljudstvo javno naganjal, naj se upre z orožjem v roki. Zato je bil pri sodišču obsojen na 6 mesecev v ječo. Pri svojih revolucijskih agitacijah se je seznanil z Marxom, s katerim sta si ostala vedno politična sobojevnika, dasi ni bilo med njima nikoli pravega prijateljstva.

L. 1854. se je končala Hatzfeldova pravda. Grofica je dobila mnogo premoženja, in Lassalle si je s to pravdo zagotovil letnih 7000 tolarjev dohodka. Njegova nesebičnost pač ne odseva iz tega.

Izprva se je Lassalle po tej pravdi pečal s pisateljskimi deli. Dovršil je svojega Heraklita in tudi spisal zgodovinsko dramo »Franz von Sickingen«, ki poveljuje revolucijsko gibanje ob času takozvane reformacije in zlasti slavi umazanega viteza Urha Huttena; drama je sicer brez umetniške vrednosti.

L. 1859. je izšlo to delo. Tedaj se je pričela tudi vojska proti Avstriji na Laškem. Cavour in Louis Napoleon sta se zvezala, da bi pregnala Avstrijce iz Lombardije. Javno vprašanje je nastalo, kaj naj store države v nemški zvezi, ali naj podpirajo Avstrijo, ali naj nič ne vplivajo na nobeno stran, ali naj pomagajo upornikom. Lassalle je nastopil ob tej priliki kot strasten nasprotnik avstrijske države in je v spisih

¹¹⁹ R. t. str. 23.

in govorih zahteval, naj Nemci podpirajo Lahe. V svojem večjem delu »Der italienische Krieg und die Aufgabe Preussens« (1895), katero je izdal brezimno z geslom: »Eine Stimme aus der Demokratie«, se je pokazal trdega Nemca. Protislovanskega mišljenja se ni mogel otresti že Marx; Lassalle pa je bil v tem še hujši. Njegovo narodno mišljenje je naravnost radikalno. Kulturno-zgodovinski pomen mu odločuje razmerje med narodi: Nemci so v svoji omiki višji nego drugi, zato morajo gospodovati. Ravno tako so Italijani višji nego Slovani; zato se ne sme pustiti, da bi jim bili Italijani podložni. Takole pa govori v tem smislu o nas:¹²⁰

»In Avstrija? Rusija je naravno krepka barbarska država, ki jo izkuša njena samosilniška vlada toliko omikati, kolikor jo to mogoče v smislu samosilniških koristi. Barbarstvo se da tu opravičevati, ker je naroden element. Popolnoma drugače je pa z Avstrijo. Tu zastopa vlada v nasprotju s svojimi narodi barbarsko načelo, ker hoče umetno in siloma upogniti svoje omikane narode pod barbare. Tri velike omikane narode, Nemce, Lahe, Ogre ima v svojem obsegu. L. 1848. in 1849. jih je pa podjarmila s tem barbarsko-slovanskim elementom, da je nahujškala svoje divje in barbarske ljudske dele s tem, da je s prilizovanjem dvignila narodiče, kot so n. pr. Rusini in Rajci (Raizen)¹²¹. Avstrija je zmagala, ker je razvnela sovraštvo teh surovih naravnih sil proti svojim kulturnim narodom. Zmagala je z bajoneti Hrvatov in Slavoncev, zmagala je, ker je Slovanom obljubila, da bo iz Avstrije napravila slovansko državo. Četudi ni mogla izpolniti te obljube in je s tem izgubila slovansko naklonjenost, je vendar ostala zvesta več nego tristoletni omiki sovražni politiki habsburške hiše in njenemu španskemu duhu. Najnovejši sad te starodavne politike je — rimski konkordat! Kar smo morali do tedaj smatrati kot neprecenljiv sad 300 letnega splošno-nemškega, da, vsega evropskega razvoja — se je tu izdalo z enim podpisom.«

Te besede morajo izzvati odpor vsakega poštenega Avstrijca, tem bolj pa vsakega katoliškega Slovana. A to še ni vse,

¹²⁰ Bernstein. R. t. str. 306, 307.

¹²¹ Ime za Srbe.

kar je Lessalle delal proti Avstriji. On je naravnost trdil, da zedinjena Nemčija, za katero je ves gorel, sploh ni mogoča, dokler se Avstrija ne razbije. Bernstein pravi o njem:¹²²

»Hotel je, da se razdrobi in uniči Avstrija, katere nemški deli naj bi bili pravi del ene in nerazdeljene nemške republike.«

Sam tudi to namero odobrava in pravi značilno:¹²³

»Avstrijske nemške dežele se bodo prej ali slej priklopile Nemčiji, toda pod desetkrat neugodnejšimi razmerami, kot pred slovesnim izločenjem Avstrije iz nemške zveze. Danes mora mirno gledati nemška država, kako v teh deželah napreduje poslovanovanje, zakaj Bismarckov način zedinjevanja Nemčije je Rusijo tako okrepil, da ima sedanja nemška politika največjo potrebo, da se ta Avstrija ohrani. Nekaj je vedno bolj nego nič. In seveda, dokler vlada v Rusiji carstvo s svojimi panslavističnimi namerami, toliko časa ima sedanja Avstrija kot država še svojo upravičenost.«

Ta stvar se nam zdi toliko važna, da navajamo še nekaj Lassallovih stavkov o tem predmetu:¹²⁴

»Avstrija se mora raztrgati, razkosati, uničiti, zdrobiti; njen pepel se mora raztresti po vseh vetrovih. — To je edina pot, da se Nemci zedinijo. — Ko se to zgodi, se ustanovi Nemčija. — Vse stranke morajo na vsak način, če imajo količkaj razuma same zase, sodelovati, da se zvrši za vsak slučaj neizogibni predpogoj — da se namreč uniči Avstrija.«

Če še pristavimo, da je bil Lassalle ob tem času in kesneje z Bismarckom v zvezi, nam ne bo težko napraviti prave sodbe o socialno-demokratskem gibanju, ki so ga zatrosili k nam nemški židje.

V znanstveni študiji bi moralo molčati srce. A ne da nam! Tajne uporne sile se vežejo v to, da bi uničile našo Avstrijo. Sovraštvo proti Slovanom in proti katoliški veri jim je vodilo. V dosego tega črnega namena zovejo vse sile na dan: liberalstvo

¹²² R. t. str. 59.

¹²³ R. t.

¹²⁴ R. t. str. 325, 326.

in nacionalstvo zgoraj, demokratstvo med ljudstvom. Ob sedanjih dogodkih javnega življenja čutimo to bolj nego kdaj. In zato se tudi zavedamo tem bolj svoje svete dolžnosti, uvrstiti se v boj proti tem sovražnikom. S svojim katoliškim prepričanjem pokažimo, da hočemo pravo demokratsko mišljenje — pomen ljudstva — braniti, da se hočemo bojevati za svoje narodne pravice, da pa hočemo pri vsem tem spoštovati zakonito oblast — državno in cerkveno.

Lassalle je torej sovražil Avstrijo, ki mu je »omiki naj-sovražnejši državni pojem, ki ga pozna Evropa«. Surovo govori: »Zamorca bi rad poznal, ki bi se poleg Avstrije belo ne svetil.« Avstrija mu je »reakcijsko načelo«, najsovražnejši sovražnik vseh svobodnih misli. Hujša mu je avstrijska vlada nego francoska, ker ta vendar »ni sklenila rimskega konkordata«.

Motil bi se pa, kdor bi sodil, da je vodilo Lassalla pri tem sovraštvu samo revolucijsko-svobodnjaško prepričanje. Glavni politični cilj mu je bila velika zedinjena Nemčija. Velikonemške težnje, ki v naših dneh zopet krepko dvigajo glavo, so mu polnile um in srce. S Karlom Rodbertus-Jagetzowom¹²⁵ sta se v pismih razgovarjala, kako bo Nemčija dobila v svojo last turške pokrajine. Znamenito je za nas, da je bil tudi Rodbertus-Jagetzow komunistični teoretik, in da ne manjka učenjakov, ki Marxu naravnost očitajo, da je svoje nauke povzel iz njegovih spisov. Komunizem ga pa ni oviral, da ne bi gojil velikonemških misli. V nekem listu piše Lassallu: »Nadejam se, da še doživim, ko bo pripadla turška dediščina Nemčiji in ko bodo nemški vojaki ali delavski polki stali ob Bosporu.«

¹²⁵ Karel Rodbertus, po svoji graščini imenovan Jagetzow, se je rodil dne 12. avgusta 1805 v Greifswaldu. Svoje politično živahno življenje je sklenil dne 6. decembra 1875. — Pečal se je temeljito s socialnim vprašanjem in sestavil razne načrte, kako naj se pomaga delavskemu stanu. V ta namen se je vezal z raznimi strankami, zlasti s pruskimi konservativi. Boril se je zlasti proti načelu, da je delo navadno blago. Z državno pomočjo je upal mirne rešitve delavskega vprašanja. Njegova glavna dela slovejo: Zur Erkenntnis unserer staatswirtschaftlichen Zustände. Neubrandenburg 1842. — Sociale Briefe an v. Kirchmann. Berlin 1850/51. — Der Normalarbeitstag. Berlin 1871. — V tem spisu je zahteval, naj se takoj uvede najvišja zakonita delavska doba. — Po njegovi smrti so izdali: Aus dem literarischen Nachlass von Karl Rodbertus-Jagetzow. Trije zvezki.

Lassalle mu je odgovoril: »Kolikokrat sem jaz ravno to misel zastonj zastopal pri svojih najboljših prijateljih, ki so me zato imenovali sanjača!«¹²⁶

Za zedinjeno Nemčijo se je Lassalle na vso moč trudil. L. 1860. je izdal »Demokratische Studien«, ki jih je pozneje priobčil z naslovom »Fichte's politisches Vermächtnis und die neueste Gegenwart«. V tem spisu razlaga, kako je mogoče zediniti Nemce v krepki republiki. Kdor ga prebere, mu ni mogoče dvomiti o njegovem strastnem in skrajno oholem nemškem mišljenju.

Ravno tistega leta 1860. se je Lassalle zapletel v neko ljubezensko spletko. V tem oziru je bil vreden častilec Ulrika Huttena. Pohotnost mu je bila nakopala že prej hudo bolezen, ki ga je mučila do smrti, da je bil torej tudi v tem podoben Huttenu. Imenovanega leta se je seznanil z mlado Rusinjo Zofijo Solucevno. Hotel jo je imeti za ženo. Tega bi ne omenjali, saj imamo takih zaljubljenih dogodkov v Lassallovem življenju vse polno, ko ne bi ravno ta spletko kazala njegovega oholega in častihlepnega značaja. V svojem pismu, kjer ji tolmači svojo ljubezen, piše o sebi, da se zavoljo njega skoraj vsa družba deli v dve stranki: en del meščanstva in ljudstva ga spoštuje, ljubi in celo ne redko časti; za te je on »mož največjega genija, skoraj nadčloveškega značaja, od katerega pričakujejo največja dela«; drugi del, aristokracija in večji del meščanstva, se ga boji bolj kot kogarkoli in ga zato nepopisno sovraži. Če ga Zofija vzame, ji aristokratska družba tega ne ob odpustila; na drugi strani ji pa nebrojno ženskih ne bo odpustilo, da jo je tak mož vzela in zavidale ji bodo srečo, ki presega njene zasluge.¹²⁷

O pravdi, ki jo je imel zavoljo grofinje Hatzfeldove, ji je pisal: »Nič Vam ne more niti približno pojasniti mojega električnega vpliva. Vse mesto, ljudstvo vse pokrajine je takorekoč plavalo na valovih navdušenja; vsi sloji, vse meščanstvo je bilo vneme pijano; ta dan mi je pridobil ob Reni sloves najboljšega govornika in časopisi so nosili ta sloves po vsej državi. Demo-

¹²⁶ Ad. Wagner, Briefe von Ferdinand Lassalle an Carl Rodbertus-Jagetzow. (List 8. maja 1863).

¹²⁷ Ob zadnji »ljubezni«, ki jo je imel s Heleno pl. Dönniges in ki ga je stala življenje, se je kazal ravno takega. Slikal ji je, kako se bosta vozila s šestimi belci v Berlin, ko ga izvolijo za predsednika nemški republiki.

kratska stranka ob Reni me je od tedaj priznavala za svojega prvega voditelja.«

O svoji pravdi v Düsseldorfu ji piše, da se je iztekla zanj »z ne manjšim sijajem«. Pošilja ji svoj tiskani govor, a ne omejnja niti z eno besedico, da tega govora niti govoril ni.

Tak mož je bil Lassalle. Zofija Solucevna pa je bila toliko pametna, da ga je pustila.

Leta 1861. je potoval s Hatzfeldovo po Laškem. Obiskal je vse revolucijske veljake. Na Capreri se je dalje časa mudil pri Garibaldiju in ga vnel za to, naj bi s svojimi prostovoljci napadel Dunaj. Obenem je koval svoje revolucijske namene. Ko se je vrnil domov, je butil brž s krepko agitacijo na dan.

Dne 12. aprila 1862 je imel v rokodelskem društvu v Berlinu znamenit govor »o delavskem programu«. V njem razvija v lepi besedi, da je četrti, delavski stan istoveten s človeštvom in da je rešitev človeštva mogoča le s tem, da delavci dobe državno moč v svoje roke. Četrtega stanu »stvar je v resnici stvar vesoljnega človeštva, njegova svoboda je svoboda človeštva samega, njegovo gospostvo je gospostvo vseh.«¹²⁸

Pot, po kateri morejo delavci dobiti vso oblast v roke, je splošna in direktna volivna pravica.¹²⁹ Najprej si mora ljudstvo priboriti to pravico, potem dobi tudi vse drugo.

Lassallov govor je vzbudil splošno pozornost. Državni pravdnik ga je tožil, da je ž njim vzbujal sovražstvo in zaničevanje ubožnih slojev proti premožnejšim. Dne 16. januarja 1863 je bila obravnava v ti zadevi. Lassalle se je krepko branil, opiraje se na 20. člen v ustavi: »Znanost in njen nauk sta prosta.« Dokazoval je, da je bil njegov govor strogo znanstven in da je zato obtožba ničeva. Toda nič mu ni pomagalo. Obsojen je bil na štiri mesece zapora.

To ga pa ni motilo v njegovih agitacijah. Poleg splošnega načrta, ki ga je razvil v imenovanem delavskem programu, je širil še neko drugo idejo. Ob njegovem času je bil namreč začel

¹²⁸ Arbeiterprogramm str. 38; Bernstein r. t. II. zvezek.

¹²⁹ Lassallove misli, s katerimi se je v tem oziru ujemal že škof Ketteler in se ujemamo tudi mi, so se ukoreninile med socialno-demokratskimi pristaši. Boj za splošno volivno pravico je res postal prva točka delavskega programa.

Schulze-Delitzsch v rešitev delavskih stanov pripočati razne zadruga: posojilnice, zaloge surovega blaga¹³⁰ in konsumna društva.

Lassalle se je temu uprl, češ, da delavcem v ožjem smislu ne morejo take zadruga nič pomagati. Z ozirom na posojilnice in na zaloge surovega blaga je dejal, da bi kvečjemu pomagale rokodelcu, ne pa delavcu. Proti konsumnim društvom je pa navedel tele vzroke:

1. Delavci niso na slabem kot konsumentje, marveč kot proizvajalci, ker premalo dobe za svoje delo. — Ta dokaz ni posebno trden, ker je popolnoma gotovo, da so manjši konsumentje tudi pri kupovanju za življenje potrebnih stvari, ki jih morejo kupovati le v malem, velikokrat oškodovani.

2. Železni ekonomski zakon,¹³¹ ki določa delavsko mezdo, vpliva, da srednja delavska mezda nikdar ne presega vsote, ki jo nujno potrebujejo delavci za življenje.

¹³⁰ Te zaloge si je mislil Schulze-Delitzsch tako, da naj bi rokodelci zadržno naravnost kupovali surovo blago, ki ga potrebujejo za svoje izdelke, in si ohranili dobiček, ki bi ga imeli sicer prekupci.

¹³¹ Ta železni ekonomski, ali kakor se navadno imenuje, železni mezdni zakon (das eherne Lohngesetz, gl. str. 323), je Lassalle nebrojokrat poudarjal. Bil je njegov glavni dokaz proti kapitalizmu. Dokler vladata liberalna gospodarska načela, pravi Lassalle, ni mogoče, da bi povprek delavec imel večjo plačo, nego je nujno potrebuje za življenje. To dejstvo, ki pa v vsem svojem obsegu ni resnično, imenuje železni mezdni zakon. — Po pravici se sklicuje pri tem na Adama Smitha, Ricarda, I. B. Saya, Malthusa, Bastiata in John Stuart-Milla. Ti ekonomski pisatelji so namreč vsi stali na stališču, da je povprečna delavska mezda enaka proizvodjalnim stroškom dela. Proizvajalni stroški so pa potrebe za življenje. V tekmovalnem boju med delavcem in delodajavcem je delavec slabjši. Zato pa skrbi delodajavec, da so delavčeve potrebe čim najmanjše.

Radi priznavamo, da je to res, če vlada neomejena konkurenca. Toda država ima pač pravico in dolžnost, da tu poseže vmes in jo omeji na korist slabjšim. Zakoni o delavskem varstvu so tako omejevanje. S tem pa se razruši imenovani železni zakon. Trditve, ki jih je spravil Lassalle na dan s svojim železnim zakonom, dokazujejo samo to, kar tudi mi brezpogojno priznavamo, da je namreč neomejena konkurenca škodljiva in krivična.

Marx je pobijal železni zakon s svojega stališča. Po njegovi misli je namreč razmerje med delavcem in delodajavcem popolnoma krivično; zato po pravici trdi, da je dokazovanje »železnega zakona« nazadovanje v socialno-demokratskih načelih.

3. Zato bi konzumna društva, ki bi se splošno razširila, ne imela druge posledice, kakor da bi delavska mezda v tisti meri padla, kolikor ceneje in lažje bi si dobivali delavci živila.¹³² — Tudi ta dokaz ni kaj vreden. S tem ne taji Lassalle koristi posamnih konsumnih društev, marveč samo za slučaj, če bi se splošno razširila in če bi — bil njegov železni zakon resničen.

Vsled tega odreka Lassalle vsako vrednost Schulze-Delitzschevim nasvetom za delavski stan in priporoča namesto njih združevanje, po katerem naj bi delavci postali sami svoji podjetniki. Delavci naj se zvežejo v proizvodjalne zadruge (Produktiv-Assoziationen), sami naj ustanovljajo tvornice, sebi naj delajo, sami naj seveda imajo tudi ves dobiček. Da to zmorejo, naj jim pomaga država. Če jim da na Pruskem 100 milijonov tolarjev posojila, lahko prično in brez dvojbe dosežejo, kar žele.¹³³ Štiristotisoč delavcev bi se lahko združilo s tem kapitalom v produktivne zveze.

Lassalle je tako gorel za svojo idejo, da se je resno razgovarjal z Bismarckom o teh 100 milijonih. Nasprotnikov je imel veliko, toda s svojo zgovornostjo in neutrudljivo agitacijo je vendar vnel ljudstvo za svoj načrt. Nekaj poskusov se je tudi rodilo po tem načrtu, katerih nekateri dobro uspevajo. Splošno pa je bilo uspehov le malo.¹³⁴

Agitacija mu je bila od l. 1863. tem lažja, ker je takrat ustanovil »splošno nemško delavsko društvo« (»Allgemeiner deutscher Arbeiter-Verein«). Dne 23. maja je v Lipskem sestavil pravila. Društvo je naglo rastlo. Lassalle mu je bil predsednik. Izmed mnogih govorov, ki jih je imel v agitacijske

¹³² Offenes Antwort-Schreiben an das Central-Comité zur Berufung eines allgemeinen deutschen Arbeiter-Kongresses zu Leipzig, str. 419—428; Bernstein II. r. t.

¹³³ Arbeiter-Lesebuch str. 557—560.

¹³⁴ V svojem boju proti Schulze-Delitzschu je spisal Lassalle knjižico »Herr Bastiat Schulze von Delitzsch sammt den dazu gehörigen Annexen. Berlin 1864«, ki se po pravici imenuje njegovo glavno ekonomsko delo. S pravnega stališča je že prej dokazoval svoje komunistične ideje v spisu »Auszüge aus dem System der erworbenen Rechte. Leipzig 1861«. V svojem Bastiatu se pa peča strogo z gospodarskimi vprašanji o kapitalu in delu. Obširno pojasnjuje svoje produktivne zveze in zlasti krepko pobija liberalna gospodarska načela. To njegovo delo je še tudi za naš čas zanimivo.

namene svojega društva, je posebno znamenit govor » o treh znakih javnega duha«. ¹³⁵ V njem je vlado in poslance na vso moč šibal. Državni pravdnik ga je tožil, in pri prvi obravnavi je bil obsojen v ječo na eno leto. Pri drugi obravnavi v Düsseldorfu dne 27. junija l. 1864. so mu znižali kazen na pol leta. Njegov zagovor je zato posebno zanimiv, ker se sklicuje na m o g u n š k e g a š k o f a dr. Emanuela Kettelerja.

Ta mož, na katerega se je skliceval Lassalle, se je sam temeljito pečal z delavskim vprašanjem in je večkrat zbiral delavce okrog sebe. Napisal jim je tudi knjigo »Delavsko vprašanje in krščanstvo.« ¹³⁶ Na to knjigo se sklicuje Lassalle. Ker se od socialno-demokratske strani in sploh od krščanskemu delavskemu gibanju sovražnih ljudi velikokrat smeši Ketteler, navedemo tukaj doslovno Lasallove besede o njem. Kesneje pa izpregovorimo obširneje o njegovih idejah. Lassalle pravi: ¹³⁷

»Takoј vam podam še krepkejši dokaz. (Prej je govoril, da so najznamenitejši učenjaki njegovega mnenja.) Imenoval vam bom ime, ki ga ne čuje vsako rensko sodišče samo s spoštovanjem, marveč z največjo č a s t j o ; ime moža, ki je hkrati služabnik in knez cerkve in se že dolgo let peča z najresnejšimi študijami, ki ga porenski katoličani imajo skoraj za svetnika, ime m o g u n š k e g a š k o f a , barona Kettelerja. Gospod škof se je čutil dolžnega v svoji vesti, da je priobčil spis o delavskem vprašanju, v katerem točko za točko obravnava moje spore z naprednimi ekonomii in točko za točko dokazuje resnico in neovrznost mojih dokazov.«

Lassalle navaja potem nekaj odstavkov iz škofove knjige in pravi, da škof še strože sodi o liberalnih ekonomih nego on sam. Škof priznava, da se Lassalova načela dajo izvesti in da jih liberalna stranka ne more ovreči. Le če se priznava zasebna last, je mogoče dobiti kaj pomislekov ne toliko proti idejam samim, kakor proti temu, da bi se prenaglo ne izvedle. Na posled pravi:

»Kaj vodi tega cerkvenega kneza, da s tako strogostjo, ki često presega strogost mojih lastnih besedi, spričuje resnič-

¹³⁵ Die Feste, die Presse und der Frankfurter Abgeordnetentag. Drei Symptome des öffentlichen Geistes. — Düsseldorf, 1863.

¹³⁶ Die Arbeiterfrage und das Christenthum. Mainz. Kirchheim.

¹³⁷ Der Process wider Ferdinand Lassalle am 27. Juni 1864. Str. 698 do 701, Bernstein II.

nost mojega nauka? Ali hoče škof tudi hujskati k sovražtvu in zaničevanju? Kaj ga vodi drugega nego enako prepričanje z menoj, da je tu rana v narodnem telesu, ki jo mora narod takorekoč z duševno silo prisiljen spoznati, če noče propasti ljudsko telo?«

Marsikaj je Lassalle tu pretiraval, ker se je pač branil. Toda njegove besede so in ostanejo živ spomenik blagih namenov mogunškega škofa.

Da bi si pridobil Lassalle berlinske delavce, ki so se najbolj odtujevali njegovemu društvu, jim je napisal posebno knjižico¹³⁸, v kateri jih vabi, naj pristopijo v kolo njegovih pristavev. Ker je v nji napadal ustavo in pozival delavce, naj se združujejo in naj, če drugače ne gre, tudi z dejansko silo prisilijo vlado, da jo izpremeni, je zopet prišel na zatožno klop zavoljo veleizdaje. Sodišče ga je osvobodilo. A malo časa je užival to svobodo. Že leta 1862. se je bil zagledal v neko Heleno pl. D ö n n i g e s , ki smo jo že imenovali, in jo je hotel imeti za ženo. Dekle je bilo zadovoljno; zaročila sta se. Toda njeni starši niso marali Lassalla. V svoji strasti je šel tako daleč, da je pismeno prosil škofa Kettelerja, naj mu pomaga pri ženitvi in mu obetal, da se da katoliško krstiti. Helena je bila protestantovka, in škof pač ni mogel ničesar storiti. Zaročenka je izprevidela, da ne bo nič z Lassallom in vdala se je staršem, ki so jo zaročili z Jankom pl. R a k o v i c o . Lassalle je od jeze besnel in je pozval Rakovico na dvoboj. Dne 28. avgusta 1864 sta se streljala. Lassalle je padel smrtno zadet. Tako je umrl najzvestejši socialno-demokratski agitator. Njegov spomin se slavi med socialnimi demokrati še dandanes; po pravici ga štejejo med svoje prvake. Moč nemške socialne demokracije ima svoj izvor v Lassallovem delovanju.

10. Komunistični manifest in Marxova načela.

A. Izvor in vsebina.

Izvor.

Naši bravci vedo, kako je že pred l. 1848. vrelo med delavci na Francoskem, Angleškem in Nemškem. Manjkalo jim je pa enotnega nauka, ki bi opravičeval njih komunizem; tudi niso

¹³⁸ An die Arbeiter Berlins. Berlin 1863.

bili še združeni in niso imeli skupne mednarodne organizacije. V živahnem, prekucij polnem letu 1848. pa se je pojavil v tem oziru važen napredek. Meseca februarja je v nemškem jeziku zagledala beli dan teorija materialističnega komunizma, komunistični manifest, ki sta ga sestavila dr. Karel Marx in Friderik Engels. Kmalu potem je izšel prevod v angleškem, francoskem, danskem in poljskem jeziku. To se je zgodilo takole:

»Zveza pravičnikov«, ki jo je krepko razširjal Weitling, je ustvarila mednarodno središče za ta manifest. Iz početka se je ta zveza širila iz Pariza. Leta 1847. ji je pa London postal glavno mesto. Ondi sta se seznanila z njo Marx in Engels. Na čelu so ji bili rokodelci: črevljar Henrik Bauer, urar Josip Moll, krojač Eccarius. Zanimivo je, da so bili krojači sploh najbolj delavni udje v zvezi. Tudi kesneje so krojači najživahneje razširjali komunistične ideje. »Zveza pravičnikov« je bila tajna; v Londonu so si njeni udje ustanovili javno »komunistično delavsko društvo« ali zvezo komunistov. Prej je imela zveza nemško lice. V njenem londonskem društvu so bile zastopane vse narodnosti: Holandci, Rusi, Angleži, Čehi, Poljaki in celo Hrvatje. Geslo društvu »Vsi ljudje so bratje« je bilo v dvajsetih jezikih napisano na sprejemnici vsakega uda. Komunistično gibanje se je tu prvič pokazalo kot mednarodno. Leta 1847. poleti je priredila zveza prvi mednarodni shod v Londonu. Tu so sklenili, da se morajo organizirati vsi evropski komunisti, in določila so se načela za agitacijo. Organizacija se je imela razširjati v občinah, v okrožjih, v vodilnih okrožjih, katerim na čelu je stal od vsakoletnega shoda izvoljeni osrednji odbor. Namen zvezi so izrazili takole: »Premagati treba meščanstvo, vlado pridobiti proletarstvu, staro na nasprotjih med stanovi slonečo meščansko družbo treba podreti in ustanoviti novo družbo brez stanov in brez zasebne lasti.«

Meseca novembra in decembra je iznova zboroval zvezni shod. Pravila so se naposled potrdila. Hkrati so pa sprejeli Marxov in Engelsov načrt komunističnega manifesta, ki je potem izšel meseca februarja. Weitling ni imel nič opraviti s to novo organizacijo. Iz Londona se je bil preselil v Bruselj in od ondod v Ameriko, kjer je zasnoval več komunističnih občin.

Marx in Engels sta ga spravila izpod nog, da sta sama prišla zvezi na čelo. Neprijazna sta mu bila zlasti zato, ker Marxova židovska kri ni trpela, da bi se med komunisti hvalilo kaj krščanskega. Weitling je bil sicer pravi brezverec, vendar se je ob vsaki priliki skliceval na vzvišeni nauk in zgled Odrešenika. Zato sta ga izpodrinila imenovana moža. S komunističnim manifestom sta dejanski dobila vajeti v roke. Vse komunistično gibanje se je postavilo odslej na njuna načela. Vredno je torej, da si ogledamo vsebino tega znamenitega oklica.

Vsebina.

Manifest ima štiri oddelke:

1. V prvem govoru o meščanstvu¹³⁹ in o proletariatu: Državno oblast ima sedaj samo buržoazija. Vladajoče meščanstvo nima nobenih vzorov več, ampak gleda samo na dobiček. Ves svet se mu klanja, ker se povsod proizvaja po njegovem načinu. Velika mesta so nastala in vzela vso veljavo deželi in njenim prebivalcem. Centralizira se denar, pa tudi politična moč. Meščanstvo pa je preslabo, da bi obvladalo svoje svetovno cesarstvo. V proizvajanju nastajajo polomi, ker se dostikrat preveč proizvaja. Vsled tega pa preostaja delavcev. Ti se kosajo med seboj. Vedno slabše se jim godi; zato pa morejo vedno manj kupovati. S tem si meščanstvo samo koplje jamo. Pomaga si nekaj časa z novimi trgi, toda to ne more biti za vedno, ker gredo povsod podjetja na nič.

Meščanstvo je v svojih bojih vedno zlorabilo proletarce. Hotelo je vse prevrniti, ko je zabavljalo zoper kralje in plemiče, a v resnici mu je šlo le za lastno gospostvo. Samo proletariat je resnično revolucijski. Zadnja revolucija bo proletarska.

2. Drugi oddelek popisuje razmerje komunistov s proletarci. Komunisti mu niso posebna stranka med delavskimi strankami. Njihovi nameni se dotikajo proletarstva sploh. Brez ozira na narodnost skrbe najodločneje za delavske koristi. Najmodrejši in najnaprednejši so med vsemi

¹³⁹ Meščanstvo, grajanstvo, ali francosko besedo buržoazija je prvi rabil St. Simon. Ž njo je imenoval vse tiste, ki ne delajo sami, marveč žive le od dela drugih ljudi. V nasprotju z buržoazijo je proletariat (po lat. besedi proles = otroci), ki se mora preživljati z rokami in nima drugega premoženja, nego kopico otrok.

drugimi delavci. Predvsem hočejo razširiti samozavest med proletarci, da bodo splošno spoznali, kako jih drugi samo izsesavajo; potem hočejo vreči meščanstvo in priboriti politično moč proletarstvu. — Komunizem ni sanjarija, marveč ima svoj temelj v dejanskem boju med zatiranim in zatirajočim slojem. Ugovori proti komunizmu so jalovi. Očita se mu, da hoče ugrabiti posamnikom s trudem pridobljeno premoženje. To mu govori tisto meščanstvo, ki je v svojo korist odpravilo fevdalno last, ki je v svojih revolucijah zase grabilo premoženje plemičev in vladarjev. Zgodovinski razvoj je to zahteval, in prav tako pridemo svoj čas do tega, da pade tudi zasebna last ravno tako vsled zgodovinskega napredka. — Drugi pravijo, da hoče komunizem uničiti osebno svobodo in samostalnost. A vse hoče uničiti le vladajoči kapital. Kapital vlada s tem, da je v rokah samo ene desetine človeštva. Devet desetih nima nič. Tem vrne šele komunizem samostojnost in pravice. V sedanji družbi mora živo delo povečavati premoženje nekaternikov in jih bogatiti. Komunizem pa hoče ustvariti take razmere, da ne bo nikomur več mogoče podjarmiti si tujega dela.

Rodbino in domovino hoče odpraviti komunizem, tako mu očitajo zopet drugi. Toda rodbina je že uničena. Saj meščanstvo ne drži več zakonske zvestobe in s svojo dobičkaželjnostjo brani nebrojnim, da si ne morejo zasnovati lastnega rodbinskega življenja. Delavec pravzaprav nima nobene rodbine. Žena in otroci morajo na delo, in kapitalist jih izkorišča tako, kakor njega samega.

Tudi domovine nimajo delavci. Nihče jim ne more vzeti, česar nimajo. Ko pridejo do vlade, ponehajo sama po sebi nasprotja med raznimi narodi. S tem, da se zabrani izrabljevanje posameznikov, se tudi zabrani izkoriščanje narodov med seboj.

Modroslovski in verski protidokazi ne veljajo nič. Ko se izpremeni proizvajanje iz kapitalističnega v komunistično, tedaj se tudi izpremené ideje in načela. Religije ne bo več; npravni pojmi postanejo nepotrebni; ravno tako pravni. Človek bo imel popolnoma drugo samozavest. Sedaj se zaveda, da je odvisen od družabnih oblik, v katerih živi. Ko pa pade razlika med sloji, padejo tudi te družabne oblike in s tem tudi sedanje zavedanje in umovanje.

Da se to doseže, je treba najprej, da dobi proletarstvo politično moč v roke. Prvi korak je torej demokracija. S politično

močjo mora proletarstvo polagoma ves kapital, vsa proizvodjalna sredstva iztrgati meščanstvu iz rok in jih izročiti državi, t. j. vladajočemu sloju, namreč sebi. To se more zgoditi le s samo-silniškimi, despotiškimi sredstvi. Taka sredstva so n. pr.: vse zemljišče se vzame lastnikom in dohodek iz zemljišč se porabi za državne stroške; uvede se progresivni davek; odpravi se dedno pravo; vsem izseljencem in upnikom se vzame premoženje; prometna sredstva in kredit se podržavijo; polagoma se odstrani razloček med mesti in med deželo. Na ta način se razbijejo razločki med sloji, in ko se to popolnoma zgodi, izgubi javna oblast politični značaj. Proletarstvo ne bo več vladajoča stranka, ker ne bo imelo sploh nobenega nasprotnika.

3. Tretji oddelek presoja socialistične in komunistične nauke, ki so se od raznih strani oznanjali pred manifestom. Deli jih v reakcijske, konservativne in kritično-utopijske. Reakcijski nauk je trojne vrste: fevdalni, malomeščanski in nemški. Fevdalni je nastal iz nasprotstva proti meščanstvu, ki je na Angleškem in na Francoskem zmagalo plemiče. Fevdalci so iskali zaveznikov pri delavcih za svoje namene. Na ta način je nastal fevdalski socializem, pol žalostna pesem pol zabavljica, pol odmev iz prošlosti pol pretenje z bodočnostjo, vedno pa smešen, ker je popolnoma nesposoben, da bi umeval pot novodobne zgodovine. Proletarsko beraško malho so vihteli kot zastavo v roki, da bi za seboj zbrali ljudstvo. Kadarkoli je pa šlo za njimi, je zagledalo na njihovi zadnjici stare fevdalne grbe in razletelo se je z glasnim in nespoštljivim posmehom.

O krščanskem socializmu pravi manifest na kratko, da je blagoslovljena voda, s katero pop blagoslavlja aristokratovo jezo.

Malomeščanski socializem hoče ohraniti srednje stanove: kmete in rokodelce. Brez pomena je prav tako kakor nemški.

Zgled konservativnega socialista je Proudhon. Njegovo »modroslovje uboštva«¹⁴⁰ je šaljiva igrača. Rad bi uvelodel nekaj preosnov in s temi misli proletarstvo pridobiti za obstoječo družbo. Meščanstvo hoče ohraniti in dokazuje, da je potrebno za delavske koristi. Ta poskus je v praksi brez veljave.

¹⁴⁰ Tako se zove neka Proudhonova knjiga, kateri v odgovor je leta 1846./47. spisal Marx »Uboštvo modroslovja« (Misère de la philosophie).

Kritično-utopijski socializem Saint Simonov, Fourierov in Ovnov ima mnogo zaslug. Ti možje so bili revolucijski misleci. Učenci pa, ki prisegajo na njihove besede, so nazadnjaški strankarji, ker ne umevajo živega napredka v proletarskem gibanju. Vendar je ta socializem pripravil pot znanstvenemu komunizmu Marxa-Engelsa.

4. V četrtem oddelku primerja komuniste z različnimi tedaj obstoječimi opozicijskimi strankami. Nobena izmed teh ni nič vredna. Komunisti naj torej ostanejo neodvisni od njih. Podpirajo naj pa vsako revolucijsko gibanje proti sedanjim družabnim in političnim razmeram in vsled tega posamne stranke tem krepkeje, čim radikalnejše ali odločnejše so. Na Nemškem se morajo zato bojevati v zvezi z buržoazijo ali meščanstvom proti absolutni državi. Ko to vržejo, morajo pa brž pričeti boj proti buržoaziji sami. Meščanska revolucija na Nemškem bo tako le neposredna predigra proletarski.

Manifest se konča s temi besedami:

»Komunisti ne marajo skrivati svojih misli in namenov. Javno izražajo, da se morejo doseči njihovi nameni samo s silovitim porazom vsega dosedanjega družabnega reda. Vladajoči sloji, tresite se pred bodočo komunistično revolucijo! Proletarci nimajo v nji ničesar drugega izgubiti ko svoje verige. Dobiti pa imajo svet. Proletarci vseh dežel, združite se!«

B. Marxova načela.

Velik je bil vpliv tega komunističnega oklica, večji je še danes. Najrazširjenjši komunistični spis je še vedno, in misli, ki jih izraža, ponavljajo se še tudi v naših dneh do mala z istimi besedami, vedno pa v istem duhu. Ugovori proti komunizmu se popolnoma tako sedaj pobijajo, kakor sta jih Marx in Engels v svojem manifestu. V kritiki ima krepko, jasno besedo; v pozitivnih trditvah pa kratke stavke brez dokazov, katere treba torej samo verjeti: samo publice, če si jih bliže ogledaš. Ako samo kritikuješ družabne razmere, s tem pač še nisi dokazal, da ni nobene stalne resnice, da ni bistvenega raz-

ločka med duhom in telesom, da ni večno veljavnih nraavnih in pravnih načel. Marx je svoje nazore, ki jih je razvil v komunističnem manifestu, samo izpopolnjeval. To je razvidno iz nastopnih odstavkov.

Kako sodi Marx o svetu in življenju?

Heglovo modroslovje in materializem sta vodila Marxa pri njegovem tolmačenju sveta in življenja.

Že v svoji mladosti se je mnogo bavil s Heglom. Sestav tega modroslovca sam mu je izredno ugajal, samo idealističnega temelja ni hotel sprejeti. Poleg modroslovja se je pečal Marx tudi z narodnim gospodarstvom in to ga je pripeljalo na novo pot, po kateri je v Heglovem zmislu, a na materialističnem temelju razlagal svet in življenje.

On pa ni hotel samo takega materializma, ki bi prevrgel med izobrazenci prejšnje naziranje, ki bi vrgel raz prêstol Boga samega med njimi, marveč hotel je materializem, s katerim naj bi se prevrgel ves dosedanji red in naj bi se uprizorila popolna duševna, politična in gospodarska revolucija.

V to svrhu je najprej iztrebil iz Heglovega modroslovja vse idealistične primesi; preobrnil jih je, kakor sam zatrjuje.¹⁴¹

¹⁴¹ Das Kapital. Kritik der politischen Oekonomie. Erster Teil. Vierte Aufl. Hamburg. O. Meissner. 1890. str. XVII. XVIII.: »Meine dialektische Methode ist der Grundlage nach von der Hegelschen nicht nur verschieden, sondern ihr directes Gegentheil. Für Hegel ist der Denkprozess, den er sogar unter dem Namen Idee in ein selbständiges Subjekt verwandelt, der Demiurg des Wirklichen, dass nur seine äussere Erscheinung bildet. Bei mir ist umgekehrt das Ideelle nichts anderes als das im Menschenkopf umgesetzte und übersetzte Materielle.

Die mystificirende Seite der Hegelschen Dialektik habe ich vor beinahe 30 Jahren (predgovor k drugi izdaji »Kapitala«, iz katerega povzemamo te besede, je podpisano dne 24. januarja leta 1873.) zu einer Zeit kritisirt, wo sie noch Tagesmode war. Aber gerade als ich den ersten Band des »Kapital« ausarbeitete, gefiel sich das verdriessliche, anmassliche und mittelmässige Epigonenthum, welches jetzt im gebildeten Deutschland das grosse Wort führt, darin, Hegel zu behandeln, wie der brave Moses Mendelssohn zu Lessing's Zeit den Spinoza behandelt hat, nämlich als »todten Hund«. Ich bekannte mich daher offen als Schüler jenes grossen Denkers und koketirte sogar hie und da im Kapital über die Werththeorie mit der ihm eigenthümlichen Ausdrucksweise. Die Mystification, welche die Dialektik in Hegels Händen erleidet, verhindert in

Ravno to pravi Engels.¹⁴² Po tem naziranju mišljenje ni edino, kar stvarno biva, kakor pravi Hegel, marveč vse, kar biva, je le tvar in pojavi na stvari. To, kar imenujemo čuvstva, misli, želje, ni drugega nego poseben pojav na izpreminjajoči se stvari. V tem zmislu se Marxov materializem kar nič ne loči od Feuerbachovega in Büchnerjevega. V naravnem modroslovju je le toliko pomenljiv, da uporablja za temelj Heglovo dialektiko: Tvar se preko protislovij vedno razvija. Nove oblike nastajajo; a kmalu se izmed njih samih pojavi njihov nasprotnik, — ki jih uniči in na njihovo mesto zopet nove postavi.

V tem oziru se ni vredno dalje pečati z materialističnim modroslovjem. Po Heglovi dialektiki, kakor jo je Marx preobrnil, se uničuje vsak namen, vsaka smér, sploh vsaka stalnost iz narave. Stalno je samo izpreminjanje in tvar, ki se izpreminja.

Marx in Engels velikokrat poudarjata, da se mora naravoslovec ogibati vsega, kar bi spominjalo na kak namen, kar bi govorilo o kakem redu in o kakem stalnem načelu. Vse je v razvoju in ne samo, da ni nobenega reda, marveč protislovje je tista moč, ki vodi ves razvoj. Tvar — atomi bivajo. Izven njih ni nič. Način atomskega bivanja je izpreminjanje, ki nima nobenega načrta, nobenega stalnega zakona. Svet in vse, kar obsega, je slučajen mehanizem razvijajoče se stvari.

keiner Weise, dass er ihre allgemeinen Bewegungsformen zuerst in umfassender und bewusster Weise dargestellt hat. Sie steht bei ihm auf dem Kopf. Man muss sie umstülpen, um den rationellen Kern in der mystischen Hülle zu entdecken.

In ihrer mystificirten Form ward die Dialektik deutsche Mode, weil sie das Bestehende zu verklären schien. In ihrer rationellen Gestalt ist sie dem Bürgerthum und seinen doctrinären Wortführern ein Aergernis und ein Greul, weil sie in dem positiven Verständnis des Bestehenden zugleich auch das Verständnis seiner Negation, seines nothwendigen Unterganges einschliesst, jede gewordene Form im Flusse der Bewegung, also auch nach ihrer vergänglichen Seite auffasst, sich durch nichts imponiren lässt, ihrem Wesen nach kritisch und revolutionär ist.<

¹⁴² Herrn Eugen Dührings Umwälzung der Wissenschaft. — »Marx und ich waren wohl ziemlich die einzigen, die aus der deutschen idealistischen Philosophie die bewusste Dialektik in die materialistische Auffassung der Natur und Geschichte hinübergerettet haben.<

O tem ne bomo dalje na tem mestu razpravljali. To naziranje ima pač vse tiste znane napake in nezmisli v svojem dokazovanju, ki jih pozna vsak krščanski izobraženec.

Za nas je pomenljiv le drugi, važnejši del Marxovega modroslovja, to je: materialistično zgodovinsko naziranje.

Tu je Marx samostojnejši, in če smemo tako reči, tudi duhovitejši.

Zopet ponavljamo, da mu je pri tem Heglova dialektika za temelj. Vsled tega ne priznava nobene stalne resnice, nobene stalne ustanove v človeškem življenju.

Noben nazor o pravosti, o religiji, o pravu nima objektivne, trajne veljave. Razmerje med možem in ženo, med starši in otroki, med gospodarji in delavci, med vladarjem in državljani ne pozna nobenega stalnega zakona, po katerem bi se snovalo in presojevalo.

Vsi pravni, verski, pravni nazori, vse različne rodbinske oblike, različni stanovi, raznovrstne države so učinki neprestanega razvoja. V imenovanih nazorih in ustanovah vidimo nebrojno protislovij. Npravna načela Botokudov ali Mašukolumbov so popolnoma različna od naših; srednji vek je imel drugačne pravne nazore nego stari in novi, drugačne pojme o veri in pravu, drugačne misli o rodbini in državi.

Marx v tem oziru ničesar ne dokazuje, marveč vse to mu velja že samo po sebi za dokazano.

Heglovo modroslovje ga uči, kako spajati najraznovrstnejša protislovja. Negacija negacije, iz nebitja nastajajoča bitja mu opravičujejo tudi najbolj nasprotno nazore. Na tem temelju se vprašuje, kako naj se razlagajo za vsak posamni čas tako različni nazori.

In z odgovorom na to vprašanje se bavi njegovo in njegovih učencev materialistično zgodovinsko naziranje.

Oglejmo si je!

a) Marx se je postavil pri svojem modroslovju na družabno stališče. Posamnik ne velja nič. Individualno življenje in delovanje se ne more umevati brez družbe, v kateri živi. Pred Marxom se je v resnici mnogo preveč prezirala družabna stran. Atomizacija izobražene človeške družbe, ki se je pričela s protestantskim načelom o samostojnosti človeškega uma v najvažnejših stvareh, se je v 18. veku vedno bolj širila. Individualno

življenje se je mnogo preveč poudarjalo. V političnem in verskem oziru so to individualistično naziranje podpirali angleški in francoski svobodoumniki, v gospodarskem oziru je Smith s svojimi privrženci postavil za temelj industrialnemu narodno-gospodarskemu sestavu ali menčesterskemu liberalizmu najodločnejši individualizem. V slovstvu je romantična doba povečevala posamnike, duševne ali telesne orjake in slavila individualno silo, naj se je že javljala v kakem roparju, v kakem vojskovodju ali kralju.

Ravno doba, v kateri je pričel Marx svoje javno delovanje, je bila nasičena z individualističnimi nazori. Saj se je vprav tedaj po vseh evropskih državah porajal liberalizem, ki pač ni nič drugega nego individualizem v verskem, nravnem, znanstvenem, umetniškem, političnem in gospodarskem oziru.¹⁴³

Marx se je ustavil individualizmu in je jel poudarjati človekovo družabnost, socialnost.

Marxovo socialno načelo, ki človeka razmotriva le kot družaben proizvod, je kmalu dobilo mnogo zagovornikov v modroslovju, v etnografiji in tudi v naravoslovju. Herb. Spencer je često zagovarjal, da je družba prej nego človek (Society is prior to man). Th. Achelis¹⁴⁴ razbira vsa različna mnenja in našteva Darwina, Bastiana, Fr. Müllerja in mnogo drugih učenjakov med pristaši tega načela.

Prav za prav je že Hegel ravno to zagovarjal.¹⁴⁵ Marx je tudi v tem oziru iz Heglove šole. Socialistično načelo se je najprej izreklo v modroslovju in odtod je šele prišlo v eksaktne vede. Umstvena zmeta je tudi v tem slučaju postala predsodek, po katerem se je razvijalo znanstveno naravoslovsko raziskavanje.

Posamnik ne velja nič, ne pomenja nič; gre le za vrsto in za razpol. Samo splošno, t. j. vrsta, razpol resnično biva; posamno je gol pojav brez prave realnosti.

To Heglovo načelo, ki je v svoji splošnosti popolnoma neopravičeno, se je preneslo tudi na človeka. Posamni človek je

¹⁴³ Glej str. 326.

¹⁴⁴ Moderne Völkerkunde, deren Entwicklung und Aufgaben. Nach dem heutigen Stand der Wissenschaft gemeinverständlich dargestellt. Stuttgart. Verlag von F. Enke. 1896.

¹⁴⁵ Encyklopaedie, o. c. str. 319 nasl., 450—466.

tako rekoč brez pomena. O njegovi brezsmrtnosti govoriti je nezmysel. Nesmrtna je samo vrsta, ali kakor se cinično izraža prvi sedanji zastopnik darvinistične šole na Nemškem Weismann: Nesmrten je le kalični plasma (Keimplasma).

Hegel je razlagal postanek vesoljstva po razvoju splošnega, absolutnega pojma preko protislovij.

To načelo obsega samo po sebi istovetnost vseh različnih bitnih oblik in s tem seveda tudi edinstvenost vseh rastlinskih in živalskih vrst. Darwinizem je potemtakem samo naravoslovski poskus, dokazati Heglovo dialektično modroslovje. Zmotno načelo je rodilo zmotne posledice.

Mimogrede smo omenjali to važno dejstvo, ki že samo po sebi najbolj dokazuje moč uma in idej in že s tem pobija zmotne nauke tistih, ki so hoteli in še hočejo tajiti razliko med umstvenim in tvarinskim življenjem, ki pa ravno sami v razvoju svojih zmot dokazujejo, da ne govoré prav.

b) Materialist taji Boga in priznava samo tvar in njeno gibanje. A pri tem nam mora razložiti, od kod so ideje. Pojasniti mora, kako nastajajo, še več: — prevrniti mora vse, kar človek vé o samem sebi, razbiti njegovo idealistično zavešt in razložiti mu, zakaj se moti, če govori o resnici, o dobroti in lepoti, zakaj se mu tako gotovo zdi, da so ideje vladale v človeški zgodovini, in dokazati mu, da vse bujno vrvenje in hručenje človeškega življenja, ves žilavi boj za vzore, za svobodo, za nesmrtno srečo ni drugega nego nesvestno, slučajno atomsko gibanje. Prej je moral iz neživih atomov razložiti postanek in razvoj živih organizmov; zdaj mora samostojni umstveni organizem in čile družabne človeške organizme razbiti v slučajne tvore brez uma, brez volje, katerih ne vodi nič drugega nego navadni mehanični zakoni.

To je trda naloga. Poskušalo jo je rešiti že mnogo mož, a edini Marx je zadel ob struno, katera je vzbudila splošno pozornost. Vseh drugih materialistov poskusi, raztolmačiti zgodovino človeškega rodu, so ostali brez vsakega pomena neplodni poskusi. Marxova razlaga je pa zadela v živo zlasti nižje stanove in na milijone je že ljudi, ki so vzprejeli njegovo razlago za svoj znanstveni, umetniški in družabni program. Zato imenujemo njega po pravici očeta materialističnega zgodovinskega naziranja in s tem prvega materialističnega modroslovca.

Materializma samega Marx ne dokazuje. Sprejel ga je kot dokazano dejstvo in zato je brezpogojno postavil kot temelje svojemu modroslovju tele zmote: 1. Ni Boga in ni duše; vse je le izpreminjajoča se tvar. 2. Nobene bistvene razlike ni med stvarmi, naj si bodo žive ali nežive, te ali druge vrste. Človek, živali, rastline so istega rodu kakor apnenik, železo, baker itd. Tvorijo so, ki so nastali v razvoju vesoljstva. 3. Tvar je večna; gibanje njeno je večno in čas je večni. 4. Človeški rod se je razvil iz živali in je preko dolgih dob surove divjosti prišel do sedanjega stanja. 5. Nobene ideje ni, ki bi ne bila plod tvarnega razvoja.

Te trditve so Marxovemu modroslovju podlaga. Na njih je zidal dalje. Ob kratkem se da njegov nauk izraziti nekako takole: Človek potrebuje za svoj obstoj in razvoj edino le tvarnih, materialnih pogojev, ker je sam le tvarno bitje. Tekom dolgega časa človeške zgodovine so bile razmere materialnih pogojev do človeka različne, to se pravi: ekonomične, gospodarske razmere so se menjavale. Zato so bili tudi tvarni interesi posamnih ljudi in slojev različni in različno tudi to, kar imenujemo ideje. Gospodarske razmere so tista podlaga, na kateri se razlaga vsebina človeškega mišljenja in čutenja in sploh človeška zgodovina.¹⁴⁶

¹⁴⁶ Marx sam piše takole: (Kapital, I. 4. odd., 13. pogl., 89. op., str. 335, 336): Eine kritische Geschichte der Technologie würde überhaupt nachweisen, wie wenig irgend eine Erfindung des 18. Jahrhunderts einem einzelnen Individuum gehört. Bisher existirt kein solches Werk. Darwin hat das Interesse auf die Geschichte der natürlichen Technologie gelenkt, d. h. auf die Bildung der Pflanzen und Thierorgane als Productionsinstrumente für das Leben der Pflanzen und Thiere. Verdient die Bildungsgeschichte der productiven Organe des Gesellschaftsmenschen der materiellen Basis jeder besonderen Gesellschaftsorganisation nicht gleiche Aufmerksamkeit? Und wäre sie nicht leichter zu liefern, da, wie Vico sagt, die Menschengeschichte sich dadurch von der Naturgeschichte unterscheidet, dass wir die eine gemacht und die andere nicht gemacht haben? Die Technologie enthüllt das active Verhalten des Menschen zur Natur, den unmittelbaren Produktionsprocess seines Lebens, damit auch seiner gesellschaftlichen Lebensverhältnisse und der ihnen entquellenden geistigen Vorstellungen. Selbst alle Religionsgeschichte, die von dieser materiellen Basis abstrahirt, ist unkritisch. Es ist in der That viel leichter durch Analyse den irdischen Kern der religiösen Nebelbildungen zu finden, als umgekehrt aus den jedesmaligen wirklichen Lebensverhältnissen

Duševne predstave, ideje, izvirajo iz človekovega družabnega razmerja; družabno razmerje je pa v nujni zvezi z gospodarskimi razmerami.

Kdor hoče torej po Marxovem načelu preučiti človeško zgodovino in razvoj človeškega rodu, kdor hoče umevati, zakaj so v nekem določenem času vladale določene družabne razmere in določene ideje, mora predvsem razmotriti gospodarske razmere tistega časa. Sicer se ne more imenovati »znanstven« materialist.

Gospodarske razmere so pa v svojem bistvu način proizvodnje. Preiskuj torej, kako se vrši proizvodnja in s tem si boš razložil družabne razmere — družino, državo, umel boš pa tudi, zakaj imajo ljudje določene pojme o nrvnosti, pravu in religiji. Tako uči znanstveni materializem.

c) Ta načela spoznamo najlažje z zgledi, povzetimi od Marxovih učencev. Najprej pogledjmo, kako se razlaga po imenovanih načelih človekov postanek. Engels, najožji Marxov somišljenik, uči, da je delo rodilo človeka.¹⁴⁷ Čujmo njega samega:

»Delo je vir vsemu bogastvu, pravijo politični ekonomi. To je res — poleg narave, ki podaje tvar, katero delo izpreminja v bogastvo. Toda še neskončno več je nego to. Delo je glavni pogoj vsega človeškega življenja, in sicer v taki meri, da moramo v nekem zmyslu reči: Delo je ustvarilo človeka samega.«

»Pred več stotisoč leti, med oddelkom, ki se še sedaj ne da za trdno določiti, tiste zemeljske dobe, ki jo imenujejo geologi terciarno, zdi se proti njenemu koncu, je živel nekje v gorkem zemeljskem pasu, skoraj gotovo na neki veliki ravnini, ki se je zdaj pogreznila na dno Indijskega oceana, rod človeku podobnih, posebno visoko razvitih opic. Darwin nam je približno

ihre verhimmelten Formen zu entwickeln. Die letztere ist die einzig materialistische und daher wissenschaftliche Methode. Die Mängel des abstract naturwissenschaftlichen Materialismus, der den geschichtlichen Process ausschliesst, ersieht man schon aus den abstracten und ideologischen Vorstellungen seiner Wortführer, sobald sie sich über ihre Specialität hinauswagen.«

¹⁴⁷ Fr. Engels: Der Antheil der Arbeit an der Menschenwerdung des Affen. Neue Zeit, XIV. Jahrgang. II. B. Str. 546—554.

opisal te naše prednike. Bili so popolnoma kosmati, imeli so brade in šiljasta ušesa in živeli so v tolpah na drevesih.«

»Način njihovega življenja, ki odkazuje pri plezanju rokam drugo opravilo nego nogam, je nagnil te opice, da so se pričele odvajati hoje z rokami in da so jele bolj in bolj pokonci hoditi. S tem se je izvršil odločilni korak za prehod opice v človeka.«

Engels pripoveduje dalje, kako se je polagoma roka oprostila in kako je pričela samostojno delati. Roka se je vedno bolj in bolj razvijala in ž njo vred tudi drugi telesni deli, med njimi zlasti glasovni organi. Delo se je izpopolnjevalo in ž njim tudi družabno razmerje. Omenjene živali so vedno bolj čutile, da je skupno življenje zanje koristno; k temu skupnemu življenju so pa potrebovale govora.

»Najprej delo, ž njim polagoma govor — to sta oba bistvena nagiba, pod katerih vplivom so počasi prešli opični možgani v človeške, ki so sicer prvim podobni, vendar mnogo večji in popolnejši.«

»Stotisočletja — v zemeljski zgodovini ne več nego ena sekunda v človeškem življenju — so gotovo prešla, preden je nastala iz plezajočih opic človeška družba. Končno je bila tu. In kaj vidimo zopet kot bistveni razloček med opičjo tolpo in človeško družbo? Delo.«

Namesto rastlinske hrane se je jelo uživati meso. Jela so se rabiti prva orodja za lov itd. Jel se je rabiti ogenj in krotili so živali.

Način proizvodjanja za življenje potrebnih stvari je torej rodil človeka. Človek je prirodni proizvod, in čimdalje bolj se spoznava ta zveza med njim, njegovim mišljenjem in delovanjem in med stvarnimi pogoji njegovega bivanja.

»Čim bolj se bo to vršilo, tem bolj se bodo čutili ljudje zopet eno z naravo, in tembolj nemogoča bo tista nezmiiselna in protinaravna predstava o nasprotju med duhom in tvarjo, človekom in naravo, dušo in telesom, ki je nastala v Evropi, odkar je propadel klasični stari vek, in ki je dosegla v krščanstvu svoj najvišji razvoj.«

Po teh načelih dokazuje Engels dalje, kako se je nujno izpreminjal proizvodjalni način in kako mora končno priti doba, v kateri bodo vsa proizvodjalna sredstva skupna last, v kateri zavladava komunizem. Misel na Boga mu je torej »nezmiiselna in protinaravna«.

Marx sam pravi:¹⁴⁸ Previdnost božja je kvečjemu govorniška oblika, eden izmed mnogih načinov, po katerem se opisujejo dejstva.« O Bogu pravi, da je »prvi industrialec«¹⁴⁹ (der erste Industrielle). In Pavel Lafargue bogokletno pravi¹⁵⁰ z ozirom na Marxov zgodovinski materializem: »Marx je pregnal Boga iz zadnjega zavetišča: iz zgodovine.«

¹⁴⁸ Das Elend der Philosophie. Stuttgart 1885, str. 113.

¹⁴⁹ Das Elend o. c. str. 39.

¹⁵⁰ Die idealistische Geschichtsauffassung. N. Z. XIII. II. B., str. 579. Da se razvidi, kakšni zariti in besni ateisti so Marxovi učenci, navajamo tu ves odstavek, v katerem beremo navedene Lafargove besede: »Soll man die Ursachen der Entwicklung der Menschen, Thiere und Pflanzen nach einem einheitlichen Plan in der Welt selbst suchen oder ausserhalb der Welt? Die Deisten tragen kein Bedenken zu antworten, dass, wie das Vorhandensein einer Uhr einen Uhrmacher zur Voraussetzung habe, die Existenz der Welt nothwendigerweise einen Schöpfer voraussetze. Aber diese höchst einfache Lösung, welche schon die Wilden fanden, beantwortet nicht die Frage, sie schiebt ihre Beantwortung nur hinaus. Denn, wenn das Weltall einen Schöpfer voraussetzt, so hat ihrerseits die Existenz dieses Schöpfers das Dasein eines anderen Schöpfers zur unbedingten Voraussetzung. (Kako umno!) Die christlichen Gnostiker der ersten Jahrhunderte behaupteten, dass, wenn Jesus der Sohn Jehovahs, dieser Jehovah, weil ihm die rohen, niedrigen Leidenschaften der barbarischen Juden anhafteten, seinerseits der Sohn eines unbekanntes Gottes sei; die deistische Erklärung, welche nichts erklärt, kann wissenschaftlichen Geistern nicht genügen. Oeffnen sie irgend ein naturwissenschaftliches Buch und sie werden nicht auf den Namen Gottes stossen. Der Chemiker, der Physiologe, der Geologe, der Astronom, sie alle nehmen ihre Zuflucht nicht zu der bequemen Hypothese vom Dasein Gottes, um die Erscheinungen und Vorgänge zu erklären, mit denen sie sich beschäftigen. Vielmehr erklären sie dieselben einzig und allein durch die Eigenschaften der Materie. Jeder Gelehrte verweist Gott aus seiner Wissenschaft, die Gegenstand seines besonderen Studiums ist, und dies auch in dem Falle, wo er einen Gott zur Erklärung von Vorgängen annimmt, welche nicht zu dem Spezialgebiete seiner Forschungen gehören. Weil die Geschichte noch keine Wissenschaft ist, so flüchtet der Historiker oft zu Gott, um einen Schlüssel für Thatsachen zu finden, deren Ursachen er nicht zu erfassen vermag. Marx hat Gott aus seiner letzten Zufluchtsstätte vertrieben, aus der Geschichte. Indem wir die Geschichte gemäss der materialistischen Auffassung des kommunistischen Denkers prüfen und betrachten, schaffen wir die wissenschaftliche Geschichtsforschung.« (ib. 578, 579.)

Po Marxovem ne gre človeku za drugega nego za sredstva lastnega življenja in plojenja. Človekova zavest je vezana.¹⁵¹

Tudi človeška volja ni svobodna in nikakor ne dela ona zgodovine, marveč sama je gnana. Goni jo zakon materialnih pogojev za življenje in plojenje.

Če so ti materialni pogoji za nekatere ugodnejši nego za druge, se nujno pričinja boj. Tisti, ki so na slabšem, se polagoma upró — negacija obstoječega reda se prične in prav v zmislu dialektičnega modroslovja nastane nova družabna oblika. Ta boj se vedno ponavlja in ne bo ga konec, dokler se ne ustvari take gospodarske razmere, v katerih bodo materialni pogoji za življenje in plojenje za vse enaki, t. j. dokler se ne uvede komunizem, po katerem teži socialna demokracija. Vsaka posamna doba v tem razvoju ima pa nujno svoje posebne družabne oblike in svoje posebne ideje. Te oblike in ideje so le odsvit gospodarskih razmer.

Po Marxovi in njegovih učencev trditvi je bilo prvotno človekovo gospodarsko stanje — komunistično. Vsi so uživali vse skupno, tudi žene. Oblasti niso nobene poznali; o družini, o raznih stanovih in državi niso imeli nobenega pojma; nrvnost jim je bila neznana; bili so popolni ateisti.

Ko so se jeli ločevati stanovi — najprej kmetje, pastirji in lovci, se je pričelo med njimi menjavanje blaga. Nastala je — vir vsemu hudemu — zasebna last. Ž njo se je razvil tudi zakon, ki ni drugega nego neopravičeno gospostvo moških nad ženskami. Ker je posamnik hotel zagotoviti svojim potomcem svojo lastnino, zato je moral vedeti, kateri so njegovi otroci in zato je bilo treba zakonske zveze, kakor je bilo treba zasebne lasti, da je mogel preskrbeti svoje potomce.¹⁵²

¹⁵¹ »Es ist nicht das Bewusstsein der Menschen, das ihr Sein, sondern umgekehrt ihr gesellschaftliches Sein, das ihr Bewusstsein bestimmt.« Marx: Zur Kritik der politischen Oekonomie. Berlin 1859. Vorrede.

¹⁵² Bebel piše (Kritische Bemerkungen zu Katzensteins kritischen Bemerkungen über »Die Frau und der Sozialismus«, N. Z. XV. 1. B., str. 328): »Zunächst handelt es sich darum, festzustellen, ob die Auffassung, die Engels und ich und mit uns alle vorgeschrittenen Socialisten von der Entstehung des Staates und dem Wesen des Staates haben, die richtige ist. Wir weisen nach (kako mogočno!) und ich folge darin im Wesentlichen Engels Auffassung, dass, wie z. B. die Einzelehe (to ni monogamija, marveč zakon sploh) erst entsteht, sobald der Mann Privateigenthümer ist, der für

Da se je vzdržal red med posamnimi družinami, je bilo treba države. Država je bila seveda le za to, da je branila gospodujoče sloje. Čim se je pa izpremenil način proizvajanja, ž njim gospodarske razmere in s tem tudi pot k pridobivanju zasebne lastnine, se je morala nujno izpreminjati tudi državna oblika. Ko ponehajo razločki med sloji, ne bo treba nobene države več, zato, ker ne bo treba nikogar, da bi branil gospodujoče stanove. Država bo sama po sebi razpadla in namesto nje bo nastala družba, v kateri bo vladala popolna enakost. Osebe, ki bodo izvrševale družabna, uradniška opravila, ne bodo imele nobene oblasti in bodo tako delale svoj posel, kot ga jim bo poverila družba.¹⁵³

die Vererbung seines Privateigenthums die Sicherheit verlangt, dass seine Erben seine Kinder sind und er so der Herr der Frau und das Haupt der Familie wird, ebenso der Staat erst das Produkt einer Gesellschaftsordnung ist, in der durch die Entwicklung des Privateigenthums Klassengegensätze entstanden sind. Jetzt wird eine Organisation nöthig, deren Zweck ist, die Privateigenthümer gegen die Bedrohungen und Angriffe der Nichteigenthümer, die sich beraubt und bestohlen erachten und entrechtet sehen, zu schützen. Der Staat ist also zunächst Schutzanstalt der Reichen gegen die Armen, die er unterdrückt. Aber seine Functionen erweitern sich in dem Masse, wie in Folge von wachsendem Gewerbe, Handel und Verkehr immer vielgestaltigere Interessengegensätze, einmal zwischen den verschiedenen Klassen der Besitzenden selbst, dann zwischen Besitzenden und Nichtbesitzenden, in die Erscheinung treten. Er muss also schützen, ordnen, überwachen und strafen. Damit ihm aber seine Aufgaben nach Möglichkeit erleichtert werden, erklärt er die bestehende Staats- und Eigenthumsordnung für ewig und heilig, müssen die Priester sie als die von Gott oder von den Göttern eingesetzte Ordnung preisen und vertheidigen und wird jeder Angriff auf diese Ordnung als Staats- und Religionsverbrechen gebrandmarkt und bestraft.

Hier zeigt sich schon klar, wie die religiösen und sittlichen Begriffe — — sich mit der sozialen Ordnung indentifiziren und sich, wie sich ebenfalls leicht nachweisen liesse, mit der Umgestaltung der sozialen Ordnung weiter umgestalten und modifiziren.< Prim. Socializem, str. 116, 117.

¹⁵³ »Ist der Staat erst das Produkt, also die nothwendig werdende politische Organisation einer auf dem Privateigenthum beruhenden sozialen Gestaltung innerhalb einer gegebenen Gesellschaft, hat erst das Auftreten von Klassengegensätzen ihn nothwendig gemacht, so ist auch klar, dass die Staatsform allen sozialen Veränderungen sich anpassen muss, die durch eine veränderte Eigenthumsgewinnung, also durch eine veränderte Produktionsweise hervorgerufen werden. Und in der That zeigt

Engels se izraža še krepkeje, češ, da pride čas, ko bo država za — v muzeje.

č) Ako ugovarjamo: Kdo bo pa potem skrbel za pravico, kdo bo varoval pravo in nравnost, nam odgovarja Marxova šola: Pravo in nравnost sta prazni besedi brez vsakega dejanskega temelja. Menjata se, kakor se menja vse drugo in v končnem komunističnem gospodarskem stanju ne bo nobene treba. Engels nam kliče:¹⁵⁴ »Vaše ideje so le proizvodi meščanskih proizvodjalnih in lastninskih razmer, kakor je vaše pravo le volja vašega sloja, ki ste jo povzdignili v zakon.«

Bridko se norčuje iz tistih, ki zaupajo v kako pravičnost in ki trdé, da vodi ideja pravičnosti človeštvo. S trpkozbadljivimi besedami pobija tiste, ki zahtevajo iz pravičnosti boljših razmer za delavske stanove, ter pravi, da je neumno govoriti o kaki pravičnosti, ker je tudi ta ideja le odsvit gospodarskih razmer.¹⁵⁵

sich, dass z. B. eine Gesellschaft mit moderner kapitalistischer Entwicklung, sobald diese einen gewissen Höhegrad erreicht hat, nicht anders als in modern constitutionellen Formen — sei der Staat Monarchie oder Republik — regiert werden kann. Ist z. B. Russland heute noch ein autokratisch regierter Staat, dann nur noch so lange, als die Interessen der Kapitalistenklasse noch nicht die Interessen der alten sozialen Ordnung, die Adel, Geistlichkeit und Bauern repräsentiren, überwiegen. — — — Sind aber vorhandene Classengegensätze sein (državni) Lebensnerv, nimmt die Bethätigung dieses Lebensnervs andere Formen an, in dem Masse, wie die Produktionsweise sich umgestaltet, so ist auch logisch und unanfechtbar, dass, sobald eine soziale Ordnung sich bildet, in der alle Classengegensätze aufgehoben und beseitigt sind, die Existenzbedingung des Staates fällt und er aufhört zu existiren.« (Bebel: Kritische Bemerkungen, o. c. str. 328, 329.) — Prihodnjo družbo primerja s sedanjo državo takole: Hier im Staat eine Gewalt über der Gesammtheit stehend, die im Besitze aller Machtmittel, im Interesse der herrschenden Classen leitet und unterdrückt, mit einem Worte herrscht, dort in der Zukunftsgesellschaft ein Gemeinwesen, das auf der absoluten Gleichheit Aller beruht, keine Autorität über sich kennt, und nur für die Ausübung klar umschriebener Functionen Personen bestimmt, die nicht anders zu handeln vermögen, als die Gesellschaft, die sie einsetzte, ihnen vorschreibt. Wer diesen fundamentalen Unterschied zwischen Staatsgewalt und Gesellschaftsverwaltung nicht begreift, dem ist nicht zu helfen.« (Ib.) Mi smo že pri tistih.

¹⁵⁴ Dühring str. 15.

¹⁵⁵ Kako umazano govore njegovi učenci v tem oziru, naj spričajo Lafargove besede (Die idealistische Geschichtsauffassung, o. c. str. 625, 626);

Celó tako daleč so že prišli Marxovi učenci, da govoré o škodljivosti nравnosti in pravičnosti. »Čim bolj je pravičnost urejevala pravice svobodnih državljanov in nравnost krasila njihove grehe z lepimi ukazi, tem bolj nečloveško je postajalo suženjstvo,« kliče Lafargue.¹⁵⁶

d) Religija. Kakor z nравnostjo, tako je po Marxovem modroslovju tudi z religijo. Tudi religija se je rodila iz go-

»Die Nothwendigkeit der Produktion führt die Menschheit vorwärts und nicht die bewusste und unbewusste Gerechtigkeitsidee. Dies beweist am schlagendsten die Geschichte der Sklaverei.

Die Sklaverei dürfte sich gemäss der Auffassung der Idealisten des doppelten Glücks rühmen, aus Menschenliebe eingeführt und auch aus Menschenliebe abgeschafft worden zu sein. Nach ihnen hätte der Mensch von dem Augenblicke an aufgehört, sich an einer Portion von Seinesgleichen zu delectiren, wo die Liebe zu seinem Nächsten in seinem Herzen empordämmerte. Immerhin war es ein schöner Beweis seiner Liebe, den er dem Nächsten gab, wenn er ihn verspeiste. Nach der Ansicht der Katholiken kann man ja Gott keinen grösseren Liebesbeweis geben, als wenn man ihn in Form einer Hostie aufisst.

In Wirklichkeit darf man das Aufhören der Menschenfresserei nur wirtschaftlichen Ursachen und dem Einfluss der Frau zuschreiben. Anfangs nahm der ganze Stamm — Männer, Frauen und Kinder — an den Mahlzeiten von Menschenfleisch theil. Man verschmauste einen alten Verwandten, um ihm die Sorgen des Alters und die Beschwerden des harten Kampfes ums Dasein zu ersparen, für Jeden doppelt mühsalsreich, welcher die Kraft und Elastizität seiner Glieder eingebüsst hat. Aber als die Niederlassung in wildpret- und fischreichen Gegenden, die Züchtung von Vieh und der Ackerbau die Möglichkeit schufen, die Greise zu ernähren, liess man sie eines natürlichen Todes sterben. Man fuhr jedoch fort, die Leichname der auf dem Schlachtfelde gefallenen Feinde zu verspeisen, sowie auch die Kriegsgefangenen. Nun nahmen nur noch die Krieger an diesen Schmausereien theil, die Frauen waren von ihnen ausgeschlossen. Aus Neid begannen diese das Menschenfleisch zu verabscheuen und bezeugten ihren Ekel davor den Männern, welche an den kannibalischen Mahlzeiten theilnahmen. Der Einfluss der Frauen führte schliesslich dazu, dass diese Mahlzeiten abgeschafft wurden; sie bestanden nur noch als religiöse Zeremonien weiter. Das christliche Abendmahl ist ein Nachklang der Mahlzeiten von Menschenfleisch.« Ali je mogoča podležša domišljija? In vendar moramo reči, da je vsaj dosledno materialistična. Nadaljujoč svojo razpravo taji Lafargue, da bi bilo krščanstvo odpravilo suženjstvo: »Die christlichen Geistlichen verkünden mit vollen Backen, dass das Christenthum die Abschaffung der Sklaverei bewirkt habe. Es ist jedoch das Christenthum gewesen, welches die Sklaverei in Amerika eingeführt und sie in der alten Welt erhalten hat.« — Kakšno ime zasluži tak zgodovinar, je lahko uginiti.

¹⁵⁶ O. c. str. 626.

gospodarskih razmer. Izprva je ni bilo. Ko je pa nastala zasebna last in ž njo gospodujoči in služeči zatirani sloji, se je pričela tudi religija. Zatiranci so se bali svojih gospodarjev in so v teh gospodarjih videli nekaj višjega od sebe — naredili so iz njih bogove. »Religija je v človeških glavah fantastičen odsvit tistih zunanjih sil, ki vladajo njihovo vsakdanje življenje, odsvit, v katerem vzprejemajo pozemske moči nadzemske oblike,« trdi Engels.¹⁵⁷ Marxovo mnenje smo že navedli.

Najprej so po teh trditvah nastali narodni bogovi in narodne religije. Iz teh se je razvila splošna religija — krščanstvo »iz zmesi posplošenega, orientalskega, zlasti židovskega bogoslovja in vulgariziranega grškega, zlasti stoičnega modroslovja.¹⁵⁸

Vsaka religija ima za svoj čas nujno veljavo. Dokler trajajo zdanje gospodarske razmere, zlasti dokler traja zasebna last, bodo trajale tudi religije. Ko pa nastopi komunizem, razpade sama po sebi vsaka religija. Boj proti nji je pravzaprav nepotreben. Samo da se pospeši komunistično gibanje, t. j. socialna demokracija, kateri se ravno religija in pred vsemi najbolje organizirana katoliška religija najbolj upira, se ji je treba ustavljati. Za zdaj zadostuje v socialno-demokratskih programih načelo: »Religija je zasebna stvar.«¹⁵⁹

¹⁵⁷ Ludwig Feuerbach und der Ausgang der klassischen deutschen Philosophie. Dietz. Stuttgart. Str. 304.

¹⁵⁸ Engels: Feuerbach o. c. str. 63.

¹⁵⁹ Kako se mora umevati navedeni stavček, naj pričajo Beblove besede (Kritische Bemerkungen o. c. str. 334, 335): »Ich habe nicht die Neigung zu wiederholen oder zu umschreiben, was ich in der ‚Frau‘ über die materialistische Natur der Religion und über ihr einstmaliges Verschwinden gesagt habe. Auf diesem Gebiete ist zwischen Atheisten und historischen Materialisten und Jenen, die das Streben ‚nach dem Unbekannten, unendlich Beseligenden‘, erfüllt, eine Verständigung ausgeschlossen. Haben aber später Leute — — noch das Bedürfnis, ‚eine vom Wunder der äusseren Natur, vom Dogmenzwang und Kirchlichkeit befreite Religion des Geistes und der Kraft, zu stiften, um sich ‚den zerschlagenen Himmel in ihren Herzen wieder aufzubauen‘, die socialistische Gesellschaft dürfte — das ist auch meine Meinung — diesem unschuldigen Vergnügen nichts in den Weg legen; sie sollte sogar allen sensiblen und anlehnungbedürftigen Gemüthern entgegenkommen und ihnen eine oder andere von den vielen vermuthlich alsdann leerstehenden Kirchen oder Synagogen für ihre religiösen Bedürfnisse zur Verfügung stellen, falls sie das verlangen. Die immense Mehrheit wird es nichtsdestoweniger mit den bekannten Heineschen Versen halten, — wonach man den Himmel den Engeln und den Spatzen überlässt, dafür aber mit vollen Zügen zu geniessen, was Natur, Kunst und

Religije torej v prihodnji socialno-demokratični družbi tudi ne bo in npravnih načel ravno tako ne. Ko se odpravi zasebna last in ž njo združeni zakon, potem ne bo nobenega hudodelstva več. Samo hudodelci vsled bolnih možgan se bodo še pojavljali, a ti se ne bodo kaznovali, marveč zdravili v posebnih zavodih. Sploh bo pa tudi teh vedno manj, ko se predružačijo gospodarske razmere, ko se odpravi zasebna last in zakon.¹⁶⁰

Čudovito je, kako tolmači materialistično modroslovje krščanstvo in cerkveno zgodovino sploh. Vse dogmatične boje s krivoverci hoče razlagati po gospodarskih razmerah. Za zgled navajamo Marxovega pristaša dr. Evgena Henrika Schmitta.¹⁶¹

Ta mož pravi, da je bilo prvo krščanstvo proletarsko gibanje.¹⁶² Dalje trdi, da so bile prve krščanske občine pravzaprav samo »konsumne zadruge, dobrodelna in bolniška društva, pogrebna društva, zabavne, izobraževalne zveze in druge take družbe.« Vsi zadružniki so bili napolnjeni s proletarsko-revolucijsko idejo. Izprva so bili vsi enaki med seboj in o duhovstvu ni bilo nobene sledi. Skrivaj so širili

Wissenschaft und die unendlichen Fortschritte auf allen Gebieten der Cultur der befreiten Menschheit bieten.« Značilno je za Bebla, da se spominja tudi židovskih sinagog!

¹⁶⁰ Proti zakonu se bojuje materialistično naziranje z vso silo. Bebel zahteva za spolno življenje popolno svobodo. Lafargue pa značilno pravi v tem oziru: »Ueberall, wo die kapitalistische Produktionsweise herrscht, — finden sich der Parlamentarismus, die monogamische Familie, gemildert durch Ehebruch und Prostitution, die deistische und idealistische Philosophie.« (Die ideal. Geschichtsauffassung o. c. str. 624.) ‚Gemildert‘, pomnimo to! Tisti pisatelj hvali divjaško spolno življenje: »Es ist über allen Zweifel erhaben, dass der Mensch Eifersucht und Vaterliebe nicht kennt, so lange er in einer kommunistischen Gesellschaft lebt. Männer und Frauen leben da in der Vielehe: die Frau nimmt so viel Gatten, als ihr beliebt, und der Mann so viel Frauen, als er kann. Trotzdem erzählen uns die Reisenden, dass diese braven Leute zufriedener und einträchtiger leben, als die Mitglieder der langweiligen und egoistischen monogamischen Familie.« (Str. 584.) In dokaz za vse to se glasi: — »Es ist über allen Zweifel erhaben.«

¹⁶¹ Vom Urchristenthum bis zur kaiserlichen Staatsreligion N. Z. XV. I., str. 412—414.

¹⁶² Temu pristavlja Kautsky: Das heisst, im Wesentlichen eine Bewegung von Lumpenproletariern und Sklaven, nicht von Lohnproletariern. Darauf beruhen zum grossen Theil seine Unterschiede von der Bewegung des modernen Proletariats, darauf beruht auch der Unterschied in der Art und Weise, wie das Christenthum Staatsreligion wurde und der Sozialismus allein im Staate zur Herrschaft gelangen kann.«

svoje ideje in podirali temelje rimskemu cesarstvu. Kako se je to godilo, nam opisuje pisatelj z besedami: »Nekakšna splošna stavka se je natihoma pripravljala proti državi.«

In s tem sodi, da je razloženo, zakaj so se cesarji tako grozno ustavljali krščanstvu in ga preganjali. Zato je bilo po Schmittovem treba krščanstvu krepkejše organizacije in to si je ustvarilo z duhovstvom in škofovstvom.

»Kar je bilo prej samo društveno opravilo, je zdaj prestopilo v svetišče, v svetišče posvečenega dostojanstva. A s tem je prenehala prejšnja enakost. Komunizem je izginil izmed kristjanov; proletarski značaj se je izgubil. Duhovstvo se je namreč jelo kosati v môči in oblasti z vladarji. Oba dela sta hotela imeti nadvlado nad proletarijatom. Ta boj se kaže n. pr. v arijanstvu. Tedaj je šlo za to, je li Kristus Očetu enak (homousios), ali samo podoben (homoiosios).« Schmitt pravi, da je Kristus pomenjal duhovstvo, Oče pa — cesarje. Arijski boji so se vršili zato, ali ima duhovstvo s cesarji popolnoma enako oblast nad proletarci ali samo podobno. Zmagalo je duhovstvo in tedaj je postalo krščanstvo državna religija.¹⁶³

Ravno tako nam razlaga Schmitt boj med zapadom in vzhodom o izhajanju Sv. Duha. Sv. Duh, pravi, je nadvlada nad proletarci. Šlo je zato, ali izhaja ta nadvlada le iz Očeta (cesarjev) ali tudi iz Sina (duhovstva).¹⁶⁴

¹⁶³ Naši braveci gotovo majo z glavami, kako je mogoča tako nezmiselnost, zgodovinsko lažniva razlaga. A spominjajo naj se, da materialist ne more priznavati nobene vodilne ideje in da mora zato vse odstraniti iz zgodovine, kar bi imelo kak nadtvarinski značaj. Kako zariti so materialisti, naj svedočijo Schmittove lastne besede o arianskem boju: »Es ist höchst oberflächlich, höchst missverständlich und naiv, wenn man noch heute die grossen Dogmenstreitigkeiten, die in furchtbaren Kämpfen die ganze damalige Welt erschütterten, in seichter Aufklärung als einen Streit um den griechischen Buchstaben Jota belächelt, und nichts als subtile Wort- und Buchstabenklaubereien hinter diesen, die ganze damalige Welt erschütternden Zwisten sieht. Es waren in der That furchtbare Classenkämpfe, wo das ‚Dogma‘ nur das ‚Symbol‘, wie schon der Ausdruck lautet, der bildlich zutreffende Ausdruck des Weltbildes und Herrschaftsbildes war, welches sich die betreffenden Parteien formierten.«

¹⁶⁴ »Hinter diesen scheinbar dogmatischen Spitzfindigkeiten steckt, wie wir sehen, der grosse Kampf realer gesellschaftlicher Mächte und ihrer, die ganze Gesellschaft beeinflussender Interessenskreise.«

Iz navedenih zgledov vidimo, kako temeljito podira materialistično modroslovje vse, kar bi kazalo na razloček duha od stvari. »Za idealističnega modroslovca biva ideja sama zase, za nas je ideja le delo človeških možganov«, pravi Kautsky.¹⁶⁵ V zmislu svojih učiteljev Marxa in Engelsa trdi dalje:

Človeški duh ima sicer tudi važno opravilo v družbi, toda le kot sluga gospodarskih razmer. Te mu nalagajo naloge, ki jih ima izvršiti in mu dajejo sredstva, s katerimi jih izvršuje. Človek napreduje, izvršujoč vedno nove tehnične naloge. Čim se pa tehnika izpremeni, se porode tudi nove delavske in življenjske razmere in z njimi novi pojmi o pravu, npravnosti, religiji itd.¹⁶⁶

Končni uspeh je neizogiben. Nujno se mora razviti to, kar zahtevajo izpremenjene gospodarske razmere. A dasi je razvoj nujen in je končna zmaga komunistične družbe nujna, je vendar tudi boj potreben proti sedanji družbi. Materialistično naziranje nas vodi, da umevamo svoje nasprotnike, ne pa, da senehamo bojevati proti njim,« pravi Kautsky.¹⁶⁷

Kljub vsemu materializmu pa se v tem boju socialisti vedno sklicujejo na pravičnost, grme proti krivicam, govore o resnici in laži, poudarjajo pravo in npravnost. To je pa samo bojno sredstvo. Pri tem nikdar ne zanemarjajo bistva svojih naukov.

Z materialističnim naziranjem se zastruplja um, zlasti nižjih stanov. Vsi zavedni socialni demokratje se drže tega na-

¹⁶⁵ Was will und kann die materialistische Geschichtsauffassung leisten? N. Z. XV. I., str. 230. Lafargue pravi v tem oziru: »Wenn es den civilisirten Menschen auch unmöglich ist, den genauen Augenblick zu bestimmen, in dem er gewisse Ideen erlangt hat, diese Ideen sind doch nicht vom Himmel heruntergefallen. Sie sind erworben worden durch die Erfahrung unserer Vorfahren, welche uns durch eine lange Reihe von Generationen derart veranlagte Gehirne vererbten, dass wir gleichsam von selbst gewisse Ideen erlangen, die uns in der Folge als angeborene erscheinen — — der Mensch und die Thiere (!!) können nur denken, weil sie ein Gehirn besitzen. Das Gehirn setzt die Empfindungen in Ideen um, wie die Dynamomaschinen die auf sie übertragene Bewegung in Elektrizität umsetzen.« (O. c. str. 580, 581.)

¹⁶⁶ Kautsky, Was will und kann — — o. c. str. 231, 232

¹⁶⁷ O. c. str. 237.

ziranja, kakor smo ga opisali v tem odstavku. Vsi socialno-demokratski listi, vsi njihovi shodi se gibljejo v Marxovih načelih.

Ob rojstvu avstrijske socialno-demokratske organizacije v Hainfeldu, dne 30. decembra 1888 je pri prvi seji »sodrug« Hanich izrekel te besede: »O našem programu bise lahko neskončno mnogo povedalo. V uvodu se postavljamo popolnoma na Marxovo stališče. Priznavamo, da je treba gospodarskega razvoja, preden more prodreti socializem, stojimo torej popolnoma na materialistično-zgodovinskem stališču.¹⁶⁸

Materialistični nazori o svetu in življenju so temelj Marxovim načelom.

Marxova gospodarska načela.

V gospodarskem oziru se Marxova načela dadó ob kratkem takole orisati:

a) Najvažnejše vprašanje v ekonomični vedi je vprašanje o vrednosti. Vrednost je dvojna: rabna in menjalna. Rabna vrednost ima svoje bistvo v lastnostih stvari, s katerimi se utešujejo človeške potrebe in želje. Kadar more zadostiti neka stvar kaki človekovi potrebi in želji, ima zanj neko vrednost, in ta se imenuje rabna vrednost.

Menjalna vrednost pa ima svoje bistvo v sposobnosti ene stvari, da se zamenja z drugo. In ta menjalna vrednost se mora predvsem jasno odločiti. Gospodarsko življenje ima namreč kot svoj najznamenitejši pojav — menjavanje stvari.

Če hočemo določiti, kaj pravzaprav utemeljuje menjalno vrednost, moramo izluščiti iz dveh stvari, ki se menjavata, to, kar jima je skupnega, istovetnega. Recimo n. pr., da se menja par čevljev za en klobuk. Pri tem menjavanju je torej par čevljev enak klobuku. Zato ne moremo dobiti razlage v snovi sami. Klobuk in čevlji so različnega bistva. Če primerjamo oboje med seboj, ne moremo najti druge enakosti, nego da je oboje plod človeškega dela. Človeško delo se meri po času. Dve

¹⁶⁸ Verhandlungen des Parteitagés der österreichischen Sozialdemokratie in Hainfeld. Nach dem stenografischen Protokoll herausgegeben von J. Popp und G. Häfner. Wien 1889, str. 4.

stvari sta potemtakem takrat enaki v menjavanju, če imata obé enako vsoto človeškega dela, če se je za obe rabilo enako mnogo delavnega časa. Menjalna vrednost se odtod razlaga in ni torej nič drugega, nego v stvari skrito človeško delo, merjeno po času.

Iz tega Marxovega načela sledi, da je vsa vrednost plod dela, da so torej delavci pravzaprav edini lastniki svojih proizvodov. Da se pa ne more izvesti tega načela, so krive gospodarske razmere. Proizvajalna sredstva so vsled lastninske pravice samo v rokah nekaterih ljudi — kapitalistov. Kapitalist je namreč Marxu vsak, kdor ima v svoji lasti kako proizvodno sredstvo. Ti kapitalisti si kupujejo delo in sicer ne dajejo delu vsega, kar zasluži, marveč samo toliko, da si delavec ohrani življenje. Delavec zasluži torej s svojim delom to, kar je njemu za življenje potrebno, zraven pa še nekaj več. In to ostaje kapitalistu kot nadvrednost (Mehrwert), ki jo zopet uporablja v proizvodjanju in ž njo dela nove nadvrednosti — to je nove dobičke.

b) Pri tem razvoju dobiva kapitalist delavca vedno bolj v svojo oblast. Kapital raste v rokah maloštevilnih ljudi, velika množica pa vedno bolj obubožava. To se godi takole: Kapitalist zvišuje vedno bolj dobo delu, obenem pa vedno bolj uporablja stroje namesto človeškega dela. Kapital, ki ga potrebuje za stroje, je vedno večji; kapital, ki ga mu je treba za človeško moč, pa vedno manjši. Čim več izdeluje s stroji, tem manj človeških moči potrebuje. S tem narašča rezervna delavska armada,¹⁶⁹ ki je brez dela. Tako se množi tekmovanje med delavci samimi. Tako narašča na eni strani bogastvo, na drugi pa revščina.

c) Kapital se množile v rokah velikih proizvajalcev. In s tem, ko se ta množi, uničuje manjše proizvajalce. Tako se nujno vrši razpad tako zvanih srednjih slojev — rokodelcev, malih trgovcev in kmetov. Ti so mali kapitalisti, ker imajo v malem nekaj proizvodjalnih sredstev v svoji roki. Veliki kapital jih nujno razjeda in jih končno popolnoma uniči. V tem zmislu Marx že nič ne upošteva imenovanih srednjih stanov. Brez pomena so mu.

č) Na ta način si pa kapitalisti sami žagajo vejo, na kateri sedé. Da more vztrajati njihov gospodarski sestav, jim je treba

¹⁶⁹ »Industrielle Reservearmee«, Marx, das Kapital, I⁴ 593 sl. Op. prir.

za svoje stvari kupcev. S tem pa, da imajo delavci slabe plače in da razpadajo srednji stanovi, se zmanjšuje ljudstvu kupovalna in konsumna zmožnost. Domači trg se mu manjša. Nujno si torej išče novih trgov. Krize v proizvodjanju so posledice tem razmeram. Mnogi kapitalisti propadajo pri tem. Pri iskanju novih trgov so nekateri srečnejši nego drugi. Zato so pa v ozki zvezi s temi pojavi gospodarske katastrofe.

d) Te katastrofe, te proizvodjalne krize se vedno bolj pojavljajo. Dalje ne more več dolgo iti. Kapitalistična družba je že popolnoma pri koncu. Njen razpad je že dosegel vrhunec. Armada zatiranih proletarcev bo kmalu pripravljena, in ko se vzdigne v socialni revoluciji, bo kmalu na razvalinah kapitalistične družbe vzrastla komunistična družba brez zasebne lasti in zato tudi brez slojev, ki bo zato stalna, ker ne bo mogoče najti nobenega povoda medsebojnemu boju.

Marx in Engels sicer razlagata, da bo po nujnem razvoju prišla kapitalistična družba do tega, do bo razpadla, toda poleg tega pa nedvojbeno govorita tudi o siloviti revoluciji in zanjo pripravljata proletariat.

Marxova taktika.

a) Marx izraža kot prvo točko v boju proti kapitalizmu razredno zavest. Med proletarci se mora vzbuditi zavest, da sta samo dva sloja na svetu — zatiravci in zatiranci, in v ti zavesti morajo v sebi gojiti sovraštvo do zatiravcev. Njemu in njegovim učencem je vedno v rabi beseda »Klassen-hass«. To sovraštvo širiti in krepiti je v prvi vrsti naloga delavske organizacije: Delavci morajo težiti za tem, da pride politična moč edinole njim v roke.

b) Vse, kar zavira razpad kapitalizma, se mora odstraniti. Zato pobija Marx zakone v varstvo žensk in otrok, ker se s temi zakoni krepi rodbina in ž njo važna oblika sedanje družbe. Ravno tako z vso silo nasprotuje zakonom v varstvo srednjih stanov. Proletarci morajo rajši skrbeti, da pospešé razpad teh stanov, ne pa, da bi ga zadrževali.

c) Iz tega vzroka niso Marxu všeč strokovne delavske organizacije, ki ne težé po politični nadvladi, marveč samo po tem, da si zboljšajo svoje go-

spodarske razmere. Angleške »Trades Unions« in njihove boje za boljšo mezdo, za krajšo delavsko dobo, za varstvo delavcev prezira in zmanjšuje njihov pomen in njihove uspehe. Samo zato jih upošteva, da se po njih pridobé tudi tisti delavci za socializem, ki se ne dajo ujeti po politični agitaciji.

č) Jasno je tudi, da zameta Marx vsak politični kompromis. Marxizem je vedno revolucijski in zato ne more stopati v nobeno politično zvezo s kakimi drugimi strankami. Norčuje se iz meščanskih demokratov in njihovih revolucij, zaničuje liberalstvo in njegove puhlice o svobodi in napredku.

d) Ker mu je država samo organizacija izsesovavcev, ki si z njeno pomočjo vzdržujejo sebi ugodne proizvodjalne razmere, zato je marxizem zaklet sovražnik vsaki državni oblasti. Vsako vlado, vsako uradništvo, sploh vse, kar ima količkaj javne oblasti, mora po svojem bistvu napadati in pobijati. Z vsemi silami se bojuje proti vojaštvu in uradništvu.

e) Zato tudi zameta kolonizacijo. S tem se razpad kapitalizma zavira in s tem dobivajo države novih moči. Ravno zato se ustavlja tudi temu, da bi sedanje države omikavale divje narode. Odreka jim zato vsako sposobnost in blagruje divjake nad omikanimi narodi.

f) Narodnostno načelo pobija. Kar se imenuje boj med narodi, mu je samo tekmovanje med kapitalisti. Proletarstvo ne sme poznati narodnih nasprotij.

Iz tega se vidi, da nalaga marxizem svojim pristašem dosledno le revolucijsko, proti vsej drugi družbi sovraštva polno taktiko. Uči jih, naj po tej taktiki skušajo dobiti čim največ politične moči v svoje roke. V ta namen naj se predvsem potegujejo za enako, direktno in tajno volivno pravico. Od svoje organizirane armade zahteva, da se mora napolniti s sovraštvom do vseh neproletarcev, obenem pa s slepo vero v svojo zmago nad njimi. S to slepo, fatalistično vero je pa v nujni zvezi neznosen napuh in surova netolerantnost.

Po pravici se torej imenuje stranka, ki jo je ustvaril marxizem: internacionalna, revolucijska socialna demokracija.

11. Internacionala — mednarodna delavska zveza.

Iz komunističnega manifesta je razvidno, da je Marx hotel ustanoviti veliko zvezo socialističnih delavcev brez ozira na narodnost in domovino. »Proletarci vseh deželá, združite se!« tako se glasi njegovo geslo. Umevno je torej, da Marx ni bil popolnoma zadovoljen z Lassallovim delovanjem in da mu »nemško delavsko društvo«¹⁷⁰ ni bilo posebno všeč. Hotel je imeti širšo, mednarodno organizacijo. »Zveza komunistov« je imela samo v Londonu večje število pristašev; kljub vsemu prizadevanju ni mogla naprej. Marxova ideja je le počasi prodirala.

L. 1862. se je o priliki londonske razstave sešlo več socialistov in ti so se izrekli, da se mora svetovna proletarska zveza čimprej ustanoviti. Leta 1863. so to misel obravnavali mnogi delavski shodi po raznih krajih. Tako so se pripravila tla, da je dne 28. septembra 1864 v St. Martins Hallu v Londonu zboroval velik shod delavskih zastopnikov raznih narodov in držav. Nemške delavce sta zastopala Marx in Eccarius. Praktični uspeh tega shoda je bila izvolitev začasnega izvrševalnega odbora, kateremu se je naročilo, naj izdela pravila mednarodne delavske zveze in jih predloži prihodnje leto skupnemu shodu v Bruslju.

Ta odbor je najprej sklenil, da naj se postavi na čelo delavske zvezi glavni svet (Generalrat) s predsednikom, podpredsednikom, blagajnikom in tajnikom in z dopisujočimi člani za vsak narod. Za predsednika so izbrali Oolgera; za Nemčijo so določili Marxa za dopisujočega člana. Odborovega delovanja se je udeleževal zelo marljivo tudi laški revolucionar Mazzini, ki je izdelal poziv na delavce in pravila. Toda odbor je njegov načrt zavrzel in sprejel Marxovega. Odtlej se Mazzini ni več brigal za odbor.

Marxov poziv obravnava isto stvarino kakor njegov komunistični manifest in se tudi završuje z besedami: »Proletarci vseh deželá, združite se!« Iz pravil prevajamo tole:

»Delavski sloj se mora sam osvoboditi; boj za osvobojenje ni boj za razredne pravice in monopole, marveč boj za enake pravice in dolžnosti in uničenje vsakršne razredne vlade; temelj

¹⁷⁰ Glej str. 358.

suženjstva v vseh njenih oblikah je gospodarsko podrejenje delavca pod lastnikom delovnih sredstev, t. j. sredstev za življenje... Zato je gospodarsko osvobojenje delavskega sloja veliki, zadnji namen, kateremu se mora vsako politično gibanje pokoriti kot sredstvo. Vsi poskusi, ki so hoteli doseči ta namen, so se doslej izjalovili, ker niso bili delavci v posamnih deželah edini in ker niso imeli delavski sloji raznih dežel bratovske zveze. Vsled tega ni osvobojenje delavskega sloja niti krajevna niti narodna, marveč socialna naloga, ki obsega vse dežele, v katerih živi novodobna družba. Iz teh vzrokov se je ustanovila mednarodna delavska zveza.

1. člen. Ta zveza se je ustanovila, da se ustvari neko središče udruženju in urejenemu sodelovanju med delavskimi družbami po raznih deželah, ki imajo vse isti namen, namreč varstvo, napredek in popolno osvobojenje delavskega sloja.

2. člen. Družbi je ime »Mednarodna delavska zveza« (Internationale Arbeiterassociation).

3. člen. Vsako leto se snidejo na delavskem shodu zastopniki zveznih panog. Shod razglašča skupne težnje delavskega sloja, porablja sredstva, ki so za zvezno uspešno delovanje potrebna, in imenuje družbi glavni svet.

4. člen. Shod določa vsako leto sedež glavnega sveta in imenuje njegove člane. Tako imenovani glavni svet si sme privzeti novih članov.«

Drugi členi niso važni. Pravila so se sprejela pri shodu v Genfu od 3. do 8. septembra 1866. Navzočnih je bilo 60 odposlancev. Sklenilo se je tudi, da se statistično preiščejo delavske razmere.

Sprejele so se tudi tele zahteve: »Uvede naj se splošno normalni osemurni delavnik. Šola bodi obvezna za vse otroke in bodi brezplačna. Stalne armade naj se odpravijo. Uvedejo naj se samo direktni davki.«

Dolgo časa so se prepirali pri shodu, kdo spada v proletariat. Nekateri so zastopali misel, da so proletarci samo delavci v ožjem zmislu in da smejo torej samo ti k mednarodni zvezi. Če bi bila njihova misel obveljala, potem bi seveda ne bilo v zvezi nobenega prostora za Marxa in druge nedelavce. Nazadnje se je vendar posrečilo »duševnemu proletariatu«, ki z »glavo dela«, zmagati in si zagotoviti vstop v zvezo.

Od l. 1866. je mednarodna zveza, ki so jo splošno imenovali *internacionalo*, napredovala prav naglo. Dobila je po vseh državah svoje pristaše. Podružnice po posamnih deželah, ki so stale v zvezi z *internacionalo*, so se imenovala — *federacije*, ki so se zopet delile v *sekcije*. Svet se je jel kmalu zanimati za to Marxovo delo, ki je zlasti v materialističnem oziru skvarjalo delavske sloje. Mnogi verski sovražniki so samo zato podpirali *internacionalo*, da bi se tem prej iztrebila vsaka religija. V delavskem oziru ni imela ta zveza nobenih drugih vidnih uspehov razen vzajemne samozavesti.

V *Lausanni* je zborovala zveza od 2. do 8. septembra 1867, v *Bruslju* od 6. do 13. septembra 1868, v *Bazelu* od 6. do 9. septembra 1869. Na vseh teh shodih je bilo zelo mnogo zborovavcev. Sklepalo se je pravzaprav vedno še o zvezni osnovi in razvijali so se socialistični nauki, vse v *Marxovem* z mislu, na temelju njegovih materialističnih nauk. Za delavsko varstvo je *internacionala* sprožila zlasti zahtevo, naj se dela samo po osem ur na dan; drugega ni mnogo povedati o nji. Pač pa se je pečala z drugimi stvarmi. V *Bruslju* je sklenila, naj se odpravijo katekizem in svetopisemske zgodbe iz šol in s tem seveda vsaka religija. Namesto te naj se ustanovi češčenje tistih mož, ki so si pridobili posebne zasluge za gmotni napredek v človeštvu. *Comteov* pozitivizem, o katerem smo že pisali, je uvajal že početkom 19. veka podobno nadomestilo za religijo.¹⁷¹

Bazelski shod je izjavil, da ima družba pravico, zasebno lastnino odpraviti in jo izpremeniti v skupno, splošno last. S tem je hotel komunistično zahtevo postaviti na navidezno zakonita tla in nekako zakriti svoj revolucijski značaj.

L. 1870. in 1871. ni bilo shoda, ker je ta čas hrumela vojska med Francozi in Nemci. Glavni svet je zato sklical samo neko zasebno posvetovanje v *London*, ki je zborovalo od 17. do 23. septembra 1871 in ki zopet skoraj v ničemer ni prišlo iz vprašanj o notranji zvezni organizaciji.

Tako dolgo so se posvetovali o tem, da so zvezo samo razbili. Vedno več različnih strank se je prikazovalo med delavci. Edinosti ni bilo moč ohraniti v zvezi. Za to sta bila zlasti dva vzroka:

¹⁷¹ Glej str. 275, 276.

1. Prvi vzrok je bil židovski rod in židovsko mišljenje Karla Marxa, ki ni mogel nikjer slišati nobene besede, ki bi bila dišala kaj po protisemitstvu. Ruski nihilist Bakúnin, ki je bil vnet pristaš mednarodne zveze, je pa spisal neko knjižico, v kateri je šibal žide. Vsled tega ga je jel Marx sovražiti in mu nagajati, kjer je mogel. Hotel ga je izriniti iz zveze. A Bakúnin je imel veliko število pristašev, in je z njimi roval naravnost proti Marxu.

2. Drugi vzrok je bil centralizem pri glavnem svetu. Glavni svet je hotel imeti vse v rokah in je zahteval od podružnic, naj ga slušajo brezpogojno. Tega pa niso hoteli dovoliti zlasti belgijski, španski in ruski pristaši. Vse krasnorečje o mednarodnosti delavskega sloja ni nič pomagalo. Internacionala je dobila ravno v narodni zavesti najhujšega nasprotnika. Kot protislovje samo v sebi zveni, če gledamo na boje, ki so jih v mednarodni delavski zvezi bile posamezne narodnosti za večje narodne pravice. Guillaume je vodil to gibanje; njemu je pomagal tudi v tem oziru Bakúnin. Oba vzroka sta toliko v zvezi, kolikor je ravno židovski značaj, ki je vsled Marxovega silnega vpliva vladal v glavnem svetu, edini čisto mednarodni činitelj. Razen židov se nihče ne more docela otresti narodnega mišljenja. Nasprotniki židovstva in samosilnega centralizma pri glavnem vodstvu so natančno vedeli, koga se morajo lotiti, da zmagajo. Z vso silo so se vrgli proti »očetu internacionale« — Karlu Marxu.

Dne 5. septembra 1872 se je sešel mednarodni zvezni shod v Haagu. Tu naj bi se poravnali prepiri. A prišlo je narobe. Zveza se je le še bolj raztrgala. Centralisti so imeli sicer majhno večino, toda nasprotniki se niso hoteli vdati njihovim sklepom. Vsak v svoji domovini so sklicevali shode in pri njih slovesno govorili proti sklepom v Haagu. Glavni svet je nato vse tiste podružnice, ki so se udeleževale teh protestov, izključil iz zveze. Po Marxovem predlogu se je v Haagu tudi sklenilo, da se premesti glavni svet iz Londona v New-York. Odtod se je sklical leta 1873. shod v Genf (8.—13. septembra). Ravno tja so ga pa sklicali tudi Bakúnin in njegovi tovariši. Ob istem času sta zborovala dva mednarodna delavska shoda. Tudi tu se ni dosegla edinost. S tem je mednarodna delavska zveza razpadla. Od l. 1873. ni bilo nobenega shoda več; glavni svet se je razšel. Marxov tvor je splaval po vodi brez koristi za delavce. Saj ni

imel nobene moči v sebi. Public in oholih aksiomov je bilo dovolj, a od teh ne more živeti družaben organizem. Žalostni konec Marxove internacionale nas jasno uči, da se socialistična teorija ne da prenesti v prakso. Ob vsakem takem poskusu sama sebe razje in ob nasprotju, ki se ji rodi iz človeške narave in njenih svojstev, zaide v protislovja in po njih razpade.

Misel mednarodne delavske zveze pa ni še pokopana. Vsak pravi socialist jo mora gojiti. Nemški in francoski socialni demokratje se še vedno vnemajo zanjo. Prepričani smemo biti, da ob prvem ugodnem trenutju buti iznova na dan. Če bi ne bila socialistična, bi imela taka zveza res mnogo pomena in bi se tudi ohranila. Gotovo je namreč, da se delavsko vprašanje ne dá drugače rešiti, kakor s sodelovanjem vseh držav, torej mednarodno. Uspešno delavsko varstvo, pa tudi pravično delavsko zavarovanje se ne dá uvesti samo v eni državi že zavoljo gospodarskega tekmovanja ne, ki vlada med državami sploh. V tem oziru gotovo mnogo store mednarodni delavski shodi. A pečati se morajo s sedanostjo, s svojimi tačasnimi potrebami in razmerami, ne pa s socialističnimi teorijami, ki nimajo nobenega naravnost praktičnega pomena za sedanje zboljšanje žalostnih družabnih razmer.

Internacionala je padla. Namesto nje so se pa ustanovile po posameznih državah lastne, samostojno organizirane stranke Marxovih načel, ki so si nadele — že od Lassalla sem splošno znano — ime: socialni demokratje. Kar ni šlo mednarodno, je hotel Marx doseči po drugem potu; kar se ni dalo uprizoriti centralistično, je izkušal ločeno po posameznih državah, oziroma narodih. Tako so nastale socialno-demokratske stranke na Nemškem, v Avstriji, na Francoskem, v Belgiji, na Laškem itd. Kako in s kakšnim uspehom delujejo, opišemo v kesnejših odstavkih.

12. Socialistično gibanje med nemškimi delavci po Lassalovi smrti do shoda v Gothi (1864—1875).

Ferdinand Lassalle je umrl dne 31. avgusta 1864. V svoji oporoki, spisani štiri dni prej, je priporočil za svojega naslednika pri nemškem delavskem društvu Bernarda Beckerja, ki so ga tudi soglasno izbrali za predsednika.

Becker je pa malo časa dejansko vodil društvo. Od Lassalla se je bil sicer naučil diktatorsko gospodovati, toda njegove duševne zmožnosti se niso dale primerjati z nadarjenostjo njegovega prednika. Večkrat se je zaletel in kmalu izgubil zaupanje pri delavcih.

Že za njegovega predsedovanja je imel glavno besedo v društvu dr. I. B. pl. Schweitzer. Ta mož — bivši odvetnik v Frankfurtu — se je poleti leta 1863. priklopil Lassallovemu gibanju. Hotel je v javnosti nekaj veljati, a pri drugih političnih strankah mu je bilo to vsled njegovega slabega slovesa nemogoče. Društvo frankfurtskih strelcev, ki mu je bil podpredsednik, mu je namreč očitalo razne goljufije. Vrh tega je bil dne 5. septembra 1862 zaradi grde nesramnosti obsojen na 14 dni zapora. Drugod v javnosti onečaščen je stopil med socialiste. Znal se je tako prikupiti Lassallu, da ga je branil z vso svojo veljavo.

V Frankfurtu je hotel Schweitzer prvič nastopiti med delavci. Voditelji tamošnjega socialističnega gibanja ga pa niso hoteli pustiti medse. Pisali so Lassallu, da rajši odstopijo, nego da bi se Schweitzer mešal v njih zvezo. Zanimivo je, kako Lassalle v svojem pismu, pisanem frankfurtskemu delavskemu zastopniku D. Straussu, brani Schweitzerjev nenravni zločin. Sklicuje se na Grke in pravi, da je bil Schweitzerjev nravni prestopok pri njih splošno v navadi. »Grški stari vek se na tem ni nič pohujševal, in — kaj je nrvnost, mislim, so veliki grški misleci in grško ljudstvo tudi vedeli.« Židovsko mišljenje, ki ne pozna izročil krščanske vere in nrvnosti, se zrcali v teh besedah.

Zvitost in premetenost Schweitzerjeva je pa kmalu odstranile vse ovire. Nemško delavsko društvo ga je izvolilo za predsednika. To društvo, dasi po številu udov in po notranji organizaciji mogočno, ni spajalo vseh nemških socialistov v svojih vrstah. Že ob Lassallovem času se je javno kazalo Marxovo nasprotje do tega društva. Odkar je pa Marx ustanovil internacionalo, se je to nasprotje še povečalo. Kjer je mogel, je udrihal po društvu in mu očital nezvestobo v socialističnih načelih in nedoslednost. Iz njegovih napadov je jasno zvenelo, da noče priznavati nobene socialistične stranke, ki se brezpogojno ne pokori njegovemu vodstvu.

Razen Marxa je imelo Lassallovo društvo še mnogo drugih protivnikov. Ti so se organizirali samostojno. Svoje središče so

imeli v saškem ljudskem društvu; imeli so več listov, zlasti »Das demokratische Wochenblatt«; gojili so strokovno organizacijo in sploh krepko agitirali za svojo stranko. Bebel in Liebknecht sta se posebno trudila zanjo.

Obe stranki sta si bili močno v laseh. Lassallovci s svojim glasilom »Der Socialdemokrat« so bili po številu in notranji moči krepkejši in v svojem programu temeljitejši. V svoji zvezi so imeli zlasti severnonemške delavce. Berlin, Hamburg, Elberfeld in Frankfurt so jim bila središča. Nasprotniki so pa gospodovali na jugu.

Osebnega očitanja je bilo med strankama največ. Možje, ki so stali na čelu, so slišali od nasprotnikov priimke: izdajavci, goljufi, breznačajniki. Zlasti o Schweitzerju so se govorile in pisale take psovke. Nasprotno pa je Schweitzer Beblu in Liebknechtu očital, da nista prava socialna demokrata, da mešata radikalni liberalizem s proletarskimi težnjami in da sta vsled tega v veliko škodo delavskemu gibanju. To je bilo s socialističnega stališča tudi res. Liebknecht je dolgo časa branil zvezo delavske stranke z radikalno ljudsko stranko Jan Jacobyja,¹⁷² ki pa v svojem bistvu ni imela nobene socialistične poteze. Bebel se je še kot poslanec lovil semintja med liberalnimi publicami in pa komunističnimi cilji.

Da so bili pojmi res nejasni, nam najbolj spričujejo socialistični poslanci v severnonemškem državnem zboru, izvoljeni l. 1867. po splošnem tajnem in enakem volivnem pravu. Nemško delavsko društvo je zmagalo z dvema kandidatoma: Schweitzerjem in Reinckejem. A ta je kmalu odpadel. O prvi priliki, ko je nastopil v zbornici, se je izrazil proti razrednemu boju, trdeč, da socializem ne sme proletarcev in drugih stanov razhujskati med seboj, marveč jih spraviti. Taka trditev je seveda osnoven napad na socializem. Zato je delavsko društvo Reinckeja izključilo iz svoje srede.

¹⁷² Dr. Jacoby se je rodil dne 1. maja 1805 v Königsbergu; umrl je (po stanu zdravnik) ravno tam dne 6. marca 1877. Bil je žid. Udeleževal se je prekucije leta 1848. In osnoval po načelih francoske revolucije demokraško stranko, v kateri je gojil boj proti človeštvu »sovražni trojici« — cerkvi, državi in družabnemu redu. Leta 1873. je prestopil k socialnim demokratom.

Saška ljudska stranka je imela pri volitvah več sreče, dasi je štela splošno manj članov nego Schweitzerjevo društvo. Pravzaprav je zmagala s petimi kandidati. A med temi so trije kmalu postali hudi nasprotniki socialne demokracije. Ker niso hoteli proletarsko-revolucijskih načel priznati, so se sprli s svojim voditeljem Liebknechtom in odpadli. Bebel, kot smo že omenjali, tudi še ni imel jasnih načel, in tako je imelo v resnici socialistično gibanje samo dva zastopnika: Schweitzerja in Lieb-knechta. In ta dva sta ob prvi priliki butnila drug ob drugega.

Lieb-knecht je kot skrajni revolucionarec napadal severno-nemško zvezo in ji napovedal najhujše boje. Govoril je proti stalni armadi in proti Bismarcku in izražal nado, da se avstrijskemu predsedniku Beustu in Bonaparteju posreči, razdrobiti prusko mogočnost.

Schweitzer je temu oporekal in v imenu svoje stranke izjavil, da drži s Prusi in da so v narodnih vprašanjih delavci na strani vseh drugih stanov. Držal se je stališča praktične politike. Vsled tega se je nasprotstvo med obema socialističnima strankama le še pomnožilo. Posebno Bebel in Lieb-knecht sta bila Schweitzerju vedno bolj gorka. Da bi ga vrgla, sta sklicala socialno-demokratski shod za vso Nemčijo v Eisenach od 7. do 9. avgusta 1869. Načrt, ki sta ga predložila temu shodu, slove v glavnih točkah takole:

Socialno-demokratska stranka na Nemškem hoče ustanoviti svobodno ljudsko državo. Vsak njen ud se zaveže, da se bo potezal z vsemi silami za tale načela: a) Sedanje politične in socialne razmere so skrajno krivične in zato se morajo najkrepkeje pobijati. b) Boj za osvobojenje delavskih stanov ni boj za razredne predprave, marveč za enake pravice in enake dolžnosti in za odpravo razrednega gospodarstva. c) Gospodarska zavisnost delavcev od kapitalistov je podlaga suženjstvu v vsaki obliki; zato zahteva socialno-demokratska stranka, naj se odpravi sedanji krivični način plačevanja (Lohnsystem), da dobi delavec popolni zaslužek za svoje delo.¹⁷³ č) Politična svoboda je potreben pogoj za gospodarsko osvobojenje delavskih slojev. Socialno vprašanje se torej ne da ločiti od političnega in brez tega ne rešiti. Rešiti se da samo v demokratski državi. d) Ker

¹⁷³ To načelo najbolj kaže, da Lieb-knecht in Bebel nista poznala ali nista hotela poznati jasnega socialističnega komunizma.

se more delavski razred osvoboditi samo, če se skupno in splošno bojuje, zato se hoče socialno-demokratska stranka na Nemškem enotno organizirati, in sicer tako, da bo vsak posameznik lahko rabil svoj vpliv za skupne namene.¹⁷⁴ e) Ker osvoboditev delavcev ni niti krajevna niti narodna, marveč socialna naloga, ki obsega vse dežele, kjer biva novodobna družba, zato se šteje socialno-demokratska stranka na Nemškem, v kolikor ji to dovoljujejo društveni zakoni, za oddelek mednarodne delavske zveze in se pridružuje njenim težnjam.

V načrtu se je vrhu tega zahtevala splošna volivna pravica za vse moške od 20. leta dalje (volilnega prava za ženske takrat še ni nihče omenjal); odstranitev vseh pravic stanú, posesti, rojstva in veroizpovedi,¹⁷⁵ odprava stalnih armad s tem, da se uvede splošna ljudska armada; ločitev Cerkve od države in šole, tiskovna, zborovalna in društvena svoboda in odprava vseh indirektnih davkov; obvezen in brezplačen pouk v ljudskih šolah; samostojnost sodišč, porotna sodišča, javno in ustno sodno obravnavanje. V delavsko varstvo je zahteval načrt samo odpravo otroškega dela in določitev najvišje dobe za delo (normalnega delavnika).

Schweitzer se je s svojimi tudi hotel udeležiti shoda. Bil je pa ravno ob času zborovanja zaprt; zato je vodil nemško delavsko društvo njegov namestnik Tölcke. 110 zastopnikov je odposlalo to društvo; zastopali so 102.000 delavcev. Beblova stranka je bila pri shodu močnejša. Njenih 262 zastopnikov je zastopalo 140.000 delavcev.

Pri zborovanju se je brž pokazalo, da stranki še ne moreta skupno zborovati. Sprli sta se in ločili. Zastopniki Schweitzerjevega mišljenja so posebej zborovali, a samo v toliko, da so ugovarjali drugemu shodu. Bebel in Liebknecht sta pa s svojimi pristaši resno obravnavala že navedeni načrt, ki se je sprejel nekoliko izpremenjen.

¹⁷⁴ Ta točka je bila naperjena proti Schweitzerju, ki je s svojo železno vztrajnostjo podrl v svoji stranki vse nasprotnike in v resnici sam gospodoval.

¹⁷⁵ Ta zahteva se je tikala židov, ki so se brž iz začetka v večjem številu oprijeli socialističnega gibanja.

Tako se je sklenilo, naj se »sedanji način proizvajanja izpremeni s skupnim delom«, »žensko delo naj se ne prepove, marveč omeji«. Normalni delavnik se ni zahteval. Zanimivo je, da se je na predlog Karla Hirscha sprejela tale zahteva: »Država mora pospeševati zadružništvo in mora dajati državni kredit za svobodne proizvajalne zveze z demokratskim jamstvom.« S tem sklepom so Beblovci sprejeli glavno točko Lassalovega programa, in sicer v taki obliki, da bi ji Lassalle ne bil nikoli pritrdil.

Na temelju sprejetega načrta osnovana stranka si je pri shodu nadela ime: »Socialno-demokratska delavska stranka«. Vodstvo se je izročilo petim članom, ki naj jih volijo društveniki tistega kraja, kjer se jim določi sedež pri glavnem odboru. Vrhu tega se je še volila »kontrolna komisija« enajstih članov s sedežem na Dunaju. Ta komisija je imela po svojem namenu nadzorstvo nad vodstvom.

Torej na Dunaju! V Avstriji so se socialno-demokratska načela po nemškem vzorcu razširjala z Dunaja. Glavni agitator je bil Ivan Most, knjigovez iz Augsburga. Po raznih avstrijskih mestih se je ustanovilo že mnogo društev socialistično-komunističnega značaja. Zato ni čuda, da so prišli na shod v Eisenach tudi zastopniki avstrijske socialne demokracije, pri kateri je Marxova mednarodna organizacijska ideja mnogo bolj vlekla nego na Nemškem. Prvi pojav javnega nastopa izven svoje domovine je uprizorila avstrijska socialna demokracija s svojim prihodom v Eisenach.

Da se niso oklenili avstrijski socialni demokratje Lassalle-Schweitzerjeve stranke, marveč da so potegnili z Bebel-Lieb-knechtom, je umevno samo po sebi že po tem, kar smo povedali o Schweitzerjevih načelih. Ta mož je pa tudi sam javno večkrat naglašal, da je organizacijska zveza med nemškimi in avstrijskimi delavci — iluzija.

Eisenaški shod je opozoril avstrijsko vlado na komunistično gibanje med delavci. Pričel se je policijski boj proti njemu, in do mala vsa socialistična organizacija se je na videz kmalu udušila; za nekaj let — ob cvetu liberalnega gospodstva v naši državi — se je pa iznova pokazala v nekoliko drugačni obliki, toda s svojo staro smerjo.

Dunajska kontrolna komisija je ostala na papirju, kakor sploh večinoma vse, kar se je sklenilo pri shodu. »Das demokratische Wochenblatt«, ki je pa od 1. oktobra dalje izhajal dvakrat na teden, je dobil nekaj več naročnikov in se je tem lažje prepiral s Schweitzerjevo stranko. Od eisenaškega (1869) do gotskega shoda (1875) sta se stranki v javnosti imenovali Eisenachovci in Lassallovci.

Lassallovci so dober mesec po porazu v Eisenachu splavali iznova na površje. Povod jim je dalo zborovanje internacionale v Baselu (5.—12. septembra). Tam se je namreč sklenilo (s 54 glasovi izmed 78), da ima družba pravico izpremeniti zemljišče v skupno last, in da je za družbo taka izpremema potrebna.

Na Nemškem je mnoge vzburlil ta sklep. Liebknecht, ki je vedno pomežikaval z radikalnejšimi liberalci, ni maral javno priznavati baselskih sklepov. Listi njegove stranke se niso izjavili v tem oziru na nobeno stran. Tako je hotel. Schweitzer je pa postopal drugače. Brž je z vso svojo stranko javno sprejel vse, kar se je sklenilo v Baselu, in z vso silo se je vrgel proti Liebknecht-Beblovi »socialno-demokratski delavski stranki«. Ponosno je poudarjal, da je splošno nemško delavsko društvo najbolje organizirana, pa tudi načelno najrazboritejša delavska stranka.

Toda Schweitzer se ni dolgo ponašal. Začetkom leta 1870. je razpadlo njegovo društvo v tri razne stranke. Odcepili so se namreč od njega pristaši grofice Hatzfeldove, ki je hotela pri Lassallovcih imeti vedno prvo besedo in se je v vse vtikala. Ker se je Schweitzer ž njo sprl, je začela organizirati delavce na svoje. Nekaj jih je dobila. V Halli so imeli svoj prvi veliki shod, ki je bil pomenljiv samo zaradi zabavljanja proti drugim delavskim strankam. — Vrhu tega so se pa tudi bavorski pristaši ločili od nemškega delavskega društva.

V Augsburgu so bili namreč začeli izdajati svoj list »Der Proletarier«, ki se je precej krepko razširjal. To ni bilo Schweitzerju všeč, ki je hotel imeti za vse samo svoj list »Der Socialdemokrat«. Ker je napadel augsburške sodruge in zahteval od njih, naj ustavijo list, so mu obrnili hrbet in se organizirali sami zase. Tako so srečno nemški socia-

listični delavci razpadli na štiri stranke: Eisenachovce in tri panoge Lassallovcev.

Vmes je prišla nemško-francoska vojska. Za nekaj časa je obmolnilo vse drugo. Socialni demokratje so se edini protivili ti vojski. Nemška zmaga je vzbudila v javnosti veliko navdušenje za domovino. Socialno-demokratski delavci so vsled tega dobili tem več in tem hujših nasprotnikov. Imenovali so jih splošno izdajalce nemške domovine. Ob volitvah 3. marca 1871 so spravili samo dva svoja kandidata v zbor: Bebla in Schrapša. Schweitzer sam je propadel. Že prej ga je grizla nesloga; ob tem porazu pa se mu je pristudilo javno delovanje. Odstopil je kot predsednik delavskega društva.

Bismarck je pričel takoj silen boj proti socialni demokraciji. Izmed voditeljev so kmalu skoro vsi prišli v ječo. Pravde proti njim so bile na dnevnem redu. A to sredstvo se ni izkazalo, tem manj, ker so gospodarske razmere silile delavce k tesnejši organizaciji. Po vojski je prišlo sila denarja na Nemško. Pričelo se je živahno industrijsko gibanje. Kar iz tal so rastla razna velika podjetja, katerih se je seveda držalo mnogo dobičkarije in sleparije. Zakonov za delavsko varstvo ni poznala nemška država takorekoč nič; življenje se je vsled novih gospodarskih podjetij zelo podražilo; delodajalci so uporabljali tudi domovinsko ljubezen in zvestobo vladarju, da so tem lažje pritiskali delavce, ki jih je štela javnost med izdajalce. Stavk je bilo leta 1871. in 1872. vse polno; večinoma so se končale z delavskim porazom. Tako se je razburjenost med delavci splošno množila in socialno-demokratsko mišljenje je rastlo.

O tem času je pričel Bismarck svoj boj tudi proti katoliški Cerkvi. Hotel je uničiti katoliško politično stranko. Škofo in duhovnike so zapirali in izganjali. Že prej so se katoliški duhovniki potezali za delavske pravice; tudi ob času, ko so sami trpeli hudo preganjanje, niso odnehali. Zato pa v katoliških pokrajinah socialno-demokratska stranka ni mogla napredovati. Delavci so se tembolj oklenili cerkve in se junaško ustavljali vabilom materialističnega komunizma. »Katoliška Cerkev je v katoliških pokrajinah preprečila delavsko gibanje. Ob Renu in v Šleziji je po letu 1870. socialno-demokratska stranka vedno počasneje napredovala; na Bavarskem se je preselilo njeno središče od katoliških mest Augsburga in Monakovega v pro-

testantovski Nürnberg-Fürth. Socialno-politični program, ki ga je izdelal kanonik Moufang¹⁷⁶ v Mogunciji, je bil oddaleč skoro tak kakor Lassallov.« Tako piše socialni demokrat Mehring.¹⁷⁷

Dandanes velja še ravno to. Po katoliških pokrajinah ne more socialna demokracija na vrh. Njeni kandidatje zmagujejo ob volitvah samo med protestanti.

Leta 1873. se je razdrobila internacionala. Svoj sedež je prenesla iz Evrope v Ameriko, kjer je kmalu pozabljena zaspala. Na nemške socialistične delavce ni imel ta dogodek posebnega vpliva. Vedno jasneje je prodirala med njimi misel, da je treba najprej v posameznih državah močnih socialističnih strank, preden se more na temelju mednarodnosti pričeti kako uspešno delovanje.

Boj nemške policije proti socialnim demokratom je utrdil vse socialno-demokratske stranke v tem mišljenju. Podale so si roke. Dne 14. in 15. februarja 1875 so se sešli zastopniki Lassallovcev in Eisenachovcev v Gothi in se zedinili v skupnem programu. V tem programu nahajamo prvič točko: »Religija se proglašča za zasebno stvar.« V prvotnem načrtu je stala na mestu tega stavka zahteva »svobodne vesti«, a med razpravo so to zavrgli in sprejeli omenjeni stavek, ki stoji sedaj v socialno-demokratskih programih vseh držav.

Prva točka gotskega programa se glasi: »Delo je vir vsemu bogastvu in vsi omiki, in ker je koristno delo možno le v družbi in po družbi, zato spada dohodek iz dela neprikrajšan, po enaki pravici vsem udom v družbi.«

Marxu to ni bilo všeč. Pisal je dolgo in ostro pismo in je imenoval postopanje gotskega shoda »kramarijo z načeli«. Hotel je imeti socialno-demokratsko stranko popolnoma pod seboj in po svojih načelih in zato bi bil rajši videl, da bi razkol še dalje trajal, samo da bi mu neljubi Lassallovci ne zanesli kakega nasprotja proti njemu v socialistično gibanje. Marxovo pismo ni zavrlo sloge. Po gotskem shodu je na Nemškem socialno-demokratska stranka nastopila kot edina.

¹⁷⁶ Moufang je bil učenec in najzvestejši pomočnik škofa Kettelerja.

¹⁷⁷ »Geschichte der deutschen Socialdemokratie«, 2. Th. Stuttgart 1898.

13. Prvi katoliško-socialni program.

Že v prvi dobi, ko so se jele kazati sedanje socialne bolezni, so razni katoliški učenjaki priporočali krščanske resnice v njihovo ozdravljenje. Izmed njih imenujemo Görresa, O'Connela, Lacordaira, Balmesa, Cortesa, Montalemberta in Meluna.

V Lassallovem življenjepisu smo že omenjali mogunškega škofa Kettelerja.¹⁷⁸ Ta mož je sestavil prvi katoliško-socialni program. Ker je njegovo delovanje tako važno, da ga smemo šteti za začetnika katoliško-socialnega gibanja, zato se hočemo nekoliko natančneje seznaniti z njim.

Kettelerjevo življenje.

Rodil se je Viljem Emanuel Ketteler dne 25. decembra 1811 v Münstru iz znamenite stare baronske rodbine. Zadnje štiri gimnazijske razrede je dovršil v jezuitskem ustavu v Briegu. Na göttinškem vseučilišču se je učil prava. Leta 1829. se je sporekel z nekim tovarišem. Dvobojeval se je z njim in ob tisti priliki izgubil konec nosa. Ko je napravil potrebne izpite, je vstopil v državno službo, toda ko so leta 1837. zaprli kölnskega nadškofa,¹⁷⁹ je pustil svojo službo. Ni se mogel odločiti, kakšen poklic naj si izbere. Hodil je delj časa po Bavarskem in Tirolskem. Eichstättski škof Reisch mu je svetoval, naj se posveti duhovskemu stanu. Slušal je in leta 1842. in 1843. je poslušal bogoslovska predavanja s svojim bratom Rihardom, bivšim huzarskim poročnikom. V münsterski bogoslovnici se je prihodnje leto pripravljaj na mašniški red.

Prvo — kapelansko — službo je imel v Beckumu, kjer je takoj pokazal svoj plemeniti značaj. Z vso vnemo se je že takrat lotil socialnega delovanja. Občeval je najrajši z nižjimi, siromašnimi sloji. Kjer je mogel, je lajšal uboštvo in zapuščenost. Leta 1847. je dobil župnijo v Hopstenu. Od tam je bil izvoljen za poslanca v Frankfurt, kjer je zbudil splošno zanimanje. Na grobu umorjenih socialnih prvoboriteljev Lichnow-

¹⁷⁸ Gl. str. 359, 360.

¹⁷⁹ Škof Klemen Avg. Droste se je bil uprl postavi o mešanih zakonih, ki je bila cerkvenim določbam popolnoma nasprotna. Zato so ga zaprli. Junaška značajnost tega škofa je sploh po Nemškem vzbudila katoliško zavest. Rodila je tudi prvega krščanskega socialista — Kettelerja.

skega in Auerswalda je odkrito pokazal svoje ljudstvu prijazno mišljenje. Pri prvem shodu katoliških društev na Nemškem je govoril o »svobodi cerkve in socialni nevarnosti«. V Mogunciji je imel kmalu potem šest pridig o »socialnem vprašanju«. Kettelerjevo ime je tako zaslovelo po vsej Nemčiji. Leta 1849. je bil imenovan za prošta v Berlinu, kjer je uspešno deloval dobro leto. Od tam je dne 15. aprila nastopil škofovsko službo v Mogunciji.

Kot škof se je neustrašeno boril za cerkvene pravice; zaslužil je ime »bojeviti škof«, ki so mu ga nadeli nasprotniki. Spisal je veliko vrsto času primernih razprav in knjig. Socialnega delovanja ni opustil nikoli. Živel je za siromake. Dne 13. aprila l. 1877. je umrl, ne zapustivši imetja.

Za nas sta znameniti njegovi deli »Delavsko vprašanje in krščanstvo«,¹⁸⁰ katero smo že omenjali, in »Delavsko gibanje in težnje v razmerju do vere in nravnosti.«¹⁸¹ Iz teh spisov hočemo podati glavne misli svojim bravcem.

Delavsko vprašanje in krščanstvo.

a) Namen delu: »Od vseh strani se oglašajo možje, ki hočejo sodelovati pri izboljšanju delavskih razmer. Tudi katoliški škof ima pravico za to. Ni res, da bi se smel obračati samo do katoličanov. Skrb in zanimanje za gmotne razmere krščanskega ljudstva spadata h krščanski ljubezni. Krščanska vera je z vsem združena, kar se ozira na lajšanje duševnega in telesnega uboštva.« Tako je vedno delovala Cerkev. »Vsako vprašanje, ki se peča s pomočjo proti uboštvu, je bistveno krščansko, versko vprašanje, katerega bi se morala Cerkev in vsi njeni živi udje najpresrčneje udeleževati.«

Razni nasveti se čujejo v povzdigo »nravnih in gmotnih razmer delavskega stanu«. Katoličan mora vedeti, v kakšnem razmerju so ti nasveti do krščanstva. Vedeti pa mora tudi, kakšna posebna sredstva ima krščanstvo za ta namen.

¹⁸⁰ Die Arbeiterfrage und das Christentum. Mainz. Fr. Kirchheim. 1864.

¹⁸¹ Die Arbeiterbewegung und ihr Streben im Verhältnis zur Religion und Sittlichkeit. Mainz. Fr. Kirchheim 1869.

Katoliški škof ima torej pravico in dolžnost soditi o teh vprašanjih. Tem bolj, ker se dosedanji nasveti v korist delavskega stanu ne ozirajo nič na krščanstvo. Mi smo pa prepričani, da bodo mogli koristiti delavcem le toliko, kolikor se opirajo na krščanstvo. »Kristus ni samo s tem Odrešenik sveta, da je odrešil naše duše; on je prinesel odrešenje tudi za vse druge človeške razmere: za državljanske, politične in socialne. On je zlasti tudi Odrešenik delavskega stanu. Blagor in pogin delavskega stanu sta odvisna od Kristusa. On ga je dvignil iz suženjstva do sedanje višine; brez njega ne morejo vsa humanitetna teženja tako imenovanih prijateljev tega stanu zabraniti, da bi se zopet ne pogreznil v razmere starega paganstva.«

Pri škofovskem posvečevanju se stavi posvečencu tudi tole vprašanje: »Ali hočeš biti do revežev in tujcev in vseh ubožcev v Gospodovem imenu ljubezni poln in usmiljen?« In posvečenec odgovori: »Hočem.« Katoliški škof je torej dolžan truditi se tudi za delavce.

»Splošno je delavsko stanje del velikega socialnega vprašanja, ki se je razvilo na polju ljudskega življenja vsled zmotnih verskih, političnih in gospodarskih načel, ki jih povsod razširja protikrščansko liberalstvo. Sedaj smo šele ob pričetku tega razvoja, ki bo vedno večji in resnejši; temeljito in vsestransko soditi ga bodo mogli šele pozneje, ko se bodo pokazale njegove pogubne posledice v vseh strokah. Potem bodo drugi do dna obravnavali ta predmet in z novimi dejstvi v roki dokazovali resnico, ki jo tu izrekam in ki so jo dokazali doslej vsi dogodki v svetovni zgodovini in jo bodo dokazali tudi nadalje, da more le Kristus in krščanstvo pomagati svetu in zlasti tudi delavskemu stanu.«

b) **V a ž n o s t, p r e d m e t i n o b s e g d e l a v s k e g a v p r a š a n j a.** »Delavsko vprašanje se peča v svojem bistvu z vprašanjem, kako se morejo delavci preživiti.¹⁸² Tako je važno tudi vprašanje, koliko bodi število delavcev v razmerju z drugimi stanovi. Med delavce štejemo tudi male obrtnike in posestnike.«

¹⁸² Dandanes pojmuje delavsko vprašanje širše, ker se vprašanje, kako naj se prežive, za delavce ne more rešiti brez osnovnih sprememb v socialnem življenju. Gre nam za to: kakšno mesto naj zavzamejo delavci po zahtevah pravičnosti v družabnem organizmu.

Delavsko vprašanje je važnejše nego tako zvana politična vprašanja. Kdor posluša zborniška posvetovanja in bere dnevno časopisje, bi moral verjeti, da so politična vprašanja najvažnejša stvar za človeka. To je pa velika zmota. Prava politična vprašanja so pomenljiva le za majhen del ljudstva, namreč za delavce s peresom, za tisti del, ki največ govori in piše in zato tudi vlada na govorniškem odru in v časopisju, in med temi je zopet le neka stranka, ki izkuša izkoriščati to vprašanje v svoje strankarske in osebne koristi. Ta stranka gospodari na obojnem polju in se povsod enako tako postavlja, kakor bi na svetu nič drugega ne živelo in kakor bi ne bilo nič drugega poštenega kot njihovo mišljenje in delovanje za blaginjo ljudi.

Časopisje in zbornice delujejo le v strankarske namene, in sicer na enak način. Naši časopisi so pisani, zborniški govori in naše zborniške razprave so govorjeni časnikarski članki. Vse pa, kar se v sejah obravnava, je le malo v dotiki z življenjem pravega delavskega stanu. Kar mislijo, čutijo in govore delavci in njihove družine od jutra do večera, kar se res tiče njih življenja in kar zboljšuje ali slabša razmere življenja njihovega, se omenja le malo v političnih vprašanjih. Izjemno se godi to samo tedaj, če politične stranke iščejo delavca za svoje namene. Delavci služijo tedaj ne sebi, marveč drugim, sredstva so posamnih strank, in ko se doseže strankarski namen, jih zopet prepuste njih usodi. Ljudstvo se tako slepi. S svojo krvjo mora često strankam priboriti veljavo, a zase brez haska. Zlasti vladajoča liberalna stranka vara ljudstvo, češ, da je v njenih političnih načelih njegova rešitev; medtem ko tako piše in govori, pa l j u d s t v o o d i r a.

Delavsko vprašanje je mnogo važnejše, nego ta vprašanja. Res ima najvišji, najobširnejši pomen. Peča se s tem, kar ljudstvo vsak dan tare, s skrbjo, kako naj se preživi delavec in njegova družina. In ta skrb tolmači mišljenje, žalost in veselje delavskega ljudstva.

c) **Z a d e l o n e z m o ž n i d e l a v c i.** Za delo nezmožni delavec, ki si ni mogel nič prihraniti, je navezan na drugih pomoč. In takih je mnogo. Do mala vsi reveži na svetu so za delo nezmožni udje delavskega stanu. Ti potrebujejo podpore. — Zavode, kjer se skrbi zanje: bolnišnice, ubožnice, hiralnice je pa ustanovil krščanski duh. Naš vek je sicer te zavode većinoma odtrgal od cerkve in jih drugim izročil, a v resnici žive še od

nje. Vse poskuša liberalstvo, da bi zatemnilo spomin na izvor teh zavodov, a če je tudi vse drugo doseglo, ene zveze njihove s krščanstvom ne bo mogel nikoli raztrgati, namreč zveze po d u h u. Paganstvo tega delovanja ni poznalo, šele krščanstvo jih je vzbudilo. Gorje za delo nezmožnim delavcem, če bi se uničil vpliv krščanstva in cerkve!

Krščanstvo skrbi pa še na poseben način za onemogle delavce. Ne zbira samo denarja v ta namen, marveč nagiblje tudi ljudi, da popolnoma žrtvujejo svoje moči nadnaravni ljubezni in se za vse življenje postavijo v službo siromakov — svojih sobratov in bratov Kristusovih. Neštevilno takih oseb je rodila Cerkev in jih še rodi. Vsa humaniteta, ves napredek, vse liberalstvo ni moglo dati niti enemu človeku moči svete ljubezni, ni še stvorilo niti enega usmiljenega brata, niti ene usmiljene sestre.

Države so pobrale mnogo cerkvenega premoženja. To je po cerkvenem pravu tudi premoženje siromakov. Nekakšno zadoštilo za storjeno krivico bi bilo v tem, da bi države ta denar porabile za ubožce.¹⁸³

č) Kako se godi delavskemu stanu? Delavci se žive s svojo mezdo. Mezda je pa z majhnimi izjemami sedaj samo tolika, kolikor je je treba za najnujnejše potrebe — za hrano, obleko in stanovanje, in sicer tako treba, da bi brez nje ne mogel človek živeti. »Resnica tega stavka je po znanih razpravah med Lassallom in njegovimi nasprotniki tako razvidna, da jo more tajiti samo tisti, ki slepi ljudstvo. V nji je vse delavsko vprašanje.«¹⁸⁴

Delo je namreč postalo blago in se ravna po zakonih blaga. Cena za blago se določa po tem, koliko je kupcev in koliko prodajalcev. Tako je tudi z delom. Zakon za ceno blaga se ravna naposled po tem, koliko stane proizvodnja blaga. Vsled tekmovanja izkuša vsakdo čim najceneje proizvajati. Včasih se tudi primeri, da kdo prodaja blago nekaj časa pod ceno, da izpodrine svoje tekmece.

¹⁸³ Ta misel je znamenita. Tudi s tega stališča imajo države dolžnost, skrbeti za delavce, zlasti ustanoviti jim prisilne zavarovalnice za slučaj starosti in onemoglosti in jih tako varovati na stara leta najhujšega uboštva.

¹⁸⁴ Ketteler torej priznava dejansko tako zvani železni zakon.

Cena delu so ravno tako stroški za proizvodjanje dela, t. j. za najnujnejše človeške potrebe. Kadar je delavec preveč, se ti stroški v medsebojnem tekmovanju, kolikor je mogoče, zmanjšujejo. Delodajalci ponujajo delo za najnižjo plačo. Zato se tudi pri delavcih večkrat nameri, da prodajajo svoje delo pod ceno, to se pravi: delavec zasluži manj, kot nujno potrebuje zase in za svojo rodbino.¹⁸⁵ To pa je vzrok nepopisnemu uboštvu.

Tako se godi delavcem. Cela vrsta jih hira in polagoma od gladu poginja. Kako zaslepljeni so bili tisti, ki so s svojimi zmotnimi teorijami to uprizorili! »Gmotni obstoj vsega delavskega stanu, torej večine ljudstva, obstoj njihovih rodbin, vsakdanje vprašanje potrebnega kruha za moža, ženo in otroke je izpostavljeno vsem izpremembam trga in cen. Nič ne poznam žalostnejšega nego to dejstvo.« To je sužnji semenj naše liberalne Evrope, napravljen po vzorcu našega človekoljubnega, prosvetljenega, protikrščanskega liberalstva in framasonstva.

d) Dva vzroka teh razmer. Prvi vzrok je splošna, brezpogojna, obrtna svoboda. To zagovarjata le liberalna in radikalna stranka; obe sta krivi sedanjih žalostnih delavskih razmer. Pri tem pa še govorita o svojem prijateljstvu do delavskega stanu. Podobni sta človeku, ki je vrgel tovariša v vodo, in ki potem, stoječ na bregu, snuje najraznovrstnejše teorije, kako bi se dal utaplajoči mož rešiti. Ne pomisli pa, da ga je sam vrgel v vodo in da hoče za svoje teorije pohvalo človekoljubnosti in genljivega prijateljstva.

S tem, da se upiramo neomejeni obrtni svobodi, ne zahtevamo brezpogojne cehovske prisilnosti. Obrtniki so bili nekdam združeni v prisilne cehe. Cehi so imeli vrhovno oblast v vseh obrtnih vprašanjih. Večkrat se je namerilo, da so to oblast zlorabljali. Podpirali so lenobo, izdelovali so drago in slabo blago. Zato ni čuda, da so se pojavile težnje po svobodi. Saj vidimo povsod na svetu, da zloraba oblasti rodi zlorabo svobode. Toda cehovsko načelo je bilo v svojem bistvu pravično, in neomejena svoboda je mnogo več škodovala nego cehovska oblast. Divje tekmovanje in propadanje celih obrtov to dokazuje.

¹⁸⁵ Pisatelj jasno zastopa načelo, da mora delavčeva plača zadostovati zanj in za njegovo rodbino.

Drugi vzrok je prevelika moč kapitala. Rastoči kapital, ki se zbira v malo rokah, ima dve škodljivi posledici za delavce:

a) Število samostojnih delavcev zmanjšuje in pomnožuje množico dninarjev. Sedanja gospodarska načela morajo to povzročati. Veliki kapital se lotuje izdelovanja v veliki meri, in dotičniki, ki so bili prej mojstri in samostojni obrtniki, postanejo navadni dninarski delavci. β) V zvezi s strojem znižuje kapital blagu ceno. Kapital dela s stroji. Delavec ni več tekmeč, marveč stroj, ki ni niži lačen niti žejen, ki ne potrebuje ne razvedrila ne počitka. Delavski stan je vsled tega brez stalnosti, vedno na slabšem. Brez števila jih je, ki dan za dnem prodajajo svojo moč na trgu v mučni negotovosti: Morda bom že jutri s svojo ženo in otroki brez kruha, brez strehe.

Vlade niso nič storile, da bi spravile v soglasje prisilno združno načelo in ž njim združeno stalnost in samostojnost obrtnega stanu s pravičnimi zahtevami zdrave svobode. Same so bile in so še pod vplivom raznih strank.

e) Pripomočki liberalne stranke. Nasvete liberalne stranke delimo najlažje v tri vrste.

a) V prvo vrsto spadajo: brezpogojna obrtna svoboda, brezpogojna trgovska svoboda in brezpogojna svoboda preseljevanja in naseljevanja. Po tem načelu sme vsakdo bivati, kjer hoče, in početi, kar mu drago. V občini, kjer je nekaj let bival, dobi domovinsko pravico. Neomejena je tudi vsakomur pravica do ženitve.

Ta načela razkrajajo ves človeški rod v prah, v atome. Materialistično naziranje o svetu se tu rabi tudi o človeku. Človeštvo se deli v enakovrstne posamnike. To je velika zmota. Družabna enakost je nemogoča. Ljudje so različni po duševnih in telesnih zmožnostih. Ta razlika se popravi samo s tem, da se ljudje organsko združujejo. Liberalstvo pa ruši vse družabne organizme: rodbino, stanove, narode. Slabejši posamniki nimajo nobenega zavetja več, zato propadajo. Nepopisno in brezsrčno medsebojno tekmovanje je posledica. Za delavce pomenja to tekmovanje čim najnižjo plačo in še to le za tiste, ki imajo zdrave umske in telesne moči.

β) V drugo vrsto liberalnih pripomočkov spada: samopomoč in izobrazba delavcev. To načelo se tolikrat ponavlja, da se človeku že gabi. Liberalci o tem zabavljajo proti krščanski skrbi za siromake, češ da se ž njo lenoba podpira in

da more samo lastna pomoč delavce povzdigniti in jim pomagati. Obenem se pa obnašajo tako, kot bi bili pojem samopomoči izumili šele oni.

Toda ni res, da bi krščanska skrb za siromake podpirala lenobo. Krščanska ljubezen se sicer tudi lahko zlorablja, pa kdor se hoče slučajno zlorabi ustavljati, mora biti trd proti siromaku sploh. Dejanja krščanske ljubezni, zlasti miloščina, se sedaj rada prezirajo. Vzrok temu je neka skrita lakomnost. Uradna skrb za siromake, ki jo je uvedel liberalizem, pa ima res v svojih posledicah podpiranje lenobe in samopašnosti. Biriči, ki ob določenih časih dajejo določeno miloščino, pač nimajo nobenega npravnega vpliva.

Grda baharija je tudi, če liberalna stranka trdi, da je našla pomen samopomoči in veljave, ki jo ž njo dobi delavec. Potrebo samopomoči je Bog vtisnil v razum vsakega človeka, ker mu je naložil, da je dolžan delati, t. j. »v potu svojega obraza jesti svoj kruh.« Vzvišeni pomen dela pa je uveljavilo šele krščanstvo. Delo je v tem zmislu potrebno, da se človek preživi, težavno je, plemenito in blažilno. Razodeta vera nas namreč uči, da so težave pri delu v zvezi z grehom, da je delo sicer kazen za greh, obenem pa tudi zadostilo. Da bi nas greha odrešil, je prišel sam božji Sin na svet; postal je delavčev sin in sam je delal. Te resnice oslade in poveličajo delo. Uče nas pa tudi, da ni uživanje tega sveta najvišja sreča za človeka, marveč da so nam namenjene druge, višje blaginje.

Delavec, ki nima krščanske vere, ne more imeti pri svojem delu nobene druge želje, kot pridobiti si čim največ blaga, da si ohrani in osladi življenje. Neutešen glad ga tare vse življenje. Misli, ki bi ga pri delu napolnjevale z veseljem, ne pozna. Vzeli so mu spomin na božjega Sina. — Kako neizrekljivo bedasto je, če misli liberalna stranka neizmerno težo trudapolnega dela olajšati s publicami o človeškem dostojanstvu in samopomoči!

Neresnično je pa tudi, da bi mogla pomagati delavcem iz **o b r a z b a**, o kateri toliko govori liberalna stranka. Sedaj imajo delavska izobraževalna društva veliko vlogo. A splošno se mora reči, da so le ogromno slepilo. Večina delavcev se ne more vsled telesne utrujenosti udeleževati izobraževanja. Njihovi otroci ne morejo niti v šolo, ker morajo čim najprej v delo. Nekaj oseb je pač med delavci, ki vsled svoje nadarjenosti morejo napredovati v znanju, toda le malo je takih. Večina tako zvanih

izobraževalnih društev daje svojim udom samo zabavo. Po tej poti se ne bo nikdar dosegel namen, da bi se delavcem res zboljšale razmere. Tembolj velja to, ker se imenovana društva pri izobraževanju svojih udov nič ne ozirajo na vero in krščanstvo. Voditelji teh društev so večinoma brezverci. Delavci postanejo vsled tega le še nesrečnejši. Izobrazba voditeljev je sama vsa zmedena, za smrt bolna. Žalostno je tudi, da se celo nedelja odtrgava krščanstvu. Izobraževalna društva kažejo jasni namen, da nočejo skrbeti toliko za gmotni blagor delavskega stanu, kolikor za to, da pridobe delavce proti krščanstvu.¹⁸⁶ Bogatin ima pri svoji brezbožnosti vendar še nekakšen dozdeven užitek raznovrstnih stvari, s katerim izpolni včasih praznino svojega srca. Delavec pa, ki je s svojimi praznimi rokami in trudapolnim življenjem odtrgan od Kristusa in njegove cerkve, mora pasti v topost in obup.

γ) V tretjo vrsto liberalnih nasvetov štejemo delavske zadruge. Schulze-Delitzsch je glavni zastopnik te misli.¹⁸⁷ O nji pravimo: Kar imajo te misli resničnega na sebi, ni novo. Res je, da se z združevanjem zviša posamezniku moč. Združevanje pa ni novo. Zgodovina prošlih vekov nam priča o krepkih zadrugah rokodelcev, trgovcev, o združenju v občinah, v državah. Po naravnem zakonu so se ljudje združevali, da so lažje zadostili svojim potrebam. Neumno je trditi, da se je ta misel rodila šele po liberalnih ljudskih prijateljih. V resnici je liberalstvo nasprotno druženju. Ko govore o samopomoči, o posameznikovi neomejenosti, o brezobzirnem tekmovanju, zametavajo ravno skupno pomoč. Posameznik v boju z drugimi — to je po liberalnem sestavu vredno človeškega ponosa.

¹⁸⁶ Če je bilo tako ob Kettelerjevem času, je dandanes še tem hujše, ker sedaj vodi velik del delavskih društev materialistična socialna demokracija.

¹⁸⁷ Ta mož je zastopal skrajno liberalno stališče. Po njegovih mislih se ne sme država vtikati v gospodarske stvari. Tu naj si vsakdo sam pomaga. V pomoč nižjim slojem je priporočal hranilnice in posojilnice, ki so pa po njegovi osnovi odločno kapitalističnega značaja in se popolnoma razlikujejo od takozvanih Raiffeisenovih (po R., županu krščanskega mišljenja v Neuwiedu, ki jih je prvi uvedel), konsumna društva in proizvodne zadruge, češ da se tem potem reši vse delavsko in rokodelsko vprašanje. Lassalle je dobro okrcal tega moža v svojem spisu: Herr Bastiat-Schulze von Delitzsch oder Kapital und Arbeit. Berlin. 1864.

Vendar pa vedno poudarjajo potrebo društev in medsebojne zveze. S tem omejujejo tekmovanje in svobodo. Liberalna stranka bi morala prepovedati zadruge, če bi bila dosledna. Narava je pa pač tudi pri njih močnejša nego nespametna teorija. Kar je resničnega v teh načelih, je torej staro in se opira na krščansko resnico, da so si ljudje dolžni v ljubezni pomagati med seboj.

Resnico nam podaja liberalstvo v najslabši obliki. Vse naravne, po notranji sili združene organizme razdružuje: družino, ker daje vsakemu svobodo ženiti se in zopet razdreti zakon; občino, ker daje svobodo naseljevanja; ravno tako tudi narod in državo. Cehe je razbila, trgovske zveze je uničila. In sedaj hoče zopet združiti ljudi v mehaničnih skupinah, v raznih društvih in zadrugah. Te zadruge imajo svojo moč samo v zvezi z drugimi družabnimi organizmi, od katerih dobivajo svojo nravno silo.

Zadruge, ki jih priporoča liberalna stranka, ne morejo doseči, kar obetajo. Posojilnice morejo koristiti le samostojnim obrtnikom, ne pa delavcem. A tudi malim obrtnikom ne morejo dati toliko moči, da bi mogli tekmovati z velikim kapitalom. Ravno tako morejo skladišča surovega blaga le za nekaj časa koristiti rokodelcem, delavcem pa toliko, kolikor kot konsumentje dobivajo cenejše blago. Rokodelci vsled njih nekaj lažje tekmujejo z velikim kapitalom, kar se tiče kupovanja potrebnih snovi za svoje delo; a tekmovanje s stroji jim še vedno ostaja.

»Splošno korist donajajo takozvana konsumna društva, katerih se more udeleževati tudi delavec. Živila dobavljajo v večji množini, prihranjajo pri nakupu, dobivajo boljše blago kot se po krajcarjih kupuje pri kramarjih, in morejo torej svojim udom prepuščati tudi cenejša in boljša živila, kar je gotovo dobro.« Toda uboštvo delavskega stanu se ž njimi samo nekaj olajša, nikakor pa ne odstrani. Če se razširijo konsumna društva, pade tudi delavska plača. Marsikak mali obrtnik se uniči in število delavcev se pomnoži.¹⁸⁸

¹⁸⁸ Ketteler sklepa tu po Lassallovem »železnem zakonu«. Za naš čas moramo pomniti, da je zakonodavstvo že v mnogih ozirih omejilo svobodno tekmovanje in obrtno svobodo. Zakoni delavskega varstva in zavarovanj se ustanavljajo in izpolnjujejo v vseh državah. Samo tedaj, če veljajo samo čisto liberalni zakoni — in o tem govori Ketteler — je resnično njegovo dokazovanje.

S tem je dokazano, da liberalna stranka s svojimi nasveti ne samo nič ne koristi delavskemu stanu, marveč mu ogromno škodi. Vsa vera, vsa modrost, vsa ljubezen obstoji pri nji v seštevanju, odštevanju, množenju in deljenju v atome razdeljenega človeštva. To je greh proti človeški naravi in proti božjemu redu.

f) Radikalna stranka in delavci. Liberalce zastopa Schulze-Delitzsch. Njemu se je uprl Lassalle. Oba učita prav to, kar pobijata; oba sta v zmoti v tem, kar trdita.

Lassalova stranka resnično tolmači revščino delavskega ljudstva in po pravici trdi, da je treba delavcem skrbeti za boljše dohodke. Dobro tudi dokazuje, da liberalni nasveti ne morejo varovati delavskega stanu gotovega propada, ker v ničemer ne zavirajo pogubne divje konkurence.

Lassalle pravi zato takole: Pri vsakem velikem podjetju razlikujemo trojno vrsto dobička: delavsko plačo, ki je enaka stroškom za potrebe življenja, obresti kapitala v podjetju, in pravi dobiček, ki ostaja po odbitku delavske plače, obresti in drugih stroškov. Ta dobiček ima doslej samo kapital. Delavec, ki pri delu izrablja življenje, ne dobi ničesar. To je krivično. Delavec je v podjetju samo dninar, postati pa mora sopodjetnik, solastnik tam, kjer dela. Potem bi imel svojo plačo in delež pri dobičku. Da postane solastnik, mu je treba kapitala. Dati, oziroma posoditi ga mu pa mora država. Ker pa državo vladajo zbornice in ker sedanje zbornice niso naklonjene delavskemu ljudstvu, je treba splošne, direktne volivne pravice. Po taki pravici izvoljeni poslanci bi res zastopali ljudstvo in bi mu radi podali sredstev, da postanejo delavci solastniki velikih obrtnih podjetij. Ustanovile bi se tako z državno podporo produktivne zadruge, pri katerih bi bili delavci izključno sami lastniki. Ves ogromni dobiček bi bil njihova last.

To svetuje radikalna stranka. V novodobnih državah, ki se ne menijo za Boga in za religijo, je popolnoma dosledno, če ubogi delavci po svojih zastopnikih tako obdavčijo premoženje, da dobe s tem sredstev za omenjeni načrt. Vsa oblast in vsa zasebna lastnina ima svojo edino pravico iz Boga. Če pa ni osebnega Boga, ali če je res, da je vprašanje o Bogu znanstveno nedognano, če torej vse evropske vlade v tem vprašanju vcep-ljajo mladini po visokih šolah dvome; če sta materializem in panteizem upravičena, če uči velika liberalna stranka prav:

potem je vse zasebno lastninsko pravo z vsemi zakoni samo in brez izjeme popolnoma le človeška volja in nič drugega kot človeška volja. Potem pa se ne da več ugovarjati onim ljudem, ki nimajo ničesar in ki po večini sklenejo, da jim morajo tisti, ki še kaj imajo, prepustiti en del svojega premoženja. Kar zahtevajo sedaj na posodo, bodo kasneje zahtevali v last. Saj je vse v naši državi odvisno le od večine. Kdor se proti sklepom večine sklicuje na svojo vest, na svojo vero, na Kristusa in Boga, je veleizdajnik, ki greši proti veličastvu ljudske volje. Zakaj bi se imelo to veličastvo ustaviti ravno pred denarno mošnjo bogatih liberalcev? Če sme našo vest teptati, zasramovati našo vero, tajiti Boga in Kristusa, potem je vendar neizrekljivo smešno, da bi se ne smelo nič reči o možnjah mogočnih milijonarjev. Po načelih liberalne stranke in tiste vede, ki se uči po vseučiliških stolicah, je torej Lassallova zahteva popolnoma upravičena. Pravzaprav je samo neskončno skromen pričetek še vse drugačnih stvari, ki morajo priti.

Drugače pa je, če stojimo na krščanskem stališču. Tu se vprašujemo: kaj sme skleniti večina, da ne nasprotuje božji volji, ne pa: kaj je sklenila? In po tem sodimo, da bi državna podpora v Lassallovem zmislu prestopila meje državne oblasti.

Krščansko bogoslovje ne pozna neomejene zasebne lasti. V slučaju skrajne sile preneha zasebna lastninska pravica. Kdor je v skrajni sili, sme vzeti, česar mu je nujno treba, kjer dobi. Državna oblast sme vsled tega prisiliti državljanke, da skrbe za svoje reveže.

Druge prisilne dolžnosti ne pozna krščanska vera, pač pa pozna še nravno silo dolžnosti do bližnjega. Tudi ta je prava dolžnost in vsakdo, ki je ne izpolnjuje, ki torej ne da miloščine, kadar je treba, je po krščanskih naukih enak tatu; saj se bo po Gospodovih besedah sodba ravnala vprav po izpolnjevanju te dolžnosti. Država ima pravico, če treba tudi s silo, uravnati razmere med ljudmi, da se ohranita red in mir. Kar je preko tega, je svobodno. Toda tudi v teh stvareh, ki so človeku svobodne, ima dolžnosti še v višji, plemenitejši obliki. Človek mora sam svobodno priznavati svoje razmerje do Boga, do ljudi in do svojega premoženja in v tem spoznavanju mora opravljati dela krščanske ljubezni.

V srednjem veku so se stekali največji dohodki za družabne namene, za vedo in vero, za mnoge državljanske skupine

samo s prostovoljnimi doneski, torej iz osebne volje. Te potrebe se morejo sedaj — v novodobnih državah — pokriti samo s prisilnim, vedno občutljivejšim davčnim vijakom. Države hirajo ob tem; hira pa tudi svobodno mišljenje in delovanje. Iz tega zglada vidimo, da krščanstvo daje individualnosti popolno svobodo, novi duh pa, ki vedno kriči o svobodi, uničuje individualnost celo v njenem razmerju do zasebne lasti.

Lassallov predlog je na videz lep, toda zahteva nekaj, za kar državna oblast nima pravice.

A njegov predlog tudi ne ustreza svojemu namenu. Državna podpora bi ne mogla rešiti delavskega vprašanja. Liberalci pravijo v tem oziru, da bi državna podpora žalila samopomoč. To je smešno. Država je mnogokrat že podprla bogatine pri njihovih velikih podjetjih, često prevzela jamstvo za obresti naloženega kapitala n. pr. pri železnicah. Tam ni bilo tega nežnega ozira, da bi bilo nedostojno, ko bi država pomagala. Tudi drugi liberalni ugovor, da sme država gmotno pomagati samo za splošne državne koristi, je ničev. Pač več pomena je za državo zdrav, čil delavski stan nego mnoge železnice.

Lassallova misel bi iz drugih vzrokov ne dosegla svojega namena. Vsem delavcem n. pr. pri rokodelstvu in poljedelstvu bi državna podpora ne mogla pomagati tako kmalu, da bi postali solastniki velikih podjetij. Recimo, da bi se dobila državna podpora: vsakdo bi imel enako pravico, zahtevati zase podporo; kdor bi je ne dobil, bil bi nezadovoljen; vse strasti bi se vnele; miru in reda bi ne bilo ob takih razmerah.

Govorili smo doslej o državni podpori. Lassalle priporoča poleg te tudi splošno, direktno volivno pravico. Gotovo je, da je poleg prave državne oblasti prav koristno, če deluje ljudstvo po svojih zastopnikih v zakonodajnih zborih. Ti zastopniki pa morajo biti tako izbrani, da res pomenjajo vse ljudstvo. Gorje ljudstvu, če je lažniva ta misel, da zbornice zastopajo ljudstvo v njegovih pravih koristih in v najboljšem delu njegovega mišljenja, hotenja in čuvstvovanja; če samo neka tajno zvezana in zakleta stranka izkuša po zbornicah dosežati svoje namene, svoje koristi, vtihotapljati svoje mišljenje in voljo pod plaščem ljudske volje. In to se sedaj godi. Dve vladi imamo v novodobnih državah: eno javno, drugo tajno, ki se naslanja na nekatere takozvane izobražence v zvezi s skrivnimi družbami. Ta — druga — vlada se je prilagodila oblikam one, dobila je ono pod svojo

oblast. Volitve si je uredila po svoje. S svojim denarjem vzdržuje časopisje, ki dan za dnem laže ljudstvu, da je zbornica, kjer ona gospoduje, pravo ljudsko jedro. Svojo moč v zbornici pa porablja, da uresničuje svoje strankarske težnje, sovraštvo proti Bogu in krščanstvu v vsem državnem življenju, v šoli in v zakonih. Grozna laž, strašna goljufija!

Splošna volivna pravica v zmyslu demokratske stranke je sicer tudi nevarna. Demagogi lahko zbegajo ljudstvo. Pogubni prevrati se utegnejo vzbuditi. Prve splošne volitve bi nam prinesle morda velik nered. Večina našega ljudstva pa še veruje v Boga in v Kristusa, pozna še deset božjih zapovedi in vest. Prepričani smo torej, da bi naše ljudstvo kmalu spoznalo zvezo med volitvami in med vestjo. Ko bi se to zgodilo, bi bili rešeni. Res se krščansko ljudstvo pri volitvah lahko tudi zapelje; če pa odštejem tiste, ki so propadli po mnogih mestih, ima vendar še v svoji krščanski veri rešilno zdravilo v sebi; liberalna stranka s svojim nizkotnim materializmom ga nima več. Dasi niso direktne demokratske volitve naš vzor, jih imamo vendar mnogo rajši nego sedanje, ki vedno bolj zastrupljajo vse državno življenje in nas izročajo vladi neke nevidne, skrite moči¹⁸⁹

g) Pravi pripomočki, da se pomaga delavskemu stanu.

Delavski stan propada. Če pojde tako naprej, bomo kmalu delili vse ljudi samo v dve vrsti: v bogate borzijance in špekulante z vsemi njihovimi zajedami, in v delavske proletarce, ki bodo od njih popolnoma odvisni.

Liberalna in radikalna stranka ne moreta pomagati. Ali naj mirno gledamo, da gine naše ljudstvo in da se vrhu tega še slepi, češ, njegovo stanje je napredek, svoboda in prosveta?

Ne smemo. Kristus nam odgovarja v vseh velikih vprašanjih, tudi v vprašanju o kruhu. Krščanstvo je razbilo sužnjost, vrglo je pogansko naziranje, ki je priznavalo samo nekaterim ljudem človeške pravice in človeško čast. Vsem tistim, kateri poprej niso uživali človeških pravic, sužnjem in barbarom, je vrnilo človeško dostojanstvo. Naš materialistični čas se trudi narobe: iz ljudi hoče zopet napraviti živali in to hvali kot najvišji napredek. Delavci čutijo ta napredek v svoji zapuščenosti in

¹⁸⁹ Čuditi se moramo, da je Ketteler tako zgodaj že mnogo bolj odbraval splošno volivno pravico nego liberalno prirojeni volivni sestav.

revščini. Zato mora krščanstvo zopet rešiti uboge ljudi nove sužnjosti. Sredstev ima mnogo. Omenjati pa je treba, da so krščanska sredstva npravna in ne materialna. Osvobodilo je stare sužnje, ker je vdahnilo duha ljubezni v omrzla srca. Duhu, srcem manjka tudi v naših dneh krščanstva, zato razpadajo družabni organizmi. Sebičnosti in drugih strasti ne kroti več krščanska moč, zato so tako žalostne razmere. Krščanski duh ni namreč samo duh ljubezni, marveč tudi duh zatajevanja. Prav je, ustanavljati zadruge v socialno pomoč, a zadruge brez krščanskega duha ne morejo biti trajne.

Nekaj točk, ki nam kažejo krščanske pripomočke za delavski stan, navajamo tu:

a) Cerkev ustanavlja in vodi zavode za onemogle delavce. Vse, kar imamo na svetu v tem oziru, je do mala cerkveno delo. Humaniteta bo sicer tudi oživila take zavode, toda ne bodo se mogli meriti s cerkvenimi. Krščanske zavode vodijo redovi, moški ali ženske, ki so se odpovedali svetu in zaradi Boga služijo bolnikom in revežem. Ta služba je često huda. Zamenarjeni so ubožci in mnogokrat udani raznim strastem. Celó materina ljubezen bi opešala v taki službi; samo živa ljubezen do Boga more premagati vse težave. Liberalci in radikalcí ne morejo vzgojiti niti ene usmiljene sestre. Plačani služabniki v imenovanih zavodih se ne morejo vzdržati.

β) Krščanstvo daje v krščanskem zakonu in krščanski rodbini mnogo npravnih sil delavskemu stanu. Delavci so v nevarnosti, da se jim razbijejo vse organske zveze, ki branijo posameznika. Iz kraja v kraj se selijo — brez pravega doma; z drugo človeško družbo so malo zvezani. Visé kakor kaplja na veji. Krščanska rodbina z milostmi zakramenta sv. zakona vrača delavcu organsko zvezo. Gorjé, če bi rodbino zatrl civilni zakon! — Ubožne razmere vplivajo na delavčevo zdravje in umrljivost, pa tudi na npravno življenje. Čistosti je vedno manj. In nečistost ugonobi kmalu vsak narod. Krščanska rodbina ohranja čiste npravi med delavskim stanom. Kako važno je to ob času, ko vse javno življenje pridiguje nečistost: leposlovje, časopisi, gledišča! Samo očetovo in materino srce, vzgojeno v rahlih krščanskih čuvstvih in utrjeno v krepostih, vzgaja res čist rod. In očetovo in materino srce ohranja le cerkev v zakonu, v krščanski rodbini.

V tej rodbini ima vsaka stvar višjo in posebno vrednost. Krona, ki jo da mož ženi, ni samo denar, ampak tudi znamenje

ljubezni in skrbi. Ž njo pridejo v zvezo npravne sile. In ob času bolezni, ali ko ni zaslužka: kako sijajno se izkazuje krščanska rodbina s svojo požrtvovalnostjo in z neizmerno silo svoje ljubezni!

γ) Krščanstvo daje delavcu v svojih naukih p r a v o o m i k o. Kristjan se zaveda svojih moči in le v krščanskem duhu jih more popolnoma rabiti. Poganstvo ni poznalo človekove vrednosti. Polovica ljudi je bila brez vrednosti; drugi so bili samo državljani. Delavcev s človeškimi pravicami sploh niso poznali. Krščanstvo je pa naučilo ljudi, da ima vsak človek po božji podobi ustvarjeno dušo. Ta resnica je oživila kakor blagonosen solnčni žarek na milijone ljudi in jih še oživlja. Božja podoba v človeški duši — tako uči krščanstvo — je za človeka znamenje časti in poroštvo sreče tudi v najhujši zapuščenosti, tudi v skrajni propalosti. Ta podoba je dragocen biser, zakopan globoko v zemlji. Božji Sin je prišel na zemljo, da ga izkoplje in da povzdigne človeka v božje dete.

Tudi liberalci govore o človeškem dostojanstvu. A v zmislu materializma, panteizma, ateizma je tako govorjenje samo prazno besedičenje brez pomena. S tem, da je dalo krščanstvo človeku nadzemsko dostojanstvo, mu je vzbudilo tudi zavest, da je dolžan razvijati vse svoje moči. V svojem nauku o neumrljivi duši in o vesti je podalo najiminitnejši nagib, da človek prav rabi vse svoje zmožnosti. Lenoba je kristjanu glavni greh. Človek si ne bo nikdar pomagal sam, če se mu po delavskih izobraževalnih društvih priporoča »samopomoč«, marveč samo, če se mu vzbude nagibi, ki premagajo lenobo in zganejo njegove sile. Liberalci in radikalci pa ne poznajo drugega nagiba kot slast ali pa željo po uživanju. — Kristjan tudi revščino umeva. Razodetje mu tolmači ubožčevo življenje. Delavčevo gibanje je protislovje in vedna uganka, če smo navezani samo na ta svet. Brezverska omika zakoplje delavca v tako protislovje. Krščanski delavec veruje, da si zasluži srečno večnost z delom in trpljenjem in pozna tudi dušno bogastvo, ki ga ne ukrade tat in ne sne rja. Delavec se uči iz življenja božjega Sina — delati in trpeti; v svoji veri in v svojem upanju ima zastavo večnega življenja. Krščanstvo mu daje tudi vse potrebne kreposti, da se omika in si olajša svoje razmere: notranjo zadovoljnost, zmernost, varčnost. Ponuja mu veselje pri ženi in otrokih, varuje ga strasti in ga ohranja zdravega in krepkega.

δ) Krščanstvo ima naposled neusahljiv vir socialnih sil. Vsak človek ima dolžnost, prav rabi ti dušne in telesne moči, mora pa tudi pomagati bližnjemu pri tej rabi in sam iskati pri njem pomoči. To je socialna, zadružna stran njegovega življenja. Liberalci mnogo govoré o samopomoči in celó trdé, naj delavci ne vzamejo od nikoder podpore, marveč naj le vase zapajo. To je neumno in v nasprotju z zadružno idejo samo. — Krščanstvo podpira zadružno misel. Dasi sedaj ravno to misel oznanjajo možje, ki so se odtujili krščanstvu, vendar bi bilo nespametno, če bi se ne zanimali za to gibanje. Zrak je božji zrak, če ga tudi brezverec diha. Tako je tudi z zadružnim življenjem; bistveno krščansko je, četudi možje, ki ga vzbujajo, ne spoznavajo v tem božje volje in jo često zlorablajo.

Krščanstvo daje zadrugam višjo moč, da se uspešneje razvijajo, ker prav ureja ljubezen do samega sebe z ukazom, da moramo ljubiti Boga nad vse in bližnjega kakor samega sebe. Kadar se združijo kristjani v krščanskem duhu, ustvarijo notranje živo, krepko telo. Take so bile nekdanje zadruge. Zadruge v krščanskem duhu sklenjene so živi organizmi; zadruge novodobnega liberalstva pa samo mehaniške skupine raznih ljudi v svojo korist. »Bodočnost vsega tega gibanja na polju zadružnosti spada v krščanstvo. Stare krščanske zadruge so podrli in sedaj odstranjajo zadnje kamenčke te veličastne stavbe; zidati pa hočejo na novo. Toda ta stavba je samo revna koča, — zidana na pesek. Krščanstvo mora začeti to stavbo iznova in s tem vrniti zadrugam delavskih stanov njihov pravi pomen, njihovo pravo moč, njihovo pravo korist.¹⁹⁰

V korist rokodelskemu stanu se snujejo sedaj rokodelska društva in društva rokodelskih pomočnikov. Obojna so velikega pomena. Za drugo vrsto ima največ zaslug Kolping. Čim bolj raste v njih zadružni krščanski duh, tem uspešnejša bodo.

¹⁹⁰ To je pisal Ketteler, kakor smo že omenili, l. 1864. Naš čas nam dokazuje, kako globoko je umeval ta mož socialno vprašanje in njegovo zvezo s krščanstvom.

ε) Krščanstvo podpira tudi produktivne zadruge. Te so velikega pomena. Ne vemo, ali bo mogoče vsem delavcem ali vsaj večini kdaj podati prednosti teh zadrug. Misel pa, na kateri sloné, je vzvišena. Nismo za to, da bi bila država prisiljena skrbeti za potrebni kapital. Težave so ogromne, toda moči, s katerimi giblje krščanstvo človeška srca, morejo pomagati. Vneti kristjani naj polagoma tu in tam poskusijo ustanoviti take zadruge. Morda vstane še mnogo liberalnih Schulze-Delitzschev, preden se prepričajo ubogi delavci, da so goljufani; morda mora svet tudi Lassallov načrt praktično izkusiti —: a gotovo je, da bo krščanska ideja preživela oboje. Kar imajo produktivne zadruge zdravega na sebi, se dá uresničiti samo s krščanskim duhom. Bog je dovolj močan, da gane človeška srca tudi na to stran. Davki so dvojni: državni s svojo zunanjo silo, in krščanski s svojo notranjo postavo ljubezni, pri kateri je davkar svobodna volja in vest. Koliko kapitalij je že zbralo krščanstvo revežem v korist! Še jih more. Krščanski misleci naj proučavajo vprašanje produktivnih zadrug. Bog naj pa obudi ljudi, ki bodo zlagali potrebna sredstva. Meni se zdi, da bi bilo komaj kaj bolj krščanskega in bolj Bogu prijetnega, kakor če bi se zbrala zveza ljudi, ki bi delavcem na krščanskem temelju osnovala produktivno zadrugo.

Delavci naj pa spoznajo, da more samo Jezus Kristus, Sin živega Boga, pomagati njihovemu stanu. Odvrnejo naj se od tistih, ki mu hočejo vzeti vero v božanstvo Jezusa Kristusa. To vero pa ohranja čisto in neskaljeno samo katoliška cerkev in ž njo tudi ves neizmerni blagoslov, ki ga je prinesel Kristus na svet.

S tem smo podali svojim bravcem vsebino znamenitega Kettelerjevega dela »Delavsko vprašanje in krščanstvo«. Njegove misli govore same dovolj, in ni nam treba, da bi jih posebej tolmačili.

»Delavsko gibanje in njegove težnje v razmerju z vero in npravnostjo.«

Tako se zove drugo, krajše delce Kettelerjevo, čigar vsebino smo tudi obljubili svojim bravcem. Izšlo je leta 1869. kot natisk govora, ki ga je imel škof mnogoštevilnim delavcem pri kapelici Matere Božje blizu Offenbacha, ko je birmoval v de-

kaniji Seligenstadtski. Povabil je tja delavce, katerih je ogromno v ondotni okolici, in nekako za slovo jim je govoril svoj znameniti govor:

Vsak katoliški delavec mora odgovoriti na vprašanje, ali se sme udeleževati delavskega gibanja v naših dneh ali ne. Vedeti mora, kaj govori vera o delavskih zahtevah.

Delavci se združujejo, da bi s skupnimi močmi pospeševali svoje koristi. Vera blagoslavlja to združevanje; religija mu želi obilo uspehov. Neomejena svoboda je grozno škodovala delavskemu stanu. Delavec je zaradi nje osamljen, samo nase navezan; denar je pa združen v kapitalistovi roki. In tekmovati mora delavec z denarjem. Na Angleškem so se delavci jeli najprej združevati. Hvalevredno je, da jih tudi pri nas posnemajo. Toda brez religije in npravnosti ne bodo take organizacije mnogo hasnile. Če pridejo na čelo delavskim zvezam voditelji brez vere, se vdadó kmalu sebičnosti, in taki voditelji bodo izsesavali delavce prav tako, kakor jih sedaj izsesavajo denarni mogotci.

Sedaj (1869) vidimo, da vodijo na Nemškem delavsko gibanje sami zakleti sovražniki vsake religije, zlasti pa krščanstva in katoliške cerkve. Zato se pa prepirajo med seboj in imajo mnogo manj uspehov nego angleške zveze, kjer se čisla socialni pomen krščanske religije.

Delavski stan se poteza za tele glavne stvari:

a) Za večjo mezdó. Ta zahteva je splošno upravičena; tudi religija zahteva, da se človeško delo ne prodaja in ne kupuje kakor navadno blago. Na Angleškem so se delavske zveze Trades-Unions v prvi vrsti združile za to zahtevo. »Glavno sredstvo Trades-Unions proti kapitalu in proti velikim podjetnikom so bile stavke. Često se je trdilo, da so te stavke s tem, ker so ustavile podjetje in vsled tega vzele za nekaj časa delavcem plačo, več škodile nego koristile. To pa večinoma ni res. Kakor je Anglež Thornton prepričevalno dokazal, so stavke znatno zvišale delavsko plačo. Ta se je povzdignila v zadnjih štirideset letih, kar so pričele Trades-Unions svoje delovanje, v nekaterih krajih za 50 odstotkov, v mnogih drugih za 25—30 in v vseh vsaj za 15 odstotkov. Thornton tudi opozarja, da so bili sicer delavci pri stavkah na videz premagani, da se jim je pa vendar vsled stavk povsod kmalu potem dovolila višja plača, tako da je bil poraz samo dozdeven. Po zgledu teh

Trades-Unions so se sedaj tudi na Nemškem ustanovila društva. Te težnje, da se pravično zviša plača, se gotovo ne smejo zametovatati. Da dobi človeško delo primerno plačo, to zahteva pravičnost in krščanstvo.«¹⁹¹

A tudi te težnje morajo biti ozko zvezane z religijo in nrvnostjo. Najprej se morajo delavci zavedati, da ima tudi mezda svoje naravne meje in če bi stopila preko teh mej, bi njim samim škodovala. Duševni in gmotni kapital bi se odtegnil podjetjem, kjer bi ne imel zadostnega dobička. Potem pa tudi delo poneha. — Najvišja plača bi nič ne izdala, če ni delavec zmeren in varčen. Ena največjih nevarnosti za delavca je pijančevanje. Gostilne mu vzamejo težko prisluženi denar. Umljivo je, da si ubogi trpin, ki dolgo vrsto ur dela eno in isto delo, išče razvedrila in sicer najrajši v nezmernosti in razuzdanosti. Treba mu je krepke nrvne moči, da se premaga. Kdor hoče, da mu bo višja plača kaj zalegla, mora biti dober kristjan. Pri vseh svojih težnjah morajo delavci hoteti, da je njih pravi namen: pravičen mir med njimi in delodajavci, ne pa boj. V boju nastanejo lahko veliki polomi, ki največ škodujejo delavcem. Državni dolgovi, ki povsod vedno bolj rastejo, dajejo kapitalu veliko prilike za delovanje.

Zaradi prevelikih zahtev trpé pa tudi mala podjetja — rokodelcev in poljedelcev. Delavski stan mora zato, da se ogne neurejeni sebičnosti, imeti trdno nrvno prepričanje. Bogastvo brez religije je slabo. Pa tudi delavstvo brez vere hodi v pogin.

b) Druga zahteva delavskega stanu hoče skrajšati delavnice. Sedaj hočejo, da bi delavec delal noč in dan kakor stroj. Zato ima pravico, da se z združeno močjo bojuje proti ti zlorabi denarne oblasti. A tudi tu je treba pravičnosti po naukih vere. Delavec, ki svoj prosti čas presedi v slabi družbi ali ga ubija po beznicah, ne bo imel nič koristi od krajšega delavnika.

c) Delavci zahtevajo tudi dneve za počitek. Religija ne podpira samo te zahteve, marveč sama že izdavna to zahteva. Liberalci so hinavsko računali, koliko se je izgubilo zaslužka z nedeljami in prazniki. A delavci jim sami dobro odgovarjajo, da se mora to s tem popraviti, da delodajalci šest delavnikov toliko plačajo, da tudi za nedeljo plača zadostuje.

¹⁹¹ Kettelerjevo sodbo o stavkah smo dobesečno navedli, ker se nam zdi zelo pomenljiva.

Kakor človek na 24 ur potrebuje nekaj ur spanja, tako potrebuje tudi na šest dni en dan počitka. Počitek je poleg tega potreben. Zato mora delavec tudi ob počitku biti preskrbljen. Delavci, ki sami podpirajo kapitaliste in prostovoljno delajo ob nedeljah, si grozno škodujejo. Nedeljski počitek je socialna človeška pravica. Nedelja pa hasni delavcu samo tedaj, če jo prav porabi, če jo »posvečuje«, kakor zahteva Bog, s tem, da poskrbi za svojo dušo, za svoj um, da jo preživi pri svoji rodbini.

č) Dalje se potezajo delavci, da bi se prepovedalo delo v tvornicah otrokom.

Škoda, da to ni splošna zahteva vseh delavcev. Strašno je gledati, kako škoduje deci tvorniško delo: n r a v n o s t se ji kmalu zamori; rodbinsko življenje se ji odtuji; mlado veselje, igra mladih let in zdravje se ji pokonča. Tvorniško delo je za otroke strahoviša krutost naše dobe.

d) Ženske - matere naj ne delajo po tvornicah.

Jules Simon pravi, da ima naša gospodarska organizacija eno grozno napako, zaradi katere se rodi ubožstvo delavskega stanu, da namreč uničuje rodbinsko življenje.

Delavka — strašna beseda, ki je prej ni poznal noben jezik, ki je ni noben čas pojmoval in ki sama odtehta ves tako zvani napredek naših dni! Žena, ki je delavka, ni več žena. Nima več tistega skritega, zavarovanega, čistega življenja; ne obdajajo je več nežni, sveti utiski rodbinskega življenja; ne živi več pod moževo oblastjo, marveč pod delovodjo v često skvarjeni družbi, ločena od moža in od otrok. Oče in mati sta po 14 ur na dan vsaksebi. To ni več rodbina. Mati ne more več dojeti svojih otrok. Zato tako umirajo delavski otroci. Za domačo izbo nobeden ne skrbi, ne za snažnost, ne za druge potrebe. Obleka je raztrgana, otroci zanemarjeni. Ni čuda, če oče le nerad prihaja v svojo ozko, umazano, neprezračeno luknjo, kjer ga čakajo polnagi otroci in žena, ki jo komaj pozna, in če si vsled tega poišče gostilne. — Vse pa, kar je kdaj kak človek govoril o važnosti rodbinskega življenja, neskončno presega to, kar uči cerkev o njegovi svetosti. Religija je najboljša varuhinja dobrih žen in mater in poštenih rodbin.

e) Delavci zahtevajo tudi, da naj se dekleta ne uporabljajo v tvornicah. Dekleta so cenejša za delo nego moški in zato izpodrivajo moške od dela. Na Angleškem je prišlo že

tako daleč, da so moški doma kuhali in skrbeli za otroke, žene so pa delale po tvornicah. Vrh tega je pa tvorniško delo zelo nevarno nramnosti. Delavci hočejo poštenih žen in zato potrebujejo poštenih, nepokvarjenih deklet. Liberalci trdijo, da s tem koristijo delavcem, ker si tudi dekleta lahko kaj prislužijo. Hinaenci! Ne menijo se za poštenje in nramnost, ki se po tvornicah tolikokrat zapravi. Skrb za nramnost krščanskih deklet je splošna delavska stvar, je sveta častna stvar za delavski stan, je naposled verska dolžnost. Čast njihovih hčera in sestra je čast očetov in bratov. Krepko naj se torej vselej ustavijo, kadar preti kaka nevarnost v tem oziru.

Delavci imajo še več drugih zadev, ki se tičejo raznih društev za varčevanje, za skupno kupovanje živeža (konsumnih društev), zlasti pa tega, da bi delavci postali solastniki podjetja, kjer delajo. V vseh teh zadevah podpira religija in nramnost njihove težnje. Samo tedaj so napačne, če prestopijo prave meje, če postanejo sebične kakor kapital, ali če se izgube v nejasne, sanjarske socialistične težnje, ki delavcem ne koristijo, marveč zadovoljujejo samo ničemernost in častihlepnost. Delavci postanejo tu samo sredstvo za razne politične namene.

Zato si morajo delavci najprej ohraniti živo vero, ker ž njo bodo pravično in koristno delovali za delavsko vprašanje. Kdor pravi, da hoče delavcem pomagati in ob tem napada religijo, ne umeje nič o delavskem vprašanju, ali je pa goljuf. Med nami so ljudje, o katerih se zdi, da znajo zabavljanje proti veri izpremeniti v kruh in denar in s tem pomagati ljudstvu. Tega seveda ne morejo. Pač pa se v njih, v njihovem mišljenju, govorjenju in delovanju vse izpremeni v zabavljanje proti katoličanom. Vse teženje po svobodi, po napredku, njihova ljubezen do domovine, njihova prosveta, njihova ljubezen do ljudstva, njihova skrb za ljudski blagor, vse postane pri teh ljudeh — bogokletstvo, vse obkidavanje religije in katoličanov. Taki ljudje niso voditelji našega delavskega stanu, marveč zapeljivci in sleparji.

Delavci se morajo varovati zlasti vse nečistosti, vseh slabih misli, umazanega govorjenja, grešnega znanja, pa tudi vse nezmemnosti. Delavskega gibanja se smejo v veliki meri udeleževati tudi katoličani, saj so vse težnje delavcev puhle in prazne, če jim nista vera in nramnost za podlago. — Ko bi se delavske razmere uredile po naukih katoliške vere, bi prišla srečna doba za delavce.

Naši bravci imajo sedaj jasno sliko o Kettelerju in njegovih nazorih. Primerjajo naj te nazore z nauki Marxa, Engelsa in Lassalla, ki so ob istem času na materialističnem temelju reševali delavsko vprašanje. Ketteler se imenuje po pravici oče »krščanskega socializma«, zlasti z ozirom na delavce. Sodimo, da smo po pravici lahko ponosni na takega očeta.

Potreba katoliško-politične stranke.

Doslej smo opisovali Kettelerjeve socialne ideje. Te ideje niso zaspale, marveč blagi škof se je na vso moč trudil, da bi jim priboril veljavo v javnosti. Za francosko-nemške vojne se je pa nekaj francoskih katoličanov — nemških jetnikov — seznanilo s Kettelerjevimi nazori, in tako se je zaneslo krščansko-socialno gibanje na Francosko. Na čelu tega gibanja je stal in deloma še stoji grof de M u n.¹⁹² Te ideje so prišle tudi v Avstrijo, v Belgijo, v Švico itd.

Kako je na Nemškem izkušal mogunški škof uresničiti svoje namene, nam priča njegovo znamenito delo: »Katoličani v nemški državi. Načrt političnega programa«¹⁹³, katero je izdal leta 1873.

Vedel je namreč, da krščansko-socialno delo ne more uspevati, če se ne organizira krepka katoliška politična stranka.

»V našem času«, tako piše v uvodu, »je v javnem življenju samo tisti krepak, ki nastopa združeno, komur je popolnoma jasno, kaj hoče in kako se dá to doseči: kdor je organiziran. Mi katoličani bomo torej v nemški državi veljali samo toliko, kolikor bomo organizirani, jasni in edini v svojih namenih in sredstvih; sicer bomo zopet za igračo svojim nasprotnikom, kar smo bili že šestokrat. Če so nam torej načela draga, ki smo jih doslej zastopali, če ljubimo religijo, ki jo izpovedamo, če hočemo ohraniti svojim potomcem krščansko domovino, se moramo organizirati, nastopiti z združenimi močmi proti svojim nasprotnikom in od vsakega časopisa, ki ga podpiramo, od vsakega poslanca, ki ga volimo za razne politične zборе, odločno zahtevati, da sprejmejo naš program. Tako se moramo organizirati, da vsak katoličan,

¹⁹² Umrl je v oktobru l. 1914. Op. prir.

¹⁹³ »Die Katholiken im deutschen Reiche. Entwurf zu einem politischen Programm.«

meščan ali kmet popolnoma jasno pozna naše težnje in je pripravljen, jih tudi v svojem delokrogu braniti odločno in krepko. Le potem bomo imeli na Nemškem tisto veljavo, do katere imamo utemeljeno pravico.«

Kako si je mislil ta program, razvidimo iz tehle njegovih besedi:

»Ne mislim programa, ki bi zastopal samo katoliške koristi. Vse politične pravice, ki jih zahtevam v nemški državi za katoličane, zahtevam tudi za vsa druga upravičena izpovedanja. Zato bi ga imenoval program vseh pravično in krščansko mislečih mož na Nemškem. Samo nekaj je izključeno: Novodobno liberalstvo s tisto svojo globoko ukoreninjeno krivičnostjo, s svojim sovraštvom do vsakega vernega, krščanskega veroizpovedanja, s svojo popolno nezmožnostjo, da bi trpelo tudi druge nazore, razen svojih, pod varstvom splošne svobode.«

Splošni program socialne preosnove.

V programu se dotika Ketteler vseh javnih vprašanj. Za nas so zanimive točke VIII. do XII., ki obsegajo socialne naloge.

V VIII. točki pravi: »Nemška država zahteva svoje ustavne oblike v vseh strokah, ne samo v državni in deželni ustavi, marveč tudi v vsi družabni ustavi ljudstva za vse njegove potrebe; korporativno organizacijo v nasprotju z liberalnimi mehaničnimi ustavnimi oblikami; samoupravo v nasprotju z golim uradniškim delovanjem.«

Trije vzroki so razbili družabno srednjeveško organizacijo:

a) Duh sebičnosti se je polastil vladarjev in ljudstva. Državo so spravili pod pojem zasebne lasti in jo izkoriščali popolnoma po pravilih sebičnega zasebnega prava. Kaj je splošna blaginja, to so vedno manj umevali; vsak je skušal po svojih razmerah pridobiti si čim največ osebnih koristi v škodo splošne blaginje.

b) Obstoječi družabni red se ni izpopolnjeval po spremenjenih potrebah v ljudstvu. Mesta so rastla, tlačanstvo je ponehalo. Nastali so celi sloji, med njimi zlasti delavski stan, ki nimajo nobenega prostora v stari stavbi, v stari

družabni uredbi in so tako nekako drugi sovražni — neorganski deli živega organizma. To je za državo jako nevarno.

c) **Absolutizem** monarhij, radikalnih in liberalnih vlad vidi v človeku samo državljana in priznava samo eno javno obliko za zvezo ljudi med seboj, namreč **državno**. Socializem hoče državo in družbo uliti v obliko gospodarske zadruge; absolutizem pa hoče vso družbo zapleniti za državo, vse ljudi razkrojiti v posamezne atome, češ, da jih osvobodi; hoče jih oprostiti od cerkve od vsake stanovske zadružnosti, od cehov, občin, družine in potem postaviti tako oslabelega posamnika proti silni državni zvezi, ki ima sama javnopravno veljavo. Taka je ta svoboda.

Absolutični vladarji so najprej z železnim kladivom te ideje razdrobili stari družabni red; njihovemu duhu sorodni radikalni absolutizem francoske revolucije in liberalizma je pokončal, kar je še ostalo. Liberalni gospodarski nauki so ugonobili ves stari gospodarski red; občino kot korporativno zvezo so izpremenili v državnoupravno skupino. Neomejeno selivno pravo, neomejeno obrtno pravo itd. je zavladalo. Družinske zveze so oslabele po civilnem pravu in tako se je omogočil rod pravih proletarcev. Človek, ki ima še družino in občino, še ni pravi proletarec; tak šele postane, če je brez rodbine in brez dóma. Samo cerkvena zveza je še ostala; ravnokar pa zbira¹⁹⁴ liberalstvo vse svoje moči, da uniči tudi to.

Za socialno življenje smo tako rekoč brez strehe. Staro stanovanje, kjer se je nastanilo ljudstvo za svoje duševne in gospodarske potrebe, je podrto, preden se je dozidalo kaj boljšega. Država je edina streha nad vsem ljudstvom in pod njenim varstvom bodi vse kakor v enem samem postoru. Ljudstvo je razdruženo in državna zveza sama stoji nasproti tej razdruženi ljudski čedi.

Sedaj se zdi, kakor da bi hoteli družabno organizacijo nadomestiti z vojaško. Vse ljudstvo pod vojaškim zakonom: tak vzor imajo mnogi naših sodobnikov. Ta »vzor«¹⁹⁴ baje najbolj drži ljudstvo na uzdi. Kmalu se bo videlo, da se s tem ne ozdravé družabne razpoke, marveč da se samo navidezno pobelijo, v resnici pa grozno množé.

¹⁹⁴ Ketteler je pisal to l. 1871., dasi izdal šele l. 1873. Leta 1873. so se meseca maja na Pruskem, kamor je spadala njegova škofija, uveljavili zakoni proti cerkvi. Pričel se je takozvani kulturni boj.

Edini pravi pripomoček se lahko pové, a težko doseže: Organizirajmo družbo in ustvarimo organsko zvezo iznova organizirane družbe z državo. Kako se to zgodi, se da težko določiti. Živi organi morajo vzrasti in se ne tvorijo tako kakor stroji. Tako mora tudi družabno-državna ustavna stavba vzrasti iz življenja posamnih narodov.

Politična stranka ima pri tem tele naloge:

a) Prav mora spoznati, kje je rana, in mora razširjati to spoznanje: vse politično in socialno zlo izvira odtod, da se je uničil stari družabni red in njegov krščanski temelj. Napake in slabi izrastki prejšnjih časov so znani; a nihče pa noče vedeti za upravičene ideje, ki so jim bile podlaga.

β) Kalí za zopetno osnovo gospodarskega reda se morajo povsod skrbno gojiti. Narava je močnejša nego vse fraze. Povsod vidimo, da poganja krepko združno gibanje kot upor proti absolutizmu, ki je družbo razdejal. Zakonodajstvo je z zakonom o gospodarskih zadrugah temu gibanju v pomoč.

γ) Ostanke prejšnjih družabnih organizacij se morajo braniti nadaljnjega razpada. Najimnitnejši in najkrepkejši organizem je Cerkev. V sebi ima vse nravno-verske sile, ki so potrebne za organsko združevanje. Rodbina, občina, nekaj tudi stari stanov, ki so si ohranili še kaj vzajemnosti, kakor n. pr. kmetiški stan, so taki ostanke — kamni za novo družabno stavbo.

Delavsko vprašanje v programu nemške katol. politične stranke.

V XII. točki obravnava Ketteler delavsko vprašanje, kolikor spada v politični program katoliške stranke:

»Delavski in rokodelski stan se morata korporativno organizirati. — Zakon mora varovati delavske otroke in žene izkoriščanja bogatinov. Braniti se mora delavska moč z zakoni o delavski dôbi in o nedeljskem počitku. — Zakoni morajo varovati delavcem zdravje in nравnost v delavnicah. — Nastaviti se morajo nadzorniki, ki nadzirajo, kako se izpolnjujejo zakoni delavskega varstva.«

a) Organizacija delavskega stanu je potrebna. Gospodarske zadruge morejo delavcem le malo služiti. Treba je

torej novih zakonov, ki omogočujejo in pospešujejo delavsko organizacijo.

b) Dokler si ne more delavski stan pomagati z lastno organizacijo, mu mora država varovati njegovo zdravje, njegovo delavsko moč in njegovo družino in jo braniti kapitalizma.

a) Otrokom se mora prepovedati vsako delo izven očetnega doma do 14. leta.

β) Omoženim ženskam se mora delo v tvornicah in drugih obrtnih podjetjih zunaj doma prepovedati; dekletom naj se dovoli le tedaj, če so njihovi delavski prostori popolnoma ločeni od moških.

Če se ne vrne delavskemu stanu rodbina, bodo vsa sredstva v njegovo pomoč zastoj. Če pa mati ne more opravljati svojih dolžnosti, ni govora o krščanski rodbini.

γ) Ob nedeljah in praznikih se mora po vseh tvornicah in obrtnih podjetjih delo prepovedati. To zahteva Bog, pa tudi človeška narava.

δ) Delavnik sme biti dolg le deset ali kvečjemu enajst ur.¹⁹⁵

ε) Nadzorništvo za delavsko varstvo naj se ustanovi. Razmere bodo učile, ali naj se nastavijo tvorniški nadzorniki, kakor na Angleškem, ali pa naj se ustanove delavski uradi, ali pa naj se združita ti dve obliki.«

Tako je osnoval Ketteler družabni program za nemške katoličane l. 1871. in ga izdal l. 1873., ko še ni nobena druga politična stranka mislila na kako socialno delovanje. Znamenito je, da je ta program zagledal beli dan ravno ob času, ko je pruska vlada pričela kruti boj s katoliško cerkvijo. Bridko je tožil o tem, a vendar ni obupal.

»Naš načrt« — tako je pisal — »sicer nima nadeje, da bi se uresničil v bližnjem času; saj mi ne uravnavamo svojega delovanja po trenutnih potrebah in po izpremenljivosti javnega duha časa, marveč po večnih načelih, ki edina utrjujejo narodom mir in srečo in po dobah revolucijskih prekucij naposled vedno zopet zmagujejo.«

Nemška država je prva posegla v socialno vprašanje; v njenem državnem zboru so se najprej sklenili uspešni zakoni

¹⁹⁵ Ne smemo pozabiti, da je pisal Ketteler svoj načrt veliki politični stranki že l. 1873.

delavcem v varstvo. To je sad Kettelerjevih idej. Katoliška politična stranka na Nemškem je sprejela Kettelerjev program. Njeni poslanci, katerih zborniška skupina se nazivlje centrum, so prvi sprožili in predlagali te zakone. Nemška vlada se je po dolgem pritisku vdala. Ko je Ketteler še živel, so ga liberalci in vlada imenovali demagoga in mu očitali, da je v zvezi z rdečo socialistično internacionalo, kateri je na čelu stal dr. Marx. To spričuje, kakšnega duha so bili odločujoči možje in kako velika zgodovinska nesrečnica je, trditi, da sta nemški vladar Viljem I. ali Bismarck iz lastne volje pričela socialno-politično zakone.

Centrum izprva ni mogel v tej stvari nič storiti. Ko je pričel divjati kulturni boj, je moral vse svoje moči uporabiti proti temu boju, a v svojem programu je imel Kettelerjeva načela. Dne 19. marca l. 1877., na god sv. Jožefa, je centrum vložil prvi svoj predlog o zakonitem delavskem varstvu v nemški zbornici. Prvi ga je podpiral grof Galen, učenik škofa Kettelerja, ki ga je tudi utemeljeval. Iz tega govora veje popolnoma Kettelerjev duh. Galen se je učil od svojega ujca. Katoliški poslanci v centru so se odslej brez prenehanja borili za delavske pravice, dokler niso omajali vlade in zbornice. Nemški delavci se imajo njim zahvaliti za zakone o delavskem varstvu in zavarovanju.¹⁹⁶

Voditelji centra v socialnem vprašanju: Windthorst, Reichensperger, pl. Schorlemer, dr. Lieber, pl. Franckenstein, Moufang, pl. Hertling, Hitze in Wenzel so se učili in navduševali pri Kettelerju. Njegova ljubezen in požrtvovalnost jih je ohranjala, da so vztrajali. »Njegova molitev tukaj in njegova priprošnja v nebesih sta gotovo pri tem dajala tolažbo in vztrajnost«, pravi poslanec Wenzel.¹⁹⁷

¹⁹⁶ Pr. I. Wenzel: Arbeiterschutz und Centrum mit Berücksichtigung der übrigen Parteien. Ein Beitrag zur Geschichte der Socialreform im deutschen Reiche. Im Auftrage des Volksvereines für das katholische Deutschland verfasst. Berlin, Verlag der Germania 1893. Preis 1 M. — Dr. Greiffenrath: Bischof W. E. Freiherr von Ketteler und die deutsche Socialreform — Frankfurter Broschüren.

¹⁹⁷ Wilhelm Emmanuel Freiherr von Ketteler. Die wissenschaftliche Behandlung der socialen Frage. Berlin, Verlag der Germania. Katholische Flugschriften, 1895. Nr. 100, str. 79.

V njihovem imenu in v imenu nemških katoličanov je izpregovoril njihov politični voditelj Windthorst tele besede:

»V blagem rajnem škofu Kettelerju častimo vsi učitelja, prvoboritelja katoliško-socialnih teženj. On je bil prv tako pogumen, da je zasadil prapor krščanske socialne preosnove.«

Kettelerjev naslednik na mogunški škofovski stolici dr. Haffner pravi v tem oziru:

»Božja previdnost je sklenila, da je baron Ketteler posegel v socialno vprašanje in mu prodril pot. To vprašanje je bilo tedaj v prvem začetku; teoretično ga je zastopal Marx, agitatorsko Lassalle. Vladna gospoda je bila v mrežah manchesterskega liberalstva in se ni brigala za vse to.

Visoki Kettelerjev pomen na tem polju so v najnovejšem času priznali najširši krogi. S tem so tudi onemela očitanja zlobnih nasprotnikov, ki so ga slikali kot agitatorja ali kot državnega socialista. Ketteler je posegel v socialno vprašanje samo zaradi svoje krščanske ljubezni do bližnjega in zato, ker je umeval ljudstvo. Živel je za ljudstvo in v ljudstvu.«

In Leon XIII., socialni papež, je dejal švicarskemu krščanskemu socialnemu prvoboritelju Decurtinsu o Kettelerju: »On je bil moj veliki prednik.«

Večje hvale mu ni mogel dati in bolje tudi ni mogel označiti njegovega pomena, nego če ga Leon XIII., ki je s svojo okrožnico o delavskem vprašanju vžgal po vsem svetu vnemo za delavske stanove, imenuje — svojega prednika.

Da se je francoski krščanski socializem rodil ob Kettelerjevih idejah, smo že rekli. A tudi mi Avstrijci¹⁹⁸ se mu imamo mnogo zahvaliti. Socialno važni zakoni v naši državi so sad avstrijskih katoliških politikov.¹⁹⁹ Ti so se pa brez izjeme posredno ali neposredno učili pri Kettelerju. Njegovega duha je zanesel zlasti rajni urednik dunajskega »Vaterlanda« baron Vogelsang v našo

¹⁹⁸ Dr. Krek je to pisal — ne pozabimo — l. 1901. — Op. prir.

¹⁹⁹ Kat. Obzornik (II. letnik, 1. št.): Zgodovina delavskega varstva in zavarovanja v Avstriji.

državo in pri tem so se učili princ Liechtenstein, grof Clam-Martinitz, grof Sylva-Tarouca i. dr.

Kettelerjev program je sedaj program vseh katoliških političnih strank. Mnogo še ni dovršenega. Na Nemškem je centrum l. 1898. koncem meseca aprila v državnem zboru zopet poskusil korak naprej v zmislu velikega mogunškega škofa. Poslanec Hitz e je v imenu vsega centra predlagal, naj se ustanové delavske zbornice, ki naj bi bile zakonita podlaga organizaciji delavskega stanú. Tudi v naši državi zorí to in še več drugih vprašanj. Upajmo, da kmalu dozore vsa in s tem dokažejo krasoto in moč večnih krščanskih idej v socialnem vprašanju, pa tudi počasté prvega svojega zagovornika, škofa Kettelerja, kómur ostane blagoslovljen spomin v vseh za hvaležnost sposobnih srcih delavskih stanov.

14. Državni socializem.

Smithova načela so izprva zavladata tako rekoč brez ugovora. Kmalu so se pa jeli zlasti na Angleškem oglašati učenjaki, ki so pojasnjevali notranje nedoslednosti in protislovja v Smithovi teoriji. Med te može štejejo sredi našega stoletja Lor. Steina, Hildebranda; kesneje I. St. Milla in Thü nena, Blanquija in Sismondija, Belgijca Emila de Laveleya, Angleže Cliffe Leslieja, I. M. Ludlowa, Beeslyja, Cromptona in Harrisona. Ti možje so v kritiki v marsičem pritrdili socialistom. Dokler je bila socialno-demokratska stranka še v povojih, niso politiki kaj upoštevali teh mož. Njihovi nauki so ostali širšemu občinstvu skriti. Ko je pa naraščajoča socialistična sila budila vedno več zanimanja za gospodarska vprašanja med svetom, ko je socialno vprašanje rodilo splošno pozornost, so se jeli tudi gospodarski nauki vseučiliških profesorjev in drugih učenjakov vedno bolj pretresovati. Ker je bila socialna demokracija na Nemškem močnejša nego v katerikoli drugi državi, ni čuda, če se je to zlasti tam pokazalo.

Profesorji narodne ekonomije na nemških vseučiliščih so okrog l. 1870. vsi skoro brez izjeme napadali liberalni gospodarski nauk. Kakor smo že rekli, so marsikaj povzeli od socialno-demokratskih veljakov. To gibanje ni bilo vseč liberalno mislečim možem. Zato se je pričel precej hud boj proti neliberalnim pro-

fosorjem. Jeli so jih dolžiti, da so v zvezi s socialnimi demokrati in da podpirajo socializem. Zato so jim nadeli psovko *s o c i a l i s t i n a k a t e d r u* (Kathedersocialisten), ki je ostala nekako tehniški izraz zanje do današnjih dni. Ker trde, da je v prvi vrsti država poklicana v rešitev socialnega vprašanja, se imenujejo tudi državni socialisti. Sami so si osnovali l. 1873. Društvo za socialno politiko (Verein für Socialpolitik), ki zboruje vsako leto in priobčuje predavanja pri teh zborih v posebnih knjigah (z naslovom: Jahrbuch für Socialpolitik). Zato se sami navadno imenujejo *s o c i a l n e p o l i t i k e*. Da je bil ta boj res hud, nam priča to, da se ga je z vso silo svojega duha udeležil celo znani zgodovinar in politik pl. Treitschke.²⁰⁰

Ob kratkem se moramo seznaniti s tem pojavom; sicer nam marsikaj v razvoju socialnega gibanja ne more biti dovolj jasno.

Socialiste na katedru, ali kakor jim tudi pravijo »državne socialiste« (Staatssocialisten) ločimo v dve vrsti: v strožje in zmernejše.

Med prve štejemo A. Schöffleja in A. Wagnerja. Ta dva zagovarjata načelo, da sploh ni nobenega naravnega prava, najmanj pa v gospodarskih vprašanjih. Vse gospodarstvo ima svojo pravno korenino v državi. Tudi zasebno last je ustvarila država. Zato je vsak glede na svojo last — zemljišče, denar itd. — pravzaprav le nekak javen upravitelj, ki po nalogu ali vsaj z državnim dovoljenjem oskrbljuje, kar ima. Samo odtod, ker opravlja to javno službo, sme zahtevati od svojega delovanja dobiček — obresti. Vsled tega more država zasebno gospodarsko delovanje po svoji previdnosti omejiti ali pa tudi popolnoma zabraniti. Imenovana učenjaka ne zahtevata, naj se prepove vsaka zasebna last in naj bo vse premoženje splošno, pač pa pridevata državi pravico, da sme po svoji previdnosti omejevati zasebno last, kakor se ji zdi. — Ta nauk gre predaleč in trdi veliko preveč. Vsak posameznik ima tudi v gospodarskem oziru svoje naravne pravice, katerih mu nihče

²⁰⁰ Leta 1874. je priobčil gromovit sestavek »Der Socialismus und seine Gönner« v »Preussische Jahrbücher«. Njemu v odgovor je izdal l. 1875. profesor dr. Gustav Schmoller knjigo »Ueber einige Grundfragen der Socialpolitik und der Volkswirtschaftslehre«, ki je v novi izdaji izšla leta 1898. Leipzig. Duncker & Humblot.

ne sme vzeti. Družina in posamezniki v nji so prej nego država, in družina ima brez dvojbe že sama v sebi brez ozira na državo pravico, da skrbi za vse potrebe svojim udom, da si torej pridobiva v last, česar ji treba. — Schäffle in Wagner sta sicer v socialnem vprašanju mnogo dobrega napisala, toda osnova njunega nauka je napačna in v svojih končnih zaključkih res — socialistična. Saj se v bistvu njuno načelo, da je zasebna last državno delo, zelo ujema s trditvijo socialnih demokratov, naj se zasebna last proizvodnih sredstev popolnoma odstrani. — Wagnerju, še bolj pa Schäffleju moramo tudi očitati, da nič ne ali vsaj zelo malo upoštevata verske in npravne sile v gospodarskem življenju. V svoji veliki knjigi »Bau und Leben des socialen Körpers« uporabljata Schäffle pri razlagi družabnega življenja Darwinov nauk. Po pravici ga torej smemo imenovati darvinista v sociologiji.

Drugo vrsto protiliberalnih nemških ekonomskih učenjakov, ki smo jih imenovali zmernejše, zastopajo zlasti G. Schmoller, L. Brentano, G. Schönberg, H. pl. Scheel, H. Herkner. Ti se upirajo brezobzirnemu individualizmu in poudarjajo pravice nižjega ljudstva. Zakoni za varstvo in zavarovanje delavcev so imeli od nekdanj pri njih najtoplejše zagovornike. Npravna stran ima med njimi mnogo več pomena nego pri prejšnjih dveh. Dajmo besedo Schmollerju.²⁰¹

Odkar se je ustavno življenje tako močno spremenilo in ž njim tehnika, svetovni promet, socialni red, odkar je država in družba dobila ogromne nove naloge, se je izkazalo, da so stare teorije gospodarskega liberalizma, pa tudi socializma, preživele in da so popolnoma nesposobne za vodstvo v družbi. Naivni optimizem 'laissez faire', pa tudi dečaški priziv na revolucijo, otroška nada, da more tiranstvo proletarcev srečno vladati velike svetovne države, sta se vedno bolj kazala, kar sta, dvojčiča nezdgovinskega racionalizma,²⁰² preostala zadnja

²⁰¹ Wechselnde Theorien und feststehende Wahrheiten im Gebiete der Staats- und Socialwissenschaften und die heutige deutsche Volkswirtschaftslehre. Rede bei Antritt des Rectorats, gehalten in der Aula der königlichen Friedrich Wilhelms-Universität zu Berlin, am 15. October 1897, str. 18.

²⁰² R a c i o n a l i z e m (od lat. besede ratio = pamet) je tisti nauk, ki uči, da je najvišja moč, po kateri se naj vsak ravna, lastna p a m e t. Racionalisti zametujejo vsako razodetje, v politiki so pa popolni individualci (liberalci).

drobca evdemoniške²⁰³ prosvetljenosti 18. veka. Stari nauki individualističnega naravoslovja so se ravno sedaj spremenili iz človekoljubnega idealizma Ad. Smitha v trdi mamonizem manchesterske šole. Z ozirom na velika socialna vprašanja, na nove oblike v proizvodjanju, na popolnoma spremenjene posledice svobodnega tekmovanja in na vse drugačne gospodarske sile svetovnih vladarstev in malih držav med seboj niso vedele nič povedati. Socialistični teoretiki so komaj kaj več mogli reči. S svojo domišljijo o uničenju dobičkarije, s svojimi spremenljivimi nadami za sebično ljudstvo in njegove nesebične gospodarske voditelje, s svojim neumevanjem vedno bolj združujoče se državne moči in vseh mednarodnih bojev niso mogli sezidati potrebnega novega gospodarstva. Od l. 1870.—1890. se je pred vsem svetom pokazal očitni in popolni teoretični in praktični propad obeh starih šol; stare teorije so se malenkostno dalje predle; pokazala se je nezmožnost novega dela na starem temelju.«

Schmoller razvija svojo misel dalje, trdeč, da se je nemška veda prva osvobodila starih teorij in da sedaj brez predsodkov korak za korakom temeljito opazuje gospodarsko življenje in iz tega opazovanja počasi in varno dela svoje zaključke. Kljub temu pa je imela velik vpliv na javno življenje; velik del važne socialne in gospodarske preosnove je vzbudila. »Novi gospodarski in socialni nauk se je tudi popolnoma drugače nego starejši oprl na dušeslovje in na etiko; iznova uči pravo zvezo gospodarstva z vso drugo omiko; delovanje in pomen npravnosti, običajev in prava je točneje določil v družbenem mehanizmu; globlje nego socializem je preiskoval veliki razvoj družabnih razlik in tvorbo raznih slojev, ker je vse to umeval v njegovem gibanju in v njegovih nasledkih. Vsled tega je našel novi nauk pot, da se umeva veliko vprašanje našega časa, socialni boji in socialna preosnova, in je pokazal, kako naj se odstranijo težave. Sedanji nauk gospodarske vede je postal zgodovinsko in npravno umevanje države in družbe v nasprotju z racionalizmom in materializmom. Iz nauka o samem trgovanju in menjavanju, iz neke obrtne narodne ekonomije, ki je hotela postati slojno orožje bogatinov, se je zopet vzdignil do npravno-politične vede, ki preiskuje poleg proizvodjanja tudi razdeljevanje blaga, poleg

²⁰³ Evdemoniške, t. j. golo korist poudarjajoče. Op. ur.

raznih vrednosti tudi gospodarske ustanove, ki namesto svetá, v katerem vlada le blago in kapital, stavlja znova človeka vedi v središče.«

Res lepe besede! Nravna stran se temeljito poudarja. Vrednost človekova in njegovega dela tvori temelj njegovi vedi. Dobro se nam tudi zdi, ko liberalizem tako jasno označuje kot — racionalizem, socializem pa — kot materializem. Večkrat govori o tem, da nova gospodarska veda ‚znova‘, ‚zopet‘ priznava zvezo nrvnosti in gospodarstva. To nam priča, da pozna tisti čas — prejšnje krščanske ómike —, ko je bilo to naziranje vse-splloh v veljavi. Izvrstno označuje liberalno gospodarsko vedo kot strankarsko, obrtno (Geschäfts-Nationalökonomie), ki naj bi koristila samo bogatinom.

Žal, da pa mora sam tudi priznavati, kako malo gotovega more pokazati gospodarska veda. Sam pravi:²⁰⁴ »Res je pa splloh vse naše gospodarsko znanje tudi dandanes še zelo pomanjkljivo. Le v poltemi slutnje, upanja in vere tiče zadnja in največja državoslovna vprašanja tudi še sedaj pred nami. Kako in kdaj jih skušamo reševati, to si mora vsak presojeti iz splošne slike, ki si jo je ustvaril o svetu, o zgodovinskem razvoju splloh, o obliki prihodnjih rodov; zato stopajo na teh tleh tudi še danes različni nazori o svetu, ki nujno spočenjajo različne sestave in nasprotno si teorije z zahtevo enakopravnosti.«

V teh krasnih mislih pojasnjuje torej, da je končno gospodarska veda z vsemi raznimi svojimi teorijami odvisna od modroslovnega naziranja o svetu in življenju, ali recimo naravnost: od verskega prepričanja.

Veren mož ima drugačna znanstvena gospodarska načela, kakor racionalist ali celo materialist. Tem mislim pa dodaje svojo sodbo o liberalizmu in socializmu, trdeč, da ne moreta biti ne smithijanec ne marksovec ravnopravna s treznim ekonomskim učenjakom, kakor ga on popisuje, in da zato tudi nobeden, ki pripada kateri izmed teh dveh teorij, ne more biti dober učitelj narodne ekonomije.²⁰⁵ Liberalci in socialni demokratje imajo svoje mesto kot uredniki svojih časopisov, kot voditelji svojih strank na čelu raznih organizacij in društev; na vseučiliške stolice pa ne spadajo.

²⁰⁴ Str. 21.

²⁰⁵ Str. 23.

Ko to čujemo, nas boli, da je avstrijska ekonomska veda še do zadnjega časa plavala v manchesterskem liberalizmu in da v veliki večini še plava. Dunajski profesor dr. Ant. Menger,²⁰⁶ voditelj vse avstrijske narodne ekonomske šole, je sicer v marsikaterih svojih raziskavanjih, ki so pol dušeslovnega, pol gospodarskega pomena, spravil dokaj dobrih zrn na dan; splošno se je pa vendar vedno kazal, da je njegova vera v tako zvane angleške klasike, t. j. v Smitha in drugove, ali z drugimi besedami, v liberalizem, neomajna. — Tudi pariško vseučilišče in z majhnimi izjemami vsi angleški ekonomski profesorji so do naših dni še trobili v liberalni rog. Tem večjega spoštovanja so vredni vsled tega nemški gospodarski učenjaki, ki so se tako kmalu odrekli liberalnim zmotam.

Nemški katoličani so imeli v svojih zborniških bojih za Kettelerjeve ideje v ekonomskih profesorjih svoje države močne zaveznike. Del njihovih uspehov je brez dvojbe zasluga tistih, ki so jim sebičniki zdeli zabavljico »socialisti na katedru«. Zato je šla družabna preosnova na Nemškem lažje in hitreje nego drugod, zlasti nego pri nas, kjer so se vseučiliščniki prav do sedaj pitali z liberalno gospodarsko zmoto.

15. Nemški socialni demokratje (1875—1891).

Zedinjena socialno-demokratska stranka je naglo napredovala. V dnevih 19. do 23. avgusta l. 1876. je zborovala v Gothi. Prišlo je 98 zaupnikov, ki so zastopali 38.254 delavcev. Denarja se je bilo od 8. junija 1875 do 10. avgusta 1876 v strankarsko blagajno nabralo 58.763 M (mark). Stranka je imela 145 izurjenih govornikov, med njimi 22 stalno nastavljenih agitatorjev in 46 plačanih uradnikov, večinoma pri svojih političnih listih, ki jih je imela 23. Izdajala je vrhutega v ogromnem številu razne poljudne knjižice in koledar »Der arme Konrad«.

Pri tem shodu so se tudi določile plače: predsednikoma stranke vsakemu po 45, zapisnikarjema po 150, blagajniku po 135 in urednikoma glavnega lista po 195 M na mesec. Socialističnim poslancem (ker v nemškem državnem zboru ni diet) se je določilo po 9 M na dan, če nimajo kot strankarski uradniki vsaj 100 M na mesec. V tem slučaju naj dobivajo po 6, če so pa v

²⁰⁶ Rojen l. 1841., umrl l. 1906. — Op. prir.

Berlinu doma, pa le po 3 M na dan. Stalni agitatorji so imeli dobivati po 135 M na mesec; izven svojega okrožja oženjeni še 3 M, samci pa po 1·50 M doklade na dan. Drugim agitatorjem se je plačalo dnine po 7·50 M oženjenim, 6 M samcem. Toliko je dajalo strankarsko vodstvo. Vrhu tega so pa seveda »sodrugič« posamnih krajev še posebej plačevali govornike in agitatorje. Agitacija je bila torej draga in očitki, da socialno-demokratski voditelji zapravljajo težko prislužene delavske groše, že tedaj niso bili brez podlage.

Volitve v državno zbornico leta 1877. so pokazale, da je socialna demokracija velika moč. Njeni kandidatje so dobili 493.447 glasov.

Na protestantovskem Saksonskem so imeli največ uspehov. V katoliških deželah pa niso mogli nikamor. Na Pruskem je šest katoliških vladnih okrajev (Stralsund, Marienwerder, Oppeln, Münster, Aachen in Koblenz) bilo brez socialno-demokratskih glasov. Tudi na Bavarskem je le protestantski Nürnberg z okolico pokazal socialno-demokratsko barvo. Katoliški kraji so tudi še dandanes na Nemškem najmanj prepreženi s socialno demokracijo, kakor smo že omenjali.

Letni shod leta 1877. je bil v G o t h i od 27. do 29. maja. Strankina blagajna je bila nabrala 54.217 M. Političnih listov je štela stranka 41. Gibanje je torej silno naraščalo in zborovavci so si že prisvajali nalogo, da so poklicani voditelji vseh delavcev na svetu. Tisto leto (1877) je bila Bakuninova anarhistična stranka sklicala m e d n a r o d e n d e l a v s k i s h o d v G e n t. Udeležili so se ga tudi nemški socialni demokratje. Zastopal jih je Liebknecht. Po dolgih in strastnih razgovorih so bili s tremi glasovi večine premagani anarhisti. Zmagovavci — socialni demokratje — so v zmislu zamrle internacionale izdali oklic o vzajemnosti vseh delavcev.

To veliko gibanje pa vendar ni imelo za delavce ožjih stanovskih koristi; v strokovnih društvih, ki bi jih edina mogla podpirati v gospodarskem boju, je imelo v tistih krajih, kjer se je sploh ustanovilo, le 1½% vseh delavcev.

Vrhu tega se je vedno bolj kazalo, da nima stranka nobene enotne teorije, nobenega jasnega programa. V stranko so sprejeli vsakogar, in zato se je kmalu zbrala v nji cela vrsta raznolikih političnih in slovstvenih pustolovcev, katerih vsak se je čutil poklicanega za voditelja. Marx in Engels sta iz Londona

nejevoljno gledala te pojave in se hudovala, kar sta mogla. Hotela sta socialno demokracijo imeti v svojih rokah in vse, kar ni bilo strogo po njunih načelih, sta odločno obsojala. Imela sta sicer obilo prijateljev med socialno-demokratskimi voditelji, toda ti jima niso mogli mnogo pomagati, ker sami niso razumeli njune teorije. Agitiralo se je sicer zelo pridno, toda učil se ni tako rekoč nihče. Brali so kvečjemu krajše Lassallove spise. Marx je bil izdal l. 1867. prvi obsežni zvezek svojega znamenitega dela »Das Kapital«. Ta zvezek je obsegal njegovo gospodarsko teorijo, ki naj bi bila temelj vsemu socialističnemu gibanju. Knjigo so sodrugi sprejeli z glasnimi slavospevi, toda bral je ni domala nobeden. Bila je prevelika in slog težaven. Zato je imel Marx sicer mnogo pristašev po imenu, toda po duhu razen Engelsa nikogar.

Treba je bilo njegova načela v poljudnejši in v manjši knjigi podati svetu. Prilika za to se je ponudila l. 1877. Tedaj je namreč med nemškimi socialnimi demokrati imel največji duševni vpliv bivši vseučiliški docent Evgen Dühring, ki je v svojih predavanjih in mnogobrojnih spisih napadal Lassalla in Marxa. Engels mu je odgovarjal v berlinskem »Vorwärtsu« in poleti l. 1878. je priobčil svoje odgovore v posebni knjigi z naslovom »Dührings Umwälzung der Wissenschaft«. Ta knjiga je oživila Marxovo teorijo v nemški socialni demokraciji in je bila dolgo časa²⁰⁷ edini vir, iz katerega so zajemali socialistični voditelji svoje teoretiško znanje.

Nastopilo je tudi nekaj izobraženejših mož med njimi, ki so se odslej skoro izključno pečali z Marxovo teorijo.

Ti moške so:

Jurij pl. V o l l m a r, ²⁰⁸ rojen dne 7. marca 1850, je rodom Monačan; v francosko-nemški vojni je bil hudo ranjen in je več let bolehal. V bolezni se je navzel socialističnih nauk in je še sedaj zelo delaven agitator v nemški socialni demokraciji, zlasti na Bavarskem. Preživlja se kot urednik in pisatelj.²⁰⁹ Štel se je vedno med zmerne socialce in je obsojal vsako silovitost. Njegovo vodilo se glasi, naj delavci v sedanji družbi skušajo po zako-

²⁰⁷ Šele leta 1880. je izdal K. Kautsky poljudno knjigo Marxovih nauk v naslovom: Karl Marx' Oekonomische Lehren.

²⁰⁸ Njegova najznamenitejša knjiga slove: Ueber die nächsten Aufgaben der deutschen Sozialdemokratie. München 1891.

²⁰⁹ Umril je 29. junija 1922. Op. prir.

nitem potu doseči, kar morejo, v svojo korist in naj se v organskem razvoju pripravlja pot novi komunistični družbi. Vsled tega je imel prestati od svojih sodrugov že mnogo napadov, vendar pa ima posebno v svoji domovini veliko privržencev, ki se s ponosom zovejo »Vollmarijanci«. S svojo mirnejšo taktiko je zanesel socialistične misli tudi že med kmetiško ljudstvo.²¹⁰

Edvard Bernstein,²¹¹ rojen v Berlinu l. 1850. iz židovske rodbine. Oče mu je bil strojevodja pri anhaltski železnici, ujec pa časnikar. Obiskaval je par gimnazijskih razredov,

²¹⁰ Da teži Volmar kljub svoji zmernejši taktiki po komunistični družbi, razvidimo najbolje iz resolucije, ki jo je stavil dne 19. novembra l. 1892. pri berlinskem strankarskem shodu v zvezi z Liebknechtom. Resolucija se glasi:

»Strankin shod izjavlja: Socialna demokracija nima s takozvanim državnim socializmom nobene zveze. Takozvani državni socializem, kolikor teži po tem, naj se dovrši poddržavljenje v fiskalne namene, hoče postaviti državo na mesto zasebnega kapitalista in ji dati moč, da delavskemu ljudstvu naloži dvojni jarem gospodarskega izkoriščevanja in političnega suženjstva.

Takozvani državni socializem je polovičarski sestav, kolikor se peča z družabno preosnovo ali z zboljšanjem razmer delavskih slojev; nastal je iz strahu pred socialno demokracijo in namerja z majhnimi dovolitvami in vsakovrstnimi dozdevnimi sredstvi delavski sloj odtujiti socialni demokraciji in jo s tem uničiti.

Socialna demokracija je vedno rada zahtevala, in če so jih drugi predlagali, odobraval take državne naredbe, ki bi mogle povzdigniti razmere delavskega sloja v sedanjem gospodarskem redu. Te naredbe so ji pa samo majhna odplačila na račun, ki nikakor ne motijo njenih teženj po novi socialistični uredbi države in družbe.

Socialna demokracija je po svojem bistvu revolucijska, državni socializem pa konservativen. Socialna demokracija in državni socializem sta si v nepomirljivem nasprotju.«

Tretji odstavek je izpod Vollmarjevega, drugi izpod Liebknechtovega peresa. Shod je resolucijo soglasno sprejel in s tem se je Volmar za nekaj časa odkrižal vednega očitanga, da je »državni socialist«.

²¹¹ Poleg mnogobrojnih sestavkov in študij po raznih listih, zlasti v züriškem »Socialdemokratu« in v »Neue Zeit«, je pomenljivo njegovo delo: »Geschichte des Sozialismus«, III. zv., II. del, in l. 1899. izišla knjiga: »Die Voraussetzungen des Sozialismus und die Aufgaben der Sozialdemokratie.« Stuttgart. Dietz. — Ta knjiga ima tole zgodovino: Že par let je priobčeval Bernstein v »Neue Zeit« članke, v katerih je kritično obravnaval več dosedaj za neovržne sprejetih Marxovih in Engelsovih načel in razkril več dejansko dokazanih zmot in nedoslednosti. L. 1898. je bil jeseni strankarski shod v Stuttgartu. Bernstein ni prišel k shodu, pač pa mu je poslal daljše pismo, v katerem pojasnjuje in utemeljuje znanstvene zaključke svojih

potem pa je vstopil pri neki banki v službo. L. 1872. se je pridružil socialno-demokratski stranki. Izprva se je oprijel Dühringa. Engelsova knjiga ga je pa izpreobrnila. L. 1880. se je v Londonu osebno seznanil z Marxom in Engelsom in od tedaj je do l. 1890. v Zürichu urejal list »Der Socialdemokrat«. Sedaj živi v Londonu kot plodovit pisatelj v socialističnem duhu. Iz hudega, odločnega revolucionarja se je razvil v zmernega socialca. Zaradi spisov izza zadnjih let ga nemški marxisti hudo napadajajo in ga naravnost imenujejo izdajalca social-demokratskih načel.

Karel K a u t s k y,²¹² rojen v Pragi iz češke rodbine. Njegov oče je bil sloveč slikar. Na vseučilišču se je seznanil s socializmom; zlasti zgodovina pariške komune je močno vplivala nanj. Iz Darwinovih in materialista Langeja spisov se je učil naravoslovja in modroslovja. Želel je delovati med avstrijskimi socialnimi demokrati. Toda gibanje v Avstriji mu je bilo prepočasno. Šel je l. 1880. v Zürich, kjer je sodeloval pri raznih listih. Engelsova knjiga proti Dühringu je tudi iz njega vzgojila odločnega marxista.

L. 1883. je začel Kautsky urejati tednik »Neue Zeit«, edini znanstveni obzornik v socialno-demokratskem zmislu, ki še sedaj izhaja.²¹³ (Stuttgart. I. H. W. Dietz.) Kautsky je najznamenitejši teoretik Marxove šole. Z Bernsteinom sta si bila dobra prijatelja; a odkar je Bernstein vstal proti strogemu marxizmu, se oba socialna pisatelja hudo bojujeta med seboj.

Avgust B e b e l, bivši strugar. Rodil se je dne 22. februarja 1840 v Kölnu. L. 1862. se je priklopil delavskemu gibanju. Tesno je zvezano njegovo ime z zgodovino socialne demokracije. V državnem zboru je bil njen najznamenitejši govornik. Njega in Liebknechta moramo sicer šteti med praktične sodelavce v stranki, celo med najstarejše, sedaj živeče socialno-demokratske politične agitatorje; vendar pa je Bebel vreden, da ga imenujemo med teoretiki njegove stranke, zaradi njegovega dela:

študij. Od tedaj je nastal velik vrišč med socialnimi demokrati. Že pri shodu je Bernsteina trgalo več govornikov in govornic; poslej pa so izhajali v raznih časopisih ostri članki proti njemu. V zagovor svojih trditev je spisal Bernstein imenovano knjigo.

²¹² Važnejša dela Kautskega so: »Das Erfurter-Program«, »Karl Marx' Oekonomische Lehren« in pa »Geschichte des Sozialismus« I. zv.

²¹³ Od okt. 1917. K. ni več urednik tega lista. Op. prir.

»Die Frau und der Socialismus«,²¹⁴ ki v poljudni, često pa surovi in umazani besedi slika med drugimi tudi zadnji cilj socialističnega gibanja — bodočo komunistično državo.²¹⁵

Viljem Liebknecht. Rodil se je dne 29. marca 1826 v Giessenu, umrl kot urednik socialno-demokratskega nemškega glasila »Vorwärts« leta 1900. Že kot vseučilišnik se je ob študiju francoskega jezika seznanil s socializmom, kateremu je ostal zvest do smrti. Mnogo je pretrpel. Izgnanec se je potikal po Angleškem; večkrat je skusil ječo. Že izprva je bil zvest Marxov pristaš. Da se je ustanovila nemška socialno-demokratska stranka, je večinoma njegova zasluga. Vneto je delal v saškem deželnem in nemškem državnem zboru. Izmed njegovih spisov navajamo: Zur Grund- und Bodenfrage; Zu Schutz und Trutz; Wissen ist Macht, Macht ist Wissen; Robert Owen; Robert Blum und seine Zeit.

Frančišek Mehring. Ta mož živi v Berlinu²¹⁶ in piše v zelo krepkem slogu članke v »Neue Zeit«, slovstvene kritike in zgodovinske sestavke, tičoč se socialno-demokratskega gibanja. »Geschichte des Sozialismus« je napisal III. zv., II. del.

Ti možje so res študirali Marxa. Razmere so bile take, da se na političnem polju kmalu potem, ko je zagledala Engelsova knjiga proti Dühringu beli dan, ni dalo mnogo doseči. Bismarck je namreč jel z vso silo preganjati socialno demokracijo.

Dne 11. maja je rokodelski pomočnik Hödel v Berlinu »pod lipami« ustrelil na starega cesarja Viljema I. Ni ga zadel. Ker se je prišteval napadnik k socialnim demokratom, umevamo, da je po vsi Nemčiji in tudi v sosednih državah, zlasti v Avstriji, završalo proti tej stranki. Bismarck je kmalu po napadu predložil nemškemu državnemu zboru predlog zakona, po katerem naj bi se svoboda tiska, društev in shodov socialni demokraciji prepovedala. Državna zbornica pa je zavrgla ta predlog, katoliški poslanci so branili svobodo proti Bismarcku, ki je vprav tedaj kruto preganjal katoliško cerkev. Zlasti zaradi njih je predlog padel.

²¹⁴ Prva izdaja tega dela je izšla 1879; 20. 1893. Razen tega dela omenjamo njegovo delo: »Unsere Ziele.« Leipzig 1870.

²¹⁵ Bebel je umrl dne 13. avg. 1913. v Švici. Op. prir.

²¹⁶ Je umrl dne 28. jan. 1919 v Berlinu. Op. prir.

Dne 2. junija istega leta, devet dni potem, ko je bil imenovani predlog odklonjen, je pa na osemdesetletnega cesarja ustrelil tudi »pod lipami« dr. K. Nobiling in ga hudo ranil. Tudi Nobiling je trdil o sebi, da je socialist in da se je pridno udeleževal v Berlinu socialno-demokratskih shodov.

Mržnja proti socialni demokraciji je rastla. Cela vrsta podjetnikov se je zavezala, da ne sprejme nobenega socialnega demokrata v delo. Listi socialne stranke so na to javno pozivali sodruge, naj pri sprejemu lažejo, kar morejo, vse naj obljubijo in ničesar naj ne drže. »Nikoli še ni bilo bolj nedotakljive pravice za samoobrambo, kakor jo je delavsko časopisje svetovalo v tem slučaju,« opravičuje Mehring²¹⁷ to postopanje.

Policija in državno pravdnništvo sta jela preganjati socialne demokrate, kolikor se je dalo. Novi, 30. julija izvoljeni državni zbor je dne 19. oktobra z 221 proti 149 glasovom sprejel zakon proti socialistom. Namah so ustavili vse socialno-demokratske liste, razpustili vsa njihova društva in prepovedali njihove shode. Berlin je zadelo malo obsedno stanje. Obsodbe socialnih demokratov so bile na dnevnem redu.

Obenem si je hotela vlada pridobiti delavce tudi z milim načinom. V državnem zboru so po vladnih predlogih sprejeli več zakonov za delavsko varstvo: ustanovila se je zavarovalnica za bolezni, za nezgode in za starost ter onemoglost. Socialno-demokratski državnozborni poslanci so glasovali proti vsem tem zakonom. Svojo poslansko svobodo so rabili v korist svoji stranki. Iz Švice in iz Londona so skrivaj prihajali časopisi med socialistične delavce; kar se je prej godilo javno, se je sedaj nadaljevalo s tem večjo zvitostjo tajno.

Bismarck ni s svojim zakonom ničesar dosegel. Socialno-demokratsko gibanje se ne ustavi s silo. Kar je dobrega v njem, ima svoj temelj v pravicah in zahtevah človeške narave, in kar je slabega, izvira iz brezverskih materialističnih načel, ki so imela svoje očete vse drugod nego pri socialnih demokratih. Tja ni posegel Bismarck, ker je sploh premalo upošteval npravne moči v človeku in se preveč zanašal na golo gmotno silo, na »železo in kri«. Saj vidimo, da je tisto silo, ki ima v npravnem oziru največjo moč na človeštvo, katoliško Cerkev, preganjal prav ob istem času kakor socialne demokrate, katerim je edino

²¹⁷ »Geschichte der deutschen Socialdemokratie« str. 399.

dobro katoliško ljudstvo zapiralo vrata medse. Katoliški duhovniki in škofje so ob onem času s socialnimi demokrati v velikem številu sedeli po ječah ali trpeli na tuji zemlji v pregnanstvu.

Tedaj je dvigal svojo glavo tudi anarhizem, o katerem bomo še posebej govorili, v svoji najgrši obliki — v roparskih umorih in bombnih napadih. Duševni začetnik anarhističnega gibanja je Josip Proudhon, o katerem smo že govorili. Po njegovih spisih si je ustvaril Mihael Bakunin svojo teorijo. Bakunin, rojen leta 1814., je bil sin plemiške ruske rodbine. Študiral je v Petrogradu, nekaj časa služil vojake, potem pa se najprej v Moskvi in kesneje (l. 1846.) na Nemškem učil modroslovja. Bil je odločen pristaš Heglove šole. L. 1847. je šel v Pariz, kjer se je seznanil s Proudhonom. Zavoljo njegovih revolucijskih govorov so ga od tam kmalu izgnali. Šel je nazaj na Nemško in v Draždanih vodil l. 1848. poulični upor. Ujeli so ga in obsodili v smrt. Smrtno kazen so mu pa spremenili v dosmrtno ječo. Izročili so ga ruski državi in Aleksander II. ga je pregнал v Sibirijo. Odondod je l. 1861. ubežal na Angleško in v Londonu jel izdajati revolucijski list »K o l o k ó l« (Zvon). Ta list je bil glasilo ruskih nihilistov. Udeleževal se je krepko tudi socialistične agitacije na Angleškem, Francoskem, Nemškem in v Belgiji. Internacionala je imela v njem zelo čilega sodelavca. L. 1869. je pričel izdajati prvi anarhistični list »A l l i a n c e d e l a d e m o c r a t i e s o c i a l i s t e« (Zveza socialistične demokracije). Svoj program je izrazil v tehle besedah: »Zveza izjavlja, da je brezbožna.²¹⁸ Zahteva, da se porušijo vsi razločki med sloji in da nastane popolna socialna enakost v politiki in gospodarstvu. Zemljišča, proizvodna sredstva in ves kapital mora postati skupna last družbe, ki naj jo uživajo delavci, t. j. zveze kmetov in obrtnikov. Izjavlja, da morajo razpasti države in oblasti in da ima nastati splošna zveza svobodnih kmetiških in obrtnih zadrug.« — V Genevi je ustanovil drugi anarhistični list »L'Égalité« (Enakost). Umrl je dne 2. julija 1876. Vse življenje je sanjal tudi o tem, da je že v ruskem narodu, v tako zvanem kmetiškem »miru«, vzor za bodoče družabne oblike. Vzgojil si je mnogo privrženecv.

²¹⁸ Njegov učitelj Proudhon je v tem oziru dejal (l. 1844. v knjigi: O izvoru reda v ljudstvu): »Nikakor proč z Bogom, marveč boj proti Bogu! Antiteist sem in ne ateist. Ateizem je neumen in strahopeten!«

Najznamenitejši med anarhisti je bil knjigovez Avgust Most,²¹⁹ ki je v Avstriji in na Nemškem svoj čas silno agitiral za socialno-demokratsko stranko, potem ubežal na Angleško, odondod pa v New York. Tam je izdajal krvoločno pisani list »Die Freiheit«;²²⁰ v njem je neprestano pozival, naj delavci rabijo silovita sredstva, bodalo in dinamit, da se otresejo svojih trinogov. Pregarjanje socialno-demokratske stranke na Nemškem mu je dajalo vedno novega gradiva za njegove res divje spise. Tudi drugod se je v lističih in knjižicah pisalo v njegovem smislu. Spisi so se tajno širili med delavce in niso ostali brez uspeha. L. 1882. so anarhisti s kloroformom omotili tvorničarja Merstalingerja na Dunaju in mu uropali 1000 gl. Jeseni l. 1883. so bili v Porenščini trije anarhistični poskusi z dinamitom; pri zadnjem so hoteli dne 27. septembra cesarja Viljema I. s spremstvom o priliki, ko je odkrival ogromni, v spomin zedinjeni Nemčiji v Niederwalde nad Bingenom postavljeni spomenik, pognati v zrak. Duševni voditelj teh poskusov, ki pa niso napravili večje škode, je bil stavec Avgust Reinsdorf iz Lipskega. Imel je pet ali šest somišljenikov.²²¹ Hujše je bilo pa

²¹⁹ Most je bil doma iz Augsburga. Kot pomočnik je prišel v Avstrijo in tam ostal dalje časa. Avstrijsko socialno-demokratsko gibanje pred l. 1870. je v velikem delu sad njegove agitacije. L. 1871. se je priklopil eisenški stranki. Iz socialnega demokrata je postal strasten anarhist.

²²⁰ »Freiheit« je prej izhajala v Švici. Urejal jo je znani anarhist Stelmacher, ki je zaradi roparskega umora, do zadnjega timasto-ohol, končal svoje življenje na vislicah. Po njegovi smrti je izšla cela vrsta krvoločno pisanih listov v Švici, v katerih se pozivljejo anarhisti k maščevanju. — Švica je bila do zadnjega časa pribežališče anarhistom. Držala se je načela, da se anarhizem rodi iz omejene politične svobode. Ko se je l. 1884. dovršila preiskava proti švicarskim anarhistom, ki so baje hoteli razstreliti palačo zveznega sveta v Bernu, je državni pravdnik zapisal kot uspeh svojega preiskovanja tudi tele besede: »Izjemni zakoni gonijo anarhistične agitatorje k nam in jih vodijo pri nas k agitatorskemu delovanju proti svoji domovini.« — Pripomnil je tudi, da anarhistično gibanje naglo propada in da ravno Mostovo hujskanje najbolj odvrča delavce od »propagande dejanja«. Da ta »propaganda«, ki namesto zakonitega političnega boja priporoča zavratne umore, še ni ponehala, nam pričajo žalostni dogodki zadnjih let, zlasti umor francoskega predsednika Carnota v Lyonu in umor avstrijske cesarice Elizabete v Genevi (1898), umor laškega kralja Humberta (1900) in ameriškega predsednika Mac Kinleya (1901). Mostov in Stelmacherjev duh torej še ni izginil.

²²¹ L. 1884. meseca decembra so bili Reinsdorf, Kühler in Rupsch obsojeni v smrt. Rupscha je cesar pomilostil; obsojen je bil v dosmrtno ječo.

drugod. Dne 22. oktobra 1883 so anarhisti umorili in oropali lekarnarja Lienharda in vojaka-stražnika v Strassbourgu; dne 29. oktobra so vrgli dinamit v frankfurtsko policijsko poslopje; dne 21. novembra je padel po roparskem umoru bankir Heilbronner iz Švice; dne 15. decembra je bil ustreljen policijski uradnik Hlubek na Dunaju, dne 10. januarja 1884 agent Eisert z dvema sinovoma umorjen in oropan in dne 25. januarja ustreljen policijski agent Blöch. — V to dobo spadajo tudi sodne obravnave proti anarhistom med Slovenci, kjer so se zlasti v Ljubljani jeli širiti anarhistični spisi.

Stellmacher, čevljar iz Šlezije, knjigovez Kammereer in mizar Kumič, oba Avstrijca, so bili na čelu anarhistični morilni četi. Več anarhistov je bilo v policijski službi, med njimi tudi taki, ki so od policije prejeti denar porabljali za svoje anarhistične namene.

Socialni demokratje so se otresali anarhistov, kar so le mogli, in v javnosti dokazovali, da so taki siloviti poskusi popolnoma brez smisla, vendar pa niso mogli tajiti, da so iz njihovega gibanja izšli ljudje z divjim sovraštvom in besno krvočnostjo tedanjega anarhizma.

Ogenj, ki ga je vžgala revolucijska socialna demokracija, je žarel vedno huje med delavci. Ob volitvah v nemški državni zbor so se vedno bolj množili socialno-demokratski glasovi. Dne 28. oktobra l. 1884. so jih dobili 549.990 in si priborili 24 poslanskih sedežev. Z raznimi zvijačami so si vzdržavali tudi vedno več političnih listov. Bismarckova sila ni nič izdala. Dne 20. februarja 1890. je Bismarck padel. Cesar Viljem II. ga je odslovil iz javnega delovanja. Ž njim je padel tudi zakon proti socialnim demokratom. Pol leta po njegovem padcu ga je državni zbor odpravil. Socialna demokracija je štela ob času, ko je zopet javno nastopila, 1,427.298 glasov izza volitev in 60 političnih listov. Strokovne organizacije so brojile krog 120.000 članov in 41 glasil. Društvena blagajna je imela domala 172.000 mark kljub ogromnim stroškom ob času svojega boja z državno oblastjo. Jasno je, da tega denarja niso zložili samo socialno-demokratski delavci, marveč da so tudi razni bogatini, osobito židje in framasoni, podpirali njihovo blagajno.

Kühler in Reinsdorf sta bila obglavljena. — Rumph, bivšega anarhista, ki je izdal to zaroto — so meseca januarja, kmalu po obsodbi, našli zabodene. Čevljar Lieske je bil kot njegov morilec obsojen v smrt in obglavljen.

Prva stvar, ki so jo spravili po 20. februarju 1890 socialni demokratje na dnevni red pri svojih shodih, je bilo — p r a z n o - v a n j e 1. m a j a. Sklepali so, da se mora to praznovanje od delodajalcev izsiliti. Prej se je praznik 1. maja sklenil pri mednarodnem socialističnem shodu v Parizu, a tako, da se vsaki deželi prepušča, naj po svojih razmerah ta praznik uredi.

Starejši nemški socialni demokratje, posebno državni poslanci, so se uprli temu, da bi se 1. maja delo povsod ustavilo. Bali so se, da ne bi ob slavnostih nastali izgredi povzročili nadaljnje veljavnosti zakona proti socialistom. Vsled tega se je začel živahen prepir med »mladimi« in »starimi«, ki se je kmalu razširil tudi na druge točke. Na čelu mladih so stali Pavel E r n s t, Pavel K a m p f m e y e r, ki sta se pa kmalu pomirila; poleg njiju pa revolucije lačni Hans M ü l l e r in skrajno zariti bogokletnik in sovražnik vsake religije Bruno W i l l e, čigar ime se vsled njegovih ateističnih agitacij še sedaj često čuje v javnosti. »Stari«, ki jih je vodil B e b e l, so za takrat zmagali.

V dnevih 12.—18. oktobra l. 1890. se je znova organizirala socialno-demokratska stranka v Halli. Izvolila si je strankino vodstvo (12 oseb, pet načelnikov in sedem nadzornikov), določila berlinski »Vorwärts« za svoje glasilo in sklenila, da naj krajevne organizacije volijo zaupne može, po katerih naj bodo v dotiki s strankinim vodstvom. Po tej organizaciji so posneli kesneje tudi avstrijski sodrugi svojo organizacijo.

Naslednje leto 1891., v dnevih 14.—20. oktobra, se je pa v E r f u r t u²²² sprejel nov program popolnoma v Marxovem smislu. Sestavil ga je Kautsky. Ta program je postal v svojem prvem delu vzor socialno-demokratskim programom po vseh drugih državah.

Erfurtski program.

Gospodarski razvoj meščanske²²³ družbe vodi nujno do tega, da se uniči proizvodnjanje v malem, čemur je temelj delav-

²²² Nekaj berlinskih in magdeburških sodrugov odposlancev je pri tem shodu izstopilo iz stranke, ker se ni zlagalo z »mirmo« taktiko strankinega vodstva. Prestopili so k anarhistom.

²²³ Bürger (bourgeois) ne pomenja v socialistični terminologiji samo meščana v ožjem pomenu, marveč sploh srednje in višje stanove v nasprotju

čeva zasebna last sredstev za proizvodnjo. Ta razvoj oddaljuje delavca od njegovih proizvodnih sredstev in čini iz njega proletarca-nemaniča; proizvodna sredstva pa postajajo monopol majhnega števila kapitalistov in velikih posestnikov. Po tem monopoliziranju proizvodnih sredstev izpodrivajo ogromna velika podjetja razkosana mala podjetja, orodje se umika strojem, in proizvodnost človeškega dela raste neizmerno. Ves napredek te spremembe pa monopolizirajo kapitalisti in veliki posestniki. Vsa ta sprememba ima za proletarce, za srednji stan v mestih in za kmeta tak pomen, da raste negotovost, kako bodo mogli živeti, in da raste uboštvo, stiskanje, suženjstvo, poniževanje in izkoriščanje.

Število proletarcev se vedno večja; vedno se množi armada delavcev, ki nimajo dela, in nasprotje med izkoriščevalci in izkoriščanci je vedno ostreje; razredni boj med meščanstvom in proletarstvom, ki deli novodobno družbo v dva sovražna tabora in je skupni znak vseh obrtnih dežel, je vedno hujši.

Prepad med nemaniči in lastniki je še večji vsled kriz, ki izvirajo po načinu sedanjega proizvodnjanja in so vedno obsežnejše in pogubnejše. Te krize vzdržujejo splošno negotovost kot normalno stanje v družbi in dokazujejo, da so proizvodna sredstva sedanji družbi zrastle čez glavo in da se zasebna last proizvodnih sredstev ne da združiti z njihovo pametno rabo in s popolnim razvojem.

Zasebna last proizvodnih sredstev, ki je bila prej sredstvo, da se ohrani last pri proizvodni tistemu, ki je proizvajal, je sedaj sredstvo, da se kmetom, rokodelcem in malim trgovcem jemlje last, in tistim, ki ne delajo, kapitalistom in velikim posestnikom, delavski izdelki dajejo v posest. Samo če kapitalistična zasebna last — zemljišče, premogokopi, rudokopi, surovine, orodje, stroji in vsa trgovska sredstva — postane splošna last in izdelovanje blaga postane socialistično, tako da bo proizvajala družba zase, bo to proizvodnjanje v velikem, vedno rastoča plodovitost družabnega dela in vsestranskega, harmonijskega izpopolnjevanja lahko vir najvišje sreče za doslej izsesane sloje, kakor je bilo prej sredstvo za uboštvo in suženjstvo.

s proletarci. Najlaže bi se razumevali, ko bi tudi v slovenščini rabili »buržoazijec«, buržuj. Mi slovenimo ta pojem meščan, kar je isto, kar »Bürger« in »bourgeois«.

Ta socialna sprememba ne daje svobode samo delavcem, marveč tudi vsemu človeštvu, katero trpi pod sedanjimi razmerami. To osvobojenje se ne more drugače izvesti kakor po delavcih, ker vsi drugi stanovi, čeprav si nasprotujejo njihove koristi, imajo za temelj zasebno last proizvodjalnih sredstev, in njihov namen je, ohranjevati obstoječi socialni red.

Boj delavcev proti kapitalističnemu izsesavanju ima seveda tudi političen značaj. Delavci ne morejo bojevati svojega gospodarskega boja niti razvijati svojih gospodarskih organizacij brez političnih pravic. Nikoli ne morejo doseči, da bi vsa proizvodjalna sredstva prešla vsem v roke, če nimajo v to politične moči.

Socialno-demokratska stranka ima nalogo uiniti, da postane ta delavski boj zavesten in enoten, in mu kazati njegov potreben cilj.

Težnje delavcev so enake po vseh krajih, kjer je zavladovalo kapitalistično proizvodjanje; ko se razširi svetovni promet in proizvodjanje za svetovni trg, bodo delavske razmere v eni deželi vedno bolj odvisne od delavskih razmer v drugih zemljah. Zato morajo delavci vsega kulturnega sveta enakomerno sodelovati pri osvobojenju delavskega sloja. V tem prepričanju čuti in izjavlja socialna demokracija na Nemškem, da je složna z vsemi svojega sloja se zavedajočimi delavci na svetu.

Socialna demokracija na Nemškem se torej ne bojuje za nove slojne privilegije in predpravice kakega sloja, marveč za to, da se slojno gospostvo in sloji sami porušijo, in za enake pravice in enake dolžnosti vseh občanov brez razločka v spolu in izvoru. Po teh načelih ne pobija v sedanji družbi samo izkoriščanja in zatiranja delavcev, marveč vse načine izkoriščanja in zatiranja, bodisi proti kakemu sloju, stranki, spolu ali plemenu.

Na temelju teh načel zahtevajo nemški socialni demokratje predvsem tole:

1. Uvede naj se splošna, naravnostna in tajna volivna in glasovalna pravica za vse državljane obojega spola počenši od 20. leta za vse volitve in glasovanja. Uvede se proporen volivni red in dokler se ne uvede, naj se po vsakem ljudskem štetju po zakonu na novo razdele volivni okraji. Volitve in glasovanja naj se gode ob dnevih zakonitega počitka. Poslanci naj dobi-

vajo diete. Volivna pravica se ne sme omejevati, razen če državljani izgubi samostojnost.

2. Zakonodajstvo bodi naravnostno in naj se vrši po pravu predlaganja in odklonitve. Ljudstvo mora dobiti pravico vladanja nad samim seboj in samoupravo v državi, deželi in občini. Gosposko voli ljudstvo; ta je ljudstvu odgovorna in mu jamči. Vsako leto se ima dovoljevati pobiranje davkov.

3. Ljudstvo se vzgajaj za splošno brambo. Ljudska bramba nastopi namesto stalnih armad. Vsi mednarodni spori se poravnajo po razsodiščih.

4. Odstranijo naj se vsi zakoni, ki omejujejo svobodo, združevalno in zborovalno pravo.

5. Odstranijo naj se vsi zakoni, ki podrejajo ženo možu v javnem ali zasebnopravnem oziru.

6. Religija se proglasi za zasebno zadevo. Vsi izdatki za cerkvene namene se odstranijo. Cerkvene in verske družbe se proglase za zasebne družbe, ki popolnoma samostojno upravljajo svoje posle.

7. Šola bodi posvetna. Javno šolo mora vsak obiskovati. Pouk je brezplačen, tako tudi učna sredstva in vzdržavanje v javnih ljudskih šolah in v višjih učiliščih za tiste učence in učenke, ki so po svojih zmožnostih sposobni za nadaljnjo izobrazbo.

8. Sodni se zastoj; pravni svetovalec bodi brezplačen. Sodijo naj od ljudstva izvoljeni sodniki.

Po nedolžnem obtoženi, zaprti in obsojeni naj dobe odškodnino. Smrtna kazen naj se odpravi.

9. Zdravljenje, pomoč pri porodih in zdravila naj bodo brezplačna, tako tudi pokopavanje.

10. Uvedi se stopnjevani dohodninski davek iz dohodkov in iz premoženja v toliko višini, da se lahko plačujejo vsi javni stroški. Vsak je sam dolžan oceniti svoje dohodke in svojo last. Uvedi se stopnjevani dedni davek po višini dediščine in po kolenu sorodstva. Odstranijo naj se indirektni davki in carina in vse gospodarsko-politične naredbe, ki podrejajo koristi splošnosti koristim vladajoče manjšine.

Za delavsko varstvo terja nemška socialna demokratska stranka najprej:

1. Uspešni narodni in mednarodni zakoni delavskega varstva naj se drže tehle načel:

- a) Ustanovi se normalni delavnik največ osem ur.
- b) Otrokom se prepove delo pred 14. letom.
- c) Prepove se ponočno delo; izvzete naj bodo samo tiste obrtne stroke, ki zahtevajo po svoji naravi ali iz tehničnih razlogov ali pa iz razlogov za splošno blaginjo ponočno delo.
- č) Zakon naj določa, da ima delavec vsak teden vsaj 36 ur nepretrganega počitka.
- d) Prepove se, dajati mezdo v živilih.

2. Vsa obrtna podjetja naj bodo pod nadzorstvom. Delavske razmere delavcev naj preiskavajo in urejajo po mestih in na deželi državni delavski urad, okrajni delavski urad in delavske zbornice. Za obrtno higieno se mora temeljito skrbeti.

3. Poljedelski delavci in posli naj bodo pravnoenaki s tvorniškimi delavci. Poselski red naj se odpravi.

4. Združevalno pravo naj se zagotovi.

5. Država naj vzame delavsko zavarovanje v svojo upravo; vplivno naj sodelujejo delavci pri upravi.

Na temelju tega programa se je osnovala enotna nemška socialna demokracija, s katero je bil tudi Marx zadovoljen; saj je sprejela v svojem načelnem delu popolnoma Marxove ideje.

16. Francoski socializem od l. 1848. do poraza komune.

V posebnem poglavju pričenjamo s tem opisovanje francoskega socializma od leta 1848., dokoder smo ga že spremljali.²²⁴ Važen je ta opis, ker obsega nekaj silovitih proletarsko-političnih nastopov.

Meseca februarja leta 1848. je vzbuknila na Francoskem, zlasti v Parizu, revolucija, ki je vrgla kralja. Delavsko ljudstvo je bilo njena prva sila. Ločilo se je bilo že prej od meščanskih strank in se čutilo samostojno. Ko je padel kralj, so mislili delavski voditelji, da je že prišel čas njihove vlade in s tem tudi doba komunizma, po katerem so težili. Zgodilo pa se je drugače. Zmage pijana je glasno pritrjevala in ploskala v zbornici skupivša se tolpa, ko so ji prebrali imena provizorične vlade. Štiri člane je volilo vanjo samo ljudstvo: Louisa

²²⁴ Glej str. 298—307.

Blanca,²²⁵ Armanda Marasta, F. Flocon in delavca Alberta. Vlada je čutila, da je treba takoj kaj storiti. Že dne 26. februarja je izdala tale odlok, ki ga je sestavil Louis Blanc: »Začasna vlada francoske republike se zavezuje zagotoviti delavcu življenje z delom; zavezuje se jamčiti za delo vsem državljanom; priznava, da se morajo delavci združevati, da morejo uživati zakoniti sad svojega dela. Začasna vlada vrača delavcem, katerim pripada, zapadli milijon civilne liste.«

Narodne delavnice.

Da bi mogla izvrševati, kar je obljubila, je ustanovila vlada več »narodnih delavnic«, kjer so delavci, ki drugod niso dobili dela, delali državi. Prej se je trudila vlada, da bi preskrbela delavcem pri raznih podjetjih dela. Mnogo jih je pa vendar ostalo, katerih ni mogla nikamor potakniti. Zaukazala je potem, naj se iz državnih blagajnic brezposelnim delavcem izplača vsak dan po fr. 1·50. Videlo se je pa kmalu, da tako ne gre. Zato je poskusila vlada z omenjenimi državnimi »narodnimi delavnicami«. Začetkom je bilo brezposelnih de-

²²⁵ Jean Joseph Louis Blanc se je rodil dne 29. oktobra 1811 v Madridu. Njegov oče je bil takrat višji uradnik pri vladi kralja Josipa Bonaparte. L. 1834. se je lotil v Parizu pisateljevanja, dovršivši svoje, zlasti matematične študije. Pripadal je izprva radikalni demokratski struji. L. 1840. se je pa pokazal v svoji znameniti knjigi »L'organisation du travail« polnega socialista. V nji je razvijal načela, kako naj se organizira delo, in poudarjal pravico do dela. L. 1848. ga je ljudstvo volilo za člana provizorne vlade: Odlok, s katerim je ta delavcem zajamčila organizacijo dela in pravico do dela, je izšel po njegovem prizadevanju. Sam je pa priznaval kesneje, da ni slutil, kakšne posledice bo imel in kam prav za prav meri. Narodnim delavnicam pa ni bil prijatelj. Hotel je, naj se po socialni revoluciji izprevrnejo vse družabne razmere. Njegova dela so važna za socialistično zgodovino. Poglavitna so: Organisation du travail 1840; Appel aux honnêtes gens 1849; Catechisme des socialistes 1849; Le socialisme. Droit au travail 1848; Histoire de la Révolution Française 1847—62; Révolution Française. Histoire de dix ans 1830—40, 1841; Pages d'histoire de la Révolution de Février 1848; La Révolution de Février au Luxembourg 1849; Révelations historiques 1849. Po krvavih dneh meseca junija 1848 je ubežal na Angleško, kjer je ostal do l. 1870. Med tem časom je v mnogih ozirih obledel njegov radikalizem. Leta 1870. je, prišedši v Pariz, celo napadal komuno in se pridružil versailski vladi. Drugo leto so ga izvolili za poslanca. Umrl je dne 6. decembra 1871. v mestecu Cannes.

lavcev 17.000; dne 15. marca se jih je pa štelo že 49.000. Delavnice so bile urejene po vojaško. Na čelu jim je stal E. T h o m a s. Vsakih 11 mož pri enem delu — ena četa — si je volila četovodjo, ki je dobival po fr. 2·50 na dan; po pet čet je bila brigada, katere načelnik se je tudi samostalno volil in dobival po fr. 3 dnine; po štiri brigade so stale pod vodstvom od uprave imenovanega poročnika. Štiri poročniške čete so pa tvorile kompanijo. Delavec, ki je hotel vstopiti v delavnico, je moral prinesiti od pristojnega urada (mairie) svedočbo, da je star nad 16 let, izkazati ime, stanovanje in posel, pa so ga sprejeli. Plače je dobival po dva franka na dan, če je delal; če mu pa niso mogli dati dela, pa po fr. 1·50.

Delavci so bili izprva silno veseli. Kmalu se je pa pokazalo, da tako ne pojde. Vedno več se jih je oglašalo v državne delavnice; trumoma so hiteli ljudje z dežele v Pariz, in tako je umljivo, da niso mogli dobiti dela. Državna podpora jim je bila zagotovljena tudi v tem slučaju; zato se niso dosti brigali, da bi dobili delo. V delavnicah samih je vsled tega ponehal vsak red; splošna lenoba je zavladala. Vlada je sicer videla, da stalno ne more tako ostati, toda čutila je tudi, da utegne kmalu potrebovati delavcev; zato je čakala in jim plačevala, kakor je bilo določeno. Začelo se je gibati med meščani in kmeti. Ti so bili vedno bolj ozlovoljeni, da se tako troši državni denar. Zahtevali so, naj se izvrše volitve v zbornico in naj se postavi redna vlada. Videlo se je, da gotovo zmagajo protisocialistične stranke. Socialistični klubi: B l a n q u i e v a osrednja republikanska družba (Société centrale républicaine), B a r b é j e v revolucionarski klub (Club des amis du peuple) R a s p a i l o v²²⁶ klub ljudskih prijateljev (Club des amis du peuple) in drugi so se združili, da bi s skupnim postopanjem, in če bi bilo treba, z novo revolucijo, ohranili socializmu prijazno vlado. Protisocialistično meščanstvo je pa imelo v narodni gardi toliko moč, da je proletarci niso mogli premagati. »Proč s komunisti!« je odmevalo vsak dan bolj po Parizu in po deželi.

²²⁶ Fr. Vinc. Raspail se je rodil dne 25. januarja 1794. Po svojem poklicu zdravnik, je opozarjal na nezdrave razmere delavskih stanovanj, hrane in tvornic. Po svojem političnem delovanju je bil vedno s socialistično stranko. Za vlade Louisa Filipa in ob revoluciji l. 1848. je izdajal v revolucionarskem zmislu pisan list »Réformateur«, ki ga je potem spremenil v »L'Ami du peuple«.

Poraz socialistične vlade.

Dne 15. maja so uprizorili revolucijski klubi vstajo; posrečilo se jim je dobiti mestno hišo, kjer so postavili svojo vlado z Barbésom na čelu. Prihitela je pa narodna garda in je odpeljala po kratkem boju voditelje v zapor. Pri volitvah v zbornico so pa socialisti popolnoma podlegli. Provizorična vlada je odstopila in zbornica je pričela neizprosni boj proti socialistom. Dne 21. junija je zaukazala, da morajo delavci od 18. do 25. leta vstopiti v armado ali se pa pošljejo delat na kmete. To je delavce razburilo. Do 15.000 jih je drugi dan korakalo proti Pantheonu. Poslali so deputacijo k vladi, a dobili so odgovor, da se bodo delavci, ki bi se upirali omenjenemu odloku, siloma odgnali na delo. Ko se je ta odgovor sporočil množici, je završalo med njo. Že drugi dan so postavili barikade. Pričel se je grozen boj, ki se je četrty dan končal s porazom socialistov. Pariški nadškof Denis Affre je ob najhujšem boju hitel na bojišče, da bi pomiril razjarjene delavce. A komaj je prišel do barikad, ga je zadela krogla v hrbet. Kmalu potem je umrl, vzvišen zgled junškega mučeništva v izvrševanju svojega apostolskega poklica. Narodna garda se je krvavo maščevala; kar je mogla ujeti delavcev, jih je pomorila. Vojaki so vlačili na tisoče socialistov v ječe, in ko so bile te napolnjene, v kleti in podzemске luknje nekdanje kraljeve palače. Tu se je dosegel vrhunec vse bede: le vzdih in tožbe, grozni smeh zblaznelih, krik in tuljenje ranjencev, naj se jim da vode, boj za zračne votline v okuženem zraku, zasmeh stražnikov, tu in tam kak strel v kleti — Dantejevo peklo.²²⁷

Klube so razgnali. Narodne delavnice so razpustili. Pravica do dela, ki jo je priznavala začasna vlada, se je odpravila in se delavcem zagotovila samo pravica do podpore. Narodna zbornica je privolila nekaj milijonov za podporo delavskih proizvajalnih združenj; toliko so dosegli delavcem prijazni poslanci, a ta podpora se je tako razdelila, da so imeli delavci zelo malo od nje. Thiers, ki je imel v zbornici važno vlogo, je pa dosegel, da se je ustanovil poseben zaklad, iz katerega so se podpirali spisi proti socializmu. Delavske knjižnice in prepoved delavskega združevanja so po Napoleonovem zakonu »code civil« znova

²²⁷ Handbuch des Socialismus o. c. str. 220.

oživele. Glede na delavce je zbornica sklenila nekaj podrobnih določb o podporah, ki naj se jim dajejo, če so brez dela.

Socialisti so bili sicer vsi razjarjeni, a brez moči. Voditelji so morali uiti iz domovine, kar jih ni bilo zaprtih. Ko je nastopil Napoleon III., je lahko zagotovil mir in varstvo industriji in trgovstvu, ker je bil rdeči strah res za dalje časa pregnan, toda ne za vedno. Med delavci je tlelo in komaj so čakali, da bi se mogli maščevati nad buržoazijo. Že meseca julija l. 1848. je željo po osveti v pesmi »S p r a v n i d a n«, ki se je med delavci splošno udomačila, strastveno izrazil Louis Ménard.

Ko udari dan in ura zaželjena,
plačilni dan za greh vzbledi,
ko zlodejska bo četa odpodena,
ko revolucija vzgrmi:

Potem prišel je, obložen s krivico
ovadeb podlih grozni dan,
laži, sleparstva zmaga nad pravico,
molitve čas, krvi in ran.

To bodo milosrčniki kričali
in vsi, ki se krvi tresò,
ki lopovstvo »slabost« bi radi zvali,
pravico pa »osveto« zovò.

Brezračne ječe, kužne, brez svetila,
brez jeka za obsmrtni vzdih!
Pulili rablji z ran so obvezila,
režéč v posmehih se grdih.²²⁸

»Prehuda kazen«, tolpa bo jokala,
odpuščanja nas prosila bo,
ko sodba kri za kri bo zahtevala,
o kesu govorila bo.

Po njih nam sveto bodi maščevanje!
Ne pozabimo ga nikdar,
ni mrtvih svojih, da prižgé se zanje
veliki, slavni spravní dar!

Kaj milost? Bratov smrt pomnimo,
zlodejstva tolika strašná!
Spomine nanje v dušo si vklešfmo,
in črt namesto usmiljenja!

Takrat smo mi! Vi podli izdajavci,
ki vsak vas lopove pozna;
poslanci vi, morivcev varovavci!
Gorje podleglim! Brž na tla!

Pomnimo čas osvet krvavo-ljuti,
ko ljudstvo glada vpilo je.
V odgovor pa gromel jim top je kruti,
in s tal od krvi kadilo se.

Dan sprave je in jeza vre divjaje!
Molitev, kes vas ne oprosti!
Poljubljali vse tiste boste kraje,
kjer kdaj je tekla žrtve kri.

V tej pesmi se zrcalijo vse tiste črne misli, ki so po revoluciji l. 1848. navdajale proletarce, in po pravici trdimo, da so te misli živele med njimi, ko so za vlade pariške komune l. 1871. nekaj časa imeli delavci moč v rokah. Vlada te komune se je v resnici pojmovala kot »spravní dan«, in v tem zmislu je tudi delovala osvetno brez usmiljenja.

²²⁸ V zadnjih vrstah se spominja pesem že omenjenega maščevanja narodne garde nad premaganimi delavci.

Kako se je razvijala zahteva: Delavec ima pravico do dela?

Povedali smo že, da so socialisti za vlade meščanskega kralja v svojem programu zahtevali organizacijo dela.²²⁹ Ta zahteva se je tako globoko vcepila v delavce, da so jo ponavljali ob vsaki priliki. Seveda niso prav vedeli, kaj pomenja. Splošno so jo umevali le kot svobodo medsebojnega združevanja. Obenem so pa vedno tudi poudarjali pravico do dela. Ker je ta zahteva dalje časa živela med socialističnim in sploh med delavskim gibanjem, nam jo je treba natančneje opisati.

Pravica do dela pomenja pravico, s katero sme vsak delavec, če nima dela, od države terjati delo svoje stroke in zato tudi primerno plačilo. Delavcev, ki niso mogli od časa do časa dobiti dela, je bilo vedno nekaj. Razmerno je bilo pa njihovo število le neznatno. Ob takih prilikah jim je lahko pomagala zasebna dobrotelnost, pa tudi država in cerkev sta skrbeli zanje. Saj se je od nekdaj priznavalo v krščanskih državah načelo, da se mora z javnimi sredstvi podpirati državljan, ki se sam ne more preživljati. Na tem načelu slone zakoni za uboge, med katere moremo šteti tudi revne delavce, ki nimajo dela in zaslužka. Pri nekaterih zakonih te vrste nahajamo določbo, naj država v takih slučajih preskrbi brezdelnim revežem kako delo, tako n. pr. »poor law« angleške kraljice Elizabete I. 1601. Jasno je, da taka določba ne ustanavlja pravice do dela v gori opisanem zmyslu, marveč opisuje samo način, kako naj se deli revežem podpora, kadar se je mogoče ravnati po njem. Ko je naraščala velika industrija, ki je v posameznih podjetjih zbirala veliko delavskega ljudstva, so se razmere docela predrugačile. Dogajalo se je često, da so podjetniki odslovili cele vrste delavcev, in armada brezdelnih revežev se je vedno množila. Proti temu zlu je nastala zahteva pravice do dela. Sklepalo se je takole: Če je država s svojim načelom obrtne svobode in svobodne konkurence razbila vse prejšnje organizacije in če poleg tega trdi, da je vsa moč in vse pravo v državi, potem mora država biti odgovorna tudi za posledice teh načel. Delavec, ki nima dela, ima tudi pravico, da se udeležuje splošnega tekmovanja, in sicer tem bolj, ker mu gre za vsakdanji kruh,

²²⁹ Glej str. 304.

za življenje. Tekmovati pa more le s svojim delom, to je: s tistim delom, katero zna. Svoboda mora veljati tudi zanje in ne samo za bogatine. Saj nočejo nič napačnega, marveč le poštenega zaslužka. Zaslužka pa ni brez dela; torej jim mora država preskrbeti delo. Država pravi o sebi po liberalnih naukih, da iz nje izvira vse pravo. Torej je ravno njena dolžnost, da uredi delo tako, da bo vsakdo mogel delati in si prislužiti, česar potrebuje.

S stališča novodobnih držav se torej ne da mnogo ugovarjati pravici do dela. Thiers, glavni nasprotnik tej delavski zahtevi v francoski zbornici l. 1848., je zbral v svojem govoru, s katerim jo je pobijal, vse protidokaze proti nji. Posebno je poudarjal, da so se ljudje združili v državah v varstvo in v medsebojno podporo, toda delati mora vsak sam zase. Lepa ta! Če mora vsak sam zase delati, torej sam zase skrbeti, čemu je pa treba države? Thiers se je torej sam pobijal in dokazoval s tem, da po liberalnih nazorih, če bi se dosledno izvedli, sploh ni mogoča nobena družba.

Prvič se je pojavila zahteva pravice do dela ob volitvah v narodno zbornico l. 1789. Že takrat so se čuli iz okraja St. Laurent glasovi, naj se po vsem Francoskem ustanove narodne delavnice, kjer naj dobivajo brezdelni delavci delo svoje stroke in za to vsaj dve tretjini sicer navadne dneve. Iz tistega časa beremo tudi v knjižici »Parchemin en culotte« tale značilni stavek: »Vsaka država je dolžna dati možaku živež, obleko, ženo in stanovanje; zato pa mora ta delati primerno svojim močem in zmožnostim.« Če ima ta zahteva sploh kaj zmisla, se ne more drugače umevati, nego popolnoma v socialističnem smislu, da družba vodi vse proizvodnjanje in sploh vse gospodarsko življenje. Pravica do dela v tem obsegu se da uresničiti le v socialistični državi.

Socialistična teorija se je že vsled navedenih pojavov ob začetku prve francoske revolucije morala pečati s pravico do dela. Prvi, ki se je lotil tega predmeta, je bil že omenjeni Fourier.²³⁰ Iz njegovih spisov posnemamo tole:²³¹

²³⁰ Že njegovo delo »Théorie des quatre mouvements 1808« očita socialno-političnim učenjakom, da pozabljajo med človeškimi pravicami navajati pravico do dela. Obširnejše se peča s tem vprašanjem v svoji knjigi »Théorie de l'unité universelle«.

²³¹ Théorie de l'unité o. c. Oeuvres III. 170. 179—180.

Svoboda je trojna: a) navadna, telesna svoboda (*liberté simple* ou corporelle); delavec, ki ga lakota priganja, da mora delati, ima to svobodo v pasivnem zmyslu; v aktivnem zmyslu jo ima šele tisti, ki dobiva vsaj nekaj stalnih dohodkov; b) sestavljena, a nasprotujoča si svoboda (*liberté composée divergente*); ta je sestavljena iz aktivne telesne in socialne svobode; uživa jo divjak; imenuje se nasprotujoča, ker po nji ni mogoče urejeno produktivno delo; c) sestavljena skladna svoboda (*liberté composée convergente* ou *sur-composée*); v nji je združena aktivna telesna in socialna svoboda z urenjenim produktivnim delom.

Te zadnje svobode ne pozna ne divjak ne omikanec, dasi je človekov glavni namen. Manj svobode pa ima človek v omikani družbi nego divjak. Ta uživa svojih sedem pravic: lov na divjačino, ribji lov, pobiranje sadežev, pašo, tatvino izven svojega rodu, federalno zvezo, brezskrbnost; o vseh teh pravicah ni v omikani družbi ne duha ne sluha. Da se povzdigne človek k sestavljeni skladni svobodi, mu mora dati civilizacija splošno priznano nadomestilo za imenovanih sedem pravic. Namesto tega so mu pa dali filozofi dve s svobodo nezdružljivi pokveki: *bratstvo*, čigar prvaki drug drugega pošiljajo na morišče, in *enakost*, v kateri ljudstvo, odičeno z imenom suverenstva, nima ne dela ne kruha in prodaja svoje življenje po pet soldov na dan.

Imenovanih sedem pravic, ki jih sedaj uživajo v civilizaciji samo bogatini, se mora nadomestiti s pravico do dela. V civilizaciji je izgubilo človeštvo sedem pravic in naši pisatelji mu podajajo samo večne sanjarije, n. pr. ponos na lepo ime svobodnega človeka in srečo, živeti pod ustavo. »Vprašaj nesrečnega delavca brez dela in kruha, ki ga muči njegov upnik in eksekutor, ali ne bi bil rajši divjak, ki bi imel pravico do lova, sadežev in čred? Gotovo se mu zdi divjaštvo boljše. Kakšna je sreča, živeti pod ustavo? Ubožec ne more biti s tem zadovoljen, da uživa ustavo namesto kosila. Če se mu ponuja tako nadomestilo, se s tem psuje njegova revščina. Srečnega bi se štel, ko bi užival kakor divjak sedem pravic in svobodo; toda v civilizaciji ne najde tega. — Z ozirom na človeške pravice moramo terjati od filozofije in civilizacije, naj nas ne ogoljufa za tisti pripomoček, ki ga je pustil Bog za kazen, naj nam vsaj jamči pravico do tistega dela, za katero smo bili vzgojeni.« To

bo pa mogoče samo v tistem socialnem redu, ki ga opisuje Fourier pod imenom »harmonija«. ²³²

»Stoletja smo prebili v prepiru o človeških pravicah, ne da bi bili mislili na tisto, kar je najvažnejše, na p r a v i c o d o d e l a. Kolika sramota za narode, ki se imajo za trdne v socialni politiki! Ali ni naša dolžnost, iztrebiti to napako in pripraviti človeškega duha, da bo proučeval ta družabni mehanizem, ki hoče vrniti človeku vse njegove npravne pravice, ki mu pa najvažnejše, pravice do dela, niti zajamčiti niti dati ne more?«

Fourierovi učenci so vsak po svoje obravnavali to vprašanje. B a r r i e r trdi, ²³³ da v sedanjih razmerah ni mogoče izvršiti pravice do dela. Država bi morala vsa podjetja vzeti v svoje roke; pa bi ravno tako, kakor razkosana zasebna industrija, ne mogla dati vsakomur dela. Delavske razmere bi se ne spremenile, bodi delodajavec za vse eden, ali jih bodi več, dokler se produkcija sama ne spremeni. — C o n s i d é r a n t ²³⁴ pravi, da je mogoča pravica do dela že v sedanji družbi. Le tedaj, če se zagotovi ta pravica, je mogoče govoriti o upravičenosti lastništva. — L o u i s B l a n c izvaja pravico do dela iz pravice do obstoja.

Začasna vlada ga je postavila za predsednika novoustanovljenemu odboru za delavske razmere v Luxembourg (Commission des travailleurs au Luxembourg). Ta odbor se je osnoval prav za prav samo za to, da bi delavce, ki so zahtevali organizacijo dela, vsaj za nekaj časa zadovoljili. V odboru so bile zastopane razne struje: st.-simonizem po K. Duvey-

²³² Glej str. 281—285.

²³³ Principes de sociologie.

²³⁴ Viktor Considérant se je rodil v Salinsu dne 12. oktobra 1808. Izprva vojak, je zapustil ta stan in se oklenil Fouriera. Glavno delo Fourierovega sestava je iz njegovega peresa: Destinée sociale, exposition élémentaire complète de la théorie sociétaire. S posebno vnemo je v zbornici zagovarjal narodne delavnice, ko se je pokazalo, da jih misli večina odpraviti. Dne 13. junija 1849 se je udeležil upora; ko se je ta ponesrečil, je ubežal v Bruselj. Tam se mu je posrečilo dobiti več ljudi, ki so ustanovili v Teksasu naselbino po Fourierovih mislih. Imenoval jo je »Phalansterium Réunion«. Za časa vojske južnih ameriških držav s severnimi je propadla. Od takrat se je preselil na Francosko, kjer je pozabljen umrl.

rieru in Cazeauxu, fourierizem po V. Considérantu, enciklopediška filozofija po Jean Reynaudu, novi socializem po Vidalu in Pécquerju, liberalna politična ekonomija po Wolowskem. Znamenit je ta odbor vendarle, ker je bila prvič z zakonodajstvom združena korporacija glede na delavsko vprašanje. Deset zastopnikov so vanj volili delavci, deset delodajavci. Nekoliko pomenljivih določb je sklenil kljub kratkemu času; zboroval je le do otvoritve narodne zbornice. Odpravil je vmesne podjetnike (marchandage), določil delavsko dobo v Parizu na 10 ur, po deželi na 11 ur. Posredoval je med delavci in delodajavci in posloval v prepornih slučajih kot delavsko razsodišče, podpiral je obrtne zadruge n. pr. mizarjev, sedlarjev, tkalcev in tapetnikov. — Socialista Vidal in Pécqueur sta predložila odboru načrt delavske organizacije po tehle načelih: Država naj kupuje od zasebnikov razne delavnice, tvornice in zemljišča. Ustanavlja naj menjalnice, prodajalnice, tvornice in središča za kmečko delo. Pokupi naj tudi vse železnice, prekope in rudnike, izpremeni naj jih v narodne delavnice in snuje naj poljedelske naselbine. Zavarovanje naj vzame popolnoma v lastne roke. Tako nastane polagoma socialistična država.

Teorija Louis Blancova o pravici do dela je v glavnih potezah tale: Ljudje so dobili od Boga zmožnost ljubezni, znanja in delovanja, ki se pa morejo udejestvovati samo v družbi. Te zmožnosti kažejo, kaj je vsakdo dolžan družbi. Kdor je razumnejši, je od Boga odločen, da druge razsvetljuje. Kdor je močnejši od narave nego drugi, od njega hoče Bog, da nosi tem večje breme. Moč je dolžnik slabosti, vzgoja nevednosti. Čim več more kdo, tem več bi moral. To je pomen Kristusovih besedi. Prvi med vami naj bodo poslednji. Vsak po svojih zmožnostih... To je dolžnost!

Poleg zmožnosti imamo pa tudi potrebe: umstvene, npravne in fizične — potrebe srca, duha, domišljije. Človek more le tedaj izvrševati nalogo, ki mu jo je dala božja Previdnost, če more tako zadostovati svojim potrebam, da obenem razvije vse svoje zmožnosti. Torej vsakemu po njegovih potrebah! To je pravo!

Svobodna konkurenca mora uničiti ljudstvo. Po ti poti propade rokodelec, pa tudi kmeta zaduši vedno večji zemljiški

dolg.²³⁵ Delavsko ljudstvo je v silni revščini. Družba torej ne izvršuje svojih dolžnosti. Treba jo je spremeniti; delo se mora organizirati. V ta namen naj osnuje država socialne delavnice (atéliers sociaux) in sicer tako, da postanejo delavska last. Delavci naj ustanavljajo zadruge po načelu najtesnejše solidarnosti; po naše bi rekli: »z neomejenim jamstvom«. Država naj pozove vse delavce v take zadruge. Za osemurno delo bodo lahko plačevale po 8 frankov na dan. Koncem leta se razdeli dobiček tako, da se en del uporabi v povračilo državnega ali kakega zasebnega posojila, ko se pa ves dolg poplača, se nalaga ta del, da se osnuje stalen socialni kapital. Drugi del se pa določi v podporo bolnikov, onemoglih in starih delavcev. Kar bi še ostalo, se razdeli med delavce.

Na vsak način je pa država dolžna ustrezati delavski pravic do dela. Če ima človek pravico do obstoja, mora imeti tudi pravico do sredstva za svoje vzdrževanje. Katero je pa to sredstvo? Delo. Če se priznava pravica do podpore, ki obstaja gotovo v načelu, da je vsak človek z rojstvom dobil pravico živeti, in če se taji pravica do dela, se pravi, priznaviti človeku pravico živeti neproduktivno in mu jo odrekati do produktivnega življenja; to se pravi: posvečuje se mu njegov obstoj kot breme, obenem ga pa ne bi hoteli posvečevati kot delovanje, kar je očitno neumno. Pravica do dela je torej nujna posledica pravice do obstoja. Popolnoma uresničiti se more šele, če se uvede zgoraj omenjena organizacija dela, a nekaj že lahko država takoj stori.

Vidal²³⁶ zagovarja z vso odločnostjo pravico do dela. Pravi pa, da je nemogoče izvesti to pravico, dokler se ne presnuje vsa družba v socialističnem zmislu.

²³⁵ Jasno Blancovo oko je že pričetkom liberalne dobe videlo, kam vodijo liberalna načela. Navedena napoved je namreč iz l. 1840. v knjigi »Organisation du travail«.

²³⁶ Vivre en travaillant, projets, voies et moyens de réformes sociales. Paris 1848. — Fr. Vidal se je rodil l. 1812. v Contrasu. Pisatelj je v Parizu že spočetka v socialističnem zmislu. Kot tajnik luksemburškega odbora se je zvezal z Blancom. Po nastopu Napoleona III. je moral zapustiti Pariz. Umrl je pozabljen l. 1872. Njegovo glavno delo je: »De la répartition des richesses ou de la justice distributive en économie sociale« 1846. Kakor je razvidno iz spisanega socialnega načrta, ki ga je izdelal s P e c q u e u r o m , je bil popoln kolektivist; vse zemljišče in vsa proizvodjalna sredstva morajo po njegovem postati splošna last.

Ideje teh mož so se ukoreninile med delavci. Ni torej čuda, da so vedno kričali po organizaciji dela in po pravici do dela. Začasna vlada po padcu meščanskega kralja se je morala ozirati na nje. O tem svedoči od L. Blanca sestavljeni, že navedeni odlok z dne 26. februarja 1848,²³⁷ v katerem se jamči vsakemu delavcu obstoj na podlagi dela in delo vsem državljanom. Treba je bilo pa poleg lepih besedi storiti še kaj več. Delavski minister Marie in neki mlad inženjer, Thomas, sta napravila načrt narodnih delavnic, ki so se tudi v resnici ustanovile. Videli smo že, s kakšnim uspehom. Država je plačala za 150.000 ljudi, ki so po največ lenarili, v malo tednih 14,478.000 frankov, ne da bi v splošnem oziru imelo delavstvo kako korist.²³⁸

Ko je namesto začasne vlade nastopila narodna zbornica, se je začel hud boj o pravici do dela in o narodnih delavnicah. Te delavnice so se odpravile. Z ozirom na pravico do dela se je vzprejela določba: »Republika mora braniti državljana v njegovi osebi, rodbini, religiji in lastnini. Priznava se pravica vseh državljanov do pouka, dela in podpore.«

Iz te razprave je zanimiv govor malega obrtnika P e l l e t i e r s a. Ta je dejal, da je treba skrbeti za brezposelne delavce, da pa država v ta namen ne sme sama ustanovljati tvornic in delavnic in s tem uničevati zasebnih podjetnikov. Da tega ne bo treba, naj se vsakemu delavcu odtrga od vsakega franka na dan po 5 centimov. Vrh tega naj država svoja dela izroča zadržugam, ki naj se ustanove v obrtne in v poljedelske namene. Delavci naj seveda tudi tu plačujejo po 5 centimov od franka. Vrh tega naj se pa $\frac{1}{10}$ dobička teh zadržug na leto odtegne. Država naj zida po posameznih okrajih hiše za pomoč v bedi (maisons pour éteindre la misère), kjer naj dobivajo iz navedenih sredstev brezposelni delavci podporo, če ne morejo dobiti dela pri kaki zadržugi, katera oskrbuje državna posestva ali opravlja kaka javna dela. Hkrati naj se ustanove v teh hišah tudi posredovalnice za delo. Kar preostaja denarja, naj se uporabi za preskrbljenje starih in onemoglih delavcev.

Prvikrat srečamo tu idejo delavskega zavarovanja v zakonodajnem zboru. Seveda je bila takrat še brezuspešna. Večina

²³⁷ Glej str. 456, 457.

²³⁸ Rossbach: Geschichte der Gesellschaft VII. 265 pri Weiss: Apologie des Christenthums. Freiburg im Breisgau 1892, IV. str. 340.

zbornice je smatrala za svojo glavno nalogo boj proti socializmu, in ta duh, ki jo je preveval, je najbolj pripravljaj pot princu Louis Napoleonu do cesarskega prestola. Na Francoskem je s tem zaspala delavska terjatev pravice do dela.

O drugih državah nimamo mnogo povedati. Fichte²³⁹ je na Nemškem izvajal iz svojega naravnega prava trditev, da sme vsak posameznik terjati od države delo in zaslužek, to se pa da uresničiti le v zaprti trgovski državi.

Po nazorih francoskih socialistov je utemeljeval pravico do dela neki F. Stromejer.²⁴⁰ V frankfurtski zbornici sta poslanca Simon in Nanwerck zahtevala, naj se uzakoni ta pravica, toda velika večina je zavrgla njun predlog. V novejšem času je Bismarck dne 9. maja 1884 v nemški državni zbornici izgovoril tele besede: »Dajte delavcu pravico do dela, dokler je zdrav, zagotovite mu postrežbo, kadar je bolan, zagotovite mu preskrbnino, kadar ostarí, potem mislim, da bodo gospodje Wydenskega (socialno-demokratskega) programa zastonj piskali; delavci ne bodo hiteli k njim, ko bodo videli, da se vlada in zakonodajni zastopi resno brigajo zanje. — Dà, jaz priznavam brezpogojno pravico do dela in se bom potegoval zanjo, dokler bom na tem mestu.«

Ta govor ni imel drugih posledic, nego da se je cela vrsta knjižic in člankov oglasila o tem vprašanju.

V Švici je kmalu potem ta zadeva razburjala vso javnost. Delavci so nabrali 52.090 podpisov, da naj se v ustavi prizna pravica do dela. Zvezni svet je moral po švicarski ustavi dati, ker je bilo več nego 50.000 podpisov, ta predlog na splošno glasovanje. Predlogu je pa pritrdilo le 72.000 državljanov. Vsled tega je propadel.

V našem času ni nobene stranke več, ki bi zahtevala pravico do dela v tistem zmislu, kot smo jo doslej opisavali. Tudi socialni demokratje nimajo te pravice v svojem programu, ker pravijo, da se v sedANJI družbi ne da izvršiti.

Komuna.

Ko je Napoleon III. zasedel francoski prestol, je napovedoval med drugim tudi, da bo uničil vse komunistično gi-

²³⁹ Der geschlossene Handelsstaat 1800.

²⁴⁰ Organisation der Arbeit. Bellevue 1844.

banje v svojem kraljestvu. Res je dosegel, da se za njegovega vladanja na zunaj komunizem ni kaj poznal. Na skrivaj se je pa vedno širil, in sicer v svoji najsilovitejši obliki. Blanquijeva revolucijska načela so vodila mnogobrojne tajne zveze, v katerih so se člani pripravljali naravnost za revolucijo. Pri ustanovitvi internacionalne delavske zveze imajo francoski komunisti mnogo zaslug. L. 1862. so se o priliki londonske razstave seznanili z angleškimi, belgijskimi in nemškimi somišljeniki, in že tedaj se je pričela med njimi duševna zveza. Poljska vstaja l. 1863. je vzburla ves demokratski svet; ob poljskem shodu v Londonu tistega leta so bili navzoči tudi francoski socialisti. Takrat so se že dogovorili, naj se osnuje čim najprej mednarodna delavska zveza, ki je res oživela dne 28. septembra 1864.²⁴¹ Internacionala je imela na Francoskem mnogo članov, največ seveda v Parizu. Moč komunističnih in socialističnih idej se je pa najbolj pokazala l. 1871. po nesrečni vojski z Nemci, ob času, ko je zavladata v Parizu k o m u n a.

K o m u n a pravzaprav pomeni neko o b č i n o. V tistem smislu, kakor se je rabila na Francoskem, pa znači politično obliko, po kateri naj bi se preosnovala vsa Francoska, in za njo vsa Evropa. Bistvo te politične oblike je tole: Vsak komunalni organizem, t. j. vsaka občina, mestna ali kmečka, ali da rabimo njeno navadno ime: v s a k a k o m u n a bodi samostojna; stvari, ki so ji skupne z drugimi občinami, upravlja po poslancih, ki jih voli v okrajni zastop. Ti zastopi pa volijo poslance v narodno skupščino v Parizu. Volilna pravica v občine je splošna, enaka, direktna in tajna. Poslanci se morajo ravnati po ukazih svojih volivcev; če se ne ravnaajo po njih, jih ti lahko odstaviijo. Mandat, ki ga izvršujejo, je torej imperativen, v popolnem nasprotju z značajem, ki ga ima poslanski mandat v takoimenovanih ustavnih državah. V teh je v ustavi določeno, da ne morejo volivci, dokler mandat traja, odstavljati poslancev, marveč da so ti popolnoma svobodni in le v toliko odvisni od svojih volivcev, da jih ti lahko znova volijo ali pa ne.

Komuna ne pozna takozvane osrednje vlade. Namesto nje so uradniki, ki izvršujejo nujne osrednje posle. Vsa moč je pa v rokah imenovanih zborov, oziroma njihovih volivcev. Kakor smo

²⁴¹ Glej str. 387 nasl.

videli, je volitev v posamezne občinske odbore neposredna, v okrajne zборе in v narodno skupščino pa posredna.

Po ti obliki naj bi se na novo organizirala vsa država. Njen namen je osvobojenje delavskih slojev. Ti bi po splošni volivni pravici dobili politično moč v roke. Država bi prenehala biti slojna država. Vlade v sedanjem smislu bi ne bilo; upravo bi namreč imelo ljudstvo v svojih rokah po uradnikih, ki bi jih po svojih zastopih samo nastavljalo. Po ti poti bi se dali spremeniti tudi gospodarski temelji vse družbe; iz kapitalističnega proizvajanja bi nastalo komunistično in vzor vsega socialističnega in komunističnega gibanja bi se dosegel.

Po teh idejah se je osnoval l. 1871. v nasprotju s tedanjo vlado pariški občinski odbor. Že ob svojem nastopu je nameraval razširiti svojo politično obliko po vsej Francoski. Njegova vodilna misel je bistveno komunistična; da se je vsaj za nekaj časa dala izvršiti, k temu so pripomogle tedanje zmedene razmere, nered vsled nesrečne vojske. Delavskim slojem so se bili pridružili tudi mali in srednji meščani. Dne 17. marca 1871 je dospel Viljem I., kot nemški cesar, v Berlin. Dne 18. marca je pa osrednji odbor republikanske zveze, kjer se je rodila ideja komune, zasedel pariško mestno hišo in se uprl v Versaillesu zborujoči narodni skupščini in njeni vladi. Dne 26. marca in 16. aprila so volili mestni odbor z opisanim komunističnim programom. Med 79 člani je bilo 19 izrečnih pristašev internacionalne delavske zveze. Odbor je šel brž na delo. Da bi si ohranil naklonjenost delavskih slojev, je izdal odlok, da se zastala stanarina ne sme izterjavati, in podaljšal je obroke zapadlih menic. Poleg tega je sklenil, da se prepusté delavnice in tvornice, ki so jih ob vojnem času lastniki ostavili, delavskim zadrugam za majhno odkupnino, ki jo ima določiti posebno raziščišče, kateremu se mora ukloniti prejšnji lastnik.

Nezakonskim otrokom so se dale enake pravice z zakonskimi. Odbor je dal tudi brž podreti vendomski steber.²⁴² Socialistični značaj njegov je že s temi dejstvi dokazan.

Odborova najtežavnejša naloga je pa bila, pogajati se z narodno skupščino in z vlado. V odboru in med ljudstvom so

²⁴² T. j. steber, l. 1810. postavljen Napoleonu I. v čast v Parizu, na trgu Place Vendôme. Op. prir.

dobili vso moč v roke najradikalnejši, po krvi drhteči možje. Grozno gospodarstvo se je pričelo. Kdor se ni brezpogojno vdal, so ga umorili. Pariz je postal prava jama razbojnikov. V takih razmerah ni bilo mogoče misliti na kako spravo z vlado. Narodna skupščina je sklenila, da z orožjem zatré komuno. Nastala je divja meščanska vojna. Odbor si je hotel pomagati s tem, da je več odličnih pariških meščanov, med njimi nadškofa *Darbois*, zaprl in zažugal vladi, da jih pomori, če ne odneha. Krvava žaloigra se je nadaljevala. Vladna armada je pridrla v mesto in si ga je po osemdnevnem vročem boju osvojila (v dnevih 21. do 28. maja). Komuna je med tem res izpolnila svojo divjo grožnjo. Nedolžne jetnike z blagim nadškofom na čelu je dala kot pse postreliti. — To je le še povečalo srditost vladnih vojakov. Ko so zmagali, se je pričelo v resnici neusmiljeno preganjanje vseh komundardov, ki se ne da opravičiti, pač pa razlagati. Na tisoče so jih vojaki pomorili brez vsake preiskave; na stotine jih je obsodilo vojno sodišče v smrt in pregnanstvo. Do l. 1874. so trajale preiskave. Komuna je imela torej po kratkem razdivjanem življenju skrajno žalosten konec.

Socialisti so se vsled neugodnih uspehov hoteli otresti očitanja, da je bila komuna sad njihovega dela. Zveza med njo in med vsem socialističnim gibanjem je bila pa preočita, da bi se dala zakriti. Omenili smo že, da je bilo v odboru komune 19 izrazitih pristašev *Marxove internacionale*. Imenujmo nekatere: *M. E. Vaillant*, roj. dne 26. januarja 1840 v *Vierzou*, je pristopil že kot dijak k internacionali. V komuni je zastopal najradikalnejše stališče; kazni je ušel v London, kjer je bil že l. 1871. izvoljen v glavni odbor mednarodne zveze. Ko so l. 1880. pomilostili vse, ki so bili obsojeni z avtoriteto komune, se je vrnil v Pariz, kjer je vodil *Marxovemu* socializmu vdane delavce. Izdajal je v tem smislu dnevnik z naslovom *Homme libre* (Svobodni človek). — *B. Malon*, roj. 1841., je bil navaden delavec. L. 1868. je vstopil v internacionalo. *Napoleon III.* je preganjal njene pristaše. *Malon* je bil zato dvakrat obsojen v zapor. Ko je padla komuna, je ubežal v Švico, kjer je izdajal časopis »*La Revanche*« (Maščevanje) in se popolnoma zvezal z *Bakuninom*. Zagovarjal je vedno najhujšo taktiko in pobijal zmernejše socialiste. Umrl je l. 1893. *Evgen Varlin*, roj. l. 1839., knjigovez, se je že izmlada navzel socialističnih nauk.

Za internacionalo je bil najživahnejši agitator. Kot član komune se je strastno udeleževal njenih bojov proti vladni vojski; padel je v upor.

Ti možje, katerim bi pridali lahko še mnogo drugih, pričajo, kako je bila internacionala zvezana s komuno. Za to dejstvo imamo pa še drugih dokazov: Lassallovci in Eisenachovci na Nemškem, ki so si bili kruto v laseh, so si podali ob času, ko se je pričela komuna, roke in so jo z vsemi silami podpirali. Sklicevali so shode, na katerih so navduševali ljudstvo zanjo. Taki shodi so bili: v Berlinu, Hamburgu, Bremnu, Hanovru, Elberfeldu, Draždanih, Lipskem in Šemnici. Socialno-demokratski listi so naravnost hvalili vse silovitosti, ki so se tedaj godile v Parizu. »Volksstaat« je pisal n. pr.: »Slabost komune ni njena nečlovečnost, marveč njen strah pred odločnimi sredstvi.« To si je list upal pisati, ko je vendar vsa Evropa vedela, koliko nedolžne krvi so prelili divje razkačeni komunardi. V nemškem državnem zboru je Bebel takrat izpregovoril tele besede: »Bodite trdno prepričani: ves evropski proletariat, in vse, kar še res čuti za svobodo in nezavisnost, gleda v Pariz. In če je Pariz sedaj potlačen, vedite, da je pariški boj le majhna bitka na straži, da nas glavna stvar v Evropi še čaka in da se odzove, preden mine nekaj desetletij, bojni klic pariškega proletariata: boj palačam, mir kočam, smrt revščini in lenobi — kot bojni klic vsega evropskega proletariata.« Zanimivo je, da je Bismarck izprva tudi nekako odobral komuno, češ da je v nji upravičeno jedro: teženje po občinski avtonomiji. Po Beblovem govoru je pa priznal, da se mu je šele sedaj prižgala »luč«, kako škodljiva in nevarna je socialna demokracija, kako vseobča revolucija je v njeni smeri.

Najboljši dokaz, da je komuna delo internacionale, so nam pa njene ideje in njene izjave. Komaj se je rodila, jo je internacionala pozdravila z navdušenim pismom in jo poleg tega tudi krepko dejansko podpirala. Po nesrečnem koncu je pa v posebnem oklicu »o meščanski vojni na Francoskem« zapisala tudi tele besede: »Delavski Pariz s svojo komuno se bo na veke slavil kot slavni sel nove družbe. Njegovi mučenci so pokopani v velikem srcu delavskega sloja. Njegove uničevalce je zgodovina že sedaj nasadila na tisti sramotni kol, s katerega jih ne morejo rešiti vse molitve njihovih popov.«

Ta spis je po duhu in besedah Marxov, ki je s posebno vnmemo hvalil vse francoske revolucije in pričetek evropske socialne revolucije priznačil Francozom, rekoč: »Klic galskega petelina bo signal, da je napočila socialna revolucija.«

17. Anarhizem.

Zveza anarhizma z liberalizmom in socializmom.

O anarhizmu je znanstvenih razprav še kaj malo.²⁴³ Splošno se sodi, da so anarhisti krvoločni lopovi, roparska drhal, ki ji gre samo za to, da s kruto silo razbije vsa sedaj obstoječa družabna razmerja. Precej groze je primešano besedi anarhist. Zavrtni umori, roparski napadi, bombe in dinamit: — vse to zaigra v spominu in domišljiji človeku, ki naleti na besedo »anarhizem«. Uspeh tega nujnega pojava je neki tajni strah, ki ne pusti umu hladnega in treznega razmišljanja, marveč ga omoti s krvavimi slikami v domišljiji, da ne zasleduje globlje korenin in razvoja anarhističnega mišljenja. Ni čuda! O anarhizmu se govori navadno samo takrat, kadar se raznese novica o kakem novem silovitem dogodku, ki ga je uprizoril. Časopise in ž njim njegovi braveci imajo z dogodkom samim dovolj posla; za teoretična razmišljanja se ne menijo. Vse drugače je s socialnim komunizmom, ki ga zastopa močna, organizirana, javna stranka socialnih demokratov. O njem se govori povsod; priložnosti, da se seznaniš z njegovimi načeli, dobiš v nebrojnih spisih, pri shodih, v razgovorih. Da je tudi v tem oziru le malo razboritih veščakov, ni kriv ta sestav, marveč le umstvena brezbržnost naše dobe. Če pa že izredka srečamo koga, ki pozna teorijo socialnega komunizma, koliko težje je najti človeka, ki bi se znanstveno pečal s tajno organiziranimi, povsod preganjanimi anarhisti! Skrb in delo, ki se ponuja v tem zmislu, se prepušča splošno policiji, češ, da ima ta dolžnost, zaslediti in storiti anarhistične rovarje neškodljive. A kaj, če ima anarhizem svoje korenine tam, kamor policija ne more poseči?

²⁴³ Znamenitejše knjige v tem oziru slovejo: Dr. R. Stammler: Die Theorie des Anarchismus. Berlin. 1899. Der Anarchismus und seine Träger. Berlin. 1887. Bericht über die Untersuchung betreffend die anarchistischen Umtriebe in der Schweiz. Bern. 1885. I. Garin: Die Anarchisten. Leipzig. 1887. E. V. Zenker: Der Anarchismus, Jena. 1895.

In ima jih. Anarhizem izvira ondi, kjer imajo svoj začetek vsi socialni sestavi: v neutešni želji človeškega srca po sreči. To željo hoče utešiti na tistem temelju, na katerem sta se razvila liberalizem in socializem. In na tem potu ga vodi logična doslednost. Poglejmo!

Liberalizem proglašja kot svoje glavno načelo politično in gospodarsko svobodo posamnikov. V varstvo te svobode priznava oblast državi, v kateri vse odločuje večina. Načelo individualne svobode ima po njegovem svoje meje v oblasti države, oziroma večine. Svobodo izvaja iz načela enakosti. Človeške pravice imajo temelj v človeški naravi; ta je pa pri ljudeh enaka; torej so tudi pravice enake. Zmota, katere se drži liberalizem že po svojem temelju in kolikor toliko dosledno tudi v vsem sestavu, je razvidna na prvi pogled. Liberalizem ne upošteva, da je človek po svoji naravi odvisen od Stvarnika, in da so meje, ki jih ima v svojem individualnem kakor tudi v socialnem življenju, pravne dolžnosti, ki izvirajo iz njegovega metafizično nujnega razmerja do Boga.

Socializem (tu govorimo samo o komunističnem socializmu) se snuje na liberalnem načelu individualne enakosti. Da si bodo ljudje vsi enaki, ne zadostuje politična in gospodarska svoboda — tako pravi —, ker si večina državo tako ureja, da ji je prav. Večino so si pa znale pridobiti meščanske stranke in nižje ljudstvo nima od vse svobode ničesar; še hujše robstvo nego je bilo pred liberalstvom, ga tlači. Treba je torej takih razmer, da se ljudje ne bodo delili v gospodujoče in vladane, da ne bo en sloj na vrhu, drugi pa na tleh, marveč da si bodo vsi res dejanski tudi v uživanju posvetnih dobrin enaki. To se pa da doseči samo s tem, da pade zasebna last. Namesto zasebnikov bodi družba edini upravičeni lastnik.

Liberalizem in socializem sta revolucijska. Prvi je s svojo politično in gospodarsko svobodo razbil prejšnje državne oblike in jih namestil z ustavami; vrhu tega je pa uničil vse gospodarske organizme s svojima načeloma svobodnega tekmovanja in svobodne delavske pogodbe. Druga namerava še več. Razdrobiti hoče razmerje proizvodjalnih sredstev do posamnikov, ki je ustanovljeno po zasebni lasti, in s tem ustvariti popolnoma nove proizvodjalne načine. Revolucija, ki jo hoče socializem, je hujša nego tista, ki jo je uprizoril liberalizem, ker zahteva mnogo širšo svobodo; oprostiti hoče posamnika tudi tistih vezi,

ki mu jih sedaj stavi zasebna last. V kolikor poudarjata liberalizem in socializem svobodo, sta revolucijska. A v njunih sestavih nimamo samo načela svobode, marveč tudi načelo avtoritete. Liberalizem zagovarja avtoriteto večine v državi in država mu je najvišji tvor, — vsemogočna, popolnoma neodvisna. Socializem gre v tem še dalje. Avtoriteta njegove države je še večja, ker obsega tudi lastniško pravico in vse, kar je ž njo v zvezi — proizvodnjanje, kroženje, deljenje in uživanje blaga. V tem oziru torej nista liberalizem in socializem revolucijska, marveč v naravnostnem nasprotju z vsako revolucijo. In ker poudarjata državno avtoriteto preveč, ne moremo reči, da sta konservativna, marveč naravnost reakcijsko nazadnjaška. Svoboda in avtoriteta sta si dva nasprotna pojma. Svoboda teži po neomejenosti; avtoriteta ji stavi meje; svoboda noče ukazov od zunaj; avtoriteta živi z ukazi; svoboda se upira sili; avtoriteta deluje s silo. Kjer vlada avtoriteta, tam ni mesta za svobodo, razen za tistega, ki se sam radovoljno podvrže avtoriteti. Radovoljno se pa more podvreči le tedaj, če spozna, da je to zanj potrebno in dobro. Človek, ki po umu in razodeti veri priznava meje svoje narave in vrhu tega vso blaženo srečo, ki mu jo donša to priznavanje, je lahko svoboden tudi ob avtoriteti, ker vidi v avtoriteti nujen, sebi prikladen pojav svoje omejenosti in odvisnosti od Stvarnika. Liberalizem in socializem pa ne poznata Boga. Liberalizem je panteističen, socializem pa materialističen. Njuna sestava temeljita v neomejenosti in neodvisnosti človeške narave in zato stavita po krivici svobodi, ki jo proglašata, meje v državi. Na videz napreduje socializem v svobodi, ker podira vezi stanovskih, slojnih in premoženjskih razločkov. Toda subjekt svobode je po njegovem še mnogo manj posameznik nego po liberalizmu, ker je oblast, ki jo ima socializmovna država, mnogo višja nego oblast liberalizmovne države. Svobodo poudarja sicer do skrajnosti, avtoriteti pa, ki je ti svobodi naravnost nasprotna, ustanavlja se širši delokrog. Kdor pričinja svoje umovanje o človeški družbi z načelom neomejene svobode, mora čutiti, da v komunističnem socializmu še ne more biti končnega razvoja. Če se hoče svobodi res priboriti kraljestvo, mora pasti vsaka njena ovira; razdrobiti se mora torej zadnja sled avtoritete. Z logično doslednostjo mora biti torej za socializmom še drug socialni

sestav, kakor je moral za liberalizmom priti socializem. In ta sestav imamo v a n a r h i z m u.

V tistem zmislu, v katerem se trdi, da sta liberalizem in socializem toliko stara, kakor je staro človeštvo, se da tudi trditi, da je prav toliko star tudi anarhizem. Vendar pa ni bilo prilike trajnemu gibanju v teh ozirih, dokler ni družba odpadla od Boga. Prava zgodovina se tudi za anarhizem pričinja šele v našem veku.

V prejšnjem poglavju smo navedli nekaj zgodovinskih podatkov o anarhizmu, kolikor jih je bilo treba, da se mora umevati razvoj socialne demokracije na Nemškem. V nastopnih odstavkih si ogledamo anarhizem podrobneje.

Začetek anarhističnih načel.

Prva knjiga, ki poudarja načela teoretičnega anarhizma, je Maksa St i r n e r j a *Der Einzige und sein Eigenthum*.²⁴⁴ Pravzaprav bi jo najbolje imenovali kritiko liberalizma. Že l. 1845. dokazuje Stirner, da je prava svoboda po liberalnih načelih nemogoča; pobija Rousseau-a; izvaja, kako krivično je načelo večine. Vsaka družba mu je »društvo egoistov«. Zato se norčuje iz vsake avtoritete in države in zahteva, naj se vse združevanje vrši samo svobodno. Stirner je samo pripravljal. Zidali so drugi.

Začetnika anarhističnega gibanja smemo imenovati že večkrat imenovanega P. I. P r o u d h o n a (1809—1865). Mnogo zmedenejši je nego Stirner. Zasebno last obsoja; ker pa ima ta varstvo v državi, zato hoče uničiti tudi državo. Najznamenitejše njegovo delo v anarhističnem zmislu je »Du principe fédératif et de la nécessité de reconstruer le parti de la révolution.«²⁴⁵ Tu rabi že besedo a n a r h i j a in jo tolmači.²⁴⁶ Anarhistično načelo, ki ga imenuje samovlado (self-government) mu je ravno tako zakonito in moralno, kakor načelo monarhije in komunizma. Končno pa v ravno ti knjigi zagovarja federativni sestav, dokazujoč nezmisel centralizma.

Iz Proudhona se je učil Rus H e r c e n in za njim B a k u n i n; od njega knez K r a p ó t k i n in drugi anarhistični

²⁴⁴ Leipzig 1845. Maks Stirner je privzeto ime. Pisatelj, srednješolski profesor (1806—1856), se je imenoval Kaspar Schmidt.

²⁴⁵ Paris. E. Dentu 1863.

²⁴⁶ Str. 25, 29.

teoretiki, ki so se razvili v socialističnem gibanju. Bakunin se je s svojimi anarhističnimi načeli ločil od Marxove internacionale; za seboj je potegnil zlasti romanski švicarski del, laške in španske socialiste.²⁴⁷ Priporočal je že propagando dejanja, t. j. naj se javlja anarhizem s silovitimi dejanji, da s tem protestira proti zlorabi državne oblasti, in da ostraši svet, češ, da ne more več pri starem ostati. Tako piše n. pr. švicarskim pristašem l. 1872.: »Čas ne pripada več idejam, marveč dejanjem!« Zlasti jih zove na boj proti Marxovemu socializmu in Bismarckovi diplomaciji, češ, da imata oba namen »ponemčiti Evropo« in sta zato najhujša sovražnika delavskega mednarodnega gibanja.²⁴⁸

Hercen, Bakunin in Krapotkin.

Da moremo umevati, kako so se ravno ti trije Rusi zapletli v zgodovino anarhizma, moramo poseči nekoliko nazaj v ruske razmere, iz katerih so izšli.

Kamorkoli so zmagonosno stopila kopita Napoleonovih konjenikov, tam so se tudi odprla vrata idejam francoske revolucije. Z zmagami Napoleona I. se je pričela na evropski celinii borba za politično svobodo in ž njo vred se je tudi vzbujal socializem. Veliki Korz je sicer padel, a sledi njegovih zmag so ostale; njegove krvave poti po Evropi imajo v silnem liberalnem gibanju, v revolucijah ip v popolnih izpremembah držav in njih vladavin trajne spomenike. Vse krščanskoevropske države jih poznajo; samo Rusija ne, ker je ravno ruska zemlja in njeno ljudstvo v lepi zvezi siloma zavrnila predrznega Francoza in s tem tudi zaprla svoje meje njegovim idejam.

Ruska zmaga nad Napoleonom je utrdila ali pravzaprav vzbudila zaupanje v carjevo samodržstvo, in čim bolj se je v drugi Evropi bila borba za politično svobodo, tem krepkeje se je v Rusiji dvigal absolutizem. Nikolaj I. je bil vse življenje najsijajnejši izraz mržnje proti gnilemu zapadu in nepremagljive ruske samozavesti. Njegov sin Aleksander II. in vnuk Aleksander III. sta v tem oziru hodila po njegovih stopinjah.

²⁴⁷ Dr. R. Meyer: Der Emancipationskampf des vierten Standes. Berlin 1875. II. str. 25, 380 nasl.

²⁴⁸ Meyer o. c. str. 382.

Ravno táko mišljenje je navdajalo tudi vodilne ruske izobražence; zato pa vidimo, da v 20. veku Rusija še vedno vzdržuje svojo vladavino.²⁴⁹ Socialni demokratje dobro vedo, da že bivanje take države v Evropi močno zadržuje njihov razvoj, tem bolj, ker ima po prostranosti in legi, pa tudi po notranjem razvitku ogromen vpliv na vse druge. Zato tudi neprestano, s posebno silo zabavljajo Rusiji in se trudijo, da bi si v njeni sredi dobili zaveznikov.

Šplošno javno mnenje je še danes²⁵⁰ na Ruskem odločno nasprotno socializmu. Še liberalno gibanje s svojim glasilom »Ruskija Vjedomosti« ne more toliko napredovati, da bi si priborilo znaten vpliv v javnosti; tem slabše se godi socializmu. S tem pa ne trdimo, da nima ruska država nobenih socialistov, ali da bo mogoče za trajno brez čvrstih družabnih preosnov zatirati njihov razvoj in njihovo moč. Divja oblika nihilizma, v kateri se je najprej pojavil ruski socializem, je zahtevala obilo žrtev. Že o Nikolajú I. se trdi, da je umrl za strupom. Aleksandra II. žalostna smrt je znana; nihilisti so mu vrgli bombo pod voz, in še tisti dan je umrl v groznih mukah. O Aleksandru III. se tudi govori, da si je nakopal bolezen na ledvicah, zaradi katere je umrl pri železniški nesreči na Borkah in da je bila ta nesreča delo ruskih revolucionarjev.²⁵¹

Koliko žrtev je padlo pod rabljevo roko; koliko nadarjenih mož in žen še hira v mrzli Sibiriji zavoljo socialističnih teženj! Razmerno neznatno je socialistično gibanje na Ruskem; po številu članov in po raznolikosti v organizaciji in delovanju ga daleč presegajo socialci v drugih evropskih državah; a po svoji krvavi zgodovini je prvo.

Idejam ne more zapreti poti nobena policijska sila. V prvi polovici našega veka²⁵² se je mnogo ruskih mladeničev šolalo na tujem, zlasti v Nemčiji. Heglovo modroslovje je postalo evan-

²⁴⁹ To je bilo resnično do 31. okt. 1905, ko je tudi Rusija postala ustavna država s parlamentom (dumo). Nadaljnje spremembe pa so znane. Op. prir.

²⁵⁰ Ne pozabimo, da je dr. Krek pisal to knjigo l. 1901. Op. prir.

²⁵¹ Pr. Boljezn' i smert' Aleksandra III. Pravdivyja zamjetki. London 1900, str. 7. V ti knjižici, izdani od ruskih izgnancev v Londonu, se s socialistično-revolucijskega stališča presoja življenje in delovanje imenovanega carja in seveda tudi najkrepkeje obsoja.

²⁵² T. j. 19. stoletja. Op. prir.

gelij velikemu delu ruskih izobražencev. Če se ga niso učili na licu mesta, so jim ga pa podajali tuji učitelji, ki so jih trumoma klicale boljše rodbine v državo. Tudi francoski predrevolucijski pisatelji: Rousseau, Diderot itd. so dajali v izobilju nezdrave dušne hrane. Tako se je polagoma pripravljala pot novemu gibanju. Trebalo je le še mož, ki so smelo stopili pred rusko družbo s samostojnimi sestavi novih idej in organizirali zanje posebne stranke. Našli so se.

Prvega imenujemo Aleksandra H e r c e n a. Ta mož se je rodil l. 1812. v Moskvi; tam je tudi študiral. Na vseučilišču je zbral okrog sebe več dijakov, ki so s posebno vnemo proučavali francoske socialistične pisatelje. Njemu je zlasti prijal St. Simon. Vlada je zasledila njihovo zvezo in Hercen je bil kot najnevarnejši med njimi pregnan najprej v Perm in potem v Vjatko l. 1835., odkoder se je smel šele čez več let vrniti v Moskvo. Tu je nadaljeval svoje študije francoskih socialistov. L. 1847. je izdal prvo večje delo — roman »Kdo je kriv?«, — ki se je bliskoma razširil po vsej Rusiji in neizmerno vplival vsled krasnega, bujnega sloga in svojih radikalnih idej. Sam je pa spoznal, da ni več varno zanj doma; preskrbel si je potni list in za vedno zapustil domovino. Izprva je živel v Parizu, potem v Londonu. Tu je jel izdajati v svojem materinem jeziku časnik »Kolokól« (Zvon), ki je brezobzirno šibal napake ruskih veljakov in širil socialistične ideje. Brali so ga vsi, ki so se zanimali za javna vprašanja, od carja do pisarja in bali so se ga. List je imel tajne dopisnike v vseh vrstah ruske družbe; zato je razkrival državne skrivnosti, katerih ruska javnost niti ni slutila; česar vsa policijska zvitost ni mogla razkriti, se je čitalo črno na belem v »Kolokólu«; zato pa ni čuda, da je zadostoval en članek v tem listu in dotlej najveljavnejšemu možu se je vzela njegova veljava; mnogo zločinov, ki bi se bili sicer zamolčali, se je tako zvedelo in kaznovalo.

Širitelj socialističnih nazorov je bil »Kolokól« za ruske razmere kakor nalašč. Dokazoval je namreč, da je socialistično-komunistična ideja, ki se zdi Evropi nova, v Rusiji že izdavana dejansko v navadi in da se bo morala vsa ostarela Evropa tudi v tem oziru učiti od Rusije. Tu je namreč v skupnem občinskem posestvu v veljavi komunizem, po čigar zgledu se bo dal uresničiti tudi drugod.

Ta ruski komunizem je ob kratkem takle:²⁵³

Zemljišče je v Rusiji večinoma skupno; nekaj pa je majhnih lastnikov. Kjer so bili kmetje svobodni, je imela redno lastninsko pravico nad zemljiščem občina; kjer pa niso bili svobodni, pa graščaki in država, vendar pa tako, da se je nekaj sveta nujno izročalo po trdnem redu kmetom v lastno obdelovanje. — Posamezne kmetiške rodbine imajo²⁵⁴ samo hišo, vrt in dvorišče v svoji lasti; gozd, paša, ribištvo in lov je po skupnem svetu vsakemu domačinu odprt. Njive so pa razdeljene, a ne za stalno. Vse zemljišče, kolikor ga služi poljedelstvu, se razdeli po rodovitnosti v oddelke in ti oddelki se parcelirajo v toliko enakih parcel, kolikor je strank, katerim se mora svet razdeliti. Deli se po državnih posestvih tako, da na vsako »moško dušo« pride po ena parcela, drugod pa na vsako samostojno rodbino. Delež, kateremu je deležnik umrl, pripade občini. Delitev parcel med posameznike se godi po srečkanju, različno, vsakih 6, 12, tudi 15 let. Pregled vse razdelitve je pa na redke čase. O vseh skupnih zadevah določuje občinski zbor, kjer imajo vsi dorasli možaki besedo in glas. V marsičem je ta ruska občinska last (»mir«) zelo koristna. Kmetje ne obubožavajo; preskrbljeno je že samo po sebi za stare ljudi; v občini vlada nekaka popolna enakost. Ima pa tudi svoje težave. Pijanci in lenuhi delajo občinam veliko preglavice, ker zanemarjajo obdelovanje svojih parcel in s tem škodujejo vsej občini. Določene so sicer hude kazni, zlasti s palico, a često jih je težko rabiti. Druga sitnost je pa ta, ker ima kmet po tem sestavu jako malo svobode. Preden kak občinski član sme zapustiti svojo občino, so dolge obravnave; potni listi se dobe le težko.

To zanimivo obliko poljedelskega komunizma je Hercen prvi jel tolmačiti ruskemu svetu na temelju novih zapadnoevropskih socialističnih idej. Ob tem je prišel do zaključka, da je Rusija v svoji kmetiški organizaciji ohranila tisto silo, ki bo rešila Evropo. Samo politične svobode je treba Rusiji; krog nje se bodo zbrali neruski slovanski narodi, da vržejo sedanji red v Evropi. Osnovala se bo velika evropska federativna republika s komunističnimi načeli po vzoru ruskega agrarnega komunizma; vodila jo bodo z Rusijo združena slovanska plemena.

²⁵³ Prim. v Ivana Sovrana (t. j. dr. Kreka — op. prir.) »Črnih bukvah kmečkega stanu« odstavek o Rusiji. — Prim. tudi Socializem str. 68.

²⁵⁴ Opetovano opozarjamo, da je dr. Krek to pisal l. 1900. ozir. 1901.

Ta panslavizem, združen z demokratskimi in socialističnimi idejami, je imel veliko vpliva na ruske bravece. Članki, ki so se pisali domala v vsaki številki »Kolokóla« o njem, so bili pisani v blesteče krasnem jeziku, polnem vznesenosti in duhovitih zgledov in primer. Hercen je sicer ostro šibal napake višjih stanov, a v nekakšni dostojni, plemeniti obliki. Ne more se mu reči, da bi bil on naravnost zaplodil gibanje, ki se je pokazalo pod imenom komunizma na Ruskem; pripravljal je le pot svojemu drugu, mnogo strastnejšemu M. B a k u n i n u.

Hercenovo ime je splošno v Rusiji slevelo le do leta 1863. Takrat se je v svojem listu potegnil o priliki poljske vstaje za Poljake, in to mu je pokopalo veljavo. Ruska samozavest je bila v ogromni večini ruske javnosti tako silna, da so se z zaničevanjem obrnili od moža, ki zagovarja ruske sovražnike. Z l. 1863. je padel vpliv »Kolokóla«, in list, ki je prej takorekoč vodil rusko javno mnenje, je potem ostal le še glasilo tajnih revolucijskih organizacij. Tudi socialistično-vseslovanske ideje so pozaspavale; Bakunin s svojimi pristaši jih je še vzdrževal. Leta 1864. se je preselil Hercen v Genf, kjer je v zvezi z Ogarovom izdajal nov »Zvon«. Umrl je v Parizu dne 21. januarja l. 1870.

Drugi Rus, ki je po Hercenovih potih zašel med socialiste in odtod v anarhizem, je M. B a k ú n i n.²⁵⁵

Že tedaj, ko je Bakunin nastopil v zapadni Evropi, je vse kazalo, da bo Marx kmalu na čelu vsega socialističnega gibanja. Samo po sebi je umevno, da ni mogel mladi Rus mirno gledati, kako se pod plaščem socializma razširja velikonemška ideja. Javno se je večkrat uprl »nemškemu židu«, kakor je imenoval Marxa. Ta je pa tudi po svojem znanem predrznem načinu napadal Bakunina, češ, da opravlja v nemški revolucijski stranki posle plačanega ruskega agenta. Da je bil ta očitek navadna laž, kaže najbolj to, da se je Bakunin tako vneto udeleževal revolucijskega gibanja, da so ga na Saksonskem in v Avstriji obsodili v smrt. Pomiloščenega so izročili Rusiji in tu so ga brž izgnali v Sibirijo l. 1856. Odondod se mu je posrečilo ubežati preko Japonske v Ameriko in odtam v London leta 1861. V Londonu se je tesno zvezal s Hercenom in pridno sodeloval pri »Kolokólu«. Njegovi spisi so bili mnogo radikalnejši nego Hercenovi.

²⁵⁵ Glej str. 441 nasl.

Odločno je zahteval, da se mora uničiti monarhija, plemstvo in sploh ves obstoječi red s kakršnimikoli sredstvi. Sam se je že l. 1862. imenoval anarhista, ki zametava vsako religijo, nrvnost in državo. V prvi vrsti se je hotel bojevati za osvobojenje ruskega ljudstva, med katero je štel samo kmete; zraven pa tudi »za poljsko svobodo, za svobodo in neodvisnost vseh Slovanov«. ²⁵⁶

Težko je dobiti iz Bakuninovih spisov kak pozitiven sestav. Prav za prav je samo revolucionarec. In v tem oziru se sme po pravici imenovati oče ruskih nihilistov. Po njegovem vplivu se je na Ruskem množilo število takih mož, ki so zaprisegli boj vsej družbi. Ne morejo se imenovati stranka, saj nimajo nobenega določenega načrta; samo uničevanje jim je namen. »Združiti se v edino, vse uničujočo in nepremagljivo silo; v tem je vsa naša organizacija, vsa naša zarota in vse naše podjetje«, tako piše Bakunin v svojem »revolucijskem katekizmu«.

Po večjih mestih so se ti izraziti revolucionarci-nihilisti združevali v tajnih zvezah z različnimi imeni: »ruski vitezi«, »zveza za javni blagor«, »peklo«, »organizacija«, »narodna volja« itd. Ime je bila postranska stvar; če je pretila kaka nevarnost, so ime brž spremenili. Iz svojih tajnih zbirališč so kmalu stopili v javnost. L. 1864. so se po njihovem delovanju širili grozni požari po vsej Rusiji, zlasti pa v večjih mestih. Na milijone premoženja se je uničilo; na tisoče ljudi je prišlo ob vse. V nekem tajnem oklicu pravijo: »Samo eno nam še ostaja v našo rešitev, da podavimo svoje gospodarje kakor pse brez milosti in usmiljenja; do zadnjega jih moramo iztrebiti, njihova mesta požgati in deželo očistiti z ognjem. Njihova mesta so tako silno utrjena, da jih ne moremo drugače napasti, ko da jim postavimo rdečega petelina na streho.«

Dne 16. aprila l. 1866. je izvršil Harakozov prvi nihilistični napad na carja, ki se je pa ponesrečil. Iz maščevanja, ker je bilo vsled tega napada mnogo nihilistov obsojenih, so zažgali njihovi tovariši velike prodajalnice v Petrogradu.

O nihilističnem gibanju piše Katkov. ²⁵⁷ »Izobrazena ruska mladina je popolnoma prepojena z nihilističnimi idejami in načeli.« In kesneje: ²⁵⁸ »Naše mladine ne moremo gledati brez ve-

²⁵⁶ »Kolokol« 15. februarja 1862.

²⁵⁷ »Mosk. Vjed.« l. 1870.

²⁵⁸ R. t. 1872.

like dušne bolečine in brez najresnejšega strahú. Že z 12. letom ne véruje več otrok v Boga, v družino in državo; s 14. letom poskuša svoje sile za praktične proteste; s 15. letom je zarotnik; s 16. že morda hudodelec; s 17. letom završuje svoj račun s tem, da si požene kroglo skozi glavo. Táko je na žalost življenje mnogih naših otrok.«

Bakuninova setev torej ni bila brez uspeha. O tem pričajo tudi krvavi upori, napadi in mnoge žrtve. Motili bi se pa, ko bi rekli, da je bilo nihilistično gibanje na Ruskem isto kar socializem. Socialistične teorije so bile pač tu pa tam znane; toda zavednih strank niso imele za seboj. Vplivale so le ideje na posamnike, programa za ljudstvo ni bilo nobenega. Vse se je razvijalo domala brez izjeme med izobraženci. O proletarstvu — posebnem sloju —, ki je edini poklican, da v razrednem boju izvojuje novo komunistično družbo, se izprva niti govorilo ni. Velika industrija je bila na Ruskem v tem času še mnogo premalo razvita, da bi se bil mogel upoštevati delavski stan v ožjem smislu. Kmetiško ljudstvo je bilo pa premalo izobraženo, da bi sprejemalo nove socialistične ideje in vrhu tega je ruski kmet tako konservativen, da bi se ga nova agitacija, če bi je tudi nekaj bilo, ne prijela. Bakunin je oddaleč iz tujine računal na tajne, verske ločine med ruskim ljudstvom, zlasti na »razkolnike«²⁵⁹, češ, da je tu pravi ljudski upor proti preosnovam Petra Velikega in da bodo ti glavni bojovníki v uporu za svobodo.

²⁵⁹ Ločina »razkolnikov« je nastala prej nego je zavladal Peter (1689 do 1725), za časa moskovskega patriarha Nikona (1652–1666), ki je v cerkvenem zboru (l. 1654.) določil, naj se popravi več napak, ki so se pri prepisovanju vrinile v cerkvene liturgične knjige, in naj se te izdajo enotno za vso rusko cerkev. Vsled teh poprav se je vzdignil med mnogimi duhovniki in laiki upor, češ, da se ž njimi kvari pravoverni nauk, da tisti, ki so sprejeli te poprave, niso več pravi kristjani in da njihovi duhovniki ne dele pravih zakramentov. Uporniki sami so se imenovali »staroverci«, drugi so jih pa imenovali »razkolnike«. Car Peter I. jih je preganjal, a s tem ne le ni udušil njihovega gibanja, marveč ga je še tem bolj razvnel. Sedaj se dele v več vrst: Popovci edinoverci priznavajo duhovsko oblast ruskih duhovnikov in tudi svetega sinoda, ki ga je namesto patriarhijske oblasti Peter postavil l. 1721. kot vrhovni iz laikov, škofov in duhovnikov sestoeči cerkveni svet za določevanje vseh cerkvenih stvari. Drže se pa svojih starih obredov. Peremazanci posvečujejo prestopivše duhovnike znova. Vetkovci trde, da je krst po novih obrednikih neveljaven, in na novo krščujejo, kar jih k njim pristopi. Černoboljci zametujejo prisego in pričakujejo konec sveta. Diakonovci imajo v vsem svoje posebne obrede. — Večji del

Bakunin sam se je pod vplivom nemškega socialističnega gibanja vedno bolj tudi teoretično izobraževal in je postal l. 1868. eden poglavitnih sotrudnikov pri delavski internacionali. Deloval je zanj, kar je le mogel; njene ideje je razširjal tudi po Ruskem. Tam so sicer zabranili vstop Lassallovim spisom, ker je videla vlada veliko nevarnost v njegovih proizvodnih zadrugah, ni se pa ustavljala Marxovim spisom. Dasi je bil Bakunin v marsičem hud nasprotnik Marxov, ga je vendar kot teoretika visoko cenil. Kljub temu pa jima ni šlo vkup: Marx ni mogel trpeti poleg sebe Slovana, ki je imel vrhu tega še antisemitično mišljenje. Prišlo je do hudih bojov. Bakunin je moral iz internacionale; ob tem se je pa ta sama razbila, kakor je našim bralcem (glej str. 387—391) že znano. Res je, da je ta nadarjeni Rus zastopal v socializmu najradikalnejšo strujo. Saj je on zaplodil na zapadu anarhistični komunizem, zagovarjajoč vsakršen boj zoper obstoječi verski, rodbinski in državni red. A s tem, da je učil najradikalnejšo taktiko, ni zatajil načel. Komunist je ostal do svoje smrti (l. 1876.) in z individualizmom nima razen taktike nič skupnega. Ta drugi in bistveno edini dosledni anarhizem se lahko loči od socialne demokracije. Ne dá se pa reči, da ne bi bil prav v zvezi s socializmom dalje časa brez resnega odpora deloval tako zvani komunistični anarhizem, ki je bil po Bakuninovem vplivu na Ruskem domala edina oblika novodobnega socializma.

Tretji Rus, ki ga moramo navajati v zgodovini anarhizma, se zove Peter knez K r a p ó t k i n. Rodil se je l. 1842. iz ene najvišjih ruskih plemeniških rodbin, ki se je ponašala, da izvira naravnost iz Rurikovega rodu. L. 1861. je dovršil srednje šole in nato je šel nekaj let v Sibirijo proučevati tamošnje geološke razmere. Vrnivši se je deloval v Petrogradu pri zemljepisnem društvu. L. 1871. je potoval po Belgiji in Švici; tam se je seznanil z internacionalo po Bakuninu, katerega se je popolnoma oklenil. Domov prišedši je razširjal anarhistične ideje. Zato so ga zaprli. L. 1876. se mu je posrečilo uiti. Izprva je v Švici, kesneje pa na

razkolnikov pa tako sovraži rusko cerkev, da noče imeti z njo nobenega stika. Ker nimajo svojih škofov, zato so brez duhovnikov; imenujejo se brezpopovci. Krščanske vere so ti že mnogo zavrgli: Pomoranci med njimi zametujejo več zakramentov, Molokanci vse. Duhoborci taje sv. Trojico in veljavo svetega pisma. Duhovidci trde, da imajo zasebno božje razodetje.

Francoskem podpiral anarhistično gibanje z denarjem, spisi in predavanji. Udeležil se je anarhističnega shoda v Londonu (1881) in v Genfu. Zavoljo njegovih načel so ga dne 8. januarja 1883 o Lionu obsodili v petletno ječo; l. 1886. je bil pomiloščen. Odtedaj se je nastanil v Londonu, delujoč kot eden najmarljivejših agitatorjev za anarhizem.²⁶⁰

Načela teh mož najlažje spoznamo iz Bakuninovega spisa »revolucijski kapitalizem«.

Bakuninov revolucijski katekizem.²⁶¹

a) »Dolžnosti revolucionarca do samega sebe.« § 1. Revolucionarec je posvečen človek. Osebnih koristi, zadev, čuvstev ali nagnjenj ne pozna; lasti, imena nima. Ena edina izključna zadeva, ena edina misel, ena edina strast zavzema v njem vse, in ta je — revolucija.

§ 2. V globini svojega bitja se je ne samo v besedah, marveč tudi v dejanju popolnoma odrekel meščanskemu redu in vsemu omikanemu svetu, vsem zakonom, navadam in morali, ki jo splošno priznava ta svet. Nasprotuje jim nepomirljivo in samo zato živi na tem svetu, da bi ga tèm gotoveje uničil.

§ 3. Revolucionarec zaničuje vsak doktrinarizem in se ne méni za vedo sedanjega sveta, ki jo prepušča prihodnjim rodovom. Samo eno vedo pozna: poruševanje. Zato in samo zato se uči mehanike, fizike, kemije in morda tudi medicine. V ta namen proučava noč in dan živo vedo — ljudi, značaje, razmere in vse pogoje sedanjega družabnega reda v vseh možnih ozirih. Namen mu je isti, da bi čim najhitreje in najgotoveje porušil ta umazani svetovni red.

§ 4. Javno mnenje zaničuje. Sedanjo družabno nравnost zaničuje in sovraži v vseh njenih nagibih in pojavih. Vse mu je nравno, kar pospešuje revolucijo; vse nenравno in hudodelsko, kar jo zavira.

§ 5. Revolucionarec je posvečen človek (ki ni več sam svoj); nič se ne ozira na državo sploh in na ves izobraženi sloj v družbi in ne sme tudi zase pričakovati nič ozira. Med njim in med

²⁶⁰ Izmed njegovih del imenujemo: *Aux jeunes gens*, Genf 1881. In *Russian und French prisons*, London 1887. *Raw und authority*, London 1886. *La morale anarchiste*, London 1891. *The coming anarchy* 1887.

²⁶¹ Meyer o. c. str. 391—395.

družbo se bije boj na življenje in smrt, javen in tajen boj, toda vedno brez prestanka in brez prizanašanja. Navaditi se mora, da prenese vsako muko.

§ 6. Strog proti samemu sebi, mora biti tak tudi proti drugim. Vsa nagnjenja, mehkužni občutki sorodstva, prijateljstva, ljubezni, hvaležnosti mora v njem udušiti edina mrzla strast revolucijskega dela. Zanj je samo en užitek, ena tolažba, eno plačilo, eno zadostilo: revolucijski uspeh. Noč in dan sme imeti le eno misel, le en namen — neizprosno razdiranje. Ko hladnokrvno in neprenehoma teži za tem namenom, mora biti sam pripravljen umreti in ravno tako pripravljen vsakogar umoriti s svojimi rokami, ki ga zavira pri izvrševanju tega namena.

§ 7. Narava resničnega revolucionarja izključuje vsako romantiko, vsako občutljivost, vsako navdušenje in vsako naglo vnemo; izključuje celo osebno sovraštvo ali maščevanje. Revolucijska strast, ki mu je postala navadna in stalna lastnost, mora biti združena s hladnim preudarkom. Povsod in vselej mora slediti ne osebnim nagonom, marveč le temu, kar mu ukazuje splošna revolucijska korist.

b) Dolžnosti revolucionarja do svojih revolucionarskih tovarišev. § 8. Revolucionarjec sme biti prijatelj le s tistim, ki je v dejanju pokazal, da dela za revolucijo. Prijateljstvo, vdanost in druge take lastnosti do kakega takega tovariša mora meriti po njegovi uporabnosti pri praktičnem delovanju za vse razdirajočo revolucijo.

§ 9. Odveč bi bilo govoriti o vzajemnosti med revolucionarji; na nji temelji vsa moč revolucijskega dela. Revolucionarski tovariši, ki so na enaki stopnji revolucijskega umovanja in revolucijske strasti, se morajo, kolikor je le mogoče, o vseh važnih zadevah skupno posvetovati in soglasno sklepati. Da se izvrši tako sklenjena stvar, mora vsak čim največ računati na samega sebe. Ko je treba izvršiti celo vrsto razdiralnih dejanj, mora vsak delovati zase in le tedaj iskati pomoči in sveta pri svojih tovariših, kadar je nujno potrebno za uspeh.

§ 10. Vsak revolucionarski tovariš mora imeti v svoji roki več revolucionarjev druge in tretje vrste, t. j. takih, ki še ne vedo vsega. Delati mora ž njimi kot s sebi zaupanim delom revolucijskega kapitala. S tem delom mora varčno gospodariti in dobiti čim največ koristi od njega. Tudi s seboj mora delati samo kot s kapitalom, ki se uporablja za revolucijsko delo, toda

kot s takim kapitalom, s katerim ne more razpolagati sam in brez soglasja vseh popolnoma večjih tovarišev.

§ 11. Če je kak tovariš v nevarnosti, se ne sme ozirati revolucionarec pri vprašanju, naj ga li reši ali ne, na kako osebno čuvstvo, marveč edino in samo na koristi revolucijske stvari. Zato mora primerjati koristi, ki jih daje tovariš z uporabo revolucijskih sil, ki jih zahteva njegova osvoboditev, in delovati, kakor mu pokaže to primerjanje.

c) Dolžnosti revolucionarca do družbe.
 § 12. Nov član se sme vzprejeti v zvezo, ko se je poskusil ne v besedah, marveč v dejanju, samo po soglasnem sklepu.

§ 13. Revolucionarec vstopa v državni in slojni svet, ki se imenuje izobraženega, in živi med njimi samo zato, ker veruje, da bo ta svet kmalu in popolnoma uničen. Ni revolucionarec, če je še na karkoli na tem svetu navezan. Ne sme se ustrašiti, če je treba raztrgati kako vez, ki pripada onemu staremu svetu, uničiti kako napravo ali kakega človeka. Vse in vse enakomerno mora sovražiti. Tem huje je zanj, če ima na svetu vezi sorodstva, prijateljstva ali ljubezni; če morejo te vezi zadržavati njegovo roko, ni revolucionarec.

§ 14. Zavoljo neizprosnega poruševanja sme in često celo mora živeti sredi družbe in se kazati vse drugačnega, nego kakršen je v resnici. Revolucionarec si mora dobiti povsod vstopa, v višji družbi kakor pri srednjem stanu, v trgovstvu, v cerkvi, v aristokratični palači, v uradniškem, vojaškem in pisateljskem svetu, med tajno policijo in celo v cesarski palači.

§ 15. Ostudna družba se deli v več vrst. V prvo spadajo tisti, ki so brez pomisleka obsojeni v smrt. Tovariši naj sestavijo zapisnike teh obsojencev po stopnji njihove sorazmerne hudobnosti in z ozirom na uspeh revolucijskega dela, in sicer tako, da se prve številke prej odpravijo nego ostale.

§ 16. Ko se sestavljajo ti zapisniki in ko se določajo vrste, ne sme odločevati osebna skvarjenost kake osebe ali celo sovraštvo, ki ga vzbuja pri članih v organizaciji ali pri ljudstvu. Saj moreta celo ta skvarjenost in to sovraštvo nekaj koristiti s tem, da pospešujeta ljudski upor. Samo na korist za revolucijsko delo se treba ozirati, ki utegne nastati vsled smrti kake določene osebe. Na prvem mestu se morajo uničiti tisti, ki so najbolj škodljivi revolucijski organizaciji in katerih silovita in nagla

smrt je najbolj sposobna, da ustraši vlado in oslabi njeno moč, ker ji vzame najodločnejše in najrazumnejše agente.

§ 17. Druga vrsta obsega tiste, katerim se začasno pusti življenje, da gonijo ljudstvo s krivičnimi dejanji h gotovemu uporu.

§ 18. V tretjo vrsto spada veliko število visokih zverin, ki se ne odlikujejo ne po duhu ne po odločnosti, ki pa imajo po svojem stališču bogastvo, visoke zveze, vpliv in moč. Take je treba, kolikor le mogoče, izkoristiti, omrežiti in zmešati; s tem, da postanemo gospodarji njihovih umazanih skrivnosti, jih moramo napraviti za svoje sužnje. Na tak način postanejo njihova moč, njihove zveze, vpliv in bogastvo neizčrpljiv zaklad in dragocena pomoč raznovrstnim podjetjem.

§ 19. V četrto vrsto spadajo vsakršni častihlepni uradniki in liberalci raznih barv. Ž njimi se lahko družimo po njihovem lastnem programu, kakor bi šli slepo za njimi. Dobiti jih moramo v svoje roke, polastiti se njihovih skrivnosti, popolnoma jih kompromitirati in uporabljati jih za nemire v državi.

§ 20. Peta vrsta obsega doktrinarje, zarotnike, revolucionarce, vse tiste, ki čenčajo pri shodih ali na papirju. Neprestano jih moramo siliti in naganjati k praktičnim in nevarnim izjavam; tako se bo večji del odtrgal od njih; nekateri med njimi se bodo pa vzgojili za prave revolucionarce.

§ 21. Šesta vrsta je velikega pomena, namreč ženske, ki se morajo razdeliti v tri razrede. Prvi razred obsega površne ženske, brez duha in srca, s katerimi je treba tako ravnati kot z možmi tretje in četrte vrste. V drugi razred spadajo strastne, požrtvovalne in nadarjene ženske, ki pa niso naše, ker še niso dospele do praktičnega in brezfraznega revolucionarskega umovanja; rabiti jih moramo kot može pete vrste. Končno so ženske, ki so popolnoma naše, ki vse vedo in so vzprejele ves naš program. Ravnati moramo ž njimi kot z najdragocenejšim zakladom, brez čigar pomoči ne moremo nič opraviti.

č) Dolžnosti zveze do ljudstva. § 22. Zveza nima nobenega drugega namena nego popolno osvoboditev in srečo ljudstva, t. j. trdo delujočega človeštva. Ker je pa zveza prepričana, da se more doseči ta osvoboditev in ta sreča samo z vse uničujočo ljudsko revolucijo, uporablja vsa svoja sredstva in moč, da poviša in pomnoži težave in trpljenje in se tako slednjič stre potrpežljivost v ljudstvu in vname velik upor.

§ 23. Naša družba ne umeva v ljudski revoluciji gibanja, ki naj bi bilo urejeno po klasičnih zapadnih vzorcih, ki se ustavlja pri lastništvu in starem družabnem redu takozvane omike in npravnosti in je doslej vedno vrglo samo eno politično obliko, da jo je nadomestilo z drugo in ustvarilo tako imenovano revolucijsko državo. Edina revolucija, ki more koristiti ljudstvu, je tista, ki popolnoma uniči pojem države in vsa izročila, ves red in vse državne sloje na Ruskem.

§ 24. Družba pri tem ne namerava ljudstvu vsiliti kake organizacije od zgoraj. Prihodnja organizacija se bo brez dvojbe rodila iz gibanja samega in iz ljudskega življenja, toda to je stvar prihodnjih rodov.²⁶² Naše delo je strašno, popolno, neizprosno in splošno razdejanje.

§ 25. Zato se moramo, ko se bližamo ljudstvu, najprej zvezati s tistimi elementi ljudskega življenja, ki so izza ustanovitve moskovske države neprenehoma, ne samo v besedah, marveč tudi v dejanju protestirali proti vsemu, kar je naravnost ali nenaravnost zvezano z državo, proti plemstvu, uradništvu, duhovništvu, velikemu in malemu trgovstvu, proti vsem ljudskim izkoriščevalcem. Zvezati se moramo z roparskim svetom, kjer so edini pravi ruski revolucionarji.

§ 26. Ta svet združiti v edino, vse uničujočo in nepremagljivo silo: v tem je vsa naša organizacija, vsa naša zarota in vse naše podjetje.«

Ta revolucijski katekizem, ki se je izprva tajno širil samo po Ruskem, ni vzgojil le ruskih nihilistov in rodil njihovih krvavih del, marveč je postal opravilnik tudi zapadnih anarhistov.

Anarhistična stranka.

Prva anarhistična zveza je nastala po Bakuninovem vplivu v Švici. V Zürichu se je ustanovilo anarhistom nemško glasilo »Die Freiheit«; urednik mu je bil iz Avstrije pregnani Most.²⁶³ Francozom se je v Genfu izdajala »La Re-

²⁶² Že Stirner je ob tem vprašanju rekel: »Kaj bo storil suženj, čim si razbije okove, moramo šele počakati.«

²⁶³ Glej str. 442.

volté«; urejal jo je J. G r a v e²⁶⁴, podpiral pa poleg Krapotkina zlasti Elisée R e c l u s.²⁶⁵ L. 1885. so jo v Švici zabranili; tedaj se je preselila v Pariz. Tudi Mostova »Freiheit« ni bila dolgo v Zürichu. Most je moral bežati; iskal je izprva pribežališča v Londonu; odtam je pa šel v Novi Jork in ž njim njegov list. V Švico so se natepli vsled boja, ki se je bil v Avstriji in na Nemškem proti socialni demokraciji, sami najhujši radikalci. Zato ni čuda, da je postala središče tudi anarhistični agitaciji.

Anarhisti so v javnosti nastopali še vedno kot socialisti. Razpor Marxov z Bakuninom je sicer pospešil propad internacionale, toda ločitev med obema strankama se je le malokje izvršila. Večinoma so bili v vsakem socialističnem društvu člani obeh struj: socialni demokratje in anarhisti.

L. 1881. je prineslo nekaj spremembe. Takrat (v dnevih 14. do 19. julija) je zboroval m e d n a r o d n i s o c i a l i s t i č n i s h o d v L o n d o n u. Po dolgotrajnih razpravah so se tedaj ločili socialni demokratje in anarhisti. Ti so zborovali zase in sklenili svoj program v tehle točkah:

1. Propaganda z besedo in tiskom je nezadostna; poglobitveno agitacijsko sredstvo bodi propaganda v dejanju.

²⁶⁴ Izprva čevljar, potem stavec, je sodeloval v socialističnem gibanju. Navzel se je Bakuninovih idej in postal anarhističen pisatelj. V svojih spisih vedno zagovarja propagando v dejanju. Največje njegovo delo je *La Société au lendemain de la Révolution*, Paris 1893. Za podlago svoji razpravi ima Darwinovo descendenčno teorijo. Skrajno ciničen je v svojih trditvah. Za zgled navajamo njegov odgovor na vprašanje, kaj bo z otroki po anarhističnih načelih. On pravi: »Kadar je ločena fizična zveza med otrokom in materjo, nima ta nobene dolžnosti več. Se bo že kdo dobil, da bo otroke varoval. Vzgoje ne sme biti nič, ker ne sme biti nobene avtoritete.«

²⁶⁵ Rojen dne 15. marca 1830 v S. Foi la Grande v Žirondi, se je že v mladosti navzel revolucijskega duha. L. 1871. je bil obsojen za sedem mesecev v ječo, potem pregnan. Darwin in Wallace sta prosila zanj, da so ga samo za nekaj časa izgnali. V Švici je stopil v bližji stik z anarhisti, posebna prijatelja sta si bila s Krapotkinom. Sedaj živi kot znamenit geografski profesor v Parizu. (Umrli 4. jul. 1905. Op. prir.) Njegovi anarhistični spisi slovejo: *Produit de la terre et de l'industrie* 1895. — *Richesse et Misère-Evolution et Révolution* 1891. — *A mon frère le paysan* 1894. Po svojem značaju je mehak in vsaj v zadnjih letih nasprotnik silovitim dejanjem. Tako pravi n. pr.: »Idea anarhizma je lepa, je velika, a zločinci mažejo naš nauk; kdor se imenuje anarhist, bodi na dober in nežen način. Moti se, kdor misli, da podpira anarhistično idejo z barbarskimi dejanji.« — »Na tej krogli, ki se tako hitro vrti v prostoru, na tem peščenem zrcu sredi neskončnosti — se li izplača, da bi se sovražili med seboj?«

2. Sedanje družabne ustanove naj se popolnoma in siloma razdro.

3. Vsa sredstva, ki morejo razbiti sedanjo nenravno družbo, so npravna.

4. Čas je za revolucijska dejanja; z dejanji je treba gojiti revolucijskega duha.

5. Zakonita pot, po kateri se je splošno hodilo do sedaj, se mora ostaviti. K revoluciji vodi samo dejanje po nezakoniti poti.

6. Tehnične in kemične vede, ki so že pomagale revolucijski stvari, so poklicane, da ji še bolj pomagajo. Zato kongres priporoča skupinam in posamnikom mednarodne delavske zveze, naj upoštevajo veliko vrednost proučevanja teh ved in njihove porabe za branilna in napadalna sredstva.

7. Za organizacijo zadoščajo samo splošna načela; vsaka skupina bodi sama zase; po svoje naj deluje v zmislu teh načel.

Vsled teh sklepov, ki se jim natančno pozna Bakuninov duh, so se ustanovile svobodne anarhistične skupine, ki so imele med seboj po voditeljih tajne zveze. Osnovala se je tudi mednarodna informacijska pisarna. Glasilo vsemu anarhističnemu gibanju je bila »Freiheit«, zlasti odkar je izhajala v Novem Jorku.

Bakuninova načela so imela v nji najodločnejšega zagovornika. V dokaz navajamo nekaj njenih stavkov.

Proti državi piše takole: Proč z državo! Če noče napredek vekomaj hoditi preko krvi in mrtvih trupel, če hoče imeti razvoj v prihodnosti svobodno pot, mora biti družba tako organizirana, da nikdar ne pride osebna sebičnost v kakršnikoli obliki med raznimi razmerami v poštev. To pomenja, da se mora uničiti vsaka moč človeka nad človekom — torej brezpogojno uničenje države.²⁶⁶

Proti zakonom in zakonodavcem pravi: Namen posvečuje sredstva. Eno je, pred čimer postaja velika tolpa strahopetna in spoštljiva, kakor bi bila v dotiki ž njim gotova smrt: »zakon«. Čudna vraža! Ali ne dela zakona v najugodnejšem slučaju neznatna manjšina ljudstva? Kako more biti sploh npravno merilo ljudstva nekaj, k čemur se potrebuje cela

²⁶⁶ Št. 12, dne 24. marca 1883.

učena četa sleparjev, ki se imenujejo advokatje, ki pa niso nikoli edini, kaj pomenja.²⁶⁷

Proti ljudski državi, kakršno obečajo demokratje, piše:²⁶⁸ Mi hočemo terorizem revolucionarcev, da se uniči država in kapitalizem z vsemi svojimi zastopniki, in potem anarhizem. Ljudska država naj se gre solit.

Iz splošne volivne pravice se norčuje.²⁶⁹ Splošna volivna pravica nima sedaj nobenega drugega namena nego medsebojno sužnjenje zakrivati s plaščkom svobode. Ječa ne postane tempelj svobode, če se to nanjo napiše.

Večine ne priznava, kakor tudi ne nobene oblasti.²⁷⁰ Novo načelo ne more več bivati v bolj ali manj prisiljeni podreditvi, marveč v svobodnem, po nagnjenju prikrojenem združenju, oziroma v harmoničnem ljudskem sklopljenju.

Pod naslovom »Volitvena kolera« piše:²⁷¹ Kmalu se bo vzbudil na Nemškem volivni hudič. Dan, ko si bodo mogla podložniška teleta sama izbrati svoje mesarje, še ni določen... Živine za glasovanje si iščejo politični kričači in mešetarji.

Svoja načela razvija takole:²⁷² Kar mi hočemo, je jasno in kratko tole:

a) Uničiti se mora sedanje slojno gospodarstvo z vsemi sredstvi, t. j. z energičnim, neizprosnim, revolucijskim in mednarodnim delovanjem.

b) Ustanovi naj se v premoženju skupna, svobodna družba.

c) Vse proizvodnje naj se uredi zadružno.

č) Vzgoja bodi brezverska, znanstvena in enaka za oba spola.

d) Vse javne zadeve naj se urejajo s svobodnimi društvenimi pogodbami občin in zadrug, ki temelje na federalistični podlagi.

Anarhistični federalizem zagovarja še krepkeje:²⁷³ Centralizem je končno okostelost, kastovstvo, kitajstvo.

²⁶⁷ Št. 42, dne 16. decembra 1882.

²⁶⁸ Št. 24, dne 16. junija 1883.

²⁶⁹ Št. 25, dne 23. junija 1883.

²⁷⁰ Št. 28, dne 12. julija 1884.

²⁷¹ Dne 2. avgusta 1884.

²⁷² Št. 41, dne 13. oktobra 1883.

²⁷³ Št. 15, dne 12. aprila 1884.

Federalizem je tekmovanje idej, prožno napreden razvoj, neminljiv napredek v omiki. Anarhizem je harmonija človeštva.

O rodbinskem življenju pravi:²⁷⁴ Anarhija je harmonija. Ljubezen je naprodaj. Zakon se ne briga za cerkveni blagoslov in ne za državno potrdilo; umerjeno je le nagonom in nagibom tistih, ki se spolno družijo. Rodbina se skoraj gotovo umakne večjim združenjem ljubečih se ljudi.

Poleg tega je bila Freiheit polna skrajno revolucijskih pozivov.²⁷⁵

Ko so anarhističnega morilca Stellmacherja obesili, je prinesla Freiheit²⁷⁶ črnoobrobljen članek z napisom »Ecce homo« v njegovo proslavo.

²⁷⁴ Št. 21, dne 24. maja 1884.

²⁷⁵ O namenu svojega gibanja piše (št. 24, 16. junija 1883): »Konfiskation des gesammten Kapitals durch die gewissermassen als Welteroberer auftretenden Revolutionssoldaten und sofortige Ausrottung der ganzen Bourgeoisie, Aristokratie und Pfaffheit — das oder nichts muss die Losung sein.«

Norčuje se iz političnega delovanja socialnih demokratov: »Füttert das Proletariat die Drohnen und Parasiten der Gesellschaft — nach deren eigenem Rezept — rechtzeitig mit Strychnin und Arsenik, mit Pulver und Blei, so ist jede Staaterei einfach ein Blödsinn.«

V št. 40, 6. avgusta 1883 naznanja, da se z dinamitom požene v zrak »Schmachdenkmal« Germanije ob Reni.

Dne 24. novembra 1883, št. 47, poroča, da so se anarhisti naučili, kakšno moč ima dinamit o priliki, ko je padla bomba v vežo policijskega poslopja v Frankfurtu.

K ropu in tatvini pozivlje (št. 2, 12. januarja 1884): »Wir erklären frei und offen, dass ein Revolutionär, der da imstande wäre, 100 Millionen irgendwo zu Gunsten der revolutionären Sache zu konfiszieren, vielleicht der Menschheit einen höheren Dienst leisten würde, als wenn er zehn Königen das Hirn aus dem Schädel schösse. Es dürfte daher mit einigen solcher Vampyr-Schädel nicht so genau genommen werden.«

O socialnih demokratih Frid. Bernsteinu in Grillenbergerju piše, da nista nič boljša nego Carey, Rumpf in Bileck. — Št. 2, 19. januarja 1884.

Pod naslovom »Neue Kriegsstatistik der Revolution« (št. 10, 8. marca 1884) piše: Vsak posameznik naj si izbere koga v pisarni, tovarni ali cerkvi, da ga zabode, ubije, zastrupi, ustrelji. Vsi naenkrat naj nastopijo. Požari naj se uprizore.

V št. 12, 22. marca 1884 z naslovom »Aus der Schweiz« piše: Blei und Dynamit, Gift und Dolch sind die Waffen, mit denen unsere Brüder das Vorpostengefecht eröffnet haben.

²⁷⁶ Št. 33, dne 16. avgusta 1884.

In ko je bil obešen Kammerer, je zapisala²⁷⁷ o njem, ki je umoril šest ljudi, med njimi dva nedolžna otročiča: »Vsak sodrug delaj tako, kakor je on.«

Anarhista Kumiča so obsodili v dosmrtno ječo. Zato je bil v Freiheit slovesno pohvaljen.²⁷⁸ Ko so napadalca nemškega cesarja Reinsdorfa obglavili, je pisala:²⁷⁹ Dvignimo se do višine Avgusta Reinsdorfa.

Dne 14. januarja l. 1885 so umorili anarhisti policijskega nadzornika Rumpffa. Ob tej priliki je pisala Freiheit:²⁸⁰ Tresi se, kanalija. Rumpff je mrtev, stegen kakor podgana. Vsi delavci se tega vesele...

Anarhizem se bojuje torej proti vsaki avtoriteti. To spričujejo dovolj navedeni zgledi. Socializem bije boj proti sedanjemu družabnemu redu in proti vsebini sedanjega prava; anarhizem gre dalje in pobija tudi vsako pravno silo in s tem vsako pravo. Socializem mora s tem, ko teži po komunistični državi, priznavati tudi pravno silo; anarhizem jo zanikava popolnoma. Socializem hoče centralizacijo vsega gospodarskega življenja; anarhizem pobija vsako centralizacijo in dopušča samo popolnoma svobodne zveze posamnikov. Na eni strani se ponuja centralizacija z najvišjo državno avtoriteto, na drugi federalizem s temeljem v popolni individualni svobodi. Socializem hoče osvoboditi človeštvo kapitalističnih monopolov s tem, da prepušča državi monopol v vseh ozirih; anarhizem se protivi vsakemu monopolu.

Individualistični anarhizem.

Vsi anarhisti, ki smo jih dosedaj navedli, so komunistični anarhisti, ki torej pobijajo zasebno last. Komunisti in anarhisti so obenem. Kako naj se pa vzdržuje skupna last, če ni nobene avtoritete? Kako pa bodi vsak posameznik prost vseh vezi, če je vezan na komunistično načelo? Kdo pa bodi lastnik, če ne more biti ne posameznik in ne nobena nujna družba? Ta vprašanja se ponujajo sama po sebi in zato ni čuda, če so se tudi med anarhisti našli možje, ki so uvideli, da sta si komunizem in anarhizem v nepremostljivem protislovju. Že

²⁷⁷ Št. 39, dne 27. septembra 1884.

²⁷⁸ Št. 29, dne 19. septembra 1884.

²⁷⁹ Št. 7, dne 14. februarja 1885.

²⁸⁰ Dne 24. januarja, l. 1885.

v Proudhonovih spisih se dobi marsikaj, kar se ne zлага s komunizmom, da si se je ravno ta mož najbolj bahal, da je izrekel prvi: Lastnina je tatvina (La propriété est vol) in s tem postal sloveč teoretik komunizmu. Proudhon je pa kot pravi anarhist pobijal hkrati vsak pravni red in zatrjeval, da bi se ljudje morali držati samo naravnega reda kot živali. Kakor je izkoriščanje človeka po človeku — tako pravi — tatvina, tako je vlada človeka po človeku — suženjstvo. Točneje nego Proudhon je pa zagovarjal popolno individualno svobodo, ki izključuje tudi gledé na last vsako pravno načelo, Amerikanec Josiah Warren v svoji knjigi »True civilization,²⁸¹ ki je deloma že pred Marxom tolmačila anarhistična načela. Ta knjiga pa ni rodila nobene stranke; ostala je brez vsakega znatnega vpliva, dokler niso po evropskih anarhistih, zlasti po Bakuninu vzbujeni, vstali tudi v Ameriki anarhistični teoretiki. Ti so brž segli po Warrenu in so razširjali njegove ideje. Večinoma so vsi nasprotniki komunističnega anarhizma in sami so se vsled tega začeli imenovati individualistične anarhiste. Med njimi so v prvi vrsti in glavni John Henry Mackay²⁸², Lysander Spooner²⁸³, Stephen Pearl Andrews²⁸⁴, William Gilmore²⁸⁵, zlasti pa prvi teoretik individualističnega anarhizma Benjam. R. Tucker.²⁸⁶ Ta poslednji niti ne šteje komunističnih anarhistov med anarhiste. V Novem Jorku izdaja anarhi-

²⁸¹ T. j. »Prava civilizacija«, dva dela. V novi izdaji, Boston 1881.

²⁸² Njegovo glavno delo slove: Die Anarchisten, Culturgemälde aus dem Ende des 19. Jahrhunderts. Zürich 1891.

²⁸³ Spoonerjevi knjigi v tem oziru se zoveta: A letter to Grover Cleveland on his false inaugural Adress, the Usurpations and Crimes of Law-makers and Indger, and the consequent poverty, ignorance and servitude of the People. Boston 1886, in Free political institutions: their nature, essence and maintenance. By Victor Yarros. Boston 1890.

²⁸⁴ The science of Society. Consisting of the two essays: »The true constitution of Government in the sovereignty of the Individual as the final Development of Protestantism, Democracy and Socialism«; and »Cost the Limit of Price«. By Sarah E. Holmes. Boston 1887. — Love, Marriage and Divorce. Boston 1889.

²⁸⁵ The creed of Liberty. A brief exposition of philosophical Anarchism. London 1895.

²⁸⁶ Instead of a Book. By a man too busy write one. A Fragmentary exposition of philosophical Anarchism. New-York 1893 in »Staatssozialismus und Anarchismus«. Ins Deutsche übertragen von Georg Schumm. Berlin 1895.

stično glasilo »Liberty«.²⁸⁷ — Pri tej priliki naj imenujemo še nekaj drugih družboslovnih pisateljev, ki se sicer izogibljejo imenu anarhizma, ki pa vendar zagovarjajo neomejeno individualno svobodo in dejansko učé prav to, kar trdijo izrečni anarhisti. Med nje štejemo zdravnika dr. A. Mü l b e r g e r j a (rojen l. 1847.), ki se največ trudi, da bi razširil Proudhonove misli med Nemci.²⁸⁸ — D ü h r i n g, znani nasprotnik marxizma, je nadel svojemu bistveno anarhističnemu sestavu ime »Antikratismus«; zanimivo je, da je v doseg individualne svobode v zmislu najodločnejšega antisemitstva priporočal boj židovstvu. — E g i d y je v svojem delu »Einiges Christenthum« slikal krščanstvo brez dogme in veroizpovedanja. Namesto enakosti hoče imeti samostalnost, namesto svobode pa nezavisnost. Pri anarhizmu — pravi — je ime največja napaka. — Th. H e r t z k a, avstrijski žid (rojen l. 1845. v Pešti), urednik časnikov »N. Fr. Presse« l. 1870., »W. Allg. Zeitung« l. 1880. Zeitschrift für Staats- und Volkswirtschaft« l. 1889., je slikal anarhistično družbo kot vzor družabnega življenja pod imenom ‚Freiland‘. V tem zmislu je izdal tudi samostojno delo.²⁸⁹ Največja svoboda in ž njo združena največja odkritost vsega življenja mu je izvor vse sreče. Baron H e r b e r t opisuje anarhizem z imenom Voluntarismus. Le tedaj, če bo vsak posamnik

²⁸⁷ Poleg »Freiheit« in »Revolté«, ki smo ju že omenili, je bilo ob začetku anarhistične organizacije (1881) mnogo socialističnih listov, ki so zastopali anarhistično smer. Imenujmo avstrijske: na Dunaju: »Zukunft« in »Dělnické Listy«; v Reichenbergu: »Der Radicale«; v Pragi: »Der Socialist« in »Der Communist«; v Lvovu: »Praca«; v Krakovu: »Rabotnik«, »Przedświt«. — Špansko anarhistično glasilo »Revista social« je izhajalo v Madridu. — V Bostonu je l. 1888. od marca do septembra, izdajal Tucker v individualističnem smislu nemško pisani list »Libertas«. Angleži so imeli poleg »Liberty« tele anarhistične liste: »Honesty«, glasilo avstralskih anarhistov v Melbourneu 1887—1888; »The Herald of Anarchy« v Londonu 1891—1892. »Egoism« v Orklandu 1895. — Razen »Liberty« so vsi kmalu ponehali. Med vsemi imenovanimi listi pa ni bilo nobenega, ki bi se po krvoločnosti mogel meriti z Mostovo »Freiheit«. — V Londonu izhaja od l. 1899. anarhistični ruski mesečnik »Na kanuně« (t. j. Na predvečer).

²⁸⁸ Prevel je P. Kapital und Zins. Mit einer Einleitung. Jena 1896. — Samostojno je spisal: Studien über Proudhon. Ein Beitrag zum Verständnis der socialen Reform. Stuttgart 1891 in »Zur Kenntniss des Marxismus. Kritische Skizzen«. Stuttgart 1894.

²⁸⁹ Freiland, ein soziales Zukunftsbild, 1889.

sam svoj gospod (selfowner), bo po njegovem mogoče ugodno socialno življenje.

Brez dvojbe širijo ti moške med izobraženci anarhistične misli in potemtakem v anarhistični agitaciji ne pomenjajo mnogo manj nego tisti, ki ustanovljajo in vodijo anarhistično stranko.

Sestav individualističnega anarhizma.

Med anarhisti imamo, kakor smo videli, dve vrsti: eno, ki pobija zasebno last, — komunistične anarhiste po Bakuninovich načelih, in drugo, ki pravi, naj vsak sam individualno dela, kar hoče in more, ki torej, stoječ na temelju skrajnega individualizma, puščajo zasebno last pri miru in pobijajo samo vsako oblast in sploh vsako prisilno organizacijo. V nastopnih vrstah podajemo po Tuckerjevih spisih, ki jih je, kakor sam pravi, posnel po Warrenu in Proudhonu, načela individualističnega anarhizma:

a) Posamnik je sam svoj gospodar. Sam mora svobodno odločevati o svoji osebi, svojih pridelkih, izdelkih, sploh o vseh svojih zadevah, in pravico ima, da se upre gospostvu vsake druge avtoritete. Edina avtoriteta je sam sebi.

b) Zato je vsaka tuja vlada nad posamnikom trinoštvo. Vsled tega se mora odpraviti vsako gospostvo; pasti mora država. Nastati mora brezvladje — anarhizem (kakor je prvi imenoval to stanje Proudhon), ki pa nikakor ni brezredje.

c) Trditev, da je država potrebna za to, da varuje posamnike, ni resnična. Države izvršujejo to tako imenovano varstvo s tem, da s silo pobirajo od posamnikov davke. To je krivično. Kdor potrebuje varstva, naj si ga sam poišče po svobodnem združevanju in svobodnem skupnem delovanju. Varstvo je blago, ki naj se dobiva tam, kjer vsako drugo blago; pri tistih, ki dajejo najboljše varstvo za najnižjo ceno. Posamnika napada, kdor mu vsiljuje varstvo, kadar ga ne zahteva. Sploh bo pa vsako varstvo nepotrebno, čim se uniči na svetu revščina in ž njo vsa hudodelstva.

č) To se pa zgodi, ko pade država, ker bo s tem dobilo delo svoj popolni zaslužek.²⁹⁰ Padle bodo namreč z državo vred

²⁹⁰ Tucker priznava, da je A. Smith v prvih poglavjih svojega dela *Wealth of Nations* prvi izrekel načelo, da mora biti delo edino merilo za ceno in da so vsled tega gospodarska načela novodobnega socializma logiški razvoj Smithovega načela. *Staatssocialismus und Anarchismus* o. c. str. 2.

vse predpravice, ki jih imajo sedaj kapitalisti, na temelju katerih trgajo pod obliko obresti, rente ali dobička delu njegov zaslužek in s tem odirajo delavce.²⁹¹

d) Predpravice in ž njimi oderuštvu kapitalistov vzdržujejo državo s četvernim monopolom:

a) Denarni monopol omejuje svobodno konkurenco denarnega posojila. Sedaj si prisvaja država pravico, izdajati menjalna sredstva, t. j. denar in oddaja to pravico samo nekaterim, — velikim bankam. Kdor potrebuje denarja, je navezan na tisti denar, ki ga izdaja država, ali pa, kateremu je država prepustila to predpravico. Ko bi bila konkurenca v tem oziru prosta, bi se denar dobil mnogo ceneje: obresti bi znašale le toliko, kolikor bi stalo delo pri posojanju. To pa ne znaša niti $\frac{3}{4}$ %. Obresti bi torej ogromno padle. Ko se ohrani denarni monopol in bi bilo vsakomur dovoljeno, da si sam tvori menjalna sredstva, t. j. denar, bi se razmere takole spremenile: Kdor ima kako posestvo, ga lahko proda in s tem dobi denar. Če ga pa noče prodati, pa dobi pri kaki banki na svoje posestvo posojilo za manj nego za 1 %, za toliko namreč, kolikor bi stalo delo pri posojevanju. Če pa nima premoženja in če je obenem pošten, priden in zmožen, si lahko napravi sam denarne listine, ki mu jih bodo znani in premožni ljudje indosirali. Na podlagi teh listin mu bo dala kakšna banka pod ravno tako ugodnimi pogoji kot prvemu, posojilo. S tem, ker si bo vsak brez velike težave lahko pridobil denarja, se bo čudovito povzdignila obrt in trgovina. Delo si bo dobilo svoj popolni zaslužek, svoje naravno plačilo, ker bo vedno več vpraševanja za delavci nego delavskih ponudeb. Tudi profit bo padel. Obrtniki ne bodo več kupovali na kredit z visokimi obrestmi, marveč bodo pri bankah dobili denar poceni in bodo kupovali z gotovim denarjem ceneje. S tem se bodo cene za blago znatno znižale. Renta od hiš se bo izgubila. Vsak si bo zidal rajši svojo hišo, ko bo dobil posojilo za manj nego po 1 %, kakor da bi plačeval hišnemu gospodarju več nego bi ga stalo lastno stanovanje po tem razmerju.

β) Zemljiški monopol daje v sedanjih razmerah lastninsko pravico tudi drugim, ki niso zasedli zemljišča zato, da bi ga

²⁹¹ Popolnoma tako kakor socialisti in kakor je že mnogo prej in jasneje učila Cerkev, pobijajo anarhisti v svojih temeljnih načelih plodovitost kapitala in v ti umetelni plodovitosti vidijo izvor delavskega odiranja.

sami obdelovali. Po anarhističnih načelih pa bo le tista last zemljišča upravičena, ki jo bo kdo sam osebno zasedel in obdeloval. Renta iz zemljišča bo potemtakem odpadla in oderuštvo, ki pri nji cvete, bo izgubilo svoj temelj.

γ) Tarifni monopol vzdržuje sedaj s carinami in davki visoke cene v varstvo domače neugodne produkcije. Preden se ne razruši cenarni monopol, se ne sme uničiti tarifni monopol in s tem uvesti svobodno trgovanje, ker bi sicer pomnoženi uvoz cenenega blaga izpeljal denar drugam in obenem bi delavci, ki sedaj delajo pri obrtih, ki jih carine branijo, izgubili delo in propadli v revščini. Ko bi se pa uvedel svobodni cenarni sestav, bi pa tudi tarifni monopol lahko padel; s tem bi se ogromno znižale cene in delavec bi bil še zavoljo tega bližje svojemu popolnemu zaslužku.

δ) Četrtni monopol so patenti, s katerimi varuje država posamne izumnike pred vsako konkurenco. Ko se država poruši, bo postalo blago, ki ga sedaj prodajajo za visoke cene, mnogo cenejše.

V svojem bistvu hoče torej anarhizem v gospodarskem oziru najsvobodnejšo konkurenco, ki je mogoča samo, če se razbije imenovani četverni monopol.

e) Država se vzdržuje z davki. Zato bo najbolje sredstvo, da se dosežejo anarhistični nameni, pasivni upor napram davkarjem. Ko se ljudstvo dovolj pouči, se vzdigne o pravem času in ne bo plačevalo več davkov. S tem bo sama po sebi padla država.²⁹²

f) V religijskem oziru so anarhisti ateisti. Božja avtoriteta in zveza religije z moralo jim je tisti vir, iz katerega se zajemljejo razlogi za človeško avtoriteto. Zato se držé Proudhonovega gesla: »Če biva Bog, je človekov sovražnik« in Bakuninovega:

²⁹² Tucker se naravnost sicer ne protivi pozitivni sili, ki jo priporočajo drugi anarhisti s tako imenovano propagando dejanja. Sam pravi: »Veliko raznih misli je med anarhisti o najboljših sredstvih, da se uresniči njihov socialni vzor.« (Staatssocialismus o. c. str. 12.) Odločno se pa upira temu, naj bi se s silo razlastili vsi sedanji lastniki svoje lasti, »kakor učita knez Krapotkin in Most«. Da pa ni nasproten tudi sili, je razvidno iz njegovih načel in tudi iz njegovih besedi. Bakunina imenuje s spoštovanjem »velikega ruskega nihilista« (o. c. str. 11); s priznanjem govori o »čikaških mučencih, ki so s svojo smrtjo na vislicah pospešili skupno socialistično stvar«. — Ti čikaški »mučenci« so si z bombami, ki so jih vrgli v Čikagi, zaslužili smrt.

»Ko bi Bog bival, bi ga morali odpraviti.« Vendar pa priznavajo vsakomur svobodo, da lahko veruje, kar hoče. Kakor si sme vsak izbrati zdravnika po svoji volji ali si biti sam zdravnik, tako si sme vsak tudi izbrati duhovnika ali si biti sam svoj duhovnik. V vseh zadevah mora biti posamnik popolnoma svoboden.

g) Vsled tega tudi ne pozna anarhizem nobenih nravnih zakonov. »Za svoje lastne stvari se brigaj!« Tako se glasi edina njegova nravna zapoved. Edino hudodelstvo je torej vmešavanje v zadeve drugih. Zato je zatiranje hudobnosti samo po sebi zločinsko. Svoboda je najboljšo sredstvo proti vsem hudobijam. Pijanec, igravec, pohotnik, vlačuga imajo pravico živeti po svoje, dokler si svobodno ne izberó družega življenja.

h) Gledé na razmerje obeh spolov trdé anarhisti, da ima vsak mož in vsaka žena ali več mož in več žen pravico, se toliko časa ljubiti, dokler morejo, hočejo ali jim je to všeč. Ob svojem času bo imel vsak posamnik svoj nezavisni dom; ljubavna razmerja bodo tako različna kakor njihova nagnjenja. Otroci, ki se bodo rodili v teh razmerah, bodo izključno materini, dokler ne dorastejo toliko, da bodo sami svoji.

i) Vzgoja ne sme poznati nobene sile. Kakor si vsak lahko sam voli svojega zdravnika in duhovnika, tako tudi dojnico in učitelja. Kdor jih rabi, naj jih najme in plača.

f) Anarhizem in Marxov socializem zahtevata sicer skupno, naj se vrne delu, kar je njegovega. »Vendar sta si pa v svojih temeljnih načelih socialnega življenja kakor tudi v sredstvih, s katerimi naj se doseže nameravani namen, hujša nasprotnika, kakor sta nasprotna skupnemu sovražniku, t. j. vladajoči družbi. Med državnim socializmom in med anarhizmom ni nobene vmesne postaje. Ob dveh straneh se zbira socialistična vojska. Ko se med obema razbije sedanji družabni red, se bo pričel med njima končni in najhujši boj.«

Sedanja organizacija anarhizma.

Anarhisti so imeli javne shode v Čikagi l. 1891. in v Londonu l. 1892. Reči moramo, da se vedno bolj nagibljejo k individualističnemu, svojim načelom edino primernemu načrtu. Na

omenjenih dveh shodih se je predlagalo, naj se ustanovi nekakšno osrednje strankino vodstvo. Ta predlog so pa obakrat zavrgli, češ, da anarhisti ne morejo priznavati nobene oblasti in zato tudi ne nobenega vodstva. Pač so si pa ustanovili v Čikagi osrednjo pisarno, kjer morejo dobiti za svojo stranko potrebnih pojasnil. Sicer se pa organizirajo takole: Kjer je kak anarhist, si izkuša dobiti somišljenikov; če more, si priklopi kvečjemu dvanajst sodrugov, ki se shajajo in utrjujejo v anarhističnih načelih. Izmed njih je le prav malo (navadno le eden) v zvezi s somišljeniki po drugih krajih. Večina sodrugov niti ne ve za druge. Med posamnimi skupinami posredujejo potujoči tovariši, ki ustno od kraja do kraja donašajo vesti od raznih anarhističnih zvez in urejajo razne sklepe. Krvavi dogodki zadnjih let pričajo, da so brez zunanjšega šuma vedno pri delu.

18. Mednarodni socialnodemokratski shodi.

Marxov socializem sloni na mednarodnostnem (internacionalnem) načelu. »Proletarci vseh dežel, združite se!« to mu je geslo. S tem hoče reči, da naj se delavci vsega sveta brez razlike narodnosti ali domovine zvežejo v krepko četo, bojevat se zoper kapitalizem tako dolgo, dokler ga popolnoma ne razdrobé in ne dobé vse oblasti v svoje roke.

Kapitalizem — pravijo — je tudi mednaroden in brezdomovinski. Povsod deluje po istih načelih v škodo delavskemu ljudstvu. Ravno tak je tudi liberalizem. Liberalec je po svojih nazorih mednaroden, samo da je lepše oblečen nego mednarodni delavec. Ker ne pozna delavčev sovražnik nobene domovine, je ne more poznati tudi delavec v boju proti njemu.

Vsled mednarodnega značaja je Marxov socializem sam po sebi hotel imeti tudi tako organizacijsko obliko, ki bi jasno kazala ta značaj. Ustanovila se je internacionala l. 1864. v Londonu, ki je imela zadnji večji shod leta 1873. v Ženevi ali Genfu.²⁹³ Trdilo se je, da je od takrat internacionala razdrta. A že ob ženevskem shodu je neki francoski delavski zastopnik povedal tole: »Če oznanjam, da je internacionala mrtva, pravim, da je internacionala v teoriji, t. j. v frazi mrtva, internacionala v praksi sedaj živi. Ko bi ne bilo v mnogih deželah, kakor

²⁹³ Gl. str. 390.

n. pr. na Francoskem, Nemškem in v Avstriji prepovedano, ustanavljati internacionalne oddelke, bi kmalu njeno število narastlo na milijone. Sila čimdalje ostrejših gospodarskih razmer bo delavce vseh dežel, četudi ne formalno, pa vsaj duševno prav kmalu prisilila k zvezi z internacionalo.«

Te besede so se v resnici izpolnile. Prenehala je pač mednarodna zveza v tisti obliki, kakor jo je bil ustvaril Marx; prenehal je glavni svet; niso se več v njenem imenu sklicevali shodi: a mednarodni duh živi med socialističnim delavstvom, in ta duh se tudi javno izraža ob mednarodnih shodih.

Tudi mi s svojega stališča potrjujemo, da je misel mednarodne delavske organizacije potrebna. Kapitalizem je mednaroden, vsled tega mora imeti odpor proti njemu ravno ta značaj. Nikakor ni mogoče izvesti posamnih zahtev delavskega vprašanja, ako ne sodelujejo vse države. In v ta namen jih mora priganjati gledé na svoje stanovske zahteve mednarodno zedinjeno delavstvo.

Preden nadaljujemo socialistično zgodovino v posamnih državah, se nam zdi potrebno, da rečemo dve, tri o najznamenitjših pojavih tega mednarodnega značaja socialne demokracije, o shodih v Zürichu in v Londonu.

Zborovala sta pač prej pariški (1889) in bruseljski (1891) mednarodni shod, pa razen praznovanja 1. maja, ki sta ga uvedla, nista imela mnogo pomena. Takrat je bila socialistična organizacija po mnogih državah še v povojih. Zürich in London sta pa pokazala njeno dorastlo moč.

Mednarodni socialistični delavski shod v Zürichu je zboroval v dnevih od 6.—12. maja leta 1893. Sklenilo se je, da se puste k shodu zastopniki delavskih strokovnih društev in takih socialističnih strank in društev, ki priznavajo potrebo delavske organizacije in političnega delovanja. Poslednje določilo je bilo naperjeno proti anarhistom. Ti namreč ne priznavajo niti potrebe niti koristi političnega delovanja, norčujejo se iz volitev, napadajo delovanje socialističnih zastopnikov v raznih zakonodavnih zborih in pričakujejo rešitve edino le od revolucije. To je popolnoma dosledno po njihovem programu. Anarhistu je namreč posamnik vse, družba nič. Nobene oblasti ne priznavajo in zato tudi ne nobene stalne družbe. Po njihovem bodi vsak človek popolnoma svoboden, in v popolni svobodi se veži z enako mislečimi

k skupnemu delovanju, ki pa ne sme nikoli zahtevati kake žrtve, ki se ne sklada z osebno voljo vsakega posamnika. Anarhisti so torej pravi individualisti. Potemtakem jim seveda ne more biti nič všeč, kar bi bilo v zvezi s kako politično organizacijo, ker se vsaka politična organizacija kolikor toliko nujno naslanja na družabno, zlasti državno organizacijo in v njenih mejah skuša čim največ doseči zase.

Socialisti pa trdé v tem oziru popolnoma drugače. Po njihovih načelih je posamnik v vseh stvareh odvisen od družbe, v kateri živi. Njihov smoter je, ustanoviti tako družbo, da bo v nji vsakdo zadovoljen. Udje v ti namerjani družbi bodo enaki med seboj; toda družba bo višja kot posamezni ljudje. Družba bo urejala vse proizvodnjanje blaga; družba bo tudi blago razdeljevala. Zato socialni demokratje tudi ne zametujejo vsake države, marveč samo sedanjo »razredno državo« (Klassenstaat), kakor ji pravijo, in nad posamnikom priznavajo vsaj potihem o b l a s t d r u Ź b e. Anarhistom je oblast posameznega človeka najvišja, socialistom pa oblast družbe. Anarhisti hočejo podreti vsako družbo, v katero bi človek moral vstopiti, vsako pravno dolžnost ali pravico; socialisti pa hočejo ustanoviti neko n u j n o d r u Ź b o , n u j n o d r Ź a v o , v kateri bo moral vsakdo biti in po kateri se bo rešilo trpeče človeštvo. Vsled tega je umevno, da socialni demokratje povsod poudarjajo potrebo političnega delovanja, snujejo politična društva, obravnavajo po shodih in časopisih politična dnevna vprašanja, udeležujejo se volitev in pošiljajo svoje zastopnike v občinske, deželne in državne zборе.

Züriški shod.

Boj med anarhisti in socialisti je torej naraven;²⁹⁴ butnil je na dan že v Marxovi internacionali, pokazal se je tudi na z ü r i š k e m s h o d u .

Socialistična večina je po daljši burni razpravi odgnala vse anarhistične delavske zastopnike s shoda. Govorili so hude besede z obeh strani. Odpodeni anarhisti so bili na vso moč razburjeni. Amilcare Cipriani je izrazil to razburjenost v tehle besedah, ki jih je pisal shodu.²⁹⁵

²⁹⁴ Glej str. 492.

²⁹⁵ Protokoll des internationalen soc. Arbeiterkongresses. Zürich 1894, str. 16, 17.

»Gospodje, ta rdeča zastava, krog katere se zbirate, je doma na grobu 35.000 francoskih proletarcev, ki so jih poklali verzajski samosilniki, in ki so umrli za svobodo vseh, v rešitev vseh in ne kake majhne stranke. Socializem naših mrličev ne izključuje nikogar; imenuje se edinost in ne ločitev, ljubezen in ne sovraštvo, svoboda in ne zatiranje. Vi, gospodje, ste te tri dni vse to teptali z nogami; umorili ste internacionalo in za to hudodelstvo se morate zagovarjati pred sodiščem človeštva in svetovne zgodovine. Zvest načelu resnične internacionale se odmikam od tega shoda, ki nima nič socialističnega na sebi; z izgnanci grem, z žrtvami vaše nestrpnosti in surovosti, da znova stopim na svoje mesto v boju in to pot zato, da zabranim, da se ne razširi vaše svobodo- in bratomorno delo in končno ne uniči dela naših mučencev.«

Shod se je pričel v nedeljo dopoldne. Šele v sredo popoldne se je jel pečati z dnevnim redom. Boj z anarhisti mu je vzel tri dni. Izmed sklepov shoda omenjamo tele:

1. Osemurni delavnik je izmed najvažnejših predpogojev, da se reši delavstvo kapitalističnega jarma. Vrla pomoč je proti brezdelju, pospešuje sposobnost za delo, pripravlja boljšo plačo, omogočuje rodbinsko življenje, pomaga zdravju, npravnosti in umstveni izobrazbi, vnema za strokovno in politično organizacijo. Zato se morajo delavci po vseh državah z vsemi močmi potezati, da ga dosežejo. Sredstva za to jim dajejo strokovne in politične zveze; poudarja naj se v pisani in govornjeni besedi potreba osemurnega delavnika. Izdajajo naj se v ta namen brošurice. Časopisi morajo imeti stalno rubriko o ti stvari. V zbornicah naj se na vso moč deluje, da se čim prej uveljavi.

2. Vojna in socialna demokracija. Vojna je posledica sedanjih kapitalističnih razmer. Dokler bo vladal kapitalizem, bodo vedno vojne. Kadar pade kapitalizem, nastane svetovni mir. Socialistični zastopniki v zakonodajnih zborih naj se boré zoper militarizem s tem, da odklanjajo vsak proračun za vojaške stvari in večkrat zahtevajo, naj se države razorože.

3. Slavnost 1. maja. Prvi maj se praznuje ko manifestacija za osemurni delavnik in razredni boj. Socialisti naj povsod, kar le morejo podpirajo delavske težnje, da si pribore ta dan prost dela.

4. Varstvo delavk. Meščansko žensko gibanje nasprotuje zakonom za posebno varstvo delavk, ker misli, da taki zakoni nasprotujejo svobodi in ravnopravnosti žensk. S tem pa le kaže, da ne pozna značaja sedanje družbe in ne vé, da kapitalisti moža in žensko zatirajo; obenem tudi ne upošteva, kakšna važna naloga čaka žensko, ki ima vzgajati otroke za prihodnjo družbo. Socialisti zahtevajo posebnih varstvenih zakonov za ženske, in sicer:

- a) kvečjemu osemurni delavnik za odrastle ženske; za deklice pod 18. letom kvečjemu šesturni delavnik;
- b) vsaj 36 ur skupnega počitka vsak teden;
- c) prepoved vsakega ponočnega dela;
- č) prepoved dela v zdravju škodljivih podjetjih;
- d) prepoved dela 14 dni pred in 4 tedne po porodu;
- e) ženske nadzornice v tvornicah, kjer delajo delavke, pa tudi v drugih delavnicah, po prodajalnicah, v hišni obrti ali na kmetih;
- f) za enako delo z moškimi tudi enako plačo.

5. Politična taktika. Da se socialnodemokratska načela spoznajo in da se pridobe potrebne družabne reforme, je potrebno politično delovanje, politična organizacija in politični boj. Ta naj se bije po razmerah, a povsod naj se nezakrito poudarja revolucijski socialnodemokratski smoter. V nobenem slučaju ne sme biti politično delovanje pretveza za kompromise in zveze, ki bi škodovala načelom ali samostojnosti.

6. Kmetiško vprašanje se je preložilo za prihodnji shod. Zato so se v peti točki obravnavala strokovna društva. Ob tej priliki se je poudarjala potreba delavskih tajnikov in zahteva delavskih borz za posredovanje dela. Te borze naj pa povsod vodijo strokovna društva. Italijanska delegacija je prosila, naj se socialni demokratje potrudijo za italijanske delavce na tujem, da jih poučé o socializmu. Od doma radi pošljejo v ta namen brošure in liste.

7. Svetovna stavka ni mogoča, razen morda v posameznih strokah.

8. Mednarodna organizacija. Program bodi pri vseh socialnodemokratskih strankah v prvem teoretičnem delu enak; v drugem delu, ki govori o sredstvih, naj bo sestavljen po

razmerah. Za skupno sodelovanje naj se osnuje mednarodna proizvedovalna (informacijska) pisarna.

Ti sklepi, še bolj pa njihovo izvrševanje, pričajo, da mednarodni shodi izvrstno opravljajo svoj namen in da bo po ti poti nastala krepkejša organizacija nego po kakih skupnih pravilih ali po kakem splošnem svetu v Marxovem zmislu.

Züriškega shoda so se udeležile socialnodemokratske organizacije iz Avstralije, Belgije (francoska in flamska), Brazilije, Bolgarije, Danske, Nemčije, Francoske, Angleške, Holandije, Italije, Norveške, Avstrije (Čehi so imeli svoje zastopnike), Ogrske (Hrvate je zastopal zagrebški Ivan An cel), Poljske (med drugimi poseben zastopnik za židovsko delavsko stranko), Rumunije, Rusije, Švice, Srbije (Ž. Balugdžić), Španije in Zveznih držav.

Londonski shod.

Po dogovoru se je sešel od 27. septembra do 1. maja 1. 1896 v Londonu drugi mednarodni soc. delavski shod, katerega so se v posebno obilnem številu udeležili zastopniki angleških delavskih zvez. Imenoval se je tudi: »Internat. socialist workers and Trade Union Congress« (Internat. soc. Arbeiter- und Gewerkschafts-Kongress), ne more se pa reči, da bi bila s tem angleška strokovna društva prestopila k socialni demokraciji. Švedska je tudi poslala zastopnike k shodu; Rusov je prišlo precej več nego v Zürich; tudi Čehi so bili dobro zastopani. Z avstrijskega slovanskega juga je Ivan An cel zopet zastopal »socialnodemokratsko stranko« in »lesne delavce«, kakor se glasi v zapisniku.

Sklepi londonskega shoda so tile:

1. Kmetiško vprašanje. Kmetijstvo trpi vsled kapitalističnega izkoriščanja. To se more popraviti samo s tem, da se vse zemljišče spremeni v skupno last. V posamnih deželah je pa z ozirom na kmetijstvo toliko razlik, da ni mogoče določiti pravil, ki naj bi veljala za delavske stranke vseh dežel. Te naj predvsem organizirajo kmetiške delavce proti njihovim izkoriščevalcem. V drugih stvareh pa se prepušča posamnim strankam, naj si izbere najprimernejšo taktiko in najboljša sredstva, da si pridobé kmetiško ljudstvo. Odbori, ki se pečajo s kmetiškim vprašanjem, naj se med seboj podpirajo.

2. **Politično delovanje** obsega vse oblike organiziranega boja, da si delavski sloj pribori politično moč in da izrablja zakonodajalne in upravne naredbe v državi in v občinah za svoje osvobojenje.

Tako delovanje je najvažnejše sredstvo, da se osnuje mednarodna socialistična republika. Delavci naj zato terjajo splošno in enako volivno pravico za vse odrastle. Tudi ženske se morajo politično organizirati. Socialisti morajo nasprotovati vsaki kolonialni politiki, ker ta vedno podpira kapitalistično oderušstvo.

3. **Vzgoja in skrb za telesni razvoj.** Kapitalizem brani proletarcem preskrbeti svojim otrokom potrebno telesno in umstveno vzgojo. Otroci in mladi ljudje jemljejo starejšim delo in s tem podpirajo kapitaliste. Zato socialistični shod zahteva:

a) Povsod naj se osnuje javen, popolni učni in vzgojni sestav, ki naj stoji pod demokratskim nadzorstvom in obsega vse vzgojne zavode od otroškega vrtca do vseučilišča. Pouk bodi absolutno brezplačen. Javne oblasti naj skrbé za stroške vseh učnih zavodov.

b) Učenci naj brez razlike, ali so ubožnih ali bogatih staršev, skupno obedujejo.

c) Najmanjša doba, v kateri se smejo otroci pustiti k delu v tvornicah ali v domači obrti, bodi 16. leto.

č) V zdravju škodljivih in nevarnih podjetjih s ponočnim delom se ne smejo rabiti dečki pod 18. letom.

d) Pod 18. letom ne sme nobeden na teden delati dalje nego kvečjemu 24 ur; obiskovati morajo taki mladi delavci nadaljevalne šole.

e) Po vseh obrtnih deželah naj se varstvo za otroško delo enakomerno osnuje.

f) Zakoni za delavsko varstvo naj veljajo tudi pri tistih delavcih, ki doma izdelujejo blago za podjetnika.

4. **Organizacija.** Skupen mednarodni list še ni mogoč. Pač pa naj se osnuje mednarodna pisarna v Londonu z odgovornim tajnikom. Da se pridobé ameriški izselniki za socializem, naj se v evropskih pristaniščih in po izselniških ladjah razdeljujejo poučni listi o socializmu v Ameriki in izda naj se navodilo za socialistične agitatorje, kako najlažje organizirajo svoje rojake v Ameriki.

5. Vojno vprašanje. V tem oziru socialisti zahtevajo:

- a) naj se istodobno povsod odpravijo stalne armade in naj se uvede ljudsko oboroženje;
- b) ustanove naj se razsodišča, ki naj razsojajo prepire med narodi;
- c) če se vlade nočejo podvreči razsodišču, naj naravnost ljudstvo razsodi, ali je za vojno ali za mir.

Socialisti se upirajo vsem tajnim državnim pogodbam.

6. Gospodarska politika. Delavci vseh narodov morajo skrbeti, da bodo občna družabna last vsa proizvodjalna, prometna in delilna sredstva, in da se organizira proizvodjanje pod demokratskim nadzorstvom.

Kapitalisti se organizirajo v mednarodnih kartelih. Po gromnih organizacijah so že dobili monopol čez petrolej, prejo, železo in druge stvari. Posamna strokovna društva in politične organizacije ne morejo pomagati. Treba je, da se delavci mednarodno zvežejo; ustanove naj mednarodno agenturo, ki naj azkriva delovanje teh kapitalističnih zvez.

Kapitalizem s svojimi krizami mora pasti. Premogokopi, livarne, kemijske tvornice in železnice se že brez gospodarskih težav lahko spravijo v društveno last.

Delavci naj zato po posamnih deželah ukrenejo, kar je treba za to, da spravijo proizvodjanje v svojih deželah družbi v roke ni naj si med seboj poročajo, da bo delovanje enakomerno.

Potreben je tudi strokovni boj. Strokovne zveze so tudi političnega pomena, ker ustvarjajo organizacije. V strokovnem boju in v vprašanjih delavskega varstva morajo biti vsi delavci vednarodno edini.

Za v prihodnje naj zlasti zahtevajo:

- a) zakoniti osemurni delavnik;
- b) odpravo domačega dela in delavsko varstvo za domačo obrt;
- c) popolno društveno in zborovalno svobodo.

V tem se morajo podpirati politične in strokovne organizacije. Po strokovnih društvih se mora skrbeti, da se vsi člani vzgoje za socialne demokrate. — Stavke in bojkoti so potrebna bojna sredstva. Splošna stavka pa še ni mogoča.

Zlasti ti poslednji sklepi so pokazali, kako slepozaupni so bili zborovalci. Med vrstami se bere, da se bo že skoro podrlo kapitalistično proizvodjanje in da se je treba že resno pripravljati na socialistično družbo. Tri leta so minula od takrat in na shodu nemške socialne demokracije (leta 1899.) se je pojavila precejšnja družba socialističnih veljakov, ki so poudarjali, da je vse govorjenje o tem, da se bo kapitalizem s svojimi krizami sam porušil, prazno, in da je upanje, češ, da se bliža socialistični preobrat, jalovo.

Londonski shod je sklenil, naj se zboruje l. 1899. na Nemškem, in ko bi tam ne bilo mogoče, pa leto kesneje v Parizu. Zborovanje se je vršilo v Parizu l. 1900. Tudi za pariški shod so bili anarhisti izključeni. Novega se ni nič znamenitega sklenilo.

Pokazalo se je tudi tam, da vse pripravljanje na skorajšnji razpad kapitalističnega proizvodjanja žal nič ne pomaga in da so načrti o socialistični družbi še sila prezgodnji, četudi ne brez-pomembni.

19. Delavsko gibanje v Avstriji.

Uvod.

Velika obrt je v naši²⁹⁶ državi zaostala za obrt drugih evropskih držav, dasi so za njen razvoj tla vrlo ugodna. Tako oblagodarjenih držav nima izlepa Evropa kakor je Avstrija. Habsburško cesarstvo je ozemlje, kateremu je božja previdnost razdelila razkošno svoje darove. Žita, vina in živine ima v izobilju. To so pa trije bistveni pogoji za poljedelsko blaginjo. Velikanske in veličastne gozde obsega; gore so polne najrazličnejših bogatih kovin. Obrežje sicer ni razsežno, toda z avstrijskim bujno razvitim, naravnih pristanišč polnim primorskim in dalmatinskim obrežjem ne more tekrovati nobena druga država. Vrhu tega daje prebivalstvo ravno vsled svoje raznorodnosti, ko se kosa slovanski, germanski in romanski narodni značaj, izvrstne delavce. Vztrajnost se spaja izvirno živahnostjo, oboje pa s finim okusom. Te misli izra znameniti francoski sociolog René Lavallée²⁹⁷ in splošno r smemo pritrditi.

²⁹⁶ Knjiga je pisana l. 1901. Op. prir.

²⁹⁷ Les classes ouvrières en Europe. II. Paris 1884, str. 297 nasl.

Kljub temu pa smo slabi v veliki obrti. Razlogov za to je dovolj. Najvažnejši so naše politične nesreče. Naše vojne na Laškem in s Prusi in naš dualizem so poglavitni pojav v vrsti teh nesreč. Bankir državi in domala vsej veliki obrti je žid. Tudi to pojasnjuje naše razmere. Uradništvo, v mnogih ozirih zastarelo, brez pravega zmisla za ljudske potrebe, ni moglo izpolnjevati svoje važne naloge, ki je bila tem potrebnejša, čim manj je bilo ljudstvo izobraženo. Ker je v državi vladalo nemštvo, niso imeli nenemški narodi prilike, da bi razvili svoje sile. Zato niso mogli pomagati državnemu napredku. Vprašanje o ravnopravnosti, o svobodnem narodnem gibanju se še ni dognalo. Vsi ti razlogi so vplivali na to, da so se le pomalem jela gojiti nova prometna sredstva. Večjih prekopov nimamo nikjer, saj ima najpotrebnejša zveza z morjem samo eno železnično progo, ki je v rokah zasebne družbe, južne železnice; druga, ki bo pa koristila zlasti južni Nemčiji, se sedaj gradi.²⁹⁸ Zanimarjen je ves avstrijski jug, dasi bi ravno dežele ob morju morale v velikoobrnem oziru imeti vodilno vlogo.

Velika obrt torej ni tako razvita, kakor je drugod, vendar pa proletariata ni manjkalo in ga ne manjka. Kmetiški in obrtni stan sta že od nekdaj cele vrste izmed svoje srede oddajala eno stopinjo niže — med četrti, delavski stan. Zlasti tiste dežele, kjer so ogromna velika posestva, kakor n. pr. na Češkem, so bile ognjišče ubogemu proletariatu. Ta se je zbiral v velikih mestih, predvsem na Dunaju, in tam poskušal prodajati svoje moči, da si je zaslužil vsakdanjega kruha. Že od l. 1848. imamo na Dunaju precej številen delavski stan, kateremu se je sila slabo godilo. Delavcev je bilo splošno več nego so jih potrebovali. Zato so bile plače tako nizke, da se ni dalo pošteno živeti. Delali so po 14, tudi 16 ur na dan. Stanovanja so imeli delavci neznosna. Redno je po več rodbin prebivalo v enem prostoru. V kletih, pod strehami, celo v kanalih so ljudje iskali zavetja. Nravno življenje je med delavci sila pešalo, tem bolj, čim manj je bilo v dunajskih predkrajih že tedaj cerkvá, v katerih bi se bili delavci udeleževali verskega življenja in ž njim krepili svoje npravne sile. Uboge deklice in žene iz delavskih rodbin so izgubljale sramežljivost, in lakota jih je vodila v

²⁹⁸ T. zv. Karavanška železnica (Trst—Gorica—Jesenice) je bila dograjena l. 1906. Op. prir.

brezno propalosti.²⁹⁹ A vsaka delavska zveza je bila prepovedana. Z zaporom so kaznovali tiste, ki so se skušali združiti, da bi dosegli boljšo plačo. Tako so bili delavci, ki se niso mogli organizirati očitno, navezani na skrivne shode, na tajne zveze. Prijatelj, ki bi se bili potegnili zanje, niso imeli. Vzgoja javnega življenja jim je bila nasprotna. V politiki je vladal zaostali absolutizem, v gospodarstvu pa manchesterski liberalizem. Modroslovja se po naših vseučiliških prav za prav niso niti učili; zgodovinski pouk je bil v vseh ozirih pomanjkljiv. Nad Cerkvijo je ležala težka mōra državne nadvlade; Cerkev je bila sama vklenjena v verige vladajočega absolutizma. Le tisti duhovniki, ki so se, ne meneč se za lastno škodo, postavili v boj za cerkveno svobodo, so imeli toliko poguma, da so podpirali delavce.

Splošno naj ob tej priliki omenimo, da je svoboda delavskega združevanja bila vedno v zvezi s svobodno Cerkvijo. Dokler ni nastopil boj proti Cerkvi, so imeli delavci, tedaj seveda samo še rokodelski pomočniki, svoje zveze, da so branili proti mojstrom svoje pravice, kadar je bilo treba. Nihče jim tega ni branil. Take zveze so imeli pri nas, pa tudi po vseh drugih evropskih državah. Na Francoskem so se pod imenom *compagnonnages* (tovarištva) tajno ohranile do našega veka in iz njih se je najprej razvilo socialistično gibanje. Do 16. veka se država ni vtikala v delavsko združevanje. Duh rimskega prava, ki je ogladil pot protestantovstvu, je šele zanesel v zakonodajo nasprotni veter. Ideja državne neomejene visokosti je spravila na dan načelo, da mora država nadzirati vsa društva in vse shode in jih svojemu namenu primerno omejevati ali tudi popolnoma prepovedati. Ta ideja je pa vprav ideja rimskega prava, in v verskem oziru je njen siloviti izraz v geslu: *cuius regio, illius religio*.³⁰⁰ Prve zakone proti svobodnemu združevanju imamo v državnih sklepih l. 1548. in 1551.

V osemnajstem veku je bilo splošno že v zakonih ustanovljeno načelo, da mora država potrditi vsako društvo, preden se sme ustanoviti, češ, da je svobodno snovanje društev nevarno zanjo. To so zagovarjali tudi najveljavnejši novi protestantski

²⁹⁹ Prim. Ernst Violand: Die soziale Geschichte der Revolution in Oesterreich. Leipzig 1850. str. 44 nasl.

³⁰⁰ Čigar je dežela, tistega je vera.

pravniki in modroslovci — Hobbes, Pufendorf in celo Rousseau. Vsi ti pravijo, da po naravnem pravu ni upravičeno snovanje in delovanje društev v državi brez njenega dovoljenja. Niso umevali, da so bile rodbine, narodi in stanovi prej nego države, in da je država za to, da brani pravice rodbinam, narodom in stanovom in jim pomaga, da lažje dosežajo svoje namene, in da ima človek torej prej nego vstopi v državno zvezo, svoje rodbinske, narodne in stanovske zveze.

Samo na Angleškem se je ohranila svoboda v tem oziru, pa tudi tam le za višje stanove. Delavcem in katoličanom so bili shodi in društva prepovedani.³⁰¹ Vendar je pa zavoljo tega, ker je bilo načelo svobodnega združevanja vsaj za nekatere državljane priznamo, veliko lažje zmagalo tudi za druge nego drugod. Tudi Švica ni kot državna celota nasprotovala imenovani svobodi; ker so pa tam posamezni kantoni in v njih občine imele in imajo še sedaj obširno avtonomijo, se je marsikje v nekakem nasprotju z duhom državnih zakonov omejevalo združevanje in zborovanje. Pa tudi tam so se prej zboljšale razmere v tem oziru nego drugje.³⁰²

Nova doba je prinesla večjo svobodo. Pri nas so se n. pr. šele l. 1870. razveljavili zakoni, ki so delavcem pretili s kaznijo, če so se družili, da bi dosegli boljšo plačo. Tudi druge države so šele ob istem času uveljavile v zakonih večjo svobodo delavskemu združevanju. Liberalni duh je sicer vzplodil te zakone — to mu moramo priznati brez ovinkov — pa držal jih ni. Dejansko so morali delavci kljub boljšim zakonom mnogo trpeti; še dandanes je pri vladi slabo zapisan vsakdo, ki sodeluje v delavskem gibanju s te ali one strani.

Vrnimo se zopet k našemu predmetu! Avstrijski delavci pred l. 1848. so bili torej v vseh ozirih veliki siromaki. Skrajno žalostne razmere, pa nič organizacije! Ko je torej dne 13. marca l. 1848. vzbuknila na Dunaju revolucija, ko so se jeli po ulicah meščani zbirati in glasno zahtevati večje svoboščine, so prigrmeli — ne da bi bil kdo mislil nanje — iz predkrajev delavci in so se postavili v njih vrste. Polni so bili nejevolje vsled svojih

³⁰¹ Pr. Dr. E. Loening: Das Vereins- und Koalitionsrecht der Arbeiter im deutschen Reiche. Schrift des Vereines für Socialpolitik. LXXVI. Leipzig 1898, str. 250 nasl. Prim. Socializem, str. 88—108.

³⁰² Pr. Dr. R. Meyer: Der Emancipationskampf des vierten Standes. II. Berlin 1875, str. 2 nasl.

razmer; a dočim so meščani zahtevali ustavo, svobodo tiska itd., niso znali delavci ničesar zahtevati. Šli so na barikade, bojevali so se proti vojaštvu z drugimi revolucionarci vred. Zase so se pokazali samo s tem, da so požgali tvornice in hiše trdosrčnih podjetnikov. V njihovo čast jim pa moramo reči, da niso pri tem ničesar oropali ali pokradli in da so pustili v miru in celo branili imetje ljudomilih tvorničarjev. Revolucija je ponehala; meščanski stanovi so dobili precejšnjo svobodo, delavci ničesar. Vendar je pa kmalu jela tudi v njihovih vrstah prodirati čimdalje jasnejša misel, po čem morajo težiti. Violand že l. 1850. v svoji knjigi, ki smo jo že navedli, pravi, da se je med delavci že od l. 1848. razvil boj, ki je sam po sebi težil po organizaciji in pa po tem, da se odstrani plodovitost kapitala.³⁰³

Boj proti kapitalizmu in potreba delavske organizacije — sta bila torej že takrat delavcem znana pojma. Ker jim zakoni niso dopuščali svobodnega združevanja, niso mogli z organizacijo nikamor naprej.

Prvi začetki delavske organizacije za časa liberalnih vlad.

Prvi začetek delavske organizacije v Avstriji imamo v tiskarskem izobraževalnem društvu (Fortbildungsverein für Buchdrucker). Tiskarji, ki že po svojem poslu mnogo več bero nego drugi delavci, so prvi sprejeli socialistično misel in jo gojili v imenovanem društvu. Poleg tega so pa rokodelski pomočniki dohajali z Nemškega in na Dunaju razširjali Lassallove ideje. Med poglavitne njene razširjevalce štejemo Bernarda Beckerja, bivšega predsednika splošnega nemškega delavskega društva, ki se je bil pa sprl s Schweitzerjem in se zato preselil v Avstrijo, Liebknechta, zlasti pa že imenovanega Mosta.

Vse je bilo pa le bolj natihem, dokler se ni sklenil novi društveni zakon (1867).³⁰⁴ Brž ko se je to zgodilo, se je ustanovil na Dunaju prvi socialnodemokratski list (meseca februarja l. 1868.) z imenom »Wiener Arbeiter-Zeitung« in pričeli so se shodi. Dr. R. Meyer³⁰⁵

³⁰³ O. c. str. 61 določa zahtevi delavcev takole: Organisation der Arbeit und Aufhebung der Rentenfähigkeit des Kapitals.

³⁰⁴ Glej str. 96.

³⁰⁵ O. c. str. 42.

pravi o tej dobi: »Fanatičnega in večinoma zelo nesebičnega navdušenja nemških agitatorjev, ki bi bili z delom vsaj toliko zaslužili, večinoma pa več nego so dobili za agitacijo, zastonj iščemo v Avstriji. Nasprotno se silijo slabi elementi kvišku in razdirajo stranko iz sebičnih vzrokov, jo izdajajo ali izročajo liberalni stranki.«

Zlasti židje so se silili v Avstriji med delavsko gibanje; vrhu tega so si pa tudi liberalci skušali na vsak način pridobiti med njimi trdnih tal. Prvi delavski shod na Dunaju (koncem l. 1867.) so sklicali liberalno misleči pristaši Schulze-Delitzschevih idej z namenom, da se v njihovem smislu osnuje »delavsko izobraževalno društvo«. Socialni demokratje niso prišli pri tem shodu, katerega se je udeležilo okrog 6000 delavcev, do besede. Zato so sklicali dne 8. decembra l. 1867. svoj shod, a liberalci so ga razgnali in so dalje prav pridno na shodih razširjali svoje misli. Dne 12. januarja l. 1868. so se udeležili njihovega shoda socialnodemokratski delavci, ki so si pridobili dotedaj z medsebojno živo agitacijo pristašev v tolikem številu, da so imeli večino. Na tistem shodu so po daljšem boju z dr. Maksom Mengerjem in drugimi liberalci določili pravila izobraževalnega društva v socialnodemokratskem smislu. Liberalci so se nato lotili drugod: poskusili so svojo srečo v Pragi, Budimpešti in drugih mestih, toda povsod z istim uspehom: pripravljali so nehote tla socialni demokraciji. Internacionala z odločno M a r x o v i m i načeli se je tudi v avstrijski državi začela kmalu širiti med delavskim ljudstvom. Zakoni so sicer zabranjali posameznikom in društvom, da bi se zvezali z internacionalo, toda po tajni poti se jih je vendar kmalu na tisoče vpisalo vanjo. Dne 10. maja l. 1868. se je na Dunaju na velikem shodu sprejel »manifest delavskemu ljudstvu v Avstriji«, ki se je potem natisnil v nemščini, madžarščini, češčini, poljščini, rumunščini in laščini. Ta manifest obsega tele točke:

Zahteva se: splošna, direktna volilna pravica; osvobojenje delavskih slojev od kapitala; popolna društvena, shodna in tiškovna svoboda; odstranitev vseh narodnih preprirov. »Čas ločitve po narodnosti je minul; narodnostno načelo je danes samo še pri nazadnjakih na dnevnem redu.«

Za dneve 6. do 8. septembra l. 1868. so sklicali dunajski delavci velik mednarodni shod na Dunaj, kjer naj bi se pobratile

vse narodnosti. Liberalna vlada je pa shod prepovedala. Svobodo je dovoljevala samo liberalstvu. Zato je proti zakonom, ki jih je sama spravila v veljavo, razpustila več socialističnih društev in ovirala shode prav tako, kakor kesneje glede na katoliško gibanje.

Liberalno ministrstvo ni hotelo nič vedeti o delavskih zahtevah. Minister G i s k r a se je norčeval iz splošne volilne pravice. To je delavce še hitreje potiskalo v socialistično internacionalo. Meseca januarja l. 1869. je imela ta na Dunaju članov 10.000, v Penzingu 40, v Korneuburgu 100, v badenski okolici 400, v Dunajskem Novem mestu, Neunkirchenu, Glognici, Mürz-zuschlagu, Reichenau-u 1200, v Kremsu, št. Hipolitu 250, v Turnici 100, v Lincu 600, v Salzburgu 200, v Gradcu 600, v Mariboru, Zeltwegu 1500, v Trstu 2000, v Tridentu in Bozenu 1800, na Severnem Češkem do 6000, v Pešti in Temešvaru 250.

V Pragi so vladale Schulze-Delitzscheve ideje; šele ko se je na Dunaju ustanovilo češko delavsko društvo v zmislu internacionale, se je pričela živahnejša agitacija tudi v Pragi in na Češkem sploh za Marxovo socialno demokracijo. Kmalu je jel v Pragi izhajati list »Dělnické listy« v tem zmislu. Nemških socialističnih listov je bilo lepo število: »Arbeiterblatt« od l. 1868., »Volksstimme« od l. 1869., »Gleichheit« od l. 1870., tiskarsko glasilo »Vorwärts«, »Freiheit« v Gradcu od l. 1870., »Brüderlichkeit« v Pešti od l. 1870. Avstrijska agitacija je segla celo v Srbijo. Tam sta izhajala dva lista: »Radnik« od l. 1871. in »Javnost« v službi internacionalne delavske ideje. Od 1. oktobra l. 1874. je izhajal prvi jugoslovanski list v hrvaškem in nemškem jeziku z naslovom: »Radnički prijatelj« — (Arbeiter-Freund). — V katoliškosocialnem zmislu imamo v tej dobi dva lista: nemški »Der Bund« in češki »Dělnické Noviny«.

Pa komaj se je vnelo delavsko socialistično gibanje, so se že začele spletke med voditelji. Za vodstvo sta se pulila zlasti M ü h l w a s s e r in O b e r w i n d e r. O prvem je dokazano, da je svoje tovariše izdajal; o drugem se je pa trdilo, da je v zvezi z liberalno vlado. Izpričano je pač, da je dopisoval v »N. Fr. Presse«; na drugi strani je pa znano, da je liberalna vlada imela vedno zveze s socialističnimi voditelji.

Vêdla se je vlada v Avstriji in na Ogrskem brezznačajno v tem oziru. Laskala se jim je, kadar jih je potrebovala v boju

proti katoliškemu gibanju; sicer pa jih je zapirala in jim razpuščala društva in shode.

Evo par zgledov! Na Madžarskem je vlada prepovedovala vse delavske shode. Požunski delavci so poslali vsled tega deputacijo k ministru pl. Wenkheimu. Ta jim je pa odgovoril takole: »Če ste delavci, ali delate pridno? Za druge stvari se vam ni treba brigati; društev nič ne potrebujete. Če hočete uganjati politiko, si bomo znali poiskati sredstev proti temu. Prav nič ne bom storil za vas. Naj delavci le mrmrajo!«

To je bilo pač malo liberalno; še manj je bilo liberalno postopanje avstrijskega ministra Giskre, ki se je začetkom očito bratil s socialnodemokratskimi delavci, dokler so bili v boju proti Schultzeancem, ki se je pa potem, ko so — brez dvojbe proti njegovi nadi — zmagali, z vso silo vrgel nad nje. Dne 30. avgusta l. 1868. je pokazal delavski deputaciji, ki se je prišla pritoževat, da se protizakonito krati združevalna in zborovalna svoboda, svoje pravo mišljenje. Dejal je: »Poslej bom poskrbel, da se bo zakonodaja uporabljala po besedilu; prizanesljiva razlaga, ki se je dosedaj, zlasti pri društvenem zakonu rabila, se bo zamenila s strožjo.«

To se je tudi zgodilo. Policija je imela posla čez glavo, da je preprečevala vsako svobodno delavsko gibanje. Vendar je pa meseca avgusta l. 1869. Liebknecht na nekem dunajskem ljudskem shodu brez ovinkov javno dejal: »Tu v Avstriji, kjer še ni mrtva stanovska družba, kakor je v drugih deželah, je stališče delavcev do vlade (liberalnega meščanskega ministrstva) prav posebno. Do neke točke, v kolikor se nam reč vlada bojuje proti popovstvu (Pfaffenthum) in proti plemstvu, imajo avstrijski delavci z vlado skupne stvari.«

To je vplivalo. Socialnodemokratski delavci so kljub vsemu, kar so imeli prestajati, vedno šli z vlado, kadarkoli je šlo proti katoliškemu gibanju.

Meseca avgusta l. 1869. je bil shod nemških delavcev v Eisenachu, o katerem smo že pisali.³⁰⁶ Udeležili so se ga tudi Avstrijci. Oberwinder je bil shodu podpredsednik. Avstrijskih delavcev je bilo tam zastopanih 98.607. Ta shod je vzbudil za nekaj časa delavsko stanovsko zavest. Dne 18. decembra 1869

³⁰⁶ Glej str. 394 nasl.

se je 20.000 delavcev v urejenem sprevodu postavilo pred plosnje državne zbornice. Tri njihove zastopnike je sprejel ministrski predsednik Taaffe, a ni jim obljubil ničesar.³⁰⁷ Pač pa je ministrstvo z odobravanjem državnega zbora vse sile napelo proti socialističnemu gibanju. Devet delavskih voditeljev so brž zaprli; socialistične časopise so zaplenjali in njihove urednike zapirali. Urednik lista »Gleichheit« je bil obsojen na pet mesecev ječe, voditelji Oberwinder na šest, Most in Pabst pa na pet let, drugi nekoliko manj.

Ko je prišlo H o h e n w a r t o v o ministrstvo na vlado, je brž izposlovalo pomiloščenje zaprtih delavcev in si skušalo med delavci pridobiti sobojevnikov za svoj federalistični načrt. V Brnu je Pfeiffer res pridobil mnogo pristašev za to idejo. Katoliška delavska društva so se ji tudi pridružila. Šlo bi bilo, in brez dvojbe bi se bilo že takrat pričelo krepko socialnopolitično delovanje. A socialnodemokratski delavci so se dali znova preslepiti od liberalcev in od židovstva in so zopet začeli hud boj proti vladi in proti katoliški Cerkvi. Židje so podpirali njihovo časopisje in drugo agitacijo. Posrečilo se je, vreči Hohenwarta. Zopet je stopilo na pozorišče liberalno A u e r s p e r g o v o ministrstvo. To je obetalo socialnodemokratskemu listu »Volks-wille« 40.000 gld., da bi pričel izhajati vsak dan, in 60.000 gld. za delavske produktivne zadruge v Lassallovem zmislu. Pa po raznovrstnem pogajanju med vlado in socialističnimi voditelji se je zgodilo ravno narobe: tudi to ministrstvo je hotelo naravnost zatreti vsako delavsko gibanje; boj proti društvom in shodom se je nadaljeval.

Že iz Taaffejevega odgovora delavski deputaciji je razvidno, da se je liberalna vlada bala krščanskega, ali kakor je dejal Taaffe, — klerikalnega gibanja med delavci. V tem zmislu je tudi delala. Že dolgo so se trudili katoliško misleči možje, da bi organizirali delavske stanove. Ustanovili so mnogo katoliških društev rokodelskih pomočnikov po Kolpingovem vzorcu, posojilnice za ljudstvo in ljudska društva. Delavcem pa niso mogli ustvariti krščanske organizacije, ker je vlada prepovedala, ustanoviti društva s takim namenom. Dunajska lista »V a t e r -

³⁰⁷ Med drugim jim je dejal: »Po takih demonstracijah je vladi, zlasti liberalni, nemogoče, da bi storila to, kar želi, ker bi se sicer od druge, posebne od klerikalne strani, izzvale protidemonstracije.«

land« in »Volksfreund« sta širila socialne ideje med katoličani. Spretno jima je tudi pomagal list »Christlich-soziale Blätter« v München-Gladbachu na Porenščini. Mnogo znamenitih mož, katerih nekateri še sedaj žive³⁰⁸ in delujejo v krščansko-socialnem smislu, se je vzgojilo ob tem času. Čehi so si ustanovili svoj krščansko-socialni delavski list »Dělnické noviny«; Nemci so izdajali za mladinska društva dvakrat na mesec »Der Bund« v tem smislu. Vendar je pa to gibanje vsled vladnega nasprotstva napredovalo le malo.

Vredno je, da zabeležimo to zgodovinsko dejstvo: Ob času, ko se je liberalna vlada pogajala s socialnimi demokrati in jih zlorabljala za svoje namene, ni bilo mogoče kljub mnogim poskusom ustanoviti nobenega krščansko-socialnega delavskega društva v Avstriji. Mnogo manj pravic so imeli torej pod liberalno vlado katoliški delavci, nego njihovi materialistično misleči tovariši. Vlada se je najbolj bala katoliškega gibanja med ljudstvom.

Da bi ohranila liberalno večino v državnem zboru, je predložila l. 1873. nov volivni red, s katerim je hotela pomnožiti število poslancev iz mest in trgovskih zbornic, ki so ravno večinoma volile v liberalnem smislu. Dasi ni bilo nobenega ozira na delavce v tem novem volivnem redu, je vlada vendar hotela pridobiti tudi nje, da bi ji pomagali delati javno mnenje za njene namere. Res se ji je to posrečilo že pri imenovanem Oberwinderju. Ta je v svojem listu »Volkswille«, kateremu so šli na roko židje, podpiral vlado, češ, da je nov volivni red koristen zato, ker je naperjen proti fevdalnim klerikalcem. Zahteval je samo, naj se ustanove delavske zbornice, ki naj volijo delavske poslance v državni zbor.

Kakšnega mišljenja so bili liberalni poslanci, nam priča debata o volivnem zakonu. Nobeden ni črhnil v poslaniški zbornici niti besede, naj se tudi delavcem da volivna pravica. Samo krščansko misleči grof Starhemberg je v gosposki zbornici sprožil in zagovarjal to misel. Dejal je v svojem govoru med drugim: »Edino sredstvo, da se preprečijo siloviti izgredi, je v tem, da se priznava mirna težnja delavcev po njihovih zastopnikih pri zakonodaji. Slabo je, da se vlada tako skrbno izogiblje temu perečemu socialnemu vprašanju in se drži načela:

³⁰⁸ Najbrž danes nobeden več. Op. prir.

„Za nami naj le pride vesoljni potop.“ Ne samo posestvo in kapital sta sposobna ohraniti državo: tudi oni stan, čigar edino imetje je delo njegovih rok, bo državi mogočna podpora, če se pripusti k zakonodaji. Ustanove naj se primerne delavske zbornice, ki bodo pošiljale svoje zastopnike v poslansko zbornico, ki bo šele potem po pravici smela nositi ime »ljudsko zastopstvo«.

Proti Oberwinderju se je vzdignil Scheu v »Volksstaat«-u in v »Gleichheit«-i iz Dunajskega Novega mesta. Prej so se bili že ločili od Oberwinderja dunajski radikalni delavci, ki so imeli za svoje glasilo »Bahnbrecher« in za njim »Radikale Wiener Arbeiterpresse«. Strank je bilo torej več. Scheu se je naslonil popolnoma na internacionalo. Marx je bil ž njim. Oberwinder je padel; njegovi nasprotniki se pa vendar niso nič naučili. Četudi so liberalci pokazali popolno nezmožnost za socialno delovanje, so jih vendar socialnodemokratski delavci neposredno še zmiraj podpirali.

Leta 1873. je bil v Avstriji znani veliki denarni polom. Slepjarji vseh vrst so bili namreč na naglem začeli ustanavljati najrazličnejša podjetja. Pri snovanju in pri vodstvu novih podjetij pa so goljufali dobičkoželjni brezvestniki, kar se je dalo. Zato je propadlo veliko število takih podjetij. Od meseca marca onega leta dalje je skoraj vsak dan prinesel kakšno žalostno novico v tem oziru. Delavci so ob tem trpeli silno veliko, ker jih je ogromno število izgubilo delo. Vlada je imela toliko poguma, da je predložila državnici predlog, naj se da 80 milijonov goldinarjev borzi v podporo. S tremi glasovi večine je izprva zbornica ta predlog zavrgla; ko pa ga je gosposka zbornica kljub temu sprejela, je bil sprejet meseca decembra 1. 1874. tudi v poslanski zbornici. — To je bilo mogoče, ker je veliko poslancev sedelo v upravnih svetih raznih propalih družb. Vsa grda sebičnost in umazana dobičkoželjnost liberalne stranke se je razkrila. Na čelu boja proti nji so stali v tem slučaju — katoliški poslanci, katere je podpiralo par radikalnejših demokratov. Lienbacher³⁰⁹ je naravnost dejal, da je prazna publica, če se pravi, da bo ta denar koristil tudi delavcem. »Ali bi ne bilo boljše, ko bi se delavcem naravnost dala podpora?« Temu vprašanju je bil odgovor — smeh liberalnih poslancev.

³⁰⁹ R. 1822, u. 1896, jurist in politik, izprva odličen član kat.-konservativne stranke v drž. zboru, ampak zvezi s Slovani nasproten. Op. prir.

Sedaj so pa socialnodemokratski delavci umolknili. Nobene sledi kakih izgredov, demonstracij, protestnih shodov ni bilo opaziti. Liberalci so jih bili znova ujeli. Ko bi se bilo ljudstvo tedaj količkaj ganilo, bi bila morala liberalna vlada pasti. Toda socialni demokratje so šli na lim, da je treba predvsem boja proti fevdalcem in klerikalcem. Vse, kar so storili, je bila peticija na državni zbor, v kateri so prosili: če se jim ne more že dati splošna volivna pravica, naj se jim ustanové vsaj delavske zbornice in dá večja svoboda tiska in zborovanja.

Liberalci pa niso storili prav nič. Po dolgih obravnavah v odseku so ravno, preden se je zaključilo državnozbornsko zasedanje, v medli resoluciji naročili vladi, naj uvažuje delavsko peticijo. Oberwinder, ki je vodil vse to gibanje, je bil tedaj popolnoma poražen. Delavci so končno, vsaj za nekaj časa, izprevideli, da so jih liberalci vodili za nos. Hoteli so se postaviti na lastne noge. Dne 23. novembra leta 1873. je imel v Badenu zborovati avstrijski delavski shod, kjer naj bi se sklenil enoten, skupen načrt. Sklicala ga je graška radikalna delavska stranka. Okrog sto raznih delavskih društev in listov je izjavilo, da pošlje zastopnike k shodu. Vlada je pa shod prepovedala. Došlih 74 zastopnikov (med njimi deset slovanskih) iz blizu 50 mest se je peljalo vsled te prepovedi v bližnje ogrsko selo »Neudörfel«. Tam so zborovali vso noč, proglasili »Gleichheit« in »Dělnické Listy« za glasili stranke, nadedli si ime »Avstrijska socialnodemokratska delavska stranka« in sklenili program in organizacijo domala brez spremembe po nemškem eisenškem, že opisanem načrtu.

Tedaj pa se je oglasila vlada in je začela kar trumoma razpuščati socialnodemokratska društva. Scheua so zaprli; ko je prišel iz ječe, je zapustil Avstrijo. Shode so prepovedovali. Vsakogar, kdor se je udeleževal socialističnega delavskega gibanja, so pod raznimi pretvezami spravili pred sodišče. Pred tem preganjanjem je bilo delavskih podpornih društev v Avstriji 251, izobraževalnih 99 in strokovnih 149. Večina teh je bila zatrta v tem boju. Delavsko gibanje se je vsled tega nujno presadilo iz javnosti v tajna zbirališča, ki so bila tem radikalnejšega duha, čim bolj so jih zasledovali.

V zgodovini delavskega gibanja te dobe vidimo:

a) poskus, da se osnuje krščansko-socialna delavska stranka, ki se pa ni mogel uresničiti, ker ga je vlada zavirala z vso silo;

b) poskus Fr. Pfeifferja, pridobiti delavce v zmislu političnega federalizma in katedrskih socialistov; od l. 1872. je izdajal »Social-politische Blätter«, a posrečilo se mu je, dobiti le majhen drobec delavcev;

c) Oberwinderjevo stranko, ki je hotela socialno demokracijo zvezati z liberalci, a je skoro docela propadla;

č) Scheujeve socialne demokrate, ki so bili v zvezi z nemško socialistično organizacijo in z internacionalo;

d) čim dalje več pristašev anarhističnih načel, ki so se tudi v dejanju kmalu pokazala;

e) češko-slovansko socialno demokracijo, ki je bila v narodnem oziru zvezana z mladočeško stranko.

Na O g r s k o se je zaneslo socialnodemokratsko gibanje iz Cislajtanije. Tudi tam je liberalna vlada delovala proti njemu. L. 1868. se je ustanovila »o g r s k a d e l a v s k a s t r a n k a«, ki je poskušala z raznimi stavkami in demonstracijami svojo srečo. Ko je meseca junija l. 1871. uprizorila demonstracije zaradi padca pariške komune, so zaprli vse njene voditelje. Sigmund Pollitzer je stal takrat na čelu stranke. L. 1873. dne 23. marca so sklenili ogrski socialni demokratje v Budimpešti nov program, ki ga je pa vlada brž prepovedala. Ostala jim je poleg par manjših društev le še »splošna delavska starostna in bolniška blagajna«, ki je štela koncem l. 1873. 5071 udov.

Ob tej priliki omenjamo, da so socialni demokratje že l. 1872. poskušali s svojo a g i t a c i j o tudi med k m e t i. Tistega leta so namreč na Štajerskem jeli ustanavljati »s v o b o d n a k m e t i š k a d r u š t v a«, katerih glasilo »Bauernwille« je imelo koncem leta 1873. že 1500 naročnikov. Nekako deset društev je nastalo po tej agitaciji. Vodil jo je Karl Achaz v Gradcu. Imenovani list je govoril v najradikalnejšem zmislu,³¹⁰ tudi med slovenskimi štajerskimi kmeti je našel več pristašev. Dogovarjali so se že, da se ustanovi podoben list v slovenskem jeziku.

Liberalci so izprva zadovoljno gledali to gibanje, češ, da odtrgajo kmete katoliški misli; ko so pa videli, da postaja kme-

³¹⁰ Za zgled navajamo tole zahtevo njihovega programa: »Vsak minister mora, preden nastopi službo, poskusiti kmetiško delo, da zve, kako težko in trpko se zasluži davek.« — Zahtevali so davek na razkošnost; sèm so šteli tudi plemenske naslove: za »pl.« — 10 gl.d., za »vitez« — 20 gl.d. itd.

tiški radikalizem njim samim nevaren, so ga začeli po svoji stari navadi preganjati.

V svojem temelju se je gibal, kakor smo videli, ves politični in socialni tok začetkom ustavnega življenja v Avstriji okrog verskega vprašanja. Boj proti katoliški Cerkvi je družil najnasprotnjše stranke, a jasno je pa tudi pokazal sleparstvo liberalizma in zapeljanost socialne demokracije. Židovstvo je izprva podpiralo socialne demokrate v nadi, da bodo branili židom tako potrebno liberalno gospodarstvo v državi. Ko pa se je pokazalo, da to ni mogoče, so pa židovski bogataši tudi protiliberalno delavsko socialnodemokratsko organizacijo skušali dobiti vsaj toliko v svoje roke, da so jim pomagali v boju proti katoliškemu in proti antisemitskemu gibanju. Zato ni čuda, da avstrijska socialnodemokratska stranka dotedaj še ni mogla nastopiti samostojno.

Delavsko gibanje od l. 1879.

Delavsko gibanje je jelo svobodneje dihati šele potem, ko je l. 1879. padla liberalna večina pri državnozborskih volitvah in prišla na krmilo večina, ki si je postavila krščanska načela pravičnosti in ravnopravnosti za temelj. Pritiskala je na vlado, da so se začeli pripravljati zakoni za delavsko varstvo in zavarovanje. Od dne 30. aprila do dne 8. maja l. 1883. je bila v državni zbornici *a n k e t a*, h kateri so bili povabljeni zastopniki delavcev in delodajalcev, da so izrazili svoje mnenje o namerjanih zakonih v korist delavskemu stanu. Socialnodemokratski delavci so pri tej anketi pokazali, da ni prave edinosti med njimi. Manjkalo je krepke delavske organizacije. Vendar pa je bilo tudi to, kar se je sklenilo za varstvo delavk, otrok in delavcev sploh in za njihovo zavarovanje (za slučaj nezgode in bolezni), hvalevredno. Žal, da je nespametno postopanje prejšnje liberalne vlade med delavci vzgojilo tako upornega duha, da niso ne samo nič podpirali sebi prijaznih poslancev, marveč da so s svojim vedenjem v marsičem naravnost zavirali socialno preosnovo.

Ob tistem času namreč, ko se je pričela za socialno politiko v avstrijski državi nova doba, je jel kazati svoje roge — *a n a r h i z e m*, o katerem smo že pisali.³¹¹ V anarhističnem gibanju,

³¹¹ Glej str. 441 nasl.; 465 nasl.

ki je bilo razširjeno po vsej Evropi, so igrali nekateri avstrijski delavci čudnožalostno vlogo. Medtem, ko so n. pr. Mostovi privrženci odobrvali samo politične umore, so zastopali avstrijski anarhisti načelo, da ima vsak anarhist dolžnost, porabiti vsako priliko, da si pridobi denarja, četudi z umorom.³¹²

Ognjišče, kjer so kuhali načrte, je bil londonski klub »Automie«. V London so namreč pribežali avstrijski anarhisti, ko so jih doma začeli zasledovati. Vodil jih je sobni slikar Jos. P e u k e r t. S t e l l m a c h e r in K a m m e r e r sta bila v zvezi s tem klubom. P e u k e r t a sta podpirala mehanik R i n k e in mizar P r i n z. Glavni pristaši te struje so bili R e e d e r, N o v o t n y in S z i m a t h.

Anarhistično gibanje je znova oslabilo delavsko organizacijo. Preganjanje anarhistov je vzelo delavcem sploh mnogo poguma; strankarstvo med socialnimi demokrati je bujno poganjalo. Drugih organizacij pa ni bilo. Ko je pa koncem 8. desetletja prošlega veka začela stopati na dan krščansko-socialna misel z vedno večjo silo, so se razgibali tudi socialni demokratje in preosnovali svojo stranko.

Komaj se je strah pred anarhizmom nekoliko polegel, pa so se socialni demokratje brž pokazali na dan. V Avstriji je zdravnik židovskega rodu dr. A d l e r napel vse sile, da bi ustanovil enotno stranko. V rokah je imel dunajsko »A r b e i t e r z e i t u n g«; v nji je vse potrebno pripravljal za skupen shod. Tudi drugi socialistični listi so se oprijeli te misli, in po Adlerjevi zaslugi se je sešel dne 30. in 31. decembra l. 1888. in dne 1. januarja l. 1889. prvi shod avstrijske socialne demokracije.³¹³

Shodu je predsedoval P o p p, ki je naravnost izjavil, da je avstrijska socialna demokracija popolnoma razbita. Na shodu so bili poleg Nemcev zastopani tudi Poljaki, Čehi in Slovenci (Zadnik). Izmed mest, kjer prebiva naš narod, so bila zastopana Ljubljana, Celovec, Maribor in Beljak.

Sklenil se je skupen program popolnoma v Marxovem zmišlu na temelju zgodovinskega materializma, ki se bistveno nič ne loči od erfurtskega. Dosegla se je edinost. L e R i s s m a n n

³¹² Der Anarchismus und seine Träger. Berlin 1887, str. 73.

³¹³ Verhandlungen des Parteitages der österreichischen Sozialdemokratie in Hainfeld. Wien, 1889.

iz Gradca je nasprotoval, češ, da program ne govori, kakšna bo prihodnja družba. Možu se je še poznal vpliv anarhističnih idej. Na shodu so priporočali strokovna društva,³¹⁴ in Resel (iz Gradca) je tudi naglašal, kako naj socialna demokracija agitira med kmeti. Značilne so tele njegove besede: »Če rečem kmetu ali brezbrizniku kar naravnost: Jaz hočem socialistično družbo, me vrže ven; če mu pa pravim: Mi zahtevamo to in to, začne misliti in naposled pride na pot, po kateri hočemo hoditi.«³¹⁵

Hainfeldsko zborovanje je rodilo enotno avstrijsko socialnodemokratsko stranko. Ob tej priliki se je tudi sklenilo, da bodo odslej redno zborovali socialistični shodi. Stranka je imela dotedaj 104 društva s 15.498 člani.

Drugo zborovanje je bilo dne 28.—30. junija l. 1891. na Dunaju. Agitacijo je vodil zopet dr. Adler. Poziv k udeležbi so prinesli tile časopisi: nemški: »Arbeiterstimme« in »Volksfreund« v Brnu, »Arbeiterwille« v Gradcu, »Arbeiterzeitung« in »Volkspresse« na Dunaju, »Freigeist« v Reichenbergu; slovenski: »Heslo«, »Hlas lidu«, »Rovnost«, »Socialny demokrat«, »Dělnické listy« (češki), »Robotnik«, »Praca« (poljski) in »Zora« iz Trsta (slovenski). Dr. Adler je zlasti zadnji list posebej omenjal, da »s posebnim zadovoljstvom poudarja, da izhaja list tudi v slovenskem jeziku.«³¹⁶

Politični listi socialnodemokratskega mišljenja so šteli tedaj 55.750 naročnikov; društev je bilo 209 s 47.160 člani.

Strokovnih listov je bilo že 13 s 33.000 naročniki, medtem ko so ob Hainfeldskem shodu izhajali le trije s 6100 naročniki. Samo Čehi, ki so začetkom l. 1889. imeli le en strokoven list s 600 naročniki, so si pridobili v tisti kratki dobi šest takih časnikov in zanje 11.400 naročnikov. Izdajali so tudi dva šaljiva lista.

L. 1890. se je na pariškem socialističnem zborovanju sklenilo, naj delavci po vsem svetu praznujejo prvi dan maja. Dunajski shod l. 1891. je sprejel to misel, in tedaj se je pričelo tudi v Avstriji praznovanje tega socialnodemokratskega delavskega praznika.

³¹⁴ Verhandlungen str. 83.

³¹⁵ R. t. str. 14.

³¹⁶ Verhandlungen des 2. österreichischen Parteitages Wien, 1891. str. 23.

V imenu slovenskih sodrugov je poročal *Zadnik*, ki je poudarjal, da je agitacija po naših krajih živela ob podpori stranke.³¹⁷ Kljub nji je »Zora« izhajala samo malo časa. Na tem shodu se je jasno pokazalo, da se vse avstrijsko socialnodemokratsko gibanje naslanja na Adlerjevo »Arbeiterzeitung«. Sklenilo se je, snovati politična društva za posamne dežele, oziroma večje okraje. Vsa agitacija naj bi imela svoja središča v uredništvih strankarskih listov. Sodrugi naj plačujejo tedenske doneske v agitacijske namene, ki naj se pošiljajo uredništvom socialističnega lista v njihovem okraju. Polovica teh doneskov naj se v splošne strankarske namene izroča »Arbeiterzeitungi«, za češke sodruge pa »Rovnosti«.

Tretji shod je zboroval v dnevih od 5.—9. junija l. 1892. zopet na Dunaju. Znova se je govorilo o slovenskem listu. Graški *Resel* je poudarjal, da mnogo graških delavcev ne umeje nemškega jezika in da bi bil zato nujno potreben slovenski list. Izdaja naj se v soglasju s kranjskimi in graškimi sodrugi.³¹⁸

Glede na organizacijo so se določila tale načela:

a) Noben sodrug ne sme pripadati nobeni meščanski politični stranki.

b) V posamnih krajih si izbere sodrugi in sodruginje zaupnike. Zaupniki enega kraja določijo zastopnike za deželno organizacijo. Ta si izbere agitacijski odbor in skrbi, da okrajne organizacije redno pošiljajo prispevke za agitacijo.

c) Vsaki dve leti ima stranka svoj shod. Vsak kraj, oziroma okraj določa zastopnike zanj.

č) Shod voli devet oseb v zastopstvo stranke in pet v nadzorstvo.

d) Deželne organizacije, oziroma strankarski shodi določajo strankarske liste.

Pokazalo se je pri tej priliki, da je nekaj socialnih demokratov nezadovoljnih z dotedanjo taktiko. Zlasti *Grosse*,³¹⁹ *Dolejši*³²⁰ in *Neumann*³²¹ so se upirali, da bi se volil kak

³¹⁷ Verhandlungen str. 41.

³¹⁸ Verhandlungen des 3. österreichischen soc.-dem. Parteitages, Wien, 1892, str. 155.

³¹⁹ Verhandlungen str. 94, 95.

³²⁰ Verhandlungen str. 95.

³²¹ Verhandlungen str. 96.

zastop stranke, in so se branili vsakega ‚vodstva‘. Zastopali so tudi mnenje, da je politična organizacija malo vredna in da je namesto nje potrebna načelna, revolucijska agitacija. »Marx pravi, da se da rešiti socialno vprašanje samo na ulici. Vi ga hočete rešiti samo v državni zbornici«, tako je zaklical Neuman in izjavil, da se »neodvisni socialisti« ne bodo podvrgli vodstvu.

Zanimiva je bila tudi razprava o religiji. W u t s c h e l, ki je bil izvoljen v zastopstvo stranke, je dejal:³²² »Stara stvar, o kateri se mnogo prepiramo, je izjava, da je religija zasebna stvar. S tem nastajajo socialnodemokratske pokveke, ki hočejo sedaj družbo podreti in se uro kesneje udeleže verskega obreda. V dvanajstem okraju je bil antisemitski shod; tu je pater Latschka zaklical navzočnim sodrugom izzivaje: ‚Ali ste sovražniki religije?‘ Mnogi so odgovorili: Ne, a rekli naj bi bili, da s o. Sodrugi so napravili napako, ker ne stoji v programu nič o brezverstvu. V možganih se mora razsvetliti. To se pa ne zgodi, če pravimo: Religija je zasebna stvar. Poreče mi kdo: Če se spremene gospodarske razmere, pade tudi religija. Drugi pravijo: Četudi to sprejmemo v program, ne moremo braniti, da bi se sodrugi ne udeleževali verskih dejanj. Ta ugovora pa ne veljata. Zato predlagam, naj se v programu namesto stavka: da je religija zasebna stvar, sprejme: N a d o m e s t i l o v s e h pozitivnih religij s splošno človeško religijo.«

Adelhajda Dvořak je dejala o tem predmetu:³²³

»Z ozirom na vprašanje o religiji vas moram opozoriti, da tiče žene agitatorsko jako delavnih sodrugov še prav često zelo globoko v verskih vražah. Te bi morali moški sodrugi poučiti. Če bi pa rekli, da socialna demokracija sovraži religijo, bi imeli še mnogo večji boj. Čudno je, da je mnogo žensk, ki so zveste sodružice, dobre socialne demokratke, ki pa popolnoma še stoje v religiji in pravijo: Svoje vere si ne damo vzeti. Te sodruge se morajo pač poučiti. V programu je pa najbolje, če ostane: Religija nam je zasebna stvar.«

Wutschelov predlog se je zavrgel, brez dvojbe edino le iz taktičnih razlogov.

Č e t r t i shod je bil v dnevih 25.—31. marca 1894. spet na Dunaju. Sklicalo ga je prejšnje leto izvoljeno zastopstvo stranke,

³²² Verhandlungen str. 101.

³²³ Verhandlungen str. 106.

v katerem je bilo tedaj tehle osem udov: dr. Viktor Adler, dr. V. Ellenbogen, K. Nevole, J. Popp, A. Pressl, J. Reumann, A. Schrammel in L. Wutschel.

Kranjske socialne demokrate je zastopal A. Gralovic iz Ljubljane, tržaške slovenske sodruge pa L. Zadnik.

Časopisje se je takole širilo:

Političnih listov v nemščini	14;	izvodov	78.400
Političnih listov v češčini	8;	«	23.550
Slovenski »Delavec«	1;	«	1.000
Strokovnih listov nemških	18;	«	48.250
Strokovnih listov čeških	11;	«	21.700.

Vrhu tega sta izhajala tudi še dva češka šaljiva lista »Žumbera« in »Rašple« in nemški »Glühlichter«. Poljskih listov ni omenjenih v poročilu; samo lvovskemu v židovskem narečju izhajajočemu »Der Arbeiter« se je naklonila podpora. Laškega lista ni bilo nobenega; »Avanti« je izhajal le malo časa; njegov naslednik »Il proletario« pa še manj, ker je bilo izmed osem številk sedem zaplenjenih.

Med Slovenci se je takole oživiljal socialno-demokratski organizacijski načrt, ki se je bil sklenil na tretjem shodu stranke:

Ustanovil se je »Delavec«, tiskal se v 1000 izvodih, a velik del se je dajal zastonj. Pravovarstveno društvo za vse Kranjsko je štelo 1100; politično društvo »Bodočnost« 46, železničarsko bralno društvo 150 udov. Vseh sodrugov na Kranjskem je bilo 1296.

V Trstu je ustanovil Zadnik »Delavski list«, ki je pa izhajal le malo časa.

Na Štajerskem je bila po večjem slovenska socialno-demokratska organizacija v mariborskem agitacijskem okraju (za Maribor, Celje in Trbovlje), nekaj tudi v graškem in ljubenskem. V Gradcu in Ljubnem so pridno razširjali »Delavca«.

Na Koroškem so bili v beljaškem, velikovškem in prevalskem organizacijskem okraju Slovenci v večjem številu med sodrugi.

Shod je enoglasno sklenil, da naj se list »Delavec« od stranke denarno podpira.³²⁴

³²⁴ Verhandlungen des 4. social-demokratischen Parteitages. Wien, 1894, str. 178.

Peti shod je zboroval v dnevih 5.—11. aprila 1896. v Pragi. Sklenil je, da se shodi stranke sklicujejo vsako leto. Zastopstvo stranke se je povečalo na 16 oseb. Poleg njega se je določilo še tako imenovano splošno zastopstvo (Gesamtvertretung). V to naj spadajo izvrševalni odbori nemške, češke in poljske organizacije; zastopani naj bodo tudi laški in južnoslovanski sodrugi. Posebno se je priporočilo snovanje strokovnih društev.

Od začetka meseca marca 1894. do konca februarja 1896. se je nabralo za agitacijo 9.657 gl. 92 kr.

Na Kranjskem je bilo število socialnodemokratskih organizacij ob času petega shoda:

Politično društvo »Bodočnost«	40	udov
Društvo kranjskih tiskarjev	85	«
Splošno pravovarstveno društvo ³²⁵	1200	«
Strokovno društvo prometnih služabnikov I.		357	«
«	«	«	«
		II.	125
«	«	pekov 40
«	«	kovinskih delavcev 56
«	«	mizarjev in tapetnikov 120
«	«	krojačev in krznarjev 27

V Trstu je jel izhajati laški list »Il Lavoratore«. V poljščini sta izhajala dva lista »Naprzód« in »Nowy Robotnik«. Že omejnjeni židovski list »Der Arbeiter« je izhajal v 600 izvodih.

Šesti shod je imela socialnodemokratska stranka v dnevih 25.—31. marca 1897. zopet na Dunaju pod vplivom volitev v državno zbornico, katerih so se delavci v peti skupini prvič udeležili. Socialni demokratje so bili silno hudi na krščanske socialce in so sklenili, da se izda posebna knjižica proti njim in proti duhovnikom, katerim se je napovedal boj z vsemi sredstvi.³²⁶ Ne dvomimo, da je

³²⁵ V to društvo so spadali tudi delavci v Kočevju, Idriji in Zagorju. Kmalu sta se pa v zadnjih dveh krajih ustanovili podružnici rudarskega društva za alpske dežele.

³²⁶ »Socialna demokracija se bojuje ne glede na svoje načelo, religija je zasebna stvar — proti zastopnikom vseh religijskih zvez najodločneje z vsemi dopustnimi sredstvi, in kjerkoli obrekujejo našo stranko in njene pristaše, kakor tudi če se njihovi nauki protivijo proletarskemu boju za osvobojenje.«

sad tega sklepa po Roku Drofeniku pod imenom »Božji namestniki v pravi podobi« predelani »Pfaﬀenspiegel«. Drofenikova knjiga je sicer zaplenjena, vendar se je v mnogih izvodih razširila med naše ljudstvo.³²⁷

Glavni organizacijski sklepi tega shoda so:

Strankarski shod bodi vsaki dve leti. Vsak volilni okraj ima pravico, poslati dva zastopnika; če je več narodnosti organiziranih v njem, pa vsaka po dva.

Med nenemškimi narodnostmi sta se medtem zase organizirali laška in južnoslovenska (dne 27. in 28. maja 1896. v Ljubljani). Zadnja takole:

Sedež organizacije je Ljubljana. Okrajne organizacije imajo: a) za ljubljanski okraj; b) za Južno Štajersko v Celju; c) za litijski okraj v Zagorju in č) za Notranjsko v Idriji.

Časopisa sta izhajala l. 1897. dva: »Delavec« po trikrat in »Svoboda« po enkrat na mesec; med volitvijo tudi »Zarja« v Ljubljani in »Luč« v Celju. »Delavec« in »Svoboda« sta se tiskala v 2000 izvodih. Brošuric je do tedaj izdala socialno-demokratska stranka: Roka Drofenika po nemškem predelani: »Kristus in socialna demokracija« in »Cerkvene pristojbine za Štajersko, Koroško in Kranjsko«, in E. Kristana: »Stari in novi kmečki prijatelji« in »Pozor! Socialni demokratje gredo.«

V poročilu beremo:³²⁸

»Ustanoviti se mislijo politične organizacije v Novem mestu za Dolenjsko in v Trstu za Primorsko. — V najnovejšem času se je ukrenilo, da se ustanove nova, večinoma mešana strokovna društva, tako v Domžalah, Radečah, in Jesenicah itd. Tudi v Istri se množi zanimanje za socialno demokracijo, in v kratkem času smemo pričakovati ustanovitve organizacij.«

V splošne agitacijske namene se je nabralo od petega do šestega shoda 30.467 gld. 46 kr. Zlasti za volitve so pomagali tudi sodruzi iz inozemstva; tako je n. pr. nemško strankarsko zastopstvo samo darovalo 5878 gld. 75 kr.

³²⁷ Verhandlungen des Gesamtparteitages 1899 Wien, str. 36, pravi v poročilu o slovenski organizaciji, da je bila ta knjižica v soc.-dem. korbist zaplenjena.

³²⁸ Verhandlungen des 6. österreichischen soc.-dem. Parteitages. Wien 1897, str. 32.

Od 29. maja do 1. junija 1898 je zborovala nemško-avstrijska socialna demokracija v Linzu. Glavna točka temu zborovanju je bil razgovor o krščansko-socialnem gibanju v Avstriji in o boju proti njemu. Že v poročilu³²⁹ o strankarskem delovanju v prošlem letu stoje značilne besede: »Kakor rdeča nit se vleče skozi zadnje leto naš boj proti popom in njihovim težnjam, kako bi ljudstvo otrapili. Komaj je bilo trenutje miru v boju proti vladi, pa smo morali na bojišče, da branimo najdragocenejše ljudsko premoženje, šolo, in nekoliko moderneje misleče učitelje. Popom na strani se zvesto bojuje tako zvana krščansko-socialna stranka, sovražnica vsake pameti, nasprotnica vsakega napredka.«

Razprava sama je bila popolnoma v duhu teh besed; ravno tako sklenjena resolucija.

Iz navedenega poročila je tudi razvidno, da je socialnodemokratska stranka med Nemci silno narastla. Ob linškem shodu je imela 21 političnih listov, ki so izhajali v okrog 125 tisoč izvodih.

Preostaje nam še šesti skupni socialnodemokratski shod v Brnu od 24.—29. septembra 1899.³³⁰

Oglejmo si socialistične organizacije po vrsti!

A. Čehi imajo . .	19 političnih listov
	15 strokovnih «
	5 drugih «
	<hr/>
	39 listov

s celoletno 8,287.800 izvodi. L. 1893. je izšlo 24 listov v 1,706.200 izvodih. Njihov dnevnik izhaja v 7500 izvodih.

Društev imajo političnih .	57
strokovnih .	328
izobražev. .	356
drugih . .	105
	<hr/>

846 z 48.683 udi.

³²⁹ Verhandlungen des Parteitages der deutschen Socialdemokratie Oest. Wien 1898, str. 17.

³³⁰ Verhandlungen des Gesamtparteitages der Socialdem. in Oesterr. Wien 1899.

B. Nemci imajo . . .	33 političnih listov
	23 strokovnih «

56 listov.

Vrhu tega izhajajo še trije brez dovoljenja stranke.

Manjših shodov je imela stranka 13.027 od 1. maja 1898 do 31. marca 1899. Samo delavke so imele 127 ljudskih in 77 na povabljene goste omejenih shodov.

Društev političnih	175
strokovnih	346
izobraževalnih	204
ženskih	8
drugih	594

Skupaj . . . 1327 s 114.056 moškimi in 4087 ženskimi člani.

C. Poljaki imajo dva politična lista »Naprzód« (2500 izvodov) in »Rowność« (1700 izvodov), poleg njih še tri druge liste. »V malih mestih v vzhodni Galiciji ima stranka mnogo pristašev med židovskim proletariatom.«³³¹

Č. Lah i imajo v Tridentu list »L'avenire del lavoratore« (1200 izvodov), v Trstu pa »Il Lavoratore« (3000 izvodov). — O južnih Tirolah pravi poročilo med drugim: »Težje se dado organizirati kmetiški delavci, ker so pri nas domala vsi mali kmetje. Krščanski socialci so med njimi ustanovili veliko mrežo konsumnih društev, kmetiških posojilnic in zavarovalnic za živino. Liberalno-narodni meščani so izgubili ves vpliv na ljudstvo in tudi klerikalci vedno izgublajo tla proti krščanskim socialcem. Sicer pa tudi naši krščanski socialci niso nič drugega ko našemljeni klerikalci, samo podležji in nižji v rabi svojega orožja proti nam.«

D. Južni Slovani. O božiču 1897 so imeli svoj drugi shod. Udeležilo se ga je tudi nekaj kmetov. Trikrat na mesec izhaja »Rdeči prapor«, ki se je z »Delavcem« združil v en list. »Svobodni glasovi« so iz gmotnih ozirrov prenehali. Od šestega strankarskega shoda se je pomnožila politična organizacija za tržaški okraj. Snuje se za gorenjske kmete v Radovljici.

³³¹ Verhandlungen str. 35.

Splošno pravovarstveno društvo je razpadlo; delavsko pevsko društvo v Ljubljani razpada. Poleg tiskarjev so se v strokovni organizaciji posebno strojarji oklenili socialne demokracije.

Slovensko poročilo pravi ob sklepu:

»Južnoslovanska socialna demokracija more torej na koncu pač reči, da je storila, kar je bilo mogoče; da se mora strašno bojevati, bo vsak verjel, kdor pozna »črno Kranjsko« in njene gospode. Pač bi se bilo moglo več zgoditi, ko bi bilo več agitacijskih moči. Vse ogromno agitacijsko delo pa počiva skoro samo na plečih enega samega moža, ki ob velikem agitacijskem okrožju ne more storiti niti najpotrebnejšega dela. Samo to še omenjamo, da segajo agitacijska pota od južne Štajerske do Dalmacije. Če se odpomore pomanjkanju sposobnih agitatorskih sil, se mora in se bo tudi na Kranjskem glede na organizacijo napredovalo hitreje.³³²

Slovensko in laško organizacijo je podpirala vsa stranka.

Brnski shod se je posvetoval tudi o narodnostnem boju v avstrijski državi in je zahteval, naj se država razdeli v samostojne narodne upravne pokrajine. V varstvo manjšin naj se sklene poseben zakon.

Svaril je tudi pred lahkomiselnim snovanjem konsumnih društev.

Toliko o brnskem shodu! K sklepu moramo le še omeniti stik avstrijske socialne demokracije s socialnimi demokrati drugih držav. Internacionale ni več; pač pa se prirejajo mednarodni socialistični shodi.³³³

V kratkem pregledu smo si ogledali zgodovinski razvoj avstrijske socialne demokracije. Podatki, ki smo jih navedli, govorijo sami zase dovolj. Močno gibanje na strogo materialističnem temelju narašča med nami. Nespametno bi bilo, tajiti njegovo razvojno moč; naravnost škodljivo pa, ne upoštevati njegovega delovanja. Dasi je število socialnih demokratov ogromno, vendar je pa v primeri z vsemi avstrijskimi delavci dozdalej združilo le-teh samo majhen del v svojih vrstah.

Po zadnji štetvi leta 1890. je bilo število vseh delavcev in dninarjev v Avstriji 9,178.470.

³³² Verhandlungen str. 36.

³³³ Glej str. 493 nasl.

Od teh je prišlo na:		% vseh
poljedelstvo in gospodarstvo	6,440.027	70·10
trgovino in promet	424.153	4·62
druge stroke	79.556	0·86
industrijo	2,243.734	24·42
Od poslednjih je prišlo na:		% obrtnih delavcev
rudnike	139.769	6·24
tvornice	731.909	32·63
rokodelstvo	619.221	27·60
domače delo	752.835	33·53

Socialna demokracija pa šteje med delavci okrog 170.000 pristašev.

20. Socializem v Zedinjenih državah.

Delavske strokovne zveze.

Opisali smo že glavne praktične pojave komunističnih idej v Ameriki.³³⁴ Ti pojavi se pa niso, razen imenovanih falang, domala nič pečali z industrijskimi delavci, marveč so se tikali večinoma samo poljedelske stroke.

Industrija se je v Ameriki naglo razvila, vendar pa že izprva tako, da sta si bila podjetnik in delavec popolnoma tuja. Vsak je na svojo roko iskal svoje koristi. Zato se je pa razmerno zgodaj pokazala med delavci ideja združevanja. Od leta 1800. do 1825. je po posameznih krajih Zveznih držav nastalo že več raznih strokovnih zvez: čevljarjev, krojačev, tiskarjev itd. Začetkoma so bile samo krajevne; po letu 1825. so se pa jela društva ene stroke vezati med seboj. Središče temu organizacijskemu delu sta bili mesti Boston in New-York. Brata George Henry in Frederick W. Evans sta izdajala v letih 1825—1830 v New-Yorku list »Workingmans Advokate« (delavčev zagovornik), ki je toplo zastopal delavske koristi. Politične stranke so se jele zanimati za delavski stan. Izprva so se vezali z narodnimi republikanci (Whigs), ki so zlasti zahtevali varstveno carino za domačo industrijo in pa, naj državna zvezna oblast vodi velika dela v splošno korist. Od leta 1829. so se pa delavci naslonili na stranko demokratov.

³³⁴ Glej str. 225—228; 285; 288; 292.

Organizacija je med njimi tako napredovala, da je dne 2. decembra 1833 »General Trades-Unions of the City of New-York« (Splošna delavska zveza v New-Yorku) izročila addresso predsedniku Zveznih držav, v kateri je opisala svoj namen takole: »Paziti hočemo, da se ne pomnoži aristokracija, braniti naravne in politične delavske pravice, pospeševati pravno in umstveno izobrazbo med delavci, skrbeti za njihove gnotne koristi, zmanjševati razloček med delavci in delodajavci, utrjevati čast in stalnost delavskega znanja na gotovejši in trdnejši podlagi.« Delavsko vprašanje je s tem dogodkom doseglo mnogo pomena. Izobraženci so se jeli zanimati za delavske razmere. Med nastalimi zvezami je bila najkrepkejša »Typographical Union« (tiskarska zveza).³³⁵ L. 1860. je bilo vseh skupaj 26 delavskih zvez.

Meščanska vojna je marsikaj spremenila. Osvobodila je sužnje in s tem je število svobodnih delavcev silno narastlo. Konkurenca med njimi se je povečala; vsled tega se je množilo tudi sovraštvo med posameznimi rodovi. V tej konkurenci se je premoženje pri posamnikih vedno spreminjalo. Včerajšnji milijonarji so bili danes že berači. Razloček med bogatini in reveži je grozno rasel. Slabe razmere delavskega stanu se niso več pripisovale trdosrčnosti ali sebičnosti tega ali onega podjetnika, marveč kapitalizmu sploh. Iz prejšnjih omejenih zvez so nastale nove, ki so se vse vprek imenovala mednarodne. Marxova internacionala je našla ob svojem začetku l. 1864. za svoja načela pripravljena tla. Poglavitne naštejemo:

Grand International Brotherhood of Locomotive Engineers (veliko mednarodno društvo železniških strojevodij), ustanovljeno l. 1863., da zastopa koristi članov proti sebičnim podjetnikom, posreduje zanje in ima vrlo dobro urejeno podporno blagajno; svoje člane zavaruje za življenje; vdovi ali sirotam umrlega člana izplačuje po 3000 dolarjev. Devet desetih vseh strojevodij je združenih v tem društvu, ki se tudi trudi, da krepki pravno mišljenje med svojimi društveniki. Po pravilih sprejema le take, ki so pravno življenja. Za svoje geslo ima tele besede: »Zmernost, resnica, pravičnost in pravno« in evangeljski rek: »Storite drugim kar hočete, da se vam stori, zakaj to je izpol-

³³⁵ Prim. str. 505. Tam vidimo, da se je prvo strokovno združevanje tudi v Avstriji pričelo pri tiskarjih.

nitev postave.« Njihovi shodi se pričenjajo z molitvijo in na mizi leži med zborovanjem odprto sveto pismo. Vzajemni hočejo biti z vsemi drugimi delavci. Ko so l. 1888. v Pensilvaniji stavkali vsi premogarji, so sklenili njim v pomoč, da ne bi država po železnici mogla tja dovažati potrebnega premoga, stavko na dveh velikih progah Quincy Burlington in Chicago Railroad in jo tudi do sledno izvedli.

Cigar Makers Union (zveza tobačnih delavcev) se je ustanovila leta 1864. in ima v svojem delovanju že mnogo lepih uspehov.

Trainmen Union (zveza sprevodnikov in kurjačev), zveze pekov, čevljarjev, kamenarjev, krojačev štejejo nad 100.000 članov. Vsaka ima vsaj po eno svoje glasilo; navadno izhaja to v angleščini in nemščini, prinaša pa tudi francoske in češke članke. Med čevljarskimi strokovnimi društvi je največje »Knights of St. Crispin« (vitezi svetega Krišpina) s posebnim oddelkom za čevljarske delavke, Daughters of St. Crispin (hčere sv. Krišpina). Zveze imajo svoje redne shode, kjer sklepajo o skupnih razmerah. V boju za svoje koristi morajo velikokrat poseči po stavkah.

Delavski vitezi.

Najznamenitejša zveza, ki sprejema v svojo sredo delavce vseh vrst, razen prodajavcev alkoholnih pijač in juristov, se imenuje »Most holy Order of the Knights of Labour« (najsvetejši red vitezov dela).³³⁶ Začela se je leta 1869. v Filadelfiji. Izvora je framasonskega. Prva njena pravila kažejo tisto zavito religioznost humanitetnih načel, kakor jo imajo lože. Ko je l. 1879. stopil temu redu na čelo irski katoličan Terence Powderly, je izpustil iz pravil in obredov — zveza ima svoje predpisane običaje pri sprejemu, svoje obljube itd. —, karkoli bi moglo žaliti katoliško vero. Vsled tega je cerkev jela zvezo podpirati. V boju za osemurni delavnik je slavil red delavskih vitezov že mnogo zmag. Članov je imel leta 1886. en milijon. Rudarji so bili do zadnjih let večinoma med njimi. Organizacija je zgledna. Deli se v krajevna, okrajna in pokrajinska društva. Vsako leto imajo skupen shod.

³³⁶ Glej str. 106.

Kakor smo že rekli, združujejo vitezi dela delavce raznih strok. Vse delavce in njihove zveze hočejo združiti in ž njimi ustanoviti novo, od sedanjih političnih strank nezavisno stranko. S posredovanjem pri podjetnikih, s stavkami, pa tudi z zakonitimi določili hočejo doseči boljše socialne razmere. Stavkajo samo, če se mirnim putem, z razsodišči in posredovanjem ne da doseči sporazumljenje. Vendar je treba često hudih bojev. Ameriška industrija je mnogo bolj razvita nego pri nas; roko-delstvo je že v mnogo obilnejši meri izpodrinila tvornica s svojimi stroji. Ne dobiš samostojnega čevljarja ali urarja več tamkaj. Delavci gredo tja, kjer je kaj zaslužka in dela; svoje bivališče menjajo mnogo hitreje nego v Evropi. Med delavci in delodajalci ni nobene zveze; pri nas jih veže vsaj skupna domovina, jezik, država; tam so delavci najrazličnejših narodnosti; zato o tem niti govora ne more biti. V proizvodjanju je vse polno kriz. Eno podjetje izpodriva drugo, mnogo silneje nego pri nas; domala vsa podjetja so v rokah delniških družb, ki skrbe samo za večji dobiček in se brž obrnejo drugam, če jim dotedanje ne kaže več. Pri nas se država mnogo bolj briga za razmere v produkciji nego v Ameriki, in je tudi razmerno več samostojnih podjetnikov, ki so ne samo z denarjem, marveč tudi s svojo osebnostjo združeni s podjetji. Zato pa se tam skoraj nikoli ne zgodi, da bi kaka tvornica delala tudi ob času, ko se njeno blago ne speča, zato da bi delavci imeli kaj zaslužka. Kadar blago zaostaja, se brž odslovi toliko delavcev, kolikor jih podjetje nujno ne potrebuje; če je kriza trajna, tudi vsi.

Delavci silno trpe pri takih razmerah in morajo nujno skrbeti, da ob času, ko delajo, zaslužijo razmerno več, da imajo v skrajni sili vzeti kaj v roke. Ameriški delavec vsled tega tudi mnogo bolj varčuje nego evropski. Izučeni delavci imajo splošno toliko plače, da ne potrebujejo njihove žene in otroci dela po tvornicah; neizučeni se pa godi slabše. Splošno je med temi le 9% takih, ki ne silijo otrok v tvornice. List »Morning Star« (Danica) piše dne 29. aprila 1877: »Naša dežela priča o grozovitostih, ki so še hujše, nego so bile ob času, ko se je trgovalo z zamorci. Tako vidimo n. pr. v Norwichu, glavnem mestu protisuženjskega gibanja, v tvornicah otroke z 11, 10 in celo z 9 leti neprenehoma po 11 ur na dan delati in včasih še dalj; in pri tem zaslužijo te uboge stvarce po 50 cts. do 1 dolar na teden.«

Vrhu tega moramo pripomniti, da je razen mesa in žita vse drugo, kar se potrebuje za življenje, silno drago zlasti vsled varstvene carine za industrijske izdelke. Državni davki niso sicer veliki, toliko več pa požro občinski davki. Stanovanja so tudi neprimerno draga in zato stanuje mnogo delavcev v prostorih, ki so komaj živalim primerni.

Da ob takih razmerah tudi нравnost hira in da zlasti delavke propadajo v sramotnem življenju, se umeje samo po sebi. Tudi to ni čuda, da se postopači (tramps), ki nimajo nobenega stalnega dela in se žive večinoma ob zločinih, vedno bolj množe. Samo v newyorški in pensylvanski državi so jih že pred 12 leti šteli na 100.000.

Delavske zveze, zlasti red delavskih vitezov, so imele in imajo še obilo nujnega dela. Njihovemu vplivu se imajo delavci zahvaliti, da se je izbilo mnogokje že več ur od prej navadnega delavnika, da se je znatno zboljšala plača, ki znaša povprečno mnogo več nego v Evropi, da se bolj skrbi za zdravje in нравnost tvorniških delavcev; zlasti pa je poleg cerkvenega vpliva njihova zasluga, da se delavci zavarujejo za življenje, za slučaj bolezni in nezgod. Vzajemnih zavarovalnih društev, podpornih družb itd. je brez števila.

Delavske zveze, s katerimi smo se tu ob kratkem pečali, so nastale brez vpliva socialističnih teorij. Socializem se je razmeroma kesno razvil v Ameriki. En milijon članov v redu delavskih vitezov leta 1886. spričuje to. Od tega leta se je število znatno zmanjšalo, ker so socialistični člani v svojih posebnih zvezah iskali zavetja.

Program delavskih vitezov namreč nikakor ni socialističen. V dokaz navajamo glavne točke:

»Od posameznih držav zahtevamo: javna zemljišča naj se ohranijo tistim, ki jih sami obdelujejo; zakoni, ki utemeljujejo neenakost med kapitalom in delom, krivice, počasnost in strankarstvo pri sodiščih naj se odpravijo; zakoni naj se izdajo v varstvo zdravja in varnost delavcev taki, ki naj silijo delodajalce v zakonitem denarju³³⁷ na teden plačevati; ob nezgodah naj se jim škoda povrne; delavci naj ceneje dobe izdelke, ki jih sami izdelujejo; uvedo naj se rzsodišča med pod-

³³⁷ V Ameriki se je truck-system dolgo časa bohotno razvijal. Delavcem se je plačevalo z markami, s katerimi so mogli kupovati samo v podjetniških prodajalnah drago in slabo.

jetniki in delavci in zagotovi naj se, da se razsodbe teh razsodišč res izvrše; uvede naj se progresivni dohodninski davek.

Od kongresa zahtevamo: uvede naj veljavo, ki bo neodvisna od bank; z vsakim narodnim denarjem naj se lahko plačujejo javni in zasebni dolgovi; vlada naj ne sme izdajati obrestovanih papirjev; s tujimi, še v inozemstvu bivajočimi delavci se ne sme sklepati nobena pogodba za kako delo v Zveznih državah; Zvezne države naj pokupijo in upravljajo železnice, brzojave in telefone.

To zahtevamo od držav in od zvezne oblasti.

Vse svoje moči bomo pa vrhu tega združili, da ustvarimo zadružno (kooperacijsko) organizacijo namesto sedanje delavske pogodbe, da dosežemo enako plačo za enako delo obema spoloma in da s tem, da se splošno upremo delati več nego po osem ur, zmanjšamo število delavskih ur.«

Te zahteve niso ostale brez uspeha. Mnogo držav je vpe-ljalo osemurni delavnik za vsa javna dela in za vsa podjetja, kjer se ne sklene drugačna pogodba. Dvajset držav je ustanovilo urade za delavsko statistiko. V Washingtonu je tak urad za vse Zvezne države. Njegov predstojnik se imenuje Commissioner of labour (delavski komisar). V mnogih državah so se uveljavili zakoni za delavsko varstvo po tvornicah in rudokopih. Zakoni, ki so zabranjali ustanavljanje delavskih zvez in stavke, so se odpravili. Pač pa so se uveljavili zakoni, ki prepovedujejo bojkot in vsak poskus, braniti komu, da si išče dela ob času stavke, ali da prodaja svoje blago komurkoli, ali da si nakupi za življenje potrebnih stvari.

Socialno zakonodavstvo še vedno napreduje; marsikje (v New-Yorku, Massachusettsu in drugod) so se ustanovila razsodišča, ki pa v sedanji osnovi niso dosegla svojega namena.³³⁸

Dokazali smo, tako sodimo, da je ideja delavskega združevanja, zlasti po delavskih vitezih, za stanovske koristi v Ameriki mnogo dosegla.

Novi socializem.

Ugodne gospodarske razmere in praktični duh novega sveta ni bil posebno ugoden razvoju socialističnih idej med

³³⁸ Glej str. 107.

Američani. Evropa je že zdavno imela po vseh državah krepke socialistične stranke, ko je bilo to gibanje v Ameriki še brez pomena. Pri ameriških komunističnih poskusih smo videli, da so njihove ideje izprva prišle iz Evrope; isto vidimo tudi pri modernem socializmu. V našem delu sveta se je dejansko pričel z revolucijami l. 1848., prav ta čas je tudi začetek ameriškega socializma v modernem zmislu. Evropski nemški izseljenci so ga zanesli v novi svet.³³⁹

Prvi med njimi je našim bravcem že znani krojač Viljem Weitling.³⁴⁰ Ko so ga izpustili v Londonu iz zapora, je moral obljubiti, da pojde v Ameriko. Držal je besedo. Naselil se je v New-Yorku. Tu je brž ustanovil delavsko društvo »Der Arbeiterbund« in jel izdajati »Die Republik der Arbeiter«, ki je živela malone štiri leta. Ž njim je bil združen ubegli evropski revolucionar dr. Edm. Ignacij Kock, ki je posebno vneto razširjal po Ameriki ideje francoskega socialista Blanquia. Med svoje pristaše sta štela Weitling in Kock samo nekaj Nemcev. Njun trud je imel le malo uspeha. Weitling se je kmalu ločil od imenovanega društva in se je za nekaj časa priklopil komunistični naselbini Iowa v claytonski pokrajini, ki jo je bil ustanovil v Baireuthu l. 1800. rojeni Henrik Koch († 1879) po Fourierovih načelih. A ko je praktično okušal komunistično življenje, mu je jelo vse njegovo agitatorsko delovanje presedati; vrnil se je k šivanki. Izumil je nekaj važnih stvari pri šivalnem stroju. V pravdah za svoje izumiteljske pravice je potrosil svoje neznatno premoženje in l. 1871. je ubožen umrl.

Drugi mož, ki ga moramo tu omeniti, je Weydemeyer, učenec in prijatelj Karla Marxa; tudi njega je revolucija l. 1848. pognala iz Nemčije. Ta je z vso vnemo razširjal Marxove misli med svojimi rojaki v Ameriki. Pripravil je tla za socialistično stranko. Umrl je kot auditor v St. Louisu, zasluživši si to službo s svojim junaštvom kot zvezni vojak v meščanski vojni. Njegova agitacija je bila modro zasnovana. Da bi si pridobil mladih sil in jih nekako brez slutnje, za kaj jim

³³⁹ The socialism of to-day may be said to date from the European revolutions of 1848, all of which soon terminated disastrously for the people as opposed to their rulers. Many German refugees sought our shores, and some of them were ardent socialists and communists, who endeavored to propagate their ideals. Ely, The Labour Movement. America. New York 1886.

³⁴⁰ Glej str. 318 nasl.

gre, vzgajil za socializem, je ustanavljal telovadna društva, ki so se kmalu razširila po vseh večjih mestih. Imela so med seboj zvezo z imenom »Združena telovadna društva Severne Amerike« (Vereinigte Turnvereine Nordamerikas); kmalu se je pa socialistični duh med člani okrepil tako, da so stopila z imenom »Socialistična telovadna zveza« (Socialistischer Turnbund) na dan. Tedaj so tudi že v svojem programu naravnost proglasili, da je njihov namen, razširjati socializem in povsod podpirati socialnodemokratsko stranko. Kolikor nam je mogoče zasledovati ameriško socialistično gibanje, nastopa »socialnodemokratsko« ime prvič v tem programu. L. 1850. so se telovadna društva v New-Yorku začela in l. 1851. je štela njihova zveza že 17 društev. Ko je izbruhnila meščanska vojna, so ta društva brž organizirala svoje člane za boj. V New-Yorku so n. pr. sestavili socialistični telovadci cel polk. Blizu polovica vseh telovadcev je šla v vojsko. A vprav ta vojna je postala usodna za njihova socialistična načela. Najboljši med njimi, ki so se v bojih za Zvezne države izkazali, so vstopili po končani vojni v državne službe in tako so v marsičem spremenili svoje ideje. Zveza se je preosnovala in si nadela ime »Severno-ameriška telovadna zveza« (Nordamerikanischer Turnbund). Zastopala je odslej radikalno-demokratsko smer, gojila zmisel za socialno vprašanje,³⁴¹ podpirala delavce v njihovem boju za boljše razmere, zahtevala zanje zakonitega varstva, obenem je pa skrbela tudi za vzgojo. Ustanavljala je šole, javna predavanja in čitalnice. V svojem izpremenjenem programu poudarja, da so socialne, verske in politične preosnove mogoče samo po izobrazbi in nravnosti. L. 1885. je štela 22.000 članov; premoženja je imela 2,409.375 dolarjev; vzdrževala je 140 telovadnic, v svojih šolah je vzgajala 16.000 otrok. — Zveza sama se ne more več imenovati socialnodemokratska. V svoji prvi dobi je pa vendar vzgojila mnogo mož, ki so ostali zvesti Marxovim idejam.

Nemški izseljenci so ustanovili leta 1857. komunističen klub v New-Yorku, ki se je naslonil na Lassallove nauke. Iz tega kluba se je rodila prava socialistična stranka, ki se je

³⁴¹ Zvezni odbor je sestavljal vprašanja, o katerih so posamezna društva razpravljala. Eno tako vprašanje, ki samo priča, da je v zvezi socialnodemokratski značaj obledel, slove: Ali je skrajšanje ur za delo in ustanovitev normalnega delavnika uspešno sredstvo, da se izboljša socialni nered?

izprva imenovala »Social Party«, kesneje (leta 1877.) pa »Socialistic Labour Party« (navadno le z začetnimi črkami S. L. P.). L. 1869. se je združila z Marxovo internacionalo. Kako so morali nekako zvito evropski internacionalci nagovarjati Američane, razvidimo najboljše iz pisma glavnega tajnika pri internacionali J. G. Eccariusu, s katerim vabi ameriške delavce k shodu v Basel l. 1869. (meseca septembra). V tem pismu pravi namreč, da je glavna stvar, ki naj Amerikance privede do tega, da bodo poslali zastopnike na internacionalni shod, vprašanje evropskega izseljevanja v Ameriko.

Na shodu narodne delavske zveze v Filadelfiji so sklenili ameriški delavci, da pošljejo nekega Camerona v Basel. Takrat se je ustanovila dejanska zveza med evropskim in ameriškim socializmom.

L. 1871. so dobili socialisti v Ameriki novega ognja. Mnogo Francozov se je namreč izselilo, potem ko je bila uničena pariška komuna, in ti so prenesli s seboj duha silovitosti in upora. Leta 1872. je v Haagu sklenila Marxova internacionala, da prestavi svoj sedež iz Londona v New-York. Marx je Američanom torej več zaupal nego svojim evropskim tovarišem. Mednarodna delavska zveza (International Workingmen's Association; navadno le I. W. A.) je imela več shodov; a le malo časa je vzdržala navidezno edinost med svojimi udi. Nemški izjemni zakoni proti socialistom so prignali veliko število nemških sodrugov v Ameriko; leta 1882. (meseca decembra) je prišel že omenjeni³⁴² krvoločni I. Most. Ti možje so zanesli tak radikalizem med delavsko organizacijo, da je bilo zmernejšim udom nemogoče še dalje ostati v nji. Leta 1883. so se končno ločili. Radikalci so zborovali v Pittsburgu, zmernejši pa v Baltimoru. Prvi so se organizirali pod imenom »Mednarodna zveza delavskega ljudstva«³⁴³ (International-Working Peoples Association; I. W. P. A.)

Individualistično-anarhistična zveza.

Ta zveza (I. W. P. A.) je sprejela popolnoma anarhističen program; napovedala je boj s silo vsemu dosedanjemu redu:

³⁴² Glej str. 442.

³⁴³ I. W. A. je še ostala pri angleški govorečih delavcih zapadno od Mississippija. L. 1886. je štela le 15.000 udov.

državi, veri, družini in zagovarjala najskrajnejšo svobodo vsakega pošameznika. Iz političnega boja in iz volitev se je norčevala; uprizarjala pa je po raznih mestih napade na policijo. Štirje njeni člani so bili v Čikagi leta 1887. obešeni, ker so se z bombami ustavljali stražnikom. Bila je tudi v vedni zvezi z evropskimi anarhisti in jih na vso moč podpirala; denar, časopise in dinamit so dobivali evropski anarhisti iz Amerike. Teoretična načela je povzela od Angleža Josiah Warrena, zlasti iz njegovega dela »Prava omika« (True civilization) in od Francoza Proudhona. Prvi anarhistični teoretik med njimi je še sedaj živeči Benjamin R. Tucker.³⁴⁴ — Za praktično agitacijo je pa največ storil Most s svojim v New-Yorku izhajajočim listom »Die Freiheit«.³⁴⁵

I. W. P. A. je grozna v svojih načelih, hujša pa še v svojih dejanjih. Svoj sedež ima sicer v Ameriki; krvava hudodelstva, o katerih čujemo pogostokrat tudi v Evropi, pa pričajo, da njena moč sega tudi med nas.

Razširja se tajno; program ji je še vedno tisti, ki je bil sprejet v Pittsburgu leta 1883. Takole slôve:

»Kar namerjamo doseči, je jasno in preprosto:

1. Uničenje sedanjega razrednega gospodstva z vsakršnimi sredstvi, t. j. s krepkim, neizprosno, revolucijskim in mednarodnim delovanjem.

³⁴⁴ Glej str. 487 nasl. Ali še zdaj živi (l. 1924!), ni mogoče dognati. Op. prir.

³⁴⁵ Poleg »Freiheit« so imeli anarhisti še tele liste: »Vorbote«, »Fackel«, »Chicagoer Arbeiterzeitung«, »Alarm«, »Lucifer«, »Truth«. Prim. str. 488.

Temu, kar smo že povedali o tem listu, dodajemo še par zgledov:

Die Revolution hat keinen Respekt vor irgend einer Sache oder Person, welche mit jenem System des Raubmordes in Verbindung steht, vermöge welchem bis auf den heutigen Tag die Proletarier aller Länder von einer hundsvöttischen Schmarotzerbande betrogen, bestohlen, ausgebeutet und bis in den Tod hinein geschunden werden. — Ob diese »offiziellen« Verbrecher sich in Purpur hüllen, ob sie Kutten tragen, ob sie sich in Uniformen spreizen oder ihre feisten Wänste hinter bürgerlichen Trachten bergen — — —. (Št. 18, dne 5. avgusta 1883.)

Man wird mit der Zeit den Pfaffen vom Altar herunterschossen. Jeder Fürst auf dem Throne wird seine Beute finden. Gift wird an der Tafel der Schlemmer seine Schuldigkeit verrichten. Dynamit wird in den glänzendsten Karossen explodieren. Wir glauben einzig und allein an Pulver und Blei, Gift und Dolch, Dynamit und Bombe. (Št. 11, dne 14. marca 1885.)

2. Ustanovitev svobodne družbe na temelju združne (kooperativne) organizacije proizvodnje.

3. Svobodno menjavanje proizvodov enake vrednosti s pomočjo proizvodnih organizacij brez trgovine in dobičkarije.

4. Organizacijo vzgoje na posvetnem (brezverskem), znanstvenem in za oba spola enakem temelju.

5. Enaka prava za vse brez razločka spola ali narodnosti.

6. Ureditev vseh javnih stvari po svobodnih pogodbah s samostojnimi občinami in zadrugami, temelječimi na federalistični podlagi.³⁴⁶

Ta program se razlikuje od Bakuninovega v tem, da ne govori o skupni lasti: individualističen anarhizem zastopa.

Ameriški Marxisti niso mogli odobravati teh načel. Na svojem shodu v Baltimoru so sklenili leta 1883. svoj program, ki še do danes z majhnimi premembami velja za socialistično delavsko stranko (Socialistic Labour Party). Sestavljen je po programu nemške socialne demokracije, sklenjenem v Gothi leta 1875.³⁴⁷ V dokaz navajamo prvi stavek iz obeh programov.

»Delo je vir vsemu bogastvu in vsi omiki, in ker je koristno delo mogoče le v družbi in po družbi, zato spada dobiček iz dela neprikrajšan, po enaki pravici vsem udom v družbi;« tako se pričinja program v Gothi.

»Ker ustvarja delo vse bogastvo in vso omiko, zato sledi po pravici, da naj tisti, ki delajo in ustvarjajo vse bogastvo,

³⁴⁶ What we would achieve is, plainly and simply:

1. Destruction of the existing class rule, by all means i. e., by energetic, relentless, revolutionary, and international action.

2. Establishment of a free society based upon cooperative organization of production.

3. Free exchange of equivalent products by and between the productive organization without commerce and profit-mongery.

4. Organization of education on a secular, scientific and equal basis for both sexes.

5. Equal rights for all without distinction to sex or race.

6. Regulation of all public affairs by free contracts between the autonomous (independent) communes and associations, resting on a federalistic basis.

³⁴⁷ Glej str. 434.

dobivajo popoln dohodek svojega truda,«³⁴⁸ tako slove uvod »Manifesto of the Congress of the Socialistic Labour Party«.

Nekaj sprememb so sprejeli ameriški socialisti na svojem shodu v Cincinnati v dnevih od 5. do 8. oktobra 1885. V smislu Marxovih načel zahtevajo, naj »vse zemljišče, proizvodjalna sredstva in proizvodi iz dela postanejo skupna last vsega ljudstva«. V svojem programu zahtevajo zakonito varstvo za delavce, javno-pravni značaj delavskih zvez (legal incorporation of trades-unions) in razne politične stvari. S politično in s socialno organizacijo hočejo doseči svoj namen. Namesto stavka »religija se proglašča za zasebno stvar«, ki ga srečujemo v vseh evropskih socialnodemokratskih programih, čujemo tu: »Vse javne zadeve naj se ločijo od religije« (Separation of all public affairs from religion). Lahko je umevno, da so socialistični voditelji po večini Nemci. Stranka je imela izprva le nemška glasila: »Der Sozialist«, »New-Yorker Volkszeitung« in »Tageblatt«. Šele od leta 1883. je izhajal prvi list v angleščini: »Voice of the People« (Ljudski glas), kateremu je prirastlo tekom časa nekaj novih. Angleži niso domala nič poznali Marxovih spisov. Lawrence Gronlund, rojen leta 1864. na Danskem, od leta 1867. v Ameriki, advokat v Filadelfiji (umrl dne 15. oktobra 1899) je prvi seznanil Angleže s poglobitnim Marxovim delom »Das Kapital« v svoji leta 1884. izdani knjigi »Cooperative Commonwealth«. Izpustil je pa vse Marxove zabavljice. Dolgo časa je živahno deloval za socialnodemokratske ideje, a stud nad materialističnim naziranjem ga je naposled privedel do socialno-reformatorskih načel na nravni podlagi. V svojem zadnjem delu »New Economy« že noče več slišati o r a z r e d n e m b o j u.³⁴⁹

Gronlund je takole opisal delovanje socialistične stranke: V malih mestih Zveznih držav so majhne skupine nemških socialistov, ki so goreče delovali od leta 1877., in sicer tako vztrajno in požrtvovalno, da jih ne moremo dovolj občudovati. Vedno so

³⁴⁸ Labour being the creator of all wealth and civilization, it rightfully follows that those who labour and create all wealth should enjoy the full result of their toil. Ely o. c. str. 269.

³⁴⁹ V »Neue Zeit« 1899/900 str. 491 piše o njem M. Beer v članku: »Die Vereinigten Staaten im Jahre 1899«: Ferne sei es von mir, dem hochbegabten, unermüdlichen Manne, der auf dem rauhen, steilen Bergpfad zum Ideal ausglitt, einen Stein ins Grab nachzuwerfen.« Nam se ne zdi, da bi bila njegova zadnja pot slabša od prve; radi pa beležimo njegovo pohvalo iz ust socialnega demokrata.

bili pripravljene žrtvovati svoje s tolikim trudom pridobljene dolarje, da so ustanovljali sedaj tu, sedaj tam socialistične časopise v angleškem jeziku, dasi jih niso znali brati, ali da so v istem jeziku prirejali konference, ki jih tudi niso razumeli. Zlasti pa služijo stvari s tem, da precej, ko razumejo nekaj angleščine, pristopijo k redu »delavskih vitezov«, v katerem delujejo kot socialistični kvas.³⁵⁰

Socialistična delavska stranka, za katero se je trudil Grönlund, se je kmalu, ko je dobila več angleških delavcev, preobnavala in si nadela ime delavska zveza (Federation of Labour). Program ima Marxov; zastopana je bila na internacionalnih socialnodemokratskih shodih. V političnem delovanju ima precejšnjo moč. Mnogo je že dosegla s svojimi zahtevami pri posamnih državah. Od leta 1891.—1893. je njena agitacija nekaj opešala. Jannet pravi o ti dobi, da je bilo tedaj blagostanje v Severni Ameriki zelo dobro. Vsak količkaj krepak delavec je zaslužil vsaj 1½ dolarja na dan. »V velikih mestih se res nahaja strašno uboštvo, a sedaj mu je skoraj vedno vzrok hudo delstvo.«³⁵¹

Po letu 1893. se je socialistična agitacija v Severni Ameriki zopet okrepila. Leta 1898. se je pa jela vsa stranka po medsebojnih prepirih slabiti in cepiti. Glavni struji se ločita v DeLeonovo socialistično delavsko stranko, ki ima za svoje glasilo »People« in zastopa zlasti strokovne organizacije, pripadajo ji angleški delavci, in v nemško, ki jo vodi »Volkszeitung«. Nemška struja je v manjšini; priklopila se bo brez dvojbe sedaj neznatni »socialnodemokratski stranki«.

To, kar opazamo pri evropski socialni demokraciji, vidimo tudi v Ameriki. Socializem bide hud boj z anarhizmom; vrhu tega se mu pa krušijo lastna načela in v bojih za načelna vprašanja se slabi delavska organizacija.

Ameriški socializem in vera.

L. Grönlund, ki smo ga že omenjali, piše o verskem mišljenju svojih socialističnih rojakov takole: »Sovraštvo, ki ga

³⁵⁰ Le Socialisme aux États Unis v Revue d'Économie politique. Paris, mars 1887.

³⁵¹ Die Vereinigten Staaten Nordamerikas in der Gegenwart. Freiburg 1893; str. 649.

čuti v sebi vsak francoski socialist, če le zadene ob besedo religija ali duhovnik, je čuvstvo, ki nikakor ne ugaja Anglosasu in kj ga niti ne umeva. Ameriški delavec hodi sicer ravno tako malo v cerkev kakor njegov tovariš na Francoskem; ravno tako malo, kakor ta, veruje v krščanske dogme: a trdno vero ima na božjo previdnost, in v tej veri dobiva celo edini trdni temelj upanja na bodočnost človeške družbe. Ker se zaveda, da je socializem logična posledica vsega prejšnjega razvoja, sodi, da je tako hotela tista moč, ki ima ta razvoj v svoji oblasti; to čuvstvo mu daje tako zaupanje in tako silo, ki je enaka Cromwellovi in starih abolicionistov (ameriških bojevnikov proti suženjstvu). Ve, da se bojuje ob božji desnici in da zato ne more biti premagan.«

R. T. Ely, ki navaja te besede,³⁵² pristavlja, da se iz tega, ker ni tolikega protiverskega sovraštva med ameriški socialisti, ne sme sklepati, da ne izginja krščanska vera med njimi. Vsekakor je pa razmerje tamošnjega socialističnega gibanja do religije neprimerno boljše nego pri nas. Gronlundove besede spričujejo programi in delovanje raznih socialističnih struj.

V programu »Narodne delavske zveze« (National Labour Union) beremo takoj v začetku: »Tele resnice so za nas same po sebi razvidne: Vsi ljudje so ustvarjeni enaki; njihov Stvarnik jim je podelil neke neodstranljive pravice; med njimi je življenje, svoboda in teženje po blagostanju.«³⁵³

Shod organiziranih delavcev s tedensko plačo (Wage-Workers) dne 4. julija leta 1886. je sklenil potezati se za svobodo in neodvisnost delavskih organizacij. K sklepu pravijo v svoji izjavi: »Da se dovrši ta izjava, jamčimo v trdni zvezi pod varstvom božje previdnosti skupno drug za drugega s svojim življenjem, delom in svojo sveto častjo.«³⁵⁴

Vsi programi seveda niso taki. Socialistična delavska stranka zahteva n. pr. v svojem programu tudi tole: »Vsi javni posli naj se ločijo od religije; cerkveno imetje naj se obdači. Zakonska zveza naj se enotno s postavami uredi. Dovolj naj se ločitev, če sta oba zakonska s tem zadovoljna in če se preskrbe otroci.«³⁵⁵

³⁵² Recent American Socialisme str. 22.

³⁵³ Platform of Principles of the national Labour Union (dne 25. septembra 1868) pr. Ely The Labour Movement str. 383.

³⁵⁴ Ely o. c. str. 373.

³⁵⁵ Ibid. o. c. str. 370.

Anarhisti se v svojem »pismu na pohajače« (Letter to Tramps) celo bogokletno rogajo v svojih izjavah, češ, da je hinavska laž, če se kdo sklicuje na božjo besedo: Reveže boste imeli vedno med seboj.³⁵⁶

V razglasu mednarodne delavske zveze (I. W. P. A.) beremo: »Cerkev skuša napraviti iz ljudstva popolne idiote in doseči, da bi se odrekli raju na zemlji vsled obljube namišljenih nebes.«³⁵⁷

Kljub takim izjavam je pa vendar res, da tiste brezobzirne, podle surovosti proti religiji, ki je našim socialistom tako domača, ne pozna ameriški socializem. Celo anarhistični voditelj Benjamin R. Tucker govori za versko svobodo.

Zakaj je bolje v Ameriki nego pri nas v tem oziru? Zakaj tudi popolni ateisti zmerneje in dostojneje zastopajo svoje stališče? Eden glavnih vzrokov je pač v tem, da so na evropski celini socialističnemu gibanju začetniki in voditelji židje, ki so izmlada polni sovraštva proti krščanstvu. Drugi vzrok je ta, da so ohranile evropske države ožji stik s krščanstvom, ki ga seveda najrajši zlorablja v to, da sužijo cerkev in ji dajejo razmerno manj svobode nego je ima v Zveznih državah. Tretji vzrok je pa angleški značaj severno-ameriškega življenja. Delavsko gibanje in združevanje je bilo na Angleškem že v cvetu, preden so prišli materialistični socialni demokratje s svojimi programi na dan. Angleške delavske zveze puščajo religijske stvari popolnoma v miru in se neposredno tudi v politiko ne vtičajo; pečajo se samo z gospodarskim zboljšanjem svojih članov. Zato je n. pr. kardinal Manning mogel zahtevati od vseh udov katoliških delavskih društev, da so hkrati vpisani v strokovne delavske zveze (Trade Unions). Ta pametni duh, ki ga imajo na evropski celini nekoliko samo švicarski socialni demokratje, kateri tudi v zvezi s katoliškimi delavci vzajemno v svojih zvezah zastopajo delavske koristi, je nekako združen z angleškim značajem, in zato je umevno, da ni tiste besnosti v boju proti religiji v Ameriki, ki je pri nas.

Ameriški škofje in duhovniki so vedno uvaževali to stvar. O mnogih prilikah so se javno potegnili za delavce in poudarjali, da imajo ti neoporečno pravico združevati se v društvih v obrambo svojih koristi. Ko so meseca maja leta 1887. hoteli

³⁵⁶ Ibid. o. c. str. 365. — ³⁵⁷ Ibid. o. c. str. 362.

čikaški stavbniki prisiliti svoje delavce, da izstopijo iz delavskih zvez, so se zanje posebno krepko potegnili katoliški listi v soglasju s škofi in drugimi duhovniki.

Kardinal Gibbons je vedno neustrašeno zagovarjal »viteze dela« in je izposloval v Rimu, da je Congregatio s. Officii dne 16. avgusta leta 1888. izjavila, da se smejo s katoliškega stališča zagovarjati. Tudi nadškof Ireland je večkrat uspešno v javnosti branil delavske pravice. Eden glavnih ameriških socialističnih pisateljev in voditeljev, Henry George,³⁵⁸ bi ne bil mnogo dosegel, ko bi ga ne bil podpiral katoliški župnik v New-Yorku, dr. Mac Glynn.

Angleški škofje in duhovniki pa tudi sicer dejansko posezajo v delavsko gibanje. Med delavci se snujejo po njihovem vplivu podporne blagajne, hranilnice, konsumna društva, ki so sedaj že jako mnogobrojna in izvrstno uspevajo. Domala povsod, kjer je kaka katoliška delavska naselbina, so tudi taka društva, navadno ločena po narodnosti in skoraj brez izjeme z imenom kakega svetnika. Podpornih društev Presv. Imena, sv. Jožefa, sv. Cirila in Metoda itd. štejemo tudi med Slovenci obilo.

Po pravici lahko rečemo, da v Ameriki katoliška cerkev vneto in uspešno izpolnjuje svojo socialno nalogo. Z njo se kosajo tudi protestantje, pa z manjšim uspehom, ker imajo mnogo nejasnejše pojme in se navadno ne povzpno nad zmedene sentimentalne deklamacije.

Ely, vseučiliški profesor v Baltimoru, piše delavcem v uvodu svojega lepega dela »O delavskem gibanju v Ameriki« (The Labour Movement in Amerika)³⁵⁹ takole:

»Kristus in krščansko ljudstvo je z vami za pravico. Nikoli ne opustite tega zaupanja! To je gotovo poročstvo za srečen izid vsaki stvari, za popravo vsake krivice. Kristus je predvsem povzdignil delo in povišal delavca. On sam je delal in si poiskal svojih tovarišev in prvih udov svoje cerkve med delavci, preprostimi in neizobraženimi možmi, in gotovo ne boljšimi, kot so današnji delavci. V tem zmislu je dejal Karol Kingsley: »Sveto pismo je svarilo bogatino, krepilo ubožcu.«

Krivic, ki jih trpite, ne morete s polovico tiste sile izražati, kot jih obsoja sveto pismo. Vse socialne naredbe pri židih so bile

³⁵⁸ Glej str. 69 nasl.

³⁵⁹ Str. XI.—XIII.

uravnane z ozirom na varstvo slabših delavskih sil; kje morete najti strožjo obsodbo monopolov nego je tale: »Gorje vam, ki hišo s hišo stikate in njivo z njivo sklepate do zadnjega prostora? Mar vi sami prebivate v deželi?«³⁶⁰ In kje morete najti strašnejše pretenje bogatemu zatiravcu, nego v tehle vrsticah iz lista svetega J a k o b a : »Glejte sedaj, bogatinci! jokajte in tulite zaradi svojih nadlog, ki bodo nad vas prišle. Vaše bogastvo je strohljivo; vaša oblačila so snedena od moljev. Vaše zlato in srebro je zarjavelo in njuna rja bo v pričevanje zoper vas, in bo požrla vaše meso kakor ogenj. Nabrali ste si zaklad jeze za poslednje dni. Glejte! plačilo, ki ste ga utrgali delavcem, ki so vaše polje poželi, vpije; in njih vpitje je prišlo do ušes Gospoda vojnih trum.«³⁶¹

Sveto pismo pa ni samo dobra orožnica, iz katere morete jemati orožje za boj, marveč vam obenem kaže pravo pot in vas krepi z močjo in upanjem, ki vam daje sposobnost, da nadaljujete svoje napore za pravico brez škodljivega sovraštva in bridkosti. Dobro prizadevanje ne jemlje poguma; ker ravno sv. J a k o b nadaljuje svojo strašno zatiravčevo obsodbo s temile modrimi besedami: »Bodite torej potrpežljivi, utrdite svoja srca; ker prihod Gospodov se brzo bliža!«³⁶²

Nobeden političnih ekonomov vam ne more dati boljšega sveta. Ko vas opominjajo k zvestemu delu, vas opominjajo, da postopajte popolnoma v zmislu znanostnih naukov. In mir in zadovoljnost, ki se obetata dobrim kristjanom, imata visok ekonomski pomen in samo v bratovski ljubezni tistih, ki imajo skupnega Očeta, boste našli zvezo, ki more zagotoviti vašim vzajemnim naporom popoln uspeh.

»Cerkev je nezvesta in se sedaj družī z mamonom«. Take besede govore večkrat delavci in le prerresnične so v posamnikih. A ponarejeni denar ne jemlje vrednosti pravemu. Med dvanajstimi apostoli je bil en Judež. — Izpišite ravno sedaj vse može izven delavskega stanu, ki slovē po obrambi delavskih zadev. Zapišite vsa njihova imena na list papirja in izberite izmed njih imena duhovnikov, in našli boste, da jih je najmanj tri četrtine med njimi. Noben drugi višji in vplivni stan v Zveznih državah

³⁶⁰ Iz. 5, 8.

³⁶¹ Jak. 5, 1—4.

³⁶² Jak. 5, 8.

ni tako vnet za vašo blaginjo, in jaz vam ne morem dati boljšega sveta, kakor da vas opominjam: Iščite svéta in prijazne pomoči v vseh vaših naporih pri duhovnikih in dobivajte si v veri tistega Mojstra, kateremu oni služijo, tisto moč, krepost, požrtvovalnost, ki vas bo naredila nezmagljive v vaših težnjah v službi človečnosti.«

Socialistična stranka v sedanosti.

Razvoj socialističnega gibanja v Zveznih državah smo opisali. Treba je le še pogledati, kako je sedaj s tamošnjimi socialističnimi strankami. Izmed vseh raznih organizacij živita sedaj samo dve: Socialistična delavska stranka (S. A. P.) in socialnodemokratska stranka (S. D. P.). Proti koncu l. 1899.³⁶³ imamo o njunem pomenu tole poročilo.

Socialistična delavska stranka, ki se je ustanovila l. 1877., ima 4500—5000 takih članov, ki redno plačujejo svoje doneske in obiskujejo shode. Domala četrtina jih je v New Yorku. V newyorški pokrajini je dobila od 14 milijonov volivcev 82.200 glasov, torej nekako 0·6 % Zadnji čas je spravila enega izmed svojih pristašev v mestni svet v Holyoke Mass., in pet odbornikov v New Britain. Conn. Časopise ima tele: Dnevnike: »New-Yorker Volkszeitung«, »Philadelphia Tageblatt«, »San Francisco Tageblatt« in v židovskem žargonu pisani newyorški »Abendblatt«; tednike »The People«, »Vorwärts«, »Arbeiterzeitung« (židovsko glasilo), vse v New Yorku, »The Citizen« v Clevelandu, »The Workers Call« v Chicagi, »The Class-Struggle« v San Franciscu, »Der Volksfreund« v Clevelandu in en skandinavski list v Chicagi. Izmed dnevnikov je najrazširjenejši židovski »Abendblatt« s 15.000 naročniki. Tednik »The People« ima 11.000 naročnikov.

Ta stranka ima večinoma priseljene delavce v svoji zvezi; zlasti židje se je oklepajo in imajo tudi v vodstvu mogočno besedo.

Socialnodemokratska stranka se je ustanovila l. 1898. Voditelj strokovnega društva »American Railway Union« Evgen V. Debs je spravil svoje društvo v socialnodemokratski tir. Izprva je namerjal, naj bi se zvezalo s socialistično delavsko

³⁶³ E. Dietzgen: Die sozialistische Parteibewegung in den Vereinigten Staaten. N. Z. 1899 št. 4, str. 111—118.

stranko; a vsled odločnega nasprotstva večine njegovih članov je ustanovil novo stranko, o kateri se nadeja, da bo združila vse socialiste v Zveznih državah. Sedaj ima krog 3200 redno plačujočih pristašev, največ v obrtno zelo razvitem Massachusettsu. Že prvo leto se je udeležila volitev v petih državah in v Massachusettsu je tudi spravila svoja dva člana v zakonodajni zbor. Oddalo se je zanjo 12.500 glasov. Časopise ima tele: dnevnik »Vorwärts« (v židovskem žargonu v New Yorku); tednike — »The Social-Democratic Herald« v Chicagi (7000 naročnikov), »Arbeiterzeitung« und »Volksanwalt« v St. Louisu, »The Appeal to Reason« v Girardu (42.000 naročnikov), »Wahrheit« v Milwaukee, »Gross New-Yorker Arbeiterzeitung« in vrhu tega v Chicagi list v češkem jeziku.

Socialistična stranka ima med delavci mnogo nasprotnikov. Njeni voditelji so jo hoteli imeti tako brezobzirno in surovo, kakršne so socialnodemokratske stranke v Evropi. Po angleških vzorcih se je v Ameriki, kakor smo že pisali, ustanovilo mnogo delavskih strokovnih društev. Domala en milijon delavcev je v njih organiziranih. Posamne stranke imajo svoje zveze in svoje zvezne odbore. Res je, da se je sempatja kak voditelj take zveze dal podkupiti in je tako izdal delavske koristi; večinoma so pa te zveze pametno in pošteno skrbele za delavce. V teh strokovnih društvih in zvezah ni nobene politične struje; gre jim samo za to, da se varujejo delavci proti kapitalistom. Zato tudi nimajo s socializmom ničesar opraviti. Posamniki v teh zvezah se pač prištevajo raznim strankam; tudi socialnih demokratov je vmes: pa strankarstvo je v zvezah samih izključeno.

Voditelji socialistične delavske stranke, zlasti De Leon, L. Sanial in H. Vogt so se spravili nad te strokovne zveze, češ, da ne izpolnjujejo svojega namena, da je njihovo delovanje za delavce škodljivo in da se morajo priklopiti socialnodemokratski organizaciji. Ustanoviti so poskušali v ta namen kot del svoje stranke »Socialistične delavske zveze« (Socialist Trade and Labour Alliances S. T. L. A.), a brez znatnega uspeha. S tem so pa razjezili strokovne zveze. — Ker so vrhu tega v volivnih bojih nastopali brez prave volivne organizacije in ker niso hoteli nikogar v svoji družbi, če ni brezpogojno plesal po njihovi piščalki, je nastal razdor v S. A. P. in dne 10. julija 1899. so jim vzeli vodstvo iz rok. De Leon in drugovi snujejo sedaj novo stranko, pa ni verjetno, da bi imelo njihovo gibanje kaj pomena.

Socialnodemokratska stranka (S. D. P.) je nastala, kakor smo videli, iz strokovnega društva. Zato imajo tam mnogo več zmisa za dnevne delavske potrebe nego v S. A. P. in glede na dosedanje uspehe moramo reči, da je Marxova socialna demokracija že sedaj po večjem delu zbrana pod zastavo te stranke.

Socialistično gibanje v Zveznih državah nas mnogočesa uči. Kljub temu, da je tam industrija bujno razvita, da je razloček med kapitalisti in delavci ogromen, da imajo stranke neoméjano politično svobodo, vendar Marxov socializem ne more nikamor naprej. Teh par pristašev, ki jih ima v svojih organizacijah, ne pomenja ničesar. Cela vrsta raznih praktičnih komunističnih poskusov, nebrotno socialnih teorij je doma v Severni Ameriki. A preko malenkostnega pomena ne pride nobena. Po skušnjah, ki jih imamo drugod, smemo trditi, da so poglobitna ovira socialni demokraciji in drugim utopičnim strujam praktična, dejanskim delavskim razmeram umerjena strokovna društva. Da se pa ta društva lepo razvijajo, ni samo zasluga hladno preišljenega angleškega narodnega značaja, marveč v prvi vrsti politične svobode. V tistih državah, kjer so s silo skušali zatreti socialnodemokratsko gibanje, se je najsilneje razrastlo. O tem nam priča zlasti Nemčija in tudi Avstrija. Na Angleškem in v Švici, kjer je v tem oziru vladalo načelo politične svobode, imamo podobne razmere kakor v Zedinjenih državah.

Velika državniška tajnost, edino pravo sredstvo, da se kaka država mirno in naravno socialno-politično razvija, je v tem, da se da vsem ljudskim elementom, ki samostojno socialno-politično mislijo in so sposobni za politično delovanje, prilika sodelovati pri nalogah v državi in družbi. Seveda se s tem ne ovekovečuje status quo, a takega konservatizma, ki bi to hotel, ni danes nikjer več. Res konservativno je mnogo bolj, če se od Boga namerjeni razvojni namen skuša doseči po mirnem potu s tem, da se to, kar je, organsko dalje razvija. Če si morejo po svojih močeh tisti, ki hočejo kaj novega, pridobiti veljave, in ravno tako tisti, ki hočejo ohraniti to, kar je, kakršno je, se bo sicer vedno, a le počasi napredovalo. Novotarji bodo polagoma slekli utopizem, ki se drži vsake nove ideje; konservativci se bodo pa spoprijateljili s tistimi novimi željami, ki se jim po pameti odreči ne morejo. Če imata obe stranki pravico, sodelovati pri zakonodaji, se ne bo pri tem nikoli ostavila zakonita pot. Skrivnost je torej za državnika v tem, da vsem strankam pridobi delež pri

zakonodaji. Če so v kaki državi še celotni stanovi, morajo dobiti stanovski delež pri zakonodaji. Če ima pa državna družba, kakor sedaj skoraj povsod, individualističen značaj, se mora zahtevati enak delež za posamnike.

Če se odreče tak delež za delovanje sposobni, zavedni stranki, se ta takoj vzdigne proti obstoječemu redu in postane radikalna, uporna stranka. Ako jo poskušajo še zatirati, se s tem požene bolezen s telesnega površja v kri in postane neozdravljiva. Polagoma, toda gotovo, razsiri ves organizem, in kak zunanji sunek razdene vse truplo.³⁶⁴

21. Socialno gibanje v novejšem času.

Socialna demokracija v Belgiji.

Belgija je bogata dežela. Lego ima za gospodarski razvoj kar najugodnejšo, prirodnih zakladov je v izobilju ondukaj; politične razmere, ker je nevtralna država, so njenemu blagostanju v veliko oporo. Velika obrt je že izdavna v Belgiji doma. Tvorница ob tvornici se vrsti, po njenih lepih mestih se množi bogastvo. Uboštva seveda tudi ne manjka. Bogastvo se steka le nekaterim v blagajne; večina pripada le delavskemu stanu, ki je bil še do nedavna v slabih razmerah. Leta 1855. so se štele po uradnih zapiskih tri četrti delavcev za popolnoma ubožne. Plače so do tedaj ostale skoro 50 let nespremenjene. Javnih podpor je bilo treba vedno več. Marx pravi, da je med 2 milijona 250.000 osebami delavskega stanu bilo 200.000 vpisanih med reveže. Dauby piše,³⁶⁵ da povprek ne pride po 2 fr. dnine na delavca. Ženske in otroci morajo s svojim delom pomagati, da se morejo preživeti delavske rodbine. S trukom so izkoriščali delodajavci vse vprek ubogo ljudstvo. Delalo se je še pred 25 leti često do 14 ur na dan.

Socialistične ideje so imele torej ugodna tla. Že leta 1848. je Proudhon, bivajoč v Belgiji, skušal zanesti svoje misli med delavsko ljudstvo. Kake velike organizacije sicer ni ustanovil, a njegov duh je dolgo časa še živel med belgijskimi socialisti. Revolucijsko-anarhistični značaj belgijske socialistične

³⁶⁴ Dr. R. Meyer: Der Emancipationskampf des vierten Standes. Berlin 1875. II. zv., str. 1, 2.

³⁶⁵ La Question Ouvrière en Belgique 1871, p. Meyer o. c. str. 210.

stranke ima brez dvojbe svoje korenine v Proudhonovi agitaciji. Belgijci so bili po večini dalje časa zvesti pristaši Bakuninovi in niso hoteli imeti nobene zveze z Marxom; politični boj se jim je zdel prepočasen. — Sedaj se je seveda to spremenilo. Belgijski socialni demokratje se z vso vneto udeležujejo političnih bojev, pa četudi se vežejo z liberalci, ne morejo premagati sedaj vladajoče katoliške stranke.³⁶⁶ Glede na religijo je bil belgijski socializem že od svojega začetka silno nestrpen in umazan. Sovraštvo proti veri in Cerkvi gleda iz vse zgodovine socialističnega razvoja v Belgiji v vsi svoji nagoti.

Da se je socializem krepko razširjal, je skrbela tudi vlada s tem, da ga je skušala s silo zatreti in da se je sploh ustavljala vsaki delavski organizaciji. Ko so l. 1867. premogariji v Charleroi ustavili delo, zahtevaje večjo plačo, je vlada z vojaštvom hotela udušiti stavko; brez potrebe se je prelivala delavska kri in tem bolj razvnela delavce. Takoj drugo leto (1868.) je imela belgijska internacionala svoj prvi shod; ustanovilo se je njeno glasilo »L'Internationale« in izvolil se je glavni odbor 17 članov. Po okrajih so se ustanovile socialistične organizacije pod imenom »federacije«, na posamnih krajih pa krajevne skupine. Ta organizacija je ostala belgijski socialni demokraciji bistveno nespremenjena. Zveza med Marxovo internacionalo in med belgijsko socialistično stranko je bila že izprva precej ohlapna. Belgijci se niso hoteli pokoriti ukazom Marxovega generalnega sveta. Na shodu v Haagu (dne 2.—7. septembra 1872.) se je popolnoma razbila. Belgijci so se ločili od Marxa in so se (dne 1. in 2. junija 1873.) v Gohyssart-Jumetu samostojno organizirali. Nadeli so si ime: »internacionalna delavska zveza.«

Ko je leta 1873. prenehalo izhajati njeno glasilo »L'Internationale«, se je ustanovilo novo z naslovom »Mirabeau«. Za zgled protiverskega in revolucijskega značaja tega lista navajamo par njegovih stavkov. Bogokletno pravi:³⁶⁷ »Ideja ‚Bog‘ je nemoralna, ker je absolutno proti vsakemu napredku.« Revolucijo hvali:³⁶⁸ »Revolucija je sveta dolžnost, ki teži na vsakem zati-

³⁶⁶ Do l. 1914. je desnica (katoličani) dobila pri vsakih volitvah večino, četudi časih neznatno, napram vsem nasprotnikom. Op. prir.

³⁶⁷ Dne 7. avgusta leta 1874.

³⁶⁸ Dne 3. maja leta 1874.

ranem ljudstvu. Revolucija je neizprosno in nezmotljivo orožje, s katerim so si naši očetje, sužnji reveži vsake dobe pridobili pravico in popolno zadoščenje za tiranstva in vsakovrstne grozovitosti, ki so jih poniževale« — »Delavci se moramo organizirati in ozko skleniti, da bomo močni in edini ob dnevu maščevanja in da vsak uporablja po svojih močeh vsa sredstva, ki se mu zde dobra za bližnji boj med izkoriščevalci in izkoriščevanimi. Tovariši, ko napoči ta dan, se bomo spominjali tega, kar so trpeli naši tovariši v Parizu, na Španskem, Laškem, skratka na vsem svetu za svoje ideje, ki so naše, in ta dan povračujemo pravično: oko za oko, zob za zob! Vedno se je rabil ogenj, meč, strup, vrv in petrolej. Torej, tovariši, delajmo ravno tako! Napravimo ‚tabula rasa‘ s to črvivo družbo, kateri je naša revščina in naša najpopolnejša nevednost temelj. Potem, sodrugi, ko se konča ta boj, si ustanovimo mi zmagovavci novo družbo, temelječo na delu in pravičnosti.«³⁶⁹

Marxu nasprotni duh je polagoma izhlapel. V soglasju z nemškim erfurtskim programom nastopa socialistično delavstvo v Belgiji pod imenom socialnodemokratske stranke.

Belgijska socialna demokracija ima vsako leto svoje zborovanje. Število njenih pristašev je močno narastlo. Poleg tega, da je vedno gojila strast slojnega sovraštva med njimi, pa ni pozabila na praktično delovanje; ustanovila je mnogo proizvajalnih zadrug, konsumnih društev, pomožnih društev in zavarovalnic. V tem oziru je najbolje organizirana. Po pravici pravi Vandervelde o nji:³⁷⁰ »Socialna demokracija v Belgiji ni le politična stranka; država v državi je, kolektivističen zametek sredi kapitalistične družbe.«³⁷¹

Okrajnih federacij ima 26. Vsaka izmed njih si je ustanovila celo vrsto gospodarskih podjetij v delavsko korist. O gentski piše Varlez:³⁷² Gentska federacija ima več naprav,

³⁶⁹ Dne 5. julija leta 1874.

³⁷⁰ Die innere Organisation der belgischen Arbeiterpartei. N. Z. 1899, stran 19.

³⁷¹ Prim.: Dextreé et Vandervelde: Le socialisme en Belgique. Paris, Giard et Brière 1898. L. Varlez: La fédération ouvrière gentoise. Musée Social. 1899, Nr. 1. — Müller: Le Vorruit et l'organisation socialiste en Belgique. Musée Social. Nr. 20, 1897. — Halévy, Les maisons du peuple en Belgique. Revue de Paris. Juin 1899.

³⁷² Musée Social., št. 1.

ki na to merijo, da zadoste vsem delavčevim potrebam; vse strani njegovega socialnega delovanja družijo v svojem okrožju in ustvarjajo socialističen svet v malem, kjer dobiva vsak član, kar ga zanima ali kar mu koristi.« Delavska družina, ki pripada socialnodemokratski stranki in zasluži po 25 do 30 frankov na teden, plačuje federaciji vsak teden tele doneske:

Za časopis	0.14 fr.
« vzajemno podporno društvo v slučaju bolezni ali nezgode (mu- tualité)	0.30 «
« življenjsko zavarovanje	0.05 «
« člane svoje družine	0.10 «
« invalidski zaklad	0.02 «
« strokovno društvo	0.20 «
« klub svojega mestnega oddelka	0.05 «
« drugo društvo	0.05 «
« knjižice in knjige	0.10 «
« deset hlebov	3.55 «
« zabavo in veselice	1.00 «
« vse druge stroške (kolonialno blago, obleko, kurjavo, svečavo)	10.00 «
Skupaj	15.56 fr.

Koncem vsakega leta dobi za delež na dobičku povprek po 75 frankov v nakaznicah na blago iz društvenih prodajalnic. Okrog 1000 družin je v Gentu, ki tako donašajo nad polovico svojega zaslužka v federacijo.

Podobne ustanove so tudi po drugih belgijskih federacijah. Vandervelde opisuje razmere v Bruslju takole:³⁷³

»Vzemimo n. pr. kakega peka ali raznašalca kruha iz ‚ljudske hiše‘ (Maison du peuple) v Bruslju: kot sodeležnik pri zadruzi se udeležuje po razmerju tega, kar porabi, dobička; kot proizvajalec dela vsak dan v svoji pekarni po osem ur in dobi zato pet frankov plače (in še 2½ % deleža pri dobičku); kot konsument kupuje v svojih skladiščih svoj kruh, svoje meso in svoje kolonialno blago, svoje mleko in surovo maslo — iz socialistične mlekarne v Herfelingenu —, svojo obleko od klobuka do čevljev, svoj premog, svoj tobak, svoje knjige, svoje

časopise. Z eno besedo: vse, kar zasluži, pride od stranke; vse, kar potroši — izvzemši najemnino, davke in manjše nakupe pod roko —, gre k stranki; vse, kar stori, od dnevnega dela do agitacije od nedeljah, se godi za stranko.

Tako se ustvarja v vsakem naših industrialnih središč življenje, ki je skoro popolnoma odtrgano od vpliva kapitalistične okolice in sredi njega četa prvoboriteljev, ki so do mozga napolnjeni s socializmom; in okrog njih se zbira na tisoče delavcev, ki so sicer v službi pri kapitalistični produkciji, ki se pa kot konsumentje in člani strokovnih in združnih društev udeležujejo delovanja delavske stranke.«

Velika moč belgijske socialne demokracije se iz teh podatkov razvidi sama po sebi. Kjerkoli je le mogoče, si postavijo socialni demokratje velik lastni dom, »ljudsko hišo«, ki je središče vsej politični in gospodarski organizaciji. Ta dom jih zbira, jim daje pouka, zabave in skrbi za njihove gospodarske potrebe. Ta dom jih tudi trga od cerkve; radi tega ga imenujejo socialistično cerkev.

Časopise ima belgijska socialnodemokratska stranka tele: dnevnik: »Le Peuple«, »L'Echo du Peuple«, »De Vorruiet«, »De Werker« in tednik »Le Laboureur«. Domala po 100.000 izvodov jih gre vsak dan med ljudstvo.

Kakor smo že rekli, je vsa stranka organizirana takole: Na čelu ji stoji strankino vodstvo ali glavni odbor, ki ima skrbeti za to, da se vzdržuje program, da se izpolnjujejo sklepi strankarskih shodov in da sklepa o skupnih zadevah. V ta odbor spadajo a) socialistični poslanci, b) devet članov, izvoljenih na strankarskem shodu izmed bruseljskih članov, c) zastopniki posamnih federacij. Za skupne stroške plačuje vsak socialni demokrat po 10 cts. na leto; vrhu tega je moral do l. 1898. plačevati vsak poslanec po tisoč frankov na leto od svojih dnevnic. Sedaj se je pa sklenilo, da dobi glavni odbor preostanke dobička od tobačnih tvornic svoje stranke.

Okrajne federacije združujejo vse socialistične organizacije svojega okraja in so precej samostojne. Kjer je veliko obrtno življenje bolj razvito, je seveda tudi federacija krepkejša in mnogovrstnejša. Federacija namreč ne veže posamnih socialistov, marveč samo razna društva in zadruga. Splošno jih lahko delimo v pet vrst:

1. Produktivne zadruge ali kooperative, kot jim pravijo. Lassalova ideja se v njih uresničuje. Delavci ustanavljajo vsakovrstna skupna podjetja: mlekarne, pekarnice, predilnice, tvornice za sukno, strojarnice, tiskarne, skladišča, prodajalnice. V eni ali več 'ljudskih hišah' imajo podjetja svoj sedež. Delavci so si priborili najprej večje plače, in denar, ki si ga morejo privarčevati, nalagajo v takih zadrugah. Splošno moramo reči, da kooperative dobro uspevajo. Sempatja res katera propade, toda od l. 1898., ko se je ustanovila zanje posebna zveza, ni to več lahko mogoče. Če gre kaki kooperativi slabo, ji pomagajo druge s tem, da ji posodijo potrebno vsoto ali da ji pošljejo večšega moža, ki jo znova uredi. Bilance so večinoma zelo ugodne.

Za stranko so te zadruge ogromnega pomena. V njihovih 'ljudskih hišah' imajo vsa druga socialistična društva svoj dom; kurjavo in svečavo jim preskrbujejo navadno brezplačno. Iz dobička se zbirajo zakladi, s katerimi se vzdržuje agitacija, podpirajo stavke, pokrivajo primanjkljaji pri časopisih, krepe podporna društva. Brez kooperativ bi vsa druga socialistična organizacija zastajala; v mnogih krajih tudi popolnoma zaspala.

Kdor dvomi, da bi bilo mogoče tudi siromašnejšemu ljudstvu s skupnim sodelovanjem ustanavljati večja gospodarska podjetja, naj proučuje belgijske socialistične kooperative; potem bo ozdravljen. Če zmorejo socialni demokratje, ki jih veže samo strankarska zavest, toliko velikih ustanov, in sicer v Belgiji, kjer je industrija tako bogato razvita, kakor nikjer drugje na evropski celini, in je kapitalistom neprimerno več denarja na razpolago nego v Nemčiji ali celo pri nas, potem so take zadruge tem lažje tam, kjer je le malo prilike za kapitalistično konkurenco, tem bolj, če ne združuje zadružnikov strankarska strast, temveč čista krščanska ljubezen.

2. Strokovna društva. Ta so ustanovljena v obrambo delavskih pravic za posamne stroke. Pametno so se osnovala; zato imajo tudi mnogo vpliva. Najprej so se ustanovila strokovna društva pri posamnih podjetjih; ta društva imajo v federaciji svojega okraja zvezo; šele nedavno so se združila v vsej Belgiji in si ustvarila osrednjo zvezo. Pretežna moč strokovnih društev je pač vedno v krajevnih organizacijah. Centralistična uredba jim je v kvar. Le potem, ko so se krajevna društva okrepila, ko so pri posamnih podjetjih združila večino

delavcev v svoji sredi, more uspešno delovati zveza. Tega načela so se držali belgijski socialni demokratje in njihovi uspehi kažejo, da so pravo zadeli.

3. Podporna društva. Ta obsegajo vse vrste podpor in zavarovanja. Svoje člane podpirajo v bolezni; ko obnemorejo, jim dajejo letno preskrbnino; ob nezgodah skrbe zanje; če so brez dela, jim dele pomoč. Pri njih se zavaruje delavec za življenje; tam zagotovi podporo tudi ženi in otrokom, ako umrje. Dobro vplivajo taka društva že zaradi tega, ker uče in nekako npravno silijo delavce k varčnosti. Saj je njihovo bistvo v tem, da s skupnim varčevanjem skrbe za čas potrebe.

4. Politična društva organizirajo delavce za politične boje. S shodi, knjižnicami; izdajanjem poljudnih spisov širijo politično zavest v svojem zmyslu med ljudstvo. Ob volitvah vodijo vso agitacijo. Belgijski zakon ne zabranjuje zvez političnim društvom; zato so ta društva organični deli okrajnih federacij.

5. Društva za pouk in zabavo so mnogovrstna.

Poučni klubi združujejo bolj nadarjene delavce, da se skupno uče raznih ved: jezikov, naravoslovja, zgodovine, zemljepisja, matematike, pravnštva, pa tudi stvari, ki jih rabijo pri svojem delu ali pri socialističnih gospodarskih podjetjih: risanja, tehnike, knjigovodstva, trgovstva. Dne 9. oktobra 1900. se je otvoril poseben zavod v ta namen z imenom »Institut industriel«. V njem hočejo izobraževati mlade delavce, da bodo mogli dospeti do prvih mest med delavstvom, postati delovodje, risarji, tehnični uslužbenci in v posamnih slučajih, če napravijo potrebne izpite, tudi inženirji. Obenem se vzgojujejo ondi upravni uradniki in poslovodje za delavske organizacije.

Da se je mogla osnovati obrtna učilnica, se je ustanovila posebna zadruga, katera šteje dvanajst članov, in sicer šest profesorjev in šest zastopnikov socialističnih organizacij. Vsako leto se potrebuje za vzdrževanje tega zavoda najmanj 20.000 frankov. V ta namen se že nekaj časa pobirajo prostovoljni darovi in doneski od kooperativ, socialističnih poslancev in občinskih odbornikov.

S 14. letom po dovršeni ljudski šoli, se sprejme otrok v to učilnico, kjer ostane štiri leta. Po štiri ure na dan se vadi v ročnem delu na lesu in železu v delavnicah; uči se poleg tega

risanja in praktičnih del v mehaniki, fiziki, kemiji. Prva tri leta se uči vsak letnik skupno; v četrtem letu se pa ločijo gojenci za posamne stroke. Za izdelke, ki imajo kako vrednost, dobi gojenec plačilo.

Pouku služijo tudi ljudska predavanja. O posamnih tvarinah se prireja po posamnih krajih toliko predavanj, da se dotična tvarina poljudno obdela. Imenujejo se »Extension Universitaire« (ljudska vseučiliščna predavanja bi jim morda rekli pa naše).

Umetnostna društva združujejo kiparje, slikarje, leposlovce in stavbnike v socialističnem duhu.

Otroška društva. Kadar pričinja otrok hoditi v šolo, ga že priklopi nase socialistična organizacija. V zvezi z »ljudskimi domovi« so igrišča za otroke. Sodrugi pošiljajo svojo deco tja, da se že v najnežnejši mladosti navadi stika z vsem socialističnim organizmom in se tako popolnoma nasrka njegovega duha. Ko nekoliko doraste, vstopi v svoje otroško društvo, kjer ostane do 14. ali 15. leta.

Garde. Iz otroškega društva prestopi deček v tako zvane garde. V teh se teoretično in praktično vadijo v socializmu. Iz teh gard se ustanovljajo razna telovadna društva, govorniške šole, kolesarske družbe. Vse je tako umerjeno, da se pripravljajo mladeniči za agitacijo. Kolesarji združujejo s svojimi izleti vedno tudi agitatorske namene. Ob času volitev so izredno velikega pomena. Resnost socialističnega gibanja v Belgiji se kaže posebno v tem, da se mladeniči vadijo tudi varčnega, treznega življenja. Med mladimi gardami se je ustanovilo več antialkoholnih zvez. Že v zgodnji mladosti se jih mnogo zaveže, da se hočejo varovati upijančljivih pijač. To je neizmernega vpliva za socialistično stranko. Mladeniči, ki so se odrekli alkoholu, so pridni in se radi učé; svoj prosti čas porabljaajo za izobrazbo. Socialisti se torej resno in marljivo oprijemljejo svojega dela in so nam v tem lahko bodrilen zgled.

Zabavna društva gojé gledališke predstave, godbo, petje. Ob socialističnih slovesnostih nastopajo dobro izučeni godci; socialna demokracija nastopa vsled tega ob svojih sprevodih tudi na zunaj z velikim sijajem.

Podrobno smo opisali obliko belgijske socialnodemokratske organizacije, ker se more od nje mnogo naučiti prijatelj in sovržnik. Kolikor more, uresničuje načelo, da je umstveni in

gospodarski napredek najboljše varstvo delavskega stanu in njegovo najmočnejše orožje. Če je delavec izobražen, strokovno temeljit, pospešuje tudi razvoj industrije; s tem pa tudi koristi samemu sebi.

Krščansko-socialno gibanje v Belgiji.

Poudarjati pa moramo, da je živahno gibanje med belgijskimi socialisti vzdramilo krepko premišljeno delovanje katoliških socialnih organizatorjev, dasi precej pozno. Krščanski socializem je prišel s Francoskega v Belgijo: Grof de Mun, Marquis La Tourdu-Pin, de Pascal, de Segur-Lamoignon, Ch. Antoine so gojili zanimanje za delavsko vprašanje tudi v Belgiji in tekmovanje s katoliškim delovanjem je dalo socialnim demokratom novih moči. Žal, da so med veljavnimi katoliškimi močmi v gospodarskem oziru veljala in deloma še veljajo manchesterska liberalna načela; ta seveda zelo cvirajo zdravo socialno preosnovo. Dosedaj je sicer katoliška stranka v državi še vedno v večini: priznavamo pa, da socialna demokracija stalno napreduje. Pri volitvah v zbornico in senat je bilo leta 1896. izvoljenih 29 socialističnih poslancev; leta 1900., meseca maja, pa 33.³⁷⁴

Med kmetiškim ljudstvom socialna demokracija ne more kaj napredovati. Brani ji predvsem krepka kmetiška zveza »Boerenbond belges«,³⁷⁵ ki izvrstno deluje za kmečko organizacijo.

Župnik Mellaerts je prvi v svoji župniji Goos Saint-Alphonse ustanovil kmetiško zadrugo pod imenom Boerengilde po vzoru nemških zadrug. Postavil jo je pod varstvo sv. Izidorja. Flamski časopisi so jeli pisati o njej in kmalu se je vzbudilo po vsi Belgiji veliko zanimanje zanjo. M. Helleputte, navdušen zagovornik združništva, in M. Schollaert sta z besedo in pismom razširjala zadržno idejo med kmeti. Dne 20. julija leta 1890. se je sestal velik kmetiški shod v Lovanju in tam se je ustanovil Boerenbond. Ker je njegovo delovanje zelo poučno, podajemo ob kratkem po navedeni knjigi njegov opis.

³⁷⁴ Novembra 1919 je bilo izvoljenih 73 katolikov (l. 1914.: 101!), 70 socialistnih demokratov (l. 1914.: 39). Op. prir.

³⁷⁵ Sim. Deploige: Le Boerenbond belge. Louvain, 1897.

Najprej skrbi za versko in nravno vzgojo svojih članov. Ti se sprejemajo slovesno v krajevne zadruge »gilde« in morajo obljubiti pri vzprejemu, da bodo dobri kristjanje in dobri župljani; vsak mesec imajo zadružniki večinoma povsod tudi svoj cerkveni shod. Slovesno se praznuje povsod praznik njihovega zavetnika sv. Izidorja. Domači župnik je že sam po sebi član zadružnega odbora.

Za pouk se trudi Boerenbond s tem, da izdaja strokovni kmetijski list »Boer le Paysan«, prireja kmetiška predavanja, ustanavlja poljedelske poskuševalnice; vsaka zadruga ima mesečni sestanek, kjer se razpravljajo tudi strokovne stvari, in končno ima svojo osrednjo pisarno, kjer si lahko vsak član išče sveta in pomoči v kmetijskih stvareh.

Kmetijske potrebe kupuje zveza skupno. Posamne gilde naročajo po zvezi semen, gnojil, klaje, strojev in jih tako dobivajo mnogo ceneje. Cene so znatno padle, brž ko se je ustanovila zveza. Vrhu tega so kmetje pri nakupovanju zavarovani proti ponarejevanju, ker se blago prej kemijsko preišče, preden se kupi. Zveza dobiva vedno več naročil. Leta 1896 so se naročila pri zvezi za gnojila podvojila in za klajo početvorila v primeri s prejšnjim letom. Kmetje prodajajo tudi svoje pridelke skupno po svojih gildah in po zvezi. Ustanovili so že več zadružnih mlekaren in destilarij.

Zveza goji dalje vzajemno zavarovanje za živino in proti ognju; v več gildah so se osnovala tudi bolniške blagajne.

Župnik Mellaerts se posebno trudi, da širi raiffeisenovke po Belgiji. Leta 1897 jih je bilo že 94, ki so vse izvrstno uspevale. V njihovo podporo se je ustanovila osrednja blagajna. Boerenbond ima nastavljenega posebnega nadzornika, da jih pregleduje in popravlja, kjer najde kaj pomanjkljivega.

Boerenbond skrbi tudi, da se njegovi člani potegujejo za izboljšanje kmetiškega zakonodajstva na temelju točno izdelanega agrarnega programa. S svojo agitacijo je že dosegel, da se je uvedla carina na oves in surovo maslo, da se je zvišalo povračilo za klavno živino v slučaju kuge in da se je dosegla podpora za raiffeisenovke.

Končni namen mu je, doseči avtonomno, javnopravno stanovsko organizacijo kmetiškega stanu v tistem zmislu, kakor jo že dolgo zahtevajo kmetje tudi v Avstriji in kakor je sedaj že

v tretje predložena državnemu zboru v predlogi zakona o kmetijskih zadrugah.³⁷⁶

Da si je osvojil Boerenbond trdna tla med belgijskimi kmeti, nam najbolje priča število njegovih članov. Po šestih letih je štel 19.000 kmetiških rodbin združenih v 300 krajevnih zadrugah (gildah).

»Kmetje,« pravi Deploige, »govore s ponosom o Boerenbondu, svoji moči in svojem upanju. Ljubijo ga in ga znajo braniti, ker jim je vrnil čast njihovega stanu, ker jim je ohranil krepki pogum njihove katoliške vere. Izvrševanju socialističnega programa se bo nepremagljivo ustavljal. Sezidal bo neprodirljivo trdnjavo proti divjim napadom socialne revolucije. Vsi tisti so ž njim, ki hočejo svobodno zemljo, priznanje zasebni lasti in čast religiji.«

Gotovo je, da nobena druga sila ne more tako uspešno ustavljati socialne demokracije, kakor po stanovski organizaciji npravno utrjeni in gmotno rešeni kmetiški stan. Zato smo popisu belgijske socialne demokracije pridejali sliko krščanske kmetiške organizacije. Socialnemu delovanju revolucijske stranke se moremo ustavljati le s socialnim delovanjem v krščanskem zmislu. Delu postavimo nasproti delo; potem se nam ni bati! Tega nas živo uči tudi zgodovina belgijske socialne demokracije! Njeni uspehi spričujejo, da so katoličani v socialnem oziru predolgo dremali; za kmetiško organizacijo so se še dosti zgodaj začeli brigati, a delavske so zanemarjali, dokler ni izšla Leona XIII. okrožnica o delavskem vprašanju (dne 15. maja 1891). Tedaj se je šele začelo nekaj daniti. Počasi se je ustanavljala nova stranka krščanskih demokratov s tem namenom, da dovrši v dejanju, kar priporoča papež. Začeli so snovati delavska strokovna društva po zgledu angleških delavskih zvez. Abbé Potier je ustanovil družbo »delavskih kapelanov«, ki se vsi posvečujejo samo skrbi za delavsko dušno in gmotno blaginjo. Polagoma se je osnovalo veliko število raznih društev v zmislu krščanskih demokratov (leta 1898. jih je bilo nad 300), in vsa ta društva so se spojila v demokratsko

³⁷⁶ V bivši Avstriji je bil okviren državni zakon o kmetijskih zadrugah sklenjen dne 27. aprila 1902; ni bilo pa še potrebnih deželnih zakonov. Prim. A. Ušeničnik, Sociologija, str. 722. Op. prir.

zvez o (Ligue démocratique belge). Bilo je izprva mnogo težav. Bogati katoličani, še polni liberalnih gospodarskih načel, so se ustavljali novemu gibanju, kar so mogli: a vnema za delavski stan je zmagala, in po malem so se začele odpirati oči tudi do tedaj v socialnem oziru slepim ljudem. Velikega pomena je bil v tem oziru nagovor Leona XIII. belgijskim romarjem dne 23. aprila leta 1898. Opominjal jih je, naj se drže načel, ki jih izraža njegova okrožnica, naj vestno spoštujejo avtoriteto škofov in jih pozivljaj k edinosti. Od takrat se je mnogo zboljšalo. Tudi bogatejši in vplivnejši katoličani kažejo sedaj več umevanja za socialno preosnovo. Kdor se je prej pečal z delavci, jih združeval in se ž njimi potezal za boljše delavske razmere, so ga brž razkričali, da je socialist, da hujska ljudstvo in po nepotrebnem seje nemir. Niso pa hoteli videti, kako ogromno četo je zbrala krog sebe socialna demokracija in koliko tisoč delavcev je odvrnila od Cerkve, od Boga in jih napolnila s sovraštvom do vse druge družbe.

V zanimivi knjižnici »Pred rajskimi vrati« opisuje M. André³⁷⁷ značilno mišljenje takih belgijskih katoliških veljakov:

Pred nebesa pride bivši katoliški belgijski poslanec. Sveti Peter ga začne izpraševati, koliko se je pripravljaj za svoj poslanski posel, in mu v pogovoru dokazuje, kako napačno je to, da se ni nič brigaj za socialno vprašanje in nič potezal za zakonite preosnove v korist nižjim stanovom. Zaradi njegove omejenosti ga pošlje za toliko časa v vice, dokler se ne uveljavijo dobri socialni zakoni, ki bi jih bil moral on predlagati ali pospeševati. — Lep nauk!

Na Holandskem.

Holandska ima mnogo manj razvito tvornišstvo nego Belgija; industrijskih delavcev je torej razmerno malo. Vrhu tega je Holandec miren, trezen in se ne dá lahko pridobiti za sanjarske načrte, ki bi se uresničili v temni bodočnosti. Zato ni mogla internacionala, dasi je enkrat celo v Haagu zborovala, dobiti kaj znatnega števila pristašev med Holandci. Pristaviti pa moramo tudi, da se krščansko mišljenje in življenje lepo razcvita med njimi. Prve delavske organizacije so se postavile na krščanski

³⁷⁷ A la porte du Paradis. Bruxelles. Société belge du librairie, poglavje 14.

temelj. Tudi združno gibanje so jeli gojiti krščansko misleči možje. Že pred letom 1870. se je osnovalo več delavskih konsumnih društev, nekaj posojilnic, stavbnih društev in celo par produktivnih zadrug, tako na primer v Haagu za smotke, v Leeuwardenu pekarska, v Rotterdamu slikarska.

Delodajalci so se na Holandskem ogibali tiste sebične krivičnosti, ki jo vidimo drugod. Radi so ustrezali pametnim in izvedljivim zahtevam svojih delavcev, skrajševali jim čas za delo in zboljševali plače. Pri tem je zlasti mnogo vplivala vlada. Ta je najprej zboljšala razmere svojim delavcem; branila je tudi delavsko svobodo; ob stavkah se ni nikoli vmešavala na korist delodajalcem.

Socializem se vsled teh razmer ob svojem vstopu na Holandsko ni naslanjal na nezadovoljnost delavskega stanu, marveč je pognal svoje korenine iz liberalstva, osobito iz nasprotstva proti krščanskim strankam. »Tu in še bolj na Danskem se je pokazal uspeh, kako je socializem zakonita, logična posledica liberalizma, ž njim zvezana po radikalizmu. Demokracija je ustvarjala politična društva, zveze, kazine, volilna društva; sklicevala je shode, kjer so se obravnavale liberalne teorije. Posebno je napadala religijo in duhovnike in jih smešila. Pouk, omika naj bi namestovala religijo. Te težnje so rodile svoj sad. Ideje so zapustile abstraktna tla in se skušale spremeniti v dejanja.«³⁷⁸

Tudi drugod vidimo, da le tam, kjer se je ljudstvo navzelo liberalnih idej, zlasti po časopisju, uspeva socialnodemokratska agitacija. Socialistični nazori so zanimiva, mikavna novost tistemu, kdor se je že nasrkal liberalstva; kdor pa liberalnih idej ne pozna, mu je socializem neumeven in aboten.

L. 1868. se je ustanovila v Amsterdamu prva holandska sekcija internacionalne delavske zveze; kmalu za njo pa v Rotterdamu, Utrechtu in Haagu. Imele so le po malo članov; s krepko in živahno agitacijo po shodih, z listi in knjižicami so pa vendar nekoliko vzdramile delavsko ljstvo, ki se je začelo odslej tesneje organizirati. Glavni socialistični listi so bili »Werkman« v Amsterdamu, »Toekomst« in »Vrijheid« v Haagu. Ko je padla pariška komuna, se je po drugih državah

³⁷⁸ Mayer, o. c. str. 104.

takoj pokazal razpad tudi med socialističnim gibanjem; na Holandskem pa je bilo ravno narobe: socializem se je vedno bolj širil. L. 1872. se je pa zopet vse obrnilo. Holandska je tedaj praznovala tristoletnico svoje nezavisnosti. Povabljeni so bili ob tej priliki tudi delavska društva k raznim narodnim slavnostim. Kar jih je bilo popolnoma navdahnjenih z mednarodnim socialističnim duhom, so odklonila povabilo. S tem so pa zadela vse socialistično gibanje. Narodna samozavest se je vzdignila, in ko se je ravno tistega leta v Haagu pokazal razpad v internacionali, je bil za nekaj časa na Holandskem socializem skoraj popolnoma zamorjen.

L. 1878. o binkoštih na shodu »Allgemeen Nederlandsch Werklieden-Verbondu« se je iznova nekaj oživil. Več socialistično mislečih delavskih zastopnikov na shodu je hotelo spraviti vse veliko društvo v socialnodemokratski tabor. To se jim pa ni posrečilo; pač pa so se združili socialni demokratje v »socialnodemokratski zvezi«. Ta nova organizacija bi bila pa gotovo razpadla, ako ne bi bila dobila zelo spretnega agitatorja Ferd. Domela Nieuwenhuisa, bivšega luteranskega pastora. Ta je jel z vso vnemo razširjati socialnodemokratska načela in je res v kratkem dosegel mnogo uspehov. Pomagali so mu bivši pristaši internacionale: mizarja K. Gerhard in Schröder, kovinski delavec Ansing, rezbar K. Ris in kramar P. J. Penning. Dne 1. marca l. 1879. je ustanovil Nieuwenhuis za svojo stranko list »Recht voor Allen«, izprva tednik, kesneje dnevnik. Stranka se je organizirala federalistično: posamna socialnodemokratska društva so samostojna; njihovi zastopniki se shajajo vsako leto na skupnem shodu; sklepe tega shoda izvršuje v ta namen voljeni osrednji odbor s sedežem v Haagu. Samostojnost posamnih društev se čuva tudi glede na skupni shod. Le tisti sklepi tega shoda imajo veljavo, ki jih člani posamnih društev sprejmó z nadpolovično večino. V tem oziru se razlikuje holandska socialistična organizacija že po svoji osnovi od vseh drugih. Svobodi posameznika prepušča mnogo več nego drugod. Ta njen značaj se kaže tudi v njenem daljnem razvoju. V mnogih ozirih kaže nekakšno nasprotstvo napram socialnodemokratskim strankam drugih držav. Poglejmo!

Nieuwenhuis se je izprva po zgledu nemške socialne demokracije lotil z vso silo agitacije za splošno volilno pravico. Njegova stranka se je udeleževala tudi raznih volitev, toda dolgo

brez uspeha. To je socialiste utrudilo, in vedno bolj je prodirala med njimi misel, da ne kaže čakati, da bi si proletariat po splošni volilni pravici priboril oblast v državi. Revolucijski značaj socialne demokracije se je bolj in bolj poudarjal, smešil pa politični boj. Vsled tega je mnogo socialističnih voditeljev prišlo v navzkrižje z zakoni. Tudi Nieuwenhuis je moral nekaj časa presedeti v zaporu. Strastni uporni duh se je pokazal v krvavem boju socialistov z amsterdamsko policijo meseca julija l. 1886. Ubitih je bilo 21, ranjenih okrog sto oseb. Boj se je pričel vsled tega, ker je policija zabranila neko javno ljudsko igro. Že tedaj se je mnogo ljudstva odvrnilo od socialne demokracije; ko je pa ob sedemdesetletnici holandskega kralja tamošnja socialna demokracija kazala očitno nasprotstvo proti njenemu slovesnemu praznovanju, se je mržnja proti socialni demokraciji še znatno pomnožila. Vendar je bil pa Nieuwenhuis po strastni agitaciji l. 1888. izvoljen v zbornico. Volilni red se je bil namreč v toliko spremenil, da je imelo namesto prejšnjih 130.000 odslej 300.000 mož volilno pravico. Ta izvolitev je za nekaj časa ustavila anarhistično mišljenje med holandskimi socialisti. Začela se je zopet živahna agitacija; ustanavljala so se politična društva; strokovna organizacija se je poglobila in okrepila; velike stavke so se pričele in deloma ugodno dovršile. Tako je zmagalo znova načelo, da mora ostati socialna demokracija na zakonitih tleh in predvsem s političnim delovanjem pospeševati svojo končno zmago.

To je pa trajalo le do l. 1891. Domela Nieuwenhuis je tistega leta propadel pri volitvah, in anarhistično mišljenje se je brž zopet pokazalo. Iz političnega boja se je vse norčevalo in priporočala se je samo priprava na revolucijo. Na vseh straneh je izbuknilo vse polno nemirov. Žandarji so imeli mnogo posla. W. H. Vliegen, ki je sam doživel to dobo, piše o nji:³⁷⁹

»Nemire so potlačili vojaki in žandarji; stavke so se skoraj vse izgubile in ž njimi tudi vsako upanje, da bi bilo kako presonovalno delovanje mogoče. Ubogi ljudje so si prihranili par goldinarjev, kupili si samokres in so čakali ‚velikega dne‘, trdeč: Politično delovanje, strokovna organizacija, urejeno, premišljeno osvojevanje oblasti po proletarstvu — vse je neumno; v

³⁷⁹ Der Socialismus in Holland. Socialistische Monatshefte. VI. 1900. Gleditsch, Berlin. Str. 342.

enem dnevu se nam bo vse vsulo v naročje; tistega velikega dne, ki mora kmalu priti!«

V strokovnih društvih velikih mest so prišli po drugi poti do a n a r h i z m a ; tu se je poudarjala samo strokovna organizacija. Zabavljali so ‚politikom‘ in res so postala tako pod njihovim vplivom strokovna društva nevtralna v njihovem zmislu. Anarhisti so kesneje uporabljali ta nevtralna strokovna društva proti socialni demokraciji in proti političnemu delovanju.

Anarhistični duh se je kazal na shodih socialnodemokratske zveze. L. 1893. se je sklenilo, da se stranka nikoli več ne udeleži nobenih volitev. L. 1894. se je celo ime zvezi spremenilo; imenovala se je odslej »socialistična zveza«. Nekaj socialnih demokratov se je ločilo in ustanovili so l. 1894. »socialnodemokratsko delavsko stranko«, ki pa izmed pet tisoč članov socialistične zveze ni odtrgala niti pet odstotkov nase.

A tudi v zvezi sami se je začela krhati edinost. L. 1894. je sklenil njen letni shod, da se stranka sicer ne udeležuje volitev, da se jih pa smejo udeleževati posamezna društva, če hočejo. L. 1895. se je pa sklenilo, da se jih tudi društva ne smejo udeleževati, pač pa je dopuščeno posameznim društvenikom, da delajo po svoji volji. To Nieuwenhuisu ni bilo všeč. Ob volitvah so nastajale zmešnjave. Nekateri socialni demokratje so kandidirali; drugi so se ustavljali vsaki agitaciji za volitve. Na shodu leta 1897. je zahteval Domela, naj se udeleževanje ob volitvah ali za vse prepove ali za vse sklene. Shod je ostal pri sklepu iz l. 1895. To ga je tako ujezilo, da je z amsterdamsko organizacijo izstopil iz socialistične zveze.

Tako so nastale med delavci, ki so svoj čas stali na socialističnem temelju, tele stranke: Strokovna stranka, nasprotna vsakemu političnemu delovanju; socialistična zveza, ki je pa — brez Nieuwenhuisa — od dne do dne propadala; socialnodemokratska delavska stranka s tisto taktiko, kakor se je drži nemška in avstrijska socialna demokracija, in Nieuwenhuisova četa. Poleg tega pa imajo katoličani in protestantje svoje delavske organizacije na krščanskem temelju.

V tem razporu se je socialnodemokratska delavska stranka nekoliko okrepila. Leta 1895. je imela devetnajst društev s

700 člani; l. 1900. pa petinšestdeset s 3200 člani. Strokovno organiziranih delavcev je na Holandskem do 30.000; socialni demokratje imajo med njimi samo železničarsko in tramvajsko osobje na svoji strani. Koncem l. 1899. je bilo šestinštirideset strokovnih organizacij združenih v »narodnem delavskem tajništvu«, osrednji zvezi, ki šteje okrog 14.000 članov. Socialna demokracija nima ž njo nobene ožje zveze.

Zadružno gibanje med delavci je še v povojih, kar ni čudno ob tako zmedenih razmerah. Nekaj socialističnih konsumnih društev še životari, dosedaj še brez vpliva. Holandska socialna demokracija skuša posnemati belgijsko, hoteč spojiti politične, strokovne in zadružne organizacije v enotno zvezo. Kakor sedaj kaže, ne bo imela mnogo uspehov. Socialistična zveza se trudi, da bi zedinila delavce, pridobila iznova Nieuwenhuisa, ki je l. 1879. odložil uredništvo časnika »Recht voor Allen« in pritegnila k sebi tudi socialnodemokratsko delavsko stranko. Načelna nasprotja so pa prevelika, da bi se dalo vse to strniti pod enim klobukom.

Zgodovina socializma na Holandskem v malem kaže smeri, ki žive povsod med njim in ki morajo imeti žalostno posledico, da delavci niso edini niti v najvažnejših vprašanjih. Strokovna organizacija na eni strani hoče delavce okrepiti v sedanjem boju proti kapitalistom; hoče jim priboriti sedaj boljše razmere s tem, da jih združuje kot gospodarsko silo proti združeni gospodarski sili kapitalistov-podjetnikov. Ta organizacija ne more imeti sama po sebi posla z daljnjo bodočnostjo; ne more se pečati z idejo kake bodoče komunistične države; njena domača poljana je sedanjost. Tudi politični boji se je tičejo le posredno. Ni ji mar za politično delavsko stranko, ki naj bi sama gospodovala v državi; za politiko se zanima le toliko, kolikor se tiče zakonov delavskega varstva in zavarovanja. V tem oziru je prijazna vsem strankam, ki hočejo podpirati delavske zahteve. Ena izmed pglavitnih strani strokovne organizacije je pa v tem, da se po svojem bistvu protivi protiverski agitaciji. V nji morajo biti združeni vsi delavci ene stroke, kot delavci, ne pa kot filozofi ali kot člani kake verske družbe. Zedinjujoča vez so skupne stanovske težnje.

Tega nas uči tudi zgodovina holandskega socializma.

Na Ruskem.

O ruskem socializmu smo že nekoliko govorili.³⁸⁰ Možje, ki so mu stali na čelu, se pa ne morejo imenovati socialni demokratje, marveč anarhisti.

Prvoboritelj v socialnodemokratskem gibanju na Ruskem je Peter Lavrovič Lavrov³⁸¹, zastopnik Marxovih naukov. Rodil se je dne 14. junija 1823 premožni, izobraženi rodbini v Melehovu, pskovske gubernije. Aleksander I. je bil leta 1824. na svojem potu v Južno Rusijo gost v gradu Petrovega očeta in je popestoval enoletnega dečka, kesnejšega najhujšega nasprotnika carske oblasti.

Duha, ki je preveval takrat omikane ruske družine, označuje to, da je bil Petrov oče Lavro Stepanovič strog v izvrševanju verskih navad in obredov, da pa je kljub temu vestno prebiral Voltaira, francosko enciklopedijo in druge protiverske knjige.

Svojega sina je dal učiti izprva doma; štirinajstletnega dečka je pa poslal v vojaško šolo. Nadarjeni Peter se je poleg svojih šolskih predmetov poskušal tudi v pesnikovanju in je rad prebiral modroslovne knjige. S 15. letom je bil determinist, taječ svobodno voljo v človeku. Ob tem času se je sestel z nekim židovskim zdravnikom, ki mu je dokazal, da se determinizmu dosledno prilega samo ateizem na materialistični podlagi. Tudi socialistične spise je rad čital. Zlasti Fourier je imel veliko moč nanj.

Mladega častnika so postavili za učitelja matematike v vojaški akademiji; to službo je opravljal, dokler ga niso zaprli (l. 1866.). Pisal je več strokovnih del, obenem pa zlagal pesmi, ki so se tajno v rokopisu širile med njegovimi znanci. Revolucijsko mišljenje se jim pozna. V pesmi »preroštvo« poje evropskim vladarjem:

»Vi zemlje carji, vi pastirji narodov,
kot zvezda utrnjena zatmi se Vam oblast!
Prekletstvo Vam ostane z roda v rod;
čim više lezete, tem gorja bo propast.«

³⁸⁰ Glej str. 469 nasl.

³⁸¹ Biografija Petra Lavroviča Lavrova. 1899. Sbor v' poljzu političeskikh' zaključenyh'.

Rusiji poje:

»Ne bode več en sen; nastane probujenje,
in Rusije bo sram nesvestne svoje tme.
Tedad pa vzraste javno ljudsko mnenje,
in ruski car prizna pravice ljudstvu vse.«
»Le vstani, svobodna, pred silo brezpostavno
s kaótskih oblastí!
Rešitve, brambe v tem neredu slavno
poišči v duši si!«

Carju pravi:

»Pred sodbo stopi, car, povestnice, naroda,
kjer Bog sodnik bo stal.
Resnico ničil si, utajena je svoboda,
strastem si roboval.
Z napuhom grdim tlačil si Rusijo,
vkoval v orožje svet.
Oj spravi z brati se in s sveto domačijo,
saj slab si in preklet.
Poprosi: — Zmoto, bratje, odpustite,
— svetujte zdaj mi vi!
— Objetje naroda mi grešniku odkrijte
— pomoči druge ni — — — —
Beži povestnica; preide dan čakanju
in čas je nad teboj.
In grozno pod teboj drhtí v molčanju
vzbujeni narod tvoj!«

Več njegovih pesmic je natisnil Hercen v svojem »Kolo-
kolu«. Lavrov pa ni bil še socialist v dobi svojega pesnikovanja.
Prišteval se je liberalni stranki in ž njo vred težil po tem, da
bi Rusija čimprej dobila ustavo. V modroslovskem oziru se je
jel pečati s Heglom; mnogo je vplival nanj tudi Proudhon. Postal
je popoln materialist; to dokazuje njegov spis »Mehanična teorija
o postanku sveta«.

Car Aleksander II. se je izprva kazal, da je prijatelj libe-
ralnim idejam; ker pa se pričakovanja svobodomiselnih izobra-
žencev niso uresničila, so bili vedno bolj razjarjeni nad njim.
Nastalo je mnogo tajnih društev. Lavrov je vstopil l. 1862. v eno
izmed njih, v »Zemljo i Voljo«. Vlada je pomalem pričela sto-
pati na prste tem tajnim revolucionarcem. Ko je 4. aprila 1866
Karakozov napadel carja, se je pa pričel velik vihar proti njim.
Kdorkoli je bil na sumu, da je član kake tajne zveze, so ga
zaprli. Dne 25. aprila je zadela Lavrova ta usoda. Po devet-

mesečnem zaporu so ga pregnali v vologodsko gubernijo. Lavrov se je tu še bolj pečal s pisateljevanjem. Tajno je pošiljal svoje spise prijateljem, ki so jih priobčevali. Zlasti s svojimi »istoričeskimi pismi« se je proslavil pri revolucijsko nadahnjeni mladini. Njegov živatopisec piše:³⁸² »Ah, treba je bilo živeti krog l. 1870., ko se je jelo ljudstvo dvigati, da si videl krog sebe in čutil v sebi samem čudežni vpliv »istoričeskimi pisem«. Mnogi izmed nas, takrat mladeniči, in drugi, naravnost še otroci, se niso ločili od drobne, natrgane, zamazane, popolnoma razbite knjižice. Pod vzglavjem nam je ležala in nanjo so padale pri čitanju ponoči naše goreče solze idealnega entuziazma, ki nas je razvnel z brezprimernim hrepenenjem, živeti za vzvišene ideje in umreti zanje. In kako radostno so trepetala naša srca, v kakšnem veličju je vstajal pred nami obraz osebno neznanega, toda sorodnega našim mislim, telesno oddaljenega, toda po duhu svojega nauka nam bližnjega »dobrega učitelja«, ki nas je pozival k nesebični borbi za prepričanje«.

Ta vpliv nam razlaga, kako je bilo mogoče Lavrovu iz tujine ustanoviti na Ruskem socialnodemokratsko stranko. Iz svojega pregnanstva je ubežal l. 1870. na Francosko. Učenjaki v Parizu so ga sprejeli med se kot slavnoznanega tovariša; obenem je pa brž vstopil kot član v internacionalo in se jel baviti z Marxovimi deli. Ko je zavladala komuna, ji je pomagal z dejanjem in svetom. Načrt za organizacijo šolskega pouka v tem času je njegovo delo. Da bi dobil za komuno pomoči izven Francoske, je za časa najhujšega boja med komunisti in redno francosko vojsko potoval v Belgijo in potem v London. Njegova pot je bila sicer v tem oziru brez vsakega uspeha, pač pa se je seznanil z voditeljema internacionalnega gibanja, z Marxom in Engelsom, in je od tedaj postal prvi vneti ruski pristaš Marxovih načel. Živel je nekaj časa v Londonu, potem v Zürichu; l. 1877. se je nastanil v Parizu, kjer še zdaj biva.³⁸³ V Zürichu je ustanovil list »Vpered'« (t. j. Naprej), glasilo socialnodemokratskega mišljenja med Rusi. Uspeval je le pomalem, ker se je moral predvsem boriti z Bakuninovimi pristaši radikalnega, revolucijskega komunizma brez edinosti v namenih, brez jasnih smeri. Mnogo izmed teh nihilistov ali anarhistov, kakor jim že hočemo

³⁸² R. t. str. 23.

³⁸³ Kdaj je umrl, prirejalec ni mogel dognati. Op. prir.

reči, se je spremenilo počasi v mirne državljane; več jih je celo absolutizmu vdanih uradnikov.³⁸⁴

Lavrov pa se še vedno bojuje v svojih spisih proti kapitalizmu v imenu Marxove socialnodemokratske teorije in proti carskemu samodržstvu v imenu svobodnega narodnega razvoja. Dosleden in nesebičen mož je, to mu mora priznati celo vsak nasprotnik; čuditi se pa mora tudi njegovi mladeniški pridnosti in nezlomljeni revolucijski strasti.

Revolucijsko društvo »Rdeči križ narodne volje« (Krasnyj krest' narodnoj volji) ima v Lavrovu najboljšega sodelavca. Organiziral je poseben oddelek za ruske pregnance in izseljence; od l. 1883. je v zvezi s *Stepnjakom* jel izdajati »Vestnik narodne volje« in tu razširjal Marxove socialistične ideje. Znameniti so tudi njegovi spisi v »Materialih za zgodovino ruskega socialno-revolucijskega gibanja«, ki so se završili l. 1896.

Lavrovo delovanje ni bilo brezuspešno. Ideja slojnega boja, misel, da je proletariatu dana naloga, v boju proti vsem drugim izvojevati novo dobo, je po njem zasejana med rusko izobraženstvo in v novejšem času tudi med ljudstvo. Povedali smo že, da so bili revolucionarci, ki sta jih vodila Hercen in Bakunin, meščanski liberalni radikalci s komunistično primesjo, ki se je pa naslanjala na dejanske razmere ruskega občinskega komunizma. Od tedaj se je v Rusiji močno razširila velika industrija. Z obrtnim delavstvom se je pričela tudi samostalna delavska organizacija na socialnodemokratskem temelju — uspeh dela Lavrova. L. 1896. in 1897. so se že tudi na Ruskem pojavile velike stavke in krepko vzbudile zmisel za delavsko gibanje. Enotne socialnodemokratske stranke pa še ni bilo do meseca maja 1898. Takrat so se zvezale tri velike socialistične skupine: »Bojna zveza za osvobojenje delavskega sloja«, delavci, ki jih je združeval »Delavski list« (Rabočaja gazeta) in proletarci »Splošne židovske zveze v Rusiji in na Poljskem«.³⁸⁵

V svojem skupnem manifestu³⁸⁶ pravijo med drugim:

³⁸⁴ Dr. Krek je to pisal leta 1901.! Op. prir.

³⁸⁵ Kakor drugod so tudi na Ruskem židje poglavitni podporniki socialne demokracije. V imenovani zvezi je mnogo židovskih bogatinov, ki pozdravljajo delavsko gibanje, kolikor odvrča ost od njih samih.

³⁸⁶ Manifest' rossiskoj socialdemokratičeskoj rabočej partii v Naše vremja, sbornik' svobodnoj pečati 1898. Izdanie občestva narodnago prava. — Ta zbornik, ki se tajno natiskuje in širi (kraja, kjer je natisnjen,

»Prve stopinje ruskega delavskega gibanja in ruske socialne demokracije so morale biti needine, v nekem zmislu slučajne, brez edinstva in načrta. Sedaj je prišel čas, da zedinimo krajevne sile, društva in organizacije ruske socialne demokracije v edino »rusko socialnodemokratsko stranko«. — — — Ruska socialnodemokratska stranka nadaljuje delo in izročila vsega prejšnjega revolucijskega gibanja v Rusiji; svojo glavno in bližnjo nalogo ima v namenu, izvojevati politično svobodo. V tem oziru gre socialna demokracija k cilju, ki so ga že jasno postavili slavni sodelavci stare »Narodne volje«. Toda sredstva in pota, ki jih izbira socialna demokracija, so drugačna. Izbor sredstev se določa s tem, ker hoče ona poglavitno biti in ostati slojno gibanje organiziranih delavskih mas. Trdno je prepričana, da more biti osvobojenje delavskega sloja le njegovo samolastno delo in zato bo neuklonljivo strinjala vse svoje delovanje s tem osnovnim načelom mednarodne socialne demokracije. Zdravstvuj, ruska, zdravstvuj, mednarodna socialna demokracija!«

Podrobnega programa še nimamo v rokah; obljubljen je za pozneje. Poudarjanje mednarodnega značaja nam pa priča, da je prejšnje rusko domorodstvo, ki še živahno pôlje iz Hercenovih in Bakuninovih spisov, pozabljeno docela. Ruski in poljski židje, nemški, finski in drugi scialistični delavci imajo svoje središče v ti stranki.

Na prvem shodu se je izvolil osrednji odbor, ki naj v zvezi s krajevnimi odbori vodi vso organizacijo. Za glasilo vse stranke se je proglasila »Rabočaja gazeta«.

Umljivo je, da ne moremo, kakor drugod, s številkami opisati moči ruske socialnodemokratske stranke; če bi ona to objavljala, bi le vladi dala orožje v roke. Po tem pa, kar smo pregledali novejšega ruskega socialističnega slovstva in kar razbiramo iz njihovih zbornikov, moramo reči, da je organizacija precej razširjena in ima svoje zveze v vseh krogih. Poučena je o tajnih vladnih odlokih; politična preganjanja, stanje političnih jetnikov in pregnancev ji je dobro znano. Svojo agitacijo opira, kakor povsod, na splošno nezadovoljnost. V tem oziru ima v

nima povedanega), je glasilo vseh revolucijskih ruskih strank. V isti smeri, samo še radikalneje, piše londonski mesečnik »Na Kanunje«, ki se je pričel izdajati l. 1899.

Rusiji mnogo netiva. Najhuje pa je, da ne more v državni jarem utvezena Cerkev izvrševati svojega poklica v socialnem oziru. Socialna revolucija je sicer šele v povojih; toda brez krepke socialne preosnove, ki je mogoča samo s sodelovanjem svobodne Cerkve, bo kmalu postala nevarna. Svobodna Cerkev je pa nemogoča v Rusiji brez oživljajoče moči verskega in družabnega edinstva z rimsko-katoliško Cerkvijo. Socialno prav uravnana država bi bila med vsemi evropskimi najlažje Rusija. Če bi bila taka, bi morala iti Evropa za njo. Ne pojde pa brez verskega zedinjenja. Že večkrat smo poudarjali, da morajo socialnopolitični zakoni biti doma v soglasju vseh krščanskih držav. Tega soglasja pa ni in ga ne bo, dokler ne bo Rusija premlajena z zvezo z od Boga postavljenim očetom na zemlji, z rimskim papežem.

Krščanske strokovne zveze na Nemškem.

Strokovne zveze v socialnodemokratskem smislu je že pred l. 1868. jel snovati Schweitzer, o katerem smo že pisali. Takrat je pa razdor med Lassallovci, ki jih je vodil ta mož, in med Bebel-Liebknechtovimi pristaši zaviral njihov uspešni napredek. Šele ko sta se naposled združili obe socialistični delavski stranki, se je pokazalo več uspeha. Schweitzerjevim strokovnim zvezam nasproti je ustanovila liberalna stranka pod vodstvom Hirsch-Dunckerja strokovna društva (Gewerkvereine), h katerim naj bi pristopali poleg delavcev tudi delodajalci. Ta strokovna društva naj bi na temelju liberalnih načel pomagala reševati delavsko vprašanje. Dr. Hirsch in Duncker sta namerjala ž njihovo ustanovitvijo pri delavcih to, kar je pri obrtnikih in kmetih skušal Schulze-Delitzsch s svojimi posojilnicami, konsumnimi društvi, s skladiščnimi, prodajalnimi in drugimi zadrugami, ki so pa vse v svoji osnovi in po svojih namenih imele kapitalističen značaj. Izprva je vsled socialnodemokratskega razdora Hirsch-Dunckerjeva namera precej hitro uspevala. Ohranila se je dosedaj, toda ne more se primerjati niti z mnogo kasneje nastalo krščansko strokovno organizacijo, kamoli s socialnodemokratsko. Leta 1895. so štela vsa Hirsch-Dunckerjeva strokovna društva 66.759 članov in imela 741.257 M premoženja. — Predvsem podpirajo delavce, ki so brez dela; dajejo pravno varstvo, potnino in podporo v posebnih slučajih svojim članom.

Vrhu tega izdajajo tudi vsako leto nekaj za izobraževalne namene. Neprimerno mnogo (krog 40%) potrošijo za agitacijo in upravo, iz česar se vidi, da se vzdržujejo le s silo.

Socialnodemokratskim strokovnim zvezam se torej ni bati liberalnih strokovnih društev; pač pa jim je krščanska strokovna organizacija krepak nasprotnik. Ko se je namreč pokazalo, da je mnogo delavcev samo iz stanovskih koristi pristopilo k strokovnim zvezam in se ondi kljub vsem pritiskom ni hotelo vdati socialnodemokratskim načelom v veri in politiki, so spoznali krščanski delavski voditelji, da je nujno potrebno, ustanoviti posebna strokovna društva na krščanskem temelju. Ta društva spajajo katoličane in verne protestante v svoji sredi in so v kratkem času svojega obstoja že pokazala, da se sicer pametno in previdno, toda neupogljivo poganjajo za delavske pravice.

O binkošti leta 1899. so imela krščanska strokovna društva v Mainzu svoj prvi shod. Zastopanih je bilo 100.000 delavcev naslednjih društev:

Iz severne Nemčije:	Članov
Strokovno društvo krščanskih rudarjev nemške države (ustanovljeno leta 1894.) v Altenessenu	30.000
Strokovno društvo rudarjev in kovinskih delavcev z nadrudarskim okrajem Eiserfeld na Siegu v Bonnu (1897)	5.000
Zveza nemških železničarskih rokodelcev v Trieru (1894)	20.000
Krščansko strokovno društvo opekarjev v Lage (Lippe) (1895)	3.100
Krščansko-socialna zveza tekstilnih delavcev v Aachenu (1897)	4.000
Krščansko-socialna zveza tekstilnih delavk v Aachenu (1898)	300
Krščansko-socialna zveza tekstilnih delavcev Dürenu (1897)	800
Krščansko-socialna zveza tekstilnih delavcev v Eupenu (1898)	500
Krščansko-socialna zveza tekstilnih delavk v Eupenu (1898)	130

Krščansko-socialna zveza tekstilnih delavcev v M. Gladbachu (1898)	3.000
Dolenjerenska zveza krščanskih tekstilnih delavcev v Krefeldu (1898)	6.000
Strokovno društvo krščanskih zidarjev v Kolinu	6.000
Strokovno društvo krščanskih kovinskih delavcev, trgovskih in gostilničarskih pomočnikov v Kolinu	700
Delavsko varstvo s strokovnim oddelkom za stavbne delavce v Berlinu	700
Krščan.-socialna zveza štukatêrjev v Aachenu	100
Strokovno društvo krščanskih kovinskih delavcev v Aachenu	100
Dolenjerensko društvo krščanskih tekstilnih delavk v Krefeldu (pravkar ustanovljeno).	
Krščanska zveza tekstilnih delavcev v Wipperfürthu	100

I z Južne Nemčije :

Bavarska železničarska zveza v Monakovem (1896)	16.000
Zveza tekstilnih delavcev in delavk v Monakovem (1896)	4.000
Badenska železničarska zveza v Karlsruhe (1898)	400
Delavsko varstvo z oddelki za krojače, konfekcijske delavce, žagarje, mestne delavce, lončarje, stavbne delavce, čevljarje, kovinske delavce v Monakovem (1896)	800
Strokovni oddelki stavbnih, kovinskih, lesnih in tekstilnih delavcev v Stuttgartu	260

Nova društva v tem zmislu se še vedno snujejo. V katoliških delavskih društvih se razboritejši delavci vzgajajo, da morejo potem sami ustanavljati in voditi strokovna društva svoje stroke. Prvi shod je pokazal, da resno umevajo svojo nalogo.

Vendar se ne morejo meriti nemške strokovne organizacije z mnogo starejšimi in skušenejšimi angleškimi de-

lavskimi zvezami (Trades Unions), o katerih smo že pisali.³⁸⁷ Po poročilu angleškega delavskega urada je bilo koncem 1897. leta 1787 delavskih zvez, ki so imele 1,609.909 članov; med njimi 1,490.134 delavcev in 179.775 delavk. Po pravici se šteje, da je $\frac{1}{4}$ delavcev že strokovno organizirana. Do leta 1899. jih je splošno toliko pristopilo k strokovni organizaciji, da štejejo njeni udje ogromno vsoto 1,800.000.

S temi podatki nočemo oslabiti velikega vtisa, ki ga mora imeti na vsakogar nemška socialnodemokratska organizacija. Pač pa bi radi pokazali, da se celó na Nemškem kljub starejši in krepkejši socialni demokraciji dá še veliko doseči z vztrajnim delom in da je to tem lažje pri nas, kjer je socialnodemokratsko gibanje še razmerno šibko in kjer tudi nimamo v religiji tolike razlike kakor na Nemškem. Če si ogledamo kraje, kjer so nastala krščanska strokovna društva, vidimo takoj, da so skoraj brez izjeme taki, ki so po večini katoliški. Slovenci in sploh avstrijski katoličani naj bi čim najprej v delavskem gibanju vzdignili dragoceni zaklad, ki ga ima naša ožja in širša domovina³⁸⁸ v katoliški veri. Povsod pojde, samo da se pametno prične.

Sedanja nemška socialna demokracija.³⁸⁹

Da se natančno spoznamo s socialno demokracijo na Nemškem v njenem sedanjem stanju, si moramo ogledati razne struje, ki se pojavljajo v njenem gibanju.

Poleg pravih Marxistov, ki stoje pod vodstvom Bebla in Singerja in ki imajo doslej v organizaciji še odločilno besedo, sta zlasti dve struji pomenljivi.

Prva je nezadovoljna z dosedanjo taktiko v stranki. Krepkejšega, odločnejšega nastopa zahteva, da naj se ne samo v zbornicah, marveč povsod naglaša revolucijski značaj socialne demokracije. Poslanci naj s svojega stališča pomagajo samo agitirati; zato jih ni treba toliko. Za zakone v delavsko varstvo se ni treba nič potegovati, marveč vse delovanje se mora obračati na pripravljanje za revolucijo. Proletarci naj se vedno

³⁸⁷ Glej str. 309—311.

³⁸⁸ To velja seveda za Avstrijo do razsula l. 1918. Op. prir.

³⁸⁹ T. j. do l. 1900 ozir. 1901. Op. prir.

bolj nasrkavajo sovraštva do sedanje družbe in naj se zbirajo, dokler ne bodo dovolj močni, da prevržejo sedanji družabni red.

Pravzaprav so ta načela popolnoma Marxova in se do pičice skladajo z ertfurtskim programom. Seveda diše tudi jako močno po anarhizmu in njegovi »propagandi dejanja«. Tega so pa na vso moč boje socialnodemokratski voditelji in ob vsaki priliki zatrjujejo, da so v naravnostnem nasprotju z anarhizmom. L. 1898. je dne 3. oktobra Liebknecht na strankarskem shodu v Stuttgartu z ozirom na zverinski umor avstrijske cesarice Elizabete (dne 9. septembra 1898) spregovoril tele besede: »Nedavno se je zadrlo bodalo v ženo, ki ni nikomur storila nič žalega. Če se je kdaj izvršil kak političen umor, je bil ta najbolj nepolitičen med vsemi umori. Pa tukaj pravijo: to je anarhizem in anarhizem je sad socializma; oba izvirata iz istih tal. No, socialni demokratje smo ob tisoč prilikah dokazali, da sta si socializem in anarhizem antipoda, da ima anarhizem korenine v družbi, ki je proglasila svobodno konkurenco, in da socializem, ki sovraži kapitalizem, ravno tako sovraži anarhizem. Anarhizem ne more premagati kapitalizma, marveč edino le socializem, ki bo odpravil kapitalistično družbo in ž njo korenine anarhizma.«

Zato je tudi umevno, da je socialnodemokratska stranka po vplivu svojih voditeljev izbacnila iz svoje srede glavne kričачe »mlade« socialistične struje Wernerja, Wildbergerja in druge. Ti so ustanovili nato »društvo nezavisnih socialistov«, ki ima po mišljenju pač mnogo več pristašev nego po številu. Dosedaj nima ta stranka »mladih socialistov«, kakor se tudi imenujejo, kaj prida uspehov. Politične razmere na Nemškem ji niso ugodne. Toda radikalstvo nima meje. Socialna demokracija v Marxovem zmislu kot proletarska revolucionarna stranka ni upravičena, če ni več radikalna. Zato so »mladi socialisti« kot radikalnejši del proletarskega gibanja po Marxovih načelih na pravi poti in brez dvojbe bodo kmalu potegnili velik del »sodrugov« za seboj, dokler jih zopet ne izpodrine še radikalnejša struja. Dejansko se pa Beblovci in »mladi« ne prepirajo za načela, marveč le za to, kdo bo vodil. Marxova načela so obema strujama temelj, in reči moramo, da se proletarci krepko pripravljajo za socialno revolucijo po njih, naj jim že načeluje stari Bebel ali kak »mladi«.

Večjega pomena je drugo gibanje med socialnimi demokrati, katero zastopata zlasti Bernstein in Vollmar. To se ne tiče samo taktike, marveč že programa samega. Vollmar priporoča, naj se socialni demokratje postavijo na stališče sedanjega družabnega reda in naj skušajo pridobiti čim največ pravic in koristi delavskemu stanu. Zato posebno priporoča strokovno organizacijo v gospodarsko korist, ki naj bi po Marxu služila predvsem politični agitaciji. Vollmaru ni všeč, da se vedno poudarja revolucionarni značaj socialne demokracije in da se povsod sklicujejo na njen namen — na komunistično družbo. On ne verjame, da bi se sedanja kapitalistična družba tako kmalu sesedla; ne priznava, da bi srednji stanovi — kmetje in obrtniki — tako brž propadli, kakor jim prerokuje erfurtski program. Delavci naj s krepko organizacijo pospešujejo razvoj na bolje.

Dalje nego Vollmar sega Bernstein. Ta zavrača temelj Marxovi teoriji, ker trdi, da ni mogoče vsega gmotnega in duševnega življenja razlagati z zgodovinskim materializmom. Naravnost se upira osnovnim točkam erfurtskega programa in izjavlja, da pet prvih njegovih odstavkov ne more odobravati, da pa tudi šestega v sedanji obliki ne podpiše. V tem odstavku pravi program, da morejo »samo delavci« osvoboditi človeško družbo. Po njegovem so delavci v prvi vrsti poklicani za to osvobojenje, ne pa izključno. Meseca septembra 1899 je v berlinskem »Vorwärtsu« naravnost izjavil, da so ravno nedelavci: pisatelji, učitelji, umetniki, zdravniki, tehniki najbojevitejše in najzvedenejše moči v socialističnem gibanju. Svoje nazore je priobčeval že par let sem v raznovrstnih spisih, kar smo že omenili.

Socialni demokratje Marxovih načel po pravici trdijo, da so socialni demokraciji izpodmaknjena tla, če se sprejme Bernsteinov nauk. V resnici bi postala po njem socialna demokracija navadna radikalna stranka, ki ne bi obsegala samo proletarcev, marveč zastopnike vseh stanov in ki ne bi živela od sovraštva do vseh nedelavskih slojev, marveč bi samo s krepkejšim nastopom poudarjala pravice nižjih stanov. Težila bi po socialni preosnovi, ne pa po revoluciji. Opustila bi vse sanjarije o bodoči komunistični državi in bi se trudila samo za vedno uspešnejše zboljšanje delavskih razmer. Pri tem ne

bi čakala, da se najprej uniči mali obrtni in kmečki stan, marveč tudi tema stanovoma bi pomagala do boljših razmer.

Ti Bernsteinovi nasveti so taki, da jih more podpisati vsakdo. Prepričani smo, da se bo mnogo socialnih demokratov obrnilo za njim. Nemška stranka se ga bo izprva pač otrešla, toda njegove misli ne bodo izginile. Leta 1891. je nemški strankarski shod v Lübecku z veliko večino obsodil njegove nauke. Treznejši, boljši in razumnejši socialisti se jih bodo pa oprijemali vedno bolj. Ali bo pa v tem kmalu propadla vsa Marxova socialna demokracija? Tega vprašanja si ne upamo potrditi. Ogromna večina socialnih demokratov namreč nima nobene jasnosti v programski, teoretični podlagi svoje stranke. Svojo revščino in zapuščenost čuti; iz nje ji izvira nezadovoljnost in iz te se rodi želja po boljšem. Ti želji ustreza socialnodemokratsko gibanje, ki obeta raj na zemlji v bodoči komunistični družbi.

Iz zgodovine komunizma in socializma na Nemškem smemo za trdno sklepati, da komunistična ideja ne bo umrla. Četudi pade oblika, s katero jo je obnovil Marx, dobila si bo novih oblik in nekaj z zmotnimi sanjarijami, nekaj pa tudi s krvavimi upori bo uporabljala v svoje namene moč nezadovoljnosti, ki je ne more uničiti nobena sila v vseh človeških srcih, dokler bo svet stal. Oslabi se lahko njena sila s pravično socialno preosnovo, predvsem pa z živo vernostjo; a ker greha ne more nihče spraviti s sveta, zato tudi ne more docela uničiti lakomnosti in napuha, iz katerih se koté socialne zmote.³⁹⁰

V Švici.

Svobodna Švica ima že dolgo časa razvito delavsko gibanje. Weitling in Becker sta že pred letom 1848. tam sejala socialistične nauke. Po l. 1848. se je ustanovilo mnogo delavskih društev. Ko se je ustanovila internacionala, so se ji člani teh društev večinoma pridružili. Spor med Bakuninom in Marxom, med anarhizmom in socializmom se je v Švici od leta 1870. posebno krepko kazal. Bakuninovi pristaši so meseca novembra 1871 na shodu v Sonvillier ustanovili svojo »ju-

³⁹⁰ Kako prav je sklepal dr. Krek, dokazuje n. pr. ruski boljševizem. Op. prir.

raško zvezo« (Fédération jurassienne).³⁹¹ Od drugod pribegli anarhisti so anarhistično gibanje silno razširjali med švicarskimi delavci. A to ni trajalo dolgo. Švica je demokratska država in zato se tam ne čuti toliko nasprotstvo proti vladi kakor drugod. En del socialističnega programa je takorekoč že izvršen; zato nima socializem tistega silovitega revolucionarnega značaja kakor drugod in vsled tega tudi ne toliko kali za anarhizem.

Dne 21. oktobra 1888 se je ustanovila v Švici socialnodemokratska stranka na shodu v Bernu.

Poleg nje je pa zadnji čas stopilo na socialnodemokratski temelj razvito in krepko organizirano Grütlijsko društvo (Grütliverein), ki se je leta 1838. ustanovilo v Ženevi. Dne 9. oktobra 1892 se je namreč na društvenem shodu v Oltenu sprejel tale predlog: »Grütlijsko društvo je švicarsko društvo, ki namerava pospeševati razvoj političnega in socialnega napredka v švicarski deželi v zmislu in duhu socialne demokracije.«

Strokovna organizacija je živahno razvita; posamezna društva imajo svojo veliko strokovno zvezo.

Katoličani so ustanavljali izprva katoliška rokodelska društva. Dne 21. avgusta 1887 so pa sklenili zastopniki raznih katoliških društev v Bazelu, da prično snovati katoliška delavska društva. Ta sklep se do danes srečno izvršuje. V strokovnih zadevah postopajo delavci socialistične in katoliške organizacije vzajemno. Katoliške delavce vodi sedaj neumorno delavni Decurtins.³⁹² V Švici je to lažje mogoče nego pri nas, ker tam med socialnimi demokrati ni surovih napadov na vero, Cerkev in duhovstvo. Nasprotno se mnogokrat tudi od socialnih demokratov sliši lepa priznalna beseda katoliški Cerkvi. Njeni nauki se spoštujejo, njene smeri se tudi od nasprotnikov blagohotno upoštevajo. V sedanjih razmerah ima socialna demokracija med Nemci večino, med Francozi in Lahi pa znatno nadvladuje krščanska misel.

Na Danskem.

Misel delavske internacionale so razširjali od leta 1871. na Danskem Harald Brix, Pavel Geleff in Louis Pio.

³⁹¹ Po gorovju Jura med Švico in Francijo. Op. prir.

³⁹² Umrli dne 30. maja 1916. Op. prir.

Za dan 5. maja 1872 so kopenhagenski pristaši mednarodne zveze sklicali velik delavski shod. Policija ga je prepovedala in zaprla voditelje. Delavci so se nji in vojakom ustavili z orožjem. Od tedaj je vlada nekaj časa s silo zatirala vsako gibanje v socialnodemokratskem zmislu. Opravila ni seveda ničesar. Socialna demokracija na Nemškem je podpirala z zgledom in dejanjem socialnodemokratsko agitacijo. Dne 1. maja l. 1890. se je ustanovila enotna stranka, ki je pomagala, da se je tudi za Skandinavijo še tistega leta meseca avgusta osnovala socialnodemokratska stranka. Danska socialna demokracija je zlasti zato važna, ker je edina, ki si je tudi na kmetih priborila precej tal. Več dnevnikov izhaja. L. 1893. jih je bilo pet; strokovnih društev je takrat štela 400, v katerih je bilo združenih 36.000 delavcev. V zadružnem gibanju se sme primerjati z belgijsko soc. demokracijo. Kjer le more, ustanavlja lastna podjetja, konsumna društva, pekarije in druge gospodarske zadruge. Tudi v političnem oziru si je priborila precejšnjo moč.

Na Angleškem.

Delavske zveze (Trades Unions), ki so že zdavnaj pred Marxom krepko delovale na Angleškem, so zavrle pot novemu socializmu v svojo domovino. V teh zvezah združenim delavcem je šlo in gre še dandanes v prvi vrsti za to, da si pribore gospodarsko zboljšanje; vsled tega se sprejemajo v strokovne organizacije delavci brez ozira na narodnost, na politično prepričanje ali na veroizpoved. Marxov socializem pa zahteva predvsem političnega boja, izvirajočega iz slojnega sovraštva in smerečega v komunistično državo. Internacionala je izprva imela precej vpliva pri angleških delavskih zvezah. Njihov shod je v Sheffieldu l. 1866. napravil tale sklep: »Shod popolno priznava trud, s katerim hoče mednarodna delavska zveza delavce vseh dežel združiti s skupno bratsko vezjo in priporoča vsem tu zastopanim strokovnim društvom najsilneje, naj se pridružijo ti zvezi v prepričanju, da je izredne važnosti za napredek in prospeh delavskega stanu.« Ravno to priporoča zvezni shod l. 1869. Res se je precejšnje število angleških delavcev pridružilo internacionali. Ko se je pa ta postavila na stran francoske komune l. 1871. in ko so se istega leta priznale zakonite pravice delavskim strokovnim zvezam, se je pa v kratkem času večina angleških delavcev odpovedala Marxovi internacionali in s tem

seveda tudi njegovemu socializmu. Po Henry Georgeovi knjigi *Progress and Poverty*³⁹³ se je agrarna socialistična ideja jela precej širiti na Angleškem. Precej močno je že gibanje, ki zahteva, naj se zemljišče podržavi. To zahtevo je sprejela v svoj načrt tudi l. 1881. ustanovljena »Demokratska zveza« (Democratic Federation), pri kateri so delovali zlasti H. M. Hyndman, Herbert Burrows in Miss Helen Taylor. Meseca septembra l. 1883. je spremenila ta zveza svoje ime, postavila se popolnoma na Marxovo stališče in se odslej zvala »Socialnodemokratska zveza« (Socialdemocratic Federation), ki ima sicer nekaj vnetih voditeljev, toda le malo članov in vsled tega med delavci takorekoč nobenega vpliva. Voditelji so se često prepirali med seboj; to je zvezo razbijalo. L. 1885. je celó Marxova hči Eleanor s svojim drugim Edvardom Avelingom in več drugimi izstopila iz nje. Ti ubežniki so osnovali še istega leta »Socialistično ligo« (Socialist League), ki se pa je kmalu razrušila.

Znamenita je v socialističnem angleškem gibanju Fabijska družba, ki se je ustanovila l. 1883.³⁹⁴ V nji so se jeli zbirati socialisti izmed srednjih stanov, n. pr. časnikarji, odvetniki, uradniki, pastori. V nji se proučavajo razna gospodarska in politična vprašanja. Dasi je njeno število majhno, ima vendar vsled izobrazbe in slovstvenega delovanja svojih članov precej vpliva. Bernard Shaw, Sidney Olivier, Sidney Webb, William Clarke, Hubert Bland, Graham Wallas in Mrs. Annie Besant so znamenite in tudi izven Angleške znane moči Fabijske družbe. Po svojih spisih ima ta družba posredno tudi nekaj političnega vpliva.

Ker je zborovalna svoboda na Angleškem mnogo večja nego v Nemčiji ali v Avstriji, so se tam vedno naseljevali tuji socialisti in anarhisti in ustanavljali svoja društva. Ne more se pa reči, da bi imeli na domačine kaj vpliva. Katoliških in krščanskih delavskih društev je lepo število, ki gredo v gospodarskem oziru vzajemno s svojimi tovariši in so večinoma člani delavskih strokovnih zvez. Kardinal Manning je celó zahteval od vsakega društvenika kat. del. društev v svoji škofiji, da bodi vpisan v

³⁹³ Glej stran 69.

³⁹⁴ »Fabian Society«, ker si je vzela za vzor starorimskega poveljnika Fabija, ki se je zval Oprezni (Cunctator). Op. prir.

svojo strokovno zvezo. To že samo po sebi preprečuje drugod v delavskih organizacijah tako razcvetelo surovo sovraštvo proti religiji in duhovstvu, tembolj ker na Angleškem, kakor smo videli, o kaki krepki socialnodemokratski stranki sploh govoriti ne moremo.³⁹⁵

Nekoliko več sreče imajo angleški socialisti po kolonijah, zlasti v Avstraliji, kjer ima avstralska socialistična zveza v Sidneyu svoj sedež; a tudi tam jim manjka tistega revolucijskega duha, brez katerega Marxov nauk nima življenja.

Na Francoskem.

Ko je padla komuna, se delavci nekaj let niso mogli politično organizirati, le strokovne zveze so se razvijale: ustanovilo se je mnogo delavskih hranilnic in posojilnic, konsumnih društev, produktivnih zadrug in pričele so se celó delavske borze. Kakšno mišljenje je prevevalo to gibanje, vidimo iz sklepa, ki se je storil na strokovnem in združnem shodu meseca oktobra l. 1876. v Parizu. Dejali so, da edino združništvo in strokovno združevanje more pomagati delavcem, in da je torej nespametno, potegovati se za politično moč in tratiti sile s političnimi, zlasti z volivnimi boji.

Istega leta se je pa vrnil v Pariz Jules Guesde (izg. Ged), iz Italije pregnan zavoljo socialistične agitacije. Ta mož (rojen dne 11. novembra 1845 v Parizu) je bil že izmlada navdušen pristaš Marxovih načel. L. 1871. so ga obsodili v petletni zapor, pa je ubežal začetkom v Ženevo, kesneje v Italijo. Vrnivši se v domovino je takoj pričel socialistično agitacijo. Koncem l. 1877. je s svojimi prijatelji ustanovil list L'Égalité (Enakost), pri katerem sta sodelovala tudi Nemca Liebknecht in Bebel. Pomalem si je pridobil precej močno stranko kolektivistov,³⁹⁶ kakor se imenujejo.³⁹⁷ Pomagata mu zlasti Deville in Marxov zet Lafargue. L. 1880. se je sprejel na shodu v Marseillu skupen načrt. Od takrat se je pa tudi razvil boj med

³⁹⁵ To potrjujejo soc. demokratje sami. Glej Handbuch des Socialismus, o. c. str. 185.

³⁹⁶ Kolektivist (po lat.) pomenja človeka, ki trdi, da mora vse premoženje pripadati skupnosti; bistveno se torej ne razlikuje kolektivist od komunista.

³⁹⁷ Glavna Guesdeova dela slovejo: Essai de catéchisme socialiste. Collectivisme et Révolution 1879. Services publics et Socialisme 1883.

zadružniki in kolektivist. Zastopniki združništva in nasprotniki politične borbe (zlasti Brousse in Malon) so z vsemi silami napadali kolektiviste, imenujoč jih avtoritarce in Marxovce. Ti so pa svoje nasprotnike nazivali posibiliste,³⁹⁸ češ, da se ne brigajo za veliki socialistični cilj, marveč samo za posamne drobtine. Ta spor traja do danes. Kolektivist so polagoma zmagovali nad posibilisti, ki so v političnem oziru vedno menjavali svoj bojni način in predvsem skrbeli, da bi dobili občine v roke, kar se jim je tudi v mnogih krajih posrečilo. Sploh pa nista delovali samo ti dve organizaciji, marveč tekom časa so nastale še druge. Na shodu v Parizu l. 1899., ki se je sklical v ta namen, da bi se dosegla edinstvo med njimi, so bile zastopane te stranke: a) Francoska delavska stranka (Guesdisti, izg. gedisti); b) revolucijska socialistična stranka (Blanquisti); c) zveza socialističnih francoskih delavcev (Broussisti); č) revolucijska socialistična delavska stranka (Allemanisti); d) splošna zveza nezavisnih (Jaurès),³⁹⁹ Gérault-Richard, Millerand,⁴⁰⁰ ki je postal celo minister, Viviani;⁴⁰¹ e) revolucijska komunistična zveza (Groussier, Déjeante).

Ustanovili so enotno stranko, toda brez programa, glede katerega ni bilo mogoče doseči sloge, samo v organizacijskem načrtu so se vsi zedinili. Sklenili so vsakoleten skupni shod, in strankarski glavni odbor, ki se vsako leto znova voli. A kakor socialisti sami pravijo, se ta navidezna edinstvo ne bo držala, pač pa ostane notranja edinstvo revolucijskega duha pri vseh raznih strujah. In ta duh, ki navdaja vročekrvne Francoze, je pripravljen o primernih trenutkih vzkipeči tako in še močneje, kakor ga čutimo iz povestnice prešlih vekov. Ako bukne svetovna socialna revolucija, bo brez dvojbe po Marxovih besedah glasno pel galski petelin.⁴⁰²

³⁹⁸ Posibilist (lat.) pomenja tu človeka, ki se trudi, da bi dosegel to, kar je ravno mogoče.

³⁹⁹ Ustreljen dne 31. jul. 1914 v Parizu; je bil zagovornik pacifizma.

⁴⁰⁰ L. 1910. minister javnih del, od avgusta 1914 do oktobra 1915 vojni minister; januarja 1920 ministrski predsednik, je postal sčasoma popoln nacionalist. Op. prir.

⁴⁰¹ Rojen 1863, odvetnik, 1906—1910 minister za javna dela in socialno skrbstvo, leta 1910. dosegel starostno zavarovanje, 1914/15 ministrski predsednik itd. Op. prir.

⁴⁰² Gallus pomeni v lat. 1. Francoza in 2. petelina. Op. prir.

Kakor smo že večkrat omenili, se je na Francoskem že davno začelo socialno gibanje tudi v krščanskem zmislu. Zlasti dve važni struji sta se razvili v tem oziru. Prva — konservativna — se je že sredi devetnajstega veka jela pečati z delavskim vprašanjem. Duševno jo je vodil Le P l a y (rojen dne 11. aprila 1806 v Honfleuru, umrl 5. aprila 1882), inženjer in rudniški voditelj, kesneje senator in državni svetnik. Ta mož je delavske razmere po raznih državah temeljito študiral.⁴⁰³ Treba je, — tako uči — da se razmere dobre rodbine preneso na tvornice in rudokope. Zato je pa treba predvsem žive katoliške vere. Državnemu posredovanju ni prijazen. Vse delavske organizacije in tudi razmere med delavci in delodajalci naj bi se razvijale popolnoma svobodno. Po Le Playovih načelih se je na Francoskem res mnogo storilo v blagor delavskega stanu. Nekaj katoliških delodajalcev ga je ubogalo (n. pr. H a r m e l v Val des Bois); zlasti je pa mnogo storila krščanska ljubezen, od katere je edino pričakoval Le Play rešitve socialnega vprašanja.

Drugo strujo vodi De M u n (rojen dne 28. februarja 1841 v Lumigny), ki se drži popolnoma Kettelerjevih načel. Od države zahteva krepkega socialnega delovanja in strogih zakonov proti kapitalističnemu izsesavanju.⁴⁰⁴ Ta struja je delovala že od svojega začetka po mislih, ki jih je razvil l. 1891. L e o n X I I I . v delavski okrožnici. Budila in podpirala je vedno poleg političnega delovanja tudi združno gibanje med vsemi delavskimi stanovi. Nazivlje se še dandanes Association catholique (katoliška zveza). Tako so nastala med kmeti in delavci razna kreditna, konsumna društva in vseh vrst produktivne zadruge. V državni zbornici uživa vsled svojih jasnih načel in svoje marljivosti De Munova stranka mnogo ugleda.

Na Laškem.

Prva delavska društva na Laškem imamo že leta 1848. Ustanovil jih je Giuseppe Mazzini. Ta mož se je rodil dne 28. junija leta 1805. v Genovi. Že za mlada se je nasrkal revolucijskih

⁴⁰³ Njegova glavna dela slovejo: Les ouvriers Européés 1885; Les ouvriers des deux mondes 1864; La Reforme sociale en France 1864; L'organisation de la famille et l'organisation du travail.

⁴⁰⁴ Grof Albert de Mun je umrl — kakor smo že omenili — 6. okt. 1914 v Bordôu. Op. prir.

misli in sklenil bojevati se vse življenje proti tujim in domačim nasilnikom za zedinjenje vse Italije. Med tuje nasilnike je štel zlasti Avstrijo; med domače pa predvsem papeža in katoliško Cerkev, ki jo je strastno sovražil. V zvezi z Garibaldijem je deloval neumorno za svoje namene, išoč revolucijskih tovarišev po vsem svetu; poznala sta se z Lassallom, dopisoval si je nekaj časa z Marxom. Njegov životopisec P. Pellizari ga imenuje naravnost pospeševavca in dušo vsega gibanja in vseh revolucij, ki so od leta 1820. razburjale Evropo.⁴⁰⁵ Umrli je leta 1872. v Pisi.

Delavska društva je snoval predvsem iz političnih namenov: hotel jih je vzgojiti za politično revolucijo. Poudarjal je pa sam, da mora biti s to združena tudi socialna; samo da bodi politična prva. Obsojal je komunizem in dejal, da so napadi na zasebno last nori. Pač pa je »socialno vprašanje najsvetlejše in hkrati najnevarnejše v našem času«. ⁴⁰⁶ Internacionali se je ponujal, a Marx ga ni maral. Vsled tega jo je Mazzini napadal. Očital ji je, da je ustanovljena na samih negacijah, da zastopa ateizem in materializem (Mazzini je priznaval potrebo vere v božanstvo), da stoji na kozmopolitskem stališču francoske revolucije leta 1789. in da se ne briga za narodno politiko. Marxa kara, češ, da ga bolj vodi sovražstvo nego ljubezen in da bolj razdira sedanjost, nego da bi gradil prihodnost.⁴⁰⁷

Nekaj delavskih društev se je kljub temu že leta 1866. in 1867. priklopilo internacionali. A splošno je laške socialiste mnogo bolj vleklo na Bakuninovo plat. Poleg naravne vročerkrvnosti je mnogo vplival nanje germanski izvor in značaj Marxove internacionale. Bakunin je poskusil leta 1868. ustanoviti neko svojo mednarodno zvezo (Alliance internationale de la Démocratie socialiste), ki naj bi imela poleg majhne javne tudi obširno tajno organizacijo, ki naj z vsemi sredstvi deluje za splošno revolucijo: Vsaka politična oblast se mora uničiti; ravno tako se mora zatreti Cerkev. Ta zveza sicer dolgo ni živela, toda njene misli so našle, zlasti na Laškem in v Španiji, mnogo

⁴⁰⁵ Rivista della Massoneria Italiana 1891, str. 149.

⁴⁰⁶ Opere di Giuseppe Mazzini Milano e Roma. 1861—1891. Zv. XVI., stran 182.

⁴⁰⁷ Prim. Herm. Gruber: Mazzini, Freimaurerei und Weltrevolution. Regensburg 1901. Str. 36 nasl.

zvestih pristašev. Iz nje se je rodil leta 1871. »Odsek ateističnih socialistov« (Section des athées socialiste), »Odsek revolucijske socialistične propagande in delovanja« in kesneje mnogo tajnih anarhističnih družb. Glavno gnezdo jim je bila Italija. Do leta 1881. so bili anarhisti v večini. Tistega leta je bil pa meseca junija v Ponte Mariano tajen socialističen shod in odtakrat stopa na Laškem Marxov socializem na površje. Pričela se je živahna agitacija proti anarhizmu in za politično delovanje, ki je imela kmalu precej uspehov. Ustanovilo se je več časopisov; boj proti raznim podjetnikom se je otvoril z mnogobrojnimi stavkami, shodi in demonstracijami. Leta 1886. je dobila socialistična stranka pri volitvah v državno zbornico že nad 20.000 glasov. Izvoljena sta bila dva njihova pristaša. Tu je jela vlada socialistično gibanje preganjati, a mu je s tem dala novih moči. V dnevih 14. do 15. avgusta leta 1892. se je osnovala popolnoma po Marxovih načelih socialnodemokratska stranka v Genovi za vso Italijo, ki se še vedno krepko razvija.⁴⁰⁸ Anarhisti so se ločili od nje. List Lotta di classe (Slojni boj) se je proglasil za njeno glasilo. Strokovna organizacija v socialističnem zmislu je zlasti v Srednji Italiji zelo močna.

V Severni Italiji so pa krščanske delavske organizacije v večini. O pravem času so se jeli zlasti duhovniki zanimati za delavske stanove in jim z raznimi poučnimi in gospodarskimi organizacijami pomagati na noge. Posojilnic in raznih zadrug je narastlo mnogo v prav kratkem času. Tudi strokovne zveze se ustanavljajo na krščanskem temelju.

Razne države.

V Španiji in na Portugalskem nimamo močnih socialističnih strank. V obeh državah prevladuje še sedaj Bakuninov anarhistični duh v delavskem gibanju. Španski socialisti so ustanovili enotno stranko na temelju Marxovih načel v dnevih 23. do 25. avgusta v Barceloni,⁴⁰⁹ na Portugalskem pa hodijo v zvezi z republikanci, ker ne morejo samostojno ničesar doseči v politiki.

⁴⁰⁸ To pač velja le do l. 1915., t. j. do začetka svetovne vojne. Op. prir.

⁴⁰⁹ Letnica je pomotoma izpuščena; prireditelj je ne more najti v svojih virih. Op. prir.

Rumunška socialistična stranka se je osnovala v Bukareštu dne 13. aprila leta 1893. Iz njenega programa je znamenito, da poudarja skladnost românskîh in madžarskih proletarcev in obsoja narodno prenapetost na obeh plateh. Hkrati pa pozivlje Madžare in Rumune v boj proti ruskemu carizmu. S posebno vnemo pobija tudi antisemitstvo in brani žide. To je brezdvojbeno znamenje, da so pri tem gibanju židje na vrhu. — Rumunski socialisti skušajo dobiti kmete na svojo stran. Vodijo jih v boju proti veleposestnikom. Svoj agrarni načrt izražajo v tehle besedah: »Država naj polagoma pokupi velika zasebna posestva, ki naj se ne smejo prodati in naj bodo s posestvi javnega ubožnega zaklada ena celota; razdele naj se v najem kmetom v obdelovanje; pri tem naj imajo prednost občine, ki jih hočejo združno obdelovati.«

Stranka pa kljub temu nima mnogo uspehov. Podpirajo jo mnogo bolj izobraženci nego delavci in kmetje. Tu in drugod kjer je socialistično gibanje še v povojih, mu skušajo agitatorji z raznimi demonstracijami dati nekaj več sijaja. V ta namen služi zlasti praznovanje prvega majnika, ki brez dvojbe pomenja v mednarodni vzajemnosti utemeljeno moč socializma.

22. Leon XIII. in socializem.

Uvod.

V prvem razdelku smo pojasnili osnovna načela, ki jih zastopa krščanstvo v socialnem vprašanju. Obravnava je zgodovino socializma smo često omenjali tudi krščanske može in njihovo socialno delovanje. Iz tega smo že videli, da je Cerkev vedno umevala in ozdravljala človeštvu tudi socialne rane. Krščanska ljubezen je od Kristusa sem vedno branila zatirance in jim dejansko pomagala v nebrojnih ustanovah in zavodih. Bolniki, reveži, otroci, sirote, vdove so bili vedno najbliže materinemu srcu Cerkve.

Cerkev je tudi edina prav umevala rane nove dobe. Ostala je zvesta svojemu božjemu poslanstvu tudi v devetnajstem veku. Vsak čas je imel svoje težave, svoje zmote, svoje grehe. Vsak čas je pa tudi proizvajal svoje zdravnike. Povestnica nam priča, da so ti zdravniki le poslabšali bolezen, kjer so se ločili od tal Cerkve. Še tisto dobro, kar ga je bilo v njihovem delovanju, so izprevrgli; jasnosti, določ-

nosti, avtoritete ni bilo v njihovih poskusih. Cerkev je pa vedno s preprosto odkritostjo razkrivala rane in določala zdravila zanje. Kristovih naukov neizčrpno moč je zajemala v tistem oziru, v katerem jih je bilo ravno treba, vedno pa ohranjujoč jih v celoti. Učila je popolno krščanstvo; s posebnim poudarkom je pa vsakemu času primerno poudarjala to, česar je bilo najbolj treba; obenem je pa vedno tudi izvrševala, kar je učila.

Skrbno se je držala svojega zvanja. V področje drugih ni segala, razen kadar so bila krščanska načela v nevarnosti. Svobodni razvoj javnih političnih in gospodarskih razmer je le pospeševala in gojila; nikdar ji ni bila ena zgolj formalna oblika bolj pri srcu ko druga. Pri raznih narodih so se ob raznih časih pojavljale tudi razne oblike gospodarskega in političnega življenja. Cerkev jim ni kratila svobode; s svojimi načeli, s svojimi pripomočki jih je le blažila, navdajala z duhom božje resnice in ljubezni in vodila njihovo smer proti večnosti. Kakršenkoli narod, kakršnakoli država se je naslonila ob njo, vselej je pod njenimi krili vzknilo blagostanje, mir in zdrav napredek iz nje. Divji Paragvajci so se z njeno pomočjo prav tako plemenito razvijali, kakor svobodoljubni Franki, ponosni Angli, mehkosrčni Slovani. Socialni demokratje često mečejo puhlico v svet, da je Cerkev imela 18 vekov oblast v rokah, da pa ni ničesar storila za nižje ljudstvo. Ta trditev je neresnična v vsem svojem obsegu, predvsem pa v svojem temelju: Cerkev si ni prisvajala oblasti drugod razen v svojem delokrogu. Oblast v političnem in sploh socialnem oziru so izvrševali drugi. Tisto oblast je imela, ki jo ji je dal Gospod in ki ji je ostala tudi ob časih, ko se je zdelo, da je že popolnoma pokopana. Nikoli ni bila brez hudih nasprotnikov, ki ji niti v njenem pravem delokrogu niso pustili mirnega razvoja. Kljub temu, da je morala vedno braniti svoj obstoj, je pa vendar brez ozira, da si nakoplje najhujše sovražnike in da izgubi cela ljudstva, pobijala umstvene in npravne zmote. Kadar se je splošno poslušal njen glas, je vladal socialni red. A tudi tedaj je bil njen glas — le glas resnice, glas duhovne moči, glas svetovavke, glas duhovne matere, ne pa glas oblastnice ali gospodarice, ki si izsili pokorščino, če se ji prostovoljno ne vda. A tudi tedaj, ko je morala Cerkev svoj obstoj braniti proti najhujšim napadom, ob časih svojega trpljenja in zatiranja, je izvrševala svojo

vzvišeno nalogo z isto odločnostjo in neustrašenostjo, kakor ob dnevih svojega sijaja.

Ob katoliškem shodu v Lüttichu je dejal trierski škof z ozirom na ravno minuli divji Bismarckov boj proti katoliški Cerkvi tele znamenite besede: »V svoji škofiji imam 250 duhovnikov, ki so bili v ječi po 3, 4, 5 mesecev, po 1, 2, 3 leta. Moj prednik je sedel v ječi; vsi moji duhovniki so dolgih sedem let gladovali in se niso vdali. Potrpežljivo prenašaje krivico so protestirali proti nji in za teh sedem let, ko so bili sami žrtva krivičnega zakona, so zahtevali, naj se ustanové pravični zakoni za delavce in reveže.«⁴¹⁰

Taki pojavi niso osamljeni v zgodovini katoliške Cerkve. Pričajo nam nepobitno, da Cerkev res umeva rane na telesu človeštva in da jih ob vsakem času tudi skuša zdraviti.

Kakor na ogreti ruši pomladi vse kali in brsti, tako je tudi v cerkvenem življenju. Njena plodovita tla niso nikoli brez zelenja in cvetja. Pomladno solnce večne resnice vzbuja vedno čilo življenje na njenih livadah. Tudi nova doba spričuje, da življenje v Cerkvi ne umrje nikdar. Navedli smo že nekaj dejstev v dokaz. A tu, kakor vselej, vidimo, da to bujno življenje nima potrebne edinosti in varnosti, preden se ne oglasi najvišja avtoriteta v Cerkvi. Zmote od resnice, sence od svetlobe se ne dajo strogo ločiti brez odločilne besede tistega skladnega temelja, na katerem stoji Cerkev. Človeška slabost, sebičnost, lenoba, predsodkov polna omejenost ima silno moč, dokler je ne razkrije najvišja cerkvena oblast. To velja za vse čase, velja tudi za zgodovino socialnega gibanja med katoličani v minulem stoletju.

Treba je bilo delovanja v dvojni smeri. Socializem se je razvil v novi dobi iz gnilih, krivičnih družabnih razmer. Te razmere je bilo treba proučevati. Zanimanje za socialno ustrojstvo je bilo v prvi vrsti potrebno. Na tem temelju je bilo šele mogoče postaviti načela, ki jih zahteva krščanska vera v socialno ozdravljenje. Program in delovanje v korist zatiranih stanov sta se mogla razviti le na podlagi temeljitega opazovanja vsega gospodarskega življenja. To je bila prva smer.

⁴¹⁰ Hist.-pol. Blätter 1890; str. 631.

Novodobni socializem je sprejel za svoj temelj načelo materializma in komunizma. Oboje nasprotuje krščanstvu in zato je bilo treba boja proti njima. In to je bila druga smer krščanskega socialnega delovanja.

Težki jarem uradniškega nasilstva, ki je vklepal cerkev, se je poznal in se pozna še dandanes z ozirom na socialno delovanje. Potreba boja proti materializmu in komunizmu se je pač kmalu spoznala med katoličani, a prezirala se je marsikje prva smer: zmisel za socialno življenje in delovanje v njegovo izboljšanje. Vrhu tega pa ni bilo potrebne edinosti.

Tu je pa posegel vmes Leon XIII. in je v treh okrožnicah pojasnil katoliško stališče v socialnem vprašanju. Te okrožnice ostanejo znameniti mejniki v zgodovini novodobnega socialnega gibanja.

V prvi »Quod apostolici muneris« dne 28. decembra leta 1878. se poudarja pomen socialnega vprašanja sploh in posebej materialističnega in komunističnega socializma, in se budi zmisel za socialno delovanje.

V drugi »Rerum novarum« dne 15. maja leta 1891. se razvija socialni program po vekovitih krščanskih načelih.

V tretji »Graves de communi« dne 18. januarja leta 1901. se pa opisuje način in smer krščansko-socialnega delovanja.

Njihovo vsebino in razmere, v katerih so izšle, podajamo v nastopnih odstavkih.

Ob nastopu Leona XIII.

Leon XIII. je zasedel leta 1878. prestol sv. Petra. Liberalizem, ki je bil duševni oče novim strujam, je bil že jasno označil v vsi njegovi zlobnosti in krivičnosti njegov prednik Pij IX. v svoji okrožnici »Quanta cura« dne 8. decembra leta 1864.

Ob Leonovem nastopu je pa mogočno dvigal svojo glavo socializem. Malo let pred Leonovim nastopom je razpadla internacionala, marsikje se je budila nova anarhistična struja. Socialni demokratje so se pa ravno takrat, ko je Leon XIII. začel vladati, jeli organizirati po posamnih državah.

Mnogo katoličanov je umevalo, za kaj gre. V Belgiji Woeste, v Avstriji Vogelsang, Kuefstein, Lobkovic, Clam-Martinic, Seb. Brunner, na Nemškem Ketteler, Moufang, Hertling, na Francoskem de Mun, La Tour du Pin, ki sta se kot jetnika v francosko-nemški vojni l. 1870. seznanila s Kettelerjevimi idejami, in za njima Segur-Lamoignon, Lorin, Milcent, Savatier, Cety, v Švici zlasti škof Mermillod — vsi ti so budili zmisel za socialistično gibanje in pozivali katoličane k socialnemu delovanju. Pričela so se ustanovljati razna društva in raznovrstne gospodarske zveze, da bi se s pozitivnim delovanjem preprečilo razširjanje socializma. Več katoliških delavskih društev je nastalo v Švici (Union de Fribourg), na Francoskem, na Nemškem in v Belgiji. Izvrstno so delovala Kolpingova katoliška rokodelska društva. Po Kettelerju se je jela širiti misel produktivnih delavskih zadrug.

V varstvo kmečkega stanu je osnoval Schorlemer Alst kmečko zvezo na Nemškem. Raiffeisenovke je presadil iz Nemčije na Laško Cerutti, na Francosko Durand; razširile so se po malem tudi po Irskem, Španskem in v Avstriji.

Bilo je pa vendar le razmerno zelo malo socialnih delavcev in še ti večinoma razpršeni brez jasnih načel, sicer polni dobre volje, a brez prave moči. Čas je bil socialističnemu gibanju močno prijazen. Ko so Nemci premagali Francoze, se je pričela velika gospodarska kriza; posamne države so se v divjem boju pulile za trge svojim pridelkom in izdelkom. Nova podjetja so kar rastle iz tal. Velika obrt se je takorekoč čez noč silno pomnožila in s tem je vedno bolj naraščalo število delavskih armad, ki so prihajale trumoma s kmetov v mesta in se selile od kraja v kraj, iz dežele v deželo, od enega konca sveta do drugega. Ob taki spremenljivosti je bilo le težko mogoče, spraviti kaj stalnih načel med te ogromne nestalne čete. Samo socialisti — sami delavci — so imeli lahek posel. Storilo bi se bilo lahko mnogo več, ko bi bilo pravega zmisla za tako delo. A ni ga bilo.

a) Mnogo jih je bilo, ki socialističnega gibanja sploh niti poznali niso. Gospodarske razmere so bile večini nepoznana skrivnost, za katero se niso prav nič menili.

Zvezo gospodarskega življenja z duševnim in političnim je le malokdo zasledoval. Tisti, ki so študirali socialne razmere, so bili v očeh drugih nekakšni posebneži. To duševno lenobo je podpiral na vso moč tudi močno razširjeni liberalizem med katoličani. Možje kot n. pr. Le Play, Perin, Jannet, Théry in drugi so se kazali vnete katoličane, a obenem so v gospodarskem oziru zastopali liberalno stališče. Med velikimi obrtniki in velikimi posestniki jih je pač nekaj ohranilo še versko prepričanje, toda želja po dobičku je bila večinoma večja nego katoliška zavest. Tudi med duhovniki je bilo malo zmisla za proučavanje socialnih razmer. Vse zmede, zmote, nove potrebe in šege so se pojmovale bolj kot krajevni pojavi; premalo so se zasledovali temeljni vzroki in zato ni bilo pravega pregleda o socialnih razmerah.

b) Z nevednostjo je bilo v zvezi zaupanje, da bo ves socialistični vrišč sam ponehal, da na vsem tem gibanju ni nič, da že razpada. Mirno so čakali taki modrijani tistega trenutka, ki so si ga v živi domišljiji ustvarili, da se namreč socializem sesede.

c) Velika večina tistih, ki so vsaj nekoliko motrili to gibanje, je kratkomalo rzsodila, da je vse socialno vprašanje le želodčno, da gre pravzaprav samo za več kruha. Materializma, ki je bil tako tesno zvezan s socializmom, niso videli. Niso umevali, da je socializem nova, moderna filozofija, ki ne sega samo do želodca, marveč ki se dotika najtanjših strun človeške duše in srca.

č) Mnogo sitih in mirnih državljanov je pa imelo kratko sodbo, da mora država s silo zatreti socializem. Socialisti so puntarji proti javnemu miru in redu in — dovolj! Če ni drugače pa z bajoneti nanje! To stališče je zastopal dalj časa celo Bismarck. Da bi ločili to, kar je bilo zdravega v gibanju, od zmot, da bi skušali odstraniti vzroke socializmu, da bi s primernimi zakonitimi ustanovami spravili proletarce na boljši tir, da bi s pametnimi delavskimi zvezami oslabili socialistična društva, na to niso mislili.

V tem času in v takih razmerah je zagledala beli dan okrožnica Leona XIII. proti socialističnim strankam (adversus socialistarum sectas) z začetnimi besedami »Quod apostolici muneris«.

Misli v okrožnici »Quod apostolici muneris«.

1. Papež ima apostolsko dolžnost kazati, kako nevarna kuga se plazi po udih človeške družbe pod imenom socialistov, komunistov ali nihilistov. Ti ljudje se družijo v javnih društvih, razdirajo temelje vsake državljanske družbe, zametujejo božje in človeške zakone, taje vsako oblast in pravijo, da so vsi ljudje glede na dolžnosti in pravice popolnoma enaki. Zakonsko zvezo razdirajo in zvezo med možem in ženo prepuščajo goli pohoti. Upravičenost zasebne lasti tajé. Svoja načela širijo po shodih, knjižicah in časopisih. Nevarne posledice se kažejo na vseh plateh; zlasti strašen pojav so napadi na vladarje.

2. Vzroki temu socialističnemu gibanju so tile:

a) Racionalizem in boj proti božjemu razodetju, ki se je pričel v 16. veku s protestantovstvom.

b) Z racionalizmom zvezani individualizem (liberalizem), ki zahteva za posamnika neomejeno svobodo in ga obožava.

c) S tem združena zmota, da izvira vsa oblast samo iz ljudstva.

č) Slabe brezverske šole.

d) Misel na samo posvetno srečo; pozabila se je večnost.

3. Papeža Klemen XII. in Benedikt XIV. sta bila nevarnost skrivnih strank razkrila, čim so nastale. Te skrivne stranke — framazonstvo, t. j. prostozidarstvo — so ravno spočele ideje, ki sedaj stopajo na dan v socializmu. Proti liberalizmu v filozofiji in politiki je nastopil že Pij VI. in je napovedal, kako žalostni časi pridejo za ljudstvo, če se uresničíjo liberalna načela. Ko so se liberalne zmote dalje širile, so jih pobijali Pij VII., Leon XII. in Pij IX. Državna oblast pa ni hotela v Cerkvi in v papeževih besedah videti svarila, marveč je Cerkev napadala kot svojo sovražnico.

4. Zmote v socializmu so jasne ko beli dan.

a) Enakost, o kateri govore socialisti, je pač resnična krščanska zahteva v tem zmislu, da so si pred Bogom vsi ljudje enaki; niso si pa enaki v družbi. Dolžnosti in pravice niso pri vseh enake.

b) V družbi so potrebni razni stanovi, ki imajo raznovrstna opravila in svojim razmeram potrebne pravice. Noben

stan pa ni neodvisen od Boga. Tudi višji, voditelji in vladarji ljudstva, bodo morali dajati odgovor pred strogim Sodnikom.

c) Krščanska zakonska zveza mora ostati sveta. Rodbina je temelj človeški družbi. Zato koristijo rodbine, ki so uravnane po božjih zakonih, vsi človeški družbi.

č) Upravičena je tudi zasebna last. Bogatejši ljudje morajo po božji volji skrbeti za reveže, ki pomenjajo Kristusa samega. Človeška družba, ki ne upošteva teh načel, sili nazaj v paganstvo. Dvoje je mogoče, če vlada pri bogatejših ljudeh brezobzirno dobičkarstvo: ali mora velika večina ljudi propasti v najsrამotnejše suženjstvo, ali pa morajo biti upori in zločini na dnevnem redu.

5. Treba je torej poslušati Cerkev, ki uči edino prava načela za ozdravljenje bolne družbe. Česar ne zmorejo človeški zakoni, premore ona; treba ji je le svobode v njenem delovanju.

Zlasti je potrebno ustanavljati delavska in rokodelska društva, ki naj se na verskem temelju bore proti socialističnim zmotam.

Vpliv papeževih besedi.

Leon XIII. je spregovoril in takoj se je jela izgubljeni mrena z oči mnogih do tedaj socialno slepih mož. Začelo se je med katoličani živahno zanimanje za socialno vprašanje. Tem laže je to šlo, ker je sv. oče kazal pot, po kateri se pride do trdnih načel tudi v družboslovju. V svoji okrožnici »Aeterni Patris« dne 4. avgusta leta 1879. je priporočil, naj se vrne krščanski svet k filozofiji sv. Tomaža Akvinca. S tem je pokazal temelj, na katerem se lahko razkrije in ovrže vsa zmotna filozofija in mnogovrstne zmote, vzkalivše iz nje. Ker je šlo zlasti za to, da se razkrinkajo npravne zmote, ki so se vrinile v politično in socialno življenje, zato je sv. oče v svojih okrožnicah »Diuturnum illud« dne 29. junija 1881, »Immortale Dei« dne 1. novembra leta 1885. in »De libertate humana« dne 20. junija 1888 točno in jasno našel načela krščanskih držav in sploh urejenega življenja človeške družbe.

Katoličani so se jeli boriti proti socialistom odkrito in odločno ne samo s tem, da so pobijali njihovo komunistično načelo in snovali krščanske delavske zveze, marveč tudi s tem, da so razkrivali zmote znanstvenega materializma v vsem

njihovem obsegu. Edini resni nasprotniki so jim postali. Vse druge stranke so samo pomagale socializmu, ki se je silovito razširjal.

Posamni škofje so stopili na čelo socialnemu gibanju; tako na pr. Mermillod v Parizu, Gibbons v Novem Jorku, Manning v Westminsteru in mnogo drugih.

Na katoliških shodih se je povsod obravnavalo tudi socialno vprašanje in se širilo zanimanje za socialne študije in navdušenje za delovanje v korist delavskih stanov.

Ogenj svete vneme, ki ga je vžgal Leon XIII., je pa dobival vedno najkrepkejšega goriva pri njem samem. Ob raznih prilikah je sv. oče spodbujal, učil, opominjal, kako in kaj naj se deluje. Leta 1885. je v znamenitem govoru sto krščanskim industrialcem, ki so priromali k njemu, poudarjal, kako se moreta zopet pravičnost in ljubezen uvesti v družbo. Tri znamenita francoska delavska romanja, katerih prvo je zbralo 6000, drugo 10.000 in tretje 15.000 delavcev krog Leona, so bila žive prošnje: »Gospod, reši nas; poginjamo!« Pri svojem očetju so našli delavci tolažbe, zavetja in potrdila v prepričanju, da le krščanstvo more zboljšati njihove razmere.

Bilo je pa vendar še mnogo nejasnosti. Enotnega socialnega programa še niso imeli katoličani. Programov dovolj, a v marsičem je bilo še daleč do potrebne edinosti. Liberalizem je tudi med katoličani že kazal svoj pogubni vpliv. Govorili so: »Država nima pravice, vtikati se v zasebne gospodarske razmere; delavska pogodba mora ostati neomejeno svobodna; delodajalec naj se ravna po svoji vesti, ni pa treba zakonov, ki bi ga s svojo silo ovirali.« — Velikokrat se je čula beseda, da naj Cerkev pomaga samo z načelom medsebojne ljubezni v tem, da sama goji dela ljubezni za reveže in da spodbuja svoje vernike k temu. Obenem se je poudarjalo, naj duhovnik deluje samo v cerkvi, češ, da si med ljudstvom škoduje in si nakoplje mnogo nevarnosti. Proti delavskemu združevanju je bilo polno predsodkov. Mnogo jih je trdilo, da se s takimi zvezami goji samo upornost in se ljudje navajajo in uče takih stvari, ki jim jih ni treba vedeti, ki so v škodo njim in drugim.

To dobro poznamo že iz lastne skušnje. Ni nam treba dokazovati, da je bilo res mnogo slepote, nevednosti, negotovosti in zmotnega tavanja semintja.

Kakor mlada zarja izza ponočnih megla je prisvetila v ti dobi papeževa okrožnica o delavskem vprašanju. Dan 15. maja 1891 ostane zgodovinsko najpomembnejši dan v zgodovini krščanskega socialnega gibanja. Razvila nam je okrožnica v usodnem času enoten, jasen program.

Okrožnica »Rerum novarum« — o delavskem vprašanju.

1. U v o d. — Nova doba je nastopila v socialnem oziru. Nove iznajdbe, nove obrti so ustvarile novo razmerje med delavci in delodajalci. Prejšnje blagodejno medsebojno življenje je ponehalo; razpadle so stare krščanske organizacije. Na eni strani je zavladala silna pohlepnost, požrešno oderušstvo, na drugi so pa nastale nevarne, na vse pripravljene delavske zveze. Bogastvo se kopiči v rokah maloštevilnih ljudi, revščina vlada pri večini. Hud boj se bije.

2. K o m u n i z e m. — Socialisti hočejo odstraniti nezdrave razmere s komunizmom. Ta je pa n e p r i m e r e n, ker škoduje delavcem samim: Delavec dela zato, da zasluži; zaslužek je njegova lastnina. Svobodno jo sme uživati po svoji volji. Komunizem mu pa ravno v ti najvažnejši stvari jemlje svobodo.

Krivičen je, ker dela lastnikom neupravičeno silo in ne pozna državnih pravic in dolžnosti; država namreč nima pravice, prepovedati zasebno last, marveč jo mora braniti. Končno pa n a s p r o t u je komunizem človeški n a r a v i:

a) Človek ima um, da misli tudi na nenavzoče stvari in na bodočnost. To ga sili, da za bodočnost tudi skrbi; z zasebno lastjo se pa ravno preskrbuje v tem oziru.

b) Človeške potrebe so stalne; zato morajo biti tudi pripomočki stalni. Stalnost mu pa daje v tem zmyslu samo zasebna last.

c) Človek je starejši nego država; njegovo naravno pravo do zasebne lasti je prvotnejše nego državno.

č) Zemlja je najbolj potrebna, da si človek ohrani življenje. Obdelovanje zemlje je pa samo tedaj urejeno, če je zemljišče v zasebni lasti. — Poljedelec vtiskuje zemlji, ki jo obdeluje, pečat svoje osebnosti. Zato je njegova. Ropar je, kdor mu jo skuša vzeti.

d) Človek ima pravico, da si ustanovi družino. Oče se nadaljuje v svojih otrocih. Skrbeti mora za njihovo prihodnost. To je mogoče le, če obstaja zasebna last.

e) Komunizem ubija red in mir, nasprotuje napredku in uvaja najhujše suženjstvo.

Komunizem je torej napačen. Zasebno lastninsko pravo mora ostati sveto.

3. Kdo naj deluje v socialnem oziru? — Da se srečno konča socialni boj, je treba, da sodelujejo Cerkev, država, delodajalci in delavci. Popolna enakost vseh ljudi se sicer ne da doseči, ker je razlika med njimi utemeljena že v naravi, ker življenje zahteva raznih opravil in vsled tega tudi različnih stanov, in ker so mnogovrstne težave pri delu in v življenju sploh neodstranljiva kazen za greh. Vendar pa razdor med bogatini in reveži, med delodajalci in delavci ni nepremostljiv. Kakor so v telesu v lepi skladnosti združeni razni udje, tako morajo biti tudi v družbi, ker drug drugega potrebuje. Narava sili k slogi in ne na boj.

4. Cerkev. — Prvi socialni činitelj je Cerkev, ki zajemlje iz evangelija nauke in z njimi vzgaja um in voljo.

a) Po načelu krščanske pravičnosti dela slogo med raznimi stanovi. Delodajalce uči, da delavci niso sužnji, da se mora pri njih spoštovati človeško, zlasti pa krščansko dostojanstvo, da se vsled tega ne smejo človeške moči zlorabljati in izkoriščati za dobiček. Delavcem se mora dati čas in prilžnost, da utegnejo opravljati svoje verske dolžnosti; ozirati se mora pri njih na spol in na starost, da se jim ne nalagajo dela, ki so jim neprimerna in škodljiva. Dati se jim mora poštna plača in priznavati se jim mora pravica do združevanja. Delavce pa uči Cerkev, da morajo držati sklenjeno pogodbo, da ne smejo svojim gospodarjem škodovati ne na osebi in ne na premoženju, da ne smejo rabiti uporne sile in se ne družiti v slabih društvih.

b) Cerkev uči in veleva ljubezen med ljudmi. Pravo vrednost bogastva razkriva z ozirom na večnost. Čim več ima kdo, tem večja odgovornost ga čaka pred Bogom. Lastninsko pravico omejuje krščanska ljubezen. Po pravičnosti so stvari razdeljene v zasebni lasti, po ljubezni so vse skupne. Reveže tolaži, da revščina ni sramotna, pač pa častna in zaslužna po

Zveličarjevem zgledu. Z naukom, da so vsi ljudje bratje in sestre med seboj, ustvarja pravo, notranjo slogo med njimi.

c) Cerkev ima najboljše pripomočke in je lepo urejena za socialno delovanje. Njen človeško-božji organizem najkрасnejše kaže, kako naj se uredi človeške družbe. Zgodovina spričuje, da je svojo socialno nalogo vedno izvrševala. Ves svet je prerodila. Ni čuda! Saj je Kristus, ki jo je ustanovil, začetek in konec vsemu dobremu.

č) Cerkev je sicer ustanovljena za večno zveličanje človeškega rodu; toda pri tem skrbi tudi za časno blagostanje. Mnogo njenih naprav je v službi revežev. Svojo neizčrpno moč zajemlje iz Jezusovega srca.

5. Država. — Država mora po svojem bistvu skrbeti za splošni blagor. Če je prav urejena,⁴¹¹ ji ni treba novih potov za rešitev socialnega vprašanja. V taki državi vlada poštenje, družinsko življenje je urejeno, religija in pravičnost se spoštuje, javnih bremen je malo in pravično so razdeljena, poljedelstvo, obrt, veda in umetnost se razcvitajo. Prav uravnana država mora skrbeti za vse po načelu delilne pravičnosti. Vsi sodelujejo za splošni blagor, torej naj se ga vsak tudi udeležuje. Po tisti vrsti mora skrbeti za posamezne stanove, po kateri sodelujejo za skupni namen. Prvi so tisti, ki vodijo državo. Takoj za njimi so pa delavski stanovi, ki z delom svojih rok ustvarjajo premoženje v državi. Vsled tega se mora država po zahtevah delilne pravičnosti že v drugi vrsti ozirati nanje. Svobodo mora braniti; če bi pa imelo kaj škodovati splošni koristi, mora poseči vmes. Njena dolžnost je, da nastopi ob uporih, stavkah, kadar se omaje rodbinsko življenje, kadar je vera ali nrvnost v nevarnosti, ko delodajalci krivično postopajo z delavci in žalijo njihovo človeško in krščansko dostojanstvo. Splošno mora država bolj skrbeti za reveže nego za bogatine. Rod bogatinov, ki je ograjen s svojimi trdnjavami, potrebuje manj javnega varstva; nesrečno ljudstvo, ki nima nobenih svojih moči za svoje varstvo, je pa najbolj navezano na državno oporo.

⁴¹¹ Prim. okrožnico »Immortale dei« dne 1. novembra 1885.

V sedanjih razmerah mora država izvrševati v socialnem oziru zlasti tele stvari:

a) Zasebno lastninsko pravo mora braniti, ovirati pa zapeljivo agitacijo v tem oziru.

b) Glede na stavke in upore mora predvsem skušati odstraniti njihove vzroke.

c) Delavce mora braniti, kadar jim preti kaka nevarnost na duši in na telesu. Ne sme se izgovarjati, da je delavska pogodba svobodna. Nobena pogodba ne velja, če se v nji kaj sklene, kar je proti dolžnostim do Boga ali do samega sebe. Glede na dušo morajo imeti delavci priložnost, da izvršujejo svoje verske dolžnosti. Zlasti jim mora biti zagotovljen nedeljski in prazniški počitek. Glede na telo se mora država držati načela, da nasprotuje pravičnosti in človekoljubju, če se nalaga komu toliko dela, da prekmalu opešata duh in telo. Doba za delo mora biti po razmerah tako določena, da ima delavec dovolj počitka, da se mu vrnejo izrabljene moči. Ustanoviti se morajo zakoni za varstvo otrok in žen, ki so manj pripravne za obrtno delo in po naravi odločene bolj za domača opravila. Zahtevati se morajo naprave, ki varujejo delavcem zdravje in življenje. Država mora tudi skrbeti, da se delavcem pri mezdi ne godi nobena krivica. Mezda se meri po delu, ki je osebno in potrebno. Toliko mora biti, da preredi delavca z ženo in otroki in mu da priložnost, si še kaj prihraniti za starost.

č) Splošno mora država težiti, da zmanjša prepad med reveži in bogatini. Gospodarske razmere morajo biti take, da dajejo vsakomur priložnost, da si pridobi kaj stalne lasti, zlasti kaj svojega zemljišča. S tem se zemlji poveča plodnost, pomnoži se veselje do dela in ljubezen do domovine.

6. Delavci in delodajalci. — Najlepše je, če delavci in delodajalci v skupnih zvezah socialno delujejo in sklepajo o svojih zadevah. Taki odbori, v katerih sta obe stranki, najlaže podpirajo medsebojno vzajemnost. Pečajo naj se z vprašanji o delavskem varstvu, o mezdi, skrbe naj za pomoč v revščini, boleznih, onemoglosti in podpirajo naj vzgojo delavskih otrok.

Dobre so pa tudi zveze, v katerih se družijo samo delavci. Potrebne so; delavci imajo pravico, da se vežejo v njih. Prevevati jih pa mora pravi krščanski duh in zato naj

pri njih radi sodelujejo duhovniki pod nadzorstvom svojih škofov. Skrbe naj za krščansko izomiko svojih članov; iz njihove srede naj se ustanavljajo razsodišča v delavskih sporih in goje razni podporni in gospodarski nameni. Zgodovina priča, da so taka društva res uspešna in silno koristna. Nasprotno so pa škodljiva in pogubna brezverska ali celo protiverska delavska društva, ki rode le vedno večje razpore. Proti njim je torej treba krščanskih društev.

Vse katoličane čakajo potemtakem važne socialne naloge.

Uspehi papeževe okrožnice o delavskem vprašanju.

Okrožnica »Rerum novarum« je z enim mahom razjasnila katoliško stališče v socialnem oziru. *Magna charta*⁴¹² delavcev se imenuje po pravici. Ravno tako ji pa lahko rečemo, da je vznešen poziv k socialnemu delovanju.

Očetova beseda je ustvarila čuda. Proučevanje socialnega vprašanja se je na njenem temelju poglobilo. Cela vrsta mož se je jela znanstveno baviti s sociologijo. Nemški jezuitje Kathrein, H. Pesch, Mayer, dominikanec Weiss, prof. dr. Scheicher, dr. Eberle, princ Lichtenstein in drugi so zasloveli po svojih delih. Na Francoskem so de Mun, Segur-Lemoignon, Antoine stopili v ospredje socialne vede. Na Laškem je zlasti Toniolo poleg Liberatora in drugih obdeloval družboslovska vprašanja.

Škofje so s sveto vnemo podpirali socialno vprašanje. V tem času je tudi na Slovenskem padla iskra novega življenja. Božja previdnost je postavila na ljubljansko škofijsko stolico moža odličnega po bogatem duhu, temeljiti učenosti in apostolski gorečnosti, sedanjega goriškega kardinala, vzornega dr. Missia. Njegovega dela sad je bil leta 1892. prvi slovenski katoliški shod. Ideje, ki so tu oživele v socialnem oziru, je uresničeval, izpodbujaje duhovnike in laike k socialnemu delovanju v krščanskem zmislu. Pričelo se je in mnogo koristilo — v trajen spomin njemu, ki je z besedo in zgledom vzbudil med nami duha in ideje Leona XIII.

⁴¹² L. 1215. so si angleški plemenitaši izsilili od kralja zapisnik vseh svojih pravic in svoboščin, ki se je imenoval »Magna charta libertatum«. Op. prir.

Tudi drugod so katoliški shodi stopili v tir, ki jim ga je pokazal sv. oče. Doba socialnega delovanja se je pričela. Delavci, obrtniki in kmetje so dobili nekako novih moči. Socialna demokracija je skusila, da vstaja njen edini resni nasprotnik. S silo se je vrgla proti njemu, a pokazalo se je, da je nepremagljiv. Kjerkoli se je res pričelo delovati v papeževem duhu, povsod je zmagovala krščanska misel. Na Nemškem in v Švici so krščanska strokovna društva potiskala socialno demokracijo v kot. V gospodarskem oziru je prodirala ideja združevanja. Vzvišena zveza med ljudstvom in duhovniki se je obnavljala. S tem je pa jela prodirati tudi katoliška zavest in vnema za naše svete vzore. Katoliško ljudstvo je naenkrat začutilo, kje more iskati rešitve. Stare verige liberalnega gospostva, ki je v meščanstvu in birokraciji zasedlo svoje mogočno taborišče, so sicer le polagoma pokale in se drobile, a šlo je. Brez žrtev pač ne! A žrtve so se dajale z veseljem.

Liberalizem je poskušal vse v svojo rešitev. Arzenal njegovih fraz se je na široko odprl in že tisočkrat ovržene budalosti so romale znova v beli svet. Vera nima s politiko nič opraviti; duhovnik ostani v cerkvi; samo mlajše duhovstvo, le kaplani silijo v javnost, starejši so pametni; cerkvena avtoriteta se drobi; duhovniki spravljajo vero v nevarnost: — tako so zveneli akordi prvega liberalnega koncerta. Ti ljudje niso poznali Cerkve in njenega življenja in v svoji zaslepljenosti niso hoteli videti, da je ravno cerkvena avtoriteta vodila vse socialno gibanje v krščanskem zmislu.

Pazilo se je na vsako besedo, na vsak migljaj; zlobnost je zgrabila vsako slabo piščico, ki se je pojavila, in jo povečavala. Bila je doba hinavskega zavijanja, denuncijacij, umazanih spletk, v katere so hoteli zlobni licemerci zaplesti tudi najvišje osebe. V Avstriji so zlasti potem, ko je padlo židovsko-liberalno gospostvo na Dunaju, liberalci kar sikali od hinavstva in lizunskega ovaduštva. V Belgiji sta Verhaegen in Helleputte nadela krščansko-socialnemu gibanju ime krščanska demokracija. Vse hudobe je splašilo to ime. In ko je Toniolo na Laškem zagovarjal ravno to ime, so nasprotniki kar zadivjali. Kakor vselej, so se tudi sedaj pokazali otroci teme premetenejše nego otroci luči. Mnogo so jih preslepili. Kljub jasnim izjavam sv. očeta so se vendar nekateri bili ob prsi in jadikovali, kako škodljivo je Cerkvi

socialno delovanje. Bili so v teh vrstah med mnogimi nevedneži tudi vsi duševni lenuhi in sebičniki vmes.

Sv. oče ni skrival svojih misli. Vedno in ob vsaki priložnosti je znova poudarjal svoje ideje. Zasebno je navduševal škofo, pisal jim javna pisma, pisal tudi drugim veljavnim možem, n. pr. de Munu in Decurtinsu leta 1893., večkrat Doutrelouxu in kardinalu Langénieuxu, frančiškanskemu generalu leta 1898., vse v enem zmislu, da je nujno treba krepkega socialnega dela. Svoja načela je odločno poudarjal tudi o priliki raznih romanj, ob sprejemu kardinalov itd.

Iz tega časa imamo celo vrsto zlatih rekov, polnih duhovitosti in navdušenja:

»Mene ne poslušajo, in vendar si upajo maševati«; »Pojdite iz zakristije; pojdite med ljudstvo«; »Trebaja je naglih in uspešnih sredstev«; »Postavite krščanska ljudska društva proti socialističnim«; »od vas je odvisno, ali bo demokracija krščanska ali socialistična«. Te besede so vžigale vse dobromisleče katoličane in potiskale v kot boječe ali liberalno navdahnjene.

Morda jih mnogo, ki so vstopili v socialno delovanje, ni umevalo notranje zveze med sv. očetom in idejami socialnega gibanja v krščanskem zmislu, a plul je nad njimi očetov blagoslov in jih tajno razžarjal. Bog bodi zahvaljen zato!

Neumljivo je potemtakem, kje so dobili liberalci toliko predrznosti, da so nekako od leta 1897. celo v Rimu pri svetem očetu samem poskušali ogrditi socialno gibanje. Duhovnike, ki so se udeleževali tega dela, so imenovali hujskače, nerazsodne revolucionarje, upornike. Tožili so jih in zahtevali obsodbe od raznih strani: iz Avstrije, Belgije, Italije, Nemčije in Francoske. Ko ni bilo odgovora, so brž pokazali svoje pravo mišljenje. Začela se je divja borba proti katoličanstvu. Protiklerikalstvo je vzklikilo z novo silo. Te dobe nam ni treba opisovati. V nji živimo. Tajne moči, ki uprizarjajo ta boj, se ne morejo skriti. To, kar skušamo mi v svojih malostnih razmerah, skušajo katoličani tudi drugod. Protiklerikalni boj vre povsod: na Španskem, Portugalskem, Francoskem, v Nemčiji in pri nas. Kar niso dosegli z zvijačo, hočejo doseči s silo. Pokopati hočejo krščansko ljudsko gibanje, katero jim je postalo nevarno.

V okrožnici »Graves de communi« dne 18. januarja l. 1901. je odgovoril sv. oče njihovim napadom in njihovim pritožbam. Za programom leta 1891. je prišlo s tem odgovorom utrjenje socialnega delovanja strank v krščanskem zmislu.

»Graves de communi.«

1. U v o d. — Boji v socialno-gospodarskih vprašanjih izvirajo iz zmotnih modroslovskih in nravnih načel, katerih razširjevanje so pospeševale vsled raznih iznajdb spremenjene gospodarske razmere. Nastal je prepad med bogatini in proletarci.

Okrožnici »Quod apostolici muneris« dne 28. decembra leta 1878. in »Rerum novarum« dne 15. maja leta 1891. pojasnjujeta ta boj. Celo nekatoličani so ju pozdravljali in se učili iz njiju. Katoličani so pa iz teh okrožnic dobili novih sil, naučili se varnega postopanja, složili se v mnogih spornih vprašanjih in pričeli plodovito socialno delovanje: ustanovile so se ljudske pisarne, kmečke posojilnice, razna podporna društva, zadruge, zavarovalnice in mnogobrojna delavska društva. S tem se je ljudstvu pomagalo v njegovih nevarnostih in stiskah.

To socialno delovanje je imelo več imen: krščanski socializem se je imenovalo po nekaterih državah. To ime se pa po pravici izgublja; socializem zveni slabo. Drugod se je imenovalo krščansko ljudsko gibanje. Zopet drugi so se imenovali po pravici krščanske socialce. Sedaj se pa splošno širi ime krščanska demokracija.

Tega imena se mnogi boje in trdijo, da se s tem umeva politično stremljenje, naperjeno proti cerkveni in državni oblasti; tudi pravijo, da ta struja poudarja le koristi nižjega ljudstva; druge zanemarja.

2. Socialna in krščanska demokracija. — Socialna demokracija taji ves nadnaravni božji red: človeška sreča bodi le telesno uživanje. Nižje ljudstvo mora dobiti po njenih načelih vso oblast v roke. Za vse zahteva strogo enakost v družbi. Bojuje se proti zasebni lasti in teži po komunizmu.

Krščanska demokracija priznava upravičenost zasebne lasti in različnih stanov; na temelju pravičnosti se poteguje za nižje ljudstvo. Zato ne pomenja stremljenja po kaki novi vladni obliki. Vladne oblike so razne mogoče, da se le priznava njihova odvisnost od Boga. Ne bojuje se proti stanovom.

Višji stanovi bi imeli le korist, ako bi se zboljšale razmere delavskemu ljudstvu. O kaki nepokorščini proti zakoniti oblasti se ne more govoriti pri krščanski demokraciji.

Delovanje krščanske demokracije zasluži pohvalo, ko želi zboljšati delavcem njihovo stanje, jim priboriti svobodo v izvrševanju verskih in nraavnih dolžnosti doma in v javnosti, osamosvojiti jih, da bodo čutili, da niso živina, marveč ljudje, ne pagani, ampak kristjani in da ne bodo pozabili svojega končnega, večnega smotra.

3. Socialno vprašanje in religija. — Socialno gibanje se tiče gospodarskih razmer. Boljše mezde in uspešnejše delavsko varstvo hoče doseči; združeno je pa v prvi vrsti z nraavnostjo in religijo. Pravzaprav je le izvrševanje krščanske ljubezni, primerjene sedanjemu času; telesno delo usmiljenja, ki ga zahteva naša doba. Kristus nam je v tem oziru najlepši zgled; sam se sklicuje na dela telesnega usmiljenja in se bo skliceval še odločneje pri sodbi. Kristjani ga morajo posnemati. V skrbi za nižje ljudstvo naj izpolnjujejo njegovo veliko zapoved ljubezni do bližnjega.

Socialisti zametavajo vsako miloščino. Ker pa nihče ni tako bogat, da ne bi kdaj potreboval ljubeznive pomoči od drugih, in nihče tako ubog, da ne bi mogel nikomur skazati kakega dejanja ljubezni, mora ravno ljubezen podpirati zahteve pravičnosti.

To delovanje je tembolj hvale vredno, ker ne pomaga le za enkrat, marveč hoče razmere spremeniti za stalno in krepi delavske stanove, da bi si mogli kesneje sami pomagati. S tem jih otima mnogim nevarnostim in strastem.

Na tem ni nič, kako se imenuje. Pač pa je treba pri tem delovanju edinega duha in čim največ sodelavcev.

4. Kdo je dolžan socialno delovati? — V prvi vrsti so se dolžni udeleževati socialnega delovanja tisti, ki imajo po svojem rodu, premoženju, darovitosti in omiki več moči in veljave. Čim več so prejeli od Boga, tem večji račun jih čaka. Kdor ne skrbi za revno delavsko ljudstvo, ko more, zanemarja sebe in državo; silne nevarnosti prete družbi in vsem stanovom, če se brž ne pomaga. Saj ne podira to krščansko socialno delovanje⁴¹³ prejšnjih dobrih ustanov, marveč jih le času primerno izpopolnjuje.

⁴¹³ Actio socialis more christiano.

Ta stvar je nujna, silno nujna.⁴¹⁴ Treba je pogumnih duhov in združenih moči. Zlasti od socialistov preti velika nevarnost. Gre za religijo in državo. Prazni prepiri po časopisih in shodih naj prenehajo med katoličani. V poslušnosti do apostolske prvostolice naj se vsi zedinijo. Potrebna je za posamezne dežele tudi neka zunanja zedinjujoča moč. Prav primerni so v ta namen katoliški shodi in izvrševalni odbori takih shodov, ki n. pr. po Laškem, pa tudi drugod vodijo vse socialno delovanje. Tega delovanja so se dolžni udeleževati duhovniki. Med ljudstvo iti in med njim koristno delovati⁴¹⁵ je v naših časih potrebno za svetne duhovnike in redovnike. Saj mora ravno duhovniškemu stanu biti lastna ljubezniva skrb za ljudstvo po zgledu velikih svetnikov sv. Frančiška Ser. in sv. Vincencija Pavljana, posebno pa po vzoru svete družine. Oče naj ljudstvo in se potegujejo zanj. Varujejo naj ga uporov, opominjajo naj ljudi, da morajo spoštovati pravice drugih, pospešujejo naj urejeno rodbinsko življenje in zmisel za religijo. Vse njihovo delovanje naj prešinja duh krščanskega upanja.

Vsak sodelavec v socialnem oziru pa mora spoštovati cerkveno oblast, sovražiti lenobo in slasti; radodaren bodi, stano viten in nepremagljiv v težavah.

Tako bo to delo stalno in uspešno.

Sklepne misli.

Krščansko socialno gibanje se ne da ločiti od drugega krščanskega javnega življenja. To gibanje ne ustvarja kake nove stranke, marveč samo pod krščanskim praporom poudarja v prvi vrsti socialne zahteve. Naravno in svojemu namenu primerno je torej, da se obstoječe katoliške stranke dvignejo do zmisla za socialno preosnavljajoče delovanje. Tam, kjer tega ne marajo, kjer jim manjka potrebnega znanja in volje, je seveda umrljiv razpor. A sedaj, ko imamo izjave najvišje cerkvene oblasti pred seboj, se da pač sklepati, da so vsi resnični katoličani voljni napredovati tudi v socialnem delovanju.

⁴¹⁴ Res clamat, vehementer clamat.

⁴¹⁵ Prodire in populum in eoque salutariter versari.

To mora obsegati organizacijo vseh zatiranih slojev in vedno poudarjati vzajemnost delavskih stanov. Kjer je potreba večja, tam mora biti tudi delovanje tem krepkejše.

Pri nas na Slovenskem je večina naroda kmečkega stanu in zato je umljivo, da se mora njegovi organizaciji posvetiti največ moči, pri tem pa seveda ne zanemarjati delavcev in obrtnikov. Organizacija mora podajati politično vzgojo in zmisel za stanovski napredek; obsegati pa mora tudi gospodarsko življenje in zato z vsemi silami se razraščati v združništvu.

Jasnosti v tem oziru pa more dati le temeljito poznanje raznih misli in razvoja, kakor so se javljale v socialnem gibanju. V ta namen je spisana ta knjiga.

Iz nje je razvidno, da se je socialno življenje vedno gibalo okrog dveh osi: svobode in avtoritete. Najti pravo razmerje med njima, je prva socialna naloga. Svoboda in avtoriteta! Kdor je bral samo prvo, je hotel pravzaprav iz človeka napraviti boga, pa je napravil zver, krvoločno in surovo, brez razuma, brez srca. Kdor je pa poudarjal le drugo in jo zlorabljal v škodo ljudstvu, ji je vzel njen sijaj in jo pomazal z madeži krivic in tiranstva.

Uglasiti svobodo in avtoriteto v človeškem srcu in v vsi človeški družbi v en ubran, vzvišen akord, je mogoče le tistemu, kdor pozna človeško naravo do dobra. V to pa ne zadošča le umljivo oko. Treba je razodetja, ki ga varuje v svojem krilu katoliška Cerkev.

Kakor neutolaženi ogromni izdihi po rešitvi teh zagonetk se glase vsi socialistični in anarhistični programi. Ker je le toliko zla v dejanskem življenju, toliko nesorazmerja med željo po svobodi in med silami, ki jo duše, zato se pa tudi vedno več trpečih ljudi združuje s temi vzdihmi. Iz skrajnih zmot komunističnega socializma in individualističnega anarhizma doni silna prošnja po rešitvi, zdravo, sveto jedro človeške narave, koprneče po sreči. To resno koprnenje ne more ostati brez sadu.

Čim dahne duh krščanstva, duh Kristusove Cerkve v uboga srca, pa dobe odgovor vse razumne smeri komunizma, socializma in tudi anarhizma. Komunizem ljubezni odmeva iz vseh nauk Jezusove vere in večno nihalo pravičnosti v silovitih taktih razbija vsako sled oderuštva in zatiranja. Tu ne vlada teorija, marveč resnica! In ta resnica je že od prvega

nastopa sem obsojala bistvo oderuštva v boju proti plodovitosti kapitala neprimerno jasneje nego tavajoči poskusi socialističnih velmož naše dobe.

In anarhizem! Svoboda uma in srca blesti nasproti iz vsega cerkvenega življenja. Nebrojno individualnosti, ki so se razvile ob ti svobodi, opisuje sveta povestnica in svetu nerazložljivo spričuje, kako so otroci in slabotniki, reveži in bolniki, deve in žene razvili svoje individualnosti do neumljivega sijaja, do bajnega veličastva. Boj za to svobodo je zgodovina katoliške Cerkve. Boj za cerkveno svobodo se imenuje, a v resnici je boj za osebno svobodo, boj za svoboden razvoj vse človeške individualnosti; boj proti knezom in vladarjem sveta, boj proti bogatinom in veljakom, boj pa tudi proti sleparjem in zmotnim hujskačem! Kar je resničnega jedra v socializmu in anarhizmu, najde le v katoliški Cerkvi svojo obrambo.

Kako svobodno doni čuvarju resnice — Leonu XIII. — tudi v naših dneh moška beseda: »Ne sme ti biti všeč hlapčevski molk pri duhovniku, všeč pa ti mora biti njegova svoboda; zakaj tudi tebe zadeva nevarnost molka, rešuje te pa blažena svoboda.« Tako je zaklical najmogočnejšemu cesarju Teodoziju milanski škof Ambrož pred več nego 1400 leti. Veljavno je še dandanes. Svet rešuje svobodna beseda sv. Cerkve.

In čim bolj razburjajo ljudstvo nove teorije, tem mogočnejše se glasi tudi glas Cerkve in v strah liberalcem in polovičarskim licemerem se budi verski duh in med vsemi velikimi zmotami stoji tudi v socialnem gibanju na dnevnem redu — versko vprašanje.

Stvarno kazalo.

- Agrarno vprašanje 66 — na Rumunskem 582.
Allgemeen Nederlandsch Werklieden-Verbond 558.
Alliance internationale de la Démocratie socialiste 580.
Anarhisti 442.
Anarhistična stranka 481.
Anarhizem 465, — individualistični 486 nasl., — komunistični 486, — in socializem 492, 494, 495, — v Avstriji 512, 513, — na Holandskem 556.
Angleški delavski urad 570.
Antialkoholne zveze 552.
Anarhistični shod v Gentu 435, — v Londonu 482, 492, — A. časopisi 488, — meščanski teoretiki 488, — panslavizem 473, — prvi pojavi 439.
Anketa delavska na Dunaju 514.
Arbeiterzeitung 515.
Avstralska socialistična zveza 577.
Avstrija v gospodarskem oziru 501, — in Marx 338, — in Lassalle 347.
Avtonomija narodna 139, — srenjska 176.
Babevizem 270, 299.
Baptisti 226.
Baziliada 252.
Beghardi 210.
Belgija 545.
Bernsteinov socializem 437, 572.
Bicorni 210.
Birokracija 185.
Bizzoeki 210.
Blankizem 301.
Boerenbond 108, 553.
Bogomili 209.
Bratje apostolski 210, — moravski 226
Buržoazija 362.
Centralizem 185.
Cerkev varuhinja svobode 170, — in socialno vprašanje 582, 592.
Cirova potovanja 250.
Človeške pravice naravne 42 nasl., leta 1789., 322.
Danski socializem 574.
»Delavec«, slovenski list 519.
Delavci v Avstriji 524.
Delavska zveza v Zed. državah 539.
Delavski kapelani 555.
Delavski vitezi 527, 537.
Delavsko društvo nemško 387, 392.
Delavska stranka ogrska 513.
Delavsko varstvo v Avstriji 77 nasl.
Delavsko vprašanje pri nemški katoliški stranki 425.
Delo domače 500 — telesno 145, — vir lasti — 57 nasl.
Democratic Federation 576.
Dobiček od kapitala 490.
Društva rimska 158, — strokovna 97, 106.
Društvo nezavisnih socialistov 571.
Družabna pogodba 260.
Družba, kaj je 13 nasl., — kako se deli 21 nasl.
Družnost 6 nasl.

Država, kaj je 141, — izvor 141, — patriarhalna 143, — vojna 143, — teokratska 143, — nomadska 144, — stalna 144, — monarhija 145, — republika 145, — kakšen smoter 197, — grška 146, — Heglova 331, — rimska 155, — sedanja 171, — krščanska 168, 177, — in socializem 544, 593.

Duhovniki in socialna demokracija 521, 522.

Ekonomska veda 324.

Enciklike socialne Leona XIII. 585.

Enciklopedisti 203.

Erfurtski program 444.

Fabijska družba 576.

Falange 283.

Falansterij, poskusi 284.

Fédération jurassienne 574.

Fevdalstvo 177.

Fiziokratstvo 323.

Francoske socialistične stranke 578.

Frančiškani duhovni 210.

Freiheit 483, 534.

Graves de communi 598.

Grütliverein 574.

Harmonijci 227, 287.

Mirsch-Dunckerja strokovna društva 567.

Holandski socializem 556.

Humaniteta 29, 274.

Individualistično-anarhistična zveza v Zed. državah 535.

Individualizem, kaj je 1, — kako se deli 5, — liberalni 5, — anarhistični 6, 486, — Kantov 41, — temelj državam 180.

Industrializem 326.

Internacionala 386, 387, 493.

Internacionalizem 134.

Jakobinci 264, 266, 267.

Južno odkritje 248.

Kapital pri Fourieru 281, — pri Marxu 383.

Kapitalizem 146.

Karteli 104.

Kartisti 311.

Katekizem revolucijski 477.

Katoliška društva rokodelskih pomočnikov 540, 586.

Katoliški shodi in socializem 589, 595.

Kettelerjev program 400.

Kmečko vprašanje in socializem 497, 498.

Kmetje in socializem v Avstriji 513.

Koalicija 96.

Kolektivisti 577.

Kolokol 563.

Komuna 460.

Komunistični manifest 360.

Komunizem 64 nasl., — poskusi 201, v Perziji 204, — na Kitajskem 208, — med delavci 209, — v Sev. Ameriki 226.

Konsumna društva 310, 556, 575.

Kooperative 550.

Kozmopolitstvo 134.

Krasnyj krest' narodnoj volji 565.

Krščanska demokracija 597, 599.

Krščansko delavsko gibanje na Laškem 581.

Krščansko socialno gibanje na Francoskem 579.

Krščanske strokovne zveze na Nemškem 567.

Krščanstvo in Marx 340.

Kvekovci 221.

Lastnina kaj je 48, — vrste 49, — upravičena 50, — kako se pridobiva 56, — zasebna 334.

Lastninska pravica socialna ustanova 60, — meje 62.

Laški socializem 579.

L'Egalité 577.

Levelovci 216.

Liberalci avstrijski in delavci 505 nasl.

Liberalizem 186, 293 nasl.

Liberalni katoličani 587, 590.

Ljudovlada modroslovcev 247.

- Ljudska predavanja 552.
 Ljudske hiše 549, 500.
 Lotta di classe 581.
 Luteranstvo 211.
- Manifest delavskemu ljudstvu v Avstriji leta 1868, 506.**
Materializem 202, 335.
Materialisti 10.
Mednarodnostno načelo 493.
Mednarodni socialnodemokratski shodi v Zürichu 495 nasl., — v Londonu 498 nasl.
Merkantilizem 324.
Militarizem 186.
Mir ruski 68, 472.
Modroslovje nemško 328.
Monarhija, kako trdna 196.
Monopol 102, 490, 491.
- Narod kaj je 129, — in narodnost 130, — družna stran 131.**
Narodne delavnice 449.
Narodnost politično načelo 135, — pri Marxu 386.
New-Harmony (Ownov poskus) 287.
New Lanark 282.
Nova Atlantis 243.
Nravnost pri Marxu 377, — pri anarhistih 492.
- Oblast, kaj je 15 nasl., — cerkvena 18, — izvor 190, — oblika 192.**
Oceana 244.
Odsek ateističnih socialistov 581.
Opično pismo 248.
Organizem 13.
Organizacija anarhizma 492, — avstr. delavcev 505, 510, 513, 517, — belgijskih soc. 545, — kmečka 108, — mednarodna 497, 499, — stanovska 93, 177.
Osemurni delavnik 496, 500.
Otroška društva 552.
- Paganstvo, znaki 12.**
Panteizem St. Simonstva 479.
Papeštvo socialni pomen 29 nasl.
- Papeži proti skrivnim strankam 588.**
Pitagorova pota 251.
Podedovanje vir lastnini 57.
Pogled v prihodnost 255.
Pogodba vir lastnini 58, — menjavna 58, — posojilna 59, — delavska 74, 76, 81 nasl.
Polastenje 56.
Polom denarni leta 1873. 511.
Pomnoževanje človeštva 118, — npravna stran 127.
Posibilisti 578.
Potovanje v Ikarijo 253.
Poučni klubi 551.
Pozitivisti 36.
Pozitivstvo 272.
Prastanje človeštva po Rousseau-u 259.
Pravica do dela 453 nasl.
Pravičnost, kaj je 31, — kako se deli 32.
Pravni red 35.
Pravo, odkod izvira 34, — naravno in npravnost 38, — eksistenčno 42, — eksist. telesno 44, — eksist. dušno 46, — družno 88, — narodno 133, — rimsko 158.
Praznovanje 1. maja 494, 496, 516, 582
Príposestevanje 60.
Proletariat 361, — v Avstriji 501.
Protiklerikalstvo 597.
- Quod apostolici muneris 588.**
- Rabočaja gazeta 565.**
Raiffeisnovke 586.
Recht voor Allen 558.
Religija, kaj je anarhistom 491, — avstr. soc. dem. 518, — Marxu 378.
Rerum novarum 591.
Revolucija leta 1830. 449, — leta 1848. v Avstriji 504, — delavske zahteve ob revoluciji 505.
Rodbina naravna družba 108, — sedanje rane 112, — izvor 114.
Rumunski socializem 582.
Ruski socializem 562.

Sansculotje 264, 266.
 Severamska zgodovina 241.
 Shod socialnodemokratski v Gothi 435,
 436, — v Halli 444, — v Erfurtu
 444, — v Neudörflu 512, — na Du-
 naju 516, 519, — v Hainfeldu 515, —
 v Eisenachu 508.
 Sindikati 98, 106.
 Slovani in Marx 343.
 Slovanski socialnodem. listi 519.
 Slovenski socialnodem. list 517.
 Socialisti 307.
 Socialistična delavska
 stranka 542.
 Socialistični listi v Avstriji
 prvi 507.
 Socialistične stranke na Ho-
 landskem 560, 561.
 Socialist League 576.
 Socializem, kaj je 1, — kako se
 deli 5 nasl., — agrarni 5, 66 nasl.,
 — industrialni 5, — umstveni 5, 71
 nasl., — demokratski 5, — anarhi-
 stični 5, — državni 5, materialistič-
 ni 42, — zgodovina 200 nasl.
 Socializem na Francoskem 448 nasl.,
 — na Ogrskem 508, — v Španiji 580,
 — na Portugalskem 581, — v Zed.
 državah 525.
 Socializem državni 203, 424.
 Socializem in religija 537,
 546, 599.
 Socializem in veda 296.
 Socialna demokracija 382.
 Socialna demok. nemška 434, na
 Kranjskem 520.
 Socialnodemokratska stranka avstrijska
 512, — v Zed. državah 532, 542.
 Socialna in krščanska demokracija
 598.
 Socialno vprašanje 11 nasl. 188.
 Sodišča obrtna 107.
 Sodnijski stan 183.
 Solčna država 234.
 Stavka 309, — svetovna 497, — in
 država 593.
 Strokovne zveze v Zedinjenih državah
 525.

Strokovna društva 550.
 St. Simonstvo 272.
 Suestriones 210.
 Suženjstvo 146.
 Sveto pismo in delavci 63, 541.
 Svoboda in avtoriteta 601.
 Svoboda individualna 294.
 Svoboda gospodarska 157.
 Svobodna ljubezen 492.

 Šekerji 226.
 Škofje in delavsko gibanje 540, 590.
 Štrajki 309.

 Taborci 210.
 Taktika Marxova 385.
 Telef 251.
 Telemah 250.
 Tiran 194.
 Tiskarsko izobraževalno društvo 505.
 Toekomst 557.
 Trades-Unions 96, 99, 106, 309, 575,
 glej Delavske zveze.
 Trucksystem 309.

 Upor v Amsterdamu 559.
 Uradi delavski 107.
 Ustava angleška 182.
 Utopia Tom. Mora 228.

 Valdenci 210.
 Varstvo delavk 497, 500.
 Verske ločine ruske 475.
 Vitezi dela 106.
 Vojna in socialna dem. 496, 500.
 Volivna pravica splošna 387.
 Volivna pravica 386.
 Vrednost po Marxu 383.
 Vrijheid 557.
 Vzgoja pri anarhistih 491, — pri so-
 cialistih 499.
 Vzroki socializma 588.

 Werkman 557.

 Zadruga proizvajalne 358, — Beller-
 sove 222, — Plockboyeve 223.

Zadružništvo 577.

Zakon, kaj je 23, — kako se deli 25
nasl.

Zakon krščanski 110, — zgo-
dovinski pregled 123, — omejevanje
123.

Zasebna last pri Rousseau-u 259, — po
Engelsu 375.

Združevanje, vrste 90, — stanovsko
93, — delavsko 96, — na Franco-
skem 98, — v Nemčiji 101, v Švici
100, — v Avstriji 100, zgodovina del.
501 nasl.

Zemlja i Volja 563.

Zgodovinska pravna šola 37.

Zgodovinski materializem 368.

Zmote v socializmu 588, 592.

Zveza izobčencev 318, — pravičnikov
319, 361.

Železni ekonomski zakon 357.

Železni mezdni zakon 327.

Žensko vprašanje pri St. Simonu 278.

Židje in delavsko gibanje 506.

Židovstvo Marxa in Lassalla 349.

Žirondisti 264 nasl.

Osebno kazalo.¹

- Achaz 513.
 Achelis 369
 Adler 515, 517.
 Affre Denis 451.
 Albert 449.
 Albrecht 321.
 Aleš Komnen 210.
 Ambrož sv. 63, 602.
 Ancel 498.
 Andrews 487.
 Antoine 553, 595.
 Aristotel 141.
 Auersperg 509.
 Aveling 576.
 Avgust cesar 122.

Babeuf 264, 270, 298.
 Bahram 207.
 Bakon Verulamski 202.
 241, 243.
 Bakunin 4, 338, 390, 441,
 469, 473, 566.
 Ballou 226.
 Balmes 400.
 Balugdžić 498.
 Barbès 299, 450.
 Barrier 456.
 Bauer Henr. 361.
 Bäumlér 226.
 Bazard 276, 277.
 Bebel 118, 375, 379, 393,
 394, 398, 438, 444, 464,
 579.
 Beck 315.

 Becker 392, 505, 573.
 Beesley 429.
 Beissel 226.
 Bellamy 255.
 Bellers 222.
 Béranger 302.
 Bernard 296.
 Bernstein 238, 241, 349,
 437, 572.
 Besant 576.
 Bismarck 298, 427, 440,
 464, 578.
 Blanc 449, 457.
 Bland 576.
 Blanqui 299, 429, 450,
 531.
 Bluntschli 136.
 Böhler 226.
 Boissel 117, 263, 266.
 Bolingbroke 202.
 Borde 71.
 Börne 337.
 Brentano 431.
 Brissot de Varville 264.
 Brix 574.
 Brousse 578.
 Brunner 586.
 Bruno Jordan 238.
 Büchner 367.
 Buonarotti 271, 299.
 Burrows 576.

 Cabet 253.
 Cameron 533.

 Cammerhof 226.
 Campanella 232, 272.
 Cantù 280.
 Carey 127.
 Cassius Dio 149.
 Cavour 351.
 Cerutti 586.
 Cety 586.
 Chelčický Peter 211.
 Chen - Tsung 208.
 Cherbury 202.
 Chubb 202.
 Ciceron 114.
 Cipriani 495.
 Clam Martinitz 429, 586.
 Clarke 576.
 Colbert 324.
 Colins 71.
 Comte Avg. 275.
 Considérant 284, 456.
 Cortes 400.
 Crompton 429.
 Cromwell 217.

 Darboy 463.
 Darwin 203, 369.
 Decurtins 428, 574, 597.
 Deville 577.
 Diodor Sic. 115.
 Dolejší 517.
 Dönniges Helena 360.
 Doutreloux 597.
 Dühring 346, 436, 428.
 Duncker 567.

¹ Številke strani, na katerih je obširneje opisana kaka oseba, zlasti kjer je njen životopis, so natisnjene debeleje.

- Dunoyer 126.
 Durand 586.
 Dvořák 518.

 Eberle 595.
 Eccarius 361, 387, 533.
 Egidy 488.
 Ely 540.
 Infantin 274, 277.
 Engels 4, 40, 41, 116, 204,
 321, 344, 361, 372 nasl.
 Ernst 444.
 Esquiros 303.
 Ewer 216.

 Fénélon 249.
 Feuerbach 336, 367.
 Fichte 40, 329, 460.
 Firduzi 204.
 Flocon 449.
 Flürscheim 3, 68.
 Fontenelle 245.
 Fourier 118, 204, 281, 293,
 454.
 Fox 222.
 Franckenstein 427.
 Freiligrath 316.
 Frind 131.
 Frost 312.

 Galen 427.
 Garnier 126.
 Geismayr 215.
 Geleff 574.
 George Henry, 3, 69 nasl.
 525, 540.
 Gerstenwell 214.
 Gibbons 540, 590.
 Giesebrecht 176.
 Gilmour 487.
 Giskra 507, 508.
 Glynn Mac 69, 540.
 Görres 400.
 Grablovic 519.
 Grah Tiberij 156.
 Grave 482.
 Greely 228.
 Gronlund 537.

 Grosse 517.
 Grotius Hugo 38.
 Guillaume 390.
 Gumplowicz 130.
 Gutmann 104.

Hafner 428.
 Harmel 579.
 Harakozov 474.
 Harrington 244.
 Harrison 429.
 Hartlieb 214.
 Hatzfeld grofica 350.
 Hegel 40, 181, 328, 339.
 Heine 315, 338, 348.
 Heinemann 226.
 Helleputte 553, 596.
 Herbert 488.
 Hercen 471, 563.
 Herkner 431.
 Hertling 427, 586.
 Hertzka 69, 488.
 Herwegh 316, 337.
 Hildebrand 429.
 Hirsch 567.
 Hitze 427.
 Hobbes 8, 114, 142, 244,
 504.
 Hochstätter 103.
 Hödel 439.
 Hohenwart 509.
 Hugentobler 71.
 Humbert kralj 135.
 Hume 202.
 Hurter 176.
 Hyndman 576.

 Ireland 540.

Jacoby 393.
 Jakob I. 189.
 Jannet 537, 587.
 Jožef II. 137.

 Kammerer 443, 515.
 Kampfmeyer 444.
 Kant 38, 335.
 Karlstadt 213.

 Karel I. angl. 216.
 Karel V. 103.
 Karel VI. 93.
 Kathrein 595.
 Katkov 474.
 Kautsky 205, 240, 382, 433,
 444.
 Keil 227.
 Kesra Nuširvan 205.
 Ketteler 359, 356, 400
 nasl., 586.
 Kingsley 540.
 Kobad 204.
 Koch 531.
 Kock 531.
 Kohlmann 321.
 Kolping 586.
 Krapotkin 468, 476.
 Kristan 521.
 Kuefstein 586.
 Kumič 443, 484.

 Lacordaire 3, 400.
 Lafargue 339, 374, 377,
 380, 577.
 Lamartine 302.
 Lammenais 318.
 Langénieux 597.
 Lassalle 204, 296, 321,
 347, 391, 410, 391.
 La - Tour du Pin 553, 586.
 Laue 213.
 Lavrov 562.
 Lavallée 501.
 Lavaley 66, 429.
 Lee Ana 226.
 Lenau 315.
 Leon XIII. 53, 86 nasl.,
 90 nasl., 179 nasl., 428,
 582.
 Lehmkuhl 86.
 Le Play 579, 587.
 Leroux 1, 328.
 Leslie 429.
 Lewis Morgan 68, 116.
 Liberatore 595.
 Lichtenstein 429, 595.
 Lieber 427.

- Liebknecht 393, 394, 439, 505.
 Lienbacher 511.
 Likurg 147.
 Lilburne 217.
 Ljudevit Bavarski 191.
 Ljudevit Filip 301.
 Ljudevit IX. 210.
 Ljudevit XIV. 324.
 Ljudevit XVI. 203.
 Lobkovic 586.
 Locke 202.
 Lubbock 116.
 Ludlow 429.
 Luther 212, 213.

 Mably 256, 263.
 Malon 463, 578.
 Mackay 487.
 Malthus 125, 125 nasl.
 Manning 590.
 Marat 263, 266.
 Maréchal 251.
 Marlo 127.
 Marrast 449.
 Marx Eleanor 338.
 Marx Karel 4, 40, 41, 204, 235, 296, 321, 333, 338, 361, 365 nasl., 385, 389, 391, 422, 435, 465, 506, 531, 533, 576 nasl.
 Marx Viljem 321.
 Masaryk 276.
 Mazdek 205.
 Mazzini 387, 571.
 Mayer 595.
 Meissner 315.
 Mehring 339, 399, 439.
 Mellaerts 553.
 Melun 400.
 Ménard 452.
 Mermillod 586, 590.
 Mesliler 263.
 Metz 227.
 Meyer 505.
 Milcent 586.
 Mill I. Stuart 68, 97, 125.
 Minos 147.

 Missia 595.
 Mohl 128, 136, 185.
 Moll 361.
 Montalembert 400.
 Montesquieu 182, 262.
 Mor 228, 272.
 Morelly 251, 263, 272.
 Morley 241.
 Morris 255.
 Most 396, 442, 481, 505.
 Moufang 427, 586.
 Mun de 417, 553, 564, 579, 586, 595.
 Mühlwasser 507.
 Mühlberger 488.
 Müller 444.

 Nanwerck 460.
 Napoleon III. 135, 460.
 Nehemija 132.
 Neumann 517.
 Ničman 226.
 Nieuwenhuis 558.
 Nobiling 440.
 Novotny 515.
 Noyes 227.

 Obermüller 295.
 Oberwinder 507, 510, 511.
 O'Connel 400.
 Olivier 576.
 Owen 118, 204, 285.

 Palacký 211.
 Pascal 553.
 Pechméja 251.
 Pecqueur 457.
 Pelletiers 459.
 Perin 129, 587.
 Pesch 595.
 Peter de Valdo 210.
 Peukert 515.
 Pfeiffer Henr. 213.
 Pij IX. 585.
 Pillot 299.
 Pio 574.
 Platen 337.
 Platon 150 nasl., 229, 272.

 Plautus 158.
 Plutarh 241.
 Plockboy 223.
 Pollitzer 513.
 Popp 515.
 Potter Agathon 71.
 Potier 555.
 Powderly 527.
 Prinz 515.
 Proudhon 2, 4, 333, 441, 468, 487, 545.
 Pufendorf 38, 504.
 Putsage 71.
 Puttkammer 100.
 Pyat 303.

 Quesnay 324.

 Rakovica 360.
 Ramsay 250.
 Rapp 287.
 Raspail 450.
 Ratzinger 83.
 Reclus 482.
 Reeder 515.
 Reichensperger 427.
 Reinsdorf 442, 486.
 Resel 516, 517.
 Réstif 248.
 Reybaud 281, 295, 308.
 Ricardo 237.
 Rinke 515.
 Rissmann 515.
 Robespierre 263, 266.
 Rodbertus 204.
 Roscher 128.
 Rossi 302.
 Rothschild 104, 315.
 Rousseau 8, 114, 141, 203, 257, 272, 504.
 Rumpff 480.

 Saint Just 267.
 Sand George 1, 303.
 Savatier 586.
 Savigny 36.
 Say I. B. 327.
 Schäffle 127, 430.

- Scheel 431.
 Scheicher 595.
 Scheu 511.
 Schelling 40, 181, 329.
 Schmitt 380 nasl.
 Schmoller 431.
 Schönberg 431.
 Schorlemer 427, 586.
 Schraps 398.
 Schulze-Delitzsch 408, 506,
 567.
 Schweitzer 392, 395, 397,
 398, 505.
 Segur-Lamoignon 553, 586,
 595.
 Shaw 226, 576.
 Sibbern 255
 Simon 560.
 Sismondi 429.
 Smith Adam 203, 292, 325.
 Smolnikar 227.
 Solucevna 356.
 Spangenberg 226.
 Spencer 69, 127.
 Spooner 487.
 Stahl 181.
 Starhemberg 510.
 Stein 127, 296, 429.
 Stellmacher 443, 485, 515.
 Stepnjak 565.
 Stern 114.
 Stirner 468.
 Storch 213.
 Stromeyer 460.
 St. Simon 1, 204, 235, 272,
 294.
 Sue 303.
 Sugenheim 172 nasl.
 Süßmilch 124.
 Szimath 515.
 Taaffe 509.
 Taylor 576.
 Théry 587.
 Thiers 454.
 Thomasius 38.
 Thompson 118.
 Thornton 418.
 Thünen 429.
 Tindal 202.
 Tölcke 395.
 Tomaž Akvinski sv. 61,
 64, 143, 193 nasl., 589.
 Toniolo 595, 596.
 Treitschke 430.
 Tucker 487 nasl., 534.
 Vaillant 463.
 Vairasse d'Allais 241.
 Vang-ngan-ché 208.
 Varlin 463.
 Verhaegen 596.
 Victor Hugo 302.
 Vidal 457, 458.
 Violand 505.
 Vogelsang 428, 586.
 Vollmar 536, 572.
 Voltaire 262, 348.
 Wagner 128, 430.
 Wallas 576.
 Warren 487, 534.
 Webb 576.
 Weerth 316.
 Weidemeyer 531.
 Weiersheim 214.
 Weitling 118, 318, 531,
 573.
 Weiss 595.
 Wenkheim 508.
 Wenzel 427.
 Werner 571.
 Wildberger 571.
 Wille 114, 444.
 Williams 312.
 Windhorst 427.
 Winstanley 418, 219 nasl.
 Winter 175.
 Woeste 586.
 Woolston 202.
 Wutschel 518.
 Zadnik 517, 519.

Vsebina.

	Stran		Stran
Predgovor k drugi izdaji	III	B. Lastninska pravica	47
Predgovor k prvi izdaji	IV	Kaj je lastninska pravica	48
Splošni pregled	1	Razne vrste lastnikov	49
Prvi razdelek.		Zasebna last je po naravnem pravu upravičena	50
Družnost in družba.		Kako se pridobiva zasebna last	55
1. Družnost.		Popolna zasebna last se more iz- vrševati samo v državi	60
Človek je družno bitje	6	Meje zasebne lasti	62
Lice naše dobe	10	Agrarni socializem	66
2. Družba.		Henry George	69
Pojem družbe	13	Colinsonov umstveni socializem	71
Oblast	15	C. Pogodbeno in držav- no pravo. Kaj je pogodba	
3. Kako se deli družba.		Kdaj so pogodbe veljavne. De- lavska pogodba	74
Smoter	21	Delavska pogodba bodi organi- zacijska	81
Izvor	22	Družno pravo	88
Trajnost, nujnost	22	Vrste združevanja	90
Osnova, zavisnost, zakoni	23	Delavsko združevanje	96
Človeštvo je družba	25	Monopoli in karteli	102
4. Pravičnost in pravo.		Zveze delavskih stanov	105
Pravičnost	31	6. Rodbina in narod.	
Pravo	33	Zakon izvira iz narave	108
Pravni red	35	Krščanski zakon	110
Pozitivisti	36	Zmote o izvoru rodbine	114
Naravno pravo in nrvnost	37	Rodbine in pomnoževanje člove- škega rodu	119
5. Človek in njegove naravne pravice.		Pomnoževanje ljudstva in javna oblast	122
A. Eksistenčno pravo	41	Malthusova načela	124
Telesno eksistenčno pravo	44		
Dušno eksistenčno pravo	46		

	Stran
Nravnost in pomnoževanje ljudstva	127
Narod	129
Narod je družba	131
Narodno pravo	133
Politično narodnostno načelo	135
Narodna avtonomija	139

7. Država.

Kaj je država	141
Odkod izvira država	141
Stare države	145
Zgledi iz grške povestnice	146
Zgledi iz rimske zgodovine	155
Temelj krščanskih držav	168
Značaj krščanskih držav	177
Sedanje države	179
Glavni znaki modernih držav	182
Izvor državne oblasti	190
Oblika državne oblasti	192
Člani in smoter države	196

Drugi razdelek.

Zgodovina socializma.

Uvod	200
----------------	-----

1. Komunistični poskusi v Perziji in na Kitajskem.

Komunizem med Peržani	204
Kitajci	207

2. Komunizem v zvezi z verskimi zmotami.

Pred protestantstvom	209
Luthrova kriva vera in komunizem	211
Levelovci	216
Kvekovci	221
J. Bellers	222
P. K. Plockboy	223
Komunistične občine v Severni Ameriki	225

3. Utopije.

	Stran
Tomaž Mor	228
Tomaž Campanella	232
Vairassova severamska zgodovina	241
Bakonova »Nova Atlantida«	243
Harringtonova Oceanija	244
Fontenelle	247
Restif	248
Fénélon	249
Nekaj manjših utopij	250
Morellyjeva Bazilijada	251
Cabetovo Potovanje v Ikarijo	258

4. Socialistični pisatelji pred francosko revolucijo.

Mably	256
J. J. Rousseau	257

5. Socializem ob času francoske revolucije.

Zirondisti — Brissot de Varville	264
Jakobinci in sansculotje	266
Saint Just	267
Babeuf	270

6. Prvi socialisti 19. veka.

St. Simon in njegovi učenci	272
Karel Fourier	281
Robert Owen	285

7. Delavsko gibanje do leta 1848.

Uvod	295
A. Na Francoskem	298
B. Na Angleškem	307
C. Na Nemškem	314
Viljem Weitling	318

8. Liberalizem in materializem pred letom 1848.

A. Gospodarski liberalizem.	
Načela leta 1789.	322
Fiziokratski nauki	323
Smithov gospodarski liberalizem	325

	Stran		Stran
B. Modroslovska priprava Marxovemu socializmu.		Delavsko vprašanje v programu nemške katoliško - politične stranke	425
Hegel	328	14. Državni socializem	429
Proudhon	333	15. Nemški socialni demokratje (1875—1891)	434
Materializem in brezboštvo	335	Erfurtski program	444
9. Prvoboritelji »znanstvenega socializma«.		16. Francoski socializem od leta 1848. do poraza komune	448
Dr. Karel Marx	338	Narodne delavnice	449
Friderik Engels	344	Poraz socialistične vlade	451
Ferdinand Lassalle	347	Kako se je razvijala zahteva: Delavec ima pravico do dela	453
10. Komunistični manifest in Marxova načela.		Komuna	460
A. Izvor in vsebina.		17. Anarhizem.	
Izvor	360	Zveza anarhizma z liberalizmom in socializmom	465
Vsebina	362	Začetek anarhističnih načel	468
B. Marxova načela.		Hercen, Bakunin in Krapotkin	469
Kako sodi Marx o svetu in življenju	366	Bakuninov revolucijski katekizem	477
Marxova gospodarska načela	383	Anarhistična stranka	481
Marxova taktika	385	Individualistični anarhizem	486
11. Internacionala — mednarodna delavska zveza	387	Sestav individualističnega anarhizma	489
12. Socialistično gibanje med nemškimi delavci po Lassalovi smrti do shoda v Gothi (1864 do 1875)	391	Sedanja organizacija anarhizma	492
13. Prvi katoliško-socialni program.		18. Mednarodni socialnodemokratiški shodi	493
Kettelerjevo življenje	400	Züriški shod	495
Delavsko vprašanje in krščanstvo	401	Londonski shod	498
Delavsko gibanje in njegove težnje v razmerju z vero in nranostjo	417	19. Delavsko gibanje v Avstriji.	
Potreba katoliško-politične stranke	422	Uvod	501
Splošni program socialne preosnovne	423	Prvi začetki delavske organizacije za časa liberalnih vlad	505
		Delavsko gibanje od leta 1879	514
		20. Socializem v Zedinjenih državah.	
		Delavske strokovne zveze	525
		Delavski vitezi	527

	Stran		Stran
Novi socializem	530	Na Angleškem	575
Individualistično-anarhistična zveza	533	Na Francoskem	577
Ameriški socializem in vera . .	537	Na Laškem	579
Socialistična stranka v sedanjosti	542	Razne države	581
21. Socialno gibanje v novejšem času.			
Socialna demokracija v Belgiji .	545		
Krščansko-socialno gibanje v Bel- giji	553		
Na Holandskem	556		
Na Ruskem	562		
Krščanske strokovne zveze na Nemškem	567		
Sedanja nemška socialna demo- kracija	570		
V Švici	573		
Na Danskem	574		
22. Leon XIII. in socializem.			
		Uvod	582
		Ob nastopu Leona XIII.	585
		Misli v okrožnici »Quod apostolici muneris«	588
		Vpliv papeževih besedi	589
		Okrožnica »Rerum novarum« — o delavskem vprašanju	591
		Uspehi papeževe okrožnice o de- lavskem vprašanju	595
		»Graves de communi«	598
		Sklepne misli	600

